B. B. BERCEANU

SISTEMUL GRAMATICAL AL LIMBII ROMÂNE

Scanned with OKEN Scanner

De obicei se consideră — și e firesc ca lingviștii să considere astfel — că „gramatica este în primul rînd o problemă de formă și numai în al doilea rînd o problemă de conținut" ; e punctul de vedere și al Gramaticii Academiei. Nu mai puțin formele lingvistice pot fi raportate la construcțiile logice: este ceea ce și-a propus pentru limba franceză, într-un mare și valoros volum, lingvistul Ferdinand Brunot.

În lucrarea de față n-a primat nici categoria lingvistică, nici cea logică; fără să se ocupe de distincțiile exclusiv logice (de pildă, aceea dintre substantive concrete și substantive abstracte) sau exclusiv gramaticale (acelea dintre declinări sau dintre conjugări), ea caută a scoate în evidență — numai și tocmai — legătura dintre limbă și gîndire, dintre gramatică și logică, dintre morfologie și sintaxă, în concretizarea din limba română.

Privite sub acest unghi, formele și categoriile lingvistice nu s-au mai tratat cu egală diferență, între două forme a fost favorizată cea mai logică: forma cu înțeles logic față de forma fără înțeles, cu înțeles neprecizat, ambiguu ; forma specifică față de forma proprie ; sistemul de forme corespunzînd unui sistem de realități față de forma unitară corespunzînd unei realități determinate ; etc. Pe această linie, se vor întîlni uneori depărtări de limba literară contemporană (obiectul acestei lucrări), preferințe pentru forme populare, forme mai vechi sau tendințe de limbă, numai pentru că le-am apreciat mai logice.

S-ar părea că există o unanimitate de vederi în cultivarea și realizarea unei limbi cît mai logice: fiecare inovație în limbă putînd fi considerată un act logic, iar rodajul limbii păstrînd inovațiile cele mai utile și mai în acord cu unitatea sistemului ; astfel, lipsurile se împlinesc, dubletele se abandonează sau se nuanțează în înțeles.

În realitate, limba e obiect de perpetuă dispută între forțele care organizează limba și cele care o „împing spre confuzie" ; un nivel coborît de cultură (în special al celor cu sarcini de cultivare a limbii: părinți etc.) sau — dimpotrivă — un cult excesiv al limbii (puriștii), primele încercări de exprimare a copiilor sau coborîrea nejustificată a limbii părinților la nivelul de vorbire al copiilor, continuul efort de a se păstra neînțelese limbajele

Scanned with OKEN Scanner

BARBU B. BERCEANU

SISTEMUL GRAMATICAL AL LIMBII ROMÂNE

(reconsiderare)

Cuvînt înainte de acad. AL. GRAUR

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
București, 1971

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT ÎNAINTE

În orice știință trebuie respectate două principii contradictorii: cercetătorul trebuie să-și însușească și să respecte achizițiile datorate înaintașilor săi și în același timp să se abată de la ceea ce se știe, pentru a aduce idei noi, care să corespundă mai exact situațiilor reale.

Dacă neglijează primul principiu, cercetătorul, de obicei diletant, riscă pe de o parte să „spargă uși deschise", cu alte cuvinte să descopere lucruri care au mai fost spuse de alții, pe de altă parte să facă afirmații pe care lucrări anterioare să le fi dovedit ca nefundate.

Dacă neglijează cel de-al doilea principiu, riscă să facă numai lucrări de compilație sau chiar să repete pur și simplu ce-au spus alții.

Deoarece în general specialiștii în fiecare domeniu lucrează mult împreună, fie pentru că aparțin unui număr mic de colective și au avut în linii mari aceeași pregătire, fie pentru că se întîlnesc destul de des în congrese și conferințe și au astfel ocazia să ajungă la formule care să-i mulțumească pe toți, există pericolul să se deprindă cu anumite idei, considerate intangibile, și deci să nu zdruncine unele teorii care încep să se învechească. Din acest punct de vedere poate fi binevenită contribuția unor „outsideri", a unor autori care nu aparțin cercurilor constituite; binevenită, cu condiția ca ei să fie totuși stăpîni pe metode și să cunoască datele principale stabilite pînă acum. Neavînd funcții oficiale în specialitate, ei își pot permite orice îndrăzneli.

Este cazul autorului lucrării de față. Barbu B. Berceanu nu aparține unui colectiv de lingvistică, nici din învățămînt, nici de la Academie, dar este perfect familiarizat cu problemele gramaticii românești. De altfel nu este nici începător în acest domeniu, deoarece numele său a mai apărut în publicistica de specialitate: un articol privitor la sistemul pronumelui personal și al pronumelor înrudite, publicat în revista „Limba română", a fost folosit și citat în ultima ediție a Gramaticii Academiei. Trebuie să mai adaug că a urmărit cu cea mai mare atenție tot ce s-a publicat asupra gramaticii noastre, lucru care apare clar dacă examinăm numeroasele referințe cuprinse în notele prezentei lucrări.

Scanned with OKEN Scanner

Așadar autorul a înfruntat cu succes ambele dificultăți pomenite: exprimă vederi personale în multe probleme ale gramaticii, dar nu ignorează nimic din ce s-a afirmat pînă acum. Pornește mai peste tot de la Gramatica Academiei, dar nu o urmează în mod absolut, ci o discută și încearcă să o corecteze, făcîndu-i astfel cea mai amplă critică publicată pînă acum. Ca unul care am colaborat la Gramatica Academiei, afirm, și nu mă îndoiesc că exprim gîndul întregului colectiv, că o astfel de lucrare critică este cît se poate de binevenită. Nu e de crezut că tot ce spune B. B. Berceanu va găsi aprobarea specialiștilor și poate că acele părți care vor fi reținute vor suferi modificări, fiind astfel adîncite sau atenuate. În orice caz, lucrarea nu va trece fără să lase urme în gîndirea noastră cu privire la structura limbii române.

Cel puțin într-un punct atitudinea autorului este înrudită cu a colectivului care a elaborat Gramatica: nu consideră că definițiile tradiționale trebuie înțelese în mod tranșant, ci încearcă să le atenueze acolo unde este cazul, admițînd categorii intermediare și faze de trecere de la o stare la alta. Vezi de exemplu cele spuse cu privire la mă *și* fă (§ 39).

O afirmație îndrăzneață, care va provoca desigur discuții aprinse, este cea care propune să se excludă atributul dintre părțile propoziției, cu argumentul că el nu complinește subiectul, ci un substantiv care poate să nu fie subiect. O afirmație asemănătoare, condiționată însă, este făcută și în ce privește complementul.

Vreau în sfîrșit să subliniez una dintre părțile cele mai ample ale lucrării, aceea care privește conținutul categoriilor gramaticale. Autorul declară el însuși că nu a făcut numai operă de lingvist, ci și de logician. Desigur, legătura dintre limbă și gîndire este în atenția lingviștilor tot atît cît și în a logicienilor. Dar fiecare dintre ei o privește prin prisma propriei sale specialități, pe cînd cineva neangajat, liber de orice obligație profesională, poate îmbina cele două moduri de gîndire și deci poate ajunge mai ușor la sinteza dorită.

Așa cum se prezintă, lucrarea va suscita cu siguranță mari discuții și chiar prin aceasta va constitui o contribuție importantă la înviorarea cercetărilor de gramatică a limbii române și de gramatică în general.

AL. GRAUR

Scanned with OKEN Scanner

SISTEMUL GRAMATICAL AL LIMBII ROMÂNE

(reconsiderare)

Scanned with OKEN Scanner

Documentarea lucrării s-a bazat, în principal, pe cele două ediții ale Gramaticii Academiei și, suplimentar, pe materialele și listele bibliografice din colecția revistei „Limba română", de pînă la 1 ianuarie 1970.

Lucrările clasice ale gramaticilor români au fost utilizate prin intermediul acelorași două ediții.

De asemenea, această lucrare a beneficiat de lectura și observațiile, pe manuscris, ale academicianului Alexandru G r a u r.

AUTORUL

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

CAPITOL INTRODUCTIV

A. *Generalități.* § 1. Obiectul lucrării, p. 15 ◇ § 2. Proces și sistem (Istoric și logic), p. 15 ◇ § 3a. Ce este un sistem?, p. 16 ◇ § 3b. Logica formală și cea dialectică, p. 16 ◇ § 3c. Caracterul sistematic al unei limbi istoric formate, p. 17

B. *Limbă, gîndire și realitate.* § 4. Generalități, p. 17 ◇ § 5. Limba-gîndire și realitatea, p. 18 ◇ § 6. Limba și gîndirea-realitate, p. 20 ◇ § 7. Apartenența lucrării, p. 23 ◇ § 8. Logica implicită și logica explicită, p. 24 ◇ § 9a. Neconcordanța suplimentară dintre știința logicii și știința gramaticii, p. 25 ◇. § 9b. Funcțiile extralogice ale limbii, p. 25

C. *Scopul lucrării.* § 10. Pe plan logico-lingvistic, p. 27 ◇ § 11. Pe planul culturii românești, p. 28 ◇ § 12. În raport cu celelalte limbi, p. 28

D. *Chestiuni de metodă și prezentare.* § 13a. Metoda, p. 28 ◇ § 13b. Prezentarea, p. 29

E. *Aspecte fonetice și ortografice.* § 14. Limbajul fonetic. Mijloacele fonetice, p. 30 ◇ § 15. Unitatea fonetică. Sistem fonetic, p. 31 ◇ § 16. Mijlocul fonetic zero, p. 32 ◇ § 17. Neregularități ale corespondenței dintre sistemele fonetice și cele de înțelesuri, p. 32 ◇ § 18. Ortografia, ca „model" al limbii, p. 33

Capitolul I

SISTEMATIZAREA CATEGORIILOR GRAMATICALE

A. *Unitatea de sistematizare.* § 19. Unitatea lexico-gramaticală în raport cu unitatea fonetică, p. 35 ◇ § 20. Unitatea lexico-gramaticală în raport cu unitatea rădăcinii, p. 36 ◇ § 21. Concluzii, p. 37

B (§ 22). *Criteriile de sistematizare* p. 37

Capitolul II

CRITERIUL FONETIC

§ 23. Raportarea criteriului fonetic, p. 39 ◇ § 24. În raport cu structura flexionării, p. 39 ◇ § 25. În raport cu contextul, p. 39 ◇ § 26. Sistem morfologic, p. 40 ◇ § 27. Partea de vorbire și familia flexionară, p. 40

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul III

CRITERIUL LOGIC

A. *Categoriile sintactice.* § 28a. Interjecția — Propoziția și părțile ei, p. 43 ✧ § 28b. Onomatopeea, p. 44 ✧ § 29a. Subiect și predicat. Introducere p. 44 ✧ § 29b. Predicat și atribut, p. 45 ✧ § 29c. Subiect și predicat. Primă concluzie, p. 45 ✧ § 29d. Predicatul ca parte principală a propoziției, p. 45 ✧ § 30. Atributul și complementul nu sînt părți ale propoziției, p. 46 ✧ § 31. Concluzii. Sistemul sintactic, p. 47

B. *Corespondența dintre categoriile sintactice și cele morfologice.* § 32. Introducere, p. 48 ✧ § 33. Intervenții în clasarea tradițională a categoriilor morfologice, p. 49 ✧ § 34. Sistematizarea părților de vorbire considerate ca „exprimînd noțiuni" în lumina funcțiilor lor sintactice, p. 50 ✧ § 35. Sistematizarea părților de vorbire numite „de relații" în lumina funcțiilor lor sintactice, p. 50 ✧ § 36. Părțile de vorbire de desprins din tradiționalul „adverb", p. 53 ✧ § 37. Comunicările bilaterale și părțile de vorbire specifice lor, p. 63 ✧ § 38. Concluzii, p. 64 ✧ § 39. Categorii (forme) intermediare, p. 67 ✧ § 40. Categoria stării, p. 72

C. *Corespondența dintre categoriile sintactice și categoriile științei logicii.* § 41. Introducere, p. 72

1. Noțiunea și cuvîntul. § 42. Partea de vorbire care corespunde noțiunii, p. 73 ✧ § 43. Raportul celorlalte părți de vorbire cu noțiunea. Conceptul de „înțeles", p. 75 ✧ § 44. Substantivizarea oricărui alt cuvînt, p. 76 ✧ § 45. Forma specială a cuvîntului cu înțeles de noțiune, p. 76 ✧ § 46. Dependența dintre nume și dependența dintre noțiuni, p. 77

2. Judecata și propoziția. § 47. Introducere, p. 77 ✧ § 48. Propoziția fără subiect, p. 78 ✧ § 49. Propoziții „fără predicat", p. 80 ✧ § 50. Copula, p. 80 ✧ § 51a. Atributul și complementul, p. 81 ✧ § 51b. Prefixele și terminațiile numelui și formelor verbale, p. 82 ✧ § 52. Diateza activă și diateza pasivă, p. 82 ✧ § 53. Subiect logic personal prin construcții impersonale, 83 p. ✧ § 54. Subiect și predicat logic diferite de subiectul și predicatul gramatical, p. 83 ✧ § 55. Pluralitate de judecăți — o singură propoziție, și invers, p. 84

3. Noțiunea-nume sau grup nominal și judecata — propoziție enunțiativă. § 56. Asemănări între noțiune-nume și judecată-propoziție, p. 84 ✧ § 57. Comparație între un verb și numele aparținînd familiei flexionare a acelui verb, p. 85

4 (§ 58). Raționamentul și mijloacele lingvistice de exprimare a acestuia, p. 87

5. Judecata — propoziție enunțiativă și propozițiile neenunțiative. § 59. Generalități, p. 87 ✧ § 60. Copula în propozițiile neenunțiative, p. 89 ✧ § 61. Observații speciale asupra propozițiilor interogative, p. 90 ✧ § 62. Observații speciale privind propoziția de urare sau blestem, p. 91

6 (§ 63). Concluzii, p. 92

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul IV

CRITERIUL CONȚINUTULUI

A. *Părțile de vorbire care „exprimă noțiuni"*. § 64. Introducere, p. 94.

1. Familiile flexionare nominale. § 65. Numele propriu și familia flexionară a numelui comun, p. 95 ✧ § 66. Familia flexionară a numelui comun cu înțeles determinat, p. 97 ✧ § 67. Concluzii, p. 98

2 (§ 68). Familia flexionară adjectivală și familia flexionară adverbială, p. 99

3 (§ 69). Familiile flexionare verbale, p. 103

4 (§ 70). Concluzii, p. 105

B. (§ 71). *Înrudirea fonetică a cuvintelor „de relații"*, p. 107

C. (§ 72). *Categorii morfologice în sens restrîns*, p. 113

D. *Cuvinte care nu exprimă realități. Sistematizarea cuvintelor după gradul în care exprimă realități.* § 73a. Generalități, p. 114 ✧ § 73b. Sistematizarea adjectivelor după conținut. Sistemul lexical al adjectivelor pronominale, p. 114 ✧ § 74. Părți de vorbire cu număr nelimitat de cuvinte și părți de vorbire cu număr limitat de cuvinte, p. 120

Capitolul V

CATEGORIILE NOMINALE: PERSOANA, NUMĂRUL, GENUL

§ 75. Introducere, p. 121

A. *Persoana.* § 76. Pronumele de persoană, p. 122

1. Formele pronumelui de persoană. § 77. Prezentarea succesivă a fiecărei persoane, p. 123 ✧ § 78. Observații privind toate persoanele. Introducere, p. 123 ✧ § 79 (1°). Desinența verbală este nominativul formelor neaccentuate (oblice), p. 126 ✧ § 80 (2°). Adjectivul posesiv este genitivul pronumelui personal, p. 130 ✧ § 81 (3°). Forma accentuată este întărirea formei neaccentuate, p. 131 ✧ § 82. Considerații generale asupra formelor pronumelui de persoană, p. 132 ✧ § 83. Sistemul numelui de persoană are un caracter mai general, p. 133 ✧ § 84. Locul formei accentuate a pronumelui de persoană printre celelalte forme nominale, p. 134

2. Topica pronumelor de persoană și gradul lor de dependență față de cuvintele vecine. § 85. Topica, p. 135 ✧ § 86. Gradul de dependență fonetică, p. 138

3. Acordul de persoană. § 87. Regula logică, p. 141 ✧ § 88. Excepții la regula acordului dintre forma neaccentuată și forma accentuată, p. 141 ✧ § 89. Excepții de la regula acordului dintre ambele forme ale pronumelui de persoană și realitate, p. 142

4 (§ 90). Alte cuvinte referitoare la persoană, p. 144

B. *Numărul. Articolul nehotărît și numeralul. Cantificarea numelui în general.* § 91. Generalități, p. 144

1. Categoria nominală a numărului. § 92. Semnificația celor două forme flexionare ale numărului, p. 145 ✧ § 93. Formele flexiunii numărului. Excepții relative la flexiunea și semnificația numărului. Acorduri, p. 147

Scanned with OKEN Scanner

2. Numeralul şi alte părţi de vorbire nominale înrudite. § 94. Numeralul ca parte a vorbirii, p. 147

a. Suplimentarea singularului (articolul nehotărît *un*, pronumele nehotărît *unul*, numeralul *unu*). § 95. În gramatica tradiţională, trei părţi de vorbire, p. 148 ◇ § 96. În realitate, o unică familie flexionară adjectivală, p. 148 ◇ § 97. Diferenţele dintre familia flexionară adjectivală *un* şi celelalte familii flexionare adjectivale, p. 149 ◇ § 98. Alte înţelesuri ale familiei flexionare adjectivale *un*, p. 149 ◇ § 99. Pluralul unităţii, p. 150 ◇ § 100. Asupra diferenţelor de sens atribuite celor trei părţi de vorbire, p. 150 ◇ § 101. Înţelesul adjectivului *un* peste înţelesul formei de singular a flexiunii după număr, p. 151

b. Precizarea pluralului şi denumirea fragmentelor de unitate (celelalte numerale). § 102. Numerele întregi, p. 151 ◇ § 103. Numerele fracţionare, p. 153 ◇ § 104. Numerele mixte, p. 154 ◇ § 105. Numeralul colectiv binar, p. 154 ◇ § 106. Zero şi infinitul, p. 154

c. Concluzii § 107. Numeralul ca parte de vorbire, p. 155

d. Înlocuitoare ale numeralelor. § 108. Prefixe. Alte teme, p. 156

e. Principalele forme derivate din numeralul cardinal. § 109 Adjectivul ordinal, p. 157 ◇ § 110. Verbele, p. 158 ◇ § 111. Adverbul corespunzător numeralului cardinal, p. 159 ◇ § 112. Alte adverbe cantitative, p. 160

f (§ 113). Concluzii, p. 160

C. *Genul*. § 114. Generalităţi, p. 162 ◇ § 115. Acordul în gen al predicatului nominal cu subiect multiplu, p. 164

Capitolul VI
GRUPUL NOMINAL

§ 116. Generalităţi, p. 168

A. *Articolul hotărît*. § 117. Introducere, p. 169

1. Articolul enclitic. § 118. Generalităţi, p. 169 ◇ § 119. Articularea implicită, p. 172

2 (§ 120). Articolul *cel*, pre-poziţional, p. 172

3 (§ 121). Articolul *al*, pre-poziţional, p. 174

B (§ 122). *Celelalte atribute. Concurenţa dintre atribute*, p. 176

C. *Declinarea grupului nominal*. § 123. Definiţia cazurilor, p. 176

1 (§ 124). Declinarea nearticulată, p. 182

2. Declinarea articulată. § 125. Generalităţi, p. 183 ◇ § 126a. Detalii privind acuzativul, p. 186 ◇ § 126b. Articularea genitivului, p. 186

D. (§ 127). *Propoziţia atributivă*, p. 189

Capitolul VII
GRUPA PREDICATIVĂ

A. *Verbul*. § 128a. Clasarea verbelor după modul de participare la formarea predicatului, p. 190 ◇ § 128b. Reducerea unor forme verbale, p. 192 ◇ § 129. Sistemul verbelor după conţinutul lor, p. 193 ◇ § 130a. Sistemul timpurilor, p. 196 ◇ § 130b. Viitorul cu *a voi* şi viitorul cu *a avea*, p. 198 ◇ § 130c. Etapele desfăşurării acţiunii, p. 199 ◇ § 131. Sistemul modurilor şi modalităţilor, p. 199

Scanned with OKEN Scanner

B (§ 132). *Nucleul propoziției*, p. 206
C (§ 133a). *Complinirea verbului. Numele predicativ*, p. 209
D (§ 133b). *Problema elementului predicativ suplimentar*, p. 209
E (§ 134). *Dublul complement direct*, p. 212
F (§ 135). *Grupa predicativă în general*, p. 215

Capitolul VIII

CUVINTE CU MAI MULTE FUNCȚII: PREPOZIȚIA *DE*

§ 136. Generalități. Întrebuințarea prepoziției *de* la introducerea complementelor nominale, p. 216 ◇ § 137a. La formarea atributelor, p. 217 ◇ 137b. La transformarea unui complement în atribut, p. 218 ◇ § 138. La consemnarea originii, p. 218 ◇ § 139. La subordonarea unor derivate verbale p. 220 ◇ § 140. La introducerea altor complemente, p. 221 ◇ § 141. Pentru a schimba funcția sintactică a altor părți de vorbire, p. 221 ◇ § 142. Funcția de adjectiv, p. 222 ◇ § 143. La formarea unor locuțiuni adverbiale, în poziție conjuncțională, p. 222 ◇ § 144. Funcții atribuite greșit prepoziției *de*, p. 222 ◇ § 145. Încheiere, p. 223

Capitolul IX

„GRADELE DE COMPARAȚIE"

§ 146. Generalități. Concepția tradițională și critica ei, p. 224 ◇ § 147. Reconsiderarea sistemului de exprimare a gradelor de intensitate, p. 225 ◇ § 148. Gradele de intensitate absolută, p. 226 ◇ § 149a. Gradele de intensitate relativă, p. 227 ◇ § 149b. Gradul de intensitate exprimat prin exclamație, p. 229

Capitolul X

COORDONAREA ELEMENTELOR DE ACELAȘI RANG SINTACTIC

§ 150. Introducere, p. 231 ◇ § 151. Conjuncții de coordonare cu elemente succedate oricum, p. 231 ◇ § 152. Conjuncții de coordonare cu elemente așezate într-o anumită succesiune, p. 232 ◇§ 153. Coordonarea prin corelative, p. 233

Capitolul XI

ABSTRACTIZĂRI SUPERIOARE CATEGORIILOR GRAMATICALE

§ 154. Generalități, p. 235 ◇ § 155. Abstracția de persoană, p. 235 ◇ § 156. Abstracția de număr, p. 235 ◇ § 157. Abstracția de gen, p. 236 ◇ § 158. Demonstrativul abstract, p. 236 ◇ § 159. Abstracția de timp, p. 236 ◇ § 160. Exprimarea totului, p. 236 ◇ § 161. Exprimarea indiferenței, p. 237

Capitolul XII

REPETIȚII ȘI SIMPLIFICĂRI

§ 162. Repetițiile în general, p. 238 ◇ 163. Goala și dubla negație. Paranteză despre negație, p. 238 ◇ § 164. Repetări cu schimbarea semnificației și opuse cu aceeași semnificație, p. 242 ◇ § 165. Întărirea, p. 252 ◇ § 166. Simplificări, p. 244

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul XIII

SUPLIMENTĂRI APOZIȚIONALE

§ 167. Apoziția, p. 246 ✧ § 168. Numele reluat de propoziția care îi urmează și anacolutul, p. 248

CAPITOL FINAL

§ 169. Caracterul lucrării de față, p. 250 ✧ § 170. Categorii, definiții, denumiri, p. 251 ✧ § 171. Alte probleme, p. 254

ANEXE

Tabela de corespondențe cu edițiile Gramaticii Academiei..... 255
Indicele autorilor citați 259
Indicele categoriilor de realități și al categoriilor logico-gramaticale..... 262
Indicele de forme ale limbii române:
direct alfabetic (locuțiuni, cuvinte, prefixe, infixe)..... 272
invers alfabetic (sufixe, desinențe)..... 284

Scanned with OKEN Scanner

Capitol introductiv

A. GENERALITĂȚI

§ 1. Obiectul lucrării. Îmi propun să cercetez, sprijinit pe fapte de limbă, gramatica limbii române moderne, cu intenția de a pune în evidență înaltul grad în care categoriile gramaticale ale acestei limbi (uneori și ale altor limbi istoric formate) reflectează gîndirea (categoriile logicii) și realitatea (categoriile diferitelor discipline despre realitate); rezultatul urmînd a fi cu atît mai util cu cît se va evidenția o unitate de sistem (unitate căreia îi vor corespunde firesc modele matematice), în măsura în care există sau se tinde, în mod natural, către un asemenea sistem.

În acest capitol introductiv, voi formula principiile pe baza cărora să fie judecată tratarea subiectului propus și care, la rîndu-le, să fie judecate de rezultatul tratării.

§ 2. Proces și sistem (Istoric și logic). Prezentînd sistemul limbii unui moment dat, mai exact sistemul către care se tinde la un moment dat sau modalitatea cea mai sistematică către care s-ar putea tinde la un moment dat, lucrarea de față nu are, în acest înțeles, un caracter istoric. Elementele nu sînt prezentate în evoluția lor, ca o consecință a evoluției lor, ci, voit alese sincrone [1], ele sînt prezentate în raport unul de celălalt [2].

Prin aceasta nu trebuie înțeleasă negarea dependenței istorice, de care am făcut abstracție exclusiv pentru a face posibilă cercetarea realității la care îmi limitez obiectivul. Faptul că elementele care aparțin limbii unui anumit moment sînt uneori pe cale de dispariție, alteori pe cale de dezvoltare, manifestare a interdependenței dintre istoric și sistematic, nu pledează în mod necesar în favoarea superiorității istoricului asupra sistematicului; căci însuși caracterul sistematic al unui complex de realizări umane mărește stabilitatea acestuia, învingînd sau întîrziind tendințele contrare lui [3]. De altfel, a urmări evoluția sistemului gramatical de-a lungul istoriei limbii [4] sau evoluția sistemului gramatical în ontogeneză [5], activități care implică și totodată verifică sistemul gramatical al omului matur contemporan, ar putea însemna continuarea unei lucrări de felul celei de față; căci evoluează nu numai elementele izolate, ci și sistemele.

1 Cf. I. A. Baudouin de Courtenay, ap. Al. Graur și Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, București, Edit. științifică, 1961, p. 56 („numai lingvistica descriptivă poate descoperi sistemul unei limbi, întrucît aceasta reprezintă o stare stabilă a componentelor lingvistice"); v. și ed. 2, 1963, p. 76—77. V. și inf. 45, nota 2.

Scanned with OKEN Scanner

2 Cf. F. de Saussure, ap. Graur şi Wald, *op. cit.*, p. 88.

3 În acest sens, Saussure, redat şi comentat în Graur şi Wald, *op. cit.*, p. 91.

4 Cf. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Prelegeri de istorie a filozofiei*, trad. D. D. Roşca, vol. I, [Bucureşti,] Edit. Academiei, 1963, p. 38 (autorul pledează teza unităţii dintre istoric şi logic: „succesiunea sistemelor filozofice în istorie este aceeaşi ca şi succesiunea determinaţiilor conceptuale ale ideii în derivarea lor logică" etc.). Pentru istoria gramaticii, v. T. A. Degtereva, *Problema constituirii structurii gramaticale*, în: *Lingvistică generală* [,] culegere de articole, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1963, p. 205—242; Jerzy Kuryłowicz, *L'évolution des catégories gramaticales*, în: *Problèmes du langage*, [Paris,] Gallimard, [1966,] p. 54—71; Lucia Wald, *Progresul în limbă* [.] *Scurtă istorie a limbajului*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1969, p. 95—174.

5 Vezi Tatiana Slama-Cazacu, *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză (3—7 ani)*, [Bucureşti,] Edit. Academiei, 1957, urmată de celelalte lucrări în problemă ale autoarei.

§ 3 a. Ce este un sistem? Este înlănţuirea, corelarea, logic necesară a unor noţiuni (sau judecăţi) —şi, într-un sens mai larg, realităţi în genere — diferite şi determinate calitativ şi cantitativ, în care o nouă noţiune (respectiv judecată) nu mai poate avea loc şi din care o noţiune (judecată) nu poate fi scoasă, înlănţuire caracterizată nu numai prin aspectele comune (proprii sau afectate) ale noţiunilor (judecăţilor) care îl compun şi care le disting de noţiunile (judecăţile) dinafara sistemului, ci şi prin logica, prin necesitatea diferenţelor dintre componentele lui [1].

A sistematiza înseamnă fie a stabili necesitatea logică a înlănţuirii dintre nişte elemente date, fie a evidenţia elementele lipsă dintr-o înlănţuire logic stabilită [2]. Necesitatea logică şi, implicit, determinarea (limitarea) calitativă şi cantitativă reprezintă elementele suplimentare ale sistematizării faţă de clasare [3].

1 Cf. Hegel, *op. cit.*, vol. II, 1964, p. 7 (în ce rezidă nevoia de sistematizare); *Introducerea în lingvistică*, [Bucureşti,] Edit. ştiinţifică, 1957, p. 166 („Ce este un sistem? Un complex de elemente care se influenţează reciproc şi sînt coordonate între ele în vederea unei funcţii comune", această funcţie fiind, pentru limbă, aceea „de a servi ca mijloc de comunicare între oameni şi societate").

2 Pentru „organizarea componentelor limbii" şi „determinarea prin ansamblu", v. şi Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj şi context* [.] *Problema limbajului în concepţia exprimării şi a interpretării prin organizări contextuale*, [Bucureşti,] Edit. ştiinţifică, 1959, în special p. 155—189.

3 Dau cuvîntului *sistem*, în această lucrare, un sens larg (pentru cel restrîns, cel în opoziţie cu *structură*, v. Sorin Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1967, p. 7 şi urm.).

§ 3 b. Logica formală şi cea dialectică. Categoria sistemului aparţine şi logicii dialectice: 1) sistematizarea evidenţiază unitatea dintre lucruri calitativ diferite [1]; 2) determinarea elementelor unui sistem nu se face numai reciproc, ci şi în legătură cu restul realităţii, ele nu au un caracter formal, negativ, ele implică externul; de aici, legătura sistemului lingvistic cu gîndirea, a acestora cu realitatea (inf., § 4 şi urm.); de altfel, un sistem nu trebuie considerat niciodată la modul absolut, el însuşi formînd la rîndu-i — cu terţe realităţi, cu care elementele sale, în virtutea principiului interacţiunii universale, sînt interdependente — sisteme mai ample, ele înseşi în veşnică schimbare [2]. Preocupările de logică formală în cadrul cărora apare definiţia sistemului (sup., § 3a) nu sînt deci contrazise, ci dezvoltate de logica dialectică [3].

Scanned with OKEN Scanner

1 Cf. *Introducere în lingvistică*, de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur, București, Edit. științifică, 1958, p. 166 („echilibrul este mereu stricat și mereu refăcut, cu ajutorul legăturilor sistematice pe care diferitele elemente ale limbii le au între ele").
2 Cf. Saussure, ap. Graur și Wald, *op. cit.*, p. 88—95.
3 *Dialectica materialistă* [.] *Metodologia generală a științelor particulare*, [București,] Edit. Academiei, 1963, p. 16.

§ 3 c. Caracterul sistematic al unei limbi istoric formate. Există deosebiri de gradație între sistemele naturale (astfel, sistemul elementelor descoperit de Mendeleev) și sistemele concepute conștient de om (astfel, un plan economic de stat, proiectul unei astronave, o limbă rațională elaborată de un singur individ sau de un colectiv organizat). O limbă istoric formată, ca limba română, are o situație intermediară între aceste două grade: pe de o parte, pentru că s-a format natural, pe de altă pentru că ea cuprinde, desigur, elaborări conștiente, dar disparate, uneori contradictorii, fără a li se cunoaște toate consecințele, elaborări a căror explicitare — în imensa majoritate a cazurilor — nu s-a păstrat, rămînînd anonime, nedatate, nelocalizate, interpretabile [1]. Determinarea caracterului sistematic și a sistemului unei asemenea limbi reclamă o activitate suplimentară, științifică. Sistemul cel mai științific, dintre cele ce s-ar putea propune, va fi sistemul cel mai înlănțuit (cu cele mai puține contradicții, excepții), mai economic și mai cuprinzător [2].

Se înțelege că această determinare nu poate prinde realitatea în întreaga ei manifestare, ea este numai un „model" care tinde la exprimarea acestei realități. Ea nu are forma unui sistem fără excepții, dar, alături de sistemul formulat, ea trebuie să prezinte t o a t e aceste excepții (pentru ca limba să fie învățată, pentru a evita formarea altor neregularități în viitor, pentru a face posibile traducerile mecanice), iar calitatea sistemului limbii cercetate împreună cu calitatea sistematizării încercate asupra acestei limbi se reliefează printr-un cît mai mic număr de excepții. O excepție atestă de multe ori o regulă, un sistem sau un element de sistem încă nedescoperite.

1 *Introducere în lingvistică*, p. 166.
2 Pentru distincția dintre caracterele sistematice specifice diferitelor părți ale lingvisticii, v. Al. Graur, *Cu privire la caracterul sistematic al sintaxei și al vocabularului*, în: St. cerc. lingv., 15, 1964, p. 427—430.

B. LIMBĂ, GÎNDIRE ȘI REALITATE

§ 4. Generalități. În înțelesul cel mai restrîns dat acestor trei termeni (limbă, gîndire și realitate), acel înțeles în care nici unul dintre ei nu-l cuprinde pe celălalt, l i m b a s o n o r ă reprezintă, pentru oamenii normali, învelișul material al gîndurilor [1] și g î n d i r e a — în completarea datelor primite de la organele de simț — reflectează r e a l i t a t e a [2]. Gîndirea are, așadar, o situație intermediară între realitate și limbă; vom putea vorbi, prin urmare, de o diferență între limbă-gîndire și realitate și de altă diferență, între limbă — pe de o parte — și gîndire-realitate — pe de alta.

1 K. Marx, *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, în: K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, Bucureşti, Edit. P.M.R., 1949, p. 237 („începătorul retraduce mereu în limba sa maternă limba nouă pe care o învaţă; dar el nu-şi însuşeşte spiritul ei şi nu se poate exprima în toată libertatea în această limbă nouă decît atunci cînd o mînuieşte fără a mai traduce şi fără a-şi aminti, atunci cînd vorbeşte, de limba lui maternă"); Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, [Bucureşti,] Edit. Academiei, 1954 (în continuare, prescurtat: GLR_1), vol. I. p. 5—6 („fiind nemijlocit legată de gîndire, limba înregistrează şi fixează în cuvinte şi în combinaţii de cuvinte, în propoziţii, rezultatele activităţii gîndirii [...]"); pentru teza originii comune a limbii şi gîndirii şi a legăturii indestructibile dintre ele, v. Finuţa Asan, *Despre legătura dintre limbă şi gîndire*, în: L.R., 4, nr. 1, ian.-febr. 1955, p. 52—54, şi — dintre logicieni (pentru raportul dintre propoziţie şi judecată) — P. N. Tavaneţ, *Judecata şi felurile ei*, [Bucureşti,] Edit. Academiei, 1955, p. 9 şi 27—29. Tot în acest sens, M. Eminescu, mss. 2258, f. 187, Bibl. Academiei („cum descrie cineva un lucru, aşa l-a văzut şi l-a priceput"), ap. Henri Wald, *Rolul limbajului în formarea şi dezvoltarea ideilor*, în: *Probleme de logică*, [Bucureşti,] Edit. Academiei, 1956, p. 60. Contra: Nicolae Negură, *Voinţa, putinţa şi răbdarea*, în: Monitorul, 1865, p. 1022 (nr. 231 din 20 oct./1 nov. 1865) („Se zice în comun că cineva gîndeşte în limba cutare mai bine decît în cutare; aceasta este o rătăcire răspîndită. Gîndirea este independentă de limbagiul, căci nu se gîndeşte nici într-o limbă. Pentru că de a gîndi nu este a vorbi, — dar numai după obicinuinţa ce are cineva de a se exprima într-o limbă mai mult decît într-alta, trece cu o iuţeală mai mult sau mai puţin mare de la gîndire la exprimare sau scriere, sau mimică. Astfel dar, lucrarea gîndirea (sic) şi aceea a exprimării sînt două operaţii distincte, din care una se poate efectua fără cealaltă, cu toate că în genere una urmează pe cealaltă în un mod repede, însă ele nu se confundă. Mai totdeauna lucrarea exprimării modifică cugetarea şi foarte adesea cugetarea rămîne foarte limpede mai înainte de a fi în stare de a exprima cum se cade cugetarea în vorbă sau în scris. Oricărui om îi trebuie un oarecare timp mai înainte să fie în stare de a exprima prin grai aceea ce a conceput în cugetare, ba încă mai mult: se întîmplă adesea, ca lucrarea exprimării să rămîie dificilă chiar după ce aceea a gîndirii face a crede contrarul").

V. şi inf., § 9a[1].

2 I. P. Pavlov, *Experienţa a douăzeci de ani în studiul obiectiv al activităţii nervoase superioare a animalelor*, [Bucureşti,] Edit. Academiei, 1953, p. 661 („Aceste semnale noi [sunetele articulate — *B.B.*] au început să reprezinte, în cele din urmă, tot ce percepeau oamenii direct din lumea exterioară şi din lumea lor interioară şi au început să fie folosite nu numai pentru comunicare, ci pentru ei înşişi"); Atanase Joja, *Valoarea şi patosul ştiinţei* (II), în: Contemporanul, nr. 799, 2 febr. 1962, p. 7 („Logica are ca obiect sistemul legilor, formelor şi categoriilor gîndirii, care poate încadra datele empirice tocmai fiindcă reproduc în mod specific cele mai generale forme şi categorii ale realităţii obiective").

§ 5. Limba-gîndire şi realitatea. Opunînd limba şi gîndirea la realitatea pe care cele dintîi o exprimă (în măsura în care limba şi gîndirea îşi propun să redea realitatea, verosimilul) [1], constatăm, din exemplele de mai jos, diferenţele ce urmează:

1° *Cele două ace ale ceasornicului porniră dintr-odată.* În această comunicare, se relatează două evenimente care au avut loc instantaneu (alte comunicări ar fi putut relata evenimente la distanţă mare în timp) constînd din mişcări circulare (cum ar fi putut relata orice alt fel de mişcare sau o imobilitate totală); oricum ar fi fost însă realitatea, limba-gîndire se desfăşoară totdeauna în timp, liniar, fără legătură necesară cu complexitatea sau simplitatea conţinutului ei, cu modul sau timpul în care are loc, cu verosimilitatea lui etc. [2].

2° *Raportul dintre lungimea cercului şi diametrul său e constant.* Aici, realitatea există dinainte de a fi fost percepută şi formulată astfel de om.

Scanned with OKEN Scanner

O dată sesizată și formulată, propoziția — totodată judecata — nu se mai repetă decît în cazuri bine determinate (cînd realitatea corespunzătoare a fost redescoperită de un alt om, cînd a fost transmisă altui om, cînd a trebuit să fie rememorată etc.). Deci, o propoziție își poate menține valoarea (fără a mai interveni repetarea, care — de altfel — nu ar mai avea decît sensul unei simple întăriri a enunțării dintîi), pînă la afirmarea, într-o nouă propoziție, a contrarului ei; cu alte cuvinte, limba-gîndire nu exprimă realitatea (sentimentele, voința etc.), ci schimbările intervenite în procesul de cunoaștere a realității, schimbări uneori diferite de schimbările din realitate. Iar ceea ce nu se exprimă se presupune neschimbat.

3° *Cocoș, găină — Fluture.* În prima pereche de exemple, gîndirea și limba distinge între sexele aceleiași specii; în ultimul exemplu, nu. Rezultă că limba-gîndire nu prinde realitatea în întregul ei, ci numai în măsura în care omul poate, e interesat sau e nevoit să o facă.

4° *Ion a mîncat (un măr) — Mărul e mîncat (de Ion).* Diferența dintre diateza activă și diateza pasivă ne evidențiază că aceeași realitate poate fi prezentată, în limbă și gîndire, dintr-un punct de vedere sau altul, după posibilitățile, interesele sau nevoile omului (inf., § 52, 72 etc.).

În același sens, alt exemplu: *Am ascultat-o — I-am ascultat punctul de vedere.* Etc.

5° *Ion cîntă — Ion, a cînta.* Din compararea unei propoziții cu componentele sale (care, izolate, nu comunică nimic), rezultă că limba-gîndire reconstituie concretul și particularul din abstracții și generalități[3].

6° *Coborîți?* Dacă, aflîndu-mă într-un mijloc de transport public, mi se pune această întrebare de către cineva în al cărui drum spre ușa de ieșire mă aflu, înțeleg: „Coborîți la prima stație? Dacă nu, vă rog să-mi dați voi să trec înainte, pentru că eu intenționez să cobor la prima stație". Dacă această întrebare mi se pune, în același vehicul, de cineva care nu are nevoie, pentru a coborî, de deplasarea mea, înțeleg, invers, că vrea să-mi ajute coborîrea sau, în general, să-și lege acțiunea viitoare de coborîrea mea. Dacă această întrebare mă găsește la baza unor trepte, înțeleg că, urcînd acele trepte, ar trebui să am în vedere — pe alt plan — o coborîre. Etc. Rezultă că limba-gîndire este legată de ambianță. Iar dacă, o dată cu întrebarea, mi se arată, cu mîna, în direcția coborîrii, un pericol, eu înțeleg că sînt avertizat; de unde mai rezultă că limba este complinită și de alte mijloace de comunicare, deci că gîndirea trebuie corelată nu cu limba, ci cu totalitatea mijloacelor de comunicare folosite.

Aceste diferențe esențiale dintre limbă-gîndire și realitate formează sau ar putea forma obiect de studiu pentru teoria cunoașterii. Alături de acest fel de diferențe, mai există diferențe neesențiale, înlăturabile[4].

1 V. I. Lenin *Opere*, vol. 14, [București,] E.S.P.L.P., 1954, p. 145 („natura este [...] o existență căreia nu poate să-i fie aplicată nici o măsură omenească, deși noi comparăm fenomenele ei cu fenomenele omenești analoge, aplicîndu-i, pentru ca s-o putem înțelege, expresii

Scanned with OKEN Scanner

și noțiuni omenești, ca, de pildă, ordine, scop, legi, fiind siliți să i le aplicăm pe acestea, în virtutea esenței limbii noastre [...] Ordinea, scopul, legile nu sînt decît cuvinte, prin care omul traduce în limba sa faptele naturii, pentru a le înțelege, aceste cuvinte nu sînt lipsite de sens, nu sînt lipsite de conținut obiectiv [...]; și cu toate acestea, trebuie să facem distincție între original și traducere. Ordinea, scopul, legile exprimă în sens omenesc ceva arbitrar").

2 Problema timpului în limbă este tratată în André Jacob, *Temps et langage* [.] *Essai sur les structures du sujet parlant, thèse...*, Paris, [Libr. Armand Colin, 1967,] 402 p. + er. (se distinge între timpul construcției lingvistice — timpul glosogenetic — și timpul operațiunii lingvistice — timpul operativ — p. 340). La p. 379—384, bibliografia esențială a problemei.

3 În acest sens, și D. P. Gorski și N. G. Comlev, *Contribuții la problema raportului dintre logică și gramatică*, în: Voprosî filosofii (Probleme de filozofie), trad. rom., nr. 6, 1953, p. 88 („Înrudirea logicii cu legile gramaticii își găsește expresia și în metoda generală a formulării lor, adică în faptul că se face abstracție de particular și concret").

4 În acest sens, și Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, [București,] Edit. Academiei, 1955, p. 72—73.

§ 6. Limba și gîndirea-realitate. Limba poate fi însă opusă gîndirii și realității deopotrivă, ca urmare a faptului că mijlocul fonetic, ca orice semn, este, prin natura lui, susceptibil de a primi orice semnificație. Ca urmare:

1° în omenire există mai multe limbi (naționale) și, în cadrul unei limbi, mai multe dialecte și graiuri (fără a mai amintit de jargoane, argouri etc.), deși gîndirea, de cele mai multe ori, este aceeași;

2° o limbă evoluează; de obicei, evoluează mijloacele fonetice fără să se schimbe înțelesul, tot astfel cum, în paralel, evoluează înțelesurile fără să se schimbe mijlocul fonetic;

3° într-o anumită limbă dintr-un moment istoric dat întîlnim sinonime (variație a mijlocului fonetic, identitate de înțeles) și omonime (variație a înțelesului, identitate de mijloc fonetic), — existente nu numai la nivelul vocabularului unei limbi.

Nu este însă vorba de o independență totală între semn și semnificație, de un arbitrar total [1]. Tendința de diferențiere lingvistică, proprie fiecărui individ [2], este mult ponderată de nevoia de a corespunde necesității de comunicare. Și ponderea va fi cu atît mai mare cu cît omenirea va fi mai organizată, cu cît progresul cultural va fi mai neîntrerupt de-a lungul generațiilor, cu cît valorile culturale vor putea străbate nestingherit viitorul.

Existența mai multor limbi dovedește diferența dintre limbă (formă) și gîndire (fond), dar nu și lipsa de corespondență dintre ele la o anumită societate și într-un anumit moment [3]. Pe măsură ce se va lărgi cadrul societății [4], al unei societăți concrete, cu cît barierele dintre diferitele grupuri sociale vor dispărea, ca urmare a măririi continue a complexității mijloacelor de producție etc., în primul rînd a dezvoltării mijloacelor de transport și telecomunicații, pe măsură ce omul va cunoaște și va stăpîni mai mult natura și propria sa gîndire, cu atît se va accelera procesul de unificare a limbii [5]. Corespondența și chiar identitatea gîndirii la două limbi diferite [6] e dovedită de eficacitatea manualelor pentru învățat limbi străine, de mașinile de tradus.

La rîndul ei, independența evoluției mijloacelor fonetice de evoluția înțelesurilor atestă numai că mijlocul evoluează către o formă mai simplă (mai corect: atestă tendința continuă de a se repartiza mijloacele de limbă

Scanned with OKEN Scanner

cele mai simple la realităţile cele mai uzitate) şi că înţelesul evoluează către o formă mai abstractă sau mai nuanţată — într-un cuvînt, mai ştiinţifică [7] —, finalităţi independente una de alta [8]. Toate acestea nu neagă nici tendinţa de fiece moment a corespondenţei dintre limbă şi gîndire, şi nici posibilitatea găsirii de mijloace pentru stricta coordonare a celor două feluri de evoluţie.

Sinonimele şi omonimele [9] reprezintă numai o mărturie a acestei duble evoluţii, expresie a fazei de evoluţie în care ne găsim, propriuzis ele dispar relativ curînd după apariţia lor datorită evoluţiei înseşi. Dar chiar în momentul surprinderii lor, sinonimele sînt totuşi diferite ca utilizare prin sensul lor afectiv (diferenţă sugerată în primul rînd de însăşi diferenţa fonetică dintre sinonime) [10], iar omonimele nici n-ar putea exista dacă nu s-ar deosebi înţelesul lor din context, fiecărui înţeles al omonimului corespunzîndu-i un anumit context [11, 12].

4° Ar mai trebui menţionat că nu e vorba numai de o corespondenţă între mijloacele fonetice şi înţelesuri, ci şi de o corespondenţă între înrudirile de mijloace fonetice şi înrudirile de înţelesuri [13], ca de exemplu la sistemele de flexiuni, sistemele de prefixe etc. Iar dacă, alături de corespondenţa dintre înrudirile fonetice şi înrudirile de înţeles, mai întîlnim necorespondenţe [14], aceasta se datoreşte faptului că sistemele de forme flexionare — aspecte ale sistemului gramatical — reprezintă un stadiu nou simplificator, superior al limbii, construit peste cel vechi, r ă m a s astfel, dar î n g r ă d i t [15]; în general, cu cît cuvintele sînt mai noi, cu atît regularitatea de flexionare şi de combinare a lor este mai mare. Tot în felul acesta se explică diferenţele fonetice cu înţeles în anumite situaţii şi ajunse fără înţeles în alte situaţii (ca: diferenţa dintre masculin şi feminin, cu înţeles pentru numele care semnifică fiinţe umane sau animale, fără înţeles pentru celelalte nume).

Deci, chiar dacă într-o anumită societate dintr-un anumit moment se observă contradicţii sau grade inferioare de corelare, între formele fonetice şi înţelesuri — infim de puţine faţă de marea majoritate concordantă, de care nu trebuie să se facă niciodată abstracţie [16] —, desfăşurarea istorică va pune în evidenţă continuă tendinţa către concordanţă, necorespondenţele trecătoare rezultînd din evoluţia fie a mijloacelor, fie a înţelesurilor. Aceste diferenţe nu neagă corespondenţa dintre limbă şi gîndire ca ţel de orice moment, ci confirmă numai independenţa principială dintre natura mijlocului fonetic şi natura înţelesului redat prin acel mijloc, independenţă care face posibilă, pe planul ştiinţei, coexistenţa unei ştiinţe a foneticii cu o ştiinţă a logicii, deosebite şi independente.

1 Caracterizarea vorbirii prin contradicţia permanentă dintre caracterul arbitrar şi cel natural în: G r a u r, *op. cit.*, ed. 1960, p. 175—183.

2 G r a u r şi W a l d, *op. cit.*, p. 91.

3 Pentru legătura dialectică dintre limbă şi gîndire, v. A s a n, *op. cit.*, p. 51—59 (p. 58: „Noţiunile reprezintă reflectarea esenţei obiectelor şi fenomenelor realităţii înconjurătoare, de aceea ele sînt în mod necesar determinate de obiecte, pe cînd alcătuirea de sunete nu este condiţionată în general de natura şi proprietăţile acelor obiecte"). V. şi inf., § 41[1].

4 În acest sens cunoscuta teză marxist-leninistă potrivit căreia limba „se naşte şi se dezvoltă o dată cu naşterea şi dezvoltarea societăţii".

5 G r a u r, *op. cit.*, ed. 1955, p. 71 („Această contradicţie [dintre forma naţională a limbii şi conţinutul ei internaţional — *B.B.*] se va rezolva în societatea comunistă prin tre-

cerea limbii la o etapă superioară, fiind eliminată deosebirea națională între limbi: se va forma o singură limbă mondială, corespunzînd gîndirii unice mondiale"). Ulterioare precizări la televiziune ale aceluiași autor în legătură cu capacitatea limbii române de a contribui la limba internațională.

6 În acest sens, și E. Minkowski, *Petit grammaire phénoménologique*, în: Rev. philos. de Louvain, mai 1964, p. 261 („«fraza» ca atare nu este niciodată în fond, intraductibilă, această particularitate fiind rezervată vocabularelor"), ap. Henri Wald, *Realitate și limbaj*, București, Edit. Academiei, 1968, p. 118, și H. Wald, *ibid.* ("Limbile se deosebesc între ele prin metaforele și valorile lor stilistice, și nu prin noțiunile, judecățile și raționamentele pe care le generează").

7 Vezi materialele ședinței publice lărgite a Consiliului științific al Institutului de lingvistică consacrată discuției despre legile interne de dezvoltare ale limbii (și articolele publicate în legătură cu acest subiect) în publicistica sovietică de specialitate din 1952. Astfel, V. A. Zveghințev, *Legile interne ale dezvoltării limbii (Asupra rezultatelor discuției de la Institutul de lingvistică)*, în: Vestnik Akad. Nauk SSSR, nr. 4, 1952, trad. I.S.R.S. Pentru teza evoluției limbii datorită contradicțiilor interne, v. T. P. Lomtev, *Despre concordanța dintre mijloacele gramaticale ale limbii și nevoile înțelegerii reciproce*, în: Voprosî filosofii, nr. 5, 1953, traducere, p. 94—99 (p. 95: „Contradicțiile și discordanțele din structura internă nu pot fi prin ele însele izvorul dezvoltării progresive a limbii, adică izvorul trecerii de la vechea calitate la cea nouă, pentru că dezvoltarea structurii gramaticale a limbii nu este un scop în sine, ci reprezintă un proces determinat de necesitățile crescînde de comunicare, la a căror satisfacere servesc mijloacele gramaticale").

8 Cu observația că evoluția fondului atrage schimbarea formei ori de cîte ori nu pot fi întrebuințate formele lingvistice existente și că, în orice caz, nu se pot pune pe plan egal evoluția formei cu evoluția fondului (cf. distincția făcută în: Graur, *op. cit.*, ed. 1955, p. 77).

Pentru teza evoluției limbii datorită contradicției dintre formă și fond, v. și: Asan, *op. cit.*, p. 58; Gorski și Comlev, *op. cit.*, p. 84; A. G. Spirkin, *Cu privire la problema legilor limbii*, în: Voprosî filosofii, nr. 5, 1953, traducere, p. 120, cum și 115, 119—120; Lomtev, *op. cit.*, p. 96, 99, cum și 94—95.

Pentru diferența dintre forma și înfățișarea unui lucru, cu aplicație la diferența dintre conținut și formă, v. și Henri Wald, *Propoziția și judecata*, în: L.R., 10, 1961, p. 521.

9 Neconcordanțele dintre înțelesul logic și forma fonetică (sinonimele și omonimele) se pot prezenta, mai clar, în formă de tabel (concordanțele sînt încadrate în chenare):

ca înțeles logic / ca formă fonetică	identice	înrudite (familie logică)	fără legătură
identice	regulă comună: *pîine — pîine*	omonime ale aceleiași familii logice: *broască* (animal) — *broască* (piesă a unei uși)	omonime propriu zise: *vie* (conjunctiv de la *a veni*) — *vie* (feminin de la *viu*) — *vie* (plantație)
înrudite (familie fonetică)	sinonime ale aceleiași familii fonetice: *-s, s-, îs, sînt, sunt*	regula comună (familia de cuvinte propriu zisă): *muncă — muncitor — muncesc* etc.	(formează obiectul exclusiv al foneticii: *ger — ager*)
fără legătură	sinonime propriu zise: *kaliu — potasiu*	(formează obiectul exclusiv al logicii și științelor realității: *profesor — elev*)	regulă comună: *cîine — spălam*

Tabelul nu înregistrează necorespondențele adăugate de forma scrisă (inf., § 18).

10 Această diferență afectivă duce, cu timpul, la consemnarea unor diferențe obiective, logice.

Scanned with OKEN Scanner

11 Astfel (sup., nota 9), în cazul *vie*, omonim datorită coincidenţei: într-un înţeles e verb, într-altul adjectiv, în al treilea substantiv; în cazul *broască*, omonim prin derivaţie (s-a avut în vedere, la origine, forma geometrică asemănătoare dintre animal şi piesa tehnică): într-un înţeles se întîlneşte în lucrări de zoologie, într-altul în lucrări de lăcătuşerie etc. Dacă omonimele nu s-ar deosebi prin context, ele ar dispărea prin diferenţierea formelor fonetice, tot astfel cum sinonimele dispar prin diferenţierea înţelesurilor.

Un mod de folosire (respectiv de rezolvare) a sinonimelor este ierarhizarea înţelesurilor lor: *modalităţile pot fi suspensive sau extinctive (termenul) ori suspensive sau rezolutorii (condiţia)* — Virgil Economu, în: Traian Ionaşcu ş.a., *Tratat de drept civil*, vol. I, *Partea generală*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1967, p. 298.

12 Pentru fenomenul cunoscut sub denumirea „confundarea temelor", v. Lomtev, *op. cit.*, p. 105.

13 Cf. Saussure, citatul („Un sistem lingvistic este constituit dintr-o serie de diferenţe între sunete combinate cu o serie de diferenţe între idei") şi comentariul din Graur şi Wald, *op. cit.*, p. 89.

14 Tot astfel cum există corespondenţe întîmplătoare, identităţi de formă sau forme aparent flexionare pentru înţelesuri diferite (*calcul* este în acelaşi timp: forma articulată de la *calc* şi forma de bază, nearticulată, de la *calculul*); din aceste situaţii, numeroase jocuri de cuvinte, de pildă: *nu e vina mea, e vinul lui* (Al. O. Teodoreanu, de circulaţie orală).

15 În acest sens, cunoscuta teză marxist-leninistă potrivit căreia „istoria nu face în general nimic esenţial fără să aibă neapărat nevoie".

16 Uşor se poate observa cîtă simplificare de gîndire şi de mijloace fonetice se realizează o dată cu trecerea de la propoziţii de tipul *Ţăranul* („producătorul agricol") *ară pămîntul* (cel cultivabil) la derivate de tipul *vînătorul, vînează, vînatul*, care, nu numai că reduc vocabularul la o treime (terminaţiile *(ă)torul, (ea)ză, (a)tul* fiind principial aceleaşi pentru toate verbele şi — în cadrul unei anumite rădăcini verbale (*a vîna* etc.) — înţelesurile lor fiind aceleaşi), dar fac inutilă însăşi propoziţia *Vînătorul vînează vînatul*, redusă la o simplă tautologie (oricare *vînător*, oricare *vînare* şi orice *vînat* implică un *vînător*, o *vînare* şi un *vînat*) — în realitate, numărul derivatelor unui verb fiind mult mai mare decît trei, simplificarea e mult mai mărită.

§ 7. Apartenenţa lucrării. Studiul de faţă aparţine ştiinţei limbii sau ştiinţei gîndirii?

Ştiinţa fiind în principiu una, trebuind să fie una — oricîte discipline de specializare s-ar forma —, o lucrare privind raportul dintre obiecte care aparţin la două discipline diferite nu poate fi — în principiu — nici exclusiv revendicată, nici integral respinsă de nici una din cele două discipline; lucrarea formează obiect de studiu al unei discipline mai generale, oricum s-ar numi ea, în care disciplinele speciale se includ, căreia acestea se supun.

Apoi, din punctul de vedere al lucrării de faţă, trebuie să se deosebească între: *a)* mijlocul de comunicare; *b)* gîndire şi *c)* obiectele gîndirii şi ale comunicării (în independenţă de faptul că aceste obiecte ar putea fi însăşi gîndirea sau însuşi mijlocul de comunicare).

În cadrul a ceea ce se numeşte azi lingvistică, deosebesc mai întîi între disciplina care studiază exclusiv mijlocul de comunicare, care porneşte de la fonem[1], independent de semnificaţia sa, deci fonetica[2] (sup., § 4; inf., § 14—17), şi acele discipline care pornesc de la semnul lingvistic, de la „combinarea conceptului [*le signifié*, semnificaţia] cu imaginea acustică [*le signifiant*, semnul propriu zis]"[3], teren în care fonetica se combină cu disciplinele care au de obiect înţelesurile (independent de felul cum se concretizează ele în imagini acustice), gîndirea (am în vedere aici logica). La această a doua categorie de discipline lingvistice aparţine

atît știința lexicului (inclusiv etimologia), cît și a gramaticii (pe scurt: gramatica).

Ce sînt, așadar, lexicul și gramatica? Sistemul de norme după care membrii unei societăți folosesc elementele fonetice spre a comunica între ei sau spre a-și exprima gîndurile și, în general, toate manifestările lor de conștiință constituie gramatica limbii acelei societăți; iar concretizarea tuturor corespondențelor dintre formele fonetice și înțelesuri în măsura în care nu reprezintă generalizări, în măsura în care nu reprezintă încă generalizări sau în măsura în care sînt privite sub aspectul lor individual, constituie lexicul acelei limbi.

Departe de a se mărgini numai la formă, lexicologia și gramatica au de obiect tocmai corespondența, acordul dintre mijlocul fonetic și înțeles [4]. În această semnificație, care include și elementul logic, lucrarea de față este o lucrare de gramatică și — pentru anumite părți de vorbire — o lucrare asupra lexicului; o lucrare ce va reformula uneori aspectele fonetice, alteori aspectele logice, pentru a evidenția în cea mai mare măsură, pe realități, corespondența dintre mijloace și înțelesuri.

1 Element precizat de Baudouin de Courtenay (Graur și Wald, *op. cit.*, p. 57).

2 Distingînd între: *a)* realități concrete (fenomene), *b)* posibilități și *c)* norme, față de care se critică sau prin care se depășește realitatea unui moment dat, am putea spune că fonetica include trei discipline: disciplina care constată fenomenele fonetice ale uneia sau alteia dintre limbi, disciplina care stabilește toate posibilitățile fonetice ale omului și disciplina prin care s-ar elabora normele ortoepice sau prin care s-ar corecta o vorbire concretă oarecare.

3 Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger, Paris, Payot, 1931, p. 99. Tot astfel, după Gramatica Academiei, cuvîntul este o îmbinare de sunete (uneori chiar un singur sunet) care are un înțeles (GLR$_1$ I, § 1). Latura ideală a cuvîntului este conținutul, latura lui materială forma (astfel, Asan, *op. cit.*, p. 58).

Desigur, în limba română cuvîntul *semn* are mai mult sensul de *„signifiant"* decît de *signe* (*linguistique* etc.), astfel: *semn bun, semnele bolii, semn de pace, pe semne că i-a venit vremea* etc.

Pentru detalii în legătură cu semnul lingvistic, v. P. Miclău, *Semnul lingvistic*, în: L.R., 12, 1963, p. 493 și urm.

4 Despre necesitatea studierii logicii și lingvisticii în colaborare, v. și Graur, *op. cit.*, ed. 1955, p. 80 („[...] logicienii nu cunosc lingvistica, iar lingviștii nu cunosc logica. Astfel se explică în parte rămînerea în urmă [...]"). Aceste discipline — lexicologia și gramatica — au de obiect tocmai corespondența dintre mijlocul fonetic și înțelesul logic; căci, după cum un dicționar anglo-rus aparține atît lingvisticii (limbii) engleze, cît și lingvisticii (limbii) ruse, tot astfel un dicționar „într-o limbă", ca *Dicționarul limbii române* (1913 și urm., în curs de apariție; în continuare, prescurtat: DLR), numit de obicei dicționar *român-român*, este în realitate un dicționar „fonetico-logic" (putîndu-se concepe, în mod similar, un dicționar „logico-fonetic"): comp.: Al. Rosetti, *Despre* Glosematica *lui L. Hjelmslev*, în: L.R., 13, 1964, p. 543—556.

§ 8. Logica implicită și logica explicită. În cadrul științei logicii, se poate deosebi, în funcție de limba la care ne referim, de stadiul ei și de stilul întrebuințat, în funcție de o situație concretă sau alta, între logica implicată de existența unei categorii lexico-gramaticale (logica implicită — sup., § 6, nota 16) și logica rezultată din conținutul comunicării însăși, din corelările adăugate peste informația lexico-gramaticală, respectiv logica

Scanned with OKEN Scanner

exprimată explicit, abundentă, de pildă, în comunicarea: [...] *doi sînt termenii ce trebuiesc împreunaţi concret şi cu valoare universală: viaţa şi arta. Viaţa fără artă e fenomenologie primă, arta fără viaţă este artificiu, universalitate fără fantezia creatoare estetism. Admit că procesul creator e conştient, nu însă discursiv* [1].

Logica explicită este singura logică despre care se poate spune că a apărut ulterior limbii, ulterior gramaticii. Prima manifestare de limbă, de gramatică, a fost totodată şi activitate logică; apoi, mai trebuie să reţinem continuul drum istoric de la explicit la implicit.

De multe ori se consideră că numai logica explicită formează obiectul ştiinţei logicii [2], trăgîndu-se de aici concluzia că limba nu poate fi introdusă în tipare logice, ea fiind anterioară logicii. Ţinînd seama că măsura în care logica e inclusă în categoriile fonetice diferă de la limbă la limbă şi — în cadrul desfăşurării istorice a unei limbi — de la etapă la etapă, apreciez necesitatea ca ştiinţa logicii să includă întreaga logică implicită, ea trebuind desprinsă de limbă tot astfel cum fonetica desprinde sunetele (obiectul său) de înţelesuri. Lucrarea de faţă explicitează logica implicită în gramatică şi, în acest sens, ea este o lucrare şi de logică [3].

1 G. Călinescu, *Tot despre contradicţie*, în: id., *Cronicile optimistului*, Bucureşti, Edit. pentru literatură, 1964, p. 404—405.

2 În acest sens, se observă că „lingviştii atribuie categoriilor logice o sferă de noţiuni diferită, mult mai vastă decît logicienii" (Gorski şi Comlev, *op. cit.*, p. 83); aici, sînt de partea acelor lingvişti.

3 În acest sens, şi H. Wald, *Realitate şi limbaj*, p. 92 („Cine nu vede unitatea dintre logică şi gramatică nu vede nici unitatea dintre teorie şi practică. Generată de nevoile practicii sociale, gramatica este tocmai din această pricină nemijlocit legată de logică"), 124 („gramatica, înainte de a fi un instrument de exprimare a gîndirii noastre logice, este un instrument care ia parte la făurirea şi orientarea ei") şi 126 („în structura gramaticală a unei limbi se află cristalizate formele logice prin care oamenii cunosc esenţa lucrurilor asupra cărora sînt siliţi să acţioneze"); la această ultimă pagină, fraze de spirit asupra raportului gramatică — dumnezeire şi ateism.

§ 9 a. Neconcordanţa suplimentară dintre ştiinţa logicii şi ştiinţa gramaticii. Sinteza dintre limbă (fonem) şi gîndire (înţeles) întîmpină, în sfîrşit, un obstacol suplimentar, artificial rezultat din dezvoltarea independentă a celor două discipline — logica şi gramatica — ce formau la început o unitate (vechii eleni [1], Aristotel — inf., § 64, nota 2), a cărui înlăturare (de pildă, a diferenţei de înţeles dintre *subiect logic* şi *subiect gramatical* — inf., § 52) reclamă o reformulare a terminologiei — din logică sau din gramatică, de la situaţie la situaţie — în vederea unificării ei, pentru noţiunile comune.

1 În vechea elenă, λόγος însemna şi „raţiune", şi „limbă" (Hegel, *op. cit.*, vol. II, p. 391).

§ 9 b. Funcţiile extralogice ale limbii. Uneori limba, în loc să comunice constatări sau hotărîri — şi unele, şi celelalte contribuind în ultima instanţă la activitatea umană —, mărturiseşte ignoranţa şi incapacitatea inconştientă a celui ce comunică (bun prilej pentru scriitor de a-l tipiza): *Este o criză, care, ascultă-mă pe mine, că dv. nu ştiţi, care, mă-nţelegi, statul cum a devenit acuma, eu după cum văz ce se petrece, că nu sunt prost, înţeleg şi eu atîta*

Scanned with OKEN Scanner

lucru, fiindcă nu mai merge cu sistema asta care, cînd te gîndești, te-apucă groaza, monșer, groaza! [1].

Alteori cel care vorbește comunică altceva decît dorește să spună, ceea ce îngăduie scriitorului să-l demaște cu propriile sale cuvinte (*Eu, nene Iancule, n-am avut noroc să d i s p u n de părinți care să-nțeleagă de ce fel de copil d i s p u n e a u, pe onoarea mea!* [2]).

În mod cultivat, într-un scop elevat sau în altul antisocial, capătă valoarea de exprimare o m o n i m e l e — ambiguitatea de înțeles a unui cuvînt sau a unei formulări —, s i n o n i m e l e (care dau dimensiune, viață realității pe care ele sînt puse succesiv să o exprime) și în general posibilitatea de exprimare a aceluiași înțeles în mai multe feluri — ceea ce permite existența mai multor s t i l u r i (compară de pildă stilul imputării în următoarele întrebări, cu același conținut logic: *De ce ești beat?*; *Dar de ce ești beat?*; *Dar bine, (omule,) de ce ești beat?* — aici, *bine* ajunge să arate chiar opusul înțelesului lui obișnuit) —, și chiar obscurul, nonsensul [3], apoi calitățile r i t m i c e ale mijloacelor fonetice (metru, rimă), sau asemănarea lor cu fenomenele relatate de comunicare (prin o n o m a t o p e e).

Uneori, însuși lexicul (cuvinte sau expresii) are un conținut afectiv fie în completarea unui înțeles obiectiv (*cățel(uș), javră, jigodie, potaie, șarlă* — corespondentul cu înțeles pur obiectiv fiind *cîine*), fie de sine stătător (*al dracului*: *Dacă nu te superi, încă un pahar ... mi-e sete a l d r a c u l u i* [4] — ajuns, prin deasă repetiție, chiar *al dracu'* [5]), fără a ne mai opri la interjecții și exclamații (inf., § 28a și 59).

În vorbire se mai folosesc și mijloace nespecifice limbii, de exemplu folosirea asemănării dintre două realități diferite pentru a substitui pe una celeilalte (m e t a f o r a etc.). Valoarea artistică a tuturor mijloacelor limbii au creat l i t e r a t u r a și estetica literară ca ramuri proprii de artă, de estetică.

În aceste feluri, se vădește că limba nu este numai expresia gîndirii și a acțiunii, ci a întregii conștiințe [6]. Dar î n p r i m u l r î n d ea servește gîndirea, acțiunea obiectivă. Folosindu-se limba în alte scopuri, nu mai puțin funcția de a realiza o comunicare obiectivă nu încetează, limba nu se abate de la canoanele ei logice. Ci numai — cazul unor rime originale, nedatorate apartenenței la aceeași categorie gramaticală (*Ai crezut în vorba* ***mea*** */ Prefăcută ... Ea glu****mea****!* [7]) — i se utilizează coincidențele și imperfecțiile.

1 I. L. C a r a g i a l e, *Situațiunea*, în: id., *Opere*, I, ediție îngrijită de Paul Z a r i f o p o l, Edit. „Cultura națională", 1930, p. 288—289.

2 Id., *Țal!* în: id., *Opere*, II, ediție îngrijită de Paul Z a r i f o p o l, Edit. „Cultura națională", 1931, p. 145.

3 Astfel, v. G. C ă l i n e s c u, *Istoria literaturii române*, compendiu, [București,] Edit. pentru literatură, 1968, p. 358—369 (Dadaiști, suprarealiști, ermetici).

4 I. L. C a r a g i a l e, *Petiție*, în: id., *Opere*, II, p. 37.

5 Al. G r a u r, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, Edit. științifică, 1968, p. 160.

6 Henri W a l d, *Rolul limbajului în formarea și dezvoltarea ideilor*, p. 59 și urm. În acest sens și: G r a u r, *op. cit.*, p. 7.

7 Ion B a r b u, *După melci*, în: Agora, [colecție internațională de artă și literatură,] I, [București, Tiparul românesc, 1947,] p. 20.

Scanned with OKEN Scanner

C. SCOPUL LUCRĂRII

§ 10. Pe plan logico-lingvistic, lucrarea tinde să sublinieze, prin exemplul limbii române moderne, strînsa legătură dintre limbă și gîndire, dintre acestea și realitate.

O dată cu o cît mai simplă și mai sistematică (și deci științifică) prezentare a categoriilor gramaticale ale limbii române moderne, se va căuta să se pună în evidență înregistrările și realizările de gîndire ale limbii noastre, să se aprecieze din punctul de vedere al gîndirii realizările gramaticale din limba română modernă: cîtă gîndire concentrează această limbă, cu alte cuvinte — din punctul de vedere al științei logicii — care e gîndirea implicită [1]? celelalte categorii ale gîndirii pot fi ele exprimate explicit în această limbă? în ce măsură limba e în neconcordanță cu gîndirea [2]? care e valoarea științifică a acestei limbi? în sfîrșit, cîtă gîndire implicită a acestei limbi a fost pînă în prezent explicitată de logică și de disciplinele care au de obiect gîndirea în general?

Ca și copilul care începe prin a identifica sunetele limbii materne cu înțelesurile accesibile lui, dar pe un plan superior, lingvistul care își îndreaptă atenția asupra gîndirii conținute de o limbă își propune să găsească o corespondență între diferitele mijloace fonetice întîlnite și sensuri, găsirea legăturii dintre limbă și gîndire, a gîndirii care stă la baza limbii, formulînd regulile limbii paralel cu înregistrarea scrupuloasă a tuturor excepțiilor de la ele [3]. La rîndu-i, logicianul va include această gîndire implicită în disciplina sa.

Nu este vorba așadar de o gramatică raționalizată de tipul gramaticii de la Port-Royal [4], criticabilă, desigur, în măsura în care nu ține seama de specificul limbii (prin introducerea unor categorii logice fără corespondent lingvistic) sau în măsura în care pretinde o valoare eternă. Ci de o gramatică în care categoriile lingvistice descoperă categorii logice, categorii a căror însușire o propune științei logice pe de o parte, a căror valoare o evidențiază purtătorilor limbii — membrii comunității de limbă și lingviștii — pe de altă parte, pentru ca, în măsura în care evoluția limbii depinde de comunitate și, în limitele în care ele sînt cunoscute, de un individ sau altul, greutatea acestei valori să fie prezentă la evoluția viitoare a limbii, în continuă îmbunătățire.

1 Astfel, principiul identității e implicat de faptul că o anumită realitate este consemnată mereu prin același mijloc fonetic și totodată că un anumit mijloc fonetic are mereu aceeași semnificație.

2 În acest sens: Graur, *Studii de lingvistică generală*, ed. 1955, p. 71 („că limba nu poate totdeauna reda exact conținutul gîndirii [...] se poate dovedi [...] arătînd că o noțiune este redată printr-un cuvînt într-o limbă și nu poate fi redată printr-un cuvînt într-altă limbă").

3 Diferențierea dintre regulă și excepție urmează a avea în vedere nu numai o apreciere cantitativă, ci și tendința limbii, aprecierea calitativă: excepția putînd fi formă pe cale de dispariție (regulă a gramaticii vechi), formă nouă (regulă a gramaticii viitoare) sau formă incidentală — adevărata excepție.

4 Antoine Arnauld și Claude Lancelot, *Grammaire générale et raisonée de Port-Royal*, 1660 (ed. 2, Paris, 1810), ap. Graur și Wald, *op. cit.*, p. 12. Pentru concepția logistică a gramaticii, v. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo și Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Edit. științifică, 1966, p. 31—32. Pentru istoricul concepțiilor gramaticale în general, *ibid.*, p. 29—41.

Scanned with OKEN Scanner

§ 11. Pe planul culturii românești [1], lucrarea va urmări să valorifice cel mai vechi, mai larg și mai susținut monument de gîndire al poporului[2]. Punînd în evidență corespondența categoriilor gramaticale ale acestuia cu categoriile gîndirii și realității, se evidențiază implicit necesitatea unor schimbări în descrierea sistemului limbii vii (în primul rînd, a sistemului gramatical), utile atît pentru opera educativă de formare a gîndirii, cît și pentru orientarea conștientă, în măsura în care aceasta e posibilă, a evoluției limbii române, continua ei raționalizare și participarea ei, în limitele meritate, la constituirea întrevăzutei limbi unice a viitorului [3].

1 Pentru cunoașterea principalelor studii privind gramatica limbii române: Academia Republicii Populare Române, *Gramatica limbii române*, ed. 2, București, Edit. Academiei, 1963 (în continuare, prescurtat: GLR_2), 2 vol.; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [ed. 2,] [București,] Edit. Ministerului Învățămîntului, 1956; D. Macrea, *Gramatica limbii române*, în: id., *Probleme de lingvistică română*, București, Edit. științifică, 1961, p. 104—120; pentru bibliografia străină, în mod special, v. Mioara Avram, *Probleme ale gramaticii limbii române*, în: L.R., 14, 1965, p. 25. Pentru problemele gramaticii limbii române nerezolvate mulțumitor, *ibid.*, p. 27.

2 Pentru formațiile personale, v. Graur, *Tendințele...*, p. 9.

3 Simion Ștefan, *Predoslovie către cetitori* la *Noul testament (1648)*, în: *Pagini de limbă și literatură română veche* texte alese, prefață și note de Boris Cazacu, [București,] Edit. tineretului, [1964,] p. 74 („Bine știm că cuvintele trebue să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate țările, așea și cuvintele acelea sînt bune carele le înțeleg toți").

§ 12. În raport cu celelalte limbi. Dacă însă, pe de o parte, se urmărește specificul limbii române moderne, pe viu, și eliminarea balastului depus, alături de marile realizări, de gramaticile timpurilor, influențate uneori de gramaticile străine care le-au stat ca model, pe de altă parte lucrarea de față ar putea ajuta apropierea de alte limbi prin aceea că: *a)* regulile limbii române pot fi comune cu regulile uneia sau alteia dintre celelalte limbi; *b)* tendința spre o cît mai logică formulare a acestor reguli elimină distanțele artificiale dintre limbi pricinuite prin intermediul gramaticilor, lărgește drumul paralelelor dintre limbi; *c)* se face un pas înainte către modelul logic, matematic comun (unitar sau cu variante) al acestora, către gramatica intermediară necesitată de traducerile automate, una dintre porțile ce vor duce la limba viitorului.

D. CHESTIUNI DE METODĂ ȘI PREZENTARE

§ 13 a. Metoda în știință, în continuă interacțiune cu gradul atins de cunoașterea obiectului respectiv [1], exprimă „dominația omului asupra procesului de cunoaștere însuși" [2] și ia naștere „prin conversiunea domeniului teoretic enunciativ, consemnativ al unei științe, în domeniu teoretic normativ" [3]. Potrivit formulării lui Lenin, ea merge de la intuirea vie la gîndirea abstractă și de la aceasta la practică. Împreună cu procedeele tehnice, metoda constituie și ea obiect de sistematizare.

În elaborarea de față, am parcurs următoarele faze: *a)* alegerea unor fenomene sau aducerea lor în stare comparabilă [4]; *b)* compararea aspectelor

Scanned with OKEN Scanner

fonetice şi a înţelesurilor corespunzătoare; desprinderea categoriilor fonetice, respectiv a categoriilor logice [5]; *c)* căutarea legăturilor dintre variaţiile şi înrudirile fonetice din cadrul limbii române pe de o parte şi variaţiile şi înrudirile logice pe de alta, explicarea lor şi a aparentelor neregularităţi; *d)* „modelarea" [6] celui mai simplu sistem ce s-ar putea desprinde din datele de limbă prezentate, şi punerea în evidenţă a categoriilor lui încă nerelevate. (Cercetări ulterioare ar putea folosi această elaborare în noi faze: *e)* „axiomatizarea" [7] modelelor; *f)* matematizarea" [8] axiomelor.) Incidental, am mai folosit *g)* alte „metode particulare cu un grad mare de generalitate": metoda istorică [9], metoda statistică [10] etc. Ultima fază a unei activităţi ştiinţifice constînd, bineînţeles, în *h)* trecerea de la aspectul teoretic la practică.

Voi dezvolta unele detalii pe parcursul lucrării.

Este locul să reamintesc strînsa legătură a acestei lucrări de Gramatica Academiei (GLR_1, GLR_2) în primul rînd prin materialul de limbă ce-l cuprinde, material folosit aici, şi în al doilea rînd prin luarea unora dintre tezele sale ca punct de pornire.

1 *Dialectica materialistă* [·] *Metodologia generală a ştiinţelor particulare*, p. 9.
2 *Ibid.*, p. 7.
3 *Ibid.*, p. 8.
4 Astfel, pentru a distinge dacă un cuvînt este prepoziţie sau conjuncţie, sau dacă o prepoziţie cere un caz sau altul, voi folosi nume sau pronume în care cazurile au forme diferite, de pildă: *tu, tău* (f. *ta*), *ţie, tine*, iar nu *dumneavoastră*; ceea ce îmi va îngădui să disting între comportarea lui *şi* şi cea a lui *şi cu* (*eu şi tu, eu şi cu tine*), între comportarea lui *contra* şi cea a lui *contrar* (*contra ta, contrar ţie*).
5 *Dialectica materialistă...*, p. 17 („Valoare metodologică au nu numai legile ştiinţei, ci şi categoriile şi chiar noţiunile ei").
6 *Ibid.*, p. 362 şi urm.
7 *Ibid.*, p. 348 şi urm.
8 *Ibid.*, p. 326 şi urm.
9 *Ibid.*, p. 301 şi urm. Astfel, originea comună a pronumelui personal de persoana III şi a articolului hotărît argumentează suplimentar legătura lor logică şi totodată verifică teza că adjectivele sînt prin natura lor nominalizabile.
10 *Ibid.*, p. 375 şi urm. Astfel, metoda este invocată cu ocazia discutării regulilor prescrise de Gramatica Academiei în legătură cu acordul în gen al predicatului nominal cu subiect multiplu.

§ 13 b. Prezentarea. R e c o n s i d e r a r e a sistemului gramatical apare în raport de Gramatica Academiei (sup., § 4, nota 1, şi § 11, nota 1) [1].

Am respectat, în principiu, t e r m i n o l o g i a acelei lucrări [2]. Acolo unde am apreciat ca necesare noi grupări sau distincţii, am folosit denumiri corespunzătoare, menţionînd aceasta de la caz la caz; iar acolo unde Gramatica Academiei a folosit un singur termen la două înţelesuri diferite sau doi termeni pentru un singur înţeles am socotit necesare precizări.

Pentru simplificare, conciziune şi claritate, am redus p r e z e n t a r e a cu ajutorul tabelelor, utile — prin forma lor — şi pentru redarea matematică a fenomenului, în acelaşi timp recomandate de lingvişti [3].

E x e m p l e l e, alese — bineînţeles — cu intenţia de a fi concludente, le-am luat de preferinţă din marii prozatori, folosindu-mă însă şi de lectura necăutată: articole de presă, texte ştiinţifice, poeme, texte vechi sau regio-

Scanned with OKEN Scanner

nale etc., cu semnalarea caracterului de vers, a arhaismelor, a regionalismelor sau a greșelilor din exemplele alese; exemplele luate prin intermediul Gramaticii Academiei, reproduse în situațiile în care le-am interpretat întrucît altfel, sînt menționate ca atare. Pentru exemplele fără arătarea sursei, îmi iau direct răspunderea, în calitate de membru al comunității românești de limbă; de altfel, prin libera lor alegere, exemplele formulate personal apar, față de exemplele găsite în literatură, ca experimentul față de observație.

Se vor găsi, desigur că reduse la minimum, reproduceri și repetiții, necesare ori de cîte ori s-au prezentat mai multe aspecte ale aceleiași realități și ori de cîte ori s-a încercat o sinteză cu ajutorul elementelor anterioare.

1 Trimiterile sînt precedate, de la caz la caz, de una dintre prescurtările: *comp.* („compară cu"), *contra*, *dezvoltat în* sau — cînd cele două tratări nu au decît o legătură tangențială — *v.* (*și*).

2 Termenul *desinență* a fost folosit în accepțiunea din ediția întîi (GLR$_1$ I, § 78, — p. 111), iar nu în accepțiunea din a doua ediție (GLR$_2$, § 32, — I, p. 44), găsind mai necesar să se deosebească, printr-un unic nume, „elementele care se adaugă la temă pentru a arăta pronumele la verbe și cazurile la substantive, adjective etc.", într-un cuvînt terminațiile care au rolul sintactic.

3 Em. Petrovici, recenzie la GLR$_1$ în: Contemporanul, nr. 412, 27 aug. 1954.

E. ASPECTE FONETICE ȘI ORTOGRAFICE

§ 14. Limbajul fonetic. Mijloacele fonetice. Modul preferat de comunicare, limbajul de bază al omului a fost și a rămas limba (vorbită), pentru deosebitele ei calități: recepția comunicării e practic instantanee; efortul și riscul interlocutorilor sînt minime și cvasiegale; nici cel care comunică, nici cel care recepționează comunicarea nu își întrerup activitatea, nu își micșorează capacitatea de apărare, nu sînt obligați la o anumită orientare unul față de celălalt; comunicarea nu cere unelte și nici mediu de transmitere deosebit de cel cerut de viață; comunicarea poate varia ca intensitate, cel care comunică putînd astfel varia, suprafața, spațiul recepționării; cel care primește comunicarea poate evita, în mod corespunzător, recepția; comunicarea nu e întreruptă de noapte, de ceață și, în general, de opacitățile dintre interlocutori etc.

Comparînd diferitele mijloace fonetice, constatăm că acestea — ca orice sunet perceptibil de altfel — variază prin: articulație (corespunzătoare timbrului din acustica obișnuită), durată, înălțime, intensitate; iar pentru o succedare de unități fonetice, se adaugă ordinea lor de succesiune [1] și durata pauzei dintre ele [2].

La rîndul său, articularea e în funcție de rolul coardelor vocale (articulări sonore, articulări mute), de locul de articulare (articulări labiale, dentale etc.), de gradul de deschidere (A > E > I; A > Ă > Î; A > O > U; A > Ö > Ü) și în general de existența unei piedici în drumul acestui curent (alte limbi mai disting după drumul curentului fonic și — probabil — după sensul lui).

Scanned with OKEN Scanner

Fiecare dintre aceste variaţii fonetice, pînă la un anumit grad de nuanţare, înseamnă totodată o posibilitate de exprimare deosebită de celelalte.

1 Poate fi vorba de ordinea de succesiune a articulaţiilor (*rod* şi *dor*, *comandant* şi *condamnat*), a intensităţii (*principii* şi *principii*) a înălţimii (*a venit?* şi *a venit*).

2 Astfel: *adormi* şi *a dormi*. În cazul pluralităţii de pauze (adică în cazul a cel puţin trei silabe), s-ar pune în discuţie şi ordinea de succesiune a pauzelor.

§ 15. Unitatea fonetică. Sistem fonetic. Cea mai mică unitate fonetică utilizată pentru a deosebi înţelesuri se numeşte f o n e m (caracterizat prin articulaţie: vocală şi consoană etc.).

Cea mai mică unitate ce poate fi pronunţată este s i l a b a, respectiv o v o c a l ă (în sistemul vocalic al limbii române: *a*; *e*, *i*; *o*, *u*; *ă*, *î*; în neologisme, şi *ö*, *ü*) izolată sau însoţită de s e m i v o c a l e (provenite din vocale mai închise decît vocala de bază a silabei sau cel mult egale în deschidere cu ele) şi, dincolo de eventualele semivocale, de c o n s o a n e (din care ultima, în sistemul fonetic al limbii, poate fi înmuiată [1]). Un grup de silabe pronunţate în continuare se va numi în această lucrare c u v î n t f o n e t i c.

Unor asemenea elemente — fonem, silabă, cuvînt fonetic — se pot atribui semnificaţii, înţelesuri, respectiv valori mnemotehnice şi totodată valori comunicative [2].

Într-o silabă izolată, articulaţia este — mă refer, în continuare, la sistemul fonetic românesc — singurul element sonor cu semnificaţie proprie; durata, înălţimea sau intensitatea sînt lipsite de o asemenea semnificaţie. Într-un cuvînt fonetic, de exemplu *mi-aduce* (în terminologia acestei lucrări, expresia *mi-aduce* formează un singur cuvînt fonetic), una dintre silabe are, comparativ cu celelalte silabe ale cuvîntului, un accent de intensitate. Cu alte cuvinte, cuvîntul fonetic formează o unitate de intensitate. Unităţi fonetice mai complexe (propoziţia etc.) formează unităţi mai complexe de înălţime.

O serie de variante fonetice în jurul unui element fonetic stabil (sau principial stabil, căci variantele impun uneori schimbări şi elementului stabil, numite a l t e r n a n ţ e (f o n e t i c e), formează un s i s t e m f o n e t i c. De exemplu (de urmărit, ca alternanţă, evoluţia consoanei *c*): *cinci*, *cincilea*, *cincea*, *cincărel* etc. [3].

Nu toate combinările sînt posibile: o silabă nu poate avea oricîte semivocale, nici oricîte consoane; vocala, semivocalele şi consoanele nu pot fi alese şi îmbinate oricum; un cuvînt nu poate avea oricîte silabe etc.

Apoi, nu toate combinările posibile au înţelesuri: ceea ce nu înseamnă o lipsă de sistem, ci faptul că limba nu şi-a epuizat posibilităţile, că se pot concepe noi cuvinte în limbă, că limba este susceptibilă de evoluţie în cadrul sistemului fonetic existent.

1 De regulă, numai în silaba finală de cuvînt. Prin considerarea lui *ori* ca făcînd corp comun cu cuvîntul ce-i urmează (*orice*, *oricînd* etc.), apare excepţia.

2 Ar mai trebui amintit întreg sistemul de nazalizări care, după diferita lor intonaţie, pot însemna: afirmare, negare, întrebare, poruncă etc. Astfel, DLRLC înregistrează prin orto-

grafia *hm* acea nazalizare „care exprimă rezervă, contrarietate, nemulțumire, neîncredere și bănuială". Ceea ce, inutil de adăugat, nu aparține limbii literare.

3 Pentru limba română, vezi, de exemplu, Sanda Golopenția-Eretescu, *Alternanțe vocalice în gramatica transformațională*, în: St. cerc. lingv., 18, 1967, p. 407—413.

§ 16. Mijlocul fonetic zero (negativ), cu alte cuvinte lipsa elementului sonor sau a diferenței sonore, are, de asemenea, înțeles:

1) Cînd formează sistem cu mijloace fonetice pozitive (fără de care, mijlocul fonetic zero ar fi lipsit în mod absolut de existență). Astfel, în timp ce negația se exprimă prin *nu*, afirmația nu se exprimă prin vreun cuvînt (*Celelalte planete sînt locuite — Celelalte planete n u sînt locuite*): nu putem spune că afirmația se exprimă prin verb (în exemplul nostru: *sînt*), pentru că verbul apare și în propoziția negativă (am fi putut spune acest lucru numai cît timp limba nu folosea decît propoziții pe care azi le deosebim cu numele de afirmative). Mai rar în limba română, de regulă însă în limba rusă, lipsa predicatului în propoziția enunțiativă sau interogativă echivalează cu indicativul prezent al lui *a fi* [1] (istoric explicate în același fel: inițial, nu au existat decît propoziții — azi numite — cu predicat nominal, la modul indicativ și timpul prezent). Tot astfel, într-o propoziție imperativă, lipsa predicatului echivalează de cele mai multe ori cu imperativul unuia dintre cele mai cuprinzătoare verbe cu înțeles de acțiune (*a face, a mișca* etc.): *Drepți!, La mine!*

2) Cînd subînțelege elemente de propoziție (judecată) existente în propoziții (judecăți) anterioare, elemente a căror semnificație rămîne neschimbată;

3) Cînd înțelesul se exprimă sau se completează prin gesturi, ambianță etc.

1 Comp.: GLR$_1$ I, § 79, al. 1; GLR$_2$, § 33; Iorgu Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 52—53 și (pentru situația inversă — morfem cu semnificația zero) p. 53—54.

§ 17. Ca **neregularități ale corespondenței dintre sistemele fonetice și cele de înțelesuri** amintesc:

1) același sistem de înțelesuri atribuit la mai multe sisteme fonetice paralele: mai multe declinări, mai multe conjugări;

2) același sistem fonetic atribuit la două sisteme de înțelesuri perfect distincte; astfel,

	poate însemna	
seria de terminații	fie formele flexionare ale unor adjective, cu adverbul corespunzător	fie o parte din formele flexionare ale unei conjugări (la prezent)
__ească	*românească* (adj. SF)	*întrunească* (conj. III)
__esc	*românesc* (adj. SM)	*întrunesc* (S I și ind. P III)
__ești	*românești* (adj. P)	*întrunești* (S II)
__este	*românește* (adv.)	*întrunește* (ind. S III)

Scanned with OKEN Scanner

tot astfel, același prefix poate avea semnificații diferite, după cuvîntul pe lîngă care e așezat (compară: *a* ***pre****scrie — a* ***pre****zice*; *a* ***de****scrie — a* ***de****zice*);

3) două elemente fonetice atribuite la două înțelesuri în ambele feluri posibile:

		a face:	*a juca:*
singularul persoanei a treia a prezentului	indicativ	*face*	*joacă*
	conjunctiv	*facă*	*joace*

§ 18. Ortografia, ca „model" al limbii. Scrisul fonetic, în măsura în care rămîne fonetic, reduce variantele mijloacelor fonetice la cele esențiale, acestea fiind — în cazul limbii române, în orice caz — articulațiile și pauzele dintre aceste articulații. Cînd reducerea face abstracție de unele amănunte fonetice semnificative sau cînd se fac excepții de la principiul concordanței cu sistemul fonetic, apar scrise la fel cuvinte care se pronunță diferit (*torturi — torturi*), situație în care precizia aparține vorbirii; sau se scriu diferite cuvinte care se pronunță la fel (*om — ohm*), situație în care precizia aparține scrisului. Cu aceste precizări, putem considera ortografia oficială [1] ca „model" al limbii și, prin urmare, să o utilizăm, fără a recurge la un sistem riguros de transcripție decît în cazuri speciale.

1 În completarea normelor ortografice din *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație* (ed. nouă, București, Edit. Academiei, 1965), vezi și interpretările ce am formulat în lucrarea *Prezentarea lucrărilor științifice* [.] *Metodologia activității autorului* (București, Edit. științifică, 1968), p. 98—117, 149—153 și 177.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL I

Sistematizarea categoriilor gramaticale

A. UNITATEA DE SISTEMATIZARE

§ 19. Unitatea lexico-gramaticală în raport cu unitatea fonetică. Unei unități fonetice (silabă, cuvînt fonetic) nu-i corespunde întotdeauna o unitate de înțeles; de aici, nevoia stabilirii unei unități, distincte de cuvîntul fonetic, pentru studiul lexicului și al gramaticii, unitate pe care o vom numi cuvînt logic sau, simplu, cuvînt. Însăși prima ediție a Gramaticii Academiei, care cuprinde și o parte de fonetică, făcea în fapt această distincție, prin felul deosebit în care concepea cuvîntul în *Fonetică* pe de o parte, în celelalte diviziuni pe de altă parte [1].

Necorespondența dintre unitatea fonetică și unitatea lexico-gramaticală este de mai multe feluri:

1° Cînd același înțeles se poate exprima prin forme fonetice diferite, provenite din aceeași rădăcină, dar deosebite fie prin aceea că una dintre ele își păstrează individualitatea fonetică, alta sau altele nu, fie prin aceea că una sau alta reduce sau completează forma fonetică de bază (exemple: *sînt, îs, s-, -s; îmi, mi-, -mi-; nu o, n-o; lui* din ***lui*** *Ion* și din *calului; în* din *în text* și din *într-un text* [2]). Fie că aceste forme pot fi folosite una în locul alteia (cînd le numim variante), fie că își păstrează întrebuințarea specifică (forme complementare), le-am considerat, în același fel cu Gramatica Academiei, ca forme fonetice ale aceluiași cuvînt, în parte fiecare fiind însă cuvînt, chiar dacă nu-și păstrează individualitatea fonetică.

2° Cînd fragmentele unui cuvînt fonetic au înțeles propriu, dar nu pot apărea izolat, nu devin în nici o situație cuvinte fonetice (rămînînd numai rădăcini, prefixe, sufixe sau desinențe), le-am considerat, alături cu Gramatica Academiei, că nu formează un cuvînt decît împreună, fiecare din ele reprezentînd numai un morfem. (Cu atît mai mult nu poate fi vorba decît de un singur cuvînt în situația în care pluralitatea de înțelesuri nu poate fi fragmentată prin analiza fonetică, de exemplu în cazul pronumelui personal *o*, care cuprinde, în același timp, patru înțelesuri: persoana a treia, singularul, femininul și acuzativul.)

3° Invers, un singur înțeles realizat prin alăturarea (într-o anumită ordine, a) mai multor cuvinte (*de-a berbeleacul*) este considerat ca reprezentînd mai multe cuvinte [3]. Unitatea de înțeles a acestor cuvinte se exprimă, uzual, prin termenul locuțiune [4].

Scanned with OKEN Scanner

1 Definiția din prima ediție a Gramaticii Academiei („cuvintele sînt îmbinări de sunete (uneori chiar un singur sunet) care au înțeles" — GLR_1 I, § 1, al. 1) ridică obiecții: 1) fiind largă (nu e vorba de orice sunete, ci numai de anumite sunete omenești); 2) fiind imprecisă, și anume: *a)* definindu-se pluralul („cuvintele") printr-un alt plural („îmbinări de sunete...") ceea ce lasă nedefinit singularul („cuvîntul"), care ar putea corespunde ca înțeles deopotrivă singularului cuvîntului definitor („îmbinare de sunete..."), cît și pluralului acestuia („îmbinări de sunete..."); în prima accepție *cai* și *cailor* ar reprezenta două cuvinte diferite, în a doua accepție ele ar reprezenta numai forme ale aceluiași cuvînt; oscilația de înțelegeri se reflectă în ediția I și practic: *Fonetica* înțelege prin *cuvînt* o unică îmbinare, deci cuvîntul fonetic, *Vocabularul* și *Morfologia* înțeleg prin cuvînt întreg ansamblul de îmbinări, rezultat al diferitelor combinări ale cuvîntului în propoziții și fraze; iar cînd termenul *cuvînt* e folosit pentru întreg ansamblul de îmbinări (GLR_1 I, § 1, al. 2 și § 79, al. 2), imprecizia continuă prin aceea că nu se limitează pînă unde merge ansamblul de forme ale aceluiași cuvînt și de unde începe familia de cuvinte; precizarea făcută la un moment dat (GLR_1 I, § 12) că nu avem de a face cu același cuvînt, ci cu derivarea unui cuvînt nou ori de cîte ori se schimbă fie valoarea gramaticală, fie sensul nu se respectă: cazurile substantivelor reprezintă diferențieri de valoare gramaticală și totuși nu sînt considerate cuvinte separate — iar schimbarea „sensului fundamental" (GLR_1 I, § 1, al. 2 — devenit „sensul lexical" în GLR_2, § 4) ducea, prin imprecizia termenului, la inconsecvențe (de altfel, se menționează că adesea nu se poate deosebi variația din interiorul unui grup de derivații — GLR_1 I, § 18 și 29); *b)* pe de altă parte, definindu-se cuvintele ca „îmbinări de sunete cu un înțeles", nu se ține seama că fiecare îmbinare de sunete include de obicei mai multe înțelesuri (astfel, îmbinarea de sunete *cailor* cuprinde patru înțelesuri: noțiunea (cal), numărul de exemplare (plural), determinarea lor (prin articolul hotărît) și cazul în care e folosit în propoziție (genitiv-dativ)); *c)* în sfîrșit, nici raportul dintre „îmbinări de sunete" — aspectul fonetic — și „înțeles" — aspectul logic — nu e precizat: unitatea cuvîntului e dată de unitatea fonetică sau de unitatea înțelesului? practic, Gramatica Academiei consideră unitatea uneori după înțeles (astfel, consideră cuvînt articolul enclitic sau unele locuțiuni), alteori după formă (nu consideră cuvinte prefixele și — în general — nici sufixele).

Definiția din a doua ediție („îmbinare de sunete (uneori un singur sunet) care are un înțeles și care capătă în procesul comunicării diferite întrebuințări gramaticale" — GLR_2, § 3) rezolvă parte din obiecțiile arătate; în schimb, definește *cuvîntul* în funcție de întrebuințarea gramaticală, în timp ce *gramatica* este definită prin „cuvinte" (GLR_2, § 1).

2 Bineînțeles, *într-* provine din *întru*, nu din *în*; dar, în exemplul dat, *într-* are înțelesul lui *în*, neputînd fi înlocuit cu *întru* fără schimbare de sens. Se semnalează tendința de extindere a lui *într-* „în" (v. Iorgu Iordan, *Tendințe sintactice în limba română actuală*. Sinaia, 25 iulie — 25 august 1966, p. 21—23).

3 Formează totuși cîte un singur cuvînt cele din seria *oricare, orice, oricînd* etc., în care cuvîntul *ori* își păstrează accentul și înmuierea finală.

4 Reamintesc aici și necesitatea deosebirii criteriului de determinare a unității cuvîntului scris (în raport cu cel fonetic și cel logic), cum și de diferența dintre scrierea fără pauze și unificarea prin cratimă.

§ 20. Unitatea lexico-gramaticală în raport cu unitatea rădăcinii. Unitatea de cuvînt mai poate fi considerată și din punctul de vedere al apartenenței lui la o bază fonetică.

Dacă mai multe formațiuni fonetice aparținînd aceleiași baze fonetice (rădăcini) au același înțeles (variante și forme complementare), am socotit că toate aceste forme aparțin aceluiași cuvînt.

Dacă nu au același înțeles, rămîne de deosebit între formele flexionare ale aceluiași cuvînt (formele de gen, caz, mod, timp etc.) și cuvintele aceleiași familii de cuvinte (dezvoltat în GLR_1 I, § 1, (al. 2), 18, 29, 70 (al. 3) și 79 (al. 2)). Consider ca forme flexionare ale aceluiași cuvînt variațiile care se aplică, în principiu, tuturor rădăcinilor cu conținut asemănător; iar cuvinte ale aceleiași familii restul formațiilor din aceeași rădăcină. Se înțelege că,

Scanned with OKEN Scanner

pe măsură ce limba își va continua dezvoltarea (pe linia: înrudire de înțelesuri — înrudire de formă), numărul combinărilor rezultate (între care una e flexiunea) se va mări, iar cuvintele de bază, presupunînd constant numărul realităților numite, se vor împuțina.

În sfîrșit, cuvintele, de obicei mai vechi, aparținînd unor rădăcini diferite, dar care — sub influența sistemelor de flexiune apărute în limbă ulterior — formează sisteme de înțelesuri asemănătoare cu cele exprimate în mod curent prin flexiuni, pot fi asimilate cu acele flexiuni și deci considerate ca formînd — pentru fiecare sistem — un singur cuvînt. De exemplu:

		Cuvînt flexibil propriu zis	Cuvinte asimilate cu un cuvînt flexibil
diferență între	cazuri	*munca — muncii*	*eu — mie*
	genuri	*muncitor — muncitoare*	*om — femeie*
	timpuri	*muncesc — munceam*	*sînt — eram*
	moduri	*muncește — (să) muncească*	*sînt — (să) fiu*

(Cu atît mai mult, cuvîntul cu o singură formă fonetică, dar putînd fi folosit în toate situațiile cărora de obicei le corespunde un întreg sistem de flexiuni (de exemplu *dumneavoastră*, invariabil ca gen, număr și caz), se asimilează cu un asemenea sistem de flexiuni.)

§ 21. Concluzii. După cum un înțeles se exprimă printr-un fragment de cuvînt fonetic, printr-un cuvînt fonetic sau printr-o succesiune de cuvinte fonetice, acesta se numește: morfem, cuvînt (logic) sau locuțiune. Formează un singur cuvînt (logic): gruparea de cuvinte fonetice înrudite fonetic care au același înțeles și aceeași utilizare (variantele), același înțeles dar utilizări diferite după contextul fonetic (forme complementare), înrudiri de înțeles corespunzătoare înrudirilor fonetice (forme flexionare); gruparea de cuvinte neînrudite fonetic dar care corespunde unui sistem de înțelesuri exprimat în mod obișnuit prin flexiune.

B. CRITERIILE DE SISTEMATIZARE

§ 22. Tradiționala clasare a cuvintelor în zece „părți de vorbire" nu rezistă exigențelor unei clasări logice, și cu atît mai puțin ale unei sistematizări [1].

Din elementele generale date în introducere, rezultă că sistematizarea unităților lexicale (cuvinte, eventual morfeme sau locuțiuni) nu poate fi făcută decît după unul dintre următoarele trei criterii: 1) cel fonetic; 2) cel logic; 3) cel semasiologic — categoria realității [2]. Se înțelege că nu prezintă interes echivalențele sau asemănările de înțeles cărora nu le corespund echivalențe sau asemănări fonetice (cel puțin pentru majoritatea cazurilor de același fel) și nici echivalențele sau asemănările fonetice cărora nu le corespund echivalențe sau asemănări de înțeles.

Scanned with OKEN Scanner

Aceste trei criterii sînt distincte. În măsura în care se constată o corespondență între cele trei criterii, aceasta ar putea fi, cel mult, un rezultat al evoluției limbii [3], al evoluției cercetării despre limbă; în nici un caz, un punct de plecare.

1 Astfel, Gramatica Academiei împarte „părțile vorbirii" în zece categorii (GLR$_2$ § 10—11): substantivul (definit în: GLR$_1$ I, § 92; GLR$_2$, § 52), articolul (GLR$_1$ I, § 133; GLR$_2$, § 95), adjectivul (GLR$_1$ I, § 141; GLR$_2$, § 117), pronumele (GLR$_1$ I, § 158; GLR$_2$, § 139), numeralul (GLR$_1$ I, § 198; GLR$_2$, § 175), verbul (GLR$_1$ I, § 217; GLR$_2$, § 192), adverbul (GLR$_1$ I, § 327; GLR$_2$ § 290), prepoziția (GLR$_1$ I, § 340; GLR$_2$, § 301), conjuncția (GLR$_1$ I, § 378; GLR$_2$, § 346) și interjecția (GLR$_1$ I, § 434; GLR$_2$, § 410). Examinînd definițiile date, se observă: *a)* definiții în care termenul definitor face parte din aceeași familie cu termenul definit (numeralul definit prin „număr") și în general în care un termen se definește printr-altul nedefinit (substantivul e definit prin „obiect", cuvînt lăsat nedefinit, deși în gramatică termenul *obiect* are un înțeles specific); *b)* definiții nesintetice, înlocuite prin simple enumerări (enumerarea obiectelor); *c)* definiții largi, nespecifice (nu e specific pentru articol că „nu poate apărea singur"; nu e specific pentru substantiv să exprime acțiuni și stări — deci nici pentru verb; nu e specific pentru substantiv să exprime însușiri — deci nici pentru adjectiv; tot astfel, caracteristica unei acțiuni, stări sau însușiri nu o exprimă numai adverbul, ci și adjectivul sau substantivul; sentimentul etc. nu sînt exprimate numai prin interjecție); pe de altă parte, adverbul include cuvinte de cele mai diferite înțelesuri și de cele mai diferite întrebuințări gramaticale; *d)* definiții restrînse, făcînd aprecieri accidentale (adjectivul nu e totdeauna flexibil și nu arată totdeauna o însușire; adverbul nu arată totdeauna o caracteristică a unei acțiuni, stări sau însușiri; conjuncția de subordonare nu leagă două propoziții (nefiind totdeauna așezată între cele două propoziții); articolul nu are rol totdeauna de individualizare, ci și, egal, de generalizare; de asemenea, nu reiese de ce forma verbului reflectează mai mult acțiunea decît starea); sînt lăsate în afara definițiilor: pronumele personale de persoana I și a doua (care nu „țin locul unui substantiv", căci nimeni nu poate denumi pe interlocutor altfel decît *tu* (sau un pronume de politețe înlocuitor)), adjectivul determinativ (GLR$_1$ I, § 141) și în general adjectivele care nu exprimă însușiri, „pronumele" de întărire, verbul *a fi* și alte verbe cu caracter auxiliar (v. GLR$_1$ I, § 3 și 239), o parte dintre adverbele speciale de mod; *e)* în sfîrșit definițiile nu au la bază un criteriu unic; rînd pe rînd criteriul de definire, deci de grupare, este: flexiunea (la adjectiv sau adverb) și forma în genere (oarecum la verb), gradul de stabilitate al formei și originea (la interjecție), felul cuvîntului însoțitor (la articol, adjectiv și adverb) sau pe care-l înlocuiește (la pronume), cum și conținutul (la substantiv, numeral, verb și, alături de alte criterii, la articol, adjectiv, adverb și, implicit, la pronume).

Sistemul părților de vorbire este prezentat în două variante (GLR$_1$, § 3 și 72); îl redau, într-o interpretare medie, inf., § 38.

2 În acest sens, și: Al. Ionașcu, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire*, în: L.R., 4, nr. 2, mar.-apr. 1955, p. 58—60; N. Ștefan, *O nouă parte a vorbirii în gramatica rusă și română: categoria stării*, în: St. cer. lingv., 6, nr. 1—2, 1955, p. 54; Kuryłowicz, *op. cit.*, p. 55 („În considerarea varietății înseși a principiilor de clasare adoptate în această clasificare tradițională, ea este departe de a răspunde exigențelor cercetării științifice").

3 Contra: Al. Ionașcu, *op. cit.*, p. 62.

CAPITOLUL II

Criteriul fonetic

§ 23. **Raportarea criteriului fonetic.** Criteriul fonetic poate fi raportat fie la structura flexionării, fie la context.

§ 24. **În raport cu structura flexionării,** cuvintele se împart în:

- flexibile
  - după caz, gen, număr (şi persoană [1]): cu flexiune n o m i n a l ă (substantivul, pronumele, adjectivul, numeralul [2] şi articolul)
  - după mod, timp, număr şi persoană: cu flexiune v e r b a l ă, predicativă (verbul)
- neflexibile (celelalte părţi de vorbire)

Cuvintele din ultima grupă (cuvintele neflexibile) nu se mai pot împărţi decît cu ajutorul unuia dintre criteriile care urmează, — afară de cuvintele asimilate cu forme ale cuvintelor flexibile.

1 Categoria persoanei este, în primul rînd, o categorie nominală (inf., § 76 şi urm.).
2 În optica lucrării de faţă, numeralul nu e considerat ca parte deosebită a vorbirii (inf., § 107).

§ 25. **În raport cu contextul,** cuvintele se împart în:

- f ă r ă context (interjecţia)
- cu context p o s i b i l (cuvintele totdeauna regente: nominativul şi vocativul substantivelor şi pronumelor, verbul)
- cu context o b l i g a t o r i u (cazurile oblice ale substantivelor şi pronumelor, articolul, adjectivul [1], adverbul propriu zis [2], prepoziţia, conjuncţia)

Ultima grupă, potrivit aceluiaşi criteriu al contextului, se poate subîmpărţi după poziţia cuvîntului faţă de contextul obligatoriu, de obicei a dependentului faţă de regent:

- cuvinte cu context obligatoriu, aşezate
  - înaintea contextului obligatoriu (a cuvîntului regent etc.): cuvînt p r e p o z i ţ i o n a l sau (dacă ne referim la morfeme) p r e f i x (pentru corelative: inf., § 153)
  - după contextul obligatoriu: cuvînt p o s t p o z i ţ i o n a l sau s u f i x
  - între două regente: cuvînt c o n j u n c ţ i o n a l sau i n f i x

Cuvintele prepoziţionale, respectiv conjuncţionale, nu trebuie confundate cu prepoziţiile şi cu conjuncţiile, categorii morfologice (sînt cuvinte prepoziţionale, printre altele: prepoziţiie şi conjuncţiile de subordonare; sînt conjuncţionale: conjuncţiile de coordonare).

Scanned with OKEN Scanner

1 În Gramatica Academiei, s-a dat termenilor „adjectiv" și „pronume" cînd un sens mai larg, cînd altul mai restrîns; astfel, noțiunea numită la un moment dat „adjectiv determinativ" și deci inclusă în înțelesul de „adjectiv" și exclusă din înțelesul „pronume" este inclusă în altă parte a gramaticii în înțelesul termenului „pronume" (v. GLR$_1$ I, § 141; v. și definiția adjectivului și pronumelui; v. și prezentarea desfășurată a diferitelor pronume); această situație e rezolvată în lucrarea de față prin acceptarea consecventă a unui înțeles larg pentru noțiunea de adjectiv și a unui înțeles restrîns pentru noțiunea de pronume; deci adjectivul determinativ va fi totdeauna considerat adjectiv, iar ceea ce se numește de Gramatica Academiei pronume de întărire (*însumi* etc.) va fi numit aici totdeauna adjectiv de întărire (inf., § 77).

O rezolvare contrară la Mircea Zdrenghea, *Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogative-relative și nehotărîte)?*, în: L.R., 4, nr. 4, sep. — oct., 1955, p. 83—90. Argumentele referitoare la pronumele personal și posesiv (p. 85—89) devin, în sistemul ce am propus, în care se concepe un pronume de persoană unic, fără obiect (teza s-a păstrat și în Eugen Tănase, *Un caz de discordanță între analiza logică și cea gramaticală*, în: Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice, 3, 1965, p. 247—254; în realitate, nu e vorba de o „contradicție flagrantă nu numai cu principiul unității dialectice dintre conținut și formă, dar chiar și cu bunul simț" (p. 253), de o „absurditate a limbii" (p. 254), ci de o concepție asupra sistemului gramatical care nu a prins integral logica limbii reale). Apoi declinarea pronumelui de persoană corespunde nu numai cu declinarea demonstrativului (p. 90), ci și — cu atît mai mult — cu declinarea articolului hotărît prin care se face declinarea substantivului și a adjectivului calificativ. Echivalența dintre adjectivul demonstrativ și adverb (p. 89—90: *partea asta = partea dinspre mine — partea de aici*) este în realitate echivalență între atribute (ultimele, formate cu *de*), atribut care se exprimă în mod specific prin adjectiv. De altfel, autorul citat face distincție între întrebuințarea substantivală și cea adjectivală.

2 Numit în această lucrare și „adverbul I"; pentru celelalte adverbe, inf., § 36.

§ 26. Sistemul morfologic. Combinînd cele două criterii fonetice din paragrafele precedente, se poate realiza un sistem de categorii deosebite după criterii fonetice, categorii pe care le-am putea numi morfologice, tot astfel cum putem numi sistemul morfologic (tabelul 1).

Prin acest sistem bazat pe diferența dintre forme, parțial diferit de clasarea tradițională (inf. § 38), nu se pune în evidență însă nici posibilitatea golurilor din tabel, nici necesitatea unei legături de fond într-o formă și alta. Rămîne de văzut dacă acest sistem de categorii fonetice corespunde unui sistem de categorii ale logicii sau ale realității care să-i justifice întrebuințarea.

§ 27. Partea de vorbire și familia flexionară. Este necesar să distingem o sferă intermediară între sfera de forme flexionare ale aceluiași cuvînt, forme constituind cuvîntul flexibil, categorie morfologică, și sfera familiei de cuvinte, categorie lexicală: anume sfera care să grupeze părțile de vorbire derivate obligatoriu dintr-altă parte de vorbire, și care ar putea fi numită familie flexionară. Astfel, un adjectiv (*frumos — frumoasă — frumoși — frumoase*) generează totdeauna un substantiv (*frumos* etc.) și un adverb (*frumos*). Vom spune, în terminologia propusă, că familia flexionară adjectivală (sau flexiunea adjectivală) este formată din adjectiv, substantiv și adverb (propriu-zis); prin substantiv vom înțelege orice apariție a adjectivului neînsoțită de alt substantiv; vom numi, în aceeași terminologie, familie adjectivală ceea ce Gramatica Academiei numește pronume — exceptînd pronumele personale [1].

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 1

Sistemul fonetic al categoriilor morfologice *

În raport cu structura flexionării / În raport cu contextul	flexibile, cu flexiune		neflexibile	
	nominală	verbală		
0	1	2	3–4	
fără context	×	×	interjecția	
cu context posibil, putînd avea înțeles independent	numele (substantiv și pronume)	verbul	×	
cu context obligatoriu și așezare:	înainte sau după regent:		înainte de regent: 3	după regent: 4
a) pe lîngă nume sau grup nominal cu adjective	adjectivul (inclusiv articolul)	×	×	×
b) într-o propoziție, pe lîngă predicat	×	×	adverbul (propriu zis)	
c) într-o propoziție precedînd: un nume	×	×	prepoziția	×
c) într-o propoziție precedînd: o propoziție inclusă	×	×	conjuncția de subordonare	×
d) între două (grupe de) cuvinte de același rang gramatical (sintactic)	×	×	conjuncția de coordonare	

* La aceste categorii se adaugă adverbele speciale (inf., § 36 și 38), neflexibile, și formele de trecere de la o grupă la alta (inf., § 39).

Nu trebuie să mergem nici la identificarea părții de vorbire (flexibile) cu familia flexionară: în cadrul unei părți de vorbire, orice formă flexionară atestă existența tuturor celorlalte forme flexionare (forma de genitiv atestă existența formei de acuzativ și, deopotrivă, forma de acuzativ atestă existența formei de genitiv); în cadrul unei familii flexionare, numai o parte dintre formele flexionare (în exemplul nostru, formele de adjectiv) atestă existența familiei, celelalte putînd fi independente de familie (astfel, pot exista substantive independent de existența unei familii flexionare adjectivale). Apoi, într-o familie flexionară pot intra și cuvinte neflexibile (în cazul nostru, adverbul).

Voi relua discuția în legătură cu sistemul formelor flexionare. Este de reținut, deocamdată, că și familia flexionară, în înțelesul dat în acest paragraf, are tot un caracter gramatical, întrucît: *a)* are un caracter general (de exemplu: orice adjectiv generează o familie flexionară adjectivală); *b)*

ajută la stabilirea raporturilor dintre părțile de vorbire. Neregularitățile familiei flexionare vor fi însă, evident, mai mari decît neregularitățile dintre formele unui cuvînt flexibil.

1 Pentru a pune în evidență sistemul, voi folosi termenul *nume* pentru a denumi deodată substantivul și pronumele; voi spune deci, mai cuprinzător: familia flexionară adjectivală este formată din adjectiv, nume și adverb. Iar pentru pronumele personal, voi folosi următoarea terminologie: nume de persoana I, nume de persoana a doua (într-un cuvînt: numele interlocutorilor) și — în cadrul numelor de persoana a treia, numele obiectelor — (pro)numele general de persoana a treia. Scoțind numele interlocutorilor din rîndul pronumelor nu s-ar mai putea spune că „unele pronume... au rădăcini deosebite pentru a se desemna persoane".

CAPITOLUL III

Criteriul logic

A. CATEGORIILE SINTACTICE

§ 28 a. Interjecția — Propoziția și părțile ei. Comunicarea poate avea forma unei interjecții, cu alte cuvinte a unui cuvînt izolat, lipsit de capacitatea unei corelări logice, neintegrînd alte cuvinte (vom spune: neintegrator) și neintegrîndu-se într-un context (vom spune: neintegrabil), neaparținînd gîndirii decît în măsura în care, cu aceeași intonație, păstrează același înțeles ori de cîte ori e folosit, sau poate avea forma unei propoziții, respectiv a unei înlănțuiri de cuvinte corelate logic, un sistem de înțelesuri [1].

În presupusa fază incipientă a omenirii, în care comunicarea se făcea numai prin interjecții, nu putea fi vorba de părți de vorbire distincte, de distincție între morfologie și sintaxă: acestea încep numai cu propoziția, cu pluralitatea de mijloace fonetice care o compun, cu posibilitatea ca o gîndire să fie exprimată mai simplu sau mai complex, cu posibilitatea ca același rol în propoziție să-l joace forme fonetice diferite.

Propoziția pune în discuție părțile unui context, raportul dintre aceste părți. Gramaticile clasice ne înfățișează patru părți, numite categorii sintactice: două principale (subiectul și predicatul) și două secundare (atributul, care ar complini subiectul; complementul, care ar complini înțelesul predicatului).

1 Definițiile reprezintă situații limită. Oricum, nu trebuie să considerăm interjecția total izolată de vorbirea legată. Ea poate fi oricînd intercalată în vorbirea legată (de care se desparte prin virgule sau linii de pauză), ea formează locuțiuni cu cuvinte aparținînd vorbirii legate (*ei, aș!* — des întîlnite la Caragiale; *tronc, Mărițo* — înregistrată, în memorii, de Constantin Argetoianu; *mă i să fie* — comp. G. Călinescu, *Călătorie de studii* (V), în: id., *Cronicile optimistului*, p. 265), locuțiuni care intră în vorbirea legată (*a cădea cu tronc* — Argetoianu), ea intră direct în vorbirea legată (*nu mai încăpea cîr-mîr* — I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*, în: id., *Opere*, v. II, p. 219; dezvoltat în GLR$_2$, § 417); unele interjecții pot integra atribute, ca numele, sau complemente, ca predicațiile, sau încep a întări părțile de vorbire propriu zise, și chiar a căpăta flexiuni (inf., § 39, 1°); unele interjecții dau naștere la părți de vorbire propriu zise (*ah* < substantivul *ah*, pl. *ahuri*; *of* < substantivul *of*, pl. *ofuri*, verbul *a ofta*; *vai* < *vaiet, a se văita*), tot astfel cum — pe de altă parte — forme eliptice de propoziții ajung să capete un înțeles deosebit de înțelesul rezultat de analiza lor (*Doamne ferește!*) sau să capete o formă fonetică deosebită de forma de pornire fie prin deasa folosire (*zău!*, la origine legămînt pe *Deus*; la rîndul lui, *zău* ajunge formă de trecere între interjecție și părțile de vorbire: *z ă u că n-am spus* (inf., § 36, IV), *z ă u n-am spus* (inf., § 36, V)), fie prin neevoluare (*prezinte!* „sînt prezent" — neevoluat datorită lungii

dăinuiri a legiuirii procesuale care-l consacrase în acea formă), moment cînd devin interjecții; în sfîrșit, unele forme eliptice trec în altă limbă ca atare, izolate de familia și etimologia limbii de origine și totodată neintegrate în sistemul flexionar al limbii care le-a adoptat (*aleluia, amin* < ebraică; *bogdaproste* < slavonă; *aferim* < turcă; *bis, vivat* < latina literară; *adio, basta* < italiană; *aport, pardon* < franceză), devenind de asemenea interjecții.

Simplele forme eliptice ale unei propoziții exclamative nu trebuie socotite interjecții.

§ 28 b. Onomatopeea. De interjecția propriu zisă, de interjecția-comunicare, trebuie deosebită interjecția onomatopeică sau onomatopeea (propriu zisă), care reprezintă o transpunere, o imitație, a diferitelor fenomene acustice din natură într-un sistem fonetic dat, în speță sistemul fonetic al limbii române, transpunere care — în momentul punerii ei în circulație de către comunitatea lingvistică — devine cuvînt, capătă înțele. [1,2].

1 Onomatopeea reușește, uneori, nu numai să transpună fenomenul acustic din realitate în sistemul fonetic al limbii, ci chiar să dubleze vorbirea legată: *Le-a răspuns un pițigoi:/ Cîți ca voi!/ Cîți ca voi* (G. Topîrceanu, *Cîți ca voi*, în: id., *Poezii*, [București,] ESPLA, 1953, p. 276); *Cum bat* ***ca toaca toate*** *și-***o clipă toate tac** (id., *Broaștele*, în: id., *Poezii*, p. 142). În aceste situații nu mai e vorba de interjecție, ci de altă parte, proprie, de vorbire.

2 Din cele mai multe onomatopee consacrate de limbă se formează, cu multă regularitate, verbe, de obicei de conjugarea IV, cu același tip de înțeles: *bang! > a băngăni* „a face bang"; *behe(he)! > a behăi; chiț! > a chițăi; cioc! > a ciocăni; cîr(rr)! > a cîrîi; clanț! > a clănțăni; clonc! > a cloncăni; cotcodac! > a cotcodăci; cronc! > a croncăni; dang! > a dăngăni; fîș! > a fîșîi; fîț! > a fîțîi; ga — ga! > a gîgîi; groh! > a grohăi;* (*guiț! > a guița;*) *ha — ha! > a hîhîi; ham! > a hămăi; hau! > a hăui; hîr! > a hîrîi; hîț! < a hîțîi, a hîțîna; hop! > a hopăi; hor! > a horăi; horc! > a horcăi; lip! > a lipăi; mac! > a măcăi;* (*miau! > a miauna;*) *miorlau! > a miorlăi; mîr > a mîrîi; mor! > a mormăi; mu(u)! > a mugi;* (*pic! > a pica;*) *piu! > a piui; pleosc! > a pleoscăi; pîr! > a pîrîi; poc! > a pocni; ronț! > a rontăi; schelălău! > a schelălăi, a scheuna; scîrț! > a scîrțîi; sfîr! > a sfîrîi; sfor! > a sforăi; tic! > a ticăi; tranc! > a trăncăni; tronc! > a troncăni; trosc! > a troscăi; țiu! > a țiui; țîști! > a țîșni; țop! > a țopăi* (var.: *țup! > a țupăi*); *zang! > a zăngăni; zbîr(n)! > a zbîrnîi; zdronc! > a zdroncăni; zorn! > a zornăi; zup! > a zupăi; zvîc! > a zvîcni; zvîr! > a zvîrîi, a zvîrli.* Se mai semnalează și alte formații verbale (cu alte înțelesuri): *haț > a înhăța,* precum și formații nominale: *tictac,* pl. *tictacuri; scîrța-scîrța* (*Iacă, niște papugii ... niște s c î r ț a s c î r ț a pe hîrtie!* — I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*, în: id., *Opere*, VI, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, Fundația pentru literatură și artă, 1939, p. 3).

§ 29 a. Subiect și predicat. Introducere. Gramatica Academiei consideră că subiectul și predicatul „constituie la un loc miezul propoziției" (GLR$_1$ II, § 105), că unul se definește prin celălalt: „Subiectul este partea de propoziție care arată cine săvîrșește acțiunea exprimată de predicatul verbal sau cui i se atribuie o însușire ori o caracteristică exprimată prin numele predicativ" (GLR$_1$ II, § 107), iar predicatul „este partea propoziției care atribuie subiectului o acțiune, o stare sau o însușire, partea care arată ce face, ce este sau cum este subiectul" (GLR$_1$ II, § 116) [1,2]

1 În judecată, are loc un schimb reciproc în semnificația celor două laturi ale ei — subiectul și predicatul (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Enciclopedia științelor filozofice*, partea întîi, *Logica*, [București,] Edit. Academiei, 1962, p. 300). Paralel cu diferența dintre ce e cunoscut și ce e necunoscut, subiectul și predicatul evidențiază și o dedublare a noțiunii desfășurate de judecata respectivă, dedublare posibilă prin contradicția lăuntrică a realității, progresiv cunoscută: care poate fi uneori între cantitate și calitate (caz în care cantitatea este exprimată fie de subiect, fie de predicat), între individual și general, între fenomen și esență, între dife-

Scanned with OKEN Scanner

renţă şi identitate etc. (v. Henri Wald, *Introducere în logica dialectică*, [Bucureşti,] Edit. Academiei, 1959, p. 137).

2 Se mai spune (Scaliger, susţinut de Charles Serrus, *Le parallélisme logico-grammatical*, Paris, Alcan, 1933, p. 315) că „adevărata origine a distincţiei dintre nume şi verb este deosebirea dintre ceea ce rămîne şi ceea ce trece" (ap. H. Wald, *Realitate şi limbaj*, p. 102). Această distincţie nu poate constitui o definiţie pentru cele două categorii, nu poate fi absolutizată, ea nu şi-ar găsi aplicarea, de pildă, în *Ce e val ca valul trece* (M. Eminescu, *Glossă*, în: id., *Opere*, ediţie îngrijită de Perpessicius, I, Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1939, p. 194).

§ 29 b. Predicat şi atribut. Din exemplele-perechi:

nume cu predicat:	nume cu atribut:
Gheorghe se îndeletniceşte cu vînatul	*Gheorghe vînătorul*
Omul e cutezător	*Omul cutezător*
Un om e cutezător	*Omul cel cutezător*
Eleva este Ileana	*Eleva Ileana*
Meritul e al lui Horia	*Meritul lui Horia*
Un cal aleargă	*Calul care aleargă,*

rezultă că şi predicatul şi atributul exprimă deopotrivă „acţiune, stare sau însuşire", „partea care arată ce este sau cum este subiectul". Astfel că nu acestea sînt caracteristicile predicatului.

Dar în timp ce predicatul atribuie ceva nou (nou pentru interlocutor, pentru persoana a doua) subiectului, atributul (inclusiv predicatul dintr-o propoziţie atributivă, în raport cu numele din principală pe care-l concretizează) reprezintă ceva cunoscut. Predicatul atribuie, în timp ce atributul este de la început atribuit. Dacă prima propoziţie dintr-o comunicare este *Gheorghe se îndeletniceşte cu vînatul* (lucru necunoscut sau neavut în vedere pînă atunci de interlocutor), în propoziţia următoare — calitatea de vînător a lui Gheorghe fiind de această dată cunoscută, avută în vedere de interlocutor — calitatea de vînător nu mai apare ca predicat, ci ca atribut: *Gheorghe vînătorul*, iar întregul grup nominal *Gheorghe vînătorul* poate constitui în propoziţiile următoare fie subiectul, fie numele predicativ, fie atributul, fie complementul.

§ 29 c. Subiect şi predicat. Primă concluzie. Aşadar, cel puţin într-o primă concluzie, în propoziţia enunţiativă formată din subiect şi predicat, subiectul este numele despre care se comunică ceva nou, iar predicatul reprezintă ceea ce se comunică nou despre subiect.

Subiectul fiind un simplu nume, rezultă că ceea ce e nou în propoziţie, ceea ce e specific propoziţiei, e adus de predicat.

Celelalte diferenţe nu sînt esenţiale; astfel, se întîmplă ca subiectul (articulat, în sens larg) să aibă un conţinut gramatical identic cu acela al predicatului (articulat, în caz de identitate reală; nearticulat, în caz de apartenenţă etc.): *omul e mamifer*; *ceea ce în limba literară românească se pronunţă* PIPER, BINE, FIE, VIE, *în graiul din satul meu se pronunţa* CHIPER, GHINE, HIE, ɣIE: *sonora* ɣ *corespunde surdei* H.

§ 29 d. Predicatul ca parte principală a propoziţiei. Din cele două părţi ale unei anumite propoziţii, s-ar putea spune deci că partea principală este

Scanned with OKEN Scanner

predicatul, după cum de altfel s-a susținut [1]. Argumentele mai importante în favoarea acestei teze mi se par următoarele: *a)* faptul că predicatul este cel care realizează comunicarea; un nume izolat nu poate aduce nimic nou, numai o propoziție poate aduce ceva nou, un nume izolat în nici un caz nu poate constitui o propoziție (pentru raportul dintre nume și propoziție: inf., § 56); *b)* existența propozițiilor fără subiect (inf., § 48); *c)* caracterul de simplă întărire pe care-l are subiectul de persoana I și cel de persoana a doua, în aceste cazuri subiectul propriu zis fiind exprimat de însăși desinența verbală (inf., § 79); *d)* subiectul determină predicatul (inf., § 48).

În considerarea relativității acestei teze, mi se par, pe de altă parte, următoarele argumente: *a)* uneori predicatul nu se mai repetă (inf., § 49); *b)* uneori predicatul nu e cel care aduce noul în comunicare (inf., § 59); *c)* și predicatul poate fi dublu (inf., § 55); *d)* în sfîrșit, mai important, și predicatul determină în același timp subiectul, a cărui importanță deosebită în propoziție este că despre el se face comunicarea (sup., § 29c), și nu numai atît: în propoziție predicatul își acomodează sfera de aplicare după subiect, în timp ce subiectul își păstrează înțelesul pe care îl are în independență de orice propoziție [2].

1 Al. Graur, *Părțile principale ale propoziției*, comunicare la Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., filiala București, Secția limbă, 13 apr. 1962, în: Limbă și literatură, VI, 1962, p. 47 și urm.; v. și Șt. Iacob, *Natura subiectului*, în L. R., 18, 1969, p. 509—512.

2 Asupra raportului dintre subiect și predicat, v. și G. Beldescu, *Predicatul*, în: L. R., 4, nr. 1, ian.-febr. 1955, p. 66—67.

§ 30. Atributul și complementul nu sînt părți ale propoziției. În adevăr, atributul și complementul, implicit propozițiile atributivă și completivă, nu complinesc înțelesul subiectului ca subiect, respectiv înțelesul predicatului ca predicat (verb la mod personal), ci: atributul complinește numele, independent de situația lui în propoziție și chiar independent de desinența sa, iar complementul complinește nu numai formele modurilor personale (singurele care pot forma un predicat), ci și alte forme ale flexiunii verbale. Exemplu: *Etern izbindu-ne de o limită, dar niciodată de o limită eternă* [1].

Deci, propoziția are două părți: subiectul, format dintr-un nume la nominativ determinat eventual de atribute, și predicatul, format dintr-un verb predicativ (sau dintr-un verb copulativ însoțit de o predicație) determinat eventual de complemente.

În favoarea tezei unității dintre atribut și nume, dintre complement și predicat mai apare, ca argument, și acea relativitate în stabilirea limitelor dintre cele două părți ale grupului nominal, respectiv predicativ: fie că diferitele determinări ale noțiunii de bază (nume [2] sau predicat [3]) pot avea loc deopotrivă prin prefixe și sufixe (de exemplu: *ajutorare reciprocă* = *întrajutorare*), fie că între cele două părți ale ansamblului pot avea loc inversări (*Ion Popescu*, dar și *Popescu Ion* — nu chiar cu același sens), fie în sfîrșit că există o întreagă gradație de forme intermediare între partea principală și necesară și cea auxiliară; în acest sens, am determina următoarea gra-

Scanned with OKEN Scanner

dație: față de nume, articolul (în special cel hotărît, de cele mai multe ori enclitic) care, simțit de obicei obligatoriu, nu e socotit atribut, apoi adjectivul, apoi celelalte atribute; față de verbul la mod personal, numele predicativ și restul elementelor a ceea ce am putea numi nucleul propoziției (inf., § 132), apoi complementul direct și indirect, apoi complementul circumstanțial.

În exemplul *La 24 ianuarie 1859, deputații Țării Românești l-au ales domn pe domnul Moldovei* se evidențiază cu ușurință o asemenea gradație: *domn* precizează pe *au ales*; *l-* și *pe domnul Moldovei* precizează pe *au ales domn*; *la 24 ianuarie 1859* precizează pe *l-au ales domn pe domnul Moldovei*. Optez pentru următoarea terminologie: *au ales* — verb predicativ (predicat propriu zis); *l-au ales* — nucleu al propoziției (inf., § 132); *domn* — element predicativ suplimentar (GLR$_2$, § 684, 1, a; inf., § 133b); iar *la 24 ianuarie 1859 . . . l-au ales domn pe domnul Moldovei* — grupă predicativă.

Paralelismul dintre atribut și complement nu este însă integral. În timp ce atributul e totdeauna așezat alături de regentul său, cu care se acordă — utilizîndu-se, de obicei, un singur articol și o singură desinență de caz oblic pentru întreg grupul nominal — și față de care respectă o anumită topică (tabelul 19 arată limitele posibilităților topice), complementul este mai independent: nu se acordă cu verbul-predicat și nu este necesar să fie așezat alături de predicat — ceea ce se explică prin complexitatea predicației în raport de cea a conținutului nominal.

Apoi — și aceasta e principala diferență dintre atribut și complement — dacă atributul este — aș spune — la modul absolut o complinire a numelui și nu specific subiectului, de complement nu putem spune că e o complinire a verbului și nu a predicatului decît în măsura în care respectăm sfera tradițională a verbului și a propoziției, în care considerăm egal rolul subiectului și cel al predicatului în propoziție și în care nu distingem între diferitele categorii de complemente (puncte de vedere la care nu voi rămîne).

1 Cf. H. Wald, *op. cit.*, p. 32.
2 Determinările indicînd numărul, genul sau chiar altă calitate.
3 Determinările indicînd modul, timpul etc.

§ 31. Concluzii. Sistemul sintactic. Ni se evidențiază o serie de distincții, independente una de alta:

1) după gradul lor de corelare: între cuvintele necorelabile (reprezentate prin interjecții, respectiv cuvinte al căror înțeles — exprimînd altceva decît gîndirea: senzații, sentimente, voințe, inclusiv chemările lipsite de vreo determinare — nu au capacitatea de a integra alte cuvinte sau de a se integra altor cuvinte) și formele lingvistice (cuvinte, eventual: morfeme, locuțiuni) corelabile (reprezentate prin nume, propoziție și părțile ei);

2) după valoarea lor de comunicare: între formele lingvistice care exprimă simple înțelesuri (reprezentări, noțiuni) și cele care exprimă comunicări.

Din combinarea celor două criterii se poate deosebi ca semnificație, în cadrul interjecțiilor, între onomatopee (simple înțelesuri) și inter-

Scanned with OKEN Scanner

jecții propriu zise (comunicări). Interjecțiile amintesc limbajul animalelor și probabil că sînt ecoul primului stadiu de vorbire al omenirii.

În cadrul formelor lingvistice corelabile — și cu acestea se trece propriu zis la gramatică, la studiul lingvistic gramatical — se poate deosebi între nume (simplu înțeles) și propoziție (comunicare) [1].

Apoi, 3), și numele și propoziția pot fi deopotrivă izolate (respectiv *nominativus pendens* sau nominativul absolut [2] și propoziția independentă simplă, pe scurt un predicat căruia i se poate corela — cazul uzual — un nume (numit, în această corelare, subiect), despre care se face și la care se limitează, de obicei, comunicarea) sau subordonate altor nume sau propoziții (astfel, numele poate fi și: predicativ, atribut, complement; la fel, propoziția poate fi și: subiectivă, predicativă, atributivă, completivă).

Opunînd propoziția la interjecție și la nume, am înțeles implicit că atît interjecția cît și numele nu sînt numai categorii morfologice, ci — deopotrivă — și categorii sintactice.

1 Antiteza dintre nume și propoziție și-ar putea găsi un punct de plecare și în istoria gîndirii, la Platon (ap. *Introducere în lingvistică*, p. 138) și la Aristotel, *Despre interpretare*, în: id., *Organon*, I, [București,] Edit. științifică, 1957, p. 205 („Înainte de toate trebuia să definim termenii «nume» și «verb»"), 209 („expresiile *a lui Philon*, *lui Philon* și altele ca acestea nu sînt nume, ci cazuri ale unui nume" — deci prin nume se înțelegea nominativul numelui, singurul care poate fi subiect) și 211 („*este sănătos* e un verb" (ρῆμα) — deci Aristotel s-ar referi la ceea ce noi numim predicat). Se înțelege că nu are legătură cu problema paralelă dintre cazul numelui și timpul verbului (comp. p. 209 cu p. 211).

2 Vezi G. Nedioglu, *Independența subiectului*, în: L.R., 3, nr. 2, mar.-apr. 1954, p. 13—22.

B. CORESPONDENȚA DINTRE CATEGORIILE SINTACTICE ȘI CELE MORFOLOGICE

§ 32. Introducere. Modificările cuvintelor (flexionările), ca și celelalte criterii care stau la baza sistemului fonetic al categoriilor morfologice, nu trebuie despărțite de îmbinarea lor în propoziții, de criteriul sintactic [1].

Gramatica Academiei, deși afirmă că între morfologie și sintaxă există „o strînsă interdependență" (GLR_1 I, § 4) și precizează că „diversele înfățișări ale cuvintelor flexibile își au explicația în diversitatea funcțiunilor sintactice" (GLR_1 I, § 71) — parafrazînd, am putea adăuga că unui cuvînt inflexibil i-ar corespunde o funcție sintactică —, totuși concretizează prea puțin aceste afirmații [2] și totodată face prea multe rezerve.

1 Pornindu-se de la definiția potrivit căreia „gramatica (morfologia și sintaxa) este un ansamblu de reguli privitoare la modificarea cuvintelor și îmbinarea lor în propoziții" (GLR_1 II, § 1), s-a considerat că morfologia dă reguli pentru modificarea cuvintelor și că sintaxa dă reguli pentru îmbinarea cuvintelor în propoziții; apoi, pe această bază, s-au evidențiat multiplele întrepătrunderi dintre morfologie și sintaxă. Partea de morfologie din Gramatica Academiei arată, pentru fiecare categorie morfologică, acele categorii sintactice în care e întrebuințată — astfel, din GLR_1 I, § 119 aflăm că substantivul nominativ poate fi subiect, nume predicativ sau apoziție (atribut); în mod similar, partea de sintaxă ne arată, pentru fiecare categorie sintactică, acele categorii morfologice care o materializează.

Scanned with OKEN Scanner

În lucrarea de faţă, în care am plecat de la concepţia unei corespondenţe între modificarea fonetică şi îmbinarea în propoziţie, această netă deosebire dintre tratarea morfologiei şi tratarea sintaxei dispare. Pentru morfologie, v. I o r d a n ş.a., *op. cit.*, 353 (—354) p.; pentru sintaxă, v. S t a t i, *op. cit.*, 274(—275)p.

2 În acest sens, se spune că „nevoia de a distinge [...] substantivul subiect de substantivul atribut a dus la opoziţia nominativ-genitiv"; dar că „forme identice îndeplinesc funcţii diferite"; astfel de cele mai multe ori — dacă facem abstracţie de aşezarea în propoziţie — subiectul nominativ este identic cu complementul direct — acuzativ, atributul genitiv este identic cu complementul indirect — dativ; tot astfel, se tratează distincţia dintre singular şi plural, dintre timpul prezent şi timpul viitor sau dintre viitorul pasiv şi viitorul anterior activ (GLR_1 I, § 71).

Se mai observă că „substantivul poate îndeplini în propoziţie funcţiunea de subiect, atribut, nume predicativ, complement" şi că „indiferent de rolul pe care-l are în propoziţie, el poate fi determinat de un atribut, în calitatea lui de substantiv", tot astfel cum un verb, indiferent de rolul pe care-l are în propoziţie, poate primi un complement: „vorbim despre atributul substantivului, tot aşa cum vorbim despre complementul verbului" (GLR_1 II, § 4).

În sfîrşit, Gramatica Academiei mai observă că „graniţele între părţile vorbirii nu sînt fixe. Cu toate că fiecare categorie îşi are forma ei distinctă şi valoarea ei gramaticală caracteristică, există treceri de la o categorie la alta. Substantivul poate deveni adjectiv şi poate să comporte grade de comparaţie [...]; adjectivul poate deveni substantiv [...]; adjectivul poate deveni adverb [...] şi adverbul poate deveni adjectiv [...]; pronumele şi numeralul, prin rolul lor gramatical, au valoare de adjectiv sau de substantiv" (GLR_1 I, § 74).

§ 33. Intervenţii în clasarea tradiţională a categoriilor morfologice. Pentru a putea compara categoriile morfologice cu cele sintactice, pentru a evidenţia legătura dintre ele, este necesar să intervenim în grupa celor zece categorii morfologice — tradiţionalele părţi ale vorbirii — cu o serie de subordonări a diferitelor deosebiri dintre acestea şi chiar cu o serie de raţionalizări, astfel:

1) fără a nesocoti existenţa unor subcategorii morfologice, să tratăm împreună acele categorii morfologice cu rol sintactic identic (anume: substantivul şi pronumele, părţi de vorbire pentru care am propus termenul comun n u m e [1], adjectivul şi articolul, pe care le vom numi a d j e c t i v în sens larg) şi să tratăm distinct acele categorii morfologice cu rol sintactic diferit (diferitele c a z u r i ale numelui, respectiv desinenţele lui; a d v e r b u l propriu zis de acele cuvinte neflexibile prezentate de tradiţie ca „a d v e r b e" — categorii pe care le vom distinge inf., § 36; p r o n u m e l e de a d j e c t i v e l e d e t e r m i n a t i v e; c o n j u n c ţ i a de s u b o r d o n a r e de cea de c o o r d o n a r e; i n t e r j e c ţ i a propriu zisă de o n o m a t o p e e etc.);

2) să renunţăm la distincţiile după conţinut în măsura în care aceste distincţii nu caracterizează nici un rol sintactic; în acest sens, să renunţăm — în clasificarea noastră morfologică — la n u m e r a l ca „parte a vorbirii" distinctă, el nefiind — de la caz la caz — decît nume, adjectiv sau adverb, şi să considerăm v e r b e numai formele flexiunii verbale numite moduri personale, iar pe cele impersonale numai în măsura în care participă la constituirea vreunei forme verbale personale compuse.

Dintre morfemele cuvintelor flexibile nu trebuie desprinse de teme decît ceea ce gramaticii (şi Gramatica Academiei) deja au distins sub numele de d e s i n e n ţ e, singurele terminaţii avînd, faţă de restul cuvîntului, semnificaţie sintactică proprie.

Scanned with OKEN Scanner

1 Se înțelege că, în cadrul numelui, se pot face noi distincții: substantiv propriu, substantiv comun, pronumele personale de persoana I, a doua și — eventual — a treia, substantivizarea adjectivelor calificative, numeralele nealăturate altor nume, celelalte pronume.

§ 34. Sistematizarea părților de vorbire considerate ca „exprimînd noțiuni" în lumina funcțiilor lor sintactice. În urma acestor intervenții, raportul dintre părțile de vorbire considerate ca „exprimînd noțiuni" (nume, verb, adjectiv, adverb) — asupra acestei denumiri inf., § 42—43 — și categoriile sintactice apare mult mai limpede.

Legătura incontestabilă dintre părțile de vorbire și părțile propoziției este aceea că predicatul totdeauna este format dintr-un verb (acest verb există și în cazul propozițiilor „fără verbe" — inf., § 49) și că verbul este întotdeauna un predicat. Cînd verbul (partea de vorbire) nu are altă semnificație decît aceea pe care i-o dă flexiunea sa verbală, cînd nu are deci un conținut propriu, predicatul este completat de un text care dă conținut comunicării, numit aici p r e d i c a ț i e (în acest caz, predicația reprezintă conținutul comunicării, iar verbul numai forma care realizează din predicație un predicat).

Atributul, care precizează înțelesul unui nume (cu care formează o unitate numită aici grup nominal), și complementul, care precizează înțelesul unui predicat, sînt reprezentante:

fie printr-un adjectiv, respectiv adverb (propriu zis) — adjectivele nu pot fi decît atribute, adverbele (propriu zise) nu pot fi decît complemente—,

fie printr-un nume subordonat în propoziție cu ajutorul unei desinențe (a cazului genitiv pentru atribut, a unuia dintre cazurile dativ sau acuzativ pentru complement) sau al unei prepoziții (care la rîndul ei cere un anumit caz),

fie printr-o propoziție subordonată cu ajutorul modului conjunctiv sau al unei conjuncții de subordonare (care la rîndul ei poate cere un anumit mod verbal).

Trebuie deosebit adjectivul și adverbul (propriu zis), care se aplică facultativ (numelui, respectiv verbului-predicat), de determinațiile obligatorii ale numelui (numărul, genul și, în principiu, articolul), respectiv ale verbului predicat (modul, timpul), determinații fără de care nu pot exista nume sau verbe.

§ 35. Sistematizarea părților de vorbire numite „de relații" în lumina funcțiilor lor sintactice. Într-un sistem gramatical în care rolul numelui în propoziție se consemnează și prin forme flexionare, numite c a z u r i, cum este sistemul limbii române, forma numelui neintegrat, respectiv numele corelat în propoziție, se consideră la cazul n o m i n a t i v, iar forma celorlalte corelări se consideră la cazurile o b l i c e (genitiv, dativ sau acuzativ); în sfîrșit, forma numelui utilizată spre a chema pe titularul lui (nume-comunicare, corelabil prin flexiune, însă necorelabil în context) se consideră în cazul v o c a t i v [1]. Sufixul care realizează variația flexiunii nominale (după caz) se numește d e s i n e n ț ă n o m i n a l ă, care — de obicei — la nominativ este zero. Subiectul este totdeauna un nominativ [2].

Propoziția izolată se numește propoziție s i m p l ă; propoziția care integrează alte propoziții, propoziție p r i n c i p a l ă; propoziția integrată,

Scanned with OKEN Scanner

propoziție subordonată sau secundară. Propoziția principală are totdeauna verbul la un mod regent.

Cuvîntul sau locuțiunea care schimbă categoria sintactică a unui alt cuvînt se numește prepoziție[3]. Prepoziția folosită exclusiv pentru a subordona înțelesul unui nume altui înțeles din propoziție o numesc prepoziție nominală[3]. În limba română, prepozițiile sînt nominale, cîteva avînd însă o întrebuințare mai largă (inf., § 136 și urm.). Numele subordonat cu ajutorul unei prepoziții nominale cere în același timp un anumit caz oblic.

Cuvîntul sau locuțiunea prin care se subordonează înțelesul unei propoziții la înțelesul altei propoziții, al unei părți dintr-o propoziție sau al unui nume izolat se numește conjuncție de subordonare (cuvîntul „conjuncție" mi se pare în acest caz impropriu folosit). Propoziția se mai poate subordona și cu ajutorul modului conjunctiv.

Toate acestea confirmă paralelismul dintre nume și propoziție.

Cuvîntul sau locuțiunea prin care se corelează două înțelesuri de rang sintactic egal se numește conjuncție de coordonare.

Prepoziția, conjuncția de subordonare și conjuncția de coordonare, respectiv cuvintele al căror înțeles (nu fără o corespondență cu lumea exterioară) se mărginește să fixeze relațiile dintre înțelesuri „exprimînd noțiuni" constituie părțile de vorbire numite de relații.

Sistemul tuturor acestor părți de vorbire avute în vedere de Gramatica Academiei și singurele avute în vedere pînă acum în lucrarea de față este înfățișat în tabelul 2.

Tabelul 2

Sistemul categoriilor morfologice în lumina criteriului sintactic

Dependența / Conținutul	Înțelesuri independente	Înțelesuri dependente			Înțelesuri corelate	
	sistem nediferențiat — înțelesuri necorelate (interjecția)	înțeles principal	cuvîntul prin care partea de vorbire arătată în coloana 2: este subordonată altui înțeles	cuvîntul prin care partea de vorbire arătată în coloana 2: este completată în înțeles	de rang egal	de rang diferit
0	1	2	3	4	5	6
simple înțelesuri (col. 1, 2 și 6)	interjecția onomatopeică	numele nominativ	prepoziția, desinența nominală (oblică)	adjectivul	oricare dintre precedente unite prin conjuncția de coordonare	×
comunicări (col. 1, 2 și 6)	interjecția -comunicare	verbul la un mod personal regent	conjuncția de subordonare, particula și sufixul modului personal dependent	adverbul		numele nominativ + verbul

Scanned with OKEN Scanner

Dacă ținem seama de diferitele grade de unitate fonetică în care aceste părți de vorbire se pot înfățișa se adaugă tabelul 3.

Tabelul 3

Detalii la tabelul 2 în legătură cu gradul de unitate fonetică

Unitatea fonetică / Partea de vorbire	Morfemul	Cuvîntul	Locuțiunea [1]
0	1	2	3
Numele (nominativ)	Desinența verbală	Numele (propriu zis)	Locuțiunea nominală [2]
Adjectivul	Prefixul și sufixul nominal	Adjectivul (propriu zis)	Locuțiunea adjectivală [3]
Prepoziția	Desinența nominală	Prepoziția (propriu zisă)	Locuțiunea prepozițională [4]
Verbul (inclusiv desinența verbală)	Formele conjuncte ale lui *a fi* și *a voi* (rare)	Forma verbală simplă	Forma verbală compusă [5]
Adverbul	Prefixul (și sufixul) verbal	Adverbul (propriu zis)	Locuțiunea adverbială [6]
Conjuncția de subordonare	×	Conjuncția de subordonare (propriu zisă)	Locuțiunea modală [7]
Conjuncția de coordonare	×	Conjuncția de coordonare	×

1 Vezi, ca bibliografie generală: Gh. N. Dragomirescu, *Îmbinări de cuvinte indivizibile, analizabile și neanalizabile*, în: Limbă și literatură, 8, 1964, p. 391–410; Ștefania Golopenția, *Locuțiunile și predarea lor*, în: *Probleme de gramatică și stilistică în școala generală și în liceu*, coordonator G. Beldescu, București, Edit. didactică și pedagogică, 1967, p. 32–50 (cu bibliografia problemei): Gh. N. Dragomirescu, *Pe marginea Gramaticii Academiei* [,] *ediția a II-a* [:] *Locuțiunile*, în [:] Argeș, nr. 33, febr. 196 , p. 7.

2 Vezi: Dumitru Nica, *Locuțiunile substantivale în limba română*, în: L. R., 12, 1963, p. 514–526; id. *Locuțiunile pronominale*, în: Anuar de lingvistică și istoria literară, 18, 1967, p. 199–203.

3 Vezi Gh. Poalelungi, *Locuțiunile adjectivale*, în: R., 12, 1963, p. 133–146.

4 Vezi D. Crașoveanu, *Locuțiuni prepoziționale*, în: Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice, 5, 1967, p. 227–231.

5 Vezi și Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, [București,] Edit. Academiei, 1958 236 p. + er.

6 Vezi Gh. N. Dragomirescu, *Locuțiuni adverbiale*, în: Limbă și literatură, 5, 1961, p. 59–69.

7 Vezi Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, [București,] Edit. Academiei, 1960, 275(–276) p.

1 V. și Laura Vasiliu, *Observații asupra vocativului în limba română*, în *Studii de gramatică*, vol. I, [București,] Edit. Academiei, 1956, p. 5 și urm., M. Zdrenghea, *În legătură cu vocativul*, în: L.R., 5, nr. 6, nov.-dec. 1956, p. 55 și urm.

2 Nominativul poate avea un rol dependent în următoarele funcții: *a)* de atribut-apoziție, uneori indicînd *genus* proxim (*Ștefan cel Mare, domn al Moldovei*), alteori diferența specifică (*Elevul Ionescu*) (GLR$_1$ I, § 119); *b)* de complement de timp, prin substan-

Scanned with OKEN Scanner

tive care indică unități de timp: *seara, primăvara, luni* sau *lunea* (dar: *în ianuarie*) *anul trecut* etc.; *c)* cînd, lipsit de conținut noțional, e folosit cu valoare afectivă (astfel se interpretează următoarele exemple din Gramatica Academiei): *Ce d r a c u cauți aice?, ce p ă c a t e l e să fie?* (GLR$_1$ I, § 438).

3 Cu mențiunea că prepoziția *între* (independent de înțelesurile ei) este urmată numai de plural (*pace între oameni*) sau de două nume legate prin *și*: *Între mine și El,/mai puternic sînt eu care mor* [...] (Mihail C r a m a, *Ce fel de...*, în: id., *Dincolo de cuvinte*, București, Edit. pentru literatură, 1967, p. 53).

§ 36. Părțile de vorbire de desprins din tradiționalul „adverb". Dacă, între cuvintele neflexibile, se deosebesc cu ușurință prepoziția, conjuncția de subordonare și conjuncția de coordonare, ca și interjecția, conținutul noțiunii de „adverb" pare a fi foarte complex. Îmi explic această situație prin aceea că, în fapt, în grupul adverbelor s-a inclus de regulă orice cuvînt neflexibil care nu e prepoziție, conjuncție sau interjecție; o definiție negativă, unde nu definirea e greșită, ci însuși faptul că, urmare a tradiției, se păstrează sub același nume părți de vorbire care nu au nimic comun, nici conținutul lexical, nici flexiunea (în sensul în care s-ar putea vorbi de o flexiune la o serie de adverbe), nici partea de vorbire sau categoria sintactică de care e legată, nici topica față de aceasta [1]. Cum m o d a l i t a t e a d e c o r e l a r e a cuvîntului î n c o n t e x t reprezintă totuși principalul criteriu gramatical de deosebit părțile de vorbire neflexibile, între care se numără cele numite tradițional, și provizoriu în lucrarea de față, adverbe, îmi propun să prezint, în continuare, o asemenea împărțire, începînd cu adverbul propriu zis, cel la care m-am referit pînă acum, și continuînd cu grupări nerecunoscute de gramaticile clasice ca părți de vorbire, dar fără de care nu putem ajunge la o determinare a părților de vorbire [2].

A d v e r b u l p r o p r i u z i s [3], cuvîntul neflexibil care, cum știm, precizează înțelesul unui predicat sau al flexiunilor unui verb predicativ [4], de exemplu *frumos*, în contextul *scrie f r u m o s*.

În definiție, am înțeles prin flexiuni verbale și pe acelea cu rol de substantiv (infinitivul lung, participiul substantivizat), adjectiv (participiul flexibil: *cei mai generos e n t u z i a s m a ț i*) sau chiar adverb (gerunziul), în sfîrșit substantivele din care se formează familii verbale și care denumesc acțiunea sau starea exprimată de verb (*lucrul î m p r e u n ă, traiul î m p r e u n ă*). Numai în felul acesta s-ar putea spune că adverbul propriu zis determină și alte părți de vorbire.

Ca funcție sintactică, adverbul propriu zis este complement circumstanțial (GLR$_1$ I, § 336) (am considerat că orice complement stă pe lîngă un verb sau corespondent verbal, iar nu pe lîngă un predicat) [5], fiind singura parte de vorbire care este complement fără a avea nevoie de schimbări de flexiune, de completări sau de o anumită situație topică (cum are nevoie numele cu funcție de complement; v. și inf., § 39, 2°).

Această perfectă legătură dintre atribut (adjectival sau adverbial) și complementul circumstanțial adverbial (adverbul propriu zis) reprezintă un argument al unității acestor părți de vorbire, al grupării lor laolaltă și, totodată, un argument pentru desprinderea de acest mare număr de cuvinte (marea majoritate a cuvintelor care se numesc „adverbe" sînt, într-adevăr,

Scanned with OKEN Scanner

adverbe propriu zise) a unor părți de vorbire deosebite, cu funcții speciale, considerate și azi, nejustificat decît de tradiție, adverbe (GLR$_1$ I, § 332, a, 2/8, le prezintă sub titlul „adverbe de mod cu caracter special", fără să le includă caracteristicile în definiția adverbului).

Mai există și alte forme specifice de formare a adverbului: repetiția (*cete-cete* < subst. *ceată*, pl. *cete*; *cîine-cîinește* etc.), construcția cu *de-a* (*de-a baba oarba, de-a berbeleacul, de-a binelea, de-a bușilea, de-a dreptul, de-a dreapta, de-a dura, de-a gata, de-a-ndăratelea, de-a-ndoaselea, de-a pururea*, (*cu*) *de-a sila, de-a stînga, de-a surda* etc.): *Oamenii ce stau în casă se jucau* ***d-a*** *c ă r ț i l e* [...][6], după cum există și cuvinte sau locuțiuni adverbiale fără caracteristici fonetice.

În cadrul adverbului propriu zis am putea distinge între adverbul cu conținut deplin (adverbul propriu zis în sens restrîns), de exemplu *frumos, albastru* etc., și adverbul cu conținut relativ, de exemplu *înainte*, a cărui precizare ar fi împlinită numai de un nume sau de o propoziție, cu alte cuvinte numai dacă în loc de adverbul *înainte* (păstrez exemplul) am avea un nume la acuzativ introdus de prepoziția *înainte de*, un nume de genitiv introdus de prepoziția *înaintea* sau o propoziție construită cu conjunctivul, introdusă de conjuncția de subordonare *înainte ca*[7].

Adverbele de felul celor dintîi provin de obicei din adjective, iar adverbele de felul lui *înainte* generează la rîndul lor locuțiuni adjectivale — *dinainte* > *de* + *înainte* — (inf., § 68), alături de prepozițiile și conjuncțiile de tipul celor citate (*înainte de, înaintea*; *înainte ca*).

Dintre adverbele propriu zise se desprinde grupa adverbelor *aici, acum, acolo, atunci, așa* ,..., *undeva, cîndva, cumva, ori(și)unde, ori(și)cînd, ori(și)cum* (v. tabelul 4), care, pe lîngă rolul de complement (de ex.: *l-am cunoscut a c o l o*) au și posibilitatea de a fi determinate, la rîndul lor, de un alt complement, fie el adverb (*acolo sus*), fie un nume introdus de obicei cu o prepoziție (*acolo la deal, atunci dimineața*), fie o completivă (*acolo unde nu ajung vulturii*), sau de toate (*acolo sus la munte unde trăiesc vulturii*).

Lexical, un asemenea adverb are o funcție similară unui pronume sau unui adjectiv demonstrativ, de a nu mai repeta o determinare anterioară, anume a unui adverb și în general a unui complement anterior; însoțind un alt adverb, el are rolul de a anunța determinarea — compară *ținutul acesta* și *ținutul acesta deluros* cu *acolo* și *acolo la deal* — sau funcția unui adjectiv de integralitate (cînd *acolo la deal* are înțelesul de *oriunde la deal*); cu alte cuvinte, într-un domeniu verbal limitat (pentru *acolo*, domeniul locului), el are același rol pe care, pentru întreg domeniul numelui, îl are articolul hotărît împreună cu pronumele personal de persoana a treia (inf., § 84).

Între aceste adverbe se pot face unele distincții de importanță secundară. Astfel, în ipoteza completivelor de complemente, unele formații apar cu două „adverbe" (*a c o l o u n d e ajung numai vulturii*) din care *unde* este conjuncția de subordonare, iar *acolo* este corelativul ei din principală (cel din urmă numit adverb și în paragraful de față — inf., „adverbul IV") altele, cu un singur adverb (*o r i* (*ș i*) *u n d e ajung vulturii*).

În sfîrșit adverbele *astfel, altfel,* (*tot*) *așa* prezintă unele neregularități (tabelul 5).

De menționat că unele adjectiv-adverbe din această grupă completează înțelesul altor adjective și adverbe cu ajutorul prepoziției *de*: *deopotrivă de, deosebit de, grozav de, din cale afară de* etc.

„A d v e r b u l I I". Grupa cuvintelor neflexibile care c o m p l e t e a z ă d e o p o t r i v ă v e r b e, a d j e c t i v e[8] (și atribute în general) s a u a d v e r b e propriu zise (și complemente în general) pentru a fi, printre al-

Scanned with OKEN Scanner

tele, ceea ce s-au numit „auxiliare morfologice în exprimarea gradelor de comparaţie“ [9]: *mai*, *prea*, *foarte* (în româna modernă, *foarte* nu se mai aplică decît la adjectiv şi la adverbul propriu zis, cu rare excepţii: *vă foarte mulţumesc*), *tare* (aceeaşi remarcă), *cam* (inf., § 132), la care — cu altă topică verbală — se adaugă *altcum* (tabelul 4), *aproape* în înţelesul „aproximativ“ [10] etc., precum şi o serie de adjective-adverbe (propriu zise): *aproximativ*, *deplin*, *mult*, *perfect*, *puţin*, *relativ*, *vădit*, cele avînd o semnificaţie de tipul „din punct de vedere . . .“ etc. (exemple: *depăşirea relativ slabei dezvoltări*; *clauzele convenţiei erau vădit în favoarea părţii economic cea mai puternică* sau . . . *părţii celei mai puternice economic*; sau, din lucrarea de faţă: *ce diferenţă gramatical calitativă este între opoziţia* unul—altul *şi opoziţia* unul — una?), — adjectiv-adverbe care, ca adjective, păstrează capacitatea de a avea forme flexionare.

(Pentru topica „adverbelor II“, v. şi inf., § 132.)

“Adverbul III“. Grupa cuvintelor neflexibile care completează oricare alt cuvînt considerat ca „exprimînd noţiuni“ (deci: verb, adjectiv, adverb propriu zis şi nume) sau orice propoziţie, pentru a le întări (*chiar*, şi *tocmai*), slăbi (*parcă*, atestînd numai aparenţa, şi *poate*, atestînd numai posibilitatea), nega (*nu* [11]); sau pentru a le arăta, în raport de altele, certitudinea (*măcar*) sau faptul de a fi exclusive (*doar* [12], *numai*) ori neexclusive în afirmarea lor (*şi* [13], *tot*) sau în negarea lor (*nici*), de exemplu: *Şi Gheorghe a muncit bine* (unde se atribuie caracter neexclusiv unui nume, în speţă subiectului); *Gheorghe a şi muncit bine* (unde se atribuie caracter neexclusiv unei predicaţii); *Gheorghe, (şi ordonat,) şi muncitor* . . . (unui adjectiv, unui atribut); *Gheorghe a muncit şi bine* (unui adverb, unui complement).

De menţionat că, repetate, aceste cuvinte pot prezenta un conţinut semantic schimbat: *parcă* şi *poate* reduc aparenţele, respectiv posibilităţile, la elementele al căror înţeles îl comentează (*Parcă A, parcă B* şi *Poate A, poate B* exclud din discuţie — cel puţin cînd sînt pronunţate într-o anumită intonaţie — orice altă posibilitate, *C*); *Şi A şi B* tinde către înţelesul „toţi“; *Nici A, nici B* tinde către înţelesul „nimeni“ [14].

Prin scoaterea din grupa adverbelor propriu zise a unei asemenea grupe de cuvinte vom putea evita observaţia că „definiţia curentă din gramatici, după care adverbul determină şi alt adverb, conţine un viciu de logică; nu putem defini adverbul prin el însuşi“ [15]; aici, viciul de logică nu e numai al definiţiei, e mai adînc, e viciul constituirii însăşi a grupării care se cere definită, grupare lipsită astfel de capacitatea de a putea avea o definiţie propriu zisă, — în locul ei neputîndu-se da decît o enumerare sau o definiţie negativă [16].

Două dintre aceste adverbe au o proveniență verbală şi în mare măsură reprezintă o trecere între verb şi adverb:

— *poate* (calificat adverb de îndoială sau de posibilitate: GLR$_1$ I, § 332), care de multe ori nu reprezintă decît persoana a treia singular a prezentului indicativ al verbului *a putea*; uneori *poate* pare un adverb, deosebit de formele verbale prin aceea că subordonează alte forme verbale (alte propoziţii) direct, fără ajutorul conjuncţiei *că*: *Poate de mult s-a stins în drum* [17]; *Poate oi fi avînd şi vreun cusur, ce să zic?* [18]. Oricum, în cazul în care *poate* e urmat de *că* nu e posibil să calificăm cuvîntul adverb [19] (cel mult, un „adverb IV“ — inf.);

— *parcă* (calificat adverb de îndoială sau posibilitate, cf. I, § 332), care nu e decît gruparea *pare că* > *par'că* > *parcă*, ce uneori pare că nu poate fi interpretată decît ca adverb: *a plecat, p a r c ă* (mai exact: adverb este aici finalul *că*).

„A d v e r b u l IV". Grupa cuvintelor neflexibile p r e d i c a t i v e. Tipul acestei grupări este *firește* (< *a fi*), cuvînt care — spre deosebire de adverbele celelalte, propriu zise, în *—ește* — nu poate fi inclus în vreo propoziție, ci poate numai subordona o propoziție sau o frază introdusă prin conjuncția *că* și construită cu modul indicativ sau condițional (*F i r e ș t e că așa a trebuit să fie* [20]) sau o poate însoți ca formă incidentă (*F i r e ș t e, așa a trebuit să fie*; *Așa a trebuit, f i r e ș t e, să fie*; *Așa a trebuit să fie, f i r e ș t e*). Tot astfel se comportă: *desigur* (< *sigur*, inf.); *păi* în înțelesul de „se vădește" (*P ă i că bine zici!*); *zău*, socotit interjecție (cînd premerge o propoziție introdusă prin *că* nici n-ar putea fi interpretat decît ca „adverb" predicativ) — ultimele două cuvinte întărind un răspuns; la aceste cuvinte, cu semnificație de întărire, se mai adaugă:

— o serie de adverbe „I" (*adevărat, evident, natural, negreșit, probabil, sigur* etc.) sau de locuțiuni adverbiale (*bineînțeles, cu siguranță, fără doar și poate, fără îndoială* etc.), tot cu înțeles întăritor, subordonînd o propoziție sau o frază introdusă prin conjuncția *că* și construită cu un mod regent sau putînd-o însoți ca formă incidentă; deosebite de *firește* numai prin faptul că — fiind adverbe I — pot fi interpretate — cînd subordonează propoziții — ca forme eliptice ale unui predicat nominal (din care a căzut partea verbală, rămînînd numai predicația): (*E*) *a d e v ă r a t că* ... (v. GLR$_1$ I, § 336); tot astfel cum alte propoziții sînt ireductibile: *nu încape vorbă că...*;

—o serie de adverbe „I" (*greu, imposibil*, reg. *musai* etc.) sau de locuțiuni adverbiale (*peste poate*: *Dacă aduce la gură o bărdacă de apă, p e s t e p o a t e să nu se facă leoarcă de sus pînă jos* [21]; etc.) subordonînd o propoziție sau o frază introdusă prin conjuncția *ca* și în orice caz construită cu conjunctivul;

— o serie de adverbe „I" (*aproape, bine* etc.) sau de locuțiuni adverbiale (*pe semne* etc.) subordonînd propoziții sau fraze introduse cu oricare dintre cele două conjuncții, respectiv construite cu oricare dintre cele două categorii de moduri [22].

S-ar mai putea aminti, la această grupă, de *iată*, care subordonează nu numai propoziții (*iată că...*), ci și nume (*i a t ă omul!*), deci nu numai completive directe, ci și complemente directe; de variantele populare, cu înțeles și aplicație apropiate de cele ale lui *iată*: *iaca, iacă, iacătă, iacăte* — v. inf., § 39); de *hai(de)* și *haidem* ca subordonînd propoziții imperative la modul imperativ sau conjunctiv (fără *ca*) — v. inf., § 39; în sfîrșit, de așa-zisul adverb *cică*, formă populară provenind din și păstrînd valoarea lui *se zice că*.

„A d v e r b u l V". Grupa cuvintelor cu care s e î n t ă r e s c imperativele [23], interogativele și răspunsurile — comunicări pe care le însoțește fără a se fixa în topica lor. Este formată din:

hei (var. *hăi*)
Considerat de DLRLC ca interjecție.
Întăritor al vocativelor.

(Vezi și inf., § 39: *n:ă(i)*.)

Scanned with OKEN Scanner

oare (reg. *doar*; arh. *au*)

Considerat de DLRLC ca adverb interogativ care, facultativ, întăreşte valoarea interogativă sau dubitativă a unor propoziţii. În realitate, cuvîntul nu intră în compunerea unei propoziţii, nici nu subordonează propoziţii, ci însoţeşte o propoziţie interogativă, întărindu-i valoarea interogativă: *O a r e-i Gheorghe?*; *Gheorghe o a r e -i? Gheorghe-i o a r e?* — tot astfel cum apare şi singură: — *Gheorghe era! — O a r e?*

Valoarea dubitativă a lui *oare* nu îmi pare obligatorie de menţionat, întrucît ea aparţine întrebării înseşi, uneori şi formelor verbale dubitative: *O a r e să nu vie? O a r e să-l fi pierdut?*

(Vezi şi inf., *adică*)

iacă (var. *iaca*, *iacătă*, *iacăte*; *iată*)

Considerate de DLRLC interjecţii.

Întăritor al unui răspuns curajos sau, cel puţin, neaşteptat: *ba i a c a viu.*

S-ar mai putea aminti în această grupă de *hai(de)*, ca întăritor al imperativelor — inf., § 39.

„A d v e r b u l VI". Grupa cuvintelor cu care s e î n t ă r e s c i m p e r a t i v e l e s a u r ă s p u n s u r i l e (respectiv care imprimă răspunsurilor o notă de rezervă sau de ripostă în raport cu întrebarea) — comunicări pe care le introduc. Este formată din:

ia (reg. *ian*)

Considerat de DLRLC ca interjecţie, dar, din sensul 1 („înaintea unui imperativ, atrage atenţia ascultătorului asupra îndemnului care i se va adresa"), rezultă că nu e interjecţie, aceasta neintrînd — prin definiţie — în vreo propoziţie. Cuvîntul introduce propoziţiile imperative, avînd deci aceeaşi funcţie, în propoziţia imperativă, ca *oare* în propoziţia interogativă (DLRLC, s. v. *ia*, *ian*).

(În compunere, *ia* + *auzi*, *auziţi* dau formele *i-auzi*, *i-auziţi*.)

păi (var. *poi*)

Considerat de DLRLC ca „adverb [. . .] adesea cu rol de interjecţie". Introduce răspunsul penibil sau realizează, penibil, întîrzierea răspunsului, redă rezerva vorbitorului de a face comunicarea (de obicei enunţiativă) care-i urmează: *De ce-ai rîs, Axinte? Că ţi-am spus că şi găina e o cameră goală? P ă i aşa e*[24]. În acelaşi sens apare şi singură: — *Te-ai jucat în noroi! — P ă i!* (conţinutul răspunsului fiind în întrebare).

ba

Considerat adverb, cu o serie de sensuri. Încerc să formulez un înţeles unic, sintetizator.

În principiu, introduce un răspuns la o propoziţie interogativă care a anticipat un răspuns contrar celui întrevăzut de interlocutor. Cu alte cuvinte, dacă interogativa e afirmativă răspunsul e negativ (— *Ai fost la meci? — Ba n u!*) sau invers (— *N-ai fost la meci? — Ba d a!*) Cînd interogativa e afirmativă, *ba* poate răspunde singur (*ba nu* = *ba*), ceea ce nu s-a impus însă în limba literară.

Într-un monolog, *ba* apare ca o corectare a celor spuse anterior (eventual în sensul unei întăriri): *am citit douăzeci de pagini, b a (chiar) treizeci.*

Este deci particula prin care se contrazice ceea ce s-a spus, particula cu care se ripostează.

E aşadar clară diferenţa dîntre *nu* (dintr-o propoziţie) şi *ba*: diferenţă sintactică (*nu* neagă fondul unei propoziţii (în principiu, propoziţia în care e inclus), *ba* neagă propoziţia (în general, spusa) anterioară) şi diferenţă semantică (de exemplu: în propoziţia *Gheorghe, n u Vasile, a pornit maşina*, apare că maşina a fost pornită de Gheorghe, precizîndu-se în mod suplimentar că maşina nu a fost pornită de Vasile; în propoziţia *Gheorghe, b a Vasile, a pornit maşina*, apare că maşina a fost pornită de Vasile, numele lui Gheorghe fiind spus la început dintr-o eroare). Numai excepţional apar coincidenţe de întrebuinţare sau de înţeles.

În sfîrşit, în contradicţie cu el însuşi, *ba* apare şi în expresia *ba ...*, *ba ...* (completată cu două nume sau propoziţii cu înţeles contrar), sau *ba că ...*, *ba că ...* (numai cînd se completează cu propoziţii) [25].

Ba este similar ca înţeles cu *dimpotrivă* (tabelul 6), *din contra.*

„Adverbul VII". Grupa cuvintelor prin care se ia atitudine faţă de răspunsul prezumat de întrebare, şi anume: *da* (afirmarea), *nu* (negarea) şi *de* (îndoiala).

da

Tipul acestei grupări este *da*, prin care se confirmă o întrebare ce prezumă răspunsul: — *Ai fost la şcoală? — D a* („Am fost la şcoală"). Datorită conţinutului întrebării, răspunsul meu nu mai e necesar să ia forma unei propoziţii. Gramatica Academiei a subliniat situaţia specială a „adverbului" *da* şi a locuţiunilor cu care poate fi înlocuit (GLR_1 II, § 81; GLR_2, § 477 — mai puţin *ba da*) [26]. Într-o formulă mai largă, *da* înlătură necesitatea repetării unei propoziţii formulate anterior (sub formă interogativă), răspunsul repetînd numai părţile sintactice cu conţinut diferit: — *Dar ţie? — Mie d a !* [27].

Da este cuvînt al vorbirii directe (*oratio recta*), de unde poate fi transpus în vorbirea indirectă (*oratio obliqua*): *El d a şi d a* sau *a spus că d a*; ceea ce înseamnă altceva decît a spune despre *da* că poate să exprime o propoziţie [28].

S-ar mai putea adăuga că *da* poate fi întărit de propoziţia de răspuns (*D a, am fost la şcoală*), tot astfel cum propoziţia-răspuns poate fi întărită de *da* (*Am fost la şcoală, d a; Am fost, d a, la şcoală*).

Deoarece gruparea *ba da* (tot astfel: *ba nu*; *păi da*) nu adaugă nimic definiţiilor lui *ba* şi *da*, nu îmi pare necesar ca gruparea să fie prezentată ca adverb aparte (v. GLR_1 I, § 332, a, 7). În vorbirea directă, *da* nu poate fi precedat decît de *ba* ori *păi*.

nu

Am putea considera în această grupă şi pe *nu* (*nicidecum*), cînd confirmă negaţia sau neagă aserţiunea prezumată de întrebare dacă am face abstracţie de posibilitatea de a fi interpretat ca formă eliptică a unei propoziţii ale cărei alte elemente se găsesc în întrebare, ceea ce şi îngăduie

Scanned with OKEN Scanner

posibilitatea lui *nu* de a subordona propoziţii: *N u* [este aşa] *că zic eu, da' chiar vine, iacătă-l-ăi!* [29].

În rest, are aceleaşi funcţiuni ca *da*: *N u, n-a fost la şcoală.*
(V. şi inf., „adverbul VIII".)

de

Considerat de DLRLC interjecţie.

Are aceleaşi întrebuinţări ca *da*: *D e, mă băiete! zice un bătrîn: poate că şi tu ăi fi vinovat!* [30]

Spre deosebire de *da* şi de *nu*, adverbul *de* nu poate fi precedat de *ba* (ceea ce se explică prin valoarea lexicală a lui *de*, dubitativă).

(Pentru alte cuvinte cu semnificaţia de „nesigur", v. GLR_2, § 478.)

„A d v e r b u l V I I I". Grupa cuvintelor de n e g a r e a n u m e l u i s a u a c o m u n i c ă r i i a n t e r i o a r e: *canci* şi *ioc* („nu este"; „nu sînt"). Considerate de DLRLC adverbe (*dar mîncare, c a n c i*; *argument i o c*; *intendenţă i o c!*); neintegrate în contextul pe care-l neagă (de care se desparte prin virgulă) şi fără posibilitatea de a integra propoziţii — ceea ce le desparte de predicativele de tipul *fireşte* (cu această rezervă, ar putea fi denumite „predicative negative") şi le apropie de interjecţii (în acest sens, şi pronunţarea lor adesea exclamativă). Nu aparţin limbii literare, ceea ce îngăduie să fie omise din sistemul gramatical al limbii române.

„A d v e r b u l I X". Grupa formelor c o m u n e f u n c ţ i i l o r d e p r e p o z i ţ i e, c o n j u n c ţ i e d e s u b o r d o n a r e şi c o n j u n c ţ i e d e c o o r d o n a r e, al cărui tip reprezentativ este

decît

Calificat de Gramatica Academiei, alături de *ca* şi de *cît*, ca făcînd „legătura între un adjectiv, adverb, substantiv sau verb şi termenul de comparaţie al noţiunii exprimate de acestea, căpătînd astfel valoare de prepoziţii" (GLR_1 I, § 334; v. şi GLR_2, § 298).

Sînt de părere că

în textul:	cuvîntul în corelare cu *mai* (*mai mult, mai puţin*) are rol de:
Gheorghe e mai bun d e c î t mine *Gheorghe e mai bun d e c î t Ion*	prepoziţie
Să citeşti e mai odihnitor d e c î t să nu faci nimic	conjuncţie de subordonare (v. şi GLR_2, § 375)
Cititul mai mult te odihneşte d e c î t te oboseşte	conjuncţie de coordonare (v. şi GLR_2, § 357)

Folosirea unei forme unice pentru toate aceste situaţii denotă abstractizări de rang superior împărţirii în prepoziţii, conjuncţii de subordonare şi conjuncţii de coordonare.

Scanned with OKEN Scanner

(Pentru *ca* (în înțeles comparativ [31]), *cît* și *cum*: inf., tabelul 24.)

Cuvîntul *ca* leagă asemănări (*o problemă c a aceasta sau ca aceea, altă problemă c a aceasta sau c a aceea*), în timp ce cuvîntul *decît* leagă deosebiri (*altă problemă d e c î t aceasta sau aceea*, dar niciodată *o problemă decît aceasta sau aceea*, unde nu există deosebiri; v. și inf., § 152 și 163).

Locuțiunea *ca și cum* este însă totdeauna o simplă conjuncție de subordonare.

F a l s e a d v e r b e. În sfîrșit, alte „adverbe" ar putea fi considerate mai degrabă ca aparținînd altor categorii clasice de părți de vorbire sau ca forme de trecere la acele părți:

adică, anume (urmat de o explicație) și ***ca*** („în calitate de" [31])

Calificate de Gramatica Academiei adverbe explicative (GLR_1 I, § 332, a, 8). Întrucît nu corespund definiției adverbului și totodată leagă două cuvinte sau expresii de rang sintactic egal (eventual două propoziții), apreciez că sînt conjuncții de coordonare, ca — de pildă — cuvîntul *deci*.

Cuvîntul *adică* e substantiv în expresia *la o a d i c ă* și „adverb V" cu sensul lui *oare* în interogative: *Ia ascultă babo, a d i c ă de ce m-ăi fi descosînd așa?* [32]; iar *anume* e adverb în contexte de tipul: *s-a dus a n u m e.*

(acolo) unde, (atunci) cînd, (așa) cum, (atît) cît

Cuvintele aparțin sistemului prezentat în tabelul 4.

Formele *unde, cînd, cum, cît*, în măsura în care introduc (eventual precedate de formele demonstrative *acolo, atunci, așa*, respectiv *atît*) propoziții circumstanțiale de loc, de timp, de mod sau completive de cantitate [33], ne apar mai puțin ca adverbe (fie ele numite „relative"), cît ca autentice conjuncții de subordonare.

Cele două forme ale locuțiunii mai pot fi găsite sub formă corelativă: prima parte (aceea cu conținut demonstrativ: *acolo* etc.) introducînd regenta, iar a doua introducînd subordonata: *acolo ... unde ...* (sau: *unde ... acolo ...*) etc. Nici de această dată nu poate fi vorba de adverbe (corelative), ci de conjuncții corelative (cel mult, prima parte ar fi adverb și a doua conjuncție de subordonare), cu observația corespunzătoare privind etimologia cuvîntului „conjuncție" și a faptului că aspectul corelativ nu a fost inclus de Gramatica Academiei (GLR_1 I, § 378; GLR_2 § 346) nici în definiția conjuncției.

contrar

Considerat de DLRLC ca „adverb construit cu dativul" (*c o n t r a r celor afirmate, c o n t r a r obiceiului meu*). Cred că un adverb nu cere completare, vorbim de adverb atîta timp cît nu e completat de un nume sau de o propoziție (exemplu de adverb: *Eu merg spre nord, tu mergi c o n t r a r*); în momentul în care introduce un nume, vorbim de prepoziție, de această dată construită cu dativul: *tu mergi contrar m i e*, tot așa cum am vorbi de propoziții cu genitivul: *î m p o t r i v a celor afirmate; tu lupți î m p o t r i v a mea* [34]. Mai e posibil, într-o viziune mai largă, să considerăm *contrar* ca adjectiv, generînd, în terminologia lucrării de față, o familie flexionară adjectivală (inf., § 68) [34].

bis

Cuvînt de circulație internațională, în limba de origine adverb. Considerat în limba română, de DLRLC, ca adverb.

Scanned with OKEN Scanner

În limba română, acest cuvînt nu poate fi calificat adverb, el neapărînd decît în texte de tipul: *nr. 31 bis* („al d o i l e a număr 31", „numărul 31 r e p e t a t"), unde a devenit adjectiv (în speţă: numeral ordinal) invariabil, şi în exclamaţia: *bis!* unde a devenit imperativ, eventual interjecţie imperativă, tot astfel cum prepoziţiile latine *infra* şi *supra* au devenit, în circulaţia internaţională, adverbe (des folosite, şi în această lucrare: sup., inf., neînregistrate de DLRLC) [35].

1 Această situaţie a şi făcut ca, printre temele insistent puse în discuţie la simpozionul asupra definiţiilor în gramatică din 23 noiembrie 1962 (în cadrul Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice, condus de acad. Al Graur) să figureze şi definiţia adverbului, apreciată constant ca necorespunzătoare.

2 În acest paragraf mă voi referi în mare măsură şi la lucrarea lui Gh. N. D r a g o m i r e s c u, *Adverbul şi determinarea adverbială în limba romînă* [*Adverbul*], în: L.R., 9, nr. 4, 1960, p. 33—40. Am rediscutat aici unele împărţiri ale adverbelor, unele denumiri date lor şi unele exemplificări din acea lucrare, cu concluzii destul de apropiate de punctul meu de vedere. În acelaşi sens şi Şt. I a c o b, *Determinante lexico-gramaticale ale verbului*, în: Cerc. lingv., 10, 1965, p. 119—130.

3 Termenul de „adverb propriu zis" este folosit aici într-un sens mai larg decît cel folosit infra.

4 Se înţelege, acele prefixe şi sufixe care au un caracter obligatoriu, intrinseci formelor nominale sau verbale, nu vor fi considerate adjective sau adverbe.

5 În textele *e b i n e (că)*, *e g r e u (să)* s-ar putea considera *greu*, *bine* (numele predicative) ca substantivizări. (v. inf., „adverbul IV"). V. şi D r a g o m i r e s c u, *op. cit.*, p. 38.

6 E m i n e s c u, *Geniu pustiu*, în: id., *Proză literară*, [Bucureşti,] Edit. pentru literatură, 1964, p. 123.

7 În acelaşi sens, şi D r a g o m i r e s c u, *op. cit.*, p. 36.

8 Chiar şi substantive (nominative), dacă se reţine din înţelesul lor obişnuit, de obiect, numai înţelesul corespunzător caracteristicii obiectului corespunzător: *e mai ş c o l a r decît şcolarii*.

9 Vezi D r a g o m i r e s c u, *op. cit.*, p. 39.

10 Există şi adverbul propriu zis (*de*) *aproape* „în apropiere", „din apropiere", de aici locuţiunea prepoziţională *aproape de*.

11 Cuvîntul *nu* prezintă unele particularităţi faţă de restul grupei:

— este prezent în nucleul propoziţiei (inf., § 132); de aici, topica diferită;

— negînd un nume sau un adjectiv are forma *ne—* (savant *non—*); *Cartea aceasta nu e folositoare — e* ***ne****folositoare, Cartea* ***ne****folositoare se dă la topit*; *Ţi-am cerut un creion bun, n u cu vîrful rupt — Ţi-am cerut un creion bun, cu vîrful* ***ne****rupt* (comp. GLR$_2$, § 479); putem vorbi chiar de diferenţă între a d j e c t i v e n e g a t i v e (*În procedura de executare a actului există formalităţi, esenţiale sau* ***ne****esenţiale*) şi p r o n u m e l e n e g a t i v (... *există formalităţi, esenţiale sau n u*); pentru unele înţelesuri speciale ale prefixului *ne—*, v. C. O t o b î c u, *Unele observaţii cu privire la valoarea semantică a prefixului* ne—, în: L.R., 7, nr. 4, 1958, p. 43—52;

— aşezat pe lîngă verb, face necesară afirmarea contrarului (sau îl subînţelege): *A vorbit lingvistul, n u (a vorbit) scriitorul*; cînd se începe cu negaţia, *nu* cere un corelativ: *A vorbit n u scriitorul, c i lingvistul = N u a vorbit scriitorul, c i (a vorbit) lingvistul*;

— *nu* are o extindere mai mare: *în,* ***nu*** *pe*; ***nu*** *pe,* ***ci*** *în*; mai exact, deci, avem un adverb *nu*, simplificînd propoziţia, şi conjuncţiile corelative *nu..., ci...*;

— are rolul de a reprezenta, în nucleul propoziţiei (inf., § 132), adverbele negative: *n i c i să nu-l văd* (inf., § 163) — *nici* nefiind însoţit de *nu*: parţial, cînd e repetat (*n i c i să-l văd, n i c i să n u-l văd*); integral, cînd e alăturat unei forme nominale: *n i c i laie, n i c i bălaie*.

Dezvoltat în GLR$_2$, § 479 şi 481. Pentru alte cuvinte arătînd negaţia: GLR$_2$, § 480, 482—485, 487—488, 491 (am adăugat şi expresiile *nici vorbă* („nu"), *nici vorbă de* (precedînd numele negat) şi *nici vorbă că, vorbă să fie că* (precedînd propoziţia negată); pentru negaţia în coordonare şi subordonare: GLR$_2$, § 489—491. V. şi inf., „adverbul VII" şi § 163.

12 Introduce o propoziţie şi în forma: *doar că..., că doar...*

Scanned with OKEN Scanner

13 Pentru diferitele nuanțe ale „adverbului III" *și*, v. Marie Thérèse Kerschbaumer, *Și adverbial — mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, în: St. cerc. lingv., 19, 1968, p. 365—374.

14 În mare măsură, Gh. N. Dragomirescu deosebește această grupă de adverbe de adverbul propriu zis (*op. cit.*, p. 35 și urm.); cred însă că denumirea de „adverb-regim" (ca și aceea de „adverbe regente" (p. 35 și 38)) este mai puțin indicată, atît din punctul de vedere al gramaticii (numele lor aparținînd unor părți de vorbire diferite: substantivul *regim* și adjectivul participial *regent*), cît și ca înțeles (termenii nu atestă nici o opoziție între ei); iar cuvîntul *regim* indică doar un raport între doi termeni gramaticali, și nu pe unul sau pe altul dintre acești termeni; cred că, mai exact, s-ar grupa aici numai acele „adverbe-regim" prezentate de autor la p. 39, sub literele *b*, *c* și *d*, subgrupe între care nu găsesc distincții de natură gramaticală.

15 Dragomirescu, *op. cit.*, p. 32.

16 Este adevărat că un substantiv, de pildă, poate determina un alt substantiv. Dar substantivul nu e definit în Gramatica Academiei în felul în care e definit adverbul.

17 Eminescu, *La steaua*, în: id., *Opere*, vol. I, p. 234.

18 I. L. Caragiale, *Ion...*, în: id., *Opere*, IV, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu, București, Fundația pentru literatură și artă, 1938, p. 159.

19 Contra: Dragomirescu, *op. cit.*, p. 38.

20 I. L. Caragiale, *La conac*, în: id., *Opere*, I, p. 220.

21 Id., *Făt-Frumos cu moț în frunte*, în: id., *Opere*, II, p. 349.

22 Seriile ar corespunde la Gh. N. Dragomirescu (ca definiție, dar mai puțin ca exemple) cu adverbele predicative de la grupa *a* (incidentale) și *b* (cele „care cer după ele o propoziție subiectivă, introdusă prin *că* sau — mai rar — (prin) *să*") — *op. cit.*, p. 37—38; v. și Ecaterina Teodorescu, *Adverbe predicative?*, în: L.R., 13, 1964, p. 423—436 (unde se discută și despre „adverbele" „III", „V", „VI" și „VII").

23 Și Gh. N. Dragomirescu se referă la adverbele-regim care „ajută, alături de celelalte procedee gramaticale și extragramaticale, la exprimarea modalității de gîndire în propozițiile dubitative, imperative etc.". Exemplele sînt însă altele (*doară*, *care cumva*) sau sînt compuse (*oare nu cumva*) (*op. cit.*, p. 40).

24 Tudor Arghezi, *M-aș ruga...*, în: id., *Scrieri*, 8, [București,] Edit. pentru literatură, [1965,] p. 222.

25 Pentru alte sensuri ale lui *ba*, v. și Constantin Noica, ciclul *Viață și societate în rostirea românească*, în: „România literară", și anume: *Ba nu*, în: nr. 6, 14 nov. 1968, p. 14; *Despre lucrările lui „ba"*, în: nr. 7, 21 nov. 1968, p. 14.

26 Dragomirescu, *op. cit.*, p. 35, 37. Pentru istoricul lui *da*, v. Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice* [.] *Contribuții gramaticale*, București, Edit. științifică, 1965, p. 48—56.

27 Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, vol. II, [București,] Edit. pentru literatură, 1967, p. 130.

28 Contra: Dragomirescu, *op. cit.*, p. 37.

29 I. Creangă, ap. G. Călinescu, *Ion Creangă (Viața și opera)*, [București,] Edit. pentru literatură, 1967, p. 356.

30 I. L. Caragiale, *Ion...*, p. 158.

31 *Ca* are mai multe funcții și înțelesuri:

— „adverb IX", înțeles comparativ: *o vorbă frumoasă, c a o floare, merita să fie spusă; un popor întreg, c a la un plebiscit...* (I. L. Caragiale, *Grand Hôtel „Victoria Română"*, în: id., *Opere*, I, p. 76); *Ei așteaptă ceva ce lipsește, — o directoare cu creastă și cu ciocul c a l u m e a* (Tudor Arghezi, *Puii*, în: id., *Scrieri*, 8, p. 181) (v. și tabelul 24);

— conjuncție de coordonare, cu unul din înțelesurile: „de exemplu" (în uz e și pleonasmul *ca (de) exemplu*): *o propoziție, c a* Vino, *este imperativă*; „în calitate de": *o propoziție, c a gîndire, este o judecată*; [...] *vei avea un frumos viitor c a ziarist român* (I. L. Caragiale, *Reportaj*, în: id., *Opere*, II, p. 25); conjuncție în curs de extindere, de exemplu *c a o concluzie,...* pentru *drept concluzie,...* (v. Iordan, *op. cit.*, p. 17—18);

— conjuncție de subordonare sau final de locuțiune conjuncțională, introducînd propoziții construite cu conjunctivul, obligatorie dacă propoziția nu începe cu *să* (în general, cu forma verbală), facultativă dacă propoziția începe cu *să*, neaplicabilă în formele de conjunctiv fără *să*; în ce privește locuțiunile conjuncționale construite cu *ca* (inf., tabelul 6), de menționat, la *pentru ca*, tendința de omitere a lui *pentru* (Iordan, *op. cit.*, p. 25—26).

Scanned with OKEN Scanner

În *c a fiind opera sa* (inf., § 131, II, 3), *ca* apare ca formă de trecere între conjuncţie (*c a şi cum ar fi (fost) opera sa, cum că ar fi fost opera sa*) şi prepoziţie (*c a operă a sa*).

32 I. L. Caragiale, *Calul dracului*, în: id., *Opere*, II, p. 246.

33 În mod similar, *(cel) care, (cel) ce*, (inf., tabelul 18). Un argument mai mult pentru a nu considera forma *cel ce* ca particulară (contra: GLR$_1$ I, § 187).

34 Ediţia a doua a Gramaticii Academiei admite prepoziţii cu dativul (GLR$_2$, § 304, 3), — altul decît forma neaccentuată de dativ a pronumelui de persoană. Pentru *conform* şi *potrivit* — avînd aceeaşi situaţie de prepoziţii cu dativ —, pentru funcţia de prepoziţie a substantivului *graţie* şi a participiului *mulţumită*, cum şi a participiului *datorit* în întreaga lui flexiune, toate cerînd dativul, v. şi Laura Vasiliu, *Cuvinte şi grupuri de cuvinte cu funcţie prepoziţională* în: L.R., 13, 1964, p. 106—107.

Iar dacă s-ar admite în limba literară construcţii cu dativul pentru cuvintele *contrar(ă), identic(ă)* şi *egal(ă)*, s-ar găsi legături suplimentare şi între grupa adjectiv-adverb şi grupa adverb-prepoziţie-conjuncţie de subordonare.

35 Amintesc, în sfîrşit, că există şi adverbe considerate între alte părţi ale vorbirii, de exemplu *huţa* (din expresia *a (se) da h u ţ a*), considerat de DLRLC numai ca interjecţie.

§ 37. Comunicările bilaterale şi părţile de vorbire specifice lor. Adăugînd la părţile de vorbire din tabelul 2 „adverbele" „II", „III", „IV" şi „IX", am putea socoti încheiată discuţia asupra părţilor de vorbire folosite în comunicările unilaterale, ale unui anumit „eu" către un anumit „tu".

Comunicarea (interjecţie sau propoziţie) avînd de scop să provoace o activitate din partea interlocutorului se numeşte comunicare i m p e r a t i v ă (imperativ, ordin, poruncă); forma de propoziţie specifică unei comunicări imperative se numeşte propoziţie i m p e r a t i v ă. Vocativul (neinclus în tabelul 2) este şi el un imperativ, anume un i m p e r a t i v n o m i n a l [1].

Comunicarea avînd de scop să provoace o comunicare din partea interlocutorului se numeşte comunicare i n t e r o g a t i v ă (întrebare) [2]; forma de propoziţie specifică unei comunicări interogative se numeşte propoziţie i n t e r o g a t i v ă [3]. Comunicarea provocată de o întrebare se numeşte r ă s p u n s.

Partea de vorbire, inflexibilă, care întăreşte una din aceste comunicări (imperativă, interogativă, de răspuns) se poate numi, după posibilitatea ei de aşezare, particulă î n s o ţ i t o a r e („adverbul V") sau i n t r o d u c t i v ă („adverbul VI").

Partea de vorbire prin care se răspunde unei propoziţii interogative care anticipează răspunsul, avînd înţelesul dependent de această anticipare, parte de vorbire posibilă (ca formă mai simplă) tocmai prin existenţa acestei anticipări, se poate numi c u v î n t - r ă s p u n s („adverbul VIII").

1 V. bibliografia arătată sup., § 35[1].

2 Consider, cu alte cuvinte, că există interjecţii interogative: *ai ?, ă ?, î ?* (la care se adaugă nazalitatea *hm ?*), cu înţelesul lui *ce ?, ce-ai spus ?*

3 Asupra superiorităţii propoziţiei interogative asupra propoziţiei enunţiative, v. G. Révész, *Origine et préhistoire du langage*, Paris, Payot, 1950, p. 122 („anumiţi bolnavi atinşi de tulburări ale gîndirii şi limbajului mai pot răspunde la întrebări, dar nu le mai pot pune"), ap. H. Wald, *op. cit.*, p. 114—115.

Scanned with OKEN Scanner

§ 38. Concluzii. Astfel definite, categoriile gramaticale — cele morfologice și cele sintactice — se prezintă schematizat astfel:

Rolul sintactic	Forma morfologică
I. Părți ale propoziției propriu zise — A. Elementele propoziției enunțiative — 1. afirmative — a. necesare propoziției — subiectul — de persoana I, II ...	desinența de persoana I, II — numele — nominativ
subiectul — de persoana III	substantivul și orice alt nume de persoana III (la nominativ) — numele — nominativ
sau întărirea subiectului	pronumele de persoana I, II — numele — nominativ
predicatul	verbul noțional — verbul, la un mod personal (cu desinență)
sau flexiunea care dă valoare de predicat unui nume	verbul copulativ — verbul, la un mod personal (cu desinență)
La rîndul lui, predicatul e singura parte necesară a propoziției	verbul la persoanele I sau II și verbul de conjugare impersonală (cu desinența de persoana III) — verbul, la un mod personal (cu desinență)
sau — alături de subiect — una din părțile necesare ale propoziției	verbul de conjugare personală la persoana III — verbul, la un mod personal (cu desinență)
b. auxiliare părților necesare propoziției (și derivatelor lor):	
atributul numelui	adjectivul: calificativ; cantitativ, incl. *un(ul)* și adjectivul numeral (*doi,..., nouăsprezece*); pronominal, incl. articolul hotărît
complementul verbului și derivatelor verbale	adverbul (propriu zis) [1]
c. elementele de subordonare a părților necesare propoziției (și derivatelor lor): subordonarea numelui	desinențele cazurilor oblice ale numelui [2] (și toate celelalte elemente fonetice care deosebesc un nume subordonat de un nominativ) și prepozițiile nominale
și în general elementele prin care se schimbă categoria sintactică a celorlalte cuvinte din propoziție	prepozițiile generale
subordonarea propoziției	conjuncția de subordonare
d. cuvîntul neflexibil prin care se poate completa înțelesul verbului, adjectivului și adverbului (propriu zis)	„adverbul II“
precum și înțelesul numelui	„adverbul III în general (cel cu înțeles pozitiv)
2. negative (suplimentare)	„adverbul III“ cu înțeles negativ (corelat) și „adverbul VIII“ (necorelat) [3]
B. Elemente suplimentare ale propozițiilor imperativă, interogativă și de răspuns (de întărire, rezervă sau ripostă)....	„adverbul VI“ (particula introductivă) și „adverbul V“ (particula însoțitoare) [3]

II. Comunicări fără verb
- A. enunţiative (verbul există totuşi undeva)
  1. propoziţii e l i p t i c e (de verb), la care verbul este omis fie pentru a evita repetarea lui, fie pentru că e exprimat prin mijloace şi împrejurări extralingvistice [4]; ele se asimilează în totul cu propoziţiile propriu zise
  2. cuvintele neflexibile p r e d i c a t i v e cărora li se poate subordona o propoziţie secundară ..... „adverbul IV"
  3. c u v i n t e - r ă s p u n s, raportate la prezumarea răspunsului din întrebare ..... „adverbul VII"
- B. c h e m a r e a [5] ..... desinenţa v o c a t i v u l u i (şi toate celelalte elemente fonetice care deosebesc un vocativ de un nominativ)
- C. i n t e r j e c ţ i a propriu zisă [5]

III. O n o m a t o p e e a [5]

IV. Particule l e g î n d c a t e g o r i i s i n t a c t i c e d e r a n g e g a l ..... conjuncţia de coordonare

V. Elemente de subordonare şi totodată de coordonare .. „adverbul IX"

La acestea se adaugă cuvintele care nu schimbă sintaxa cuvintelor (sau grupărilor) la care se alătură (*pînă*; unele întrebuinţări ale lui *de*) şi cuvintele care servesc la formarea unor moduri şi timpuri verbale (p a r t i c u l e l e m o d a l e). Acestea nu afectează sintaxa.

Pentru comparaţie, prezint sistemul părţilor de vorbire după Gramatica Academiei (prelucrare după: GLR_1 I, § 3 şi 72 (variante); GLR_2, § 10 şi 11):

- Părţi de vorbire cu sens lexical de sine stătător
  - imitînd zgomote sau exprimînd (fără să denumească) emoţii ..... interjecţia
  - exprimînd şi denumind noţiuni
    - obiecte (fiinţe, lucruri, acţiuni, stări, însuşiri, relaţii) ..... substantivul (GLR_1 I, § 92)
    - înlocuitor ..... pronumele (GLR_1 I, § 158)
    - un număr abstract, o determinare numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin enumerare ..... numeralul (GLR_1 I, § 198)
    - o însuşire a unui obiect ..... adjectivul (GLR_1 I, § 141)
    - acţiuni sau procese sub formă de acţiuni ..... verbele (neauxiliare) (GLR_1 I, § 217)
    - caracteristica unei acţiuni, stări sau însuşiri ..... adverbele (majoritatea) (GLR_1 I, § 327)

  (toate: flexibile (adverbul e parţial flexibil))
- Părţi de vorbire ajutătoare, care exprimă raporturi între noţiuni (instrumente gramaticale)
  - ..... verbele auxiliare şi cele copulative (GLR_1 I, § 3; GLR_2, § 10) (flexibile)
  - ..... unele adverbe (GLR_2, § 10) (flexibile)
  - individualizînd obiectele denumite de un substantiv sau înlocuitor al lui ..... articolul
  - exprimînd raporturile sintactice dintr-o propoziţie ..... prepoziţia
  - legînd două propoziţii într-o frază sau două cuvinte avînd acelaşi rol sintactic ..... conjuncţia

5 — „Sistemul gramatical al limbii române" — c. 998

Scanned with OKEN Scanner

Formele f l e x i b i l e. Există o corespondență între cazuri — categorii morfologice și rolurile lor sintactice; iar dacă nominativul este și subiect (respectiv atribut apozițional), și determinant predicativ, aceasta nu înseamnă neapărat că diferențelor sintactice nu le corespund diferențe morfologice, ci faptul că rolurile subiectului și predicatului sînt înrudite, deopotrivă de opuse rolurilor sintactice corespunzătoare cazurilor oblice; tot astfel, dacă în limba română există de cele mai multe ori identitate între genitiv și dativ sau între nominativ și acuzativ, acestea pot fi interpretate, mai simplu, în sensul consemnării asemănării, înrudirii dintre atribut și complementul indirect, dintre subiect și complementul direct [6]. Tot astfel, am putea spune despre înrudirea dintre substantiv și adjectiv, dintre verb și adverb, în sfîrșit dintre adverbul eliptic, prepoziția nominală și conjuncția de subordonare. Apoi, trebuie să se aibă în vedere și faptul că uneori mijlocul fonetic care deosebește o formă sintactică de alta nu este articulația (sau numai articulația prinsă de grafia cuvîntului), ci intonația (compară tonalitatea nominativului cu tonalitatea vocativului), așezarea (uneori singura diferență dintre nominativul-subiect și acuzativul-complement direct) și, în general, contextul.

Formele n e f l e x i b i l e. Aici, diferența dintre forma morfologică și rolul sintactic stă numai în faptul că prepoziția nominală nu e întregul nume subordonat, ci numai mijlocul fonetic prin care numele e subordonat; conjuncția de subordonare nu e propoziția subordonată, ci numai mijlocul fonetic de subordonare a propoziției. Corespondența dintre categoria morfologică și rolul sintactic se păstrează perfect.

Adjectivul și adverbul sînt totdeauna atribut, respectiv complement, mai putînd fi însă atribut și complement numele sau propoziția.

În sfîrșit, în măsura în care categoria morfologică e însăși categoria sintactică — cazul interjecției, inclusiv cea onomatopeică — diferența dintre morfologie și sintaxă nu-și mai are nici o justificare. Este vorba de un mod de comunicare mai primitiv [7].

Rezultă din aceste considerente că o parte dintre diferențierile fonetice (categoriile morfologice, astfel cum sînt concepute în această lucrare) consemnează diferențe sintactice; rezultă corespondența dintre categoriile morfologice și cele sintactice, care ar putea fi exprimată — avînd în vedere acea definiție a gramaticii (morfologiei și sintaxei) după care ea este „un ansamblu de reguli privitoare la modificarea cuvintelor și îmbinarea lor în propoziții" (GLR_1 I, § 70) — prin următoarele distincții:

— cuvinte care se modifică (flexibile) concomitent cu modificarea îmbinării lor în propoziție;

— cuvinte care se modifică (flexibile) fără modificarea îmbinării lor în propoziție;

— cuvinte care nu se modifică (neflexibile), dar care — ca și cuvintele flexibile — se îmbină în propoziție;

— cuvintele care nu se modifică (neflexibile) și care nici nu se îmbină în propoziție.

Prima categorie formează obiectul și al morfologiei, și al sintaxei (din puncte de vedere diferite); a doua categorie nu formează preocuparea spe-

Scanned with OKEN Scanner

cială decît pentru morfologie; a treia categorie nu formează preocupare specială decît pentru sintaxă [8]; în sfîrşit, a patra categorie nu face deosebire între morfologie şi sintaxă, nu formează obiect de preocupare pentru gramatică însăşi.

1 Adverbele de timp ca *ieri*, *mîine* etc., cum de altfel s-ar putea spune pentru complementele de timp în general, se aşază pe lîngă forme verbale la un anumit timp. Corelarea dintre timpul verbului şi aceste adverbe (complemente) prin acord gramatical, corelare deosebită de cea dintre verb şi celelalte complemente (corelare numai la „nivelul lexical") determină pe Mihaela Mîinea (*Un tip special de determinare verbală*, în: L.R., 18, 1969, p. 527—536) ca să considere că verbul e determinat, ca timp, de „aşa-numitul" adverb.

Se cade să aflăm care din cele două părţi determină pe cealaltă. Răspunsul diferă după criteriul la care ne oprim; astfel, aceasta poate fi, pe rînd: *a)* partea regentă (deci predicatul, verbul, el fiind obligatoriu în propoziţie); *b)* partea care, în ordine cronologică, a fost pronunţată prima (deci, de la caz la caz, verbul sau adverbul); *c)* partea care e cunoscută mai bine de subiectul vorbitor, care îi apare în minte întîi (de pildă, cineva care nu cunoaşte prea bine limba română ar fi sigur de cuvîntul *ieri*, dar ar ezita să se fixeze asupra formei verbale de trecut — proces de multe ori neexteriorizat) — criteriu subiectiv.

2 Funcţia genitivului este de atribut (GLR_1 I, § 120; GLR_2, § 77), a dativului de complement indirect (GLR_1 I, § 121; GLR_2, § 78), a acuzativului de complement direct (GLR_1 I, § 122; GLR_2, § 79). Excepţiile semnalate au caracter re ativ, derivat. Pentru folosirea formei scurte a dativului pronumelui personal ca posesiv (genitiv), inf., § 81 [1]; pentru tendinţa, neavută în vedere în această lucrare, de a se folosi dativul ca atribut, v. Mioara Avram, *O specie modernă a atributului în dativ şi alte probleme ale determinării atributive*, în: L.R., 14, 1965, p. 415—428. Atributul dativ e posibil numai faţă de substantive nearticulate şi lipsite de atribut genitival.

3 Cele două categorii se deosebesc după cum se integrează în topica propoziţiei pe care o neagă (întăreşte) sau nu.

4 Dezvoltat în M.G., *Răspuns cititorilor*, în: L.R., 2, nr. 6, nov.—dec. 1953, p. 113.

5 De remarcat că toate aceste categorii de comunicări fără verb — vocativul, interjecţia propriu zisă şi onomatopeea — nu exprimă gîndiri: vocativul e un imperativ, interjecţia propriu zisă poate fi apelativă (*bre!*), imperativă propriu zisă (*hai!*), interogativă (*ai?*) sau — majoritatea lor — emotivă (*vai!* etc.), dar niciodată enunţiativă; în plus, onomatopeea e lipsită de calitatea de a comunica.

6 În cazul limbilor fără declinare, situaţia sintactică e arătată exclusiv de prepoziţie.

7 Unele raporturi, între părţile de vorbire — bazate însă pe categoriile clasice — se găsesc la D. D. Draşoveanu, *Observaţii asupra cuvintelor relaţionale*, în: Cerc. lingv., 13, 1968, p. 19—32.

8 În acest sens, şi Vladimir Hořejší, *Conţinutul morfologiei şi locul ei în gramatică*, în: St. cerc. lingv., 7, 1956, p. 241 („În locul celor nouă părţi de vorbire, ne limităm numai la patru: nume, adjective, verbe şi invariabile. Clasificarea făcută în gramaticile tradiţionale este bazată nu pe criterii morfologice, ci pe criterii semantice; clasificarea noastră se bazează numai pe criterii morfologice").

§ 39. Categorii (forme) intermediare. Mai semnalez şi unele forme de trecere.

1° Astfel, între interjecţie şi numele vocativ există formele *mă* şi *fă*, care se apropie de numele vocativ prin aceea că prezintă semantic o diferenţă de gen, apărînd astfel ca vocative vulgare pentru *omule* şi *femeie* (nu are importanţă în optica studiului de faţă faptul că etimologia cuvintelor *mă* şi *fă* ne duce sau nu la cuvintele *om*, respectiv *femeie* [1], ci faptul că, azi, *mă* are — ca înţeles, ca folosire, ca topică etc. — exact acelaşi raport faţă de formele flexionare ale substantivului *om*, ca *fă* faţă de formele flexionare ale substantivului *femeie*), tot astfel cum — ca şi alte interjecţii apelative (*bre*, *alo*) — pot să le întărească: *m ă, omule!*; *f ă, femeie!*

Scanned with OKEN Scanner

De la interjecții la elementele gramaticale propriu zise (nume, predicat) există de asemenea treceri; astfel, *vai*, considerat ca interjecție, dar care, ca un substantiv, poate fi corelat cu alt substantiv (*v a i și-amar*) sau poate primi atribut (*v a i de mine!*), iar ca un predicat poate primi și complement (*v a i mie!*) sau completivă (*v a l e u, fată, că tare neroadă te-am mai făcut!* [2]);

tot astfel, interjecțiile imperative:

hai(de), care a căpătat forme imperative de plural: *haidem* (persoana I plural; de observat că e singura situație în care imperativul are formă proprie la persoana I plural — nu există forma *să haidem*), *haideți* (persoana II plural);

iată, var. *iaca, iacă, iacătă, iacăte* (sup., § 36), care integrează, totuși, ca un adevărat verb tranzitiv, complemente și completive directe: *i a t ă-mă-s* (= iată-mă, sînt); *i a c ă t ă - l(-ăi)*; [...] *i a c ă t e, pe-nseratele, că bate cineva la ușă* [3];

na, după DLRLC tot interjecție (adesea cu valoare de verb), tot tranzitiv: *n a-ți-o bună, că ți-am dres-o!* [4].

2° Între substantiv și adverb se mai situează unele complemente de timp, astfel:

— Cuvintele *ziua, noaptea, dimineața, seara, iarna* (tot astfel: *primăvara, vara, toamna*), calificate de Gramatica Academiei adverbe (GLR_1 I, § 332; v. și: GLR_1 I, § 135; GLR_2 § 292).

De observat însă că s-ar putea spune tot atît de bine că, la anumite substantive care indică timpul, forma cazului nominativ-acuzativ are și funcția de circumstanțial de timp, mai ales că în această categorie intră și forme ca: *nopțile* (plural), *anul acesta* (*ziua aceasta* = *astăzi*), *iarna viitoare, cale de trei ceasuri* etc. Tot astfel cum adverbele de timp *azi, aseară* (derivate din substantive), ca și *mîine, ieri, poimîine, alaltăieri* etc. au funcție substantivală: *Și azi e o zi.* Fără a contesta aspectul de forme de trecere, cred că s-ar putea totuși deosebi substantivele de adverbe după cum se declină (au cazuri oblice) — cele dintîi — sau nu — ultimele.

— Seriile *luni, marți* etc. și *lunea, marțea* etc. După DLRLC — substantive feminine în formă nearticulată, respectiv articulată (v. de exemplu termenul *luni*): *V i n e r e a Mare, S î m b ă t a Morților* — (*o*) *s î m b ă t ă a morților*, gen. *apa S î m b e t e i*; după Gramatica Academiei — adverbe (GLR_1 I, § 332; v. și § 135, I, B, 1), teză justificată și ea prin parțiala lipsă de cazuri oblice.

Și aceste cuvinte îmi par totuși substantive, lipsa parțială de declinare explicîndu-se prin păstrarea aspectului de nume propriu (ca, de exemplu, *ianuarie* etc., incontestabile substantive); dar, spre deosebire de diferitele substantive proprii, acestea sînt folosite ca circumstanțiale de timp direct în cazul nominativ-acuzativ. Mai este de observat că diferența dintre *luni* și *lunea, marți* și *marțea* etc. nu este totdeauna aceea dintre nearticulat și articulat; astfel, ca circumstanțiale, pe lîngă înțelesul de substantiv nearticulat din *vino-ntr-o l u n i*, se folosesc cu semnificații articulate, dar deosebite între ele *vino l u n i* („vino în acea luni despre care e vorba" „vino în prima luni") și *vino l u n e a* („vino în orice luni", „vino în fiecare luni");

Scanned with OKEN Scanner

compară *l u n i e ziua mea de naştere* şi *l u n e a e ziua de primire în audienţă* (precizarea teoretică a diferenţei inf., § 65—67). Că ambele forme corespund unui substantiv cu articol hotărît o arată şi faptul că termenii *ziua, noaptea* etc. sînt articulaţi ori de cîte ori sînt complemente.

De altfel, există şi alte substantive care nu pot apărea decît în anumite cazuri (*seamă*), tot astfel cum o serie de substantive declinabile pot avea funcţiune de circumstanţial de mod nearticulate, declinate şi neprecedate de vreo prepoziţie: *buluc, foc, glonţ, teanc* etc. [5]

3° Între articolul *cel* (inclusiv adjectivul *acel*) şi pronumele demonstrativ *acela*: formaţia *cel ce*, considerată de Gramatica Academiei (GLR_1 I, § 183) pronume. Trecerea se manifestă fonetic prin aceea că femininul singular (*ceea ce*) se formează după pronume (*aceea*), în timp ce restul formelor sînt luate de la articol (tabelele 18 şi 21).

4° Între substantiv şi adjectiv, *zece*, care, la „singular" (cînd se referă la *o* zece), e adjectiv (*z e c e oameni*) — desigur, plural, pentru că numărul adjectivului este numărul substantivului cu care se acordă —, iar la plural e substantiv (*d o u ă z e c i de oameni*) — şi tocmai acest plural implică un singular, virtual, ocupat de adjectivul plural *zece* (inf., § 94 şi urm.).

În alte situaţii, *zece* apare ca substantiv chiar la singular, într-o variantă masculină invariabilă (*la fiecare obiect, a luat cîte un z e c e*) şi alta feminină (inf., § 102, nota 4).

5° Între verb şi adverb se situează gerunziul (inflexibil), prin care se poate reduce predicatul din secundară; întrucît gerunziul poate avea un subiect şi un complement propriu, el are şi aspect verbal (inf., 69 şi 131).

6° Între verb şi adjectiv se situează participiul, care formează atît predicatul verbal (în forma verbală compusă), neflexibil, cît şi numele predicativ, flexibil; considerat aici verb în prima situaţie, adjectiv în a doua şi formă mixtă în situaţia în care participiul flexibil are subiect, element predicativ suplimentar sau complement direct propriu (inf., § 69 şi 131).

7° Între verb şi substantiv se situează infinitivul scurt şi unele forme de supin (în măsura în care am continua, tradiţional, să distingem între participiul neflexibil şi supin): compară *am terminat d e s c r i s cartea* cu *am început s ă s c r i u cartea* pe de o parte, *am început s c r i s u l* (*cărţii*) cu *am terminat s c r i s u l* (*cărţii*) pe de alta (inf., § 69 şi 131).

8° între prepoziţie şi substantiv există aşa-numitele prepoziţii cu genitiv (*î n a i n t e a morţii mele — moartea dragostei de viaţă* [6]), prepoziţii care au uneori forma locuţiunii ([. . .] *nenea Niţă* [. . .] *încasa, î n v i r t u t e a chitanţei cu data de 10 fevruarie 66, partea-i cuvenită după luptele sale pentru răsturnarea tiraniei* [7]).

Apropierea dintre aceste prepoziţii şi substantive constă în:

— însuşi faptul că se construiesc cu genitivul, tot astfel cum un substantiv are atributul la genitiv;

—faptul că o asemenea prepoziţie apare şi articulată (caz în care se construieşte cu cazul oblic al genitivului: *î m p r e j u r u l casei*, respectiv *î n a i n t e a lui Ion*), şi nearticulată (în aceleaşi exemple: *î n a i n t e d e moartea mea, î m p r e j u r d e sine*), tot astfel cum un substantiv are o declinare articulată (în speţă, un genitiv) şi alta nearticulată, la genitiv for-

mată cu ajutorul prepoziției *de* (pe alt plan, argument suplimentar al tezei existenței unei declinări prin prepoziții: inf., § 124);

menționez că există prepoziții care au numai forma „articulată" (*în virtutea* — din exemplul de mai sus), altele care au numai forma nearticulată, cu alte cuvinte construite cu acuzativul prin intermediul prepoziției *de* (*afară de, alături de, departe de, față de* etc.) — comp.: GLR_1 I, § 342; GLR_2, § 304, 2;

— faptul că aceste prepoziții au gen: prin formă, prin acordul adjectivului posesiv: *împrejurul meu*, dar *înaintea mea*;

— faptul că, în ipoteza articulată, construcția (prepoziție + nume) se completează cu adjectivul posesiv (pe care-l consider, nu numai pentru acest motiv, genitiv al pronumelui personal — inf., § 80), iar nu cu pronumele posesiv (care, avînd numai forma de nominativ-acuzativ — fac abstracție de cel construit cu *alor* — , nu poate completa decît prin intermediul prepoziției *de*); de comparat:

prepozițiile cu acuzativul { *lîngă mine* / *lîngă al meu*

prepozițiile cu genitivul { *împrejurul meu* = *împrejur de mine* / *împrejurul celui de-al meu* = *împrejur de-al meu*
și, bineînțeles, *împrejurul alor mei*

(ceea ce, pe alt plan, e un argument suplimentar al tezei că articolul *al* atribuie genitivului caracter de nominativ-acuzativ: inf., § 121);

— faptul că, în ipoteza articulată, prepoziția formează construcții și cu forma neaccentuată a dativului pronumelui personal care, pe lîngă substantiv, are funcția de genitiv: *asupra-mi, asupra-ți, asupra-i, asupra-și, asupra-ne, asupra-vă, asupra-le*; (și, paralel: *asupră-mi* etc.);

— tot astfel, și cu invariabilul *a* cu ajutorul căruia se formează genitivul unor nume nedeclinabile (inf., § 121): *împrejurul a doi oameni*; *acest exemplu dovedește tocmai contrarul a ceea ce vrea el să dovedească*;

— faptul că, spre a reduce o repetiție, asemenea prepoziții pot fi înlocuite prin articolul *al* (fem. *a*): *asupra mea și a ta*.

Excepțional, literatura substantivizează această categorie pînă la capăt, prin declinare: *deasupra deasuprelor* (Ion Caraion, titlu, 1970), — în forma oblică nemaifiind prepoziție.

9° Tot astfel, între conjuncția de subordonare și particula modală [8] se situează: *să*, considerată de Gramatica Academiei conjuncție (GLR_1 I, § 408), dar pe care am tratat-o în lucrarea de față ca particulă modală, obligatorie pentru formarea conjunctivului [9] (socotind formele de conjunctiv fără particulă modală — de tipul *treacă, meargă* — ca imperative (inf., § 131; comp.: GLR_1 I, § 267, 394 și 408)). În sensul acestei accepțiuni este și faptul că între conjuncția *ca* și cuvîntul *să* se plasează subiectul subordonatei, că între *să* și verb nu poate fi plasat nici un cuvînt (inf., § 132);

tot astfel, am putea pune în discuție calificarea cuvîntului *că*, de obicei conjuncție subordonînd o propoziție construită cu indicativul sau condiționalul: *a zis că..., (dat) fiind că ..., faptul că ..., aceea că* ... etc., cînd partea care o precede lipsește, cînd *că* introduce pur și simplu o propoziție subiectivă:

Scanned with OKEN Scanner

C ă am ajuns acolo este adevărat, propoziţie care poate fi interpretată şi ca formă eliptică (*Faptul c ă am ajuns ...*), şi ca propoziţie fără subiect; compară, de asemenea: *a greşi e omenesc — c ă greşeşti e omenesc — c ă se greşeşte e omenesc.*

10° Între prepoziţie şi conjuncţia de coordonare se situează prepoziţiile *cu* (construind cu acuzativul, dar avînd şi aspecte de conjuncţie: v. GLR_1 I, § 139, 344 şi 351), *şi cu* (inf., § 151), *fără* (opusă lui *cu*; v. GLR_1 I, § 360), *spre* cînd e folosită la construcţia numeralelor 11 (*unsprezece*), ..., 19 (*nouăsprezece*), precum şi orice prepoziţie care formează locuţiuni prin intercalarea ei între două nume repetate: *care d e care* (*Toate mă-mpresoară, şi c a r e d e c a r e luptă să mă-ngenunche şi să mă copleşească* [10]), *care mai d e care* ([...] *or să-l descoasă c a r e m a i d e c a r e* [...] [11]), *cît d e cît, fir d e fir, nor d e nor, an d e an ... zi d e zi* (GLR_1 I, § 352, A, 2, d şi DLRLC *de*[4], IV, 3) sau *an c u an* (GLR_1 I, § 351, 4) ... *zi c u zi, pic c u pic, pahar d u p ă pahar, faţă-n faţă, corb l a corb, casă l î n g ă casă, piatră p e piatră, dinte p e n t r u dinte* etc., — sau între două nume cu înţelesuri similare: *claie p e s t e grămadă* etc. — nu însă de tipul *moşi pe groşi* (*Ori gîndeşti că-ţi spun m o ş i p e g r o ş i, ca să glumesc cu dumneata?* [12]) —, locuţiuni care, de altfel, au funcţii diferite de cuvintele din care se construiesc (de pildă, *care* (*mai*) *d e care* este nume, nu conjuncţie de subordonare relativă; iar în situaţiile de felul următor, forma are valoare de propoziţie enunţiativă: *p i a n u l c a p i a n u l, dar oglinda cum o mutăm?*); apoi, prepoziţiile repetate din locuţiunile corelative: *din cînd în cînd* etc. (v. GLR_2, § 949).

11° Deosebită apropiere se realizează între prepoziţiile cu dativ (*graţie mie, mulţumită mie*) pe de o parte şi adjectivele participiale ale verbelor care cer dativul (*datorit(ă) mie*) sau, în general, adjectivele care primesc un complement în dativ (*contrar(ă) mie*) (sup., § 36, nota 34).

12° În sfîrşit, trecerea de la o grupare de cuvinte la locuţiune implică uneori o trecere de la o parte de vorbire la alta, de exemplu gruparea *alt fel de* poate fi interpretată ca formînd o construcţie cu substantivul *fel* (*un a l t f e l de ţară*), dar poate fi interpretată şi ca locuţiune adjectivală (*o a l t f e l de ţară*).

1 Pentru originea lui *mă* şi *fă*, sau a celorlalte cuvinte care însoţesc sau înlocuiesc vocativele (*bă, bre, hei, măi, măre* var. *mări*), v. Al. G r a u r, *Etimologii romîneşti*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1963, p. 57—59, şi Valeriu R u s u, *Notă despre fă şi mă în limba română*, în: St. cerc. lingv., 15, 1964, p. 759—761.

2 I. L. C a r a g i a l e, *Făt-Frumos cu moţ în frunte*, p. 35.

3 Id., *În vreme de război*, în: id., *Opere*, I, p. 176.

4 Pentru interjecţia cu valoare de predicat verbal, v. şi G. B e l d e s c u, *op. cit.*, p. 67. Există şi treceri de la elementele verbale la interjecţii: *P o f t i m* [statutul], *căci tot nu mai avem cui să-l aplicăm* (N. I o r g a, ap. A r g e t o i a n u, *op. cit.*, p. 557); tot astfel, interogaţia: *poftim?*

5 Vezi Luiza S e c h e, *Substantive ori adverbe?* în: L.R., 7, nr. 6, 1958, p. 15—19; exemple şi în V. N. R î b a l k a, *Substantive în funcţiune de circumstanţial de mod*, în: L.R., 8, nr. 6, 1959, p. 21—28.

6 Al. V l a h u ţ ă, *Poezii*, [Bucureşti,] ESPLA, [1956,] p. 63.

7 I. L. C a r a g i a l e, *Răsplata jertfei patriotice*, în: id., *Opere* III, ediţie îngrijită de Paul Z a r i f o p o l, Bucureşti, Edit. „Cultura naţională", 1932, p. 145.

8 Termenul *particulă modală* este luat în sensul restrîns, de cuvînt care serveşte la

Scanned with OKEN Scanner

formarea unor moduri și timpuri verbale (*de, a, să*); pentru alte concepte (*particule, cuvinte modale*), neutilizate în lucrarea de față, v.: Fulvia Ciobanu și Magdalena Popescu-Marin, *În legătură cu folosirea termenului de „particulă" în gramatica limbii române*, în: L.R., 9, nr. 5, 1960, p. 3—9; Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 69.

9 În acest sens și Graur, *Tendințele...*, p. 324—325 (se arată și aspecte istorice).
10 I. L. Caragiale, *Monopol*, în: id., *Opere*, II, p. 161.
11 Id., *Kir Ianulea*, p. 219.
12 Id., *Abu-Hasan*, în: id., *Opere*, II, p. 277.

§ 40. Categoria stării. S-a afirmat că ar exista o categorie a „stării" în limba română [1]. În măsura în care ar exista, ea ar împărți locul din schemele de la § 38 cu verbul. Nu cred însă că e nevoie de a crea o nouă categorie pentru a explica fenomenele de limbă prezentate sub acest nume. Într-adevăr, cu excepția „stărilor" *se poate* și *trebuie* pe care le consider verbe (avînd flexiune de verb) toate celelalte cuvinte propuse a se considera „stări" sînt simple substantive în nominativ. A spune de categoria stării că „nu are nici forme de caz, nici de gen, nici de număr" [2] înseamnă a omite că nominativul (= fără caz) este situația normală pentru numele predicativ, că forma de singular poate avea în orice situație înțeles de număr nedeterminat (inf., § 92 și 156), că forma de masculin poate avea în orice situație un înțeles lipsit de determinare sexuală. A spune, apoi, despre această categorie, că prezintă forme de mod și de timp [3] (datorită prezenței în stare a formelor verbului *a fi* sau a altuia asemenea), că are grade de comparație [4], că „nu se supune legilor acordului" [5] (fiind impersonală, propoziția este fără subiect și nu are cu cine se acorda), că se supune legilor recțiunii [6] nu adaugă de asemenea nimic caracteristic.

Că starea [7] se exprimă printr-o formă mai simplă decît acțiunea (aceasta din urmă exprimată printr-un verb care include predicația) este natural de înțeles, dar aceasta se întîmplă și cu verbul netranzitiv care realizează construcții mai simple decît cele realizate de verbul tranzitiv; oricum, paralelismul dintre verb și „stare" e total [8].

Această „categorie", de altfel, nu este reținută nici de Gramatica Academiei.

1 Vezi Ștefan, *op. cit.*, p. 69, 76.
2 *Ibid.*, p. 56.
3 *Ibid.*, p. 57.
4 *Ibid.*
5 *Ibid.*, p. 58.
6 *Ibid.*, p. 73.
7 Vezi *ibid.*, p. 77.
8 V. și Al. Ionașcu, *„Categoria stării" din limba rusă și expresiile corespunzătoare din romînă*, în: L.R., 6, 1958, nr. 6, p. 5—14.

C. CORESPONDENȚA DINTRE CATEGORIILE SINTACTICE ȘI CATEGORIILE ȘTIINȚEI LOGICII

(Noțiunea și părțile de vorbire. Judecata și propozițiile. Părțile judecății și părțile propoziției)

§ 41. Introducere. Considerînd categoriile sintactice ca o concretizare a aplicării criteriului logic [1,2], sînt obligat să pun în evidență fie identitatea dintre categoriile sintactice și categoriile științei logice, fie necesitatea unei

Scanned with OKEN Scanner

asemenea identităţi [3]. Voi porni de la consideraţiile curente asupra corespondenţei dintre cuvînt şi noţiune, dintre propoziţii şi judecăţi (fără ca tuturor cuvintelor să le corespundă obligatoriu noţiuni, fără ca tuturor propoziţiilor să le corespundă obligatoriu judecăţi).

1 Categoriile sintactice sînt considerate fond faţă de categoriile morfologice (GLR$_1$ II, § 4; G r a u r, *Studii de lingvistică generală*, ed. 1955, p. 76) şi formă faţă de categoriile ştiinţei logice (GLR$_1$ II, § 27; G r a u r, *op. cit.*, p. 76). Asupra caracterului complex al aplicării categoriilor fond-formă în lingvistică, v. şi G r a u r, *op. cit.*, p. 76—77 („În vocabular, pare neîndoios că sensul cuvintelor constituie conţinutul, iar grupul de sunete care îmbracă sensul este forma [...] În gramatică, din acest punct de vedere, morfologia nu se deosebeşte de fonetică; sufixele sau desinenţele sînt grupuri de sunete (eventual sunete unice) cu ajutorul cărora se exprimă diferenţe în întrebuinţarea gramaticală a cuvintelor [...] Se obişnuieşte să se spună că, în opoziţie cu morfologia, sintaxa este conţinut, este conţinutul morfologiei. Nu cred că această afirmaţie este justă. Conţinutul frazei este judecata, aşa cum conţinutul cuvîntului este noţiunea. Sintaxa este o formă, construcţiile sintactice sînt forma de organizare a judecăţilor. Dar aici nu se poate pune problema unei lipse de legătură între formă şi conţinut: cînd se schimbă felul de a raţiona al oamenilor, cînd ajung să gîndească altfel, se transformă şi sintaxa").

Pentru legătura dintre conţinut şi formă, v. şi I. C o t e a n u şi Em. V a s i l i u, *Conţinut şi formă în limbă*, în: *Probleme de lingvistică generală*, [Bucureşti,] Edit. Academiei, vol. II, 1960, p. 9—19; Lucia W a l d, *Note cu privire la raportul dintre conţinut şi formă în limbă*, *ibid.*, vol III, [1961,] p. 41—50; P. M i c l ă u, *Semn, semnal, „arbitrar"*, *ibid.*, vol. IV, 1962, p. 87—112.

2 A s a n, *op. cit.*, p. 56 („Legătura limbii cu gîndirea se manifestă în mod deosebit în gramatică"). Dezvoltări în G o r s k i şi C o m l e v, *op. cit.*, p. 98.

3 În acest sens, v. şi G. I v ă n e s c u, *Gramatica şi logica*, în: Analele Universităţii din Timişoara, Seria ştiinţe filologice, 1, 1963, p. 259—267 (I. *Structura morfologică a limbii* — comp.: inf., § 42) şi 2, 1964, p. 193—219 (II. *Structura gîndirii ca factor primar al structurii sintactice a limbii* — comp.: inf., § 47).

1. Noţiunea şi cuvîntul

§ 42. Partea de vorbire care corespunde noţiunii. Nu toate cuvintele exprimă noţiuni.

Mai întîi, interjecţiile, prin însăşi definiţia lor („cuvinte neflexibile de tip special care exprimă sentimente [*of!*] şi manifestări de voinţă [*hai!*] sau care imită sunete şi zgomote [*oac!*]" (GLR$_1$ I, § 434), sînt recunoscute ca în afara oricărei manifestări de gîndire [1] — alta decît cea implicată de păstrarea înţelesului cu ocazia repetării lor, cu alte cuvinte de redarea simţirilor, înţelesurilor şi recepţiilor sonore asemănătoare printr-o formă (perceptibilă) neschimbată, aparţinînd unui unic sistem fonetic, cu posibilităţi de exprimare limitată.

Apoi, Gramatica Academiei distinge părţi de vorbire „cu valoare de sine stătătoare, e x p r i m î n d n o ţ i u n i" (numele, adjectivul, verbul, adverbul) şi „părţi de vorbire ajutătoare, care n u e x p r i m ă n o ţ i u n i, ci stabilesc raporturi între cuvinte (instrumente gramaticale): articolul, prepoziţia şi conjuncţia" — nu mai amintesc interjecţia (GLR$_1$ I, § 72; sublinierile mele — *B. B.*).

Dar noţiunea este definită de logicieni ca gîndire care „reflectă notele comune şi esenţiale ale obiectelor" [2], de unde rezultă că lingvistic corespunde

numai numelui, respectiv substantivului (care este „partea de vorbire cu care numim ființe, lucruri, acțiuni, stări, însușiri, relații, cuprinse în gramatică sub numele de obiecte" — GLR$_1$ I, § 92), pronumelui („partea vorbirii care ține locul unui substantiv (nume de ființă, lucru, acțiune)" — GLR$_1$ I, § 158, deci părților de vorbire care deopotrivă numesc un obiect), substantivizărilor respectiv pronominalizărilor (adjective, infinitiv lung etc.), infinitivului scurt (inf., § 131) și desinențelor formelor verbale personale (inf., § 79). Iar în ce privește celelalte părți de vorbire considerate de Gramatica Academiei că „exprimă noțiuni": verbul propriu zis (formele verbale personale) participă la formarea unei judecăți; adjectivele și adverbele întregesc cu note numele, respectiv verbul; așadar, aceste părți nu ar exprima noțiuni.

Nu numai atît: nu toate formele nominale echivalează cu noțiunile, ci numai nominativele, desinențele formelor oblice avînd un înțeles similar prepozițiilor. Iar vocativele, alături de toate formele (adjectivelor și) pronumelor interogative și exclamative nu reprezintă noțiuni, ele reprezentînd imperative, întrebări sau exclamații (sau participînd la formarea lor). Toate acestea nu reprezintă noțiuni în tot ce au diferit față de formele corespunzătoare noționale — respectiv nominativele, pronumele relative (din propozițiile enunțiative).

O dată cu numele — și cu formele nominale — au loc, în logică, procese de generalizare și procese inverse, de determinare.

Generalizarea este marcată, în limbă, prin trecerea de la substantivele proprii, corespunzătoare noțiunilor singulare, la substantivele comune, corespunzătoare noțiunilor plurale (sau celor necantificate), noțiunile propriu zise [3], ce includ, de cele mai multe ori, obiectele lipsite de nume propriu.

Pentru a concretiza unul sau altul dintre obiectele lipsite de nume propriu: 1) se adaugă la numele comun, care e numele respectivului *genus*, o determinare formală (*un om*) sau reală, exprimată prin: adjectiv (*om înțelept*; *Mihai Viteazu*), nume la genitiv sau introdus de prepoziție (*calul dracului*; *calul de dar*), nume-apoziție (*Mihai Eminescu*), grupare nominală (*creșterea limbii românești*; *frumoasa din pădurea adormită*), propoziție atributivă (*specialistul care se evidențiase*), sau 2) se procedează la juxtapunerea mai multor nume (*câine-lup*, *nord-vest*) [4], în care fiecare element este — în raport de celelalte — și *genus*, și diferență specifică.

Noțiunii îi poate corespunde deci un nume sau un grup nominal și — tot astfel — o propoziție nominală, un nume însoțit de o propoziție atributivă. Propoziția nominală e numită subiectivă sau predicativă, după rolul avut în frază. Deosebirea dintre un nume izolat și un grup nominal se reduce la deosebirea dintre o exprimare sintetică și alta analitică. Cu aceste precizări, vom considera — provizoriu cel puțin — că noțiunii îi corespunde în limbă numele [5] (de la care eliminăm desinențele cazurilor oblice, intonațiile specifice exclamărilor și întrebărilor).

1 În acest sens, interjecțiile sînt considerate forme „mai mult naturale decît artificiale" (Arnauld și Lancelot, *op. cit.*, ed. 2, p. 376); în lucrări contemporane (de exemplu): *Introducere în lingvistică*, p. 40: Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 68—69.

Scanned with OKEN Scanner

2 Ministerul Învăţămîntului, *Logica*, [Bucureşti,] Edit. de stat didactică şi pedagogică, 1953, p. 18.

3 De altfel, chiar numele propriu reprezintă o generalizare: „Fiecare cuvînt g e n e r a l i z e a z ă deja" conspectează Lenin următorul text din prelegerile de istorie a filozofiei ale lui Hegel: „Acest individual nu poate fi de loc exprimat" (V. I. L e n i n, *Opere*, vol. 38, *Caiete filozofice*, Edit. politică, 1959, p. 248).

4 Într-adevăr, o parte dintre noţiuni se definesc prin locul comun al altor noţiuni de sfere mai largi, între care nu se fac deosebiri de gen şi de diferenţă specifică: consoana *b* este consoana deopotrivă şi deodată sonoră, labiodentală şi oclusivă; tot astfel, un punct geografic se defineşte, deopotrivă şi deodată, prin latitudinea, longitudinea şi altitudinea lui.

De altfel, nu trebuie înţeles nici că adjectivul ar fi prin natura lui o diferenţă specifică: el se aplică mai multor nume (categorii de nume), conturîndu-se ca diferenţă specifică numai prin raportare la un anumit concret — compară înţelesurile cuvîntului *negru* din următoarele grupuri nominale: *lebădă n e a g r ă, marmură n e a g r ă, vin n e g r u, pîine n e a g r ă, n e g r u la suflet*; tot astfel, înţelesul altor atribute. Deci şi în cazul grupului nominal, poate fi vorba tot de un loc comun.

5 Formulînd aceste teze, nu contest faptul rarisim că unele nume nu exprimă nimic (*lacul*, pl. *laci*, folosit, în vorbirea vulgară, la întărirea numelui *dracu*, pl. *draci*), că altele dăinuiesc, în limbă, numai în locuţiuni (*a se îmbăta* (sau *a fi beat*) *c r i ţ ă*), de cele mai multe ori la cazuri oblice (*de-a berbeleacul, pe brînci*), unele aparţinînd argoului sau provenind din argou (*pe şest*: *I-am pus pe băieţi să se antreneze p e ş e s t* [...] — Mark T w a i n, *Un yankeu la curtea regelui Arthur*, [trad. Petru C o m a r n e s c u şi Eugen B. M a r i a n,] Bucureşti, Edit. pentru literatură universală, 1961, p. 373); sau că adjectivele de întărire (*însuşi* etc.) nu au corespondent nominal. Dar aceste excepţii nu arată decît că în limbă supravieţuiesc rămăşiţe ale unor faze depăşite, că limba este un organism viu, neînchistat, că limba este şi altceva decît gîndire.

§ 43. Raportul celorlalte părţi de vorbire cu noţiunea. Conceptul de „înţeles". Limitînd partea (părţile) de vorbire care exprimă noţiunea, nu neg legătura celorlalte părţi de vorbire cu noţiunea. Această legătură există, în primul rînd prin înrudirea acestor părţi de vorbire cu numele nominativ, care redă noţiunea în puritatea ei; mă refer la rădăcina — şi uneori chiar la forma — comună dintre adjective (implicit, adverbele corespunzătoare) şi substantivizările lor, dintre verbe şi infinitivele lor [1], dintre cazurile oblice şi nominativ, dintre pronumele interogative sau exclamative şi pronumele relative, dintre prepoziţiile construite cu genitivul şi un substantiv oarecare (compară *deasupra mea* cu *casa mea, acoperişul meu*); apoi, prin faptul că unele „părţi de vorbire care stabilesc raporturi între cuvinte" (prepoziţii, conjuncţii) se exprimă prin locuţiuni în care intră nume (*cu t o a t e că*) sau în care intră cuvinte înrudite cu nume (*fiindcă, dat fiindcă* „deoarece"); apoi, prin faptul că o serie de raporturi prezentate de ştiinţa logicii ca raporturi specifice între noţiuni sînt, în realitate, raporturi dintre înţelesuri mai largi: *muncesc* este o specie a lui *acţionez*, *despre* este o specie a lui *de* etc.; tot astfel, cum calităţi atribuite de ştiinţa logicii propoziţiilor sînt şi ale numelor (astfel, negarea, diferenţa dintre pozitiv şi negativ: ***ne**mulţumitului i se ia darul*; *n u aduce anul cît aduce ceasul*).

Toate acestea ne determină să folosim în logică, alături de conceptul de n o ţ i u n e, şi pe acela de î n ţ e l e s, ale cărui specii s-ar desfăşura paralel cu categoriile gramaticale de bază: noţiunea (corespunzînd numelui nominativ), notele unei noţiuni (corespunzînd atributului, în primul rînd adjectivului), judecata şi diferitele ei componente (corespunzînd propoziţiei enunţiative şi părţilor ei), întrebarea (corespunzînd propoziţiei interogative) etc.

Scanned with OKEN Scanner

În sensul acestor concluzii, amintesc și de unitatea de înțeles care poate exista între diferitele părți de vorbire; în acest sens, compară formele verbului *a conchide* cu conjuncția *deci*; sau întreaga familie de cuvinte generată de verbul *a accelera* (*accelerat* etc.) și locuțiunea adverbială *din ce în ce* [2].

1 Astfel, despre verb, Aristotel, *op. cit.*, p. 210 („Un verb este cuvîntul care, pe lîngă înțelesul lui propriu, adaugă noțiunea de timp").

2 Vezi Ionașcu, *op. cit.*, p. 64 („Sensul general care unește toate cuvintele cuprinse într-o anumită parte de vorbire (sensul fundamental lexico-gramatical) este «modul de reflectare a realității». Același fenomen din realitate poate fi desemnat în chip diferit de către cuvinte făcînd parte din diferite părți ale vorbirii").

§ 44. Substantivizarea oricărui alt cuvînt. Dar dacă numai numele nominativ corespunde noțiunii, pe de altă parte poate avea funcția de nume nominativ, deci de noțiune, orice alt cuvînt, de pildă un nume oblic (*Acest mie mi-a adus necazuri*), un nume introdus de o prepoziție (*Comentarii la* Despre interpretare *de Aristotel*), un vocativ, un pronume interogativ sau exclamativ, sau chiar o propoziție în întregul ei, fie ea subordonată circumstanțială (*Dacă Achim are să stea toată vara la București înseamnă că el va tunde oile și cine știe ce are să facă cu lîna* [1]; *Aici se vădește limpede pe ce treaptă inferioară fusese concepută identitatea subiectului cu obiectul* [2]): fără a mai stărui că orice formă lingvistică poate fi obiect de cercetare (deci nominativ) ca element lingvistic: ca funcție gramaticală (*Mie este un dativ*), ca sens lexical și — alături de formele fără semnificație, ca de pildă o silabă oarecare, folosită de limbă sau posibilă — ca pronunțare, ca mod de consemnare (I *formează diftong cu* A); sau însuși numele nominativ într-un nou înțeles apărut prin dublarea celui dintîi; sau și, în general, orice realitate directă, arătată de pildă printr-un gest al mîinii; practic, orice exprimare lingvistică, orice altă realitate, poate fi privită ca un nume nominativ (*Un 2—3 onorabil cu Brazilia* [3]) și, paralel, orice înțeles poate fi privit ca noțiune [4].

1 Marin Preda, *Moromeții*, ed. 1955, p. 80, ap. L.R., 12, 1963, p. 506; în acest sens: Gh. N. Dragomirescu și Maria Gabrea, *Soluții și observații privitoare la analiza frazelor propuse în „Limba română", XII, 1963, nr. 5*, în: L.R., 14, 1965, p. 113—114; Gh. Constantinescu, *Cu privire la analiza sintactică a textelor propuse în LR nr. 5 și 6/1963 și la soluțiile publicate ulterior (în nr. 1 și 5/1965 și 2/1966)*, în: L.R., p. 16, 1967, p. 401—403.

2 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Diferența dintre sistemul lui Fichte și cel al lui Schelling*, trad. Constantin Noica, în: Izvoare de filozofie, vol. II, București, 1943, p. 119.

3 Dan Pătrașcu, în: Inf. Buc., nr. 5225, 11 iun. 1970, p. 3.

4 Rezultă de aici două lucruri: 1) că numărul numelor din limbă depășește numărul tuturor celorlalte părți de vorbire; 2) substantivul putînd avea prin definiție orice semnificație lexicală, că nici o altă parte de vorbire nu ar putea fi definită prin semnificația ei lexicală.

§ 45. Forma specială a cuvîntului cu înțeles de noțiune. Nu rezultă din toate cele relatate că n-ar exista corespondență deplină între noțiune și formele lingvistice cu înțeles de noțiune. Acestea se deosebesc de celelalte forme lingvistice fie prin raportarea lor, mentală, la înțelesul care ne e cunoscut că le e atribuit (raportarea e necesară mai ales cînd forma lingvistică e izo-

Scanned with OKEN Scanner

lată), fie prin locul lor în flexiune (deosebire posibilă, pentru nume, cînd îl întîlnim în mai multe forme ale flexiunii sale), fie prin locul lor în propoziție.

§ 46. Dependența dintre nume și dependența dintre noțiuni. O altă apropiere dintre noțiuni și cuvînt constă în aceea că ele au derivate: alte noțiuni sau alte cuvinte. De aici, paralele posibile între fondul noțiunilor primitive și fondul de cuvinte primare; logic nu este admisibil ca, într-o limbă, să definești un cuvînt din fondul de cuvinte primare printr-un cuvînt etimologic derivat din acesta; de exemplu, să definești cuvîntul *artă* cu ajutorul cuvîntului *artist*. Procedeul de formare a cuvintelor e implicit și un act de definire; gîndirea umană îl continuă prin definiții explicite, el nu trebuie contrazis de acestea [1]. Tot astfel cum, între cuvintele fără legătură etimologică, cuvîntul mai puțin cunoscut trebuie să fie definit printr-unul mai cunoscut.

Aceste considerente nu duc, cum rezultă din cele expuse, la concluzia identității dintre înțeles (universal) și forma fonetică a cuvîntului (națională; de aici, pluralitatea de limbi), și cu atît mai puțin la confuzia dintre evoluția conceptului, evoluția fonetică și evoluția înțelesului unei forme fonetice, evoluții între care însă se descoperă legături [2].

1 În *Prezentarea lucrărilor științifice*, p. 183, am făcut unele nuanțări ale acestor principii cu ocazia distincției dintre lexicon, dicționar propriu zis și enciclopedie alfabetică.

2 R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, trad. G. Mihăilă, [București,] Edit. științifică, 1961, p. 148—162.

2. Judecata și propoziția

§ 47. Introducere. Comparînd judecata cu propoziția nu mă voi mai referi direct la categoriile morfologice, ci la cele sintactice, cu care de altfel cele dintîi sînt în strînsă legătură. Voi începe cu propoziția enunțiativă, socotită ca singura care exprimă judecăți [1].

Și judecata și propoziția — se afirmă — au subiect și predicat, cel al judecății corespunzînd principial celui al propoziției [2]. Dar, se mai afirmă, nu totdeauna subiectul logic este și subiectul gramatical, apoi, spre deosebire de subiectul și predicatul logic, subiectul și predicatul gramatical pot fi completate de atribut sau complement; iar judecata are totdeauna și copulă, în timp ce propoziția poate fi lipsită de ea [3]; există și pot exista propoziții eliptice, dar nu judecăți eliptice [4]; în sfîrșit, „aceeași judecată poate să fie exprimată prin mai multe propoziții, iar aceeași propoziție poate să exprime mai multe judecăți" [5].

Rezerv această diviziune discutării neconcordanțelor afirmate: neconcordanța dintre subiectul și predicatul logic pe de o parte și subiectul și predicatul gramatical pe de altă parte etc.

1 În acest sens și: *Introducere în lingvistică*, p. 40; Gorski și Comlev, *op. cit.*, p. 95; etc.

În sens restrîns, judecata este rezultatul unei activități a gîndirii: *„Am dormit bine astă noapte* nu este judecată, ci numai propoziție. Această propoziție este sau nu judecată, după cum simțurile ne-o prezintă neîndoios și nemijlocit sau determinarea este făcută și cu aju-

Scanned with OKEN Scanner

torul gîndirii" (H e g e l, *Enciclopedia științelor filozofice*, partea întîi, p. 298—299). Nu acesta este sensul dat termenului de *judecată* în lucrarea de față.

2 GLR_1 II, § 102 („Judecata logică este alcătuită din doi termeni: *a)* subiectul, partea de la care pleacă gîndirea și despre care se vorbește ceva; *b)* predicatul, partea care spune ceva despre subiect. Procesul de gîndire în elaborarea judecății constă așadar în raportarea predicatului la subiect, în relația care se stabilește între cei doi termeni și care reflectă un raport obiectiv între obiecte sau între obiecte și însușirile lor.

La rîndul ei, propoziția este o categorie gramaticală căreia îi poate corespunde, din punct de vedere logic, o judecată. Propoziția cuprinde două părți principale: subiectul, care în principiu corespunde subiectului judecății, și predicatul, care corespunde în principiu predicatului acesteia"). V. și: A s a n, *op. cit.*, p. 57; T a v a n e ț, *op. cit.*, p. 28; H. W a l d, *op. cit.*, p. 15.

3 Vezi: G r a u r, *op. cit.*, p. 71—73; H. W a l d, *op. cit.*, p. 125. Tot în acest sens: *Introducere în lingvistică*, p. 161.

4 Vezi N. I. K o n d a k o v, *Cu privire la o încercare nereușită de a rezolva legătura dintre judecată și propoziție (recenzie la lucrarea: E. M. Galkina-Fedoruk*, Sudjenie i predlojenie *(Judecata și propoziția)..., Moscova, Edit. Universității..., 1956, 74 p.)*, în: Voprosî filosofii (Probleme de filozofie), trad., 1957, nr. 5, p. 245 („Propoziții eliptice există și pot exista. Judecăți eliptice nu există și nu pot exista, căci judecata este legătura, comparația mintală a minimum două obiecte: obiectul și nota lui").

5 H. W a l d, *op. cit.*, p. 125.

§ 48. Propoziția fără subiect. Este vorba de mai multe situații, cu totul diferite una de alta.

Prima, formată din propozițiile de tipul *Muncesc* (în loc de *Eu muncesc*); aici, subiectul *eu* este inclus în forma verbală personală *muncesc*, prin desinența respectivă, ceea ce îngăduie omiterea cuvîntului *eu*, care apare, astfel, mai mult ca un întăritor al desinenței, subiect, decît ca un subiect propriu zis; la acest tip de propoziții (și — după cum se va vedea — numai la el) se referă viabil afirmația că „subiectul și predicatul judecății sînt exprimate printr-un singur membru: predicatul gramatical" (GLR_1 II, § 106), numai că, în această situație (*Muncesc*), deosebim predicatul gramatical (tema verbului) de subiectul gramatical (desinența verbului), exprimate distinct (dovadă posibilitatea de flexionare). Așadar, în acest tip de propoziție, există atît subiect și predicat logic, cît și subiect și predicat gramatical, deci o perfectă concordanță între părțile logice și formele fonetice, cu observația că formele fonetice nu apar decît împreună, ca unic cuvînt fonetic.

A doua, formată din propoziții de tipul *Muncește*, cînd aceasta e precedată de o propoziție lămuritoare (*Gheorghe nu stă. M u n c e ș t e*) sau cînd e însoțită de un gest-subiect (Gheorghe e arătat cu mîna); aici verbul propoziției (și unicul ei cuvînt) nu concretizează subiectul decît cel mult parțial, în sensul că îl situează în afara interlocutorilor; propoziția dinainte sau gestul concomitent face însă inutilă repetarea subiectului; cred că despre subiectul acestei categorii se afirmă că e „indicat de situația concretă în care vorbim, și pe care presupunem că auditoriul nostru o cunoaște" (*ibid.*); în acest tip de propoziție există subiect logic (*Gheorghe*) fie subînțeles de părți, fie exprimat prin mijloace de comunicare extralingvistice, coordonate cu vorbirea, adiacente ei.

A treia situație e cea din exemplul *Plouă* [1]. Aici, „subiectul gramatical lipsește", dar nimic nu ne îndreptățește să afirmăm că există subiect logic. „Haosul", „natura" sau cauza ploii, chiar cunoscute de părți nu pot fi presupuse în mod necesar ca subiect al propoziției; presupunînd că omul ar reuși

Scanned with OKEN Scanner

să producă ploaia după voie și dacă acest om ar voi să comunice propria lui plouare, el va putea folosi în continuare forma impersonală *plouă*[2]; aici, desinența de persoana a treia are un caracter formal, ea putînd fi total lipsită de calitatea de a indica un subiect. De altfel, chiar ediția II din Gramatica Academiei convine că „propozițiile al căror predicat este un verb impersonal, nu au subiect, deoarece acțiunea exprimată de astfel de verbe nu poate fi atribuită unei persoane" (GLR$_1$ II, § 115), unui obiect în general.

Unii logicieni susțin, chiar și în acest caz, existența unui subiect, anume obiectul despre care se afirmă sau se neagă ceva, în speță cunoștința despre obiectul la care se referă conținutul gîndit în predicat, care reiese de la sine din consensul vorbirii sau din situația respectivă (și deci nu necesită o denumire verbală în vorbirea externă): „propoziția impersonală *Se înserează* exprimă predicatul judecății în cazul cînd cele gîndite de noi în el se corelează cu un anumit loc și cu un anumit timp. Această cunoaștere a locului și timpului respectiv formează subiectul judecății" [3]. Cred că această afirmație e acceptabilă în cazul diatezei pasive corespunzătoare: *Iașul e plouat*; dar a spune că aceeași formă lingvistică exprimă subiectul și în cazul diatezei active, și în cazul diatezei pasive, ar duce la confundarea celor două diateze, unanim distinse logic.

De altfel, în orice judecată-propoziție se consideră un anumit loc și un anumit timp, și, de obicei, se presupun circumscrieri ale verbului, exprimate prin circumstanțiale de loc, de timp (afară de cazul în care contextul nu ne indică și timpul sau în care locul și timpul nu ne interesează) și în general printr-un complement existent deopotrivă și în propozițiile cu subiect. Rămîne dar tot atît de evident că propozițiile de tipul *Plouă* au un element mai puțin decît celelalte și acest element este tocmai subiectul, deopotrivă de logic și deopotrivă de gramatical.

O situație comună, din punct de vedere fonetic, ultimelor două categorii o formează propozițiile de tipul: *Bate miezul nopții*, în care subiectul (cel care răspunde la întrebarea: *Cine bate?*) poate fi determinat (cînd a fost exprimat în convorbire sau cînd se presupune rememorarea lui de către interlocutor) sau, deopotrivă, poate lipsi (cînd vorbitorul nu are intenția să-l specifice, cînd interlocutorii nu sînt preocupați de determinarea lui) și logic, și gramatical; subiectul putînd fi chiar eu însumi (adică persoana I, cel care face comunicarea), fără ca prin aceasta să mint (deși spun *bate*!).

Eliberarea predicatului de subiect în *Plouă* sau, în condițiile flexiunii verbale personale, în *Bate*... mi se pare realizare a limbii, cu nimic mai prejos (din punct de vedere logic) ca formele germ. *es regnet* sau fr. *il pleut* [4] sau unei propoziții românești de tipul *Cineva* sau *Ceva bate*...

Adaug că toate celelalte verbe (cu excepția acelora pentru care pronumele reflexive nu au devenit o anexă obligatorie, de valoare pur formală) pot forma propoziții fără subiect, impersonale, cu ajutorul reflexivului *se*: *aici se muncește* (= *aici muncești*).

Prin adăugarea unui subiect (*Ceasul bate*; *Ion muncește*), gruparea predicativă este delimitată, tot astfel cum un complement delimitează predicatul; din acest punct de vedere s-ar putea face o paralelă între subiect și complement.

Scanned with OKEN Scanner

1 Al. Graur, în *Părțile principale ale propoziției*, în afara altor exemple care exprimă tot manifestări ale naturii, mai adaugă: *sună la intrare*; *bate 12*; *a spus la radio că...*; *scria-n gazetă că...*; *cînd un bătrîn nu mai e bun de nimic, îi dă otravă*.

2 Deși unele verbe impersonale au și forme personale — *tunăm și fulgerăm* — totuși, ele fiind concepute inițial ca impersonale, formarea lor nu a avut în vedere o flexiune completă după persoane și număr; de unde, posibilitatea unor inconcilieri fonetice între temă și desinență. Dacă formele personale *plouam*, *plouai* etc. sînt perfect posibile fonetic, formele *eu plou*, *tu ploi* îmi par prea puțin literare. O imposibilitate fonetică de extindere a formelor, și în cazul verbului *a ouă*, conceput tot numai cu subiect de persoana a treia; dacă într-o fabulă am face găinile să vorbească, am putea folosi ușor *ouăm*, *ouați*, dar nu și *tu oi*. O formă impersonală ca *plouă* ar acoperi așadar asemenea deficiențe fonetice provenite din faptul că nu s-a avut în vedere inițial decît forma de persoana a treia, forma impersonală.

3 Tavaneț, *op. cit.*, p. 42—43 (citatul, de la p. 43).

4 Contra: Al. Posescu, *Teoria logică a judecății*, București, 1946, p. 90—92.

§ 49. Propoziții „fără predicat". Nu putem afirma situații similare în ce privește „propozițiile fără predicat": orice propoziție enunțiativă are un predicat [1] care uneori e subînțeles. Dacă, la întrebarea *Cine a depășit norma?*, se răspunde *Ion*, nu înseamnă că propoziția *Ion* nu are predicat; predicatul este *a depășit*(*-o*); existînd în propoziția precedentă, nu s-a mai repetat [2].

1 În acest sens: Tavaneț, *op. cit.*, p. 43.

2 În terminologia lui H. Wald, însuși cuvîntul *Ion* e predicatul (v. Henri Wald, *Propoziția și judecata*, în: L.R., 10, 1061, p. 523). Voi reveni.

§ 50. Copula. Gramatica și logica au înțeles prin copulă, rînd pe rînd, una sau alta din următoarele concepte: *a)* verbul auxiliar cu care se introduce un predicat nominal, în general o formă verbală personală a auxiliarului *a fi* (GLR_1 I, § 238) [1] (deci flexiunea verbală a predicatului, respectiv un mijloc fonetic); *b)* ceea ce corelează subiectul și predicatul — noțiuni diferite — cu una și aceeași realitate [2] (deci o categorie logică) *c)* ceea ce afirmă sau ceea ce neagă subiectul despre predicat [3] (idem); *d)* ceea ce are propoziția enunțiativă în plus față de propoziția imperativă [4] (idem). Alți autori nuanțează, distingînd între copula logică și copula gramaticală [5].

Într-o propoziție de tipul *Soarele este luminos* toți autorii sînt de acord, din capul locului, că *este* e copula, logică și gramaticală. Dificultățile — deci discuțiile [6] — urmează de îndată ce: dispare auxiliarul *a fi* (*Soarele luminează*), dispare subiectul (*E luminat*), apare negația (*Soarele nu e luminos*) sau, în sfîrșit, de îndată ce avem de a face cu o propoziție imperativă (*Fii luminos!*) sau interogativă (*E luminos?*), fără a mai vorbi de combinările posibile dintre toate aceste situații.

Desigur, fiecare dintre aceste concepte își are rațiunea lui. Să le luăm pe fiecare în parte.

a) Verbul copulativ *a fi* (în formă verbală personală) își are rațiunea în măsura în care predicația nu are flexiunea necesară unui predicat (*Soarele e luminos*): în măsura în care o are, verbul copulativ dispare (*Soarele luminează*). Speculațiuni de genul: *Soarele luminează* înseamnă *Soarele este luminînd*, pentru a dovedi că *este* există totuși, nu adaugă argumentației.

Principial, este indiferent dacă spunem că „forma verbală a auxiliarului *a fi* nu are decît valoarea unei forme verbale, lipsită de înțeles propriu" (for-

Scanned with OKEN Scanner

mulare admisibilă dacă ţinem seama că aceleaşi forme se folosesc şi în propoziţiile negative) sau că formele verbale celelalte (cele predicative) implică aceeaşi capacitate, acelaşi conţinut ca formele auxiliare.

b) Legătura dintre subiect şi predicat îşi are raţiunea în măsura în care există subiect (logic şi gramatical); în măsura în care există subiect, cu alte cuvinte în care conjugarea e personală, predicatul e cel care se atribuie subiectului, deci legătura se exprimă totdeauna prin verbul predicatului (*a fi* în cazul predicatelor nominale, verbul numit noţional — sub rezervele făcute sup., § 42 — în cazul predicatelor verbale).

c) În ce priveşte diferenţa dintre propoziţia afirmativă şi cea negativă: iniţial, existînd numai propoziţii (de tipul celor pe care azi le numim) afirmative, exprimarea afirmaţiei nu a avut nevoie de un cuvînt special. Astăzi, cînd există şi propoziţii negative exprimate cu ajutorul lui *nu*, se poate spune: negaţia se exprimă prin *nu*, afirmaţia prin lipsa lui *nu*.

d) Diferenţa dintre propoziţia enunţiativă şi cea imperativă se exprimă — dacă nu printr-altceva — în orice caz printr-o diferenţă de intonaţie (grafic — prin semnul exclamării), care este tot un mijloc fonetic. Aici, copulă pare a numi în logică ceea ce gramatica ar putea numi calitatea avută de predicat în judecata enunţiativă. Paralelismul logic dintre enunţ şi poruncă apare şi fonetic, prin diferenţa de pronunţare a propoziţiilor enunţiativă şi imperativă.

e) Distingîndu-se între copula logică, obligatorie („actul comparaţiunii mentale", „expresiunea unei ecuaţiuni între două idei"), deci *b*, şi cea gramaticală, de care ne-am putea dispensa („semnul de existenţă şi de inerenţă a predicatului în subiect" (Steinthal)) — ceea ce ar părea să fie *c* sau *d*) nu se demonstrează lipsa de coordonare între logică şi gramatică.

Rezultă că — oricare ar fi sensul la care ne-am opri în determinarea copulei — paralelismul dintre judecată şi propoziţia enunţiativă este evident.

1 În acest sens, şi Ştefan, *op. cit.*, p. 71—73, § 34—36.
2 Vezi Tavaneţ, *op. cit.*, p. 43—44.
3 Vezi *ibid.*, p. 67; în continuare, p. 67—75.
4 Vezi H. Wald, *Rolul limbajului în formarea şi dezvoltarea ideilor*, p. 56—57. Pentru alte aspecte ale copulei, vezi Posescu, *op. cit.*, p. 97—105.
5 Lazăr Şăinénu, *Raporturile între gramatică şi logică c'o privire sintetică asupra părţilor cuvîntului* [,] *studiu de linguistică generală*, Bucureşti, I. V. Socecŭ, 1891, p. 41.
6 Pentru asemenea discuţii, vezi Tavaneţ, *op. cit.*, p. 49—56.

§ 51 a. Atributul şi complementul. Se afirmă că subiectul şi predicatul din logică nu corespund subiectului şi predicatului din gramatică [1], în primul rînd prin aceea că o propoziţie enunţiativă poate conţine atribute şi complemente, în timp ce judecăţile nu le-ar conţine [2].

Am arătat (sup., § 30) că atributul şi complementul sînt componente nu ale propoziţiei, ci ale numelui — uneori subiect —, respectiv ale verbului-predicat; căci şi numele, şi predicatul se pot exprima fie printr-un singur cuvînt, fie printr-un cuvînt cu compliniri: *Pănini* şi *Matei Caragiale*; *pedalează* şi *merge pe bicicletă*. Raţiunea unei exprimări prin compliniri (atribut, complement) este, în primul rînd, acela de a reduce lexicul la minimum

Şi cuvîntul de bază (nume, verb), şi determinările lui (atribut, complement), şi întreg grupul nominal sau gruparea predicativă trebuie distinse şi denumite atît în logică, cît şi în gramatică. Numai o simplă întîmplare, o simplă uzanţă a făcut ca gramatica să denumească forma de bază, iar logica grupul (gruparea).

Pe de altă parte există apropieri între atribut şi complement, exprimate în limbă prin identitatea de formă a desinenţelor de genitiv şi de dativ la substantive, prin identitatea sau corespondenţa dintre complemente şi atribute, astfel identitatea dintre atributul de relaţie (nesemnalat de Gramatica Academiei) şi complementul de relaţie (GLR_2, § 658—663) [3] şi — s-ar putea adăuga — dintre atributiva de relaţie şi completiva de relaţie (*ibid.*, § 852—853). (V. şi inf., § 66 şi 137b.)

Socotesc de asemenea fără influenţă asupra celor susţinute faptul că, alături de formele verbale predicative, mai primesc complemente şi alte forme ale verbului, ca: gerunziul, supinul (prescurtări ale propoziţiei) şi infinitivul scurt (substantivizare a esenţei unui predicat).

1 Ca urmare, v. T a v a n e ţ, *op. cit.*, p. 45—46.

2 Cf. *ibid.*, p. 47. Într-o formă mai generalizată, teza este prezentată în H. W a l d, *op. cit.*, p. 64 („subiectul logic n-are nici gen, nici număr, nici caz şi deci nu se declină; predicatul logic n-are nici persoană, nici număr, nici timp, nici mod, nici diateză şi deci nu se conjugă; judecata n-are părţi secundare şi deci nu cunoaşte deplasări topice sau sintactice").

3 Gh. P o a l e l u n g i, *Atributul de relaţie*, în: *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1965, p. 701—704.

§ 51 b. Prefixele şi terminaţiile numelui şi formelor verbale. În acelaşi mod se pune problema şi cu diferitele prefixe sau terminaţii care, de cele mai multe ori, nu diferă de atribute şi de complemente decît fonetic; uneori chiar aceeaşi parte de vorbire apare cînd sub formă de cuvînt, independent fonetic de alte cuvinte, cînd ca prefix sau ca terminaţie (ortografia subliniază uneori trecerea, cu ajutorul liniuţei de unire): *sarcinile mele* = *sarcinile-mi*; *considerare din nou* = *reconsiderare*.

Singura situaţie în care înţelesul terminaţiilor nu e de atribut sau de complement este acela al d e s i n e n ţ e l o r (în sensul folosit de ediţia I a Gramaticii Academiei): cele n o m i n a l e, care au rol de a subordona numele altei părţi de vorbire (echivalînd deci cu prepoziţiile); cele v e r b a l e, care au rol de nume (de pronume personal), de subiect.

§ 52. Diateza activă şi diateza pasivă. Se afirmă că subiectul logic e diferit de subiectul gramatical în diateza pasivă (GLR_1 II, § 110), inclusiv în diateza reflexivă cu înţeles pasiv: în timp ce în propoziţia *Ion a îndeplinit planul* (diateză activă), *Ion* e şi subiectul logic, şi subiectul gramatical, în propoziţia *Planul a fost îndeplinit de Ion* (diateză pasivă), *Ion* ar rămîne subiectul logic, dar *planul* ar deveni subiect gramatical (v. GLR_1: I, § 222; II, § 110).

Dacă înţelegem prin subiect logic „partea de la care pleacă gîndirea şi despre care se vorbeşte ceva" (GLR_1 II, § 102), atunci acesta e — chiar în diateza pasivă — tot subiectul gramatical. Diferenţa dintre cele două

Scanned with OKEN Scanner

diateze nu stă în diferența de subiect logic, ci de subiect real (inf., § 72 etc.).

§ 53. Subiect logic personal prin construcții impersonale. Se observă că în construcții de tipul *mi-e foame, mi-e frig, îmi pasă, îmi trebuie* (GLR_1 II, § 110), „subiectul logic" e în dativ, în timp ce subiectul gramatical lipsește: avem de-a face cu pure construcții impersonale [1]; logică și gramaticală ar fi construcția din franceză *j'ai faim* sau construcția românească *am poftă de mîncare*.

Ce e aici aparte? Că intenția celui care face comunicare nu e aceea de a face considerații impersonale, de a semnala existența foamei, ci de a arăta că o anumită persoană este înfometată. Formularea impersonală, logică cel puțin la origine [2], îngăduie o aplicație derivată, în care se comunică ceva despre cineva anume, dispărînd logica de origine a structurii propoziției.

1 Contra: GLR_1 II, § 110; după Gramatica Academiei, „foame", „sete", „dor" sînt subiecte gramaticale. De ce să nu le interpretăm prin regulile comune, ca determinante predicative ale unor propoziții fără subiect?

2 Vezi: G r a u r, *Studii de lingvistică generală*, 1960, p. 361—367; H. W a l d, *op. cit.*, p. 48; id., *Introducere în logica dialectică*, Edit. Academiei, 1959, p. 138.

§ 54. Subiect și predicat logic diferite de subiectul și predicatul gramatical. Se mai observă că modul în care se accentuează (ca topică, intensitate sau durată) un cuvînt sau altul determină subiectul și predicatul logic (în sens de obiect al judecății [1] și de ceea ce se comunică despre el), ceea ce face ca uneori să fie deosebite de subiectul și predicatul gramatical (în sens de nume la nominativ și de verb la mod personal).

Astfel, în *Ion studiază*, sîntem de obicei interesați de cine studiază, de Ion; în *Studiază Ion*, sîntem interesați de ce face Ion, de faptul că studiază; în *Matematici studiază Ion* sîntem în primul rînd interesați de obiectul învățăturii, de matematici. Tot astfel, s-a spus, în propoziția *Mîine seară mă întîlnesc la universitate cu un vechi prieten*, predicatul ar fi, rînd pe rînd, *mîine, seară, universitate, vechi, prieten* etc., tot astfel cum ar putea rămîne și *mă întîlnesc*, după cum cel care face comunicarea accentuează tonic un cuvînt sau altul; exprimată logic, propoziția s-ar transforma, rînd pe rînd, în propoziții de tipul: *Ziua în a cărei seară mă întîlnesc, la universitate, cu un vechi prieten e mîine* (care răspunde la întrebarea: *în ce zi?*) etc. [2]

Deci obiectul comunicării poate fi situat în oricare parte a propoziției, predicatul devenind simplu mijloc de a se comunica, în realitate, o altă parte de vorbire a propoziției. Realitatea, cea obiectivă, exprimată de diferitele variante ale propoziției rămîne însă tot timpul aceeași.

Precizînd o formulare a Gramaticii Academiei (cu ajutorul parantezelor pătrate), am putea spune că „subiectul judecății este obiectul [real al] gîndirii noastre, iar predicatul judecății este elementul [real] nou privitor la subiect", în timp ce, în propoziție, predicatul atribuie [formal] ceva subiectului (cf. GLR_2, § 429, 516 și 526).

Oricum, în toate aceste situații (care, de altfel, nu se mărginesc la dublarea conceptelor de subiect și de predicat [3,4]) explicate pornind de

Scanned with OKEN Scanner

la totala suprapunere a conceptelor logice cu cele gramaticale (astfel cum sînt cunoscute), cred că e mai puțin vorba de depărtări dintre logică și gramatică, cît de noi utilizări date unor forme lingvistice. Capacitatea de semnificație a unui semn lingvistic nu se epuizează, nici nu poate fi prevăzută o dată cu prima lui utilizare.

1 Vezi Ministerul Învățămîntului, *Logica*, 1953, p. 49.

2 H. Wald, *Rolul limbajului în formarea și dezvoltarea ideilor*, p. 64—68. Un alt exemplu prezintă o diferență de topică. În acest sens, și id., *Realitate și limbaj*, p. 114.

3 Vezi *Introducere în lingvistică*, p. 161—162; v. și *„cînd* invers" la Alexandru Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în: *Studii de gramatică*, vol. I, p. 137. Tot astfel; *De ce n-am eu douăzeci de ani?* (GLR$_1$ II, § 33), interogativ-negativă ca formă și optativ-afirmativă ca înțeles.

4 O asemenea discriminare pur terminologică, și deci dăunătoare, între „logic" și „lingvistic" are un caracter mai general. Astfel, P. Miclău (*Semnul lingvistic*, p. 504) apreciază că *bunăvoință* cuprinde două unități lingvistice, dar una de logică. Aș considera că, dacă inițial au fost două unități, una de logică și alta de lingvistică (cînd genitivul era *bunei(-)voințe*), astăzi cele două înțelesuri s-au pierdut deopotrivă logic, deopotrivă lingvistic (genitiv: *bunăvoinței*), păstrîndu-se doar în disciplinele istorice respective (istoria semantică, etimologie).

§ 55. Pluralitate de judecăți — o singură propoziție, și invers. De obicei, este vorba de două situații, ale căror fond și formă sînt deopotrivă de concordante:

1) subordonarea unor propoziții altei propoziții, devenită astfel propoziția principală, caz în care avem o singură judecată și o singură propoziție propriu zisă (din acest punct de vedere, terminologia folosită de gramatica limbii ruse mi se pare mai adecvată);

2) corelarea mai multor predicate cu ajutorul unei conjuncții de coordonare, caz în care avem deopotrivă mai multe și judecăți, și propoziții; aceste fraze ar putea avea, de pildă, un subiect comun, deopotrivă logic și gramatical. În sfîrșit, se mai remarcă un caz, cel în care corelarea a două predicate dă un înțeles deosebit de înțelesurile predicatelor componente și al conjuncției dintre ele: *fac cît fac* (tip ce poate fi construit cu orice verb, mai ales la indicativul prezent), *taie și spînzură*[1] etc., situații în care am avea o judecată, dar „două" predicate (în orice caz, două verbe).

1 Exemplu dat în discuțiile comunicării menționate din 13 aprilie 1962.

3. Noțiunea — nume sau grup nominal și judecata — propoziție enunțiativă

§ 56. Asemănări între noțiune-nume și judecată-propoziție (urmare la § 29 și urm.). Și numele, și propoziția consemnează înțelesuri, de sine stătătoare; ambele se exprimă lingvistic prin forme morfologice specifice.

O dată însă comunicată propoziția, ea devine un obiect cunoscut, reprezentat printr-un nume, de regulă un simplu demonstrativ (de obicei, *aceasta* (*asta, aiasta*); dar și: *aceea* (*aia*), *astea*, *acest fapt* etc.; cu corespondentul respectiv în nucleul propozițional: *o*, *le*):

„Tii! a s t a **o** *hoțul de taica mi-a făcut-***o** *!" că-mi spusese cu vreo cîteva zile mai înainte* [...][1]
— N-ai aflat tu că, pînă nu plînge copilul, nu capătă țîță?... — Ba a i a **o** *am aflat-***o** *eu*[2].
— Lasă a s t e a, înalt prea-sfinte, și spune-mi drept [...][3]

Cel ce ştie şi o ştie (că ştie) e un savant [...]
Cel ce ştie şi nu o ştie (că ştie) e un visător [...]
Cel ce nu ştie şi o ştie (că nu ştie) e un ignorant [...]
Cel ce nu ştie şi nu o ştie (că nu ştie) e un semidoct [4]

(în acest sens, şi GLR_2, § 674).

De aici, putem ajunge la propoziţia „articulată", similară cu numele articulat; articularea se realizează cu ajutorul lui *aceea că* (urmată de o formă verbală personală regentă) sau al lui *aceea de* (urmată de un infinitiv): *A fost cetăţeanul fără pereche în cea mai simplă artă şi în ceea mai rafinată, universal tocmai prin aceea de a fi curs în albia sa, ca orice adevărat fluviu* [5], sau, pentru atributivele introduse prin *care*, cu ajutorul lui *cel*: *cel care* (inf., tabelul 18). De aici, *ceea ce* (sup., § 39).

Anticipînd asupra valorii logice a prepoziţiilor neenunţiative, menţionez aici că se pot nominaliza (respectiv izola, preceda de o propoziţie) şi întrebările sau părţile de propoziţie care se pot afla prin asemenea întrebări: *La ce anume grad de dezvoltare trebuie să ajungem în domeniul diversificării industriei constructoare de maşini, aceasta este o altă problemă* [...] [6]; *De ce avem însă tocmai cunoscutele cinci simţuri* [...] *necesitatea raţională a acestui fapt rămîne să se arate în consideraţia filozofică* [7]. Se spune, de pildă, despre ceva, că *seamănă* (sau alt verb) *a te miri ce* sau *a miră-te ce* [8], formîndu-se astfel, din propoziţii, adevărate substantive invariabile: *calcă-n strâchini, fluieră-vînt, încurcă-lume, linge-blide, tîrîie-brîu, zgîrîie-brînză* etc. (putînd fi precedate de *un, o, nişte* etc.).

O altă asemănare între nume şi propoziţii, reflectare în lingvistică a asemănării dintre nume şi judecată, o constituie posibilitatea celor două categorii de a se subordona (numele, cu ajutorul prepoziţiilor şi al cazurilor oblice; propoziţia, cu ajutorul conjuncţiei de subordonare şi al conjunctivului), oricare din ele, fie unui (alt) nume (atribute, atributive), fie unei (alte) propoziţii (complemente, completive).

1 I. L. Caragiale, *Păcat* ..., în: id., *Opere*, I, p. 42.
2 Id., *Calul dracului*, p. 246.
3 Id., *Poveste*, în: id., *Opere*, II, p. 285.
4 Revista de psihologie, 6, nr. 1, 1960, p. 93. În original, în loc de *o*, e trecut textul din paranteză.
5 G. Călinescu, *Mihail Sadoveanu*, în: id., *Cronicile optimistului*, p. 338.
6 Nicolae Belli, în: *Eficienţa economică a comerţului exterior* [.] *Probleme teoretice şi metodologice*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1967, p. 276.
7 Hegel, *Enciclopedia ştiinţelor filozofice*, partea a treia, *Filozofia spiritului*, trad. Constantin Floru, [Bucureşti,] Edit. Academiei, 1966, p. 103.
8 Tudor Arghezi, *Bănică*, în: id., *Scrieri*, 15, [Bucureşti,] Edit. pentru literatură, 1967, p. 280.

§ 57. Comparaţie între un verb şi numele aparţinînd familiei flexionare a acelui verb. Să comparăm acum sfera unei propoziţii simple (respectiv a unei forme verbale personale) cu sfera substantivului aparţinînd aceleiaşi flexiuni, de exemplu sfera *existam* cu una dintre sferele *a exista, existare,*

Scanned with OKEN Scanner

existat, existență (diferențele semantice dintre acestea putînd fi, aici, neglijate).

Se observă că substantivul are o sferă mai cuprinzătoare decît verbul (în cazul ales, el are poate cea mai mare sferă posibilă, dintre toate cuvintele); iar dacă forma verbală nu ar fi indicativul, sfera verbului ar fi și mai mică. Pentru a le aduce la aceeași sferă, va trebui limitată sfera substantivului *existență* prin diferite atribute: cu aproximație neglijabilă, *existam* corespunde grupului nominal *existența mea de atunci*. Aceasta permite propoziții atributive cu verbul din rădăcina numelui: *pohta ce am pohtit* (Mihai Viteazu).

Aduse la aceeași sferă, se evidențiază că înțelesul celor două forme nu se identifică: numai verbul are capacitatea de a atesta *existența mea de atunci*, formația nominală presupune formulat verbul; numai după ce atest (expres sau subînțeles) „existența mea de atunci", pot să vorbesc despre *existența mea de atunci*.

Mai e de observat că unei comunicări îi pot corespunde mai multe forme nominale, diferite după partea comunicării ce se pune în evidență; astfel, propoziția *delfinul e înțelegător* poate fi punctul de plecare al mai multor forme nominale (*delfinul înțelegător, înțelegerea delfinului, existența delfinului înțelegător*) care condensează propoziția preexistentă [1].

Așadar judecata, exprimată în general printr-o propoziție enunțiativă (principală), reprezintă — exteriorizată — comunicarea unei realități pînă atunci necunoscute interlocutorului (neexteriorizată: conștiința unei noi realități). Diferenței logice dintre noțiune și judecată îi corespunde diferența gramaticală dintre numele nominativ (respectiv grupul nominal) și propoziție (respectiv fraza cu o singură propoziție principală) enunțiativă.

Că funcțiile diferitelor categorii sintactice rezultate din acest sistem, în procesul lui de dezvoltare, s-au mărit, ajungînd a fi inversate fie pentru a comunica mai simplu, fie pentru a primi un conținut afectiv [2], aceasta nu schimbă punctul de plecare și nu atinge principiul concordanței dintre logică și gîndire, ci numai reconsideră capacitatea lor de folosire. Cu aceste precizări, identific categoriile logice de subiect și predicat cu categoriile gramaticale respective, cel puțin pentru propozițiile enunțiative [3].

Spre deosebire de nume, propoziția totdeauna corelează: corelarea verbului cu subiectul, corelarea verbului cu complementele lui și corelarea ce se desprinde din înseși flexiunea lui (persoană, număr, mod, timp). Este exact că există forme verbale în care subiectul nu e determinat (și care deci ar putea fi oricine), de exemplu *plouă;* că există forme verbale în care momentul nu e delimitat (prezentul gnomic); dar n i c i o d a t ă forma verbală (personală) nu va avea î n a c e l a ș i t i m p și subiect nedeterminat, și timp de aplicare nelimitat, și mod necondiționat, căci atunci s-ar confunda cu numele corespunzător (*ploaia*) și nu ar mai comunica nimic [4].

1 Vezi H. W a l d, *op. cit.*, p. 46 („Cuvintele au devenit elemente ale propoziției în și prin propoziție. Cuvintele, ca atare, sînt deopotrivă și elementele și produsele propoziției").

2 Despre aceste conținut, v. H. W a l d, *Propoziția și judecata*, p. 521—527, în special pentru comparația dintre structura metaforei și structura judecății (p. 525).

3 V. și S p i r k i n, *op. cit.*, p. 127—128.

4 Aceasta se aplică și pentru propoziția exprimată prin substantiv (*Ploaie*), care are un înțeles mai restrîns („e ploaie") decît numele *ploaie* („ploaia").

Scanned with OKEN Scanner

4. Raţionamentul şi mijloacele lingvistice de exprimare a acestuia

§ 58. Raţionamentul şi legătura dintre propoziţii în genere se exprimă lingvistic prin înlănţuirea mai multor propoziţii, fiecare dintre ele făcînd legătura cu cea precedentă (în afara celei dintîi, total independentă) printr-o conjuncţie sau o locuţiune conjuncţională: *adică, aşadar, cu alte cuvinte, deci, desigur* etc., prin corelative de coordonare (inf., § 153) sau de subordonare (*dacă . . . atunci . . .*), prin propoziţii de legătură (*care va să zică, după cum am arătat* (*demonstrat, văzut*), *se înţelege* etc.), gerunzii (*rezumînd*), forme eliptice (*pe scurt*), forme străine (*bref*) etc.: *A! care va să zică Mizilul nu e capitală de judeţ!* [1]; sau cu propoziţia care urmează: *Am dedus astfel, S-a întîmplat după cum urmează, Am auzit următoarele.*

Uneori numai termenul de legătură aminteşte raţionamentul: *Am venit şi eu, Dă-mi şi mie* etc.

Cu folosirea gerunziului, raţionamentul apare şi în forma unei singure propoziţii [2].

Se observă că uneori legătura este făcută prin înseşi elementele propoziţiei.

Nu prezint aici raportul dintre tipurile de raţionament şi mijloacele lingvistice corespunzătoare, arătate — într-o măsură mai mare sau mai mică, mai completă sau mai puţin completă — în diferitele sintaxe şi logice; menţionez numai că, într-un raţionament (şi, în general, într-o comunicare dezvoltată) funcţia de comunicare a propoziţiei izolate este preluată de întregul sistem de propoziţii, corespunzătoare unui unic raţionament, care realizează o comunicare supericară fiecărei propoziţii luate în parte [3].

1 I. L. Caragiale, *O zi solemnă*, în: id., *Opere*, I, p. 262.
Unele detalii în Gorski şi Comlev, *op. cit.*, p. 90—104.

2 Vezi O. Jespersen, ap. H. Wald, *Rolul limbajului în formarea şi dezvoltarea ideilor*, p. 47 („Noţiunea n-a avut niciodată o existenţă independentă faţă de judecată. Indiferent de stadiul ei de dezvoltare, noţiunea este o judecată înfăşurată, după cum judecata este o noţiune desfăşurată. Şi deoarece orice judecată este, în fond, fie concluzia unui raţionament, fie una din premisele lui, noţiunea este, în ultima instanţă, un raţionament înfăşurat, după cum raţionamentul este, în ultima analiză, o noţiune desfăşurată").

3 În mod restrîns (astfel: Hegel, *Enciclopedia ştiinţelor filozofice*, partea întîi, p. 298—299), numai propoziţia finală, de conchidere, a unui raţionament are caracter de judecată.

5. Judecata — propoziţie enunţiativă şi propoziţiile neenunţiative

§ 59. **Generalităţi.** Propoziţiile enunţiative principale şi numele nominative din aceste propoziţii pot fi pronunţate cu o tonalitate care să le dea — alături de funcţiunea lor logică de judecată, respectiv de noţiune — şi un caracter subiectiv (sup., § 9b): compară propoziţia exclamativă *A venit primăvara!* cu propoziţia enunţiativă *A venit primăvara* [1]. Elementul logic din propoziţia exclamativă — cel puţin din acest fel de propoziţie exclamativă — nu este cu nimic afectat prin exclamaţie. Dar, în rest cel puţin, propoziţiile neenunţiative sînt străine de logică [2]?

Gramatica Academiei consideră că e propoziţie comunicarea în care se exprimă fie o judecată (deci propoziţia enunţiativă), fie „o idee cu carac-

Scanned with OKEN Scanner

ter afectiv [. . .] care presupune existența unei judecăți neexprimate" — prin „afectiv" înțelegîndu-se „optativ, interogativ, dubitativ, exclamativ sau imperativ" (GLR$_1$ II, § 2; tot astfel, *ibid.*, § 27). Logicienii la rîndul lor (am în vedere pe Tavaneț) consideră că asemenea idei (întrebarea, exclamația, porunca) sînt apropiate de judecată prin aceea că fiecare din ele se exprimă printr-o propoziție, că fiecare are un caracter concret și că — în măsura în care reflectează realitatea — sînt juste sau nejuste [3].

Pentru a afla logica propozițiilor neenunțiative, să facem o paralelă între o propoziție enunțiativă, alta afectivă (exclamativă în sens restrîns), altele optative și imperative, cu conținut comparabil (pe cît posibil, nefiind altă diferență între ele decît caracterul de judecată, întrebare, emoție, dorință, poruncă):

	Cu subiectul determinat:	Cu subiectul nedeterminat:
enunțiativă propriu zisă (reală)	*Ion se duce la școală*	*Cineva se duce la școală*
optativă, exprimînd dorința:		
— subiectului [4]	*Ion s-ar duce la școală*	
— persoanei I [4,5]	*De s-ar duce Ion la școală!*	
exprimînd urarea sau blestemul persoanei I	*Duce-s-ar Ion la școală (să se ducă)!*	în mod similar, numele *Ion* se înlocuiește prin *cineva*
exprimînd porunca sau permisiunea persoanei I..	*Ducă-se Ion la școală!*	
enunțiativă, coroborată cu o stare afectivă (exclamativă)	*Ion se duce la școală!*	
exclamativă, în care starea afectivă împiedică numirea subiectului	—	*Cine se duce la școală!*
interogativă:		
propriu zisă	*Ion se duce la școală?*	*Cine se duce la școală?*
optativă	*Ion s-ar duce la școală?*	*Cine s-ar duce la școală?*

Ne apare totala corespondență a propozițiilor neenunțiative cu propoziția enunțiativă corespunzătoare, deci și cu judecata. A doua coloană de exemple, în care nedeterminarea (în exemplul nostru, nedeterminarea subiectului) are o cauză diferită după cum propoziția e enunțiativă (persoana I nu exprimă cuvîntul fie că nu socotește necesar să-l exprime, fie că socotește necesar să nu-l exprime, fie în sfîrșit că nu-l cunoaște), interogativă (că, necunoscîndu-l sau neștiind dacă persoana a doua îl cunoaște, urmărește să-l afle de la aceasta) sau exclamativ-afectivă (că, din cauza emoției, îi este sau i-ar fi cu neputință), diferă de prima coloană prin simplul fapt că un cuvînt cu înțeles hotărît (în exemplul nostru subiectul; putînd fi însă oricare parte a propoziției și orice cuvînt) a fost înlocuit cu un cuvînt cu înțeles nehotărît, interogativ sau exclamativ (afectiv) de aceeași formă sin-

Scanned with OKEN Scanner

tactică şi la aceeaşi flexiune (caz etc.) cu respectivul cuvînt cu înţeles hotărît, şi anume: numele, cu un pronume nehotărît, interogativ sau exclamativ (afectiv); atributul, cu un adjectiv nehotărît, interogativ sau exclamativ (afectiv) etc.

Pornind de la premisa că orice judecată — propoziţie enunţiativă are trei elemente (subiect, predicat şi copulă), logicienii au afirmat că o întrebare, o poruncă etc. e lipsită de unul dintre acele elemente; subiectul neputînd lipsi niciodată, elementul lipsă la o întrebare e copula sau predicatul, iar elementul lipsă la o poruncă e copula [6] (v. şi sup., § 50).

Am arătat chiar — prin exemplul de mai sus — că subiectul poate lipsi. În măsura în care se consideră că accentuarea unui cuvînt sau a altuia dintr-o propoziţie enunţiativă determină elementul care aduce noul, „predicatul" logic (sup., § 54), se va putea spune totodată că propoziţiile exclamative (afective) şi cele interogative (fără întrevederea răspunsului) sînt lipsite de asemenea „predicat"; în măsura în care însă nu avem în vedere acest aspect, se poate spune că elementul lipsă din propoziţiile interogative variază, nefiind niciodată însă verbul predicatului (cel mult — numele predicativ) [7].

1 În acest sens, şi *Introducere în lingvistică*, p. 40.
2 Vezi H. Wald, *op. cit.*, p. 55—59.
3 Tavaneţ, *op. cit.* p. 30—33.
4 Cele două feluri de propoziţie optativă coincid ca înţeles cînd persoana I e totuna cu subiectul. Distincţie atinsă în: GLR_1 II, § 40; GLR_2, 440.
5 Sau dorinţa celui în situaţia căruia se consideră persoana I.
6 Vezi H. Wald, *op. cit.*, p. 56—57.
7 V. şi Elena Carabulea, *Clasificarea propoziţiilor după scopul comunicării*, în: L.R., 11, 1962, p. 366—374 (îmi pare dificil de susţinut că imperativele sînt specii de enunţiative, cărora li se opun interogativele; mai degrabă interogativele sînt specii de imperative).

§ 60. Copula în propoziţiile neenunţiative. Acceptînd, pentru conceptul copulei, sensul că ea numeşte în logică ceea ce în gramatică s-ar numi calitatea predicatului din judecata enunţiativă, va trebui să conchidem existenţa unei copule imperative, a alteia interogative etc. Pe de altă parte, dacă prin propoziţia enunţiativă se afirmă sau se neagă ceva, prin propoziţia imperativă se urmăreşte realizarea ideii exprimate, afirmarea acelei idei (în propoziţia imperativă afirmativă), sau negarea ei (în propoziţia imperativă negativă); iar prin propoziţia interogativă se urmăreşte, se aşteaptă o afirmare sau o negare. Deci copula există peste tot, ceea ce echivalează cu lipsa sa de existenţă. Mai mult, însuşi numele poate fi pozitiv (*om*) sau negativ (*neom*), — în *neom* „ceea ce nu e om" negîndu-se înţelesul exprimat. Afirmarea şi negarea, de obicei revendicate numai pentru propoziţia enunţiativă, au aşadar un sens mai larg, rămînînd specifice propoziţiilor enunţiative calificările de adevărate (*afirm*, *neg*) şi de false [1].

De altfel, gîndirea omenească, ale cărei legi îşi propune să le prindă logica, nu se reduce la comunicarea unilaterală a unei judecăţi de existenţă. Un om întreabă (propoziţie interogativă), celălalt răspunde (propoziţie enunţiativă [2]); unul ordonă (propoziţie imperativă), celălalt execută sau refuză (aspect nelingvistic), iar raportarea de executare sau notificarea refuzului se face tot printr-o propoziţie enunţiativă [3].

Scanned with OKEN Scanner

Reamintesc, în sfîrșit, că o judecată poate include o întrebare (*l-a întrebat ce ar dori să cunoască*) sau o poruncă (*a cerut să i se dea un tratat de drept*), devenind interogativă indirectă, respectiv imperativă indirectă [4], în același timp enunțiativă (directă), tot astfel cum o judecată poate fi inclusă de o întrebare (*Știe că Horia a învins?*) sau de o poruncă (*Demonstrează că 1 + 1 = 2!*). Sau că pot avea loc coordonări, pe plan egal, între propoziții enunțiative și propoziții neenunțiative: [...] *doar căpetenie de tîlhari sau calpuzan nu era ca bunicu-său, ori de, mai știi minune* [4].

Rezultă că propozițiile interogativă, exclamativă (afectivă) și imperativă — fără să se reducă numai la gîndire [5] — implică și explicitează o gîndire egală cu aceea din propoziția enunțiativă corespunzătoare. În afara acestei gîndiri, nu există nimic altceva decît însăși întrebarea, afecția (emoția) sau porunca, acestea din urmă egal exprimate prin cîte o interjecție (interogativă, emotivă, imperativă), care nu includ altă judecată decît aceea implicată de ideea de întrebare, afecție (emoție) sau poruncă pe care o transmit, goală de orice alt conținut. Fără a mai dezvolta că însăși întrebarea, afecția (emoția) sau porunca sînt direct legate de cunoaștere, cea dintîi provocînd cunoașterea, iar următoarele aplicînd-o.

1 În terminologia clasică, un nume nu poate afirma sau nega (de pildă, Aristotel, *op. cit.*, p. 212 și 209): cuvîntul *uman* are un înțeles, dar nu înseamnă că este sau nu este. Și numai cînd se adaugă alte cuvinte, întregul poate forma o afirmație sau o negație — Expresia *nonom* nu este un nume, ci un nume nedeterminat. Contra: Kondakov, *op. cit.*, p. 240.

2 Vezi H. Wald, *op. cit.*, p. 65 („în ultima analiză, orice judecată este un răspuns la o întrebare").

3 Pentru comunicările bilaterale, există cuvinte speciale (sup., § 36 și 38 — „adverbele" „V" și „VI").

4 Matei I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, în: id., *Pajere* [.] *Remember* [.] *Craii de Curtea-Veche* [.] *Sub pecetea tainei*, ed. îngr. de Perpessicius, [București,] Edit. pentru literatură, 1965, p. 131.

5 Vezi Tavaneț, *op. cit.*, p. 29.

§ 61. Observații speciale asupra propozițiilor interogative. În special propoziția interogativă este strict legată de procesul de cunoaștere. Ea dezvoltă un imperativ subordonat acestui proces; ea reprezintă un act de cunoaștere, supus prin natura lui legilor logice, cel mai puțin indicat a fi considerat extralogic [1].

Cum s-a amintit (sup., § 60, nota 2), propoziția enunțiativă poate fi privită ca un răspuns la o întrebare. Astfel, *Ileana a dus la școală un arici* răspunde la una dintre întrebările: *Cine a dus la școală un arici?*, *Ce a dus la școală Ileana?* și *Unde a dus Ileana un arici?*, după cum predicatul logic al propoziției enunțiative este *Ileana, un arici, la școală*. Interogativele *cine, ce, unde* au aceeași funcție sintactică în propoziția interogativă ca aceea avută de *Ileana, un arici, la școală* în propoziția enunțiativă. Alte interogative (*cînd, cum* etc.) ar fi provocat propoziții enunțiative mai complexe.

De observat că, în limba română, nu există un interogativ — locțiitor al verbului. Nu se poate concepe deci propoziție fără verb. Pentru provocarea

Scanned with OKEN Scanner

predicatului, propoziţia interogativă foloseşte un verb cu înţeles mai generic, precedat de un interogativ nominal, astfel:

	Enunţiativă	Interogativa corespunzătoare
predicat verbal	*Ileana a dus la şcoală un arici*	*Ce a făcut Ileana?*
predicat nominal { propriu zis ..	*Ileana este şcolăriţă*	*Ce este Ileana?*
predicat nominal { adjectival ..	*Ileana este silitoare*	*Cum este Ileana?*

Interogativului nominal îi corespunde o determinare a predicatului fie prin înlocuirea unui verb cu înţeles mai general din întrebare cu un verb cu înţeles mai determinat în răspuns, fie prin adăugarea unui nume predicativ sau a unui complement direct etc.

Dacă nu avem nici o indicaţie despre verb, ci numai despre alt element al propoziţiei (de exemplu, despre subiectul *Ileana*), vom putea formula: *Ce este cu Ileana?* (specii: *Ce a fost cu Ileana? Ce se întîmplă cu Ileana?* etc.). Este singurul caz cînd nu este paralelism între subiectul interogativei şi subiectul răspunsului. De altfel, în răspuns, *Ileana* poate avea orice loc sintactic (subiect, nume predicativ, complement etc.).

Necunoscînd nimic despre propoziţia enunţiativă pe care dorim să o provocăm, putem întreba: *Ce este?* La o asemenea întrebare, se poate răspunde — din punctul de vedere al logicii formale şi totodată al gramaticii — orice. Numai la această întrebare (sau la o întrebare de acelaşi fel: *Ce a fost?, Ce s-a întîmplat?*) s-ar putea răspunde cu o enunţiativă fără subiect: *Plouă, A plouat*[2].

De observat că în ultimele două alineate verbul *a fi* apare cu un înţeles mai larg decît cel uzitat. Este consecinţa funcţiei speciale a verbului în propoziţie [3].

1 Vezi H. Wald, *Propoziţia şi judecata*, p. 524.

2 La întrebarea: *Cum e timpul?* nu se poate răspunde corect: *Plouă*, ci: *Ploios*.

3 De observat, de asemenea, şi larga aplicaţie a lui *ce*. — *Ce mi-o dai mie? Arat-o boierului.*/ — *Ce, să mă bată iar? arată-i-o dumneata* (I. L. Caragiale, *Arendaşul român*, în: id., *Opere*, IV, p. 109—110) — primul *ce* nu e recomandat, fiind folosit pentru *de ce*. Sau: *Ce-are a face acuma politica?* (id., *Art. 214*, în: id., *Opere*, II, p. 82) — (folosit formal, cel care întreabă fiind sigur că, acuma, politica nu are a face. Sau: *Ce-mi pasă a cui eşti? — zise el. Destul că te iubesc* (Eminescu, ap. GLR$_2$, § 166) — unde verbul este impersonal şi intranzitiv. De remarcat şi aplicaţia lui *ceva*.

§ 62. Observaţii speciale privind propoziţia de urare sau blestem. (sup., § 59, schema). La tipul de propoziţie optativă-exclamativă din exemplele: (1°) *Fir-ar a dracului să fie* [*!*] [1]; (2°) *Fi-v-ar de cap să vă fie!* [2]; (3°) *Scrie-v-ar popa să vă scrie, de pîrliţi!* [3] — de construcţie similară: *Bată-v-ar norocul să vă bată de copii!*; (4°) *Duce-s-ar la şcoală să se ducă de analfabet (ce este)!*; (5°) *Rămînere-aş păgubaş de dînsul să rămîn* [. . .] [4], se disting patru părţi, ce apar în următoarea ordine:

1 — (parte obligatorie) predicatul (nucleul propoziţiei) cu verbul la optativ (în diferite variante, inclusiv cel format cu infinitivul lung), cu topica inversată;

2 — (parte obligatorie) forma dinafara predicatului pe care urarea sau blestemul pune accentul, avînd aspectul gramatical uzitat: numele predicativ

(1°), complementul de mod (2°), subiectul (3°), complementul de loc (4°) sau complementul de agent (5°);

3 — (parte facultativă) repetarea predicatului (nucleului propoziției), de data aceasta cu verbul la conjunctiv și cu topica uzuală; această parte are rolul de a întări predicația (caracterul ei optativ, de urare sau de blestem), de a organiza simetria frazei și de a centra partea a doua, pe care blestemul sau urarea pune accentul; în același timp fixînd construcția, ritualizînd-o;

4 — (parte facultativă) forma dinafara predicatului pe care urarea sau blestemul nu pune accentul: vocativul — subiect al urării sau blestemului, respectiv complementul direct (3°), subiectul propoziției (nota 1), atributul subiectului (4°) — parte introdusă de prepoziția *de* [5] sau conjuncția *ce*.

Se semnalează și forme intermediare între forma curentă a propoziției enunțiative și forma acestui tip: *Fir-ar necazul al dracului (să fie)!*; *Duce-m-aș și m-aș tot duce* (vechi cîntec popular) etc.

(Comp.: GLR_1 II, § 41—42; GLR_2, § 458.)

1 I. L. Caragiale, *La Peleș*, în: id., *Opere*, II, p. 129. Parte facultativă: *să fie*; exemplu similar: *Fir-ar al dracului să fie de necaz!*, discutat de S. St., *Răspuns cititorilor* în: L. R., 5, nr. 5, sep.—oct., 1956, p. 89 (părți facultative: *să fie*; *de necaz*).

2 Camil Petrescu, *Papuciada*, [București,], Edit. tineretului, [1966,] p. 209 (părți facultative: *să vă fie*; mai rar: *fir-ar... să vă fie*).

3 I. L. Caragiale, *În vreme de război*, p. 176.

4 Creangă, ap. GLR_1 II, § 42.

5 Pentru explicația istorică a lui *de* și, în general, pentru studiul propozițiilor de urare și blestem de acest tip, v. și Alf Lombard, *Construcția sintactică „Arz-o focul de muiere"*, în: St. cerc. lingv., 16, 1965, p. 23—27.

6. Concluzii

§ 63. Noțiunii îi corespunde, dintre cuvinte, numai categoria morfologică a numelui nominativ, categorie de mare extindere; cuvintele aparținînd celorlalte categorii morfologice sînt legate de logică prin faptul că implică înțelesuri de nume nominative, că sînt nominalizabile, că înțelesurile în sine sînt obiecte de studiu logic, în sfîrșit — ceea ce am evidențiat mai înainte de această parte (sup., § 38) — prin paralelismul dintre formele morfologice și formele sintactice.

Pe linia studierii structurii judecăților în legătură cu structura propoziției, ni se confirmă încă o dată că „limba e o realitate nemijlocită a gîndirii" (Marx).

Și propoziția, și judecata reprezintă o corelare primită (afirmative, adevărate) sau respinsă (negative, false): ca existență în propoziția enunțiativă, ca ipoteză în propoziția interogativă care anticipează răspunsul, ca voință în propoziția imperativă etc.

Această corelare are loc fie prin corelarea dintre subiect și predicat (și o propoziție nu are, propriu zis, decît subiect și predicat), fie prin însăși flexiunea verbului predicat.

Cînd propoziția are și subiect, subiectul este precizat de predicat (de aici, apropierea dintre atribut și predicat), dar în același timp el restrînge

Scanned with OKEN Scanner

sfera de aplicare a predicatului (de aici, apropierea dintre subiect și complement).

Prin exemple comparabile, s-au evidențiat și asemănări (inclusiv antiteze) între nume și propoziție.

Dar categoriile gramaticale pot fi subordonate unele altora în cel mai general sens posibil (astfel, propoziția atributivă este subordonată unui nume) și în general pot deveni mijloace de exprimare a unor situații care, în sistemul gramatical de pornire, erau exprimate de alte categorii gramaticale, ajungîndu-se pînă la reversibilitatea funcțiilor lor, pînă la situații, de exemplu, în care principalul devine secundar și întregul devine parte.

Tipice ca rezultat al procesului de abstractizare a diferitelor părți de propoziție sînt seriile de propoziții interogative care pot sta, pe rînd, la baza unor propoziții enunțiative. Amintesc, de asemenea, de strînsul paralelism dintre formele relative, exclamative și interogative.

Această evoluție a funcțiilor, inerentă ca și o luptă economică pentru cel mai scăzut preț, în care stagnarea ar însemna moarte, nu se oprește niciodată [1]. Ea nu trebuie însă să ne ducă la părăsirea înțelegerii sensului gramatical primar, fără de care sensurile următoare nici n-ar mai putea fi înțelese. Mă refer mai puțin la situația istoric originară, de multe ori uitată și de nereconstituit, cît la situația logic originară a sistemului gramatical actual.

Iar în caz de reale diferențe apărute între sistemul de gîndire și cel gramatical, situații rare și mai puțin semnificative decît le aprecia poate lingvistica [2], să revină lingvisticii (ca disciplină ale cărei ramuri — în afara foneticii — observă cele dintîi legătura dintre sensul propriu zis și semnificația lui) sarcina de restabilire a unui just raport logico-gramatical. Raportul dintre logic și gramatical rămîne tot timpul, tot astfel cum, deși omul își schimbă continuu celulele sau hainele, rămîne tot timpul raportul dintre om și celule, dintre om și haină.

În sfîrșit, unele situații atrag atenția că nu trebuie confundat raportul dintre categoriile lingvistice și cele ale gîndirii cu raportul dintre categoriile lingvistice și cele ale realității, mai puțin strîns.

1 Lupta din limbă trebuie înțeleasă în cadrul general al luptei limbii; v. — pentru aceasta — H. Wald, *Realitate și limbaj*, p. 27 („Să nu uităm că limbajul a început să se formeze din momentul în care s-a ivit o ființă capabilă să-și folosească gura nu numai pentru a mînca, ci și pentru a spune «Nu!» mediului său înconjurător").

2 Astfel, J. Vendryes, *Le langage* [.] *Introduction linguistique à l'histoire*, Paris, Albin Michel, 1939, p. 106—135; Serrus, *op. cit.*; Lazăr Șăinénu, *Raportul între gramatică și logică*, 193 p.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL IV

Criteriul conținutului

A. PĂRȚILE DE VORBIRE CARE „EXPRIMĂ NOȚIUNI"

§ 64. Introducere. Atît după felul în care sînt de obicei definite substantivul, pronumele, adjectivul, numeralul și adverbul, cît și după însăși gruparea lor, de cuvinte „cu valoare de sine stătătoare" (GLR$_1$ I, § 72), care „exprimă noțiuni", rămîne impresia că diferența dintre ele stă în felul de realitate reprezentat de fiecare[1].

Corelarea dintre categoriile morfologice și cele ale realității ajunge a fi, la unii autori, totală; astfel, după unii, se găsește o corespondență între categoriile morfologice și categoriile realității formulate de Aristotel[2].

În diviziunea precedentă s-a constatat că, în determinarea părților de vorbire, ne putem dispensa de criteriul conținutului; în această diviziune, îmi propun să observ legătura diferitelor părți de vorbire cu diferitele categorii de conținut.

Din analiza părților de vorbire, se constată că, în general, o realitate nu se exprimă exclusiv printr-o singură parte de vorbire. Este de ajuns să amintesc că orice realitate existentă sau imaginată (obiectivă sau subiectivă) poate fi obiectul unei gîndiri, deci poate fi subiect, nume. Numele poate exprima și calitate (*bărbăție*), și cantitate (*pereche*, *milion*), și acțiune (*faptă*) etc. Orice categorie morfologică, apoi, care ar „exprima noțiuni", orice obiect al gîndirii prin însăși această calitate este nume, sau — fiind adjectiv, verb sau adverb — are un corespondent nominal (sup., § 44). Numai o parte a numelor au un conținut diferit de cel ce ar putea fi avut de alte părți de vorbire. Iar celelalte părți de vorbire nici nu pot fi, din aceeași cauză, definite științific prin categorii de realități. O legătură directă între părțile de vorbire și categoriile de realități nu există.

Nu obținem însă același rezultat negativ din cercetarea legăturii dintre cealaltă grupă de categorii morfologice — familiile flexionare (sup., 27) — și categoriile realității (mai exact: categoriile de reflectări ale realității în gîndire).

Cercetarea limbii ne descoperă cu ușurință forme flexionare și în general compoziții pornind de la nume, de la adjectiv sau adverb și de la verb, forme flexionare pe care le voi numi — după partea de cuvînt de la care s-a pornit — nominale, adjectivale sau adverbiale, verbale; ea ne descoperă, de asemenea, părți comune între formele flexionare ale unei flexiuni și formele flexionare ale altui fel de flexiune. Apoi, comparînd toate aceste categorii

Scanned with OKEN Scanner

de flexiuni cu categoriile realității (însușite de gîndire independent de categoriile lingvistice), putem ajunge (ajutați în cercetare, evident, și de definițiile atribuite de gramaticile tradiționale părților de vorbire pe baza unei corespondențe cu categoriile de realități) la corespondențe reale, și chiar la raporturi logice, raporturi care ar putea uneori reconstitui și ordinea lor de apariție în istoria gîndirii omenești (ceea ce nu formează aici obiect de studiu).

1 Astfel, sup., § 38, schema sistemului părților de vorbire după Gramatica Academiei.

Tot în acest sens, Al. Ionașcu consideră: substantivele — obiecte ale gîndirii; verbele și adjectivele — atribute ale obiectelor gîndirii; la verbe, atributul e prezentat ca un proces al obiectelor gîndirii; la adjective, atributul e prezentat ca o caracteristică a obiectelor gîndirii; caracterul lor comun e reflectat „în particularitatea gramaticală a adjectivelor și verbelor de a se acorda cu substantivele; adverbele — caracteristici ale atributelor (caracteristică a unui proces — pe lîngă verbe — sau caracteristică a unei caracteristici — pe lîngă adjective); numeralele au un loc aparte; pronumele sînt asimilate fie substantivelor, fie adjectivelor, fie numeralelor, după cum sînt substantivale, adjectivale sau numerale (id., *op. cit.*, p. 64—65). Iar în tabelul părților vorbirii, propus pentru limba romînă, autorul împarte cuvintele în: *a)* cuvinte care exprimă nemijlocit fapte din realitate (interjecțiile); *b)* cuvinte care desemnează fapte din realitate (cele aici în discuție) prin denumire: substantivul, adjectivul, numeralul, adverbul și verbul; idem, prin indicare: pronumele; *c)* cuvinte care desemnează raporturi: cele care sînt lipsite de sens în afara propoziției (p. 66).

O clasificare similară și în Ștefan, *op. cit.*, p. 53.

2 Gorski și Comlev, *op. cit.*, p. 99. Încercarea de a deduce tabla categoriilor aristotelice din părțile de cuvînt aparține lui Trendelenburg (Constantin Noica, *Pentru o interpretare a categoriilor lui Aristotel*, în: *Probleme de logică*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1968, p. 103).

Cele zece categorii ale „cuvintelor fără nici o legătură", după Aristotel, sînt: substanță (exemplificat — dau categoria exemplificării astfel cum a dat-o traducătorul în limba română — printr-un substantiv), cantitate (exemplificat printr-un atribut cantitativ în care intră un numeral: *lung de doi coți*), calitate (prin adjective calificative), relație (prin numeralele *dublu* și *jumătate* și printr-un comparativ; în dezvoltare, se dau și substantive, adjective), loc (prin complement circumstanțial de loc format din nume introdus prin prepoziția *în*), timp (prin complement circumstanțial de timp: adverb grup nominal), poziție (prin participiul *culcat* și prin gerunziul *șezînd*), posesie (prin participiile *încălțat, înarmat*), acțiune (prin infinitive la diateza activă) și pasiune (prin infinitive la diateza pasivă). Redate după Aristotel, *Categorii*, în: id., *Organon*, I, p. 124. De aici cititorul își poate face o impresie de măsura în care categoriile aristotelice corespund categoriilor gramaticale din limba română.

1. Familiile flexionare nominale

§ 65. Numele propriu și familia flexionară a numelui comun. Este caracteristic numelor să denumească realități despre care se poate gîndi și comunica ceva, noțiuni, respectiv ființe și lucruri, asemenea unor realități necondiționate, cu înțeles independent de vreun context; nici o altă parte de cuvînt nu denumește ființe și lucruri.

Cel mai simplu și mai general (ca aplicație) concept al gîndirii este conceptul obiectului unic, al noțiunii individuale, căruia îi corespunde în limbă numele propriu, de exemplu *Decebal*. Este caracteristic numelui propriu să denumească ființe și lucruri individuale. Fiecare nume propriu, ca orice alt nume (sau grup nominal), prezintă o flexiune după caz (nominativ, acuzativ, genitiv, dativ, acuzativ și vocativ).

Scanned with OKEN Scanner

Mai bogat se prezintă conceptul categoriilor de obiecte, al noțiunii generale, căreia îi corespunde în limbă numele comun și, în primul rînd, substantivul comun. Fiecare substantiv comun prezintă trei înțelesuri, de cele mai multe ori în trei forme diferite, fiecare cu propria ei flexiune după caz: 1) un înțeles de nume comun, caracteristic substantivului comun, exprimat de obicei cu ajutorul a ceea ce s-a numit articol nehotărît: *un cal aleargă* (cu *niște*, cînd substantivul denumește materie necantificată); 2) un înțeles de nume propriu, deosebit fonetic de cuvîntul care redă înțelesul anterior prin aceea că totdeauna este însoțit de articolul hotărît: *calul e un vertebrat, caii sînt vertebrate*; 3) în sfîrșit, un înțeles intermediar, înțeles în care numele comun se atribuie unuia sau mai multor exemplare determinate (niciodată tuturor exemplarelor), care s-ar putea numi nume comun cu înțeles determinat, un fel de pro-nume (nu: pronume) propriu; acest înțeles apare numai în urma unei determinări — de pildă, spunînd *un cal aleargă*, am trecut de la un exemplar nedeterminat (*un cal*) la un exemplar determinat, pe care nu îl mai pot numi *un cal*, ci numai *calul*, denumirea devenind acum comună cu cea a înțelesului de nume propriu (care folosește tot articolul hotărît); forma fonetică specifică a acestui înțeles intermediar stă tocmai în această trecere, cum și în posibilitatea completării articolului hotărît cu o determinare (*calul care aleargă*), determinare care uneori preia și funcția articolului hotărît (*acest cal*) — tot atîtea mijloace fonetice de a deosebi redarea înțelesului intermediar de redarea celorlalte două înțelesuri; mai adaug că, o dată *un cal* determinat, și devenit *calul*, un alt cal nu mai poate fi determinat prin același nume în tot restul contextului; introducerea unui nou cal în discuție va impune pentru fiecare din cei doi cai o determinare suplimentară, de pildă *calul murg* și *calul bălan*.

S-ar putea obiecta că și numele proprii propriu zise au deopotrivă forme nearticulate (*Ion*) și forme articulate (*Maria*); că formează deopotrivă genitivul cu forme enclitice (*Mariei*) și cu forme fonetice independente (*lui Ion* [1]); și deci că nu ar fi o diferență între ele și numele comune. Observ însă că un nume propriu nu prezintă niciodată ambele forme — pe cea articulată și pe cea nearticulată, diferența dintre cele două forme fiind la acesta pur formală, lipsită de semnificație; fie articulate, fie nearticulate, numele proprii au totdeauna același înțeles și acest înțeles concordă totdeauna cu înțelesul pe care îl are un nume comun prezentat cu articol hotărît de la începutul comunicării. În mod similar putem raționa nu numai cu numele proprii, ci și cu oricare vocativ (care, prin definiție, nu poate numi ceva nedeterminat, deci care nu se găsește decît în seria de forme flexionare a numelor comune cu înțeles determinat și în seria de forme flexionare a numelor proprii) — fiecare nume comun avînd (numai pentru cele două înțelesuri arătate) de obicei vocativul într-o singură formă, fie articulată (*lupule*), fie nearticulată (*frate*) — înțelesul fiind totdeauna același, înțelesul corespunzător nominativului cu articol hotărît [2].

S-ar mai putea obiecta că după cum numele comune dau naștere la înțelesuri proprii, tot astfel numele proprii dau naștere la nume comune:

prin repetarea atribuirii aceluiași nume: *azi e ziua Mariilor* („celor numite Maria"), eventual prin intermediul unei derivații: *Ion > Ionesc(u) > Ionești*: *mă simt bine la Ionești* (la „membrii familiei Ionescu"); sau prin atribuirea numelui propriu altor realități: *am vîndut doi Grigorești* (două „tablouri de Grigorescu"), unde nu mai e vorba de Grigorescu, ci de creațiile lui, de două creații reprezentative ale personalității lui Grigorescu; *Brăescu este Caragialele vieții cazone* („în redarea vieții cazone, Brăescu este cel asemenea lui Caragiale", „cel avînd valoarea lui Caragiale", „cel care are calitățile lui Caragiale"), unde nu mai e vorba de Caragiale, nici de creațiile lui, ci de cineva apreciat la nivelul lui, de cineva care lucrează în maniera lui, care obține efectele lui etc. — derivație de înțeles care se găsește și în folosirea numelor comune (se spune, de exemplu, despre un om că *este un munte*, pentru „este ca un munte"), sub numele de metaforă. Toate aceste derivații nu sînt însă necesare, ci incidentale: Grigorescu putea să nu picteze, Caragiale putea să nu aibă discipoli; deosebesc deci formele familiei flexionare, de derivații [3-4].

1 Acest *lui* este modul curent de formare a genitivului numelor proprii, extinzîndu-se, pentru numele străine neintrate în flexiunea limbii, și la feminin: *lui Mary*. Constatat de unii autori ca tinzînd a se generaliza (Graur, *Tendințele...*, p. 160—161, 302; des folosit de copii), recomandat — pe de altă parte — numai în cadrul „genului personal" (inf., nota 3). Voi arăta aplicații caracteristice pentru numele propriu și numele comun (sau cuvinte în general) cu înțeles de nume propriu (inf., § 67 etc.). Socotesc gramaticală formularea: [...] *vine și rîndul lui dumnealui: „Aide, cocoșelule, la bufet!"* (I. L. Caragiale, *Moftangii*, în: id., *Opere*, IV, p. 103) — gramatical tocmai pentru că *dumnealui* era pentru persoana care comunică un nume propriu (*lui* din *dumnealui* nu repetă primul genitiv, *dumnealui* fiind aici nominativ; nu mai puțin originea genitivală a lui *dumnealui* trădează incultura personajului).

2 Rareori există ambele forme de vocativ (*frați*, *fraților*), rarisim și alte forme, dar — oricum — diferența de înțeles dintre ele, cînd există, nu are legătură cu diferența de înțeles dintre articulat și nearticulat.

Amintesc, în afara formelor specifice de vocativ (*birjare*, *birjarule*), un vocativ avînd forma nominativului nearticulat (*birjar!*, *chelner!*, *soldat!*, *taxi!* etc.) cu înțeles de „la mine!", „la ordin!" — apelativul celui care poate dispune de chemat — și un vocativ avînd forma nominativului articulat (*doamna!* etc.) și marcînd deferența față de cel chemat (v. Luiza Seche, *Un nou mod de exprimare a vocativului feminin în limba română*, în: L.R., 14, 1965, p. 159—161).

Numărul cel mai mare de vocative, cu înțelesuri deosebite, pare să-l aibă cuvîntul *domn* (la singular): *domn*, *dom'* și *do'n* (numai însoțite de numele propriu corespunzător); *domnul* și *domnu*; *domnule*, *dom'ne* și *dom'le*; *Doamne*.

V. și: Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 98—99; Graur, *op. cit.*, p. 161—165, 302; Ilie Dan, *Discuții asupra vocativului românesc*, în: Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași (serie nouă), secțiunea III (Științe sociale), c. Limbă și literatură, 10, 1964, p. 1—12 (cu bibliografia problemei); Maria Pîrlog și Domnica Gheorghiu, *Observații asupra cazului vocativ*, în: Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice, 3, 1965, p. 257-266; Paula Diaconescu, *Vocativul în (ul)e*, în: St. cerc. lingv., 19, 1968, p. 469—472.

3 O tratare gramaticală diferită a numelui propriu poate fi în parte atestată, în parte contrazisă de ceea ce s-a numit categoria genului personal (v. GLR_2, § 59), mai exact a numelor de persoană individualizate (Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 79; Graur, *op. cit.*, p. 300—306; v. și inf., § 67[1], tabelul 22 etc.).

4 V. și Fulvia Ciobanu, *Substantive proprii devenite comune*, în: Limbă și literatură, nr. 12, 1966, p. 283—293.

§ 66. Familia flexionară a numelui comun cu înțeles determinat. Ne putem închipui logic și flexiuni formate numai cu două înțelesuri: cel de nume propriu și cel de nume comun cu înțeles determinat. Consider că această

situație este concretizată într-o convorbire dată, de pronumele personal de persoana I și a doua, care are numai înțeles de nume propriu (cînd, de exemplu, conjug un verb la formele verbale personale) și de nume propriu cu înțeles determinat (în vorbirea zilnică, uzuală); consider că această situație este concretizată, într-o convorbire dată cînd obiectul discuției este fixat, și de pronumele personal de persoana a treia — pînă nu au loc aceste determinări, pronumele personale nici nu-și au aplicație —, dar numai dacă se face abstracție de familia flexionară, mai largă, din care face parte (inf., § 84).

§ 67. Concluzii. În cadrul numelui, aflăm trei familii flexionare de întinderi diferite: familia flexionară a numelui propriu (cea mai restrînsă), familia flexionară a numelui comun cu înțeles determinat și familia flexionară a numelui comun; formele flexionare cu o aplicație mai restrînsă sînt forme comune tuturor familiilor flexiunilor cu aplicație mai largă. Ele se pot reda, ilustrativ, ca în figura 1.

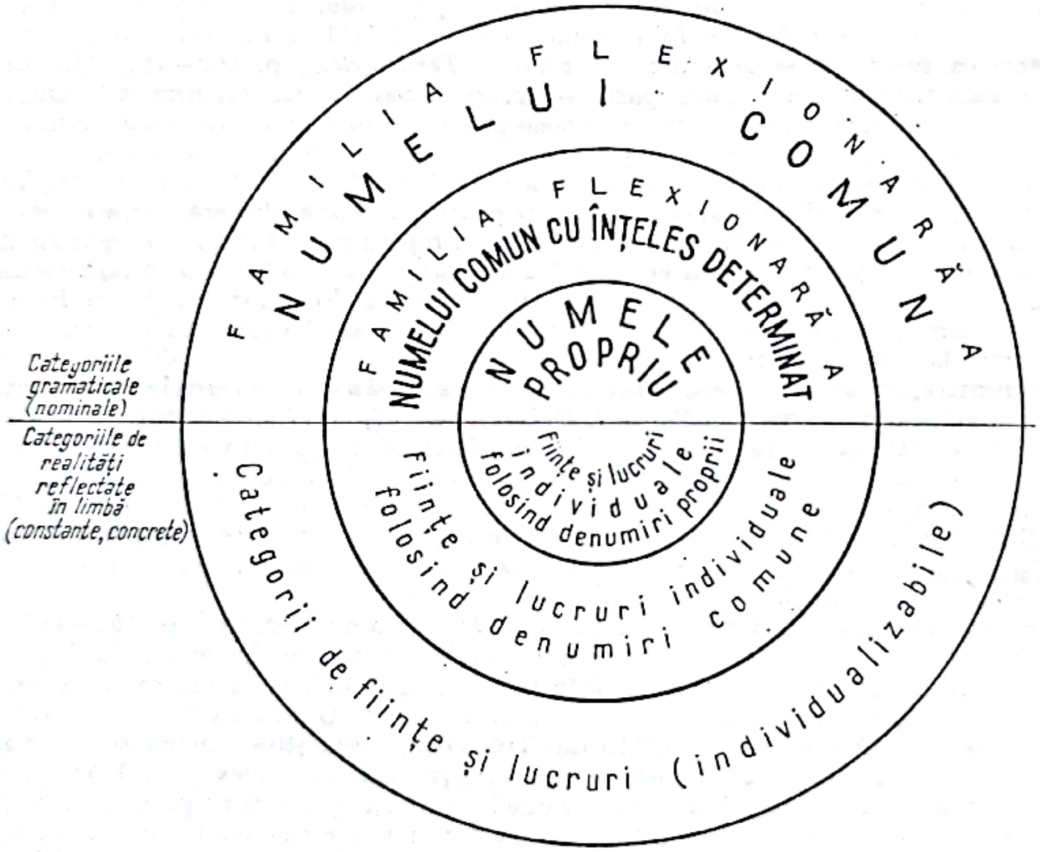

Fig. 1

Aceste familii și categoriile de înțelesuri din cadrul lor se disting prin formă. Numai rareori, este adevărat, formele familiei flexionare a numelui comun se disting printr-o diferențiere a structurii fonetice, după înțelesuri (nume propriu — nume comun cu înțeles determinat — nume comun): *dracu* (din expresia: *La dracu!*) — *dracul* — *drac*; *tata* (cu înțeles limitat la

Scanned with OKEN Scanner

„tatăl meu") — *tatăl — tată* ș.a.[1] *lunea — luni — luni* ș.a. (sup., § 39,2°); *unu — unul — un* (inf., § 95—96) etc.

Nu mai puțin, familiile și categoriile de înțelesuri din cadrul lor se disting prin contextul lor, prin evoluția formei lor de-a lungul contextului. Cît de mare ajunge diferențierea fonetică, în cadrul flexiunii numelui comun, între cele trei înțelesuri am putea pune în evidență cu exemplul contextelor formelor nominale ale numeralului cardinal *doi* (asupra calificării morfologice a căruia voi continua inf., § 68):

		Nominativ	Genitiv
nume comun propriu zis (plural, ambele genuri)	M	*doi*	*a doi*
	F	*două*	*a două*
nume comun cu înțeles determinat (plural, ambele genuri)	M	*cei doi*	*al (ai, f.a, ale) celor doi*
	F	*cele două*	*al (ai, f.a, ale) celor două*
nume propriu (numai singular masculin)	M	*doi*	*al (ai, f. a, ale) lui doi* (exemplu: *locul l u i d o i printre numerele prime*) [2]

1 *Tatăl meu* are și forma *tata, bunicul meu, cuscrul meu* etc. au și forma *bunicu, cuscru* etc.; la feminin, înțelesurile se deosebesc, de asemenea, dar formele *mama, bunica, nevasta* etc. se folosesc și în înțelesul general, și în înțelesul „mama mea", „bunica mea", „nevasta mea", diferența rămînînd, la acestea, în articulare și context: *tema a fost văzută de m a m ă* („mama elevului" — spune un profesor), *tema a fost văzută de m a m a* („mama mea" — spune elevul); unii autori folosesc, pentru înțelesul de „mama mea", scrierea cu inițială majusculă, caracteristică numelor proprii (de pildă, Lucian B l a g a, *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, [București,] Edit. tineretului, [1965,] p. 7.

2 Acest *lui* este caracteristic nominalizării cuvintelor care „nu exprimă noțiuni": *funcțiile gramaticale ale lui* **de** (nume propriu), — *al cărui* **e** (nume comun cu înțeles determinat) *final se mai pronunță* Ă (nume comun) *de munteni* și I (nume comun) *de moldoveni*.

2. Familia flexionară adjectivală și familia flexionară adverbială

§ 68. După conceptele „obiect" și „grupă de obiecte" urmează, în mod logic, pe linia procesului de abstractizare, conceptul calității sau cantității obiectelor, respectiv cel al î n s u ș i r i i, al c a l i t ă ț i i. Caracteristică pentru exprimarea însușirii este forma adjectivală, dar — trebuie adăugat totdeauna — această formă adjectivală generează o formă nominală sau — mai exact — o familie flexionară nominală și — în același timp — o formă adverbială. La rîndul ei, o formă adverbială neprovenită dintr-un adjectiv generează totdeauna un cuvînt sau o locuțiune care — într-un grup nominal — are funcția unui adjectiv, care — la rîndul lui — totdeauna poate fi nume comun propriu zis, nume comun cu înțeles determinat și nume propriu. În măsura în care facem abstracție de forma fonetică de origine, că este adjectiv sau adverb, și ne referim numai la numărul de aplicații și la înțelesurile lor, constatăm o identitate între formele familiei flexionare adjectivale și formele familiei flexionare adverbiale.

În familia flexionară a cărei formă de origine este adjectivul calificativ, forma flexionară nominală de bază se formează din adjectiv prin simpla izolare a acestuia de orice alt nume (respectiv, ca predicativ, de orice formă

Scanned with OKEN Scanner

Partea de vorbire / Înțelesuri	cu semnificație generală		
	pronume și adjective (în general, flexibile)	adverbe circumstanțiale [1]	
		de loc [2]	de timp [2]
0	1	2	3
demonstrative: — de apropiere — de depărtare	*acest(a)* *acel(a)*	*aici* *acolo*	*acum* *atunci*
ținînd formal locul unei determinări, determinarea concretă neavînd importanță	*cutare*	*acolo*	*atunci*
ținînd locul unei determinări [5]	*care* etc. [6]	*unde*	*cînd*
integralitatea	*ori(și)care*	*ori(și)unde* [7]	*ori(și)cînd* [7]
nedeterminarea [9]	*oarecare* *careva*	*undeva*	*oarecînd* [10] *cîndva*
alternanța	*altcareva*	*altundeva*	*altcîndva*
negația	*nicicare* *nici un* [13]	*niciunde*	*nicicînd*

1 Adverbele circumstanțiale de scop și de cauză se formează prin locuțiuni, tot simetrice.

2 Aceste adverbe, cu excepția lui *unde* (care ține locul unei determinări), generează atribute, cu ajutorul propoziției *de*; tot cu ajutorul lui *de*, ele mai generează complemente arătînd originea.

3 Pentru *așa*, *astfel* și *altfel*, vezi tabelul 5; celelalte adverbe, cu excepția lui *cum* (care ține locul unei determinări), sînt și adjective (deci sînt, în terminologia acestei lucrări, „adverbe II"); există și forma *care cumva*.

4 În matematici se folosește și expresia *de n ori*.

5 Ele țin locul determinării: *a)* în propoziția subordonată, cînd determinarea preexistă în propoziția principală (relativ) — în același timp relativul (pronume sau adjectiv) are funcție de conjuncție de subordonare (exemple: *... raporturi (,) care ar putea ...; raporturi ..., care raporturi ar putea ...*); *b)* în propoziția exclamativă (determinarea neputînd fi exprimată de emoție); *c)* în propoziția interogativă (determinarea, necunoscută, fiind tocmai cea de aflat).

De adăugat și forma *a cîta oară*, care înlocuiește un numeral ordinar (tot astfel cum *de cîte ori* înlocuiește un numeral cardinal).

6 Mai există și formele *cine* și *ce*, cu compuse similare compuselor lui *care* din tabel: *ori(și)cine*, *ori(și)ce*; *cineva*, *ceva*; *altcineva*, *altceva*. *Cine* este pronume pentru persoane, *ce* pronume pentru lucruri (*Și ți-ai zis că poate cu poeții se petrece o a r e c e de felul licărirlor* [...] — Tudor A r g h e z i, *Darul de ziua ta*, în: id., *Scrieri*, 8, p. 320) și adjectiv general (*O r i c e Achile are un călcîi deschis* — Dumitru P o p e s c u, *Autenticitatea portretului*, în: Scînteia, nr. 7506, 28 oct. 1967, p. 2). Pentru tendința ca *cine* să ia locul lui *ce*, v. Al. G r a u r, Cine, ce, în: Limbă și literatură, 14, 1967, p. 119—125.

Există și forma *fie(și)care*.

7 Adverbul corespunzător arătînd originea așază pe *de* în locul eventualului *și*: *orideunde* etc.; la rîndul lui, adverbului îi corespunde un adjectiv (un atribut) format prin precedarea adverbului de propoziția *de*: *d e oriunde*, *d e orideunde*.

8 Există și forma *cît de*: *o picătură c î t d e mică de deșertăciune* (exemplu din GLR$_2$, § 637, unde forma a fost interpretată circumstanțial de mod).

9 Seria de nedeterminate este mai mare: *cineva*, *ceva*, *încotrova* (*Ochii turburi caută i n c o t r o v a un punct de scăpare* — I. L. C a r a g i a l e, *Grand Hôtel „Victoria Română"*, p. 76), *întrucîtva* (*ocazionat i n t r u c î t v a* [..] *de evenimentele economice* [...] — id., *Temă și variațiuni*, în: id., *Opere*, III, p. 22) etc.

Scanned with OKEN Scanner

adjectivele pronominale şi adverbele corespunzătoare

	cu semnificaţie cantitativă		
de mod [3]	pronume şi adjective (în general, flexibile)	adverbe (inclusiv locuţiuni)	
4	5	6	
aşa *(într-)astfel* *(într-)altfel*	*atît*	*de atîtea ori*	aceste adverbe sînt şi corelative ale conjuncţiei de subordonare
aşa	*atît*	*de atîtea ori* [4]	
cum	*cît*	*de cîte ori*	aceste adverbe sînt şi conjuncţii de subordonare
ori(şi)cum	*ori(şi)cît* [8]	*ori(şi)cît* *de ori(şi)cîte ori* *ori de cîte ori*	
oarecum *cumva*	*cîtva*	*cîtva, de cîteva ori* *cîteodată* *uneori*	
altcum(va) [11]	*(altcîtva* [12]*)*	*altcîteva*	
nici(de)cum	*nici un* [13]	*nici(de)cît* *niciodată* [13]	

În propoziţiile enunţiative, se folosesc şi formele de tipul: *nu ştiu care* (*cărui(a)* etc.), *nu ştiu unde*, *nu ştiu de cîte ori* şi *de nu ştiu cîte ori*, *nu ştiu a cîta oară* şi *a nu ştiu cîta oară* nu numai pentru a arăta şi, formal, a complini necunoaşterea, ci şi pentru a arăta indiferenţa sau — în exemplul ce urmează — marea cantitate: *Şi m-a pus să-i povestesc iar istoria de mai sus pentru a n u ş t i u c î t a o a r ă* — id., *La hanul lui Mînjoală*, în: id., *Opere*, I, p. 147.

În sfîrşit, mai există şi seria *cine ştie ce* ([...] *el va tunde oile şi c i n e ş t i e c e a r e să facă cu lîna* — Marin P r e d a) *cine ştie pe unde* ([...] *îl trimiteau c i n e ş t i e p e u n d e să fure tutun sau struguri* [...] — Mihail S a d o v e a n u) etc. Pentru analiza gramaticală a exemplelor, V. Gh. N. D r a g o m i r e s c u şi Maria I. G a b r e a, *op. cit.*, p. 114—117; Şt. I a c o b, *Cu privire la analiza sintactică a textelor propuse în „Limba română"*, XII, 1963, nr. 5, în: L. R., 14, 1965, p. 563—564; Ştefan H a z y, *Cu privire la soluţiile publicate în nr. 1/1965 al revistei „Limba română"*, în: L. R. 15, 1966, p. 143.

Tot atît de general ca *__va* e şi sufixul *__vaşilea* (*carevaşilea*, ..., *niscaivaşilea*), regionalism ironizat în limba literară: *Am fost şi sînt un model* [...] *şi desfid pe oricine să-mi găsească o neregulă c e v a ş i l e a* (Tudor A r g h e z i, *Scrisori dintr-un război*, în: id., *Scrieri*, 15, [Bucureşti,] Edit. pentru literatură, 1967, p. 122).

10 [...] un *personaj de mare influenţă, care o a r e c i n d a îl ajutase la nevoie* [...] — I. L. C a r a g i a l e, *Om cu noroc!*, în: id., *Opere*, I, p. 69.

11 *Chiar şi celebrul naturalist francez Cuvier susţinea prin toate forţele, atît prin a l t c u m foarte instructivele sale opuri* [...] *cum că* [...] (Artemiu P u b l i u A l e x i, în: *Antologia gîndirii româneşti* [...] *Secolele XV—XIX*, Bucureşti, Edit. politică, p. 688).

De semnalat şi forma *dealtcum*: *Prezenţa specialiştilor, existenţi d e a l t c u m şi în puncte periferice, asigură o producţie de pîine calitativ deosebită.*

12 Cuvînt neauzit şi neatestat în dicţionar, poate încă neaplicat, dar care, folosit, ar fi înţeles imediat: *Am mai adăugat a l t c î t v a şi am obţinut 15.* Cu acest înţeles algebra foloseşte litere-simboluri: *a, b, c, ..., x, y, z.*

13 *Nici o dată* (scris în trei cuvinte) nu corespunde lui zero, ci unei cantităţi între zero şi unu (deci şi unei tracţii subunitare). De aceea, propun să se revină asupra ortografiei lui *nici un*, în sensul de a se scrie *niciun* cînd înseamnă „zero". V. şi şi Dorin M u r g e s c u, Nici un *sau* niciun, în: Limbă şi literatură, 12, 1966, p. 263—268.

Scanned with OKEN Scanner

— verbală — de verb copulativ): *mi s-a întîmplat un r ă u* (nume comun), *F r u m o a s a din pădurea adormită* sau *C e a f r u m o a s ă din pădurea adormită* (nume comun cu înțeles determinat), *Căutăm b i n e l e și f r u m o s u l* (nume proprii). Specific numelui propriu este că apare la singular, masculin (*lupta dintre b i n e și r ă u*) — rarele situații cînd apare, în acest înțeles, la plural (*uita-l-ar r e l e l e!*) fiind similare substantivelor comune folosite la plural în înțeles de nume propriu (*e l e f a n ț i i au trompă*); articularea adjectivului cu funcție de nume propriu se face de preferință cu articolul hotărît enclitic, iar articularea adjectivului cu funcție de nume comun cu înțeles determinat se face de preferință cu articolul *cel*. Calitatea adjectivului de a genera nume este generală [1].

Adverbul din familia flexionară adjectivală a unui adjectiv calificativ are, de obicei, forma masculinului singular [2]; din adjectivele în *—esc* derivă adverbele în *—ește* (exceptînd: *firesc* [3], f. *firească*, și neologismele de tipul *dantesc*, f. *dantească*, ce formează adverbul după regula generală [4]; alte forme în *—ește* supraviețuite fără adjectiv corespunzător în *—esc*: *economicește, științificește* etc.); amintesc și adverbele formate din adjective cu sufixul *—mente* [5].

Pentru adverbul derivat din pronominal sau cel corespunzător lui, vezi tabelul 4. Neregularități: adjectivului de asemănare *asemenea* îi corespunde atît adverbul *asemenea*, cît și locuțiunea adverbială *de asemenea*. Pentru *așa, astfel, altfel*, vezi tabelul 5.

Tabelul 5

Așa, astfel, altfel

Calitatea morfologică și topica / Termenul	Demonstratul anterior		Demonstratul ulterior, introdus de:	
	adjectiv	„adverb I"	prepoziție precedînd nume, adjectiv și adverb („adverb III")	conjuncție (funcția „adverbului IV")
0	1	2	3	4
așa	*om* ***așa***	*face* ***așa***	***așa*** *(de)* { *om / bun / bine* }	***așa*** *că* [1] ***așa*** *(ca...)* [2] ***așa*** *încît* [1,2]
astfel	*om* ***astfel*** *(= într-* ***astfel*** *= în acest fel = de acest fel)*	*face* ***astfel*** *(= într-* ***astfel*** *= în acest fel)*	***astfel*** *de* { *om / bun / bine* }	***astfel*** *că* [1] ***astfel*** *(ca...)* [2] ***astfel*** *încît* [1,2]
altfel	*om* ***altfel*** *(= într-* ***altfel*** *= în alt fel = de alt fel)*	*face* ***altfel*** *(= într-* ***altfel*** *= în alt fel)*	***altfel*** *de* { *om / bun / bine* }	***altfel*** *decît* [1] *(ca...)* [2]

1 Introduce o propoziție construită cu indicativul.
2 Introduce o propoziție construită cu conjunctivul.

Scanned with OKEN Scanner

Din adjectivele numerale (cardinale, ordinale) derivă — pe lîngă adverbele ordinale *întîi, al doilea* etc. — locuțiuni adverbiale cardinale (*o dată, de două—trei* etc. *— ori*) și ordinale (*prima dată = prima oară, a doua — treia* etc. *oară)*. Uneori trecerea de la adjectiv la adverb este foarte ștearsă: *Alexandru Ioan întîi, trecutul* (sau *trecuții*) *întîi, întîii trecuți, cei dintîi* (*cei de + întîi*) *trecuți* (adjective), *cei trecuți întîi* (adverb)[6].

La rîndul lor, adverbele care nu provin din adjective formează locuțiuni adjectivale (atribute) cu ajutorul prepoziției generale *de*, locuțiuni la rîndul lor nominalizabile, ca orice adjectiv, cu ajutorul articolului *cel* (pl. *cei* f. *cea, cele*): *muncesc mîine* (adverb), *muncitorul de mîine* (adjectiv), *cel de mîine* (nume).

Cînd adverbul are inițiala *î*, prepoziția *de* se contrage cu inițiala, care devine *i*: adv. *înăuntru* — adj. *dinăuntru* — nume *cel dinăuntru*. Locuțiunile adverbiale construite cu *în* formează, ca adjective (și nume), cuvinte unice: adv. *în afară*, adj. *dinafară*.

Sistemul concentric din figura 1 se poate deci completa în exterior printr-un nou cerc, al familiei flexionare adjectival-adverbiale, reprezentînd însușiri.

1 Pentru adjectivele calificative, v. GLR_1 I, § 14, 74 și 319; pentru adjectivul pronominal, v. GLR_1 I, § 141 în general, § 176—180 pentru posesiv, § 181—188 pentru interogativ-relativ, § 189—193 pentru demonstrativ și § 194—197 pentru nehotărît; capitole similare în GLR_2.

2 Din adjectivul *bun* (în faza în care, în limba latină, avea forma *duenos*) derivă numele *bine*. (Există și un adjectiv invariabil *bine*, cu alt înțeles.) Din adjectivul *contrariu* nu ar mai deriva adverbul *contrariu*, folosindu-se adverbul *contrar* (< adjectivul *contrar*) — comp. *Îndreptar ortografic...* și DLRLC (după mine, neregularitate inexistentă; propun același tratament pentru adjectivul și adverbul *contrariu*, de preferat scoaterea lor din limba modernă).

3 Forma *firește* era în trecut adverbul corespunzător adjectivului *firesc*: *Trebuința cea firească este aceia care firește urmează* (Samuil Micu, în: *Antologia gîndirii românești* [.] *Secolele XV—XIX*, București, Edit. politică, 1967, p. 102). V. și sup., § 36.

4 Exemplu semnalat de Gh. N. Dragomirescu (nu am reținut locul); în același sens: *bibliografie michelangiolescă* (Dan Grigorescu, în: Irving Stone, *Agonie și extaz*, București, E.P.L.U., 1966, p. 5).

5 V. și GLR_1 I, § 131, B, abstractele calității (mai ales pentru alte derivații).

6 Nu dobîndesc valoare adverbială, din motive speciale: adjectivele de întărire (motive de natură lexicală) și — dacă luăm adjectivul în sens larg, de determinant al unui nume — articolul hotărît (deoarece un verb n-are nevoie de articol, determinarea sau indeterminarea lui fiind făcută prin prezența sau absența subiectului). Pentru adjectivele care nu dobîndesc valoare adverbială, v. și: Cornelia Mihai, *Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română contemporană*, în: St. cerc. lingv., 14, 1963, p. 209—217; Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 116

3. Familiile flexionare verbale

§ 69. În lumea verbelor, conceptul cel mai complex și cel mai des întîlnit e acela al acțiunii exteriorizate (în care se distinge între cel care execută acțiunea — subiectul activ — și cel care o suportă — subiectul pasiv), concept a cărui logică include posibilitatea de a varia în timp (comună tuturor verbelor) și de a deosebi între un subiect (cel care acționează) și un obiect (cel care suportă acțiunea) — luînd cuvintele *subiect* și *obiect* în alt înțeles decît cel folosit de obicei în gramatici: „parte a propoziției", res-

Scanned with OKEN Scanner

pectiv „realitatea numită prin substantiv". Acestui concept îi corespunde în limbă ceea ce numim aici o familie flexionară a verbului tranzitiv [1], cuprinzînd și forme flexionare neverbale, avînd o regularitate mai mică decît a celor verbale, dar suficientă pentru a o considera ca atare, logic existînd de altfel totdeauna posibilitatea, pentru formele neverbale, de a ajunge, prin evoluție, la o regularitate egală cu aceea a formelor verbale. E vorba de adjective, adverbe, substantive sau, mai exact, familii adjectivale, adverbiale sau nominale (fiecare adjectiv, adverb sau substantiv generînd formele flexionare inerente). Le exemplific cu formele verbului *a toarce* (adăugînd cîteva note suplimentare privind forme ale altor verbe):

— formele verbale: *torc, torci* etc., forme îndeajuns de amintite de gramatici; mă refer la formele verbale personale, inclusiv modurile impersonale, în măsura în care participă la constituirea formelor personale, la care mai adaug formele care primesc complement direct: infinitivul scurt (*a toarce lîna*), gerunziul (*torcînd lîna*), participiul neflexibil izolat (*de tors lîna*) — reluate inf. — respectiv indirect (*a toarce Mariei, torcînd Mariei, de tors Mariei*);

— numele denumind acțiunea: infinitivul lung *toarcere* (feminin) și participiul substantivizat *tors* (neutru);

alte verbe au numai una dintre aceste forme (*băut*), altele au și alte forme: forma identică sau echivalentă cu cea a persoanei I a indicativului prezent (mai ales cînd reprezintă cuvîntul care a determinat verbul: *a guița* < *guiț* (*trompeta, pusă în stare de g u i ț cu ajutorul electricității de la motor*[2]); tot astfel: *a cînta — cînt*, alături de *cîntec*); sau cu cea a persoanei a treia a conjunctivului prezent (*a duce — ducă*: *dor de ducă, a fi pe ducă*); și în sfîrșit forma în *__ă* (*a munci — muncă*), formele în *__ință* (*a voi* > *voință*), în *__anie* (*a jeli* > *jelanie*) etc.;

— numele denumind rezultatul acțiunii: infinitivul lung *toarcere* și, derivat din participiu, *torsătură* (feminine);

la alte verbe: participiul substantivizat (*vînat*), construcții în *__ție* (*a administra* > *administrație*) sau, mai vechi, *__țiune, __mînt* (*a jura* > *jurămînt*), *__eală* (*a obloji* > *oblojeală*) etc.;

— adjectivul care califică pe autorul acțiunii, pe cel ce poate fi autorul unei asemenea acțiuni sau (numai pentru derivatul substantival) pe cel care-și face din această ocupație o profesie: *torcător* [3], fem. *torcătoare*;

la alte verbe, terminația e în *__toriu* (masc.) și în *__torie, __trice* sau *__triță* (fem.); sau se folosește gerunziul adjectivizat: *__înd(ă)*, respectiv (pentru unele neologisme) *__ant(ă)*, *__ent(ă)*;

— numele denumind obiectul acțiunii: forma substantivizată a adjectivului calificînd obiectul acțiunii (inf.);

la alte familii flexionare, chiar numele cu acest înțeles a generat forma verbală: *achiziție* > *achiziționa*;

— numele denumind mijlocul, instrumentul, unealta acțiunii: *torcătoare* (fem.);

— adjectivul calificînd obiectul unei acțiuni încheiate sau pe cel care a realizat acțiunea pînă la saturație: *tors* [4];

— adjectivul calificînd ceea ce poate fi obiect al acțiunii: — (perifrază: *ceea ce poate fi tors*);

pentru verbe nou intrate în limbă se folosește sufixul *__bil* (< it. *__bile*, fr. *__ble*);

— adjectivul și adverbul calificînd maniera acțiunii: adj. *torcătoresc*, adv. *torcătorește* mai des la alte verbe: *a vina* < adj. *vinătoresc*, adv. *vinătorește*;

— atributul calificînd obiectul asupra căruia trebuie să aibă sau poate avea loc acțiunea (*de tors*) sau complementul de scop, mijloc (*la tors, spre tors*; *prin tors*) — în toate aceste formații (prepoziție + participiu neflexibil izolat), forma își păstrează complementul direct; în mod similar, cel indirect;

Scanned with OKEN Scanner

— adverbul calificînd „starea" de acțiune: gerunziul invariabil *torcînd* [forțindu-se și un gerunziu cu formă variabilă, adjectivală: *torcînd,..., torcînde*];

adaug locuțiunile adjectivale-adverbiale *de-a torsul, de-a toarselea* (calificînd jocul corespunzător acțiunii, folosite mai ales de copii) [5], *pe toarse* (arătînd modul) [6].

Familia flexionară a unui verb intranzitiv, al cărui concept general ar putea fi considerat e x i s t e n ț a (trăirea etc.), concretizată și neraportată (inf., § 129), în care nu se distinge între cel ce săvîrșește acțiunea și cel ce o suportă, este — în principiu — mai puțin bogată.

Gramatica Academiei prezintă cîteva din aceste forme. Apreciez că luarea în considerare a unui tip de familie flexionară verbală tranzitivă și a unui tip de familie flexionară verbală intranzitivă, față de care s-ar raporta lipsurile, adăugirile, formele neregulate, variantele etc., ar simplifica prezentarea limbii române — dicționarele etc.

Mai consider că, alături de diferența dintre verbele care primesc complement direct (tranzitive) și cele care nu-l primesc (intranzitive), verbele mai trebuie deosebite după cum primesc sau nu complementul indirect (dativul) o prepoziție sau alta (pentru a introduce diferite complemente circumstanțiale) [7].

1 Vezi definiția verbelor tranzitive propusă de I. S i m i o n, din *Răspuns cititorilor*, în: L.R., 4, nr. 4, iul.-aug., 1955, p. 105 („Verbele a căror acțiune s e p o a t e răsfrînge asupra unui obiect sau [care] p o t avea un obiect"). V. și Petru C r e ț i a, *Complementul intern*, în: *Studii de gramatică*, vol. I, p. 115—120.

2 Tudor A r g h e z i, *Voci*, în: id., *Scrieri*, 8, p. 228.

3 Unele verbe folosesc — în locul sufixului *—ător* — sufixele *—ator*, *—or* sau *—er* (v. Petre A l e x a n d r e s c u, *Cîteva observații asupra sufixelor* -ator, -or/ -er, în: St. cerc. lingv., 6, nr. 1—2, 1955, p. 79—81).

4 O încercare de a deosebi două valori sintactice la participiul flexibil e făcută de R. O c h e ș a n u și L. V a s i l i u, *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*, în: L.R., 3, nr. 6, nov.—dec. 1954, p. 16—21. În general, sensul calificator al obiectului acțiunii e considerat verb și sensul care denumește pe cel care a realizat acțiunea pînă la saturație e considerat adjectiv. Aserțiunea că participiul poate avea toate complinirile verbului, cu excepția complementului direct, poate fi înlocuită tot așa de bine cu aserțiunea că nu verbul este cel care primește complement, ci familia flexionară verbală; de altfel, participiul precedat de prepoziție (numit supin) primește și complementul direct.

5 Asemenea locuțiuni adverbiale se formează și cu alte cuvinte (sup., § 36). Terminația *lea* pare cerută de rima cu *de-a* etc. Vezi și GLR$_2$ § 317, D, 1, obs. 1 și D, 2, obs. 13.

6 V. și GLR$_1$ I, § 131, A — abstractele verbale (mai ales pentru alte derivații).

7 Un început în acest sens ar putea fi considerat articolul: Al. T u d o r i c ă, *Un aspect al clasificării sintagmatice a verbelor*, în: L.R., 18, 1969, p. 327—332.

4. Concluzii

§ 70. Fiecare fel sau fiecare aspect de realitate se redă, de obicei, printr-un fel, cît mai adecvat, de flexiune. Implicațiile unei realități sînt redate de diferitele forme flexionare. O ierarhie a implicațiilor atrage o ierarhie a formelor flexionare. Sistemul de forme flexionare ni se înfățișează, în primul rînd, printr-o asemenea ierarhie.

Astfel, ființele și lucrurile sînt susceptibile de a fi numite prin cîte un nume (propriu, comun), prin forme de flexiune nominală. Însușirea (canti-

Scanned with OKEN Scanner

tate sau calitate) este susceptibilă de a fi numită atît prin nume, cît și printr-un adjectiv sau adverb, deci este susceptibilă de a forma o familie flexionară care depășește cadrul unei părți de vorbire, aici numită (după partea de vorbire care logic o generează) familie flexionară adjectivală-adverbială. Corelarea, existența, acțiunea și, în general, tot ce poate fi limitat și variat în timp sînt atestate, cu limitările și variația lor în timp, printr-un verb (copulativ, predicativ intranzitiv, predicativ tranzitiv), dar conținutul lor poate fi redat — cînd nu este atestat sau încadrat în timp — și printr-un adjectiv, adverb sau nume, realizîndu-se, tot astfel, o formă flexionară verbală (netranzitivă, tranzitivă). Grafic, familiile flexionare ale acestor părți de vorbire, care „exprimă noțiunea" pot fi prezentate printr-un sistem de cercuri concentrice (în dezvoltarea figurii 1) sau prin niște trepte (fig. 2).

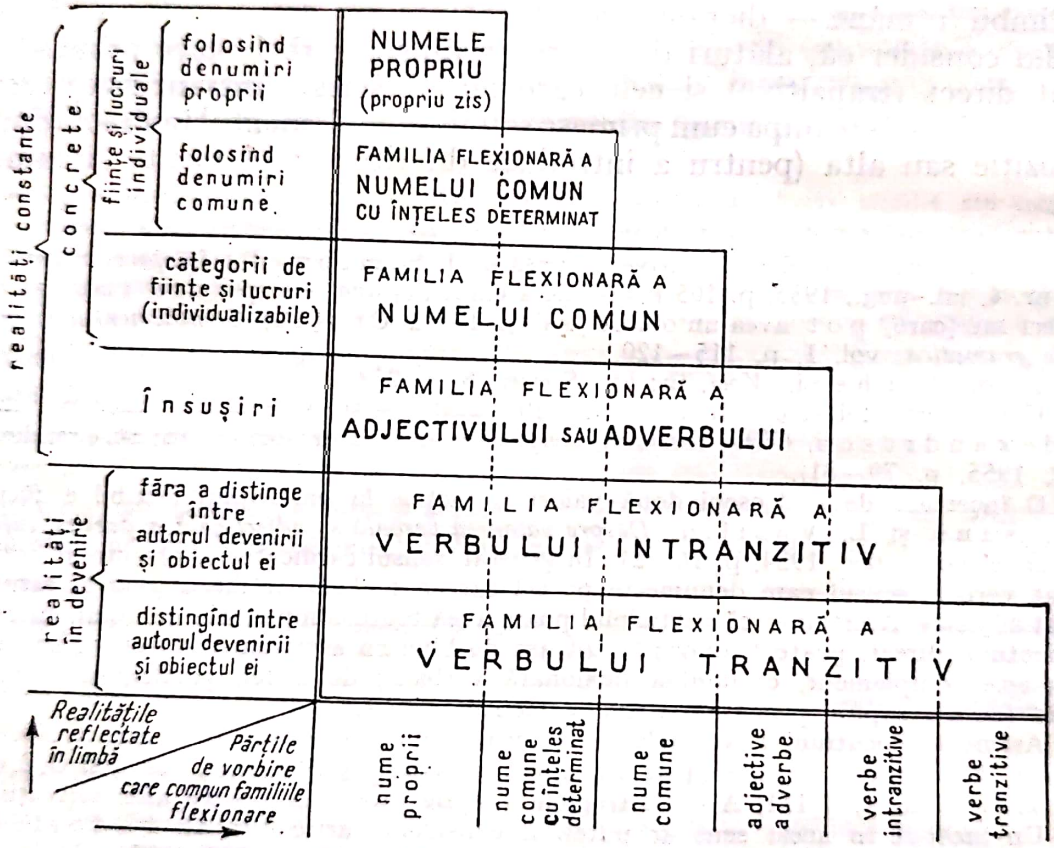

Fig. 2

Inventînd diferitele părți de vorbire cu flexiune nominală, într-un continuu proces de abstractizare de la realități individuale la categorii de realități, de la realități concrete de acest fel la însușiri nelegate de o anumită concretizare, omul trece de la concret la abstract; inventînd, paralel cu procesul anterior, verbul (în ordinea: verb copulativ, verb intranzitiv, verb tranzitiv), omul urcă de la abstract la concret, de această dată un concret cunoscut de om [1].

Raporturile dintre diferitele tipuri de flexiuni (în general, dintre diferitele înlănțuiri etimologice) și realități nu se opresc, desigur, la cele puse în evidență mai sus.

Scanned with OKEN Scanner

1 „Limba exprimă în mod esențial numai ceea ce este general, însă la ceea ce ne referim este particularul, singularul" (H e g e l, *Prelegeri de istorie a filozofiei*, vol. I, p. 442). Autorul continuă: „Așadar nu-l putem exprima în limbă" (decît indirect, prin intermediul cuvintelor generale) (*ibid.*) Lenin adnotează: „*Aceasta*? Cuvîntul cel mai general [...] Fiecare este *Aceasta*" (V. I. L e n i n, *op. cit.*, p. 274).

B. ÎNRUDIREA FONETICĂ A CUVINTELOR „DE RELAȚII"

§ 71. Din următoarea serie de exemple:

Eram hotărît î n a i n t e (în care *înainte* e adverb) — propoziție folosită cînd interlocutorul cunoaște sensul concret al cuvîntului *înainte*;

Eram hotărît î n a i n t e a plecării (în care *înaintea* este prepoziție cu genitiv) sau *Eram hotărît î n a i n t e de plecare* (în care *înainte de* este locuțiune prepozițională cu acuzativ) — propoziții folosite cînd interlocutorul n-ar fi cunoscut sensul cuvîntului *înainte*, dar cunoștea despre ce plecare e vorba;

Eram hotărît î n a i n t e de a pleca (în care *înainte de* este locuțiune prepozițională cu infinitivul scurt) sau, mai puțin folosit și recomandat, *Eram hotărît î n a i n t e să plec* (în care *înainte* este conjuncție de subordonare cu conjunctiv) — propoziții folosite cînd acțiunea din subordonată aparține tot subiectului din principală [1];

Eram hotărît î n a i n t e c a tu să pleci (în care *înainte ca* este conjuncție de subordonare cu conjunctiv avînd subiect propriu) sau, mai puțin folosit, *Eram hotărît î n a i n t e d e a pleca tu* (în care *înainte de* este locuțiune prepozițională cu infinitivul scurt) — propoziții folosite cînd acțiunea din subordonată nu aparține subiectului din principală,

se evidențiază legătura dintre adverbul (cu conținut) relativ (sup., § 36), prepoziția nominală care introduce complemente și conjuncția de subordonare respectivă. În această serie de exemple se trece de la o realitate mai simplă (cel puțin mai simplu de comunicat) la o realitate mai complexă.

Și adverbul, și prepoziția, și conjuncția implică o noțiune, în exemplul nostru de natura ordonării cronologice (*înainte*).

Iar dacă în loc de comunicare (*Eram hotărît înainte* etc.) am trece aspectul nominal, deja-comunicatul (*Hotărîrea dinainte* etc.),

pentru:		am obține:	
partea de vorbire	termenul	partea de vorbire	termenul
adverbul	*înainte*	adjectivul	*dinainte*
prepozițiile completive	*înaintea*	prepozițiile atributive	*dinaintea*
	înainte de		*dinainte de*
conjuncțiile de subordonare completivă	*înainte* (*ca*)	conjuncțiile de subordonare atributivă	*dinainte* (*ca*) [1]

La rîndul său, adjectivul ajunge substantiv.: *S-a dus în rîpă sărind alternativ cu d i n a i n t e a și cu d i n a p o i a* [...] [2,3].

Desigur, exemplul familiei cuvîntului *înainte*, dintre cele mai regulate și mai complete, nu este general. Dar caracterul sistematic nu se mărginește numai la măsura în care construcții înrudite fonetic redau înrudiri de înțelesuri; el este prezent, într-un grad inferior este drept, și în situația în care

Scanned with OKEN Scanner

pentru fiecare serie (în speță) de trei înțelesuri se distinge o serie de trei cuvinte, chiar dacă aceste cuvinte nu au rădăcină comună sau terminații similare; căci caracterul sistematic reiese și din virtualitățile sistematice a căror descoperire a premers, în mod necesar, orice evoluție, în limbă, de la nesistematic la sistematic; iar aspectul sistematic e clarificat cînd se cunosc cauzele obiective care fac ca o serie principial de trei să fie, în realitate, o dată de două și altă dată de patru.

Ajutat și de paralelismul dintre complemente și completive din ultima ediție a Gramaticii Academiei (dar, considerînd cuvintele care introduc o propoziție nominală prepoziții, și nu conjuncții de subordonare), prezint un tabel de corespondențe între diferitele adverbe, prepoziții și conjuncții de subordonare, inclusiv locuțiunile (tabelul 6) [4].

Se constată cea mai mare regularitate la complementele de loc, urmate de complementele de timp. Aceasta se explică prin marele număr de înțelesuri necesar pentru exprimarea acestor complemente, în special a celor de loc, prin caracterul lor concret care evidențiază și impune legături mai rapid, prin faptul că o parte dintre complemente — dintre cele de loc, cele care nu se pretează la mișcări — nu au, prin natura lor, completive corespondente.

Dar nu există categorie de complement circumstanțial în care să nu se găsească cel puțin o corespondență fonetică între adverbe, prepoziții și conjuncțiile de subordonare.

La acestea se adaugă corelările dintre adverbe și conjuncțiile de subordonare, respectiv corelative ale propozițiilor principale, prezentate în tabelul 4. Ceea ce se numește uzual pronume relativ-interogativ sau adverb relativ-interogativ este în realitate adjectiv (adică familie flexionară adjectivală), respectiv adverb (familie flexionară adverbială), cînd e interogativ și conjuncție de subordonare cînd e relativ (comp.: GLR_1 I, § 181, 335 și 427—432, respectiv GLR_2, § 164, 293 (a), și 300) [5].

În sfîrșit, chiar simplele prepoziții pot fi folosite ca adverbe (adică: pot renunța la numele pe care — ca înțeles — îl introduc):

Vînt e? Geamăt e? Agonie este?
Spaimă liniștită stăpînește p r e s t e [6].
N-a fost, de la început, o sărbătoare
căci sărbătorile vin totdeauna d u p ă [...] [7]

Și tot astfel conjuncțiile de subordonare; astfel, *de ce*, de la situația de conjuncție: *N-are d e c e să gonească* [8], care ar fi putut ușor apărea adverb (*— Gonește? — N-are d e c e!*), un erou al lui Tudor Mușatescu atinge, penibil, un sens absolut (corespunzător substantivului „motiv"): [...] *căci sinuciderea e un sentiment care n-ai d e c e* [...] [9] (corect: „căci gîndul de sinucidere este o pornire pentru care nu ai motiv"). În agramatismul personajului autorul își păstrează logica.

1 Există și alte situații în care folosirea simplificată (fără *ca*) a conjunctivului nu prezintă inconveniente; astfel, cînd principala are o formă impersonală, mai ales dacă se intercalează între subiectul și verbul secundarei (*... cînd Mache se întîmplă s ă-ți ceară o țigare, trebuie s ă-i dai două ...* — I. L. C a r a g i a l e, *Tache și Mache*, nuvelă, în: id., *Momente și schițe*, vol. II, [București,] ESPLA, [1955,] p. 122); sau cînd subiectul secundarei este

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 6

Corespondența dintre adverb, prepoziție și conjuncția de subordonare

Partea de vorbire / Felul complementului	Adverbul	Prepoziția (G) = urmată de genitiv (D) = urmată de dativ	Conjuncția de subordonare
0	1	2	3
de loc și deopotrivă de timp	de loc: *aici*, *acolo* de timp: *atunci*	*la — în*	de loc: (*acolo*) *unde* de timp: (*atunci*) *cînd*
	de aici etc.	*de la — din*	*de* (*acolo*) *unde* etc.
	pînă aici etc.	*pînă la — pînă în*	*pînă* (*acolo*) *unde* etc.
	pe aici etc.	*pe la — prin*	*pe* (*acolo*) *unde* etc.
	de pe aici etc.	*de pe la — de prin*	*de pe* (*acolo*) *unde* etc.
	pînă pe aici etc.	*pînă pe la — pînă prin*	*pînă pe* (*acolo*) *unde* etc.
	Prepozițiile *de, pînă* etc. pot fi urmate deopotrivă de adverbele *acolo* sau *atunci*	Prepozițiile de mai sus pot fi întărite printr-unul din adverbele corespunzătoare: *aici la, aici în, acolo la, acolo în, atunci la, atunci în*; *de aici de la* etc.; *pînă aici la* etc.	Prepozițiile *de, pînă* etc. pot fi deopotrivă urmate de conjuncția *(atunci) cînd.* Adverbele (*acolo*) și (*atunci*) pot întări conjuncția sau pot apărea ca adverb în principală (în aceeași frază neputînd avea decît una din aceste două funcții).
	încoace, *încolo* *dincoace* *dincolo*	(*în*)*spre, către* *dincoace de*, *dincolo de* = *dinspre*	*încotro* *dincotro*
	înainte	*înainte de* = *înaintea* (G)	*înainte* (*ca...*)
	dinainte	*dinainte de* = *dinaintea* (G)	—
	apoi, după	*după*	*după ce*
de loc (v. și GLR$_2$, § 619–622 și 798–802)	*înapoi*	*înapoia* (G)	—
	dinapoi	*dinapoia* (G)	—
	la, *de-a* *dreapta*	*la*, *de-a* *dreapta* (G)	—
	la, *de-a* *stînga*	*la*, *de-a* *stînga* (G)	—
	în mod similar, *dreapta* sau *stînga* pot fi precedate de oricare prepoziție din serie: *de la, pînă la, pe la, de pe la, pînă pe la*		
	sus	*pe*	—
	de sus	*de pe, din sus de* = *din susul* (G)	—
	în sus	*în sus de* = *în susul* (G)	—
	(*pe*) *jos*	*pe josul* (G)	—
	de jos	*din jos de* = *din josul* (G)	—
	în jos	*în jos de* = *în josul* (G)	—

Scanned with OKEN Scanner

0	1	2	3
	în față	*în fața* (G)	—
	din față	*din fața* (G)	—
	în spate	*în spatele* (G)	—
	din spatele	*din spatele* (G)	—
	contra	*(în) contra* (G)	—
	deasupra	*pe, peste, deasupra* (G)	—
	dedesubt	*sub, dedesubtul* (G)	—
	de dedesubt	*de sub, de dedesubtul* (G)	—
	înăuntru	*înăuntrul* (G)	—
	dinăuntru	*dinăuntrul* (G)	—
	în afară	*în afara* (G)	—
	dinafară	*dinafara* (G)	—
	de-a lungul	*de-a lungul* (G)	—
	de-a latul	*de-a latul* (G)	—
	în jur	*în jur de* = *în jurul* (G)	—
	împrejur	*împrejur de* = *împrejurul* (G)	—
	de jur împrejur	*jur împrejur de* = *(de) jur împrejurul* (G)	—
	în preajmă	*în preajma* (G)	—
	în curmeziș	*în curmezișul* (G)	
	de-a curmezișul	*de-a curmezișul* (G)	—
	în drept	*în dreptul* (G)	—
	alături	*lîngă, alături de*	—
	aproape	*aproape de*	—
	departe	*departe de*	—
	pe loc	*pe loc de* = *pe locul* (G)	—
	în mod similar, cuvîntul *loc(ul)* poate fi precedat de prepoziția *la* sau seria ei de compuse (*de la* etc.), sau de prepoziția *în*; semnalez și formația *din loc în loc* (locuțiune adverbială)		
	ori(și)unde	—	*ori(și)unde*
	orideunde	—	*orideunde*
	oriîncotro	—	*oriîncotro*
	oridincotro	—	*oridincotro*
de timp (v. și GLR$_2$, § 623–626 și 803–809)			*în timp ce*
	în acea vreme, în vremea aceea, pe aceea vreme etc.	*în vreme de* = *în vremea* (G), *pe vremea* (G)	*în vreme ce*
	în mod similar, cuvîntul *vreme* poate fi înlocuit cu *vremuri*, cu *timp(uri)*, sau — numai în construcțiile cu *în* — cu orice unitate de timp sau cu substantivul *moment, clipă*; semnalez și formațiile *din vreme în vreme, din timp în timp* etc. (nu însă și cu plurale: *din vremuri în vremuri* etc.) și *din cînd în cînd*		
	la vreme	*la vremea* (G)	—
	folosite pentru a arăta un anumit moment al evoluției anuale a climei, vegetației etc., o anumită vîrstă, un anumit moment dintr-o acțiune		

Scanned with OKEN Scanner

0	1	2	3
	—	*sub* folosit cînd timpul este arătat prin stăpînire (*sub Mihai Viteazu, sub romani, sub ocupație, sub capitalism*)	—
	prin veacuri	—	—
	în ajun	*în ajun de* = *în ajunul* (G)	—
	totdeauna, ori(și)cînd, oridecînd	—	*ori(și)cînd, oridecînd*
	deodată	*de cu, o dată cu*	*pe cînd*
	de fiecare dată, de fiecare oară	*de fiecare, la fiecare*	*de fiecare dată, ori de cîte ori*
	Complemente de loc cu aplicație temporală: *de-a lungul vremii* (*vremurilor* etc.)		
	în jur	*în jur de* = *în jurul* (G)	—
de cauză (v. și GLR$_2$, § 627—630 și 810—814)	*de ce* (*de aceea*)	*de* (pop.), *pentru*, *din cauză de* = *din cauza*(G), *din pricina* (G)	*de ce*, (*pentru*) *că*, *din cauză că*, *din pricină că*
de scop (v. și GLR$_2$, § 631—635 și 815—819)	*la ce* (*la aceea*)	*la*, *pentru*	(*pentru*) *ca*
de mod (v. și GLR$_2$, § 636—645 și 820—840)	*cum*	*de natura* (G), *de felul* (G), *ca* (*și*), *precum*, *după*, *în chip de, în chipul* (G)	*de natură* (*ca...*) [1], *ca și cum, ca și cînd, precum, după cum, chip că*
	pe măsură	*pe măsura* (G)	*pe măsură ce*
consecutiv (v. și GLR$_2$, § 646 și 841—845)	*astfel*	*astfel de*	*astfel că, astfel ca,* (*astfel*) *încît*
condițional (v. și GLR$_2$, § 664—666 și 854—859)	—	*în caz de* = *în cazul* (G), *cu condiția* (G)	*în caz(ul) că, în cazul cînd, cu condiția* (*ca...*) [2]
concesiv (v. și GLR$_2$, § 667—669 și 860—864)	—	*cu tot* (respectiv: *toată, toți, toate*)	*cu toate că*
opozițional [3] (v. și GLR$_2$, § 670—672 și 865—869)	—	*în loc de* = *în locul* (G)	*în loc* (*ca...*)[2]
cumulativ [3] (v. și GLR$_2$, § 673—676 și 870—874)	—	*pe lîngă*	*pe lîngă că*

Scanned with OKEN Scanner

0	1	2	3
de excepție [3] (v. și GLR$_2$, § 677–681 și 875–879)	—	*în afară de* = *în afara* (G) *decît*	*în afară că* *decît* (*ca...*)[2]
sociativ și instrumental[4] (v. și GLR$_2$, § 653–657 și 849–851)	—	*cu* *fără, făr(ă)-de-*	*cu* *fără* (*ca...*) [2]
			Termeni de coordonare cu textul anterior
corelarea	*(de)asemenea* *împotrivă*	*asemenea* (D) *împotriva* (G)	*de asemenea* *dimpotrivă*

1 Introducînd o subordonată atributivă (nerelativă): *ameliorări de natură să perfecționeze sistemul Uniunii* (Mircea Mureșan, în: Aurelian Ionașcu ș.a., *Dreptul de autor în Republica Socialistă România*, București, Edit. Academiei, 1969, p. 296).

2 Cînd e urmat de forma verbală, *ca* este facultativ: *fără (ca) să menționeze sursa* (v. și exemplul de la nota 1); într-altfel, *ca* e obligatoriu: *fără ca măcar să menționeze sursa*.

3 Pentru lipsa adverbului, v. și inf., § 1351; reamintesc și adverbele *decît* (în răspunsul, de aprobare: *n-ai decît*) și *în loc*.

4 Alături de complementul sociativ pozitiv (inf., § 1351) mai există o serie de complemente ale căror completive sînt simple propoziții nominale: complementul instrumental (v. GLR$_2$, § 648–652 și 846–848), complementul de agent (v. GLR$_2$, § 616–618 și 795–797) și complementul de relație (v. GLR$_2$, § 658–663 și 852–853), deci în care completivele se introduc tot prin prepoziție. Pentru completiva de relație, am socotit că verbul *privește* face parte din ocțiunea prepozițională respectivă (*cît privește, în ceea ce privește* etc.), ceea ce oricum simplifică prezentarea.

totodată ultimul substantiv din principală (*Eu am gătit poarta casei/ să te primească* — Mihail Crama, *August*, în id., *Dincolo de cuvinte*, p. 47); sau cînd subiectul secundarei este așezat după predicatul său (*așteaptă să-i aduc eu* — față de *așteaptă ca eu să-i aduc*); cînd secundara e subordonată de imperativ (*hai să dau,...,hai să dați*). Conjunctivul se folosește totdeauna fără *ca*, dacă are înțelesul unui condițional precedat de *dacă* ([...] *n-aș fi crezut să mă pot scula nici să fi luat casa foc* — Matei I. Caragiale, *op. cit.*, p. 242).

2 Mihail Sadoveanu, *Ursul*, în: id., *Opere*, vol. 14, [București,] ESPLA, 1958, p. 490.

3 La aceste forme, am mai adăuga, pentru exemplul dat, verbul intranzitiv *a înainta* („a o lua înainte") și, cu aplicații limitate (*a înainta în grad, a înainta o piesă de șah*), un verb tranzitiv *a înainta* — dacă acest verb ar avea un sens general, „a pune înainte", verbul intranzitiv ar deveni inutil).

4 Semnalări de legătură între adverb, prepoziție și conjuncția de subordonare, pentru locuțiuni, și la Gh. N. Dragomirescu, *Locuțiuni adverbiale*, în: *Limbă și literatură*, 5, 1961, p. 67; între prepoziție și conjuncția de subordonare, și la Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în: *Studii de gramatică*, vol. I, p. 141–164; Fulvia Ciobanu, *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale, cu referire specială la locuțiuni*, în: *Studii de gramatică*, vol. III, [București,] Edit. Academiei, 1961, p. 67–77.

5 În acest sens, și Mircea Zdrenghea, *Adjective determinative sau pronume* [...]?, p. 90.

6 Tudor Arghezi, *Schivnicie*, în: id., *Scrieri*, vol. 1, Edit. pentru literatură, [1962,] p. 157.

7 Eugen Jebeleanu, *Amnar*, în: Contemporanul, nr. 1088, 18 aug. 1967, p. 1.

8 I. L. Caragiale, *La conac*, p. 219.

9 Tudor Mușatescu, *Doresc ca micili mele rîndulețe* ..., [București,] Edit. Universul, S.A., 1945, p. 77.

Scanned with OKEN Scanner

C. CATEGORII MORFOLOGICE ÎN SENS RESTRÎNS

§ 72. În sens restrîns, prin categorii gramaticale se înțeleg diferite feluri de flexiuni ale numelor și verbelor: persoana, numărul, genul, cazul, gradele de comparație, modul, timpul — reluate detaliat în capitolele următoare —, la care se adaugă diateza [1] și aspectul [2].

Cu excepția categoriei gramaticale a cazului, înțelesul lor corespunde direct unor categorii ale realității (obiective sau subiective) și — din acest punct de vedere — ele pot fi echivalate cu niște adjective (ale numelor), respectiv adverbe (propriu zise, pe lîngă verbe), obligatorii, obligatorii chiar în situația în care realitatea percepută (sau fantezia umană) ar înceta să mai distingă între persoane, număr, sex etc.

1 Pentru diferența dintre diateze (activă, pasivă, reflexivă), v. GLR_2, § 199—212 și Al. Graur, *Diatezele* în: St. cerc. lingv., 20, 1969, p. 14—22 (cu bibliografia problemei, în care se exprimă și punctul de vedere că există numai două diateze: cea activă și cea pasivă).

Îmi pare evident că, spre deosebire de verbul latin, verbul românesc generează o singură serie de forme, numită, în concepția de mai sus, „diateză activă", și exprimînd prin ea însăși numai înțelesuri în care subiectul propoziției efectuează lucrarea verbului (în sistemul tripartit de diateze trebuie adăugat: și fără să o sufere). Înțelesurile pasiv (în care subiectul propoziției, fără să efectueze lucrarea, o suferă) și reflexiv (în care subiectul efectuează și totodată suferă lucrarea), a căror logică și realitate nu o contestă nimeni, se exprimă prin forme diferite, proprii fiecăruia, dar de cele mai multe ori nu specifice, în sensul că se formulează pe baza unor reguli mai generale. Această formă proprie nu se realizează cu ajutorul verbului, ci cu ajutorul fie a participiului flexibil (deci a unui adjectiv, asemenea unui nume predicativ oarecare) — modul general de exprimare al diatezei pasive, fie a unor complemente, de obicei pronume de persoană, putînd spune (pentru diateza reflexivă) că forma e specifică la persoana a treia (dacă facem abstracție că acuzativul acestei forme este folosit — cu verbe tranzitive — ca a doua formă a pasivului (v. și GLR_2, § 24) și — cu verbe netranzitive — că formă de impersonal (v. și *ibid.*, § 202, b)). Aceste complemente se adaugă la forma verbală uneori facultativ, alteori obligatoriu; în acest ultim caz, din punctul de vedere al formei este necesar a afirma existența, de pildă, a diatezei reflexive (Graur, *op. cit.*, p. 14: „nu e corect să declarăm că nu e reflexiv un verb de formă reflexivă dacă nu are paralelă activă"), nu însă și din punctul de vedere al conținutului, pentru că atîta timp cît un „verb" are totdeauna formă reflexivă, prin aceasta însăși el nu mai reprezintă un reflexiv ca înțeles. De asemenea există verbe care apar tot atît de obligatoriu cu forme nereflexive ale pronumelui de persoană (de aici, necesitatea de a afirma o nouă diateză formală, a obiectivului).

Apoi, alături de înțelesul reflexiv, mai există alt înțeles în care subiectul și obiectul acțiunii se echilibrează: înțelesul de acțiune reciprocă (în care, mai exact, două elemente sînt în același timp subiect și obiect, unul față de celălalt), exprimat într-un mod propriu fie cu ajutorul formei active (*mă bat cu tine și te bați cu mine*), fie cu ajutorul formei pasive (*sînt bătut de tine și ești bătut de mine*), fie prin coordonarea copulativă a ambelor forme (prin: *și*; *precum și*; *și totodată*), fie prin forme reflexive precizate de complement sociativ sau indirect (*mă bat cu tine = te bați cu mine = ne batem între noi*, la care ar mai trebui adăugată forma *ne batem cu alții* — ceea ce înseamnă că formele de reciproc plural corespund la două înțelesuri (am putea spune la două subdiateze)); în sfîrșit, prin construcția cu singularul: *cui pe cui (se) scoate*.

(Pentru detalii asupra punctului de vedere din lucrarea de față asupra diatezelor, v. și: sup., § 5, 52; inf., § 81, 131, 134 și 141.)

Aplicînd definiția, mai largă, pe care o propune pentru diateză, Al. Graur consideră noi diateze (pe lîngă cele trei, afirmate în Gramatica Academiei): impersonalul, obiectivul, reciprocul, eventivul (ultimul îmi pare a nu avea formă proprie — GLR_2, § 206) și,subordonat, dinamicul (comp.: GLR_2, § 202, a) (Graur, *op. cit.*, p. 18—22).

În ce privește problema reflectării diatezei asupra definiției persoanei și numărului, v. Gh. D. Trandafir, *Considerații asupra categoriilor verbale de persoană, număr și diateză*, în: L.R., 14, 1965, p. 121—128.

2 V. inf., § 130a (în special 130a[6]).

D. CUVINTE CARE NU EXPRIMĂ REALITĂȚI. SISTEMATIZAREA CUVINTELOR DUPĂ GRADUL ÎN CARE EXPRIMĂ REALITĂȚI

§ 73 a. Generalități. Nici noțiunile (reprezentate prin nume nominative), nici înțelesurile (reprezentate prin diferite cuvinte) nu reproduc totdeauna realități, nu sînt totdeauna semne ale realității. După măsura în care exprimă realități, cuvintele se pot ierarhiza astfel:

		Exemple		
		de nume	de adjective	dintr-alte părți de vorbire
Înțelesurile	proprii: constante (păstrează esența realității pe care o exprimă)	*om* (în general, substantivele)	adjectivele calificative, în general, și numerale	*plouă* (în general, verbele impersonale)
	proprii: variabile (reține împrejurările în care apare realitatea pe care o exprimă)	pronumele personale și cele demonstrative	adjectivele demonstrative	adverbele demonstrative, prepozițiile, conjuncțiile
	proprii: mixte	*tata* („tatăl meu")		*urc* (în general, formele verbale personale)
	de întărire a unui înțeles propriu	×	*însuși* (întărește un nume)	*curat* (fam.: întărește un adjectiv): *C u r a t constituțional !* (iron.)[1] *toată ziua* (fam.: întărește o propoziție enunțiativă)
	de slăbire	×		*cam*
	de negare	×	*ne__*	*nu*
	înlocuitoare ale unui înțeles propriu (în general: pronumele, adjectivele și adverbele relative, exclamative și interogative)	*care*	*care*	*unde*
	inutile — pleonasme	*lacu* (§ 42, nota 5)		

Exceptînd pleonasmele, cu valoarea afectivă, tradițională etc. și lipsite de valoare logică, celelalte înțelesuri sînt strîns legate de realități.

(Schema pune în evidență și diferența dintre substantiv și pronume, considerate de gramaticile tradiționale ca părți de vorbire distincte.)

1 I. L. C a r a g i a l e, *O scrisoare pierdută*, în: id., *Opere*, VI, p. 171.

§ 73 b. Sistematizarea adjectivelor după conținut. Sistemul lexical al adjectivelor pronominale. Cuvîntul sau grupul de cuvinte care determină sau explică înțelesul unui substantiv comun și în general al unui nume,

determinant necesar ori de cîte ori un nume ar putea fi atribuit, fără această complinire, și altor obiecte decît cel(e) pus(e) în discuție, se numește atribut (sup., § 28a și 30). Partea de vorbire care are totdeauna funcție de atribut sau care — ca nume predicativ — e pregătită spre a avea funcție de atribut se numește adjectiv. (Numele determinat de adjective sau alte atribute îl numesc grup nominal.) Luate în acest înțeles larg, adjectivele sînt:

1⁰ Adjective cu înțeles (propriu) constant

Adjectivul care determină cantitatea sau numărul de exemplare în care e luat obiectul denumit prin substantiv — adjectiv numit numeral cardinal, de exemplu *doi* din grupul nominal *doi oameni* (Caracteristic pentru fiecare asemenea adjectiv este unitatea numărului: *un* e numai singular, — *doi*,..., *zece* sînt numai plurale; începînd de la trei ele nu mai fac diferență de gen.)

Adjectivul care dă indicații asupra însușirilor (calităților etc.) obiectului denumit prin substantiv — adjectiv numit calificativ (în terminologia uzuală a gramaticilor clasice: adjectivul propriu zis), de exemplu: *bun* (f. *bună*), pl. *buni* (f. *bune*); de obicei flexibil după număr și gen, urmînd sau — mai rar — precedînd substantivul; avînd posibilitatea de a primi articol hotărît (în cadrul grupului nominal sau cînd este substantivizat). Nu mă opresc la această categorie, mult cunoscută [1].

2⁰ Adjective cu înțeles (propriu) variabil

Adjectivul care aplică substantivul comun în mod egal tuturor obiectelor sau întregii mase care s-ar putea denumi prin acel substantiv — adjectiv care ar putea fi numit de integralitate. Adjectivele de integralitate sînt:

tot (f. *toată*), pl. *toți* (f. *toate*); ca adjectiv, totdeauna nearticulat — precedînd sau urmînd substantivul, totdeauna articulat (ceea ce îi e specific); folosit la singular cu substantivele necantificate (substantivele denumind obiecte la care nu se deosebesc exemplare): *tot carbonul, carbonul tot* „întreaga cantitate de carbon" care există sau despre care e vorba (tot astfel, cu adjectivul *întreg*: *întregul carbon, carbonul întreg*), și la plural cu substantivele calificate (substantive denumind obiecte la care se deosebesc exemplare): *toți oamenii, oamenii toți*; folosit și la singular cu substantivele cantificative pentru a denumi un exemplar luat în integralitatea lui: *tot omul, omul tot* „omul în întregimea lui" (tot astfel cu adjectivul *întreg*: *întregul om, omul întreg*), dar și — excepțional, neregulat, și numai cînd precede substantivul — pentru a denumi totalitatea exemplarelor (în acest înțeles, *tot omul* = *toți oamenii*): *Tot omul se naște cu cartea lui în sîn* [2];

întreg (f. *întreagă*), pl. *întregi* (f. *întregi*); avînd forma și utilizarea unui adjectiv oarecare; avînd la singular înțelesul lui *tot* (sup.), de care se desparte la plural, pentru a denumi „exemplarele care, în parte, reprezintă un tot, un întreg";

fiecare (numai singular, invariabil ca gen; ca adjectiv, precedînd un substantiv nearticulat), folosit cu substantivele necantificate în înțelesul de „totalitatea felurilor de" (*fiecare carbon*; mai corect folosindu-se

fiecare fel de carbon) și cu substantivele cantificate în înțelesul pluralului *toți*, f. *toate* (*fiecare om* = *toți oamenii*); cu aceleași formă, acorduri și topică, și cu înțelesuri similare se folosesc *fiece*, *ori(și)care*, *ori(și)ce*.

(Pentru funcția de adjectiv de integralitate a articolului hotărît: inf., § 117 și urm.)

În mod similar, există adjectivul care atribuie substantivului în mod egal toate cantitățile posibile, adjectiv care ar putea fi numit adjectiv cantitativ de integralitate: singularul *ori(și)cît*, f. *ori(și)cîtă* fiind folosit cu substantivele necantificate în înțelesul de „oricîtă cantitate de" și cu substantivele cantificate în înțelesul de „oricîtă cantitate din", iar pluralul *ori(și)cîți*, f. *ori(și)cîte* cu substantivele cantificate, în înțelesul de „oricîte exemplare din"; adjectivul are compoziția și topica lui *ori(și)care*, dar flexiunea, acordurile și (ca tip) înțelesul lui *tot*, cerînd însă, ca adjectiv, substantivul nearticulat: *oricît carbon*, *oricîți oameni*.

Adjectivul care restrînge aplicarea substantivului comun la o parte din categoria denumită prin acel substantiv (dacă este necantificat), sau la o parte din exemplarele categoriei denumite prin acel substantiv (dacă este cantificat), fără să o determine, — adjectiv denumit nehotărît, de nedeterminare. Adjectivele nehotărîte sînt:

niște (numai adjectiv, precedînd un substantiv nearticulat; invariabil ca gen), folosit cu substantivele necantificate la singular (*niște carbon*) și cu substantivele cantificate la plural (*niște oameni*); mai rar, cu substantivele cantificate la singular, pentru a denumi o parte oarecare dintr-un exemplar sau dintr-o masă necantificată (*niște pește*); așadar, în foarte mare măsură folosit la fel ca *tot* sau ca *ori(și)cît*; cu întrebuințare similară (dar pronominalizabil): *oarecare*;

un (f. *o*), pl. *unii* (f. *unele*), folosit exclusiv cu substantivele cantificate (inf., § 95 și urm.).

În mod similar, există un adjectiv care atribuie substantivului o cantitate limitată din substanța denumită prin acel substantiv (necantificat) sau din exemplarele denumite prin acel substantiv (cantificat), fără a o specifica, — adjectiv care ar putea fi numit adjectiv cantitativ nehotărît: *cîtva* (f. *cîtăva*), pl. *cîțiva* (f. *cîteva*), folosit la singular cu substantivele necantificate și substantivele cantificate, la plural numai cu acestea din urmă — în condițiile arătate pentru *ori(și)cît*; totdeauna precedînd un substantiv nearticulat (și pronominalizabil).

Cînd determinarea sferei de aplicație a substantivului (în raport cu ceea ce s-ar mai putea denumi prin acel substantiv) este numai formală se folosește un adjectiv deosebit, — care ar putea fi numit adjectiv formal hotărît: *cutare* (invariabil, precedînd un substantiv nearticulat sau urmînd unui substantiv articulat).

Iar dacă adjectivul determină formal cantitatea din materia sau din exemplarele care pot fi denumite prin acel substantiv se folosește un adjectiv special, — putînd fi numit adjectiv cantitativ formal hotărît: *atît(a)* (f. *atîta*), pl. *atîți(a)* (f. *atîtea*), folosit la singular și plural în condițiile arătate pentru *ori(și)cît*; totdeauna precedînd un substantiv nearticulat (și pronominalizabil).

Scanned with OKEN Scanner

Adjectivul care determină substantivul comun în raport de o determinare concretă exprimată anterior (tot prin grup nominal)[3] sau de o determinare exprimată în același timp cu mijloace nelingvistice (un gest etc.), — adjectiv denumit demonstrativ în sens larg.

Cînd adjectivul demonstrativ identifică înțelesul substantivului comun cu înțelesul în care același substantiv, determinat, a fost folosit mai înainte (spre a nu mai repeta determinarea), acesta se numește adjectiv de identitate: *același* (f. *aceeași*), pl. *aceiași* (f. *aceleași*), precedînd un substantiv nearticulat (rar: urmînd unui substantiv articulat).

Iar dacă adjectivul identifică (desigur concret, neformal) cantitatea în care e luat substantivul cu cantitatea determinată mai înainte — se poate numi adjectiv cantitativ de identitate: *(tot)atît(a)* (f. *atîta*), pl. *atîți(a)* (f. *atîtea*), folosit la singular și plural în condițiile arătate pentru *ori(și)cît* totdeauna precedînd un substantiv nearticulat (și pronominalizabil).

Cînd adjectivul demonstrativ opune înțelesul substantivului comun înțelesului în care același substantiv a fost determinat mai înainte, acesta se numește adjectiv de alternanță: *alt* (f. *altă*), pl. *alți* (f. *alte*).

Adjectiv cantitativ de alternanță nu există; se poate folosi, în acest scop, formația *altă cantitate de*. V. și sup., tabelul 4.)

Cînd adjectivul demonstrativ localizează obiectul substantivului comun în genul (*genus*) din care face parte și obiectul substantivului determinat mai înainte, acesta se numește adjectiv de asemănare: *asemenea*, invariabil, precedînd un substantiv nearticulat (sau urmînd unui substantiv articulat — dar atunci avînd alt sens); pronominalizabil.

Adjectiv cantitativ de asemănare nu există; se poate folosi, în acest scop, adjectivul cantitativ de identitate precedat de „adverbul II" *cam* (*tot*) (sup., § 36).

Adjectivul de identitate care implică și un grad de apropiere (ca spațiu, timp, gîndire sau simțire) se numește adjectiv demonstrativ propriu zis, de apropiere (*acest* (f. *această*), pl. *acești* (f. *aceste*) precedînd numele; și *acesta* (f. *aceasta*), pl. *aceștia* (f. *acestea*) urmînd numele — ultima serie reprezentînd și forma pronominalizabilă) sau de depărtare (*acel* (f. *acea*), pl. *acei* (f. *acele*) precedînd numele; și *acela* (f. *aceea*), pl. *aceia* (f. *acelea*) urmînd numele — ultima serie reprezentînd și forma pronominalizabilă).

3⁰ Adjective cu înțeles (propriu) mixt

Adjectivul care determină substantivul comun prin locul avut de exemplarul pe care-l denumește într-un șir dat (de obiecte cu același nume) — adjectiv numit (numeral) ordinal —, determinare exprimată de obicei prin arătarea numărului de obiecte din șir pe care acel exemplar le realizează cu exemplarele precedente (adjective ordinale în ordine directă) sau cu exemplarele ce-i urmează (adjective ordinale în ordine inversă). Sînt adjective ordinale:

— în ordine directă: *prim* (avînd flexiunea și topica unui adjectiv calificativ oarecare) și *întîi* (flexibil după număr și gen cînd precede sub-

stantivul, și invariabil cînd îi urmează), de aici și *dintîi* (tabelul 21, nota 5), aplicabile substantivelor și la singular, și la plural; *al doilea* (f. *a doua*), *al treilea* (f. *a treia*) etc., aplicabile numai formei de singular a substantivelor;

— în ordine inversă: *ultim* (tot astfel: *cel de la urmă, cel din urmă*), *penultim, antepenultim* (avînd flexiunea și topica unui adjectiv calificativ oarecare). De la *penultim* această ordine indirectă poate fi transformată în ordine directă: *al doilea* (*al treilea* etc.) *de la* (= *din*) *urmă*. Ironic se folosește și: *primul din coadă*.

— în ambele ordini: *secund* „al doilea în ordine directă și totodată ultimul" (flexiunea și topica adjectivului calificativ carecare); *următor* „primul ajuns la rînd", punct de plecare al numărătcarei relative (flexiunea și topica adjectivului calificativ carecare); *al cîtelea, al atîtelea*.

4⁰ Adjective de întărire, de slăbire sau de negare

Adjectivul care întărește înțelesul numelui complinit — adjectiv care s-ar putea numi adjectiv de întărire: *însumi* etc. (adjectiv prezentat inf., § 77, în cadrul pronumelui de persoană), *singur* (flexiunea și topica adjectivului calificativ oarecare; cuvîntul avînd însă și alte semnificații — inf., 6⁰) și „adverbele II" *chiar* și (*în*)*tocmai* (sup., § 36);

ca adjectiv de întărire a înțelesului cantitativ, folosindu-se tot „adverbele II" *chiar* și (*în*)*tocmai*: *chiar doi selenauți*.

Adjectivul care slăbește înțelesul numelui complinit — adjectiv care s-ar putea numi adjectiv de slăbire (înlocuitoare): prefixul *cvasi-* (***cvasi**iluzoriu*), „adverbul II" *cam* (*tot*) (sup., § 36);

ca adjectiv de slăbire a înțelesului cantitativ, folosindu-se *vreun* (flexiunea și topica adjectivului *un*) cînd substantivul e la singular și *vreo* (invariabil) sau „adverbul II" *cam* (*tot*) cînd e urmat de numeral cardinal plural.

Adjectivul care neagă înțelesul unui obiect numindu-i implicit inexistența — adjectiv numit de negare: prefixul *ne-* (savant: *non-*);

practic, e folosit adjectivul cantitativ de negare *nici un* (f. *nici o*), pentru care am propus reluarea ortografiei *niciun, nicio* (*nici un om*), pl. *nici* (*nici cinci* (*oameni*)).

5⁰ Adjectivele (de relații) înlocuitoare ale unui înțeles propriu

Adjectivul care — introducînd, asemenea oricărei conjuncții de subordonare, o propoziție atributivă — ține locul totodată — în această atributivă — unui nume, determinat în comunicarea antericară, numit adjectiv relativ: *care* (invariabil ca număr și gen).

În mod similar, se adaugă, adjectivul care — introducînd, asemenea oricărei conjuncții de subordonare, o propoziție atributivă — ține locul totodată, în această atributivă, determinării cantitative a unui nume, exprimată în comunicarea anterioară, — numit adjectiv relativ de cantitate: *cît* (f. *cîtă*), pl. *cîți* (f. *cîte*)[4].

Adjectivul care ține locul determinării, cerută de la interlocutor — numit adjectiv interogativ: *care?*

În mod similar, se adaugă adjectivul care ține locul determinării cantitative cerută de la interlocutor, — numit adjectiv interogativ de cantitate: *cît?* (f. *cîtă?*), pl. *cîți?* (f. *cîte?*).

Adjectivul care ține locul unei determinări, cînd această determinare — din emoție — nu se poate formula (sau cînd vorbitorul vrea să sugereze aceasta), — numit adjectiv exclamativ (mai exact: emotiv): *ce!*

În mod similar, se adaugă adjectivul care ține locul unei determinări cantitative, cînd această determinare — din emoție — nu se poate formula (sau cînd vorbitorul vrea să sugereze aceasta), — numit adjectiv exclamativ (mai exact: emotiv) de cantitate: *cît!* (f. *cîtă*), pl. *cîți!* (f. *cîte!*).

De observat că fiecare fel de adjectiv cu înțeles variabil sau fără înțeles propriu are — pe lîngă adjectivul de aplicație generală respectiv — și cîte un adjectiv corespunzător de cantitate. În mod similar, locuțiuni adjectivale complinesc lipsa unor adjective pronominale referitoare la determinarea calității: *ce fel de* (prezentat de Gramatica Academiei ca adjectiv special — GLR$_1$ I, § 188), *orice fel de, acest fel de* (contras: *astfel de*; var. pop.: *ăst fel de*) etc.

6⁰ Adjective de exclusivitate

Adjectivul care înlătură posibilitatea de a se alterna numele din comunicare pe lîngă care este așezat, — numit adjectiv de exclusivitate: *singur, unic* (flexiunea și topica celorlalte adjective calificative). Exemple (în care *singur* poate fi deopotrivă înlocuit cu *unic*): *Un singur om a zburat în Elada; Omul este singurul biped; Am bătut la singura poartă.*

De deosebit adjectivul de exclusivitate *singur* (= *unic*) de „adverbul II" *numai* (dau exemple corespondente): *Numai un om a zburat în vechea Eladă* (același înțeles, cu observația că *numai* nu se aplică substantivului *om*, ci grupului nominal *un om*); *Numai omul este biped* (de această dată, *numai*, pentru a păstra înțelesul exemplului din prima serie, nu se aplică numelui predicativ, ci subiectului), dar *Omul este numai biped* (iar dacă păstrează aceeași așezare, ca în acest ultim exemplu, înțelesul e schimbat: în exemplul din prima serie, calitatea de biped nu poate fi acordată decît omului; în exemplul dintr-a dcua serie, omului nu i se poate da altă calitate decît aceea de biped); *Am bătut numai la poartă* (aici așezările și sensurile sînt diferite, fără posibilitate de conciliere). *Singur* — spre deosebire de *unic* — mai are o serie de aplicări care-l apropie, parțial, de *numai*: *Singur omul a zburat* (*Numai omul a zburat*), *Singur omul e biped* (*Numai omul e biped*); tot astfel, cu același înțeles: *Omul singur a zburat* etc. (Articularea lui *singur* se aseamănă deci cu articularea lui *tot*). Principala deosebire de *numai* este că *singur* este doar adjectiv, aplicat direct la nume, în timp ce *numai* se mai aplică unui complex sintactic (complement, propoziție etc.) — uneori avînd loc și coincidențe în întrebuințare.

1 Vezi și Maria Manoliu, *Schiță de clasificare structurală a adjectivelor din limba română*, în: *Elemente de lingvistică structurală*, București, Edit. științifică, 1967, p. 263—273.

2 Tudor Arghezi, *Comori*, în: id., *Scrieri*, 6 [București,] Edit. pentru literatură, [1964,] p. 155.

Scanned with OKEN Scanner

3 Determinarea concretă poate fi exprimată și ulterior, după grupul nominal format, printr-o atributivă: *Același om, c a r e i e r i e r a a n a l f a b e t, a z i e i n g i n e r.*

4 Excepțional, are și înțelesul lui *oricît*: [...] *poate fi c î t de împărat, părintele e tot părinte* (I. L. C a r a g i a l e, *Poveste*, p. 297).

§ 74. Părți de vorbire cu număr nelimitat de cuvinte și părți de vorbire cu număr limitat de cuvinte. Cuvintele cu înțeles propriu (și mixt), impuse direct de realitatea înconjurătoare, sînt, teoretic, nelimitate, ca și această realitate; cuvintele cu înțeles relativ (pronominale) și celelalte cuvinte reflectînd direct categoriile gîndirii sînt teoretic limitate și, practic, mult mai greu de completat sau de redus. De aceea ele sînt, cu excepția interjecțiilor exclamative și a pleonasmelor, mult mai susceptibile de sistematizare; cu alte cuvinte, sistematizarea lor poate merge, în gramatică, pînă la lexicul tuturor cuvintelor părții de vorbire respective.

Ceea ce justifică aparenta inegalitate de tratare între cele două grupări de părți de vorbire în gramatica de față.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL V

Categoriile nominale: persoana, numărul, genul*

§ 75. Introducere. Între părțile vorbirii, am deosebit (sup., § 24 și tabelul 1), din punctul de vedere al formei lor lingvistice, trei grupe: a părților de vorbire cu flexiune nominală, verbul (cu speciale flexiuni de mod și de timp) și cuvintele neflexibile; iar în cadrul părților de vorbire nominale, am deosebit pe acelea care pot apărea în funcție de subiect (n u m e l e) de acelea care apar ca determinînd un nume (a d j e c t i v e l e în sens larg), împreună cu care formează o unitate de înțeles numită g r u p n o m i n a l. Am mai precizat că fiecărui adjectiv îi corespunde etimologic și o formă nominală, un nume, cunoscut de obicei sub denumirea de adjectiv substantivizat (cînd derivă dintr-un adjectiv calificativ) sau de pronume (cînd derivă dintr-un adjectiv pronominal).

În limba română, un nume poate și trebuie să exprime sau persoana care comunică, sau persoana căreia i se face comunicarea, sau o a treia persoană, în afara interlocutorilor; iar sistemul de forme flexionare (și în general sistemul fonetic) care le exprimă formează categoria p e r s o a n e i; în același timp, un nume poate și trebuie să exprime sau un exemplar, sau mai multe, iar sistemul de forme flexionare care le exprimă formează categoria n u m ă r u l u i; în sfîrșit, sau o ființă bărbătească, sau una femeiască, iar sistemul de forme flexionare care le exprimă formează categoria g e n u l u i[1]. Cu alte cuvinte, putem spune că formele lingvistice care consemnează astfel persoana, numărul și genul sînt — pentru un nume — forme obligatorii, pe care sîntem nevoiți să le folosim chiar în denumirea noțiunilor neprecizate ca persoană, cantitate sau sex, ori, pur și simplu, impersonale, necantificabile sau asexuate. De aceea, aceste categorii gramaticale[2] (morfologice) cred că pot fi numite n o m i n a l e (obligatorii pentru nume) cu precizarea că persoana[3] și numărul sînt, în același timp, categorii obligatorii pentru formele verbale predicative[4,5] și că genul este o categorie nominală obligatorie numai pentru persoana a treia, pentru celelalte persoane exprimarea genului făcîndu-se facultativ prin adjective.

1 Mai slab marcată e azi diferența dintre însuflețit și neînsuflețit, diferență apărută anterior în limbă; în privința „genului personal": sup., § 65 [3].

2 Terminologie adoptată de Gramatica Academiei și de *Introducere în lingvistică*.

3 Propriu zis, numele nu e flexibil după persoană, formele pronumelui personal fiind mai degrabă cuvinte diferite decît forme flexionare ale aceluiași cuvînt. Mă voi preciza pe parcurs.

* Aici, termenul *categorie* e luat în înțelesul de „(fel de) însușire obligatorie". Cf. GLR_2, § 218 și DLRM, s.v.

Scanned with OKEN Scanner

4 În legătură cu enunțurile din GLR_2, § 23 („unele pronume [...] și unele moduri ale verbului [...] au forme de persoană") și 139 („Pronumele au forme deosebite pentru gen, număr și caz — și prin aceasta se aseamănă cu numele (în înțeles de substantiv și adjectiv — *B.B.*) — și pentru persoane — și prin aceasta se aseamănă cu verbul":

Mi se pare greșit 1) să se extindă ceea ce caracterizează pronumele personal (și posesiv) la toate pronumele, fără ca totuși să se meargă mai departe, la toate numele (în înțeles de substantiv și pronume); 2) să se considere că substantivele nu au persoană (a doua, vocativul; a treia, celelalte cazuri); 3) să se considere (GLR_1 I, § 74 și 158; GLR_2, § 139) că persoana e în principal o categorie verbală, cînd toate numele au persoană (exceptînd pronumele interogativ-relativ, care nu are conținut de sine stătător), în timp ce verbele au persoană (ca formă) numai la modurile personale, iar ca înțeles nici la acelea totdeauna. După cum rezultă din lucrare, consider persoana ca fiind în primul rînd o categorie nominală, iar desinența verbală a modurilor personale ca prezență a subiectului în predicat.

5 Oricum, chiar categorii verbale, ele se referă tot la subiect; în acest sens, și André Martinet, *La linguistique synchronique*, Paris, P.U.F., 1965, p. 203 („pluralitatea numelui indică pluralitatea obiectului desemnat, aceea a verbului pluralitatea subiectului exterior acțiunii și nu aceea a procesului"), ap. H. Wald, *op. cit.*, p. 112.

A. PERSOANA *

§ 76. Pronumele de persoană. O categorie de înțelesuri nominale dintre cele mai vechi (deci și dintre cele mai neregulat consemnate) este categoria persoanei, respectiv a situației avută de titularul unui nume în raport cu interlocutorii. Numele folosit de cel care gîndește sau care comunică pentru a se denumi pe sine sau grupul de obiecte între care se include se numește persoana I; numele folosit de cel care comunică pentru a denumi pe cel căruia i se face o comunicare sau grupul de obiecte între care îl include (cînd în acel grup nu se include și pe sine) se numește de persoana a doua; numele folosit de interlocutori pentru a denumi orice altceva afară de ei înșiși și de grupele de obiecte între care se includ se numește de persoana a treia (v. și inf., § 89 și 155).

Gramatica Academiei consideră că această categorie e realizată — în afara de flexiunea verbului — printr-un număr oarecare de pronume (GLR_1 I, § 73, e; GLR_2, § 23): pronumele personal (cu două forme, numite: accentuată și neaccentuată [1]), pronumele reflexiv, pronumele posesiv, pronumele de politețe și pronumele de întărire. În rîndurile următoare, voi căuta să pun în evidență că toate aceste pronume — într-un cuvînt denumite în rîndurile de față pronume de persoană — constituie un sistem unitar, sistemul pronumelui de persoană, că acest sistem reprezintă un cadru general pentru întreg sistemul de nume; în sfîrșit, că acestui sistem nominal al persoanei îi corespunde un sistem similar în cadrul verbului, respectiv al nucleului propoziției. Aceasta implică cercetarea, în același timp, a tuturor aspectelor gramaticale ale categoriei persoanei [2].

Voi prezenta, pe rînd: formele pronumelui de persoană (morfologia) și echivalentul lor sintactic, așezarea lor (topica) și acordul de persoană (sintaxa propriu zisă).

---

* Ediție revăzută a articolului din: L.R., 6, nr. 1, ian.-febr. 1957, p. 19—35. Anumite părți ale articolului au fost trecute la alte diviziuni.

Scanned with OKEN Scanner

1 Există o oarecare relativitate în denumirile „accentuată" și „neaccentuată", în sensul că unele forme neaccentuate se pot pronunța independent (*îmi, îți* etc.), unele putînd chiar asigura o pronunțare independentă formelor verbale conjuncte *-s, -i* (*mi-s* etc.).

De altfel, și în cazul neaccentuării reale, pronumele personal poartă totuși un accent secundar.

Acestea îndreptățesc, într-o oarecare măsură, folosirea celeilalte terminologii: formă lungă (pentru cea „accentuată") și formă scurtă (pentru cea „neaccentuată").

2 Pentru încercările anterioare de tratare a pronumelui personal: R. A. Budagov, *Funcțiunea pronumelor personale în limba română modernă*, în: St. cerc. lingv., 1, fasc. 1, 1950, p. 35—35. Scrisă sub semnul școlii marriste. Cu bibliografia problemei, în acel moment. Pentru o descriere structuralistă „coerentă, sistematică și riguroasă" a pronumelui de persoană, fără luarea în considerare a articolului suscitat din L.R., v. Toma Pavel, *Morfologia pronumelui personal în romînă*, în: St. cerc. lingv., 14, 1963, p. 199—205.

1. Formele pronumelui de persoană

§ 77. Prezentarea succesivă a fiecărei persoane se face printr-o primă serie de tabele (tabelul 7: perscana I singular; 8: I plural; 9: II singular; 10: II plural; 11: III, ambele numere).

Numele primelor două persoane au forme similare, cu adaosul că perscana a doua are, în plus, un vocativ, identic ca formă cu nominativul (GLR$_1$ I, § 162; GLR$_2$, § 143), vocativ căruia, în vorbirea familială, i s-a dat extindere (*ce spui, tu?*).

Față de primele două persoane, persoana a treia prezintă unele diferențe. Astfel, cazurile oblice ale persoanei a treia au două rînduri de forme, una reprezentînd aceeași persoană cu subiectul propoziției care o include (*el se laudă*) — formă denumită reflexivă — și alta în celelalte cazuri (*el îl laudă, el o laudă* etc.) [1].

La tabelul 11 (al persoanei a treia) ar mai fi trebuit amintit că, în trecut, genitivul *său, sa, săi, sale* nu era restrîns la singular, iar genitivul lor nu era extins în mod corespunzător [2] (ceea ce, dintr-un punct de vedere, realiza un sistem mai consecvent).

Pentru a se exprima deferența sau distanța (sufletească) față de o perscană, forma accentuată a pronumelui personal de perscana a doua (*tu — voi*) sau forma accentuată (nereflexivă) de persoana a treia (*el — ea — ei — ele*) se înlocuiește cu pronumele de politețe: la persoana a doua, *dumneata* (pl. *dumneavoastră*) sau *dumneavoastră* (invariabil), reprezentînd — pentru singular — gradări ale deferenței; la persoana a treia, *dumnealui* (f. *dumneaei*), pl. *dumnealor* [3], — forma neaccentuată și adjectivul de întărire rămînînd neschimbate.

1 În limba română veche, există formă aparte pentru reflexiv și la persoanele I și a doua (dezvoltat în GLR$_1$ I, § 175).

2 Dezvoltat în GLR$_1$ I, § 178.

3 Dezvoltate în GLR$_1$ I, § 172.

§ 78. Observații privind toate persoanele. Introducere. Principalele caracteristici ale acestei sistematizări a formelor pronumelui de persoană sînt următoarele: 1) desinența verbală este nominativul formelor neaccentuate

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 7

Persoana I singular a pronumelui de persoană
(comp.: GLR, I, § 161–165, 176–177 și 193; II, § 112)

Se întrebuințează / Cazul și funcțiunea sintactică	ca însoțitor obligatoriu al verbului predicat (numită — la cazurile oblice — forma neaccentuată a pronumelui personal)	ca întăritor al formei neaccentuate sau ca pronume neînsoțit de verb (forma accentuată a pronumelui personal)	ca întăritor al formei accentuate (adjectivul de întărire) [2]	
			masculin	feminin
0	1	2	3	4
nominativ-subiect	desinența verbală a persoanei I singular [1]	*eu*		
nominativ-predicat	×	*eu*	*însumi*	*însămi* (gen. *însemi*)
genitiv-atribut, obiectul posedat fiind:				
singular				
masculin	×	*meu* [3]		
feminin	×	*mea* [3], gen. *mele*		
plural				
masculin	×	*mei*		
feminin	×	*mele*		
dativ-complement indirect	*îmi* (*mi, -mi, mi-, -mi-*)	*mie*		
acuzativ-complement direct	*mă* (*-mă, m-, mă-, -m-, -mă-*)	*pe mine*		
acuzativ-circumstanțial (prepozițional)	×	*mine* (precedat de diferite prepoziții, inclusiv *pe* cu sens locativ)		

1 Desinența verbală variază după mod, timp și conjugare. La indicativul prezent, și numai pentru persoana I singular, desinența este, de regulă, zero.

2 Fiind adjective de întărire ele nu se pronominalizează: literar, se spune numai *eu însumi am fost*, nu și *însumi am fost*. Greșit deci sînt numite „pronume de întărire". Nu mai puțin formele *însumi* etc. se întîlnesc și ca pronume: *Și pentru ca să fie încredințat dumnealui că voi urma întocmai asemenea, am dat această iscălitură la mîna dumnealui i n s u m i cu condeiul meu* (19 sep. 1811 — George P o t r a, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594–1821)*, [București,] Edit. Academiei, [1961,] p. 671); *Judecă i n s u ț i!* (N. Z u b c u - C o d r e a n u, în: *Antologia gîndirii românești* [.] *Secolele XV–XIX*, p. 765); tot ca pronume, ele apar, de regulă, la I o r g a.

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 8

Persoana I plural a pronumelui de persoană

(aceleaşi trimiteri la GLR din tabelul precedent)

Se întrebuinţează / Cazul şi funcţiunea sintactică	ca însoţitor obligatoriu al verbului predicat (numită—la cazurile oblice—forma neaccentuată a pronumelui personal)	ca întăritor al formei neaccentuate sau ca pronume neînsoţit de verb (forma accentuată a pronumelui personal)	ca întăritor al formei accentuate (adjectivul de întărire)[2]	
			masculin	feminin
0	1	2	3	4
nominativ-subiect	desinenţa verbală a persoanei I plural[1]	*noi*	*înşine*	*însene*
nominativ-predicat	×	*noi*		
genitiv-atribut, obiectul posedat fiind:				
singular				
masculin	×	*nostru*		
feminin	×	*noastră*, gen. *noastre*		
plural				
masculin	×	*noştri*		
feminin	×	*noastre*		
dativ-complement indirect	*ne* (*ni, -ne, ne-, ni-, -ne, -ni-*)	*nouă*		
acuzativ-complement direct	*ne* (*-ne, ne-, -ne-*)	*pe noi*		
acuzativ-circumstanţial (prepoziţional)	×	*noi* (precedat etc.)		

Mai există cîteva adjective de întărire, aplicate deopotrivă la cele trei persoane, fără ca ele însele să difere după persoană : *singur* şi *tot*, flexibile după gen şi număr (*noi t o a t e vă urăm...*), şi unele „adverbe III“ (sup., § 36) Marea majoritate a celorlalte adjective se aplică numai la nume de persoana a treia (inclusiv la vocativele lor, care ar putea fi considerate ca aparţinînd persoanei a doua), altele decît pronumele *el* (f. *ea*), pl. *ei* (f. *ele*).

3 După substantivele nearticulate (şi, uneori, trunchiate) de rudenie se folosesc şi formele populare *-miu*, f. *-mea* (gen. *-mi(i)*): *tată-miu* şi *taică-miu*, *fi(u)-miu*, *nepotu-miu*, *vădru-miu* etc.; *mamă-mea* şi *maică-mea*, *fi(i)(că)-mea*, *nepoată-mea* etc., cu genitivul *mamă-mi(i)* etc. (v. şi Paula D i a c o n e s c u, *Declinarea cu „articol“ definit proclitic în limba română. Genitiv-dativul substantivelor comune, nume de persoană*, în: St. cerc. lingv., 17, 1966, p. 555–566).

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 9

Persoana a doua singular a pronumelui de persoană*

Se întrebuințează / Cazul și funcțiunea sintactică	ca însoțitor obligatoriu al verbului predicat (numită — la cazurile oblice — forma neaccentuată a pronumelui personal)	ca întăritor al formei neaccentuate sau ca pronume neînsoțit de verb (forma accentuată a pronumelui personal)	ca întăritor al formei accentuate (adjectivul de întărire)	
			masculin	feminin
0	1	2	3	4
nominativ-subiect	desinența verbală a persoanei a doua singular	*tu*	*însuți*	*însăți* (gen. *inseți*)
nominativ-predicat	×	*tu*		
genitiv-atribut, obiectul posedat fiind:				
singular				
masculin	×	*tău* [1]		
feminin	×	*ta* [1], gen. *tale*		
plural				
masculin	×	*tăi*		
feminin	×	*tale*		
dativ-complement indirect	*îți* (*-ți, -i, ți-, -i-*)	*ție*		
acuzativ-complement direct	*te* (*-te, te-, -te-*)	*pe tine*		
acuzativ-circumstanțial (prepozițional)	×	*tine* (precedat etc.)		
vocativ	×	*tu* / [2,3]	×	×

* Vezi trimiterile și explicațiile de la tabelul 7.

1 După substantivele nearticulate (și, uneori, trunchiate) de rudenie se folosesc și formele populare *-tu*, f. *-ta* (gen. *-ți(i)*): *tat(ă)-tu*, *fi(u)-tu*, *nepot(u)-tu*, *văr(u)-tu*, f. *m(am)ă-ta*, *fi(i)(că)-ta*, cu genitivul *m(am)ă-ți(i)* etc.

(oblice); 2) adjectivul posesiv *meu*, *tău* etc. este genitivul (formă accentuată) al pronumelui personal; 3) forma accentuată este întărirea formei neaccentuate — tot astfel cum adjectivul de întărire este o întărire a formei accentuate — și deci e facultativă.

Mă voi opri la fiecare dintre aceste trei caracteristici — atît pentru a le sublinia justețea, cît și pentru a le arăta relativitatea —, după care îmi voi relua considerațiile asupra pronumelui de persoană.

§ 79 (1⁰). **Desinența verbală este nominativul formelor neaccentuate (oblice).** La această afirmație, s-ar putea obiecta că între desinența verbală și formele neaccentuate (oblice) ale pronumelui personal există d e o s e b i r i d e f o r m ă, cea mai importantă fiind aceea că desinența face parte din forma verbală personală, prezentînd chiar variații, mai ales în conjugarea

Tabelul 10

Persoana a doua plural a pronumelui de persoană*

Se întrebuinţează / Cazul şi funcţiunea sintactică	ca însoţitor obligatoriu al verbului predicat (numită — la cazurile oblice — forma neaccentuată a pronumelui personal)	ca întăritor al formei neaccentuate sau ca pronume neînsoţit de verb (forma accentuată a pronumelui personal)	ca întăritor al formei accentuate (adjectivul de întărire)	
			masculin	feminin
0	1	2	3	4
nominativ-subiect	desinenţa verbală a persoanei a doua plural	*voi*	*înşivă*	*însevă*
nominativ-predicat	×	*voi*		
genitiv-atribut, obiectul posedat fiind:				
singular				
masculin	×	*vostru*		
feminin	×	*voastră*, gen. *voastre*		
plural				
masculin	×	*voştri*		
feminin	×	*voastre*		
dativ-complement indirect	*vă* (*vi, -vă, v-, vă-, vi-, -v-, -vă-, -vi-*)	*vouă*		
acuzativ-complement direct	*vă* (*-vă, v-, vă-,-v,- -vă-*)	*pe voi*		
acuzativ-circumstanţial (prepoziţional)	×	*voi* (precedat etc.)		
vocativ	×	*voi!*	×	×

V. şi sup., tabel 7, nota 3.

2 Sau întărire a vocativului. V. şi I. I. B u j o r, *Vocativul* tu, în: Cerc. lingv., 13, 1968, p. 117—119.

3 De semnalat şi derivatul *a tutui*.

neregulată, în timp ce fiecare dintre formele neaccentuate (oblice) — variabile numai după caz, persoană, număr şi gen — este principial unitară, uşor de deosebit faţă de verb.

Aş răspunde că ceea ce trebuie avut în vedere în primul rînd este comunitatea de funcţie dintre desinenţa verbală şi formele oblice, aceea de a însoţi în mod obligatoriu verbul; diferenţa de formă nu înseamnă decît că introducerea lor în limbă s-a făcut la epoci diferite: mai întîi creîndu-se desinenţa, şi apoi formele oblice — şi ele suficient de vechi pentru a se prezenta, pentru fiecare înţeles, într-o bogată varietate de forme.

Faptul că obligativitatea întrebuinţării e mai puternică la desinenţă decît la formele neaccentuate (oblice) se poate de altfel explica prin natura sintactic deosebită a diferitelor cazuri: căci o propoziţie — în general — nu

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 11

Persoana a treia a pronumelui de persoană*
(comp.: GLR$_I$ I, § 161–165, 173, 176–178 și 193; II, § 113)

Cazul și funcțiunea sintactică / Se întrebuințează	ca însoțitor obligatoriu al verbului predicat (numită — la cazurile oblice — forma neaccentuată a pronumelui personal)	ca întăritor al formei neaccentuate sau ca pronume neinsoțit de verb (forma accentuată a pronumelui personal)			ca întăritor al formei accentuate (adjectivul de întărire) [1]	
		la ambele genuri	numai la masculin	numai la feminin	masculin	feminin
0	1	2	3	4	5	6
nominativ-subiect — singular	desinența verbală a persoanei a treia singular	×	*el*	*ea*	*însuși*	*însăși* (gen. *inseși*)
nominativ-subiect — plural	desinența verbală a persoanei a treia plural	×	*ei*	*ele*	*înșiși*	*înseși* [4]
nominativ-predicat — singular	×	×	*el*	*ea*		
nominativ-predicat — plural	×	×	*ei*	*ele*		
genitiv-atribut, posesorul fiind — singular[2] — reflexiv, obiectul posedat fiind: singular masculin	×	*său* [3]	×	×		
genitiv-atribut, posesorul fiind — singular[2] — reflexiv, obiectul posedat fiind: singular feminin	×	*sa* [3], gen. *sale*	×	×		
genitiv-atribut, posesorul fiind — singular[2] — reflexiv, obiectul posedat fiind: plural masculin	×	*săi*	×	×		
genitiv-atribut, posesorul fiind — singular[2] — reflexiv, obiectul posedat fiind: plural feminin	×	*sale*	×	×		
genitiv-atribut, posesorul fiind — singular[2] — nereflexiv		×	*lui*	*ei*		
genitiv-atribut, posesorul fiind — plural		*lor*	×	×		
dativ-complement indirect — reflexiv	*își* (*și, și-, -și, -și-*)	*sie*(*și*)	×	×		
dativ-complement indirect — nereflexiv — singular	*îi* (*i, i-, -i, -i-*)	×	*lui*	*ei*		
dativ-complement indirect — nereflexiv — plural	*le* (*li, le-, li-, -le, -le-, -li-*)	*lor*	×	×		
acuzativ-complement direct — reflexiv	*se* (*se-, -se, -se-*)	*pe sine*	×	×		
acuzativ-complement direct — nereflexiv — singular — masculin	*îl* (*l-, -l, -l-*)	×	*pe el*	*pe ea*		
acuzativ-complement direct — nereflexiv — singular — feminin	*o* (*o-, -o, -o-*)					
acuzativ-complement direct — nereflexiv — plural — masculin	*îi* (*i-, -i, -i-*)	×	*pe ei*	*pe ele*		
acuzativ-complement direct — nereflexiv — plural — feminin	*le* (*le-, -le, -le-*)					

Scanned with OKEN Scanner

urmare la tabelul 11

0		1	2	3	4	5	6
acuzativ-circumstanțial (prepozițional)	reflexiv	×	*sine*	×	×		
	nereflexiv						
	singular	×	×	*el*	*ea*		
	plural	×	×	*ei*	*ele*		
				(fiecare precedat etc.)			

* Vezi explicațiile de la tabelul 7.

1 Adjectivele de întărire se aplică la orice nume de persoana a treia; cînd numele e precedat de o prepoziție, ele pot fi așezate înaintea prepoziției (*însăși din înșiruirea titlurilor am dedus...*), apărînd astfel ca o întărire nu a numelui, ci a complementului pe care numele îl formează.

Adjectivele de întărire nu se folosesc în caz că forma accentuată a pronumelui personal e înlocuită cu *dînsul* sau *însul*.

2 În trecut, seria *său — sale* era folosită, ca și corespondentele ei la dativ (*sie(și)*), și acuzativ (*sine*), pentru ambele numere: *iară ce fac domnii singuri, den gîndurile sale sau den șoapte, rar lucru iasă de folos* (Miron Costin, în: *Antologia gîndirii românești* [.] *Secolele XV—XIX*, p. 45). Pentru diferența dintre *său* și *lui — ei*, v. Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 135—137.

3 Ca și la persoanele I și a doua, există variante populare: *-su*, f. *-sa* (gen. *-si(i)*) — întrebuințate în aceleași condiții și cu aceleași formații nominale ca variantele persoanei a doua. V. și sup., tabelul 7, nota 3.

4 Pentru unele referințe suplimentare de aplicare a formelor *său* și *lui — ei*, v. și Graur, *Tendințele...*, p. 316—317 (*său* e mai solemn).

Pentru istoric, v. și Petra Pitrop, *Cu privire la istoria pronumelui posesiv* său — lui, el *în limba română*, în: Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice, 1963, p. 317—319 (cu bibliografia problemei).

5 Gramatica Academiei admite, ca literară, și forma *însele* (var. *înșile*), în afara sistemului (de care diferă și prin topica ei rigidă: *ele însele*, niciodată *însele ele*). Academicianul Iorgu Iordan nu recomandă această formă, de exemplu, în: *Limba românească în publicațiile Academiei R.P.R.*, din L. R., 6. nr. 2, 1957, p. 27; tot în acest sens, împreună cu semnalarea altor folosiri greșite ale lui *însuși*: Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 132—134.

poate fi concepută fără un nominativ—subiect, dar poate fi concepută fără un dativ—complement indirect sau fără un acuzativ—complement direct.

Apoi, între desinența verbală și formele neaccentuate (oblice) ale pronumelui personal există și asemănări de formă:

— ca și desinența, formele oblice sînt neaccentuate (au numai un accent secundar), formînd — de cele mai multe ori — cu cuvîntul alăturat, în general cu forma verbală, o unitate fonetică (*să-**mi** aducă, să **mi**-aducă, adu-**mi***); e de observat că forma neaccentuată (oblică) așezată în urma verbului formează totdeauna cu acesta o unitate fonetică; anticipînd asupra topicei diferitelor forme ale pronumelui de persoană (prezentată pe larg mai departe), mai observ aici că — asemenea desinenței — forma neaccentuată oblică se așază în urma formei verbale fără desinență — gerunziul (*aducîndu-**mi***);

— ca și desinența, formele neaccentuate oblice au ajuns uneori să aibă un înțeles pur formal: pentru desinență e cazul verbelor impersonale (*trebuie, plouă, este bine*), pentru formele neaccentuate oblice e cazul verbelor exclusiv reflexive (*îmi închipui, mă tem*).

De asemenea, între cele două forme neaccentuate (oblice) — dativul și acuzativul (—complement direct) — există deosebiri de formă, fără ca acestea să fi atras concluzia că cele două forme fac parte din sisteme diferite; astfel, la forma nereflexivă a persoanei a treia, acuzativul—complement direct are forme deosebite pentru cele două genuri (masculin *îl, îi* și femininul *o, le*), în timp ce dativul *îi, le* (ca și desinența verbală) are o formă unică pentru toate genurile.

Dispunem azi așadar de un sistem de forme neaccentuate unic, format din cazurile nominativ, dativ și acuzativ — complement direct. Sistemul este și complet, deoarece: *a)* lipsa genitivului nu este decît rezultatul logic al faptului că el nu se aplică la verb, ci la substantiv, cu alte cuvinte că

Scanned with OKEN Scanner

funcțiunea sintactică a unui genitiv este aceea de atribut; *b)* lipsa acuzativului -prepozițional [1], corespunzător, în sintaxă, cu complementele circumstanțiale, este de asemenea rezultatul logic al faptului că unui verb-predicat i se pot aplica deodată oricîte circumstanțiale, în timp ce nu poate avea deodată decît un singur complement indirect (respectiv un singur grup coordonat de complemente indirecte) și tot unul direct (cu precizările făcute inf., § 134).

1 Tot astfel s-ar putea raționa și despre dativul-prepozițional; întreg acest capitol a făcut abstracție, pentru simplificare, de cele cîteva prepoziții cu dativ.

§ 80 (2°). **Adjectivul posesiv este genitivul pronumelui personal.** Formele posesive, socotite de obicei ca adjective (și pronume) posesive, pot fi socotite cel puțin cu același temei genitive ale pronumelor personale, niște genitive dezvoltate.

Pentru considerarea lor ca adjective posesive, s-ar putea aduce următoarele argumente:

— pentru o formă unică de nominativ al pronumelui personal există patru forme de posesive, după genul și numărul obiectului posedat;

— aceste patru forme au un început de declinare proprie, respectiv declinarea articulată, concretizată prin aceea că genitiv-dativul femininului singular al primelor două persoane (*mele — tale — noastre — voastre*) nu este identic cu nominativul femininului singular (*mea — ta — noastră — voastră*), ci — ca și substantivele de aceeași terminație — cu nominativul femininului plural.

Pe de altă parte, în susținerea tezei de a le considera genitive ale pronumelor personale, pe care o însușesc, se pot aduce argumente cel puțin tot atît de valabile:

— acela că pronumele personale *eu*, *tu* etc. nu au genitiv la acele persoane, numere și forme (reflexivă, nereflexivă) pentru care există adjective posesive și invers: adjectivele posesive nu au forme la acele persoane, numere etc. la care pronumele personale au genitive; în prima teză am avea așadar două sisteme (pronume personale și adjective posesive) incomplete, în timp ce în a doua teză avem un singur sistem, și unitar și complet;

— acela că formele *meu*, *tău* etc. primesc articolul posesiv *al* (f. *a*), pl. *ai* (f. *ale*), tot astfel cum primesc acest articol oricare din genitivele substantivelor sau genitivele altor pronume (demonstrative etc.); considerarea formelor *meu*, *tău* etc. ca genitive ar simplifica de altfel însăși definiția articolului posesiv[1].

Dar oricare dintre teze s-ar adopta — realitatea limbii este desigur intermediară schematizărilor — este necesară consecvența în interpretare: sau considerăm formele posesivului ca genitive ale pronumelui personal și atunci putem spune că posesivul este — o dată cu întregul pronume personal — flexibil după persoană, sau le considerăm — cu ajutorul articolului posesiv — pronume proprii, dar atunci întregul posesiv este — ca toate celelalte pronume dinafara pronumelui personal — un pronume oarecare de persoana a treia: *eu sînt*, dar *a l m e u este*. Observația nu se referă la pronumele de politeță (practic: cel de persoana a doua: *dumneata* și *dumneavoastră*), care nu are comun cu posesivul decît originea componentei a doua (tot astfel

Scanned with OKEN Scanner

cum actualul adjectiv *însumi* nu are nimic comun cu substantivul *ins* și cu dativul posesiv *mi*) [2].

1 În locul definiției din Gramatica Academiei (GLR_1 I, § 136; GLR_2, § 107) și a excepțiilor acolo menționate (GLR_1 II, § 109, a, și § 120, a, obs. a), s-ar ajunge astfel la următoarea definiție: articolul posesiv este cuvîntul care dă funcțiune de nominativ genitivului unui nume, îngăduind astfel întrebuințarea unui genitiv fără nominativul (și în general fără numele) al cărui atribut îl formează. Desigur că și definiția înlocuită, și definiția ce o propun mai trebuie îmbunătățită pentru a include și alte întrebuințări ale articolului *al* (inf., § 121). Contra (teza uzuală), de exemplu: Gh. N. Dragomirescu și Maria Gabrea, *Ce fel de pronume sînt* lui, ei *și* lor*?*, în: L.R., 7, nr. 6, 1958, p. 20—23.

2 Pentru unele sensuri limitate ale unor pronume și adjective posesive, v.: GLR_1 I, § 179; GLR_2, § 163.

§ 81 (3°). **Forma accentuată este întărirea formei neaccentuate.** După cum rezultă din tabelele 7—11, constituite pe baza exemplelor de pronume din Gramatica Academiei, la cazurile în care formei accentuate îi corespunde o formă neaccentuată și pentru propozițiile în care verbul se exprimă (există propoziții eliptice în care verbul — și, o dată cu el, forma neaccentuată — se omite), forma accentuată este prezentată ca o întărire (deci, facultativă) a formei neaccentuate.

Regula este restrînsă de următoarele excepții:

1) forma accentuată nu se aplică ori de cîte ori forma neaccentuată și-a pierdut înțelesul de pronume personal, astfel: *a)* în cazul dativului etic (dezvoltat în GLR_1 I, § 166); *b)* în cazul dativului posesiv (dezvoltat în GLR_1 I, § 167 — GLR_2, § 145) [1]; *c)* în cazul acuzativului *o* de valoare neutră (dezvoltat în GLR_1 I, § 168) [2]; *d)* în cazul dativului sau acuzativului reflexiv (cînd forma reflexivă nu se opune unei forme nereflexive, deci cînd e formală) [3]; *e)* în cazul acuzativului reflexiv de persoana a treia (dezvoltat în GLR_1 I, § 225), numai cînd sensul e dinamic (§ 225 c), pasiv (§ 225 e) sau impersonal (§ 225 f); *f)* în cazul pleonasmului *mi*( )*te* folosit pe lîngă un verb, pe lîngă un cuvînt simțit ca verb (*pasămite*), și chiar pe lîngă alte cîteva cuvinte; tot astfel, în cazul *mi ți* din formele de tipul *mi ți-l* (*mi ți-l lua, mi ți-l trîntea*), *mi ți-o* etc. [4];

spre deosebire de forma neaccentuată, sensul formei accentuate nu este susceptibil de deviere — așa fiind, forma accentuată se impune practic ori de cîte ori forma neaccentuată este susceptibilă de un sens derivat;

2) forma neaccentuată a dativului nu apare (obligatoriu la unele persoane și facultativ la alte persoane) cînd vine în concurență cu o formă neaccentuată a acuzativului-complement direct (inf., § 86) [5];

3) în răspunsul dat la o întrebare, forma accentuată se folosește sau nu după cum întrebarea care-l provoacă conține sau forma accentuată (sau un echivalent al ei: pronume interogativ, substantiv etc.) astfel,

la întrebarea:	se poate răspunde:	dar niciodată:
el *ți-a dat?*	***el*** sau ***el*** *mi-a dat*	*mi-a dat*
ție *ți-a dat?*	***mie*** sau ***mie*** *mi-a dat*	*mi-a dat*
i-a dat?	*mi-a dat*	***el*** *mi-a dat* sau ***mie*** *mi-a dat*
cine *ți-a dat?*	***el*** sau ***el*** *mi-a dat*, ***Gheorghe*** sau ***Gheorghe*** *mi-a dat*	*mi-a dat* etc.

Scanned with OKEN Scanner

cu alte cuvinte, formularea răspunsului este determinată de formularea întrebării (regula are un caracter mai general);

4) forma accentuată se omite cînd propoziția e negativă, iar forma accentuată e introdusă prin *decît*: *da mă mir că nu găsiți alt subiect de conversație decît p e m i n e . . .*[6] (compară cu: *mă mir că m ă găsiți subiect de conversație tocmai p e m i n e*).

După cum se observă, aceste excepții nu schimbă natura diferenței dintre întrebuințarea formei neaccentuate și întrebuințarea formei accentuate, astfel cum s-a prezentat în tabelele 7—11.

1 Formele neaccentuate ale dativului țin loc de genitiv, fiind astfel — cum a observat Emil Petrovici cînd a examinat tabelele 7 și 11, în primă ediție — și un fel de forme neaccentuate ale genitivului. *Î m i respect profesorul* (să se observe că, deși *îi* este așezat lîngă verb, substantivul *profesorul* nu mai poate căpăta alt genitiv), *du-i calu-**mi*** (aici, *-mi* nu mai e așezat lîngă verb, care — de altfel — are un dativ propriu), ceea ce — pentru Iorgu Iordan (*Limba română contemporană*, ed. 1956, p. 374) — este un abuz (dar în acest fel a apărut și forma *însumi*!).

Se întîlnește concomitent chiar forma neaccentuată a dativului împreună cu forma (accentuată a) genitivului care ar apărea astfel ca întărire: *Unicul dor al vieții mele e să-**mi** văd națiunea m e a fericită* [...] (Avram I a n c u, *Testament*, 20 decembrie 1950, în: *Antologia gîndirii românești* [.] *Secolul XV—XIX*, p. 344).

Nu am trecut totuși această formă în tabel și ca genitiv, spre a pune în evidență că formele din coloana neaccentuatelor însoțesc totdeauna un verb. S-ar mai putea adăuga și argumentul unei diferențe de înțeles între cele două rînduri de forme — după mine numai stilistică, după generația anterioară mult mai importantă.

Vezi, în această problemă, și I. R i z e s c u, *Note asupra pronumelui personal aton în dativ*, în: L.R., 8, nr. 2, 1959, p. 18—22.

2 Se semnalează și un dativ de valoare neutră: *Adică dă-**i** cu bere, dă-**i** cu vin* — I. L. C a r a g i a l e, ap. Mioara P o p e s c u, *Valori stilistice ale pronumelor reflexive*, în: Gaz. înv., nr. 963, 4 oct. 1968, p. 3.

3 Pentru aspectele de reflexiv formal, v. bibliografia problemei, de la Sorin S t a t i, *Verbe „reflexive" construite cu dativul*, în: St. cerc. lingv., 5, nr. 1—2, 1954, p. 135—146, pînă la Ecaterina T e o d o r e s c u, *op. cit.*, p. 545—553 (nota 1 a acestui ultim articol o consemnează).

4 Fulvia C i o b a n u, *Originea lui* mite, în: St. cerc. lingv., 17, 1966, p. 683—692. Forma *mi te* e explicată în Iorgu I o r d a n, *Limba lui Creangă*, în: *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, [București,] Edit. Academiei, 1956, p. 161.

5 O situație discutabilă este aceea a cumulării de dative sau de acuzative aparținînd mai multor persoane; cred că soluția nu poate fi nici pluralitatea formei neaccentuate (*m ă și v ă primește* (*p e m i n e* și *p e v o i*)), nici înlăturarea formelor neaccentuate (*primește p e m i n e și p e v o i*), nici folosirea unei singure forme accentuate, aceea corespunzătoare formei accentuate cea mai apropiată de verb (*m ă p r i m e ș t e p e m i n e și p e v o i*), ci o formă neaccentuată unică atotcuprinzătoare (*n e primește p e m i n e și p e v o i*) — v. și inf., § 155.

6 I. L. C a r a g i a l e, *Amici*, în: id., *Opere*, I, p. 226.

§ 82. Considerații generale asupra formelor pronumelui de persoană. Formele pronumelui de persoană constituie un tot logic, unitar și complet, independent de faptul că o formă sau alta dintre ele este mai dezvoltată sau mai restrînsă, independent de faptul că originea lor etimologică sau că gradul lor de independență fonetică diferă etc.

De altfel, gradul neegal de dezvoltare a diferitelor forme ale pronumelui nu înseamnă atît o lipsă de sistem, cît mai degrabă un sistem economic, rezultat al unei îndelungate evoluții. De pildă, are importanță ca persoana a

Scanned with OKEN Scanner

treia să aibă forme cît mai variate (pentru că, într-o convorbire concretă, există de regulă un singur „eu" și un singur „tu", în timp ce oricînd se poate introduce un nou „el") — ca urmare, la persoana a treia se exprimă prin forme distincte situația reflexivă de cea nereflexivă și masculinul de feminin; pe de altă parte, nu sînt necesare distincții numeroase în cadrul formei reflexive sau a adjectivului de întărire, pentru că distincțiile sînt deja făcute de nominativul față de care e reflexiunea sau de pronumele la care e întărirea; tot astfel, genitivul e mai dezvoltat decît celelalte forme pentru că el e atributul unui alt nume (susceptibil la rîndul lui de gen și de număr) al cărui loc oricînd l-ar putea lua etc.

În același timp, formele de întărire nu complică sistemul, ci îl precizează cu distincții neredate de forma de bază. De pildă, la persoana I și a doua forma de bază a pronumelui (*eu* etc.) nu face deosebire de gen, în timp ce adjectivul de întărire o face (m. *eu î n s u m i* — f. *eu î n s ă m i* etc.); la persoana a treia, forma neaccentuată nu face totdeauna deosebire de gen, în timp ce forma accentuată o face; la persoanele I, a doua și a treia reflexivă, genitivul pronumelui face deosebire de formă după numărul și genul obiectului posedat (*calul s ă u, casa s a, caii s ă i, casele s a l e*, în timp ce adjectivul de întărire respectiv face deosebire după genul posesorului (*calul său î n s u ș i, calul său î n s e ș i*) etc. Iar libertatea de a folosi sau nu formele de întărire face mai maleabil întreg sistemul, distincția avînd loc după necesitate sau intenție.

De multe ori se fac apropieri nejustificate cu alte limbi; astfel, termenii *eu, tu* etc. din limba română nu corespund termenilor *je, tu* etc. din limba franceză (decît ca etimologie), ci termenilor *moi, toi* etc.; în mod corespunzător, desinența verbală din limba română nu corespunde desinenței verbale din limba franceză, ci desinenței plus termenii *je, tu* etc.

§ 83. Sistemul numelui de persoană are un caracter mai general. Folosirea pronumelui de persoana a treia ne evidențiază și mai mult că forma accentuată (nereflexivă) a pronumelui personal are o aplicație mult mai restrînsă decît forma reflexivă, forma neaccentuată și adverbul de întărire. Într-adevăr, de la caz la caz, forma accentuată (nereflexivă) a pronumelui personal poate fi înlocuită și cu pronumele *însul* (dezvoltat în GLR_1 I, § 170 — pronume folosit numai ca acuzativ-prepozițional), cu pronumele derivat *dînsul* (dezvoltat în GLR_1 I, § 171 — derivat din acuzativ-prepoziționalul lui *însul*, dar dezvoltat ca pronume independent, cu toate cazurile), cu orice alt pronume de persoana a treia de aplicație mai mult sau mai puțin restrînsă, și chiar cu un substantiv (ceea ce e firesc, un substantiv fiind tot un nume la persoana a treia — exceptînd vocativul) [1,2]; forma reflexivă accentuată, formele neaccentuate (inclusiv cea reflexivă) și adjectivul rămînînd neschimbate. Cu următoarele excepții: *a)* forma neaccentuată e facultativă cînd în locul formei pronominale accentuate e: un substantiv comun articulat denumind o persoană și totodată așezat după verb (v. GLR_1 I, § 169); pronumele *cine* în funcție interogativă sau exclamativă (deci așezat înaintea verbului), situație care permite să nu se folosească forma neaccentuată cînd genul persoanei în discuție nu este cunoscut și să se folosească forma neaccen-

Scanned with OKEN Scanner

tuată cînd genul persoanei în discuție e cunoscut: *c u i să(-i) dau, p e c i n e (-l) vrei?* (v. și sup., § 81); *b)* forma neaccentuată se omite cînd în locul formei pronominale accentuate e: un substantiv (comun) articulat denumind un lucru (o, plantă sau un animal) și totodată așezat după verb (*am făcut (toate) lecții(le)*, dar *toate lecțiile* ***le-am*** *făcut, lecțiile* ***le-am*** *făcut pe toate* — similar și în propozițiile interogative corespunzătoare); pronumele *ce* în funcție interogativă sau exclamativă (*c e vrei?*, dar niciodată *c e - **l** vrei?*); la acuzativ, un substantiv (comun) nearticulat și totodată construit fără *pe* (*om am văzut, lecții am făcut*, dar — cînd *omul* sau *lecțiile* sînt determinate — *pe om **l**-am văzut*, ***le**-am făcut* (*pe ele, pe toate*) — similar și în propozițiile interogative corespunzătoare) — ceea ce se explică prin paralelismul dintre articolul hotărît și pronumele personal de persoana a treia (v. GLR$_1$ I, § 169) [3].

Rezultă că, abstracție făcînd de aceste situații, sistemul evidențiat aici nu numai că se aplică tuturor pronumelor, dar chiar formează un cadru pentru întreg sistemul de n u m e al limbii române.

1 Reamintesc că forma neaccentuată a acuzativului feminin singular de persoana a treia (*o*) se poate referi la o propoziție, la *aceasta*: — *Tată, întrebă fata, de unde ai calul d-tale, cu care îmbli la vînat? — La ce-ți trebuie s-**o** știi? zise el încruntînd sprincenele* (E m i n e s c u, *Făt-Frumos din lacrimă*, în: id., *Proză literară*, p. 14). (Sup., § 56). Întrucît o propoziție poate fi redată prin *aceasta*, nu și prin *ea*, rezultă că *o* are o sferă de aplicație mai mare decît propriul său nominativ. (În acest sens, și: I o r d a n ș. a., *op. cit.*, p. 127.)

2 Pentru *dînsul*, v. și: I o r d a n ș.a., *op. cit.*, p. 127—128.

3 V. și I. C o t e a n u, *Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă?*, în: L.R., 12, 1963, p. 242—246.

§ 84. Locul formei accentuate a pronumelui de persoană printre celelalte forme nominale. Am constatat (sup., § 66) că formele *eu, tu, noi, voi* formează familii nominale (cu alte cuvinte, nu au corespondente adjectivale) intermediare între familia numelui propriu și familia numelui comun prin aceea că denumesc obligatoriu pe interlocutori și totodată numai pe ei, ceea ce m-a îndemnat să propun — pentru pronumele personal de persoana I și a doua — denumiri mai adecuate (n u m e de persoana I, respectiv a doua; p r o - n u m e p r o p r i i).

Spre deosebire de acele pronume personale, pronumele personal de persoana a treia nu denumește obligatoriu pe terțul obiect, pentru acesta se poate folosi numele lui, pronumele fiind, de această dată, cu adevărat un înlocuitor, un pronume [1]. El nu apare în convorbire din primul moment, ci numai după ce obiectul respectiv a fost determinat, de obicei tot printr-un mijloc lingvistic, un nume oarecare de persoana a treia. Apoi, forma accentuată nereflexivă a pronumelui personal de persoana a treia are și un corespondent adjectival, care este a r t i c o l u l h o t ă r î t, corespondență care nu e numai istorică — ambele provenind din latinescul *ille* [2], — ci aparține și sistemului gramatical actual, unul reprezentînd numele cel mai cuprinzător, iar celălalt adjectivul cel mai cuprinzător, ambele folosindu-se în situații similare, iar fonetic avînd uneori chiar forme identice: articol *calul drumețului, calul l u i Gheorghe*; pronume *calul l u i*.

Și fonetic există diferențe între numele persoanelor I și a doua pe de o parte și pronumele personal de persoana a treia pe de altă parte: acesta

Scanned with OKEN Scanner

prezintă flexiuni după gen, o rădăcină comună a declinării, un genitiv regulat etc., ceea ce îl apropie mai mult de celelalte pronume decît de numele de persoana I sau a doua. Istoric, el apare după pronumele primelor două persoane (vechile limbi greacă și latină nu îl au), realizarea lui necesitînd un proces de abstractizare mai evoluat.

Pentru toate aceste motive, propun ca pronumele personal de persoana a treia în forma accentuată nereflexivă să se numească, în opoziție cu numele persoanele I sau a doua, p r o n u m e g e n e r a l de persoana a treia; iar celelalte forme ale lui să constituie n u m e l e g e n e r a l de persoana a treia.

Se evidențiază astfel următorul sistem al numelor:

Persoana		Numele și forma	
I		I. Nume propriu zise: A. Numele de persoana I *eu*, pl. *noi*, completat eventual cu adjectivul de întărire *însumi, însămi* etc.	folosite cu toate persoanele: *care, singur, tot* (pl. *toți*) etc.
II		B. Numele de persoana a doua *tu*, pl. *voi*, completat eventual cu adjectivul de întărire *însuți, însăți* etc.	
III	de la numele cel mai concret la numele cel mai abstract	C. Substantivele (nominativ, oblice) și vocativele substantivelor } cu gen propriu	
		II. Pronume (propriu zise), cu genul acordat după genul substantivului pe care-l reprezintă, pronume cărora le corespund adjective:	
		a. pronumele ne-„personale" și adjectivele pronominale folosite exclusiv cu persoana a treia: *acesta — acest* etc.	
		b. pronumele general de persoana a treia — forma accentuată nereflexivă — și articolul hotărît: *el — —l* etc.	
		c. numele general de persoana a treia — forma accentuată reflexivă, forma neaccentuată și adjectivul de întărire de persoana a treia	

1 De sigur că, în măsura în care înțelegem prin pronume partea de vorbire care denumește obiectele după feluritele situații în care se află sau în care sînt considerate (spre deosebire de substantive, care denumesc obiectele prin aceea ce au ele permanent), și numele de persoana I sau a doua, ca și numele general de persoana a treia (conturat tot în acest paragraf), sînt tot pronume.

2 G r a u r, *Studii de lingvistică generală*, ed. 1955, p. 47 („pronumele demonstrativ *ille* = acela a ajuns la un moment dat să fie accentuat în două feluri: *i'lle* și *ille*'. Ca urmare, limbile romanice apusene prezintă astăzi două instrumente gramaticale diferite, urmașe ale vechiului pronume demonstrativ: din prima formă provine pronumele personal de persoana a III-a [...], iar din cea de-a doua, articolul hotărît").

2. Topica pronumelor de persoană și gradul lor de dependență față de cuvintele vecine

§ 85. Topica. 1° D e s i n e n ț a v e r b u l u i (considerat ca nominativ al formei neaccentuate), uneori fiind zero, se așază imediat după tema verbului, formînd cu ea o unitate fonetic indisolubilă (*laud, lăudăm*), de-

Scanned with OKEN Scanner

numită forma verbală personală, față de care se determină așezarea celorlalte părți ale propoziției respective.

Dacă verbul e compus din mai multe cuvinte, numai unul dintre ele, de regulă primul, cuprinde desinența (*am vorbit, aș fi zis*).

Se consideră și forme verbale compuse cu două desinențe (*am să scriu*); în enunțurile din această diviziune, acest fel de forme vor fi totdeauna tratate ca fraze (*am + să scriu*).

2° Formele neaccentuate oblice (cînd sînt în concurență, ele se așază totdeauna în ordinea dativ-acuzativ (inf., § 86, 2°)):

— la modurile enunțiative personale și la infinitiv (inclusiv imperativul negativ [1]), se așază înaintea formei verbale care conține desinența: *mi* ***ți-l*** *lua, opri-****v*** *-ar focul să vă oprească!*; excepțional, la formele verbale compuse cu auxiliarul *am — aș*, forma neaccentuată de acuzativ *o* se așază după ultimul cuvînt al formei verbale compuse (*mi-ar fi luat-****o***, iar *nu mi-****o*** *ar fi luat*; compară cu: *mi-ar fi luat durerea*);

Această excepție de la regulă se explică, fonetic, prin aceea că *o* nu se sacrifică într-o eventuală eliziune cu *a* (vocală cu care începe oricare formă a auxiliarului *am — aș*), în timp ce forma neaccentuată oblică formează eliziune obligatorie cu formele auxiliarului *am — aș*.

Totuși, arhaic, regional și în poezie se întîlnește și forma topică generală:

Și nu a mai crescut
Sau nu ***o*** *mai am cunoscut* [2].

Mai semnalez forma — inutil complicată și azi total nerecomandabilă — în care *o* apare concomitent în ambele poziții, de pildă într-un act juridic din Țara Românească de la sfîrșitul secolului XVIII (***o*** *am cumpărat-****o*** [3]), în Eminescu (*A treia zi* ***o*** *au dus-****o*** *oamenii la o casă de lemn cu o cruce deasupra* [...] — manuscrisul personajului Toma Nour, ardelean [4]), formă surprinsă și în prelegerile unui lingvist de origine aromână (*după cum* ***o*** *vom dovedi-****o***), — ceea ce-l face pe Al. Graur să o considere aromânism (notă nepublicată).

— la imperativul pozitiv și gerunziul, formele neaccentuate trec după verb: *laudă-****mi-te!***, *lăudîndu-****mi-te,*** dar *nu mi te lăuda!* (< *a nu mi te lăuda*).

Forma verbală personală împreună cu formele neaccentuate și cu anumite alte elemente formează un tot topic, numit aici nucleul propoziției (inf., § 132).

3° Formele accentuate. Formele accentuate, singure sau însoțite de adjectivul de întărire, se așază fie înainte, fie după acest tot topic (*mie însumi să nu mi te mai lauzi; să nu mi te mai lauzi mie însumi*).

Spre deosebire de rigiditatea ordinii din nucleul propoziției, formele accentuate pot fi așezate în orice ordine și pot fi despărțite (de nucleul propoziției și între ele) de orice alt element, ca: atribut, circumstanțial, interjecție etc. (element care, cu excepția atributului, se notează între virgule).

Diferența de topică duce însă la diferențe de articulare: *aprobat de președinte însuși = aprobat de însuși președintele.*

1 Barbu Lăzăreanu este de părere că această poziție este indicată și în formele negative formate cu imperativ, întîlnite în paralel cu cele formate cu infinitivul: *nu-l fă!, n-o fă!*

Scanned with OKEN Scanner

(Barbu Lăzăreanu, *Modul care porunceşte, îndeamnă, roagă şi blestemă*, în: id., *Cu privire la gramatică şi vocabular*, I, Bucureşti, Cultura românească, f.a., p. 26)

2 Tudor Arghezi, *Flori de mucigai*, în: id., *Scrieri*, 1, p. 199.

3 George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594–1821)*, [Bucureşti,] Edit. Academiei, [1961,] p. 503.

4 Eminescu, *Geniu pustiu*, p. 123–124.

Tabelul 12

Formele neaccentuate de dativ şi de acuzativ ale pronumelui personal (detaliu la tabelele 7–11)

Persoană, număr, gen şi caz	Forma numită neaccentuată, varianta: formînd corp comun cu verbul predicatului şi fiind aşezată: la sfîrşitul grupării (forma enclitică I)	la mijlocul grupării (forma enclitică II) a	la mijlocul grupării (forma enclitică II) b [1]	la începutul grupării (forma proclitică) a (neaccentuată)	la începutul grupării (forma proclitică) b (accentuată) [2]	totdeauna accentuată a	totdeauna accentuată b [3]	Forma numită cu exclusivitate accentuată
0	1	2	3	4	5	6	7	8
I singular D	*-mi* [4]	*-mi-*		*mi-*	*mi-*	*îmi*	*mi*	*mie*
I singular A	*-mă*	*-mă-, -m-*		*mă-, m-*		*mă*		*mine* [5]
I plural D	*-ne*	*-ne-*	*-ni-*	*ne-*	*ni-*	*ne*	*ni*	*nouă*
I plural A	*-ne*	*-ne-*		*ne-*		*ne*		*noi* [5]
II singular D	*-ţi* [4]	*-ţi-*		*ţi-*	*ţi-*	*îţi*	*ţi*	*ţie*
II singular A	*-te*	*-te-*		*te-*		*te*		*tine* [5]
II plural D	*-vă*	*-vă-, -v-*	*-vi-*	*vă-, v-*	*vi-*	*vă*	*vi*	*vouă*
II plural A	*-vă*	*-vă-, -v-*		*vă-, v-*		*vă*		*voi* [5]
III singular ref. D	*-şi* [4]	*-şi-*		*şi-*	*şi-*	*îşi*	*şi*	*sie(şi)*
III singular ref. A	*se*	*-se-*		*se-*		*se*		*sine* [5]
III singular nereflexiv M D	*-i* [4]	*-i-*		*i-*	*i-*	*îi*	*i*	*lui*
III singular nereflexiv M A	*-l*	*-l-*		*l-*		*îl*		*el* [5]
III singular nereflexiv F D	*-i* [4]	*-i-*		*i-*		*îi*	*i*	*ei*
III singular nereflexiv F A	*-o*	*-o-*		*o-*	*i-*	*o*		*ea* [5]
III plural M D	*-le*	*-le-*	*-li-*	*le-*	*li-*	*le*	*li*	*lor*
III plural M A	*-i*	*-i-*		*i-*		*îi*		*ei* [5]
III plural F D	*-le*	*-le-*	*-li-*	*le-*	*li-*	*le*	*li*	*lor*
III plural F A	*-le*	*-le-*		*le-*		*le*		*ele* [5]

1 Forma enclitică II *b* se foloseşte numai înaintea unei forme neaccentuate la acuzativ, alta decît *o* (tabelul 13

2 Forma proclitică *b* se foloseşte: înaintea unei forme neaccentuate la acuzativ, alta decît *o* (tabelul 13); înainte formelor conjuncte verbale *-i* şi *-s* ale verbului *a fi* sau *a voi*.

3 Varianta totdeauna accentuată *b* se foloseşte numai înaintea formelor neaccentuate de acuzativ: *te*, *se* şi *l* (tabelul 13).

4 Acest *i* final este nesilabic, semivocalic (marcînd înmuierea).

5 Formă totdeauna precedată de *pe* sau de altă prepoziţie.

Scanned with OKEN Scanner

§ 86. Gradul de dependență fonetică. A reieșit (sup., § 85) că desinența formează cu verbul o unitate fonetică indisolubilă și că formele accentuate sînt totdeauna independente și bine distincte de verb. Rămîne de discutat gradul de dependență fonetică al formelor neaccentuate oblice, grad care variază după așezarea lor și după cuvintele vecine; s-a observat, de altfel, din tabelele 7—11 că formele neaccentuate oblice au — pentru același număr, gen, caz și, în general, aceeași situație sintactică — mai multe variante.

Se deosebesc două situații: 1° aceea în care se folosește pe lîngă verb o singură formă neaccentuată oblică (dativ — complement indirect sau acuzativ — complement direct); 2° aceea în care se folosesc pe lîngă același verb, alăturat, ambele forme neaccentuate oblice (fiecare dintre acestea — dativul și acuzativul — referindu-se, de bună seamă, la persoane diferite).

1° Folosirea unei singure forme neaccentuate oblice. Pentru fiecare caz există trei (grupe de) variante ale formei numite „neaccentuată":

— o grupă de variante avînd unitate (fonetică) cu cuvîntul dinainte, eventual și cu cel următor, numite enclitice (neaccentuate);

— o grupă de variante avînd unitate (fonetică) cu cuvîntul următor, numite proclitice (uneori neaccentuate, alteori accentuate);

— o variantă independentă fonetic față de cuvintele vecine (accentuată).

Aceste variante sînt prezentate în tabelul 12. Prezentate prin intermediul ortografiei uzuale, ele sînt — chiar aici — simplificate față de realitatea fonetică (aceeași literă însemnînd deopotrivă: o vocală, o semivocală sau un semn de înmuiere).

Asupra întrebuințării uneia sau alteia dintre variante, se pot formula următoarele reguli:

a) varianta enclitică e obligatorie cînd urmează verbului (dacă verbul se termină — în actualul stadiu al limbii — în consoană, el păstrează totuși în această situație vechiul *u* final, pentru a păstra posibilă uniunea fonetică): *du-**mă**, rîzîndu-**ți***; în asemenea cazuri, dacă uneori varianta enclitică atrage reduceri de silabe (*pun-**te*** [1], *drege-**o**, repezi-**i*** [2]), alteori ea păstrează vocala de origine: *uniți-**vă*** (patru silabe) în loc de *uniți v ă* (trei silabe)[3];

în măsura în care formei enclitice îi corespunde o variantă independentă (fonetic) începînd cu *î* (*îmi, îți, își, îi, îl*), ea se poate întrebuința și cu alte cuvinte, ca: *să* din conjunctiv, *a* din infinitiv, *nu* din negație, diferite conjuncții (*că, de, și* etc.) etc.: *a-**mi** aduce, să-**l** învingă*;

b) varianta proclitică e obligatorie înaintea formelor de auxiliar ale verbului *a avea* (*am — aș, ai, a — ar, am, ați, au — ar*):

Drum bun! către groapa comună
Țărîna vă fie mai bună
*Ca domnii de **v**-au osîndit* (acuzativ)
*Ca preoții ce nu **v**-au citit* [4] (dativ),

sau înaintea formelor conjuncte ale lui *a fi*: *-i* (= *(i)e, (i)este*, reg. *iaște*) [5] și *-s* (=*sînt, sunt — eu **ți**-s frate*) respectiv *îi* și *îs*, și e posibilă înaintea altei forme verbale cînd aceasta începe cu o vocală care să îngăduie reducerea unei silabe (*tu **mi**-ești frate*) [6]. Uneori reducerea înseamnă contopire a

celor două vocale, respectiv c r a s ă (***mi-aduce***), alteori înseamnă sacrificare fie a vocalei finale a pronumelui, respectiv e l i z i u n e (*ă + a = a*: ***m-aduce, v-aduce***), fie a vocalei inițiale a verbului, respectiv a f e r e z ă (***mă-ntoarce, vă-mparte***): de unde cele două variante din tabel pentru acuzativul persoanei I singular (*m-, mă-*) și pentru dativ-acuzativul persoanei a doua plural (*v-, vă-*);

în sfîrșit, reducerea mai poate însemna — situația variantelor *ni-, vi-, li-* din fața formelor conjuncte ale lui *a fi* — reducerea vocalei finale prin schimbarea ei, respectiv prin a l t e r n a n ț ă: ***ni-i*** *prieten*, ***li-s*** *dragi*;

c) varianta independentă (fonetic) se poate întrebuința înainte de verb, dar numai dacă acest verb nu începe cu o formă a auxiliarului *am — aș* sau nu e formă conjunctă a lui a *fi*: *î m i recitesc manuscrisul.*

Din aceste reguli rezultă că sînt situații în care se pot întrebuința deopotrivă mai multe forme: *să î m i aducă = să-**mi** aducă = să **mi**-aducă.*

2° Folosirea alăturată a d a t i v u l u i și a a c u z a t i v u l u i. Am menționa (sup., § 81) că, în caz de folosire concomitentă a ambelor cazuri oblice, se folosește sau se poate folosi o construcție în care forma neaccentuată a dativului e înlocuită cu forma lui accentuată (*m ă aduce v o u ă, v o u ă m ă aduce*): *Voi ați cutezat a v ă împotrivi m i e și a-mi omorît atîția viteji?* [7]; în această situație forma accentuată a dativului se trece obligatoriu, iar forma accentuată a acuzativului își păstrează caracterul facultativ, potrivit regulii generale:

Ca să pot muri liniștit, p e m i n e
M i e redă-mă! [8]

În această construcție se aplică regulile formulate sup., 1°.

La unele persoane și numere se poate aplica și construcția firească, cu ambele forme neaccentuate oblice, soluție în care vocala finală a dativului, dacă e diferită de *i* (dacă este *e* sau *ă*) devine *i* — cînd acuzativul nu este *o*. Întreaga situație a folosirii alăturate a celor două forme „neaccentuate" este prezentată în tabelul 13.

Regula se aplică chiar în cazul verbelor exclusiv reflexive; astfel, cînd verbul *îmi închipui* are complement direct, se spune: *m i - o închipui* (*pe Maria*), dar *m ă închipui* — deși, în general, dativul *îmi* este — la acest verb — obligatoriu.

Aplicațiile duc la situații dintre cele mai complexe: *lăudatu-**mi-te**-am, ți-am lăudat-**o** = lăudatu-**ți-o**-am* (în care *o* formează silabă cu *ți*), *na-**ți-o*** (*na* este asimiliat cu un imperativ pozitiv).

Potrivit regulii generale, formele neaccentuate pot fi întărite cu forme accentuate — întărindu-se, de obicei, numai una dintre cele două forme: *Eu ț i l e dau ț i e, nu i l e dau e i* [9].

În sfîrșit, rara folosire concomitentă a trei forme neaccentuate oblice (două dative și un acuzativ) — formele *mi ți-l* (*pe el*), *mi ți-o, mi ți-i, mi ți le* — nu necesită discuții speciale.

1 G. T o p î r c e a n u (în rimă: *frunte — pun'te*), ap. L ă z ă r e a n u, *op. cit.*, p. 23.
2 Pentru *repede-i*: dicționarul de rime al lui E m i n e s c u, ap. L ă z ă r e a n u, *op. cit.*, p. 24.
3 În acest sens și L ă z ă r e a n u, *op. cit.*, p. 22 (cu exemplul: *vezi-**le***).

Scanned with OKEN Scanner

4 Tudor Arghezi, *Morții*, în: id., *Scrieri*, 1, p. 226.

5 Forma conjunctă *-i* nu înseamnă numai *este*, ci și *vei*: *Cu manuscriptul fă ce-i ști* (Eminescu, *Geniu pustiu*, p. 123).

6 Gramatica Academiei, care consemnează același principiu (GLR$_1$ I, § 163), nu consideră corectă forma *v-apăr*, recomandînd numai forma *vă apăr*. Detalii în Al. Graur, *Observații asupra sinerezei în românește*, în: St. cerc. lingv., 11, 1960, p. 845—849.

7 Constantin Negruzzi, *Sobieṭki și românii*, în: id., *Opere alese*, I, *Proză*, [București,] ESPLA, [1955,] p. 143.

8 M. Eminescu, *Odă*, în: id., *Opere*, I, p. 199 (v. și tabelul 13).

9 George Coșbuc, *Dragoste învrăjbită*, în: id., *Poezii*, [București,] ESPLA, vol. I, [1958,] p. 354.

Tabelul 13

Folosirea alăturată a dativului și acuzativului formelor neaccentuate ale pronumelui personal*

Acuzativul \ Dativul			Persoana I		Persoana a doua		Persoana a treia		
			singular	plural	singular	plural	singular		plural
							reflexivă	nereflexivă	
			mi(-)	*ni*(-), *ne*-	*ți*(-)	*vi*(-), *v*-	*și*(-)	*i*(-)	*li*(-), *le*(-)
0			1	2	3	4	5	6	7
Persoanele	I	singular (-)*mă*							
		plural (-)*ne*						*i*(-)*ne* [1]	
	II	singular (-)*te*	*mi*(-)*te*	*ni*(-)*te*				*i*(-)*te*	*li*(-)*te*
		plural (-)*vă*							
	III	singular, neref. ref. (-)*se*	*mi*(-)*se*	*ni*(-)*se*	*ți*(-)*se*	*vi*(-)*se*		*i*(-)*se*	*li*(-)*se*
		singular, neref. M-*l*	*mi-l*	*ni-l*	*ți-l*	*vi-l*	*și-l*	*i-l*	*li-l*
		singular, neref. F-*o*	*mi-o*	*ne-o*	*ți-o*	*v-o*	*și-o*	*i-o*	*le-o*
		plural M-*i*	*mi-i*	*ni-i*	*ți-i*	*vi-i*	*și-i*	*i-i*	*li-i*
		plural F(-)*le*	*mi*(-)*le*	*ni*(-)*le*	*ți*(-)*le*	*vi*(-)*le*	*și*(-)*le*	*i*(-)*le*	*li*(-)*le*

* Explicații generale. Cînd cele două forme (numite) neaccentuate urmează verbului, ele se pronunță în continuarea verbului (continuitatea de pronunțare se prezintă, grafic, prin cratime: prima, între verb și dativ; a doua, între dativ și acuzativ). Cînd cele două forme preced verbul se disting două situații: *a*) aceea menționată în tabel cu semnul cratimei între paranteze — cele două componente se pronunță și se scriu despărțit, fie că acuzativul formează sau nu unitate de accent cu verbul (*să mi te lauzi, să mi te-aducă*); *b*) aceea menționată în tabel numai cu semnul cratimei (neinclus între paranteze) — cele două componente se pronunță și se scriu despărțit numai dacă acuzativul formează, unitate de accent cu verbul (*să mi-l laude, să mi-l aducă*, dar *să mi l-aducă*).

Am izolat în chenar construcțiile logic cu neputință decît admițînd dedublarea unei persoane; pentru aceste situații, Eminescu folosește construcția: forma accentuată a dativului + forma neaccentuată a acuzativului (*pe mine Mie redă-mă* — M. Eminescu, *Odă*, în: id., *Opere*, I, p. 199).

Restul locurilor albe din tabel sînt rezervate construcțiilor neîntîlnite, deși logic sînt posibile.

1 Am întîlnit această formă în următoarele texte: *Astăzi, cînd în țara noastră un elev din clasa a IX-a posedă elemente de teoria mulțimilor [...] desigur că pentru a-l informa trebuie să i ne adresăm la nivelul corespunzător* (Edmond Nicolau, *Literatura de informare*, în: Scînteia, nr. 6576, 1 apr. 1965); *iar în clipa cînd i ne supunem, nu facem decît să ne supunem nouă înșine* (Hegel, *Diferența dintre sistemul lui Fichte și cel al lui Schelling*, trad. Noica, p. 185).

Scanned with OKEN Scanner

3. Acordul de persoană

§ 87. Regula logică impune acordul de persoană între forma neaccentuată (respectiv forma personală a verbului-predicat), forma accentuată (subiectul), cu eventualul adjectiv de întărire, și realitate (nu însă și cu numele predicativ): *și e l n-ar vrea să fie eu* [1] (dezvoltat în GLR$_1$ II, § 122, al. 2).

Practic au loc o serie de excepții, pe care îmi propun să le prezint în paragrafele ce urmează.

1. G. Călinescu, *Observații mărunte*, în: *Cronicile optimistului*, p. 83.

§ 88. Excepții la regula acordului dintre forma neaccentuată și forma accentuată (forma neaccentuată fiind aceea care păstrează legătura de înțeles cu realitatea). Excepțiile au loc numai la nominativ și se cunosc sub numele de „acord al predicatului cu subiectul după înțeles". Menționez următoarele situații:

1) Formele de tipul *nepriceputul de mine, nepricepuții de noi* etc. (persoanele I și a doua cu atribute) și de tipul *nepricepuții dintre noi* etc. (partitivele pluralului persoanelor I și a doua) — acest ultim tip, numai pentru cazul în care *eu* mă includ printre acei *nepricepuți dintre noi* — sînt folosite cu verbul predicat fie la persoana a treia (respectiv persoana substantivelor-subiecte *nepriceputul — nepricepuții*, potrivit regulii generale a acordului de persoană dintre numele-subiect și desinența verbului-predicat), fie la persoana pronumelui personal (respectiv persoana determinării — acord de persoană după înțeles). Mai mult, pronumele nehotărît *nici unul, nimeni, cineva, care (va), fiecare, oricare* se acordă după înțeles, chiar fără determinarea de persoană respectivă (*dintre noi, dintre voi* etc.), subînțeleasă în aceste cazuri (*F i e c a r e am fost la Festival* pentru *F i e c a r e d i n t r e n o i am fost la Festival*). Acordul după înțeles este mult folosit în vorbirea populară (*C a r e ești acolo?, C a r e ieși la raport?*).

Gramatica Academiei aprobă acordul după înțeles numai în forme însoțite de determinarea persoanei, de tipul *jumătate* (sau alt substantiv reprezentînd o determinare cantitativă) *din(tre) noi* și, fără determinare de persoană, numai pentru *unul* (*u n u l nu mai scăpăm!* — se observă că *unul*, are în acest exemplu, înțelesul lui *nici unul*), *cineva* (*dacă veniți c i n e v a pe la mine...*) și *fiecare*, acesta din urmă numai cu complement distributiv (*au* — deci și *ați* — *adus f i e c a r e l e cîte un car*) (GLR$_1$ II, § 126, A).

Care, singur și *tot*, fie ca adjective, fie ca pronume, sînt, cum am arătat într-o altă ordine de idei (sup., § 84), susceptibile de a avea predicat de persoana I sau a doua: „[. . .] *în lupta noastră politică, am spus-o și o mai spunem* [. . .] *necontenit tuturor cetățenilor: „Ori t o ț i să m u r i ț i, ori t o ț i să s c ă p ă m!"* [1] (v. și GLR$_1$ II, § 122, al. 1).

2) Titulaturile formate dintr-un substantiv însoțit de adjectivul posesiv corespunzător (*domnia mea* — corespondentul de persoana I al lui *dumneata*, formă de rară aplicație —, *excelența voastră* etc.) sînt folosite fie cu verbul-predicat la persoana a treia (*Excelența voastră a f o s t la Festi-*

val, regula generală), fie cu verbul-predicat la persoana adjectivului posesiv (*Excelența voastră ați fost la Festival*); formele contrase *dumneata — dumneavoastră* se folosesc numai cu verbul-predicat la persoana a doua, de unde și îndreptățirea de a fi considerate pronume personale.

Gramatica Academiei pare a opina, de această dată, pentru acordul după înțeles (GLR$_1$ I, § 172: *Și mai țineți minte domniile-voastre* ..., dat însă ca exemplu de formă învechită a lui *dumneavoastră*).

3) În stilul administrativo-judiciar, substantivul *subsemnatul* (pl. *subsemnații*), f. *subsemnata* (pl. *subsemnatele*), cu care se începe de obicei o petiție, folosește un verb-predicat de persoana I (*Subsemnatul B. B. vă rog* ...). Lipsa de acord se explică dacă vom considera subiectul *subsemnatul* (*B. B.*) ca formă eliptică a unui subiect anterior în care subiectul nou era simplă apoziție (*Eu, subsemnatul B. B., vă rog* ...) — în această interpretare, pare mai corect să se despartă *subsemnatul* de verb prin virgulă (*Subsemnatul* (*B. B.*), *vă rog* ...). Și aici avem o situație mai generală: *Peregrini cucernici* [,] *mergeam să ne închinăm Frumosului în cetățile liniștii și ale uitării* [...][2].

4) Mai semnalez ca excepție situația în care predicatul s-a acordat nu după subiect (persoana I), ci după apoziția lui (persoana a treia): *Eu, gîndirea, este așadar infinită, fiindcă, în gîndire, gîndirea se raportează la un obiect care este ea însăși*[3]. În acest text, în care se atestă identitatea dintre gînditor și gîndire, raportarea gîndirii la ea însăși, s-a urmărit nu numai o formală respectare a modelului german (textul citat e o traducere din Hegel), ci și sublinierea caracterului impersonal al lui *eu* (nu era vorba de Hegel în special, ci de gînditor în general), a valorii universale a lui „eu" (nu e vorba de o persoană fizică, ci de măsura în care o persoană gîndește, e gîndire); rezolvarea a fost ajutată și de faptul că verbul era mai aproape de apoziție.

1 I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*, p. 52.
2 Matei Caragiale, *op. cit.*, p. 99.
3 Hegel, *Enciclopedia științelor filozofice*, partea întîi, p. 38 (trad. D. D. Roșca, Virgil Bogdan, Constantin Floru și Radu Stoichiță).

§ 89. Excepții de la regula acordului dintre ambele forme ale pronumelui de persoană și realitate există de asemenea:

1) Uneori se face abstracție de faptul că persoana I sau a doua joacă un rol în comunicare. Astfel, se folosește persoana a treia în locul persoanei I (GLR$_1$ I, § 235, al. 4, 1): pentru a-și marca situația suverană, principialitatea și caracterul colectiv (*Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România emite următorul decret* ...), pentru a-și marca obiectivitatea față de sine însuși (criticul G. Călinescu, în *Istoria literaturii române*, vorbind de el însuși ca scriitor, folosește persoana a treia), din emfază (*Regele nu împrumută, regele dă*[1]) sau, pur și simplu, pentru a păstra stilul interlocutorului (*Dar Caragiale nu ia, Caragiale numai împrumută*[1]).

În mod similar, se folosește persoana a treia în locul persoanei a doua: *Să-i dea mamițica băiatului zăhărel?* Sau se mai poate face abstracție de

faptul că dintr-un grup de obiecte face parte persoana I, nefăcîndu-se totodată abstracție că din același grup face parte persoana a doua.

Așadar, se poate folosi deopotrivă de gramatical și, esențial, cu același înțeles oricare dintre cele trei persoane: *Noi, oamenii, sîntem* ... (cînd vorbitorul sau scriitorul subliniază comunitatea sa cu ceilalți oameni, în special cu interlocutorul său, respectiv cu cititorii săi), *Voi, oamenii sînteți* ... (cînd cel care comunică se desolidarizează de ceilalți oameni sau face abstracție de el însuși) și *Oamenii sînt* ... (stilul științific).

Se înțelege, persoana I (sau a doua) se poate exprima prin persoana a treia și cu ajutorul unor forme pronominale normale: *Cel care (vă) vorbește* (într-un cuvînt: *vorbitorul*), *cel care (mă) ascultă* (sau: *auditorul*) etc. Toate aceste mijloace îngăduie comunicări fără folosirea persoanelor I și a doua.

2) Persoanele sînt uneori folosite pentru a sublinia participarea lor afectivă: *Să vedeți prin ce peripeții a trecut Ulise a l m e u!* (prin *al meu*, vorbitorul își exprimă aici admirația față de erou, solidaritatea cu faptele eroului, aprecierea pozitivă a acelor fapte; alteori același cuvînt exprimă ironia) [2]; *mi ți-l* (sup., § 86);

în toate aceste situații cele două forme — cea accentuată și cea neaccentuată — s-au folosit independent, fără a se folosi — în aceeași situație — ambele forme.

Cu titlu de curiozitate, dar în același timp pentru a marca un maxim de depărtare de la regula generală, amintesc că, într-un argou răspîndit, cel care comunică se „ascunde" printr-un nume cu aspect de substantiv propriu, *Mandea* (*M a n d e a a făcut* ... pentru *Eu am făcut*....), la origine dativ al pronumelui personal țigănesc [3] (dar fără să se mai respecte nici persoana nici cazul). Semnalez și diminutivul *Măndel* ([...] *ardeam de nerăbdare să le arăt ce p o a t m ă n d e l* [4]).

3) Cînd se înlocuiește indicativul (de la orice persoană) cu imperativul (care dispune numai de persoana a doua), pentru a reda acțiunea mai vie (GLR_2, § 217, al. ultim).

4) Alteori, cel care comunică, pentru a veni în ajutorul interlocutorului (de obicei, un copil mic), întrebuințează persoanele nu în raport cu sine, ci în raport cu interlocutorul; în acest sens își găsesc explicația cîteva exemple din Gramatica Academiei: *sîntem cuminți* (pentru *tu ești cuminte* — GLR_1 I, § 235, al. 4, 1—3); sau, pentru a-i trezi mai ușor o înțelegere afectivă, înlocuiește persoana I (în general persoana celui de care e vorba) cu persoana interlocutorului: *grăbește-te, așteaptă-l cu masa și el întîrzie* (*ibid.*). De asemenea, cel care reproduce vorbirea cuiva poate întrebuința persoanele în raport cu acela: este așa-numita vorbire directă, *o r a t i o r e c t a*. Uneori *oratio recta* este strecurată incidental într-o vorbire indirectă (*o r a t i o o b l i q u a*) [5], este așa-numitul s t i l d i r e c t l e g a t: [...] *trecu* [...] *ca să întrebe cînd pornește motorul, că a r v e n i ș i t a i c a s ă m a c i n e* ... [6]; și în acest sens, exemplul: *sîntem cuminți* (pentru *tu ești cuminte*) (*ibid.*).

5) În situațiile rezultate din abstractizări dincolo de nivelul categoriilor gramaticale (inf., § 155).

1 Dialog — real sau, la timpul lui, imaginat — între Caragiale și monarh, început prin trcerere de împrumut a celui dintîi (ap. G. C ă l i n e s c u, *Istoria literaturii române*

Scanned with OKEN Scanner

de la origini pînă în prezent, Bucureşti, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1941, p. 435).

2 Pentru *tu* din *nici tu junghi, nici tu friguri*, v. G r a u r, *Etimologii româneşti*, p. 158—159; v. şi I o r d a n ş.a., *op. cit.*, p. 131.

3 A. G r a u r, *Les mots tsiganes en roumain*, în: Bulletin linguistique, II, 1934, p. 108 şi urm.

4 Mark T w a i n, *op. cit.*, p. 373.

Se mai folosesc, în argou, pentru persoana I, şi alte substantive: *băiatu(l)* (semnalarea Maricăi P i e t r e a n u) etc.

5 Vorbire indirectă: aspectul lingvistic al subordonării vorbirii cuiva prin includerea ei în vorbirea altuia. Vezi, pentru aceasta: GLR_2, § 884—896; I. R i z e s c u, *Un tip de vorbire indirectă liberă*, în: L.R., 14, 1965, p. 647—650.

6 M. S a d o v e a n u, *Mitrea Cocor*, ap. M.G., *Răspuns cititorilor*, în: L.R., 3, nr. 5, sep.—oct. 1954, p. 96—97.

4. Alte cuvinte referitoare la persoană

§ 90. Diferenţierea dintre persoane nu se face numai prin nume.

Cum ştim, în limba română demonstrativul de apropiere (adjectivul *acest(a)*, pronumele *acesta*, adverbele *aici* şi *aci* etc.) reprezintă apropiere, într-un fel sau altul, de persoana I (deci implică conceptul de persoana I), iar demonstrativul de depărtare (*acel(a)*, *acela*, *acolo* etc.) reprezintă, în mod similar, depărtare faţă de aceeaşi persoană I.

În limba latină, demonstrativul avea trei forme, fiecare semnificînd apropiere faţă de una sau cealaltă dintre cele trei persoane: *hic* (adjectiv şi adverb de loc) faţă de persoana I, *iste* (adjectiv) şi *istic* (adverb de loc) faţă de persoana a doua, *ille* (adjectiv) şi *illic* (adverb de loc) faţă de persoana a treia.

Semantic, acest sistem tripartit aparţinînd sistemului persoanelor s-a păstrat în graiul din Oltenia pentru adverbele demonstrative: *aici* „lîngă mine", *aci* „lîngă tine", *acolo* „lîngă el" (şi în general lîngă persoana a treia) [1].

1 Pentru un adjectiv demonstrativ tripartit (*ăsta — ála—ăla*), pentru legătura demonstrativelor tripartite cu limbile slave şi pentru alte probleme în materie, v. Al. I o n a ş c u, *O paralelă gramaticală slavo-română (sistemul cuvintelor deictice în graiurile oltenești)*, în: Romano-slavica, 4, 1960, p. 73—84.

B. NUMĂRUL. ARTICOLUL NEHOTĂRÎT ŞI NUMERALUL. CANTIFICAREA NUMELUI ÎN GENERAL

§ 91. Generalităţi. Din punctul de vedere al aspectului cantitativ, am spune — împrumutînd un termen consacrat în ştiinţa logicii — din punctul de vedere al cantificării, substantivele se împart în: *a)* substantive p r o p r i i care, reprezentînd obiecte unice, toturi nerepetabile şi indivizibile (mai exact: pe care le luăm ca unităţi nerepetabile şi indivizibile), nu au nevoie de mijloace de limbă care să le consemneze cantitatea; *b)* substantive c o m u n e în care se deosebesc unităţi (exemplare), substantive pe care le-am putea numi substantive c a n t i f i c a t e sau, mai precis, substantive d i r e c t

Scanned with OKEN Scanner

cantificabile, de exemplu *câine*, cantificat propriu zis: *cinci câini*; *c)* substantive comune în care nu se pot deosebi unități (exemplare) decît prin intermediul unor substantive direct cantificabile (în măsura în care acestea, concrete, pot să le cantifice), substantive pe care le-am putea numi necantificate sau, mai precis, substantive indirect cantificabile (care, după GLR$_1$ I, § 110, sînt: nume de materii, substantive care desemnează masa unui obiect, cea mai mare parte dintre substantivele abstracte), de exemplu *mazăre*, cantificat: *un bob de mazăre, un kilogram de mazăre*. În sfîrșit, acela care comunică nu este totdeauna în măsură sau nu găsește totdeauna util să se refere la o anumită cantitate.

Studiul cantificării numelui, în strînsă legătură cu distincțiile de mai sus, are ca scop să prezinte, evidențiind caracterul lor logic, categoria nominală a numărului și partea de vorbire denumită numeral; în privința numeralului unității, mă voi întreba pe de o parte dacă nu are un înțeles suplimentar celui dat de forma flexionară a singularului, iar pe de alta dacă nu e o legătură — în sistemul gramatical — între numeralul unității *un(u)*, articolul hotărît *un* și pronumele nehotărît *unul*, dacă e vorba de o opoziție articol nehotărît — articol hotărît sau dacă ne aflăm în fața a două forme necomparabile; în sfîrșit, dacă e potrivit să socotim numeralul drept o categorie morfologică, alături de substantiv și adjectiv — luîndu-se atitudine într-o chestiune dezbătută în lingvistica românească [1]. În mod secundar, mă voi preocupa și de alte aspecte cantitative ale numelui și — cel puțin în măsura în care am avea de a face cu aplicări ale numeralului cardinal sau ale derivatelor lui etimologice — de alte cuvinte cu aspect cantitativ din limbă.

1 Vezi Luiza Seche, *În jurul categoriei numeralului*, în: L.R., 9, nr. 3, 1960, p. 65—70; Elena Carabulea, *Despre categoria numeralului*, în: St. cerc. lingv., 11, 1960, p. 417—421. Ulterior: Viorica Florea, *Numeralul. Analiză distributivă*, în: L.R., 14, 1965, p. 335—343; Vasile Știrbu, *Sensul adjectivelor ordinale*, în: L.R., 13, 1964, p. 59—61; Sanda Golopenția-Eretescu, *Delimitarea clasei numeralului*, în: St. cerc. lingv., 16, 1965, p. 383—390; ead., *Locul numeralului în structura grupului nominal*, în: St. cerc. lingv., 16, 1965, p. 613—618; Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 68 și 156—158.

1. Categoria nominală a numărului

§ 92. Semnificația celor două forme flexionare ale numărului. Gramatica Academiei reproduce cunoscuta definiție a «numerelor», potrivit căreia forma gramaticală prin care se exprimă un singur exemplar se numește singular (*om*), iar cea prin care se exprimă mai multe exemplare se numește plural (*oameni*) (GLR$_1$ I, § 73, b, și § 110; GLR$_2$, § 20 și 65), făcînd însă rezerva că pot avea loc schimbări de înțeles (GLR$_1$ I, § 71). Îmi propun o definiție a respectivelor forme flexionare care să explice cît mai mult acele schimbări de înțeles, cu alte cuvinte care să reducă la minimum excepțiile.

Scanned with OKEN Scanner

1° Se exprimă prin singular nu numai substantivele comune cantificate al căror obiect e luat într-un singur exemplar, ci și: *a)* numele proprii: *Moldova* (pentru excepții, v. GLR$_1$ I, § 115, f, 2, b); *b)* numele comune necantificate: *aur* (pentru rare excepții, v. GLR$_1$ I, § 115, f, 2, a); *c)* indiferența față de polaritatea singularitate-pluralitate la substantivele cantificate (exemple de GLR$_1$ I, § 115, respectiv GLR$_2$, § 66, a: *Produfurile făcute în ghețușul verzui, ca să poată răsufla peștele* — un exemplu similar și GLR$_1$ I, § 71; *În țara francuzului*; interpretate de Gramatica Academiei ca plurale cu formă de singular); *d)* fracția: *Era odată un împărat care cu jumătate față rîdea și cu jumătate plîngea* ...[1]; *e)* inexistența: *nici un om.*

Toate acestea ne îndreptățesc să dăm singularului un înțeles mai larg, acela de „neplural"[2]; luînd singularul în această accepțiune, excepțiile de la regulă ar fi mult mai reduse, ca de exemplu cele din unele formulări matematice și contabile: *zero lei — zero bani*[3]; *infinit astre* (paralel cu: *nesfîrșite astre*, care are însă și înțelesul „astre de dimensiuni considerabile"); n *oameni, în care* n = *1*[4].

2° Cînd articolul (hotărît) determină un substantiv comun în sensul că el păstrează înțelesul substantivului pentru toate exemplarele speciei, diferența dintre forma singularului și forma pluralului este pur formală: *Elefantul are trompă = Elefanții au trompă* — aici, singularul articolului avînd sensul lui *orice* (*elefantul = orice elefant*), iar pluralul sensul lui *toți* (*elefanții = toți elefanții*)[5,6].

3° Urmîndu-se o uzanță internațională, deferența se exprimă prin plural: *dumneavoastră, excelența voastră* (ca exemplu extrem, în limba engleză pluralul *you* a luat integral locul singularului). Prin această excepție, *voit* s-a ieșit din formele comune (în alte limbi, ieșirea din comun s-a făcut nu prin schimbarea numărului, ci prin schimbarea persoanei: ital. *lei*; în alte limbi, și prin schimbarea numărului și prin schimbarea persoanei: germ. *Sie*); prin definiție, logica simplului n-a avut aici cuvînt.

4° În sfîrșit, ca adevărată excepție, menționez pluralul poetic[7].

5° Poate că ar mai trebui corectată definiția numerelor ținînd seama că substantivele formate cu sufixele *—et* (*omenet*), și *—iș* (*greieriș*), cu plurale în *—uri* (mai rar folosite), denumesc grupări (mulțimi) de exemplare, individual desemnate prin singularul substantivelor de origine, fără sufixe.

1 Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, vol. I, [București,] Edit. pentru literatură, 1967, p. 215.

2 Pentru tratarea diferenței dintre folosirea celor două numere în limba română comparativ cu folosirea lor în alte limbi, v. Rita Marinovici, *Observații în legătură cu întrebuințarea și valoarea numărului substantivelor în limba română și în limba maghiară*, în: Cerc. lingv., 1, 1956, p. 41—64.

3 Expresia românească, mai veche, este totuși: *nici un leu — nici un ban*; propun a nu se folosi *zero* ca adjectiv, ci numai ca substantiv (cu înțeles de „niciunu" sau pentru denumirea cifrei respective).

4 Numai în felul acesta se poate explica de ce un subiect nu poate fi format dintr-un substantiv comun singular nearticulat, dar poate fi format dintr-unul plural nearticulat: *Feți-frumoși din turbinca lui Ivan își pregătiră paloșele ca să retușeze umilirea lui Dănuț* — I. Teodoreanu, *op. cit.*, p. 93 (într-o asemenea frază, un subiect singular — substantiv

comun — ar fi cerut cel puțin o determinare prin articol nehotărît: *un făt-frumos ... își pregătea ...*; nu însă și un substantiv propriu: *Făt-Frumos ... își pregătea ...*). Pentru folosirea singularului nearticulat ca subiect, v. Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 172—173.

5 Sau, egal ca exemplu din acest punct de vedere, *Elefanții au trompe*. Deși folosirea pluralului *trompe* ar părea mai logică, totuși forma singularului este de preferat, deoarece: *a)* în comunicarea noastră, nu ne interesează cîte trompe are un elefant, deci nu e vorba neapărat de un singular, ci de un necantificat; *b)* forma pluralului este ambiguă (*Elefanții au trompe* ar putea însemna că un elefant are mai multe trompe; pentru a spune categoric că un elefant, oricare ar fi el, are o trompă, ar trebui sau *Elefantul are o trompă*, sau *Elefanții au* (*fiecare*) *cîte o trompă*).

6 Forma cu acest înțeles are funcția unui substantiv propriu, de exemplu *Prometeu* (sup., § 65); reciproca nu e valabilă: *un Prometeu* înseamnă numai „un om asemenea lui Prometeu", iar nu „Prometeu" însuși, un *cezar* (*ibid.*) nu e *Caesar*, ci un împărat oarecare etc. În mod similar, cînd spunem de cineva că e un *om nul*, o *nulitate*, un *om de nimic* sau de un lucru că este *egal cu zero*, nu înțelegem decît „de valoare asemănătoare lui zero" („lui nimic"), iar nu „zero" („nimicul") însuși (inf., § 106).

7 Pluralul poetic e dezvoltat în *Introducere în lingvistică*, p. 146.

§ 93. Formele flexiunii numărului. Excepții relative la flexiunea și semnificația numărului. Acorduri. Cu excepția numărului numelor de persoana I și a doua (*eu*, pl. *noi*; *tu*, pl. *voi*), formele flexiunii numărului se exprimă prin terminații aplicate la aceeași rădăcină. Formele flexiunii numărului se pot deduce ușor din prezentarea declinării și conjugării din Gramatica Academiei (GLR_2, § 67—74 (GLR_1 I, § 111—114) [1] și 236—289 (GLR_1 I, § 254—300)).

Felurile de neregularități flexionare sînt: *a)* diferență de număr ca formă, fără diferență de înțeles: *București(i)*, *Bucureștiul* (v. GLR_1 I, § 115, f, 2, b, și § 116); *b)* formă comună ambelor numere: *cicatrice*; *c)* forma unui singur număr și înțelesul ambelor numere: *auspicii*, *zori*, nume de obiecte pereche (dezvoltat în GLR_1 I, § 115, d); *d)* forma unui număr [2] și înțelesul altui număr: *Carpați*, *Principatele Unite* (v. și GLR_1 I, § 115, f, 2, b); *e)* diferență de număr ca formă, diferență de calitate sau de nuanță ca înțeles (v. GLR_1 I, § 115, b) [3]. (Acordul de număr dintre subiect și predicat este tratat în GLR_1 II, § 121, 123, 125—128 (regional, 129), 176—177 și 180 [4].)

1 V. și Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 80.
2 *Ibid.*, p. 90—93.
3 Pentru formele duble de plural: *ibid.*, p. 81—90; Graur, *Tendințele...*, p. 106—156 (passim).
4 V. și D. Crașoveanu, *Extinderea acordului după înțeles*, în: L.R., 18, 1969, p. 545—549.

2. Numeralul și alte părți de vorbire nominale înrudite

§ 94. Numeralul ca parte a vorbirii. Deoarece flexiunea după număr nu rezolvă integral cerințele cantificării, a fost necesar ca numele să fie cantificat în mod suplimentar de cuvinte cunoscute sub numele generic de numerale, constituind în gramaticile tradiționale, inclusiv Gramatica Academiei, o parte a vorbirii deosebită (GLR_1 I, § 198), pe același plan cu substantivul, adjectivul și pronumele. Voi prezenta separat numeralul unității de numeralele pluralităților.

Scanned with OKEN Scanner

a. Suplimentarea singularului
(articolul nehotărît *un*, pronumele nehotărît *unul*, numeralul *unu*)

§ 95. În gramatica tradiţională, trei părţi de vorbire. Gramatica Academiei distinge, în sistemul gramatical al limbii române moderne, trei părţi de vorbire: articolul nehotărît *un*, f. *o* (GLR_1 I, § 138; GLR_2, § 112), pronumele nehotărît *unul*, f. *una* (GLR_1 I, § 195—196; GLR_2, § 171—172) şi numeralul *un*, *unul* şi *unu* (GLR_1 I, § 200—201; GLR_2, § 179), menţionînd că înţelesurile de articol şi de pronume sînt desprinse din cel de numeral [1].

1 În acest sens, v. şi Ion Coteanu, *Contribuţii la teoria articolului*, în: St. cerc. lingv., 9, nr. 1, 1958, p. 17—44 (în special, 31—33).

§ 96. În realitate, o unică familie flexionară adjectivală. Se constată cu uşurinţă că seria de forme *un* (variabil după (număr şi) gen), *unul* (variabil după (număr şi) gen) şi *unu* (invariabil) sînt similare la un loc, ca aplicaţie, formelor unui adjectiv calificativ oarecare sau ale unui adjectiv pronominal (în terminologia Gramaticii Academiei: unui pronume, mai puţin cele integrate în sistemul pronumelui de persoană).

Tabelul 14

Comparaţie între folosirea diferitelor familii flexionare adjectivale în diferitele lor forme

Forma	Familia flexionară	a adjectivului *un(ul)* [2]	a unui adjectiv calificativ	a unui adjectiv pronominal	Obs.
0		1	2	3	4
Forma adjectivală propriu zisă [1]		***Un** muncitor (**o** muncitoare) a inovat*	*Muncitoarea **fruntaşă** a luat cuvîntul*	*Muncitorul **acesta** (sau **acest** muncitor) economiseşte*	variabil după număr şi gen
Forme nominale	înţeles de nume comun	***Unul (una)** mă întreabă*	*Cel **bătrîn** (sau **bătrînul**) nu voi*	***Acela (aceea)** te roagă*	
	înţeles de nume propriu	***Unu** [3] şi cu trei fac patru*	*Valoarea morală a **economicului***	***Acesta, acela,** — mi-e tot una*	invariabil

1 În general nu există adjectiv pe lîngă pronumele persoanele sau alt nume (în afara substantivului), ci numai nominalizări: apoziţie (*eu unul (una) l-am înţeles*), nume regent — specific adjectivului calificativ (*neprieten (ceputul de mine*) etc.

2 Faţă de formele din această coloană, semnalez cele cîteva rare excepţii: *a) unu* în loc de *un* în formele de tipul: *între unu şi trei ani*; *b) un_* în loc de *unu(l)*, *una* în forma *unsprezece*; *c) une_* în loc de *unele* în forma *uneori*. (în ortografia lui Iorga: *une ori*).

Într-un stil preţios, se foloseşte, în loc de *o*, adjectivul *una*: *una sută lei* (pe bancnote); *aşa-i una lume!* (iron.)— din schimbul de cuvinte dintre doi pasageri din troleibuzul 83. Evident, neliterar.

3 Forma *unu* aminteşte şi ortografic forma substantivului propriu masculin (de tipul: *Radu, Dumitru*).

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 14 evidențiază, în acest sens, corespondența dintre formele *un — unul — unu* și formele celorlalte două categorii de adjective, faptul că în toate aceste trei situații întîlnim: *a)* o aplicație adjectivală propriu zisă; *b)* o aplicație nominală cu înțeles de nume comun și *c)* o aplicație nominală cu înțeles de nume propriu. Că între aceste trei aplicații nu sînt totdeauna diferențe de formă lingvistică, că între cele trei familii există oarecare diferențe de formă lingvistică, nu îmi pare esențial, cum nu este esențial — pentru categoria substantivelor — că un substantiv realizează declinarea cu forme mai numeroase decît o realizează altul. Vom putea spune așadar că și adjectivul cantitativ *un* generează o familie flexionară de cuvinte, asemenea adjectivelor calificative sau pronominale.

§ 97. Diferențele dintre familia flexionară adjectivală *un* și celelalte familii flexionare adjectivale constau:

ca f o r m ă: în faptul că familia adjectivală *un* are, pentru numele propriu, o formă distinctă (cel puțin grafic: *unu* față de *unu'* sau *unul*), în faptul că adjectivul *un* se așază numai înainte de substantivul pe care-l determină cantitativ, în faptul că adverbul cantitativ corespunzînd unității se formează prin compunerea adjectivului cu un substantiv (*o dată*, arh. *o oară*) — excepțională e forma adverbială *una* (inf., § 98) —, în timp ce fiecare adverb calificativ (de mod) face parte din familia adjectivului calificativ respectiv sau are direct forma lui; — diferențe de formă care sînt, de altfel, mai mici decît diferențele de formă dintre diferitele adjective pronominale (între ele);

ca f o n d: în faptul că exprimarea unității poate fi folosită (concomitent cu înțelesul de număr) în înțeles de nedeterminare calificativă (ceea ce face ca adjectivul să fie numit articol nehotărît, iar numele comun corespunzător — pronume nehotărît), mai exact în înțeles de determinare prin cantitate (căci, a spune *un om* mă obligă să-l numesc, în continuare, *omul*).

§ 98. Alte înțelesuri ale familiei flexionare adjectivale *un*. De altfel înțelesurile formelor flexionare ale lui *un* sînt mai numeroase decît trei. Astfel, *unul* are și sens de articol hotărît (GLR_1 I, § 138, ultimele două alineate) și sens de aducere la numitorul comun (*Eu u n u l mă duc să deschid ...* [1]); el are sens peiorativ (*U n u, Iorgu Badea* — GLR_1 I, § 196) sau admirativ (*U n u -i Iorgu Badea!*) etc. [2]; iar *una* mai e și nume, marcînd o propoziție calitativ neprecizată, spusă sau nespusă (*Să-ți spun u n a bună!*) sau are funcție adverbială, cu înțelesul „deopotrivă", „la unison": [...] *ținea u n a cu el și la glume și la bărdacă* [3] (GLR_1 I, § 202 și 329; GLR_2, § 181 și 292; tot acolo, formațiile adverbiale: *într-una*; *una, două, nici una, nici două*).

Este însă de remarcat că și aceste întrebuințări sînt simple aplicații ale unor legi mai generale.

1 Ion C r e a n g ă, *Capra cu trei iezi*, în: id., *Opere*, ediție îngrijită de G. C ă l i n e s c u, [București,] ESPLA, [1953,] p. 126.

2 V. și: C o t e a n u, *op. cit.*, p. 39—42; Fl. D i m i t r e s c u, *Observații asupra valorilor afective ale articolelor nehotărîte în limba romînă*, în: St. cerc. lingv., 5, 1954, p. 93—97;

R. Piotrovski, *Întrebuințarea artistică a articolului la scriitorii români*, în: St. cerc. lingv., 9, 1960, p. 632; id., *Articolul hotărît și cel nehotărît în proza și poezia românească*, în: Cerc. lingv., 10, 1965, p. 143—146.

3 I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*, p. 283.

§ 99. Pluralul unității. Folosirea lui *un* ca nedeterminare calitativă și — în primul rînd — subordonarea familiei adjectivale *un* distincției dintre singular și plural generează și forme de plural: adj. *unii* (*unii oameni*) f. *unele*, — situații asemănătoare celor prezentate de majoritatea adjectivelor calificative.

§ 100. Asupra diferențelor de sens atribuite celor trei părți de vorbire. În sprijinul celor susținute, amintesc că părțile de vorbire *un* — *unul* — *unu* au o origine comună și că toate dau substantivului un sens asemănător (GLR_1 I, § 138; GLR_2, § 112).

Dar, în ipoteza pronumelui nehotărît *unul*, Gramatica Academiei precizează că „acesta apare în corelație cu pronumele nehotărît *altul* — *alta* de care este legat prin opoziție de sens" (GLR_1 I, § 196; GLR_2, § 172); în această încercare de a separa partea de vorbire nu se ține seama că și articolul *un*, f. *o* poate fi opus adjectivului *alt*, f. *altă*, ba chiar adjectivul *un* pronumelui *altul* (*Arde colo un soare uriaș și dincolo altul* [1]; *pe de o parte, pe de alta*), deci un argument și mai puternic în favoarea existenței unui sistem unitar în exprimarea unității; iar dacă într-un asemenea text ca:

Unul caută-n oglindă de-și bucleză al său păr,
Altul caută în lume și în vreme adevăr [2],

am înlătura partea a doua (care începe cu *altul*), am observa că înțelesul primei părți ar rămîne neschimbat, putînd fi opusă fie lui *altul*, fie — ca și adjectivul *un* — lui *doi*, *trei* etc., fie lui *alți doi* etc.; opusul nefiind precizat, nu ar însemna că precizarea părții de vorbire ar fi în funcție de o interpretare subiectivă, de o precizare nefăcută poate nici mental de autor? că distincția dintre articol și pronume (în sensul Gramaticii Academiei) rămîne fără aplicație?

În mod similar, adjectivul *un* poate fi opusul numelui *doi*, *trei* etc. (*într-o săptămînă, două*), iar numele *altul* unui numeral plural (*doi joacă șah, alții chibițează*), de unde rezultă că formele *un* (articol) — *unul* (pronume) sînt egal legate de numeralele pluralității, ca și de familia adjectivală *alt*(*ul*), că aceasta este deopotrivă legată de numeralele plurale.

Apoi, ce diferență gramatical calitativă este între opoziția *unul* — *altul* și opoziția *unul* — *una* cînd într-o propoziție care ar cuprinde una sau alta dintre opoziții am înlocuit pronumele — unul dintre ele sau amîndouă — cu substantivele corespunzătoare? Ce diferență este între *o* și *una* (alta decît diferența dintre adjectiv și pronominalizarea lui) în formațiile *o perifrază, aceeași perifrază, una și aceeași perifrază*?

Opoziția *unul* — *altul* mai redă reciprocitatea (*unul altuia, unul la altul, unul pe altul* etc.) și indiferența (*Acu, ce mai una alta?* [3]).

În sfîrșit, *alt*(*ul*) primește adjectivul *un*: *un alt*(*ul*), construcție parazitară în măsura în care precedarea de *un* al lui *alt*(*ul*) nu adaugă nimic peste înțelesul anterior: *un om învață* — (*un*) *alt om creează* [4].

Iar tezei că articolul, pronumele și numeralul unității se deosebesc după plural: *niște* pentru articol [5] *unii* pentru pronume și *doi, trei* etc. pentru numeral [6], teză însușită de Gramatica Academiei, i se poate opune aceeași argumentare (folosirea singularului nu mă obligă să specific pluralul).

1 I. L. Caragiale, *Păcat ...*, p. 40.
2 Eminescu, *Scrisoarea I*, în id., *Opere*, I, p. 130.
3 I. L. Caragiale, *La conac*, p. 221; de ce diferența de ortografie între *una alta* și *una, două?*
4 Pentru forma *un altul*, f. *o alta*, v. Coteanu, *op. cit.*, p. 32—33; interpretată ca extindere a articolului nehotărît, alături de *un același* etc. în Graur, *op. cit.*, p. 309.
5 Chiar dacă termenul *niște* ar putea fi un instrument de verificare a calității cuvîntului *un*, în orice caz el nu este pluralul lui *un*, deoarece *niște* se aplică și cu singularul (*niște grîu*).
6 În acest sens: M.G., *Răspuns cititorilor*, în: L.R., 4, nr. 3, iul.—aug. 1955, p. 97; M. Zdrenghea, Un, o — *articol, numeral, pronume*, în: L.R., 9, nr. 5, 1960, p. 37—39.

§ 101. Înțelesul adjectivului *un* peste înțelesul formei de singular a flexiunii după număr. Ținînd seama că adjectivul (articol, numeral) *un* se alătură unui substantiv singular, ar părea că adjectivul reprezintă un adaos inutil față de flexiunea de singular a substantivului.

Este de observat însă că un substantiv subiect de propoziție, pus la singular, e însoțit totdeauna de o determinare: fie un adjectiv pronominal (*acest, care* etc.), fie articolul hotărît (cmis numai cînd substantivul e precedat de o propoziție care cere acuzativul), fie *un*: lipsind altă determinare — oricare dintre ele atestă unitatea —, substantivul singular nu ar mai indica un exemplar, ci o nedeterminare totală, inclusiv de cantitate: *corb la corb nu-și scoate ochii* [1]. Cu aceasta, se precizează definiția singularului de mai sus (sup., § 92).

1 Acest mod concordă cu cele exprimate de M. Zdrenghea, *Articulat — nearticulat*, în: Cerc. lingv., 1, 1956, p. 137—140 și de Piotrovski, *Întrebuințarea artistică a articolului la scriitorii români*, p. 626, care, făcînd o afirmație similară („Specia nedeterminată A_m este redată de obicei prin întrebuințarea articolului nehotărît [...] Caracterul valorativ α și cel iluzoriu α° sînt orientate spre întrebuințarea formei nearticulate a substantivului (articolului zero)"), adaugă că „acest sistem logico-gramatical este propriu numai limbii române".

b. Precizarea pluralului și denumirea fragmentelor de unitate (celelalte numerale)

§ 102. Pentru **numere întregi** exprimate prin forme simple prezint tabelul 15.

Compusele 11—19 (izolate sau participînd la compuse mai complexe) sînt legate prin prepoziția *spre* [1], cu așezarea unităților înaintea lui *zece*, și cu oarecare contrageri: *unsprezece, paisprezece, cin(ci)sprezece, șaisprezece*. Celelalte compuse din zeci și unități sînt legate prin conjuncția *și*, cu așezarea zecilor înaintea unităților. Între sute (mii etc.) și fracțiile lor (multipli de unu) se elimină conjuncția (făcîndu-se excepție cu *un*, f. *o*, și putîndu-se face excepție cu *unul*, f. *una*: *o mie și-o noapte, o mie (și) una de nopți*), menținîndu-se ordinea de așezare a gradelor zecimale (..., mii, sute, zeci, unități [2]).

Tabelul 15

Cuvintele prin care se exprimă numerele întregi

Înțelesul / Numărul	Adjectiv	Nume		Familia formată
		comun [1]	propriu (singulare invariabile[2]; genitiv-dativul se formează cu *lui*, acuzativul cu *pe*)	
0	1	2	3	4
1	construcție cu singularul; declinabile			
	un, f. *o*	*unul*, f. *una* [3]	*unu*	adjectivală, existînd cîte o formă pentru fiecare variație de înțeles[4]
2	construcție cu pluralul; nearticulat: genitivul cu *a*, dativul cu *la*; articularea, inclusiv declinarea articulată, cu ajutorul lui *cei*, f. *cele*			
	doi, f. *două*	*doi*, f. *două*	*doi*	adjectivală, avînd atîtea forme cîte are de obicei un adjectiv calificativ
3	*trei*	*trei* [5]	*trei*	adjectivală, cu formă unică
4	*patru*	*patru*	*patru*	
5	*cinci*	*cinci*	*cinci*	
6	*șase*	*șase*	*șase*	
7	*șapte*	*șapte*	*șapte*	
8	*opt*	*opt*	*opt*	
9	*nouă*	*nouă*	*nouă*	
10	*zece*	*zece*	*zece*	
multiplu de 10	*două* (*trei* etc.) *zeci de*	*două* (*trei* etc.) *zeci*	*două* (*trei* etc.) *zeci*	familii substantivale
100 și multiplii	*o sută de*, *două* (*trei* etc.) *sute de*	*o sută*, *două* (*trei* etc.) *sute*	*o sută*, *două* (*trei* etc.) *sute*	
și, tot astfel: 1 000 (*mie*), 1 000 000 (*milion*) 1 000 000 000 (*bilion* sau *miliard*) etc.	...	...	...	

1 Pentru diferența dintre articulat și nearticulat, proprie numelui comun, v. tabelul 16.

2 Exemple: *t r e i e o cantitate impară*; *de două ori u n u fac* (*o dată*) *d o i*. Forma de singular a predicatului dovedește — pentru numeralele plurale — existența unei forme deosebite pentru numele proprii. Similar se tratează și numele cifrelor: *am scris doi de u n u*; *am mai scris un d o i*.

3 Pentru sensul neutru al lui *una*, cf. GLR_1 I, § 202; GLR_2, § 181.

4 Comp.: GLR_1 I, § 200–201; GLR_2, § 179.

5 Forma feminină *trele* se folosește facultativ cînd 3 e precedat de adjectivele *toate* și *cîte*, și obligatoriu cînd e precedat de prefixele *tus-* și *cîteși-* (cu același înțeles ca *toți*).

Scanned with OKEN Scanner

Din punctul de vedere al flexiunii după gen, situația compuselor e indicată de situația unității: variază ca gen cu unitatea *unu* (*douăzeci și u n u*, f. *douăzeci și u n a*; *o sută u n u*, f. *o sută u n a* etc.; de observat că în compuse — apar formele *unu*, f. *una*) și unitatea doi (***doi**sprezece*, f. ***două**sprezece*; *douăzeci și d o i*, f. *douăzeci și d o u ă*; *o sută d o i*, f. *o sută d o u ă* etc.), sînt invariabile ca gen de la unitatea *trei* în sus, cele cu unitatea *zero* și, excepțional, ***un**sprezece*.

Din punctul de vedere al familiei generate, este necesar să se deosebească între numeralele care generează o familie adjectivală (*unu* la *zece*) și cele care generează numai familii substantivale, numeralele-substantive, reprezentanți prin multiplii — ca înțeles — lui zece: pluralul lui *zece* (*două**zeci**, trei**zeci*** etc.), *sută* (*o s u t ă*, *două s u t e* etc.), *mie*, *milion* etc.[3] (tabelul 15); situația subdiviziunilor zecii e indicată de situația zecii[4], deci: formează adjective cele cu zecea zero (excepție făcînd numai unitatea exprimată prin *unu*, f. *una*: *o mie și u n u de motive*[5], dar *o mie și- u n motiv*) și zecea unu (*o sută u n s p r e z e c e oameni*, nu *o s u t ă unsprezece d e oameni*) și sînt numai substantive cele a căror zece este de la două în sus (*d o u ă z e c i și patru d e ceasuri*)[6].

1 Înțelesul lui *spre* (< *super*) din *unsprezece* etc. este acela avut de prepoziția *peste*: „unu peste zece", „doi peste zece" etc. Logic, el are funcția lui *și* (conjuncție) din *douăzeci și unu* sau, pentru a invoca o topică identică, funcția germ. *ein**und**zwanzig*.

2 În acest cadru al numerelor întregi, ar mai trebui menționat că numerele 1—9 (sau 0—9) se numesc laolaltă *unități*, tot astfel cum celelalte se numesc respectiv *zeci*, *sute* etc. (v. GLR_1 I, § 205, a, și § 202, ultimele două alineate; GLR_2, § 182).

3 Deosebirea dintre numeralele-familii adjectivale și numeralele substantive se recunoaște prin aceea că primele se leagă direct de substantivul determinat, în timp ce următoarele se leagă prin prepoziția *de* (*s u t e de catarge*).

4 Consider că numele *zeci* cu înțelesul din propoziția: *Un număr din sistemul zecimal este format din unități, z e c i, sute* etc. (înțelesul prezentat în penultima notă) generează un singular după regulile oricărui substantiv (deci: *o zece, zecea*); vom putea spune așadar: *Z e c e a numărului 103 este zero*, tot astfel cum, în celălalt înțeles, vom spune: *Numărul 103 are zece z e c i*.

5 Probabil că această excepție a făcut pe Tiktin să considere — greșit — că întreaga zece „0" formează substantive (cf. H. T i k t i n, *Gramatica română*, ed. 3, revăzută de I. A. C a n d r e a, Tempo, București, 1945, p. 87 (§ 212, al. 2).

6 Nu este necesar să considerăm că numerele mai mari de *douăzeci* terminate în 01—19 sînt adjective în întregul lor, ci numai că ele se acordă prin numeralul lor component cel mai apropiat de substantivul pe care-l cantifică.

§ 103. Numerele fracționare (GLR_1 I, § 209) își exprimă numitorul printr-un substantiv — fie că e vorba de vechi cuvinte nelegate de seria numerelor întregi (*jumătate, sfert*; înv. *firtă*, pl. *firtale*), fie că e vorba de recente construcții regulate (*doime, treime*[1] etc.[2]) — numărătorul avînd semnificația de determinant numeric al numitorului, cu alte cuvinte de numeral cardinal, adjectiv sau substantiv, oarecare: *u n m i l i o n de jumătăți*, ***o** doime* etc.; în mod excepțional, numitorul *jumătate*, la singular, poate forma singur fracția (aici *o* este deci facultativ: (*o*) *jumătate*). Determinantul întregului număr fracționar (totdeauna substantiv) se așază la singular: *patru jumătăți d e c o a l ă*; cînd determinantul este el însuși un număr, se folosește — în locul prepoziției *de* — prepoziția *din*: *două cincimi d i n trei, două cincimi*

Scanned with OKEN Scanner

d i n trei pătrimi (ceea ce nu are nici o legătură cu scăderea, matematic reprezentînd înmulțiri: $\frac{2}{5} \times 3$; $\frac{2}{5} \times \frac{3}{4}$).

Fracțiile se mai exprimă — în vorbirea matematică uzuală — și prin construcții de tipul: *una* (*două* etc.) *a cincea* („o parte din mai multe a cincea"), *unu* (*doi* etc.) *pe cinci* („unu scris deasupra lui cinci").

1 *Treime* are și sensul contrariu, de „trinitate" (în dogmatica creștină).
2 Aritmetica a avut nevoie și de termenul *unime*.

§ 104. Numerele mixte (GLR_1 I, § 209), formate dintr-un număr întreg și un număr fracționar (subunitar) se exprimă prin numărul întreg și numărul fracționar legate prin conjuncția *și* (deci după regula generală). De observat că determinantul numărului mixt se înfățișează ca determinant numai al numărului întreg: *un om și jumătate, douăzeci de mere și un sfert* (*de măr*). Fracția neprecizată se redă prin *și ceva, și mai bine* etc.: *de un an și mai bine*[1].

În același fel aș propune ca să se citească (și — teoretic — să se scrie) numerele fracționare (sup., §103) de tipul $\frac{1}{1965}$: *o miime nouăsute șaizeci și cinci*, iar nu *o o-mie-nouăsute-șaizeci-și-cincime* cum ar părea că se recomandă a fi citit.

1. I. L. Caragiale, *Dintr-un catastif vechi . . .*, în: id., *Opere*, IV, p. 194.

§ 105. Numeralul colectiv binar. Numeralelor colective (substantive) *zece* (în forma plurală *zeci*), *sută, mie, milion* etc., cu care se formează clasele superioare de numere ale sistemului numeric zecimal, le corespunde și un prim termen din sistemul numeric binar: substantivul colectiv *pereche*. Și gramatical, și ca natură matematică este același lucru să spun *t r e i s u t e de apartamente* sau *d o u ă p e r e c h i de blocuri*.

§ 106. Zero și infinitul se exprimă prin flexiuni nominale sau prin flexiuni adjectivale obișnuite.

Lipsa cantitativă (practic, inexistența — exprimată prin negarea cantității) se formulează prin adjectivul flexibil *nici un*, pronumele *nici unul* și, paralel cu puțin folositul dar posibilul *nici unu*, prin numele care, neprimind atribute și deci avînd totdeauna un înțeles absolut, pot fi asimilate numelor proprii: *nimeni* (pentru persoane) și *nimic* (pentru lucruri și în general), cu sinonimele *nimenea, nimica*[1,2]; tot astfel, prin adjectivul *zero* (sup., § 92) și prin substantivul învechit *nulă* (avînd și plurale cînd numesc cifre: *zerouri, nule*).

Infinitatea se exprimă prin locuțiunea adjectivală *cît mai mult*(*ă*), respectiv *cît mai puțin*(*ă*), pentru substantivele necantificate (singular), și cu pluralul ei (*cît mai mulți* etc.) pentru substantivele cantificate (cu ambele numere). Infinitul mare se mai exprimă prin adjectivul neologism *infinit* (*infinite puncte*), devenit în matematică invariabil: *infinit puncte* și — pentru exprimarea infinitului mic — *un infinit mic de puncte*.

Scanned with OKEN Scanner

Cantitatea infimă se exprimă, de asemenea, prin formații regulate fie de adjective, fie de substantive: locuțiunea adjectivală *cît de cît(ă)*, respectiv *cît de cîți* (*cîte*), după cum substantivul e necantificat sau cantificat (sup., § 73b); locuțiunea adjectivală *egal(ă) cu zero*; adjectivul *nul* (*u n om n u l*) sau substantivul comun *nulitate*; locuțiunile nominale *mai nimeni* (pentru persoane) și *mai nimic(a)*, *nimica toată* (pentru lucruri etc.); substantivul comun *nimic(ă)* și pluralul *nimicuri* (v. sup., și § 92, nota 6) [3].

Și cu aceasta am prezentat sistemul de enumerare.

1 *Nimic(a)* poate fi determinat prin atribute introduse prin prepoziția *de*: *nimic de la noi*, *nimic de făcut*.

2 Seria *nimeni*, *nimic* este paralelă cu seria *cine*, *ce*.

3 Pentru formularea înțelesului de „puțin", v. și Rita Chiricuță-Marinovici, *Cu privire la regimul contextual al unor cuvinte*, în: Cerc. lingv., 10, 1965, p. 147—150; adaug și *o idee*: *Mută masa* (*cu*) *o i d e e* (*mai*) *la stînga!* — similar cu: *o țîră*, *oleacă*.

c. Concluzii

§ 107. Numeralul ca parte de vorbire. Numeralul nu este o parte de vorbire în sensul în care este adjectivul, substantivul sau pronumele. El nu are o formă proprie, formele lui fiind fie de adjectiv, fie de substantiv, fie rezultate dintr-un amestec de forme adjectivale cu forme substantivale.

Flexiunea adjectivelor numerale diferă de la numeral la numeral, *un* avînd forme mai nuanțate decît cele ale unui adjectiv calificativ oarecare și *trei* la *nouă* forme mai puțin nuanțate decît ale aceluiași adjectiv calificativ, dar toate avînd întrebuințări similare cu ale adjectivelor calificative [1]. Același lucru despre articularea și topica lor (în cadrul grupului nominal respectiv). Sintactic, ele au — la fel — funcția de atribut.

Cît privește numeralele-substantive, ele au — ca orice substantiv — număr (*un milion*, dar *două milioane*) și gen (*o sută*, dar *un milion*) propriu [2].

Conchid dar că, în afara substantivului, a numelui de persoana I sau a doua (eventual de (pro)numele general de persoana a treia și de articolul hotărît), celelalte categorii morfologice nominale ar putea fi denumite generic a d j e c t i v e, aceasta neîmpiedicînd, desigur, subdiviziuni ca: adjective calificative (nominalizate sub numele de adjective substantivizate), adjective pronominale (nominalizate: pronume) și adjective numerale, în care să nu intre decît numeralele *un*, . . ., *zece* (nu și pluralul *zeci*) (a căror nominalizare ar putea rămîne cu denumirea de numeral); că, în sfîrșit, numerele se exprimă fie prin adjective cantitative (nominalizate: numerale), fie prin substantive-numerale, fie prin compuneri din asemenea forme adjectivale și substantivale, spre a completa seria numerelor [3]. Felul în care sînt denumite nulitatea, infinitul etc. nu e de natură să furnizeze argumente tezei contrare.

Capitolele despre numerale din gramaticile tradiționale îmi apar astfel ca niște capitole de semantică.

1 Gradele de comparație (considerate ca forme flexionare ale adjectivelor calificative) se aplică nu după diferitele părți de vorbire, ci după gradul de relativizare al conținutului cuvîntului; astfel, în mod curent, adjectivul cantitativ *mult* este susceptibil de a avea grade de comparație, în timp ce adjectivul calificativ *destul* nu.

Scanned with OKEN Scanner

2 Genul substantivelor numerale diferă; sînt feminine: pl. *zeci, sută, mie,* numitorii de fracție în *—ime, jumătate, pereche, nulă* și *nulitate*; sînt neutre: *milion, miliard* (și următoarele), *sfert, zero* (cu funcție de cifră); neutre cu o formă suplimentară de feminin: *nimic* (*nimică*) și *nimicuri*; cu o formă suplimentară de masculin la plural: *infinit* și *infinituri* (*infiniți*).

3 O serie nu determină, prin ea însăși, o categorie gramaticală, ci una semantică. Contra: Carabulea, *op. cit.*, p. 419.

d. Înlocuitoare ale numeralelor

§ 108. Prefixe. Alte teme. În cazuri limitate, numeralul plural se mai exprimă și prin prefixe aplicate substantivelor singulare (mai general exprimat: prin precedarea lor de anumiți termeni), formîndu-se astfel un fel de substantive colective de aplicație restrînsă, precum:

1) substantive indicînd multiplii și submultiplii zecimali ai unităților de măsură, formate prin precedarea substantivelor indicînd măsura-unitate de către unul din următorii termeni, de aplicație internațională, întîlniți în limba română numai în aceste compuneri (îl reproduc după *STAS-737/4—68*): *deca-* (= 10), *hecto-* (=10^2), *kilo-* (= 10^3), *mega-* (= 10^6), *giga-* (= 10^9), *tera-* (= 10^{12}) și *deci-* (= 10^{-1}), *centi-* (= 10^{-2}), *mili-* (= 10^{-3}), *micro-* (= 10^{-6})[1], *nano-* (= 10^{-9}), *pico-* (= 10^{-12}), *femto-* (= 10^{-15}), *atto-* (= 10^{-18}).

2) substantivele indicînd multipli de unități de timp: *bimestru* (= 2 luni), *trimestru* (= 3 luni), *semestru* (= 6 luni), *deceniu* (= 10 ani), *mileniu* (= 1000 de ani), cu adjectivele respective: *bimestrial, trimestrial, semestrial, decenal, milenar,* la care se adaugă adjective incluzînd înțeles de submultipli: *bilunar* (= de 2 ori pe lună), *trilunar* (= de 3 ori pe lună), *bianual* (= de 2 ori pe an) etc.

Alte noțiuni în conținutul cărora există și un element numeric sînt numite cu ajutorul numerelor respective (cu denumiri împrumutate din limbi străine), completate de numele elementului (*triunghi, patrulater, pentagon, hexagon* etc.) sau de diferite sufixe, astfel:

1) unități de timp: *săptămînă* (= 7 zile), *chenzină* (= 15 zile, jumătate de lună; derivat: salariu plătit bilunar), cu adjectivele *săptămînal, chenzinal*; tot astfel, adjectivele indicînd perioade de planificare a economiei naționale: *cincinal, șesenal, șeptenal*;

2) unități comerciale: *duzină* (= 12 obiecte din același produs, din aceeași marfă, de obicei într-un ambalaj comun), *cent(imă)* (= o sutime dintr-o serie de unități monetare străine);

3) poezii (după numărul versurilor): *distih, terțet, catrenă*;

4) compoziții și execuții muzicale (după numărul executanților): *duo, terțet* și *trio, cvartet* etc.;

5) viețuitoare (după vîrstă): *terțiu, tîrțiu* și *înterțiu* („berbec intrat în al treilea an"), *tretin* („cal — în general animal — de trei ani"), *cincărel* („cal de cinci ani").

Cîteodată elementul numeric dispare din înțeles, cum s-a întîmplat — probabil — cuvîntului *cinzeacă* (< *cincizeci*).

Element numeric întîlnim și în forme adverbiale: *(mai) anțărț* („acum doi ani") — *De față, la naștere, stetea tot ursitoarea care ursise mai anțărț și pe Făt-Frumos cu Moț-în-frunte*[2].

În sfîrșit, alteori elementul numeric există numai în înțeles, fără a putea fi dedus etimologic dintr-alte cuvinte ale limbii române: *veac*, *secol* (= 100 de ani), *pol* < *napoleon* (= 20 de franci, de lei), *ban* (= o sutime dintr-un leu) etc., substantive; *secular*, adjectiv.

Toate aceste cuvinte elimină, practic, în mare măsură, folosirea numeralului, astfel cum e înregistrat de gramatici, și dovedesc o dată mai mult lipsa de valabilitate a determinării și definirii categoriilor morfologice direct în funcție de înțeles.

1 Excepțional, pentru 10^{-6} m, se spune *micron*, iar nu *micrometru* (cuvînt care există în limbă cu alt înțeles, de aparat de măsurat cele mai mici lungimi).
2 I. L. Caragiale, *Făt-Frumos cu moț-în-frunte*, p. 348.

e. Principalele forme derivate din numeralul cardinal

§ 109. Adjectivul ordinal. Acesta nu exprimă cantitatea, ci locul într-o ordine liniară, într-un șir (comp.: GLR_1 I, § 214—216; GLR_2, § 189—191): adj. *al doilea*, f. *a doua*, cu aplicație adverbială: (*pentru*) *a doua oară*, *de-al doilea*; tot astfel: *al treilea*, f. *a treia* etc.

Construcția acestor adjective cu *al* și etimologia lor (*al doilea* „aparținînd lui doi") ne-ar putea îndemna să considerăm numeralele ordinale ca genitive ale celor cardinale, ca un început de flexiune ale acestora; se înțelege, nu ne putem opri la această rezolvare: și numeralele cardinale, și cele ordinale se declină ca nume prin grupul nominal în care e inclus (cînd sînt adjective) — sau au declinare proprie (cînd sînt substantive); apoi, numeralelor ordinale nu le corespund fracții, categoria gramaticală a numărului se apreciază, pentru fiecare dintre cele două serii de numerale, după alte reguli etc.

Uneori, numeralele cardinale (așezate după substantive, la singular de obicei) au de-a dreptul înțeles ordinal: *a)* în apoziții: *numărul* (= *nr.*) *unu*, *numărul doi* etc.; și chiar cu eliminarea substantivului *numărul*, cînd e vorba de numărul liniei de tren, de tramvai etc.; *b)* la indicarea orei de zi (*e* (*ora*) *unu și un sfert* înseamnă „a trecut prima oră a zilei (sau a după-amiezei) în curs și primul sfert al orei în curs"), a zilei din lună (*sîntem în 19* „sîntem în a 19-a zi a lunii în curs") și a anului (*1921* „al 1921-lea al sistemului nostru calendaristic" (GLR_1 I, § 202) [1]; *c)* la arătarea articolului, paginii (facultativ de la 2, obligatoriu de la 11 — v. GLR_1 I, § 207), capitolului; tendință în curs de generalizare.

De sigur că aceste formații reprezintă un argument în favoarea tratării laolaltă a numeralului, dar nu un argument de gramatică.

Numele primului loc nu derivă de la *unu*: adj. *prim*, *întîi*, adv. (*pentru*) *prima* (sau *întîia*) *dată* (sau *oară*), *întîi* (din care, la rîndu-i, derivă adjectivul *dintîi*).

Cînd ordinea se limitează la două obiecte, se folosesc opozițiile: *prim — secund* (*factor prim* și *factor secund*, *factor derivat*), *primar — secundar* (*importanță primară*, sau *importanță principală*, și *importanță secundară*); cînd ordinea se limitează la obiectele din capăt, se folosesc opozițiile *prim — ultim* (la rîndu-i, deschizînd o serie, continuată cu *penultim*, *antepenultim*).

Uneori, *primar* și *secundar*, în înțeles de „prim", „al doilea", deschid o serie ordinală: *văr primar, văr de-al doilea* etc.; *era primară, secundară, terțiară, cvaternară*, cu substantivizările *primar, secundar, terțiar, cvaterna*

Totdeauna serii complete de familii adjectivale (v. și sup., § 73b).

1 Prima zi din lună se numește de obicei prin numeralul cardinal: *întîi mai* (mult mai des folosit decît *unu mai*), urmată de zilele numite prin numeral cardinal: *doi mai, trei mai* etc. Pentru ziua din lună 2 se folosește și femininul, astfel *Două Mai* (vezi *Indicator alfabetic al localităților din Republica Populară Romînă*, București, Edit. științifică, 1956, p. 245; pronunțarea „DOUĂ" rezultă din locul alfabetic la care e așezat satul *2 Mai*).

§ 110. Verbele (familiile verbale). Numeralele multiplicative *îndoit, întreit* etc. (GLR_1 I, § 211) nu sînt decît forme normale ale flexiunii familiilor verbale: *a îndoi* („a face doi dintr-unul", „a înmulți cu doi"), *a întrei*, . . ., *a înzeci, a însuti, a înmii* și *a înjumătăți* „a face jumătate dintr-unul", „a împărți la doi", „a da pe din două"), tot astfel cum *înroșit* < *a înroși* („a face roșu"), cu posibilitatea formei reflexive (*a se îndoi, a se înroși*). Cu înțeles similar sînt familiile verbale *a dubla* (< *dublu*), *a tripla* (< *triplu*). De aplicație limitată, mai mult la domeniul geometric, e seria *a bifurca* („a împărți în doi", obiectul bifurcat păstrînd unitatea obiectului de pornire — el fiind totalul părților rezultate din bifurcare; în același timp bifurcarea e și înmulțire cu doi, și împărțire la doi), *a trifurca*. Inversul, ca înțeles, a celor trei serii de familii verbale menționate, respectiv înțelesul „a face din mai mulți unu" ($n \to 1$), se exprimă prin *a uni, a întruni, a unifica*; iar „a face din ceva nimic" ($n \to 0$) se exprimă prin *a nimici, a anihila, a anula*.

Se realizează deci următorul sistem de familii flexionare:

adjectivale (~ reprezintă numele):		substantivale:	verbale:
—	—	*nimic*	*a nimici, a anihila, a anula*
		. . .	
—	—	*jumătate*	*a înjumătăți*
un ~	*unul*	*unu*	*a (într)uni → a bifurca ...*
o ~	*una* [1]		
unii (~)			
unele (~) [2]			
	doi (~)	*doi*	*a îndoi, a dubla*
	două (~)		
	trei (~)		*a întrei, a tripla*
	patru (~)		*a împătri*
	. . .		. . .
	zece (~)		*a înzeci*
—	—	*sută*	*a însuti*
—	—	*mie*	*a înmii*
—	—	*milion* [3]	—
		. . .	

O dată cu acest sistem trebuie menționată și folosirea numeralelor într-un sens restrîns: *sfertul academic* (*sfert* în înțeles de „sfert de oră" — expresia întreagă însemnînd „primul sfert de oră de întîrziere la o întîlnire, care, urmînd o practică academică, se tolerează"), cu substantivizarea adjectivelor numerale (*unsprezecele cehoslovac* [4] „echipa națională de fotbal a Cehoslovaciei"; în acest sens și *unsprezecele nostru*, *un unsprezece* etc.), realizîndu-se chiar generalizări în numirea cifrelor (*doiul* sau *un doi de tipar*; *un unu* — aș forma și *unu(-)ul* — *cules cu italice*) și în general a obiectelor avînd valoarea numerică, de exemplu o carte de joc (*zecele* sau *un zece de treflă*). În aceste cazuri, numeralul implică și o determinare calitativă (precizată uneori cu ajutorul contextului) — inversul situației arătate sup., § 108.

1 Incidental și fără articol (*una*): *împreună*.
2 Incidental și fără articol (*une*): *uneori*.
3 Substantivele *zeci* (pl.), *sută*, *mie*, *milion* etc. formează genitivul și prin flexiune, ca oricare substantiv (*în decursul sutelor de ani*), și cu ajutorul prepoziției *a*, ca numeralele aparținînd familiilor adjectivale (*în decursul a sute de ani*).
4 Eugen Barbu, *Un penalti discutabil a permis Angliei să se califice în „sferturi"*, în: Inf. Buc., nr. 5226, 12 iun. 1970, p. 3.

§ 111. Adverbul corespunzător numeralului cardinal se formează cu numeralul cardinal, astfel: *o dată* (arh. *o oară*), *de două* (*trei* etc.) *ori*, *de douăzeci de ori* etc. — mai rar *de două* (*trei* etc.) *dăți*; *în două* (*trei* etc.) *dăți*: *(pe) jumătate*, *pe sfert*. Observăm însă că aceste adverbe (respectiv locuțiuni adverbiale) sînt totdeauna și adjective (*Obiectul costa de trei ori banii ce-i avea asupra lui*, *Un toc costă de zece ori prețul unei peniță*), în care calitate servesc și la înmulțire: *(de) două ori trei*. La înmulțire, cuvîntul *ori* își pierde sensul de plural (al lui *oară*): *unu ori cinci* „o dată cinci". (Pentru expresiile: *odată om*, *om o dată și jumătate* etc., v. și GLR$_1$ I, § 213). Această serie numerală, numită de multiplicative, formează așadar un „adverb II".

Umbrind sensul cantitativ, adverbul *o dată* devine adverbul nehotărît de timp *odată* („cîndva" — tot astfel cum numeralul *un(ul)* capătă funcție de articol sau pronume nehotărît), aplicat mai mult la trecutul îndepărtat, inițial („odinioară"): *A fost odată...*; similar, locuțiunea *odată și odată* — departe de a-nsemna „de două ori" — e aplicată mai mult pentru viitorul depărtat, final: *Tot erau să fie tăiați odată și odată, zice Axinte* [...] [1].

Paralelismul numeralelor adv. *o dată* (> adv. *odată*) și adj. *un* (cu formele lui flexionare) — și al negativelor *niciodată* și *nici un* (= *niciun*) — nu se reflectă în termenii *totodată* = *totdeodată* (temporale: „în același timp") și *tot un*, cu derivatele *totuna* („același lucru") și *totdeauna* = *întotdeauna* (temporale: „tot timpul"), ultimul opus tot lui *niciodată* (GLR$_1$ I, § 213 și 209, al. ultim), forme între care apar alte legături logice.

Pentru fracții se poate folosi numai construcția *în proporție de* urmată de numărul fracției — dar numai ca adverb: *în proporție de cinci pe unu*.

În situațiile cunoscute se folosește cuvîntul latin, acum de circulație internațională, *bis* („încă o dată", „pentru a doua oară") [2].

1 Tudor Arghezi, *Doi orfani*, în: id., *Scrieri*, 8, p. 185.
2 *Bis* a devenit în unele situații adjectiv (inf., 36) deci — dacă ținem seama și de limba de origine — un „adverb III"; derivat: *a bisa*.

Scanned with OKEN Scanner

§ 112. Alte adverbe cantitative. Numeralelor colective le mai corespunde un aspect adverbial suplimentar, format din repetiție: *zeci-zeci, sute-sute,..., perechi-perechi.*

O altă formă adverbială este adverbul distributiv: *cîte unul*, f. *cîte una*; *cîte doi*, f. *cîte două*, *cîte trei* (eventual cu formă separată pentru feminin: *cîte trele*), *cîte patru* etc., tot astfel: *unul cîte unul*, *cîte unul-unul* (fiecare cu formă feminină și conținuînd la plural) — dezvoltate în GLR_1 I, § 212.

Pentru expresiile adverbiale consemnînd periodicitatea, v. GLR_1 I, § 206[1].

1 Diferite aplicații ale numerelor cardinale sînt dezvoltate în GLR_1 I, § 203 (exprimarea depășirii unei cifre rotunde), 204 (exprimarea unei aproximații numerice) și 205 (exprimarea cifrelor mari).

f. Concluzii

§ 113. Atributul cantitativ al substantivului comun depinde de cantificabilitatea substantivului (tabelul 16).

La substantivele cantificabile, unitatea se determină cantitativ prin *un*, concomitent cu forma sa de singular; pluralitatea se determină prin *doi*,..., *douăzeci de* ... etc., urmate de substantiv, la plural. O dată aplicat *un* (*doi* etc.) unui substantiv, aceasta se poate considera suficient de determinat (cum poate fi determinat de oricare alt adjectiv) pentru a fi repetat numai cu articolul hotărît. Lipsa de cantitate (negația cantitativă) se realizează prin *nici un* (mai rațional scris *niciun*).

Substantivul necantificabil se cantifică prin intermediul unui substantiv cantificabil: *cinci kilograme de grîu, o pereche de ochelari.* Lipsa de cantitate poate fi exprimată direct: *nici un grîu.*

Pentru relativitățile și nedeterminările cantitative în cadrul pluralului și al substantivelor necantificabile (*mult, puțin, des, rar; niște, ceva, cîtva* (flexibil), pl. *unii* (flexibil)), v. tabelul 16.

O nedeterminare mai mare la substantivele cantificabile, cea dintre singular și plural, se poate exprima prin *cîte un*, f. *cîte o*, cu pronumele *cîte unul*, f. *cîte una*, cu predicația la singular (formele *cîte un* (*om*) — *doi*, pronume *cîte unul-doi*, cu înțeles restrictiv ca și *cîte doi-trei* etc., pun problema numărului — pentru predicație cel puțin; forma *cîte unii* îmi pare pleonastică). Iar nedeterminarea — și mai mare — între număr și nimic se realizează prin *vreun*, f. *vreo*, pronume *vreunul*, f. *vreuna*, cu predicație la singular (formele restrictive *vreun* (*om*) — *doi*, pronume *vreunul-doi*, pun aceeași problemă a acordului de număr; nedeterminarea în cadrul pluralului se realizează cu forma invariabilă *vreo*: *vreo doi* „aproximativ doi“ [1], *vreo doi-trei*; formele *vreunii* și *vreo cîțiva* îmi par pleonastice și, oricum, neinteresante). Caracterul intermediar al formelor *cîte un* și *vreun* (între *un* și *nu* (sau *nici*) *un*) face ca acestea să nu aibă formă negativă.

Nici un, cîte un și *vreun* se comportă, formal, ca *un*. Gradația dintre ele mai evidențiază cît de impropriu e să numim nehotărît adjectivul *un*.

Tabelul 16 mai prezintă cazurile de nominalizare ale adjectivelor cantitative și de folosire împreună cu adjectivele calificative.

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 16

Atributul cantitativ al substantivului comun şi poziţia sa în grupul nominal

Felul determinării cantitative / Determinantul	nume sau grup nominal [1]		numele lipsă (atribut nominalizat)
	fără înţeles articulat	cu înţeles articulat [2]	
0	1	2	3
determinarea cantitativă a substantivelor cantificate — unitatea (construcţie cu singularul)	*un om [bun]*	×	*unul [bun]*
determinarea cantitativă a substantivelor cantificate — pluralitatea cantitativ determinată (construcţie cu pluralul)	*doi oameni [buni]* etc. *douăzeci de oameni [buni]* etc.	*cei doi oameni [buni]* etc. *cei douăzeci de oameni [buni]* etc. [3]	*cei doi [buni]* etc. ...
determinarea cantitativă a substantivelor necantificate (construcţie cu singularul)	*un kilogram de grîu [curat]* *două kilograme de grîu [curat]* etc.	× *cele două kilograme de grîu [curat]* etc.	*unul de grîu [curat]* *cele două de grîu [curat]* etc.
nedeterminarea cantitativă (construcţie cu singularul la substantive necantificate şi cu pluralul la substantive cantificate)	*nişte grîu [curat]* *ceva* (sau: *cît, atît*) *grîu [curat]* *cîtva grîu [curat]*	× × *cel cîtva grîu [curat]*	× *ceva* [6] (sau: *cît, atît*) *[curat]* *cîtva [curat]*
	nişte oameni [buni] *ceva oameni [buni]* *cîţiva oameni [buni]* *unii oameni [buni]*	× × *cei cîţiva oameni [buni]* ×	*ceva [buni]* *cei cîţiva [buni]* *unii [buni]*
determinarea cantitativă relativă (idem) [4]	*mult grîu curat* [5] *mulţi oameni buni*	*multul grîu [(cel) curat]* *mulţii oameni [(cei) buni]*	*multul [(cel)curat]* *mulţii [(cei)buni]*

Tot astfel pentru adjectivele *puţin, des* şi *rar*.
Aici, locurile adjectivelor cantitativ şi calitativ pot fi inversate.

1 Alături de formele (din coloanele 1 şi 2) de *grîu curat* şi de *om bun* circulă şi formele *curat grîu* şi *bun om*, cînd accentul se pune pe adjectiv: în exclamaţii, în forme poetice, în stil arhaizant etc.; locul atributului cantitativ rămînînd acelaşi, nu am mai inclus în tabel şi această variantă.

2 Pentru articulare, în lipsa adjectivului cantitativ, v. inf., § 117 şi urm.

3 Se înregistrează forme ca: *toate cinci puncte*, în loc de *toate cele cinci puncte* (G r a u r, *Tendinţele...*, p. 310).

4 Determinarea cantitativă relativă se exprimă și printr-alte forme (dezvoltat în GLR$_1$ I, § 210, ultimele trei alineate).

5 Multul poate fi exprimat și prin propozițiile *la* și *de*, care devin astfel adjective cantitative: *au trecut la mașinii, ce de copii sînt în stațiunea asta!* — exemple date de S. S t. în *Răspuns cititorilor* din L.R., 1956, nr. 5, p. 89; această folosire semnalată și la C o t e a n u, *op. cit.*, p. 41.

Pentru exprimarea p u ț i n u l u i, v. și sup., § 106.

6 În *ceva mai* (urmat de regulă de un adjectiv sau de un adverb), *ceva* are sensul lui *puțin* (*ceva mai* „puțin mai"); în *mai ceva* (urmat de obicei de *ca* sau de *decît*), *ceva* are sensul lui *mult* (*mai ceva* „mai mult"): *Mai c e v a decît în revoluția franceză* [...] (Mihail C r a m a, *Cum a fost*, în: Luceafărul, nr. 279, 2 sep. 1967). Un rar exemplu în care opusele se realizează prin schimbarea topicii.

O altă formă de redare a cantității sau a lipsei ei se face prin construcția, comună, a unui nominal, în care regentul e un substantiv indicînd cantitatea (*absență*, *abundență*, *lipsă* etc.), iar atributul e substantivul materiei, la genitiv sau introdus cu prepoziția *de* (*lipsă a grîului* = *lipsă de grîu*).

Ca atribut cantitativ al numelui mai amintesc și formele partitive: (*vre*)*unul dintre noi* (sau *dintre* (*aceștí*) *oameni*), (*vre*)*unii dintre ...*, (*vreo*) *cîțiva dintre ...*, (*vreo*) *doi* (sau *trei* etc.) *dintre...*, *nici unul dintre ...*, *nimeni dintre...*, *mulți dintre...*, forme paralele ca înțeles cu formele din tabel *un om...*, *mulți oameni* (v. și GLR$_1$ II, § 193, b), uneori singura posibilitate de a determina cantitativ un nume sau altul: *nimic din ce-i pe lume* etc. Gradul determinării variază și aici: *doi dintre noi*, *cei doi dintre noi*, *noi doi* (similar, în cazul adjectivelor calificative: *nepricepuții dintre noi* — sup., § 88 — , *cei nepricepuți dintre noi*, *noi nepricepuții*).

Prezența cantității în formele nominale se mai semnalează prin seria de a d j e c t i v e p r o n o m i n a l e c a n t i t a t i v e, paralelă cu seria de adjective pronominale generale (sup., § 73b și tabelul 4), și prin comparativul de egalitate cantitativă, introdus prin *atît... cît...*, respectiv (*atît*) *cît* (inf., tabelul 24).

1 *Vreo* nu se întrebuințează în stilul științific, precis: pot spune *pe la vreo zece și un sfert*, *pe la vreo douăsprezece noaptea*, dar nu *pe la vreo 10 și 15* sau *pe la vreo 24*.

Aproximarea unei cantități se mai realizează cu: *circa* (prescurtat *cca*), *în jur de*, *aproximativ*.

Limitele aproximării se exprimă prin forme de tipul: *între 8 și 12*; *de la 8* (*pînă*) *la 12* (grafic: *8—12*).

C. GENUL

§ 114. **Generalități**. Diferența fonetică, concretizată de obicei prin terminație, diferență apărută din necesitatea de a denumi deosebit ființele de sex bărbătesc de cele de sex femeiesc [1], și extinsă apoi la toate numele de persoana a treia, se numește g e n: forma apărută din necesitatea de a denumi sexul bărbătesc se numește gen m a s c u l i n, iar cea apărută din necesitatea de a denumi sexul femeiesc gen f e m i n i n. Distincția dintre genuri are semnificație, așadar, numai în denumirea ființelor sexuate [2].

Deși, în principiu, distincția dintre masculin și feminin nu are semnificație în denumirea nesexuatelor și în denumirea speciilor, totuși, la acestea,

diferența dintre masculin și feminin poate consemna diferențe suplimentare de înțeles; astfel, un pom fructifer și fructul său sînt denumite prin variantele masculină — pomul — și feminină — fructul — ale aceluiași substantiv, de exemplu însuși substantivul general *pom*, f. *poamă* — excepție făcînd numai singularul *măr*, ca nume al fructului (existînd însă, regional, și *mară*).

Propriu denumirii obiectele asexuate sau nespecificate ca sex este genul neutru [3], exprimat în limba română printr-un sistem de forme împrumutate de la celelalte două genuri, și anume: singularul masculinului pentru singular și pluralul femininului pentru plural, de exemplu *animal*, pl. *animale*; unele plurale de neutru au terminația în *__uri*, singura terminație apreciată ca specifică neutrului românesc — dacă nu am ține seama de pluralele formate din femininele singulare necantificabile: *arămuri* (< f. *aramă*) etc., la care ar trebui adăugate *lipsuri* (< f. *lipsă*), *mărfuri* (< f. *marfă*), *treburi* (< f. *treabă*), substantive pe care le vom considera diferite de singularele corespunzătoare (ceea ce are importanță practică pentru stabilirea genitivului singular nearticulat: *unei trebi*, nu *unei treburi*) [4].

Un exemplu complet și regulat:

	Singular	Plural
masculin (nume de pom)	*corn*	*corni*
feminin (numele fructului)	*coarnă*	*coarne*
neutre, fără legătură semantică cu substantivele de mai sus:		
neutru I (excrescență osoasă)	*corn*	*coarne*
neutru II (1. obiect la origine produs din *corn — coarne*; 2. fabricat alimentar în formă de *corn — coarne*)	*corn*	*cornuri*

În cazul denumirii ființelor sexuate, diferențele de gen prezintă rare neregularități: *a)* diferență de gen ca formă, fără diferență de înțeles (*cartof, cartoafă*) [5], *b)* formă comună ambelor genuri (*doi nuci, două nuci*) — genul c o m u n [6]; *c)* forma unui singur gen și înțelesul ambelor genuri (denumirea multor specii de animale; tot aici am putea menționa singularul masculin *măr*); *d)* forma unui gen și înțelesul altui gen (*calfă, santinelă, ordonanță*); *e)* diferență de gen ca formă, diferență de înțeles de altă natură decît diferența de sex sau altă diferență calitativă numită de regulă prin diferența de gen (compară: *drept* [1] (în sens juridic: *sînt în drept, în dreptul meu*) și *drept* [2] (în sens locativ: *în dreptul meu*, putîndu-se referi deopotrivă la dreapta sau la stînga mea) cu *dreaptă* din *în dreapta mea*; neutrul *onor* cu femininul *onoare*) [7].

(Pentru exprimarea numărului genului prin sufix, v. GLR$_{1,2}$, declinarea.)

La neregularitățile de mai sus, similare neregularităților flexiunii după număr, se mai adaugă *f)* substantivele cu rădăcini diferite pentru fiecare dintre genuri (*frate*, f. *soră*; *cocoș*, f. *găină*) — substantivele m o b i l e.

Iar ca urmare a modului în care se formează neutrul, formele masculine *singularia tantum* și cele feminine *pluralia tantum* nu au genul determinant — sînt a r h i g e n u r i [8].

Se mai semnalează o formă ambigenă în care singularul e feminin și pluralul e masculin: *desagă*, pl. *desagi*.

Scanned with OKEN Scanner

(Pentru acordul de gen, v. GLR_1 II, § 121, 176—177 și 179.)

1 Tratînd situația din româna modernă, nu pun în discuție teza potrivit căreia limba a deosebit, în prealabil, cu ajutorul flexiunii genului, însufleţitul de neînsufleţit (inf., nota 3).

2 Am putea considera și faptul că oamenii au văzut în fiecare lucru, la început, ființe asemănătoare lor înșiși, deci prezentînd și o diferențiere sexuală, reală sau aparentă (astfel, zeităţile din vechile mitologii).

3 Vezi: Al. Graur, lucrările asupra neutrului menționate în GLR_2, vol. I, p. 96; id., *Tendințele* ..., p. 65—68, 84—94 și 99; Al. Rosetti, *Neutrul în română*, în: St. cerc. lingv., 1, 1950, p. 233—235; id., *Contribuții la studiul neutrului în limba romînă*, în: St. cerc. lingv., 14, 1963, p. 433—437; I. I. Bujor, *Genul substantivelor în limba romînă*, în: L. R., 4, nr. 6, nov.—dec. 1955, p. 51—64; Șt. Iacob, *Funcția semantică a genului*, în: L. R., 5, nr. 6, nov.—dec. 1956, p. 22—34; I. Pătruţ, *Despre genul „neutru" în limba romînă*, în: Cerc. lingv., 1, 1956, p. 29—40; I. Coteanu, *Din nou despre existența genului neutru în românește*, în: L.R., 15, 1966, p. 309—312; Ecaterina Goga, *Situația genului neutru în limba română actuală*, în: *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, p. 307—310; Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 74—77; Al. Ionașcu, *Contextele diagnostice și problema genului substantivelor*, în: St. cerc. lingv., 17, 1966, p. 27—33; Maria Manoliu, *Cîteva categorii semice iterative romanice*, I, în: St. cerc. lingv., 19, 1968, p. 237—263; Paula Diaconescu, *Sintagmatic și paradigmatic în structura genului din limba română*, în: St. cerc. lingv., 20, 1969, p. 23—40.

4 Pentru sensul femininelor în *-uri*, v. și Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 85—86.

5 Vezi Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 77—79.

6 Vezi Mioara Avram, *„Genul comun" în limba română*, în: St. cerc. lingv., 18, 1967, p. 479—489.

7 Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 78. În general, în cadrul obiectelor asexuate și al obiectelor de al căror sex facem abstracție, diferențierea dintre masculin și feminin exprimă „opoziția dintre prețuire și dispreţ sau dintre respect și gingășie" (H. Wald, *Realitate și limbaj*, p. 103—104).

8 Paula Diaconescu, *Numărul și genul substantivului romînesc (analiza contextuală)*, în: St. cerc. lingv., 15, 1964, p. 295—316; reeditat, în variantă, în: *Elemente de lingvistică structurală*, p. 237—262.

§ 115. Acordul în gen al predicatului nominal cu subiectul multiplu (GLR_1 II, § 124 și 179).

Gramatica Academiei distinge după cum substantivele care formează subiectul multiplu sînt nume de ființe sau nume de lucruri.

1) Pentru primul caz, dă o regulă unică: „Cînd substantivele sînt nume de ființe [de gen diferit], masculinul are prioritate".

2) Pentru al doilea caz, se dau mai multe reguli: „Cînd substantivele sînt nume de lucruri: *a)* de genul neutru și feminin, numele predicativ stă la feminin-neutru (*Observație.* Întrucît forma de feminin plural [...] servește și pentru genul neutru, nu se poate defini precis genul numelui predicativ [...]; așa se explică termenul de feminin-neutru[...]); *b)* de genul masculin și feminin, numele predicativ stă la feminin-neutru cînd substantivul masculin e la singular. — Cînd substantivul masculin e la plural, predicatul se acordă cu cel mai apropiat; *c)* de genul masculin și neutru, numele predicativ stă la neutru, cînd substantivul masculin e la singular. — Cînd substantivul masculin e la plural și substantivul neutru e la singular numele predicativ e la masculin. — Cînd și substantivul masculin și cel neutru sînt la plural, predicatul se acordă cu cel mai apropiat".

Cînd substantivele sînt nume de lucruri, rezolvarea depinde de genurile, numerele și poziția componentelor. Presupunînd că avem numai două substantive, vom avea 24 de cazuri, și anume cele 23 de propoziții-model, con-

Scanned with OKEN Scanner

cludente și comparabile, din Gramatica Academiei (GLR_1 II, § 124; GLR_2, § 541): *Gardul și poarta sînt însorite* etc.[1], la care este de adăugat al 24-lea: *Porțile și gardurile sînt însorite*.

Îmi propun să interpretez aceste douăzeci și patru de propoziții, egale ca probabilitate de întîlnire, formulînd — în independență de regulile formulate de Gramatica Academiei — toate explicațiile care ar putea sta la baza lor (tabelul 17).

Rezultatul (notez cu minuscule singularul și cu majuscule pluralul):

1) Primează regula că genul numelui predicativ este genul comun ambilor termeni ai subiectului (m(M) + m(M) = M; f(F) + f(F) = F); regula se aplică și cînd subiectul reprezintă nume de ființe, deci în toate cazurile în care își are aplicabilitate; se soluționează astfel 8 din cele 24 de propoziții-model, plus cele 12 propoziții subînțeles rezolvate.

2) Dacă regula exprimată mai sus nu se aplică, primează regula după care genul numelui predicativ este genul termenului (subiect) plural; față de această regulă, propozițiile-model reproduse de Gramatica Academiei cuprind o excepție: M + f = FN, asupra căreia voi reveni; se mai soluționează astfel încă 7 (cu excepția, 8) din cele 24 de propoziții-model.

3) Dacă nici această regulă nu se aplică, rămîne să se aplice una sau alta din celelalte două reguli (căci, oricare s-ar aplica, s-ar crea două excepții: regula aplicării genului feminin-neutru fiind contrazisă de cazurile: F + M = = M și N + M = M, iar regula aplicării genului termenului cel mai apropiat ca plasare de numele predicativ (în exemplele date de Gramatica Academiei: al doilea termen) fiind contrazisă la rîndu-i de cazurile: f + m = FN și n + m = FN). Am putea prefera regula aplicării genului termenului cel mai apropiat care este mai însușită decît regula aplicării genului feminin-neutru (31 de cazuri față de 27).

3 (în a doua variantă, menită să elimine cele două excepții)). Dacă nici această regulă (regula de la punctul 2) nu se aplică, rămîne să se aplice celelalte două reguli, iar în caz de concurență între ele: la termenii singulari să se aplice regula genului feminin-neutru, iar la termenii plurali regula termenului cel mai apropiat.

Cred însă că n-ar trebui să continuăm a găsi explicații la cele trei excepții (excepția de la punctul 2 și două excepții de la punctul 3), ci — dat fiind că propozițiile-model nu sînt arătate ca luate din limba vie (sau din limba scriitorilor consacrați) — să reverificăm aceste situații în limba vorbită; și dacă în această limbă vorbită am întîlni (și) formele care să sprijine regulile mai generale de la punctele 2 și 3, adică și formele:

Pereții și poarta sînt însoriți (M + f = M)
Poarta și peretele sînt însoriți (f + m = M)
Gardul și peretele sînt însoriți (n + m = M),

să dăm ascendent acestor forme prin însuși faptul că simplifică regulile speciale de la șase la două.

Spre a preîntîmpina felul de rezolvare a Gramaticii Academiei, am mai putea desprinde încă o regulă, pe care am putea-o numi a c o r d u l u i c u g e n u l a p a r e n t c o m u n al ambilor termeni (acord justi-

Tabelul 17

Acordul în gen al predicatului nominal cu subiect multiplu reprezentînd nume de lucruri *

Modelul de limbă	Genul și numărul subiecților		Genul numelui predicativ	Genul numelui predicativ se interpretează a fi genul:				
	I	II		ambilor termeni	aparent al ambilor termeni	feminin neutru	termenului plural	termenului mai apropiat
0	1	2	3	4	5	6	7	8
Gardul și poarta sînt înșorite	N,S	F,S	FN	da	(da)	da	×	da
Poarta și gardul sînt înșorite	F,S	N,S	FN	da	(da)	da	×	da
Gardurile și poarta sînt înșorite	N,P	F,S	FN	da	(da)	da	da	da
Poarta și gardurile sînt înșorite	F,S	N,P	FN	da	(da)	da	da	da
Gardul și porțile sînt înșorite	N,S	F,P	FN	da	(da)	da	da	da
Porțile și gardul sînt înșorite	F,P	N,S	FN	da	(da)	da	da	da
Gardurile și porțile sînt înșorite	N,P	F,P	FN	da	(da)	da	×	da
Peretele și poarta sînt înșorite	M,S	F,S	FN	×	da	da	×	da
Poarta și peretele sînt înșorite	F,S	M,S	FN	×	da	da	×	nu
Peretele și porțile sînt înșorite	M,S	F,P	FN	×	da	da	da	da
Porțile și peretele sînt înșorite	F,P	M,S	FN	×	da	da	da	nu
Pereții și poarta sînt înșorite	M,P	F,S	FN	×	×	da	nu	da
Poarta și pereții sînt înșoriți	F,S	M,P	M	×	×	nu	da	da
Pereții și porțile sînt înșorite	M,P	F,P	FN	×	×	da	×	da
Porțile și pereții sînt înșoriți	F,P	M,P	M	×	×	nu	×	da
Peretele și gardurile sînt înșorite	M,S	N,P	FN	×	da	da	da	da
Gardurile și peretele sînt înșorite	N,P	M,S	FN	×	da	da	da	nu
Peretele și gardul sînt înșorite	M,S	N,S	FN	×	×	da	×	da
Gardul și peretele sînt înșorite	N,S	M,S	FN	×	×	da	×	nu
Pereții și gardul sînt înșoriți	M,P	N,S	M	×	da	nu	da	nu
Gardul și pereții sînt înșoriți	N,S	M,P	M	×	da	nu	da	da
Pereții și gardurile sînt înșorite	M,P	N,P	FN	×	×	da	×	da
Gardurile și pereții sînt înșoriți	N,P	M,P	M	×	×	nu	×	da
Porțile și gardurile sînt înșorite	F,P	N,P	FN	da	(da)	da	×	da
Recapitulare (24 de cazuri):			da	8	16	19	11	19
			nu	0	0	5	1	5
			×	16	8	0	12	0
Se mai pot adăuga cele 12 cazuri în care ambii termeni ai subiectului au același gen			**da**	12	12	8	9	12
			nu	0	0	4	0	0
			×	0	0	0	3	0
Total (36 de cazuri)			da	20	28	27	20	31
			nu	0	0	9	1	5
			×	16	8	0	15	0

* Legendă. M=masculin; F=feminin; N=neutru; S=singular; P=plural; da=această interpretare e posibilă; nu=interpretarea contrarie e posibilă; × = criteriu inaplicabil.

Scanned with OKEN Scanner

ficat numai fonetic): socotind că un neutru singular ar putea apărea că e masculin, acesta ar da, în concurență cu un plural masculin, un nume predicativ plural masculin; și socotind că un masculin singular ar putea apărea că e neutru, acesta ar da, în concurență cu un feminin, un nume predicativ plural feminin. Dacă după aplicarea regulii genului ambilor termeni (1) am aplica regula genului aparent comun al ambilor termeni, și numai apoi regula 2, ar rămîne neexplicată o singură propoziție-model: *Pereții și poarta sînt însorite.* Spunînd *însoriți*, am renunța la invocarea unei a patra reguli, *ad hoc.*

Bineînțeles că trebuie cercetată limba vorbită, propunerea avînd în vedere numai situația—pe care o bănuiesc—că acordul are loc în ambele feluri.

În sfîrșit, se mai cer rezolvate alte trei rînduri de situații, neamintite de Gramatica Academiei:

1) Situația așezării numelui predicativ înainte de subiectul multiplu: rămîn valabile regulile 1, 2 și — din 3 — varianta termenului cel mai apropiat (a cărei aplicare inversează practic rezolvarea).

2) Situația subiectului multiplu format din mai mulți de doi termeni: și aici, ar rămîne valabile regulile 1, 2, și 3 — varianta termenului cel mai apropiat;

3) Situația în care unul dintre termenii subiectului multiplu este nume de ființă și altul nume de lucru: ar rămîne valabilă regula 1; iar în caz de neaplicabilitate, ar prima genul numelui de ființă sau — dacă sînt mai multe ființe de genuri diferite — masculinul.

Întreagă această rezolvare a acordului în gen al predicatului nominal cu subiect multiplu vizează însă numai subiectul multiplu legat printr-o conjuncție copulativă, în care predicatul se referă în același timp la ambele subiecte (la toate subiectele).

Acordul în gen al predicatului nominal cu subiect multiplu legat printr-o conjuncție disjunctivă pune probleme suplimentare (problema acordului după număr, cînd un subiect este sau cînd o parte dintre subiecte sînt la singular, iar altul sau altă parte la plural etc.). Aici în situația atribuirii aceluiași predicat mai multor subiecte de gen (sau de număr) diferit, este necesar să se procedeze la repetarea numelui predicativ (cînd numărul e diferit, chiar la repetarea verbului) (*Vopsit e peretele sau vopsite sînt gardurile?*), putîndu-se folosi un singur predicat cel mult dacă acordul s-ar face cu primul subiect, celelalte considerîndu-se ca forme eliptice (*Vopsit e peretele, sau gardurile?*).

1 După Petre Alexandrescu, *Despre acordul predicatului cu subiectul*, în: L.R., 3 nr. 3, mai-iun. 1954, p. 22—26. Vezi acel articol, cum și Paula Diaconescu, *op. cit.* p. 313—316.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL VI

Grupul nominal

§ 116. Generalități. Numele însoțit de diferitele sale determinări, numite atribute, între care convenim să includem și articolul, poate fi numit grup nominal[1].

Din propoziția *Cea mai condensată reprezentare a unui sistem se construiește prin considerarea unui obiect I (în sensul cel mai abstract) denumit intrare, a unui obiect E denumit ieșire și a unei mulțimi M (I, E) a morfismelor de sursă I și de adresă E*[2], rezultă că un nume poate avea atribute independent de rolul lui sintactic (în exemplul nostru: subiect; complement circumstanțial), că poate avea atribute de mai multe feluri ((*cea mai*) *condensată*; *denumit* ...; (*a*) *unui* ...; *în sensul* ...) sau mai multe atribute de același fel (*unui* ..., *a unei* ... *și a unei* ...), că oricare dintre atribute poate avea la rîndu-i, ca nume, atribute proprii (astfel, atributele *mulțime* și *morfisme* subordonează alte atribute), că uneori poate fi confuzie între nume și atributul său (*I* și *E* pot fi considerate atribute ale substantivului *sursă*, respectiv *adresă*, tot astfel cum pot fi considerate ca determinate prin *de sursă*, respectiv *de adresă*) [3] și, de asemenea, că atributele — articole și adjective se acordă cu numele pe care-l determină în gen, număr și — cu rezervele arătate inf., § 123 — caz (*unei mulțimi*) [4], iar atributul-nume (apoziție, genitiv sau introdus de prepoziție) are articularea independentă de articularea numelui pe care-l determină (*considerarea unui obiect* ...; ... *unei mulțimi* ... *a morfismelor* ...). Se mai observă că grupul nominal nu e pătruns de elemente străine lui și că așezarea atributului față de numele determinat, în general constantă, poate uneori diferi (compară așezarea celor două superlative). Precizînd totodată definiția de mai sus, mai trebuie spus că un atribut e fie al numelui, fie al întregului grup nominal care îi urmează sau care-l precede (*denumit intrare* e atributul lui *I* sau al lui *obiect I*, în timp ce *în sensul cel mai abstract* e atributul lui *considerarea unui obiect I*, eventual atributul lui *considerarea* sau al lui *obiect I*, în nici un caz atribut al lui *I*).

În paragrafele următoare mă voi opri la unele feluri de atribut și la diferitele lui aspecte.

1 Preocupări asupra grupului nominal, printre altele, și în următoarele lucrări: Toma Pavel, *Generarea grupului nominal în limba română*, în: St. cerc. lingv., 14, 1963, p. 351—359; Lizeta Iacob, *Precizări în legătură cu delimitarea subiectului în propoziție*, în: L.R., 7, nr. 2, 1958, p. 46—53; Rodica Iordache, *Grupul nominal omogen cu funcția de subiect în limbile franceză și română*, în: St. cerc. lingv., 19, 1968, p. 153—162.

Scanned with OKEN Scanner

2 N. Racoveanu ș.a., *Criterii de optim pentru modelele de creștere economică*, în: *Teorii și modele de creștere economică în socialism, Lucrările colocviului din iunie 1969*, București, Edit. Academiei, p. 55.

3 Uneori diferența dintre nume și atribut e marcată lingvistic, dar e numai formală: *aceștia doi* (numele e *aceștia*) și *acești doi* (numele e *doi*).

4 Pentru diferitele tipuri uzitate de lipsă de acord a adjectivului cu substantivul, v. Graur, *Tendințele* ..., p. 311—313.

A. ARTICOLUL HOTĂRÎT

§ 117. **Introducere.** Cuvîntul alăturat unui substantiv comun (substantivul care se poate aplica deopotrivă la mai multe entități asemănătoare, numite exemplare) și în general unui nume, sau forma flexionară lui alăturată, prin care se consemnează că substantivul comun se referă exclusiv la exemplarul (sau exemplarele) de care a fost vorba în comunicarea dată, echivalînd astfel ca înțeles unui adjectiv demonstrativ (*Ursul s-a retras în bîrlog = Acel urs s-a retras în bîrlog*) sau prin care se consemnează că substantivul comun se referă deopotrivă la toate exemplarele ce pot fi numite prin acel substantiv comun, echivalînd astfel ca înțeles unui adjectiv de integralitate (*Ursul* (*urșii*) *hibernează = Orice urs hibernează, Toți urșii hibernează*) se numește articol (hotărît) [1]. Cu ajutorul articolului (hotărît) se restrînge aplicarea înțelesului posibil al numelui la unul sau la mai multe exemplare bine determinate [2] sau i se dă extensia maximă; în primul caz el realizează ceea ce am numit un nume comun cu înțeles determinat, în al doilea caz el realizează ceea ce am numit un nume propriu (sup., § 65).

În limba română, articularea (prin acest cuvînt, mă voi referi numai la funcțiile articolului hotărît) se exprimă în mai multe feluri (*înțeleptul, cel înțelept*, pop. *ăl înțelept*; *întîiul, cel dintîi*, pop. *ăl dintîi*; *al doilea, cel de-al doilea* etc.), — după cum voi detalia [3].

1 V. și GLR$_1$ I, § 135, I, A și § 139.

2 Acest aspect e reținut de M. Zdrenghea (*op. cit.*, p. 138), cînd consideră (pentru numele comune, se înțelege) că funcția articolului este aceea de a individualiza.

3 V. și: Fl. Dimitrescu, *op. cit.*, p. 93—97; I. Coteanu, *Despre poziția articolului în limba română*, în: St. cerc. lingv., 7, nr. 1—2, 1956, p. 57—71; Rita Marinovici, *Observații în legătură cu sensul general al substantivelor*, în: L.R., 5, nr. 6, nov.—dec. 1956, p. 35—47; Șt. Iacob, *Determinare și individualizare*, în: L.R., 6, nr. 3, 1957, p. 14—21.

Pentru teza potrivit căruia articolul — cel enclitic în special — nu este parte de vorbire, v. Ilie Dan, *Unele aspecte ale articolului românesc (privire istorică)*, în: Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași (serie nouă), Secțiunea III (Științe sociale), c. Limbă și literatură, 12, 1966, p. 143—162; Valeria Guțu Romalo, *Articolul și categoria determinării în limba română actuală*, în: *Elemente de lingvistică structurală*, p. 225—236; Ion Z. Coja, *Articolul — parte de vorbire sau morfem al determinării?*, în: St. cerc. lingv., 20, 1969, p. 167—181.

1. Articolul enclitic

§ 118. **Generalități.** Articolul enclitic (m. *-l* sau *-le*, f. *-a*) [1] se aplică, de regulă, o singură dată pentru întreg grupul nominal, la primul dintre cuvintele grupului nominal care-l poate primi: substantiv, adjectiv califi-

cativ (inclusiv adjectivele *mult, puțin, des, rar, prim* etc.): *condițiile* (*deosebit de*) *grele* = (*deosebit de*) *grelele condiții*; *însușirea deodată a mai multor limbi străine* = (poetic) *a mai multor limbi străine deodată însușire*.

Limba veche cunoaște trecerea articolului pe al doilea cuvînt din grup (*Aciiași mă ajunse și vestea de săvîrșirea zilelor drag fiului meu Mihai Voevod* — maica Teofana), formă folosită și azi în poezie (*în neagră apa lui scafandru*[2], topica avînd în acest exemplu calitatea de a îngădui pronumelui *lui* un atribut apozițional — *scafandru*) sau repetarea articolului (*în cinstita mîna dumnealui* — Domnul Tudor), formă explicată de prezența atributului postpozițional (pentru *înaltul, vechiul salcîm*: inf., § 167).

Cum e logic, articolul enclitic nu apare dacă substantivul grupului nominal este precedat de un adjectiv care semnifică o nedeterminare (*niște, ceva, cîtva*), de un adjectiv demonstrativ (al cărui înțeles, după cum am amintit, e identic cu unul dintre înțelesurile articolului hotărît), de unul dintre adjectivele pronominale *care*, cu toți compușii lui (inclusiv adjectivele de integralitate), sau *cutare*, de un atribut introdus cu articolul *cel* (inf., § 120) sau cu articolul *al* (inf., § 121): *întreagă această argumentare* = *această întreagă argumentare*; *al doisprezecelea ceas*; *în ce loc ți s-o părea mai potrivit*.

Invers, dacă substantivul grupului nominal e urmat de unul din adjectivele determinatoare menționate (demonstrativ etc.), substantivul păstrează articolul său, grupul nominal căpătînd două articole: *argumentarea aceasta întreagă, ceasul al doisprezecelea,... în locul ce ...*

De asemenea, este incompatibilitate de folosință între articolul enclitic și *un*, în situație prepozițională, numit uzual articol nehotărît: în situație postpozițională, rar folosit, este articulat: *delfinul unul* (mai ales cu pronumele personal: *eu, unul*). Tratarea articolului nehotărît este asemănătoare cu tratarea oricărui alt determinativ (argument în plus, pentru a nu considera pe același plan articolul hotărît cu „articolul" nehotărît sau cu orice alt adjectiv). Pluralul primește însă articolul hotărît: *unii*, f. *unele* (excepție: *uneori*), iar pronumele corespunzător primește articolul atît la singular, cît și la plural: *unul*, pl. *unii*. Aceleași reguli cu *cîte un, vreun* (nedeterminări) și *nici un* (lipsă).

Alte neregularități: *tot*, ca adjectiv totdeauna fără articol: *tot omul, oamenii toți* (sup., § 73b); ca pronume, are articol facultativ (neavînd articol niciodată totuși la singular feminin); *întreg* primește articolul grupului ca orice adjectiv calificativ, dar poate transmite articolul substantivului care urmează, asemenea lui *tot*: *întregul an* = *întreg anul*; compusele lui *ins* (*însul, dînsul*) apar numai articulate (sup., § 83); substantivele *badea, conu'* apar numai articulate (cu excepția, de natură formală, a vocativelor: *bade, coane*), niciodată precedate de determinative (exceptînd vocativul: *dragă bade Ioane!*); adjectivele invariabile apar numai nearticulate, și totdeauna urmînd substantivele (*costumul gri*). Reamintesc, de asemenea, că unele substantive au două rînduri de articulări, diferențiate semantic: *tatăl* (g. *tatălui*, pl. *tații*) și *tata* (g. *tatei*) sau *taica* (g. *taichii*), fără plural — „tatăl meu" (v. și sup., § 67, nota 1; comp.: GLR$_1$ I, § 140, 2 și § 135, I, A, 2; GLR$_2$, § 100 și 104, a); *luni, marți* etc. și *lunea, marțea* etc.(sup., § 39, 2° și § 67).

Precedat de prepoziție cerînd acuzativul (alta decît *cu, și cu, de-a*[3] și *pe* din expresia *a face pe*: *a face pe prostul, pe deșteptul* etc.), un substantiv comun cu înțeles determinat pierde articolul hotărît (*casa* devine:

Scanned with OKEN Scanner

acasă, în casă etc.), afară de cazul în care face parte dintr-un grup nominal, — situație în care articularea nu e influențată de existența prepoziției (*în această casă, în casa aceasta, în prima casă* etc.), articolul lipsind totuși, în rare cazuri: *a)* cînd substantivul urmează direct prepoziției: *în casă însăși, în casă chiar*; (sau orice „adverb III"), dar: *în însăși casa, în chiar casa*; *b)* chiar cînd substantivul nu urmează direct prepoziției: *Pe total industrie* („pe întreaga industrie"), *această pondere a fost și mai mică* [...][3]; *în plin secol al 20-lea* („în mijlocul secolului al 20-lea").

Amintesc aici că nu este nici o diferență de înțeles între prepozițiile cu aspect de substantiv articulat (*înaintea omului*) și cele corespunzătoare lor cu aspect de substantiv nearticulat (*înainte de om*), cu observația că nu tuturor prepozițiilor „articulate" le corespund locuțiuni prepoziționale „articulate" formate cu *de*; caracteristică diferenței nu e forma simplă sau compusă (v. GLR_1 I, § 343), ci faptul că unele cer genitivul, iar altele acuzativul (sup., § 39,8°; inf., § 124, 136 și urm.)[4].

În sfîrșit, mai este de amintit că articolul denumit enclitic[5] nu este în realitate enclitic în toate situațiile: pe lîngă substantivele masculine proprii, și în general pe lîngă substantivele proprii nedeclinabile, el are o așezare pre-poziționlă[6,7].

1 Menționez tendința, neînregistrată în Gramatica Academiei, ca pluralul masculin al adjectivelor în *—iu* neaccentuat (de exemplu, al adjectivului *propriu*) să fie *—ii*, iar nu *—iii*; cu alte cuvinte, ca pluralul articolelor acestor adjective să fie zero (iar nu *i*). Această tendință, într-o primă perspectivă neregularitate, îmi apare ca expresie a unui adevărat sistem fonetic (dau determinațiile despărțite în silabe):

	articularea la nume (GLR_2, § 97), cu accentul:	
nearticulat (GLR_2, § 126)	pe silaba finală (de exemplu: substantivele masc. *fiu*, fem. *poezie*; adj. *candriu*). Diftongul accentuat al terminației se transformă în hiat.	pe altă silabă (de exemplu: substantivele fem. *copie*, neutrul — deci cu singularul masculin — *deceniu*; adj. *propriu, —toriu, —ariu*). Diftongul neaccentuat se păstrează diftong.
Sg. masc. *iu*	*i-ul*	*iul*
Pl. masc. *ii*	*i-ii*	teoretic, *iii*; nefiind practic posibil triftongul, rămîn două soluții: *i-ii*, dar atunci ne-ar depărta de rezolvarea celorlalte numere și genuri ale acestui tip fonetic de adjective; *ii*, respectiv articularea zero.
Pl. fem. *ii*	*i-i-le*	*ii-le*

Substantivele în *—iu* neaccentuat au pluralul feminin (deci sînt neutre) sau nu au plural (v. *Dicționar invers, —iu*). Este poate explicația pentru care această terminație zero a articolului enclitic nu a fost înregistrată de Gramatica Academiei.

2 Marcel Gafton, *Non possumus* [I], în: România literară, [4,]nr. 41, 8 oct. 1970, p. 7.

3 Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1967, p. 423.

4 Leontin Ghergariu, *Articularea substantivului după prepoziție în limba română* în: Limbă și literatură, 3, 1957, p. 91 ș.u. (articularea după *cu* la p. 98—102 și 104—105); v. și Ion Z. Coja, *Articularea substantivelor precedate de prepoziții*, în: St. cerc. lingv., 19, 1968, p. 347—363.

5 Pentru diferitele explicații date articolului hotărît enclitic și corespondența lui cu celelalte limbi romanice, v. Constant Maneca, *Poziția articolului definit romanic*, în: St. cerc. lingv., 19, 1968, p. 589—602.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru explicația și aspectele istorice ale articolului hotărît postpus, v.: A. Graur, *De nouveau sur l'article postposé en roumain*, în: Revue Roumaine de Linguistique, 12, 1967, p. 3—18; id., *Tendințele ...*, p. 306—307; v. și inf., § 125, nota 1 (Paula Diaconescu).

6 Vezi Al. Graur, *Articolul hotărît la numele de persoane românești*, în: St. cerc. lingv., 17, 1966, p. 19—25.

7 Pentru tendințele de eliminare a articolului hotărît, v. Graur, *Tendințele ...*, p. 307—309.

§ 119. Articularea implicită. Articularea este implicită, ca înțeles, la numele proprii și la vocative. Faptul că unele substantive proprii sau unele vocative au formă articulată, iar altele formă nearticulată (în general numele proprii masculine nu sînt articulate, iar numele proprii feminine sînt articulate: *Ion, Maria*), că foarte puține au și o formă și alta (*copii!, copiilor!*) este lipsit de semnificație. Același lucru cu exclamațiile (*eroi! = eroii!*), și — făcînd abstracție de topică cu urările: *bună ziua!, noapte bună!* (diferența topică s-ar putea explica — tot logic — prin diferența de înțeles dintre verbele elipsate: *Fie bună ziua!, Ai(bi) noapte bună!*).

Consider că este articulare implicită și în situația în care un substantiv e privit nu în semnificația lui, ci ca substantiv: *Lucru are* [...] *semnificații opuse* [1].

Semnalez și tendința — desigur, nerecomandabilă — de a nu se ține seama, în neologisme, de caracterul articulat sau nearticulat din limba de origine, ceea ce face să se articuleze substantive cu înțeles articulat (*genusul proximum, Alkoranul*) sau să nu se articuleze substantive care se cereau articulate (*Titlul trebuie să figureze pe recto foii de titlu* [2]).

1 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Principiile filozofiei dreptului...*, trad. Virgil Bogdan și Constantin Floru, București, Edit. Academiei, 1969, p. 70.

2 *STAS 8396—69* [.] *Cărți și broșuri* [:] *Foi de titlu*, p. 1 (aceeași formă și la p. 3).

2. Articolul *cel*, pre-pozițional

(GLR$_1$ I, § 137; GLR$_2$, § 109—111)

§ 120. Articolul *cel* (derivat din demonstrativul *acel;* pop. *ăl*) articulează adjectivul calificativ (inclusiv: *mult, puțin, des, rar*) cînd acesta e așezat după substantiv (*omul cel bun*, dar *bunul om;* mai rar: *omul bunul*) și articulează adjectivul numeral plural (*cei doi oameni*, eventual *oamenii cei doi*) sau adjectivul plural *cîțiva*, f. *cîteva*, cu nominalizările corespunzătoare. Cînd adjectivul precede substantivul, articolul este totodată articol al întregului grup nominal (substantivul nemaiprimind articol enclitic).

În nominalizări, *cel* este folosit numai pentru înțelesul de nume comun cu sens determinat, nu și pentru înțelesul de nume propriu, regulă absolută pentru numerale (compară — ca înțeles — *cei doi* cu *doi*, — acesta din urmă avînd, pe lîngă înțelesul nehotărît corespunzător lui *unul* (*Cînd doi se ceartă*) și înțelesul de nume propriu al lui *unu* — *Doi ori doi fac patru*), și principială pentru adjectivele calificative (*cel frumos* este mai ales „cel căruia i-am dat calificativul de frumos", ca obiect concret, în timp ce *frumosul*

este mai ales „ceea ce are valoare de frumos"). Este însă un argument pentru distincția — în limbă — între înțelesul comun cu sens determinat și înțelesul propriu.

Același articol, cu același înțeles și cu aceeași formă (contra: GLR$_1$ I, § 137) se folosește și față de atributele construite cu ajutorul prepoziției *de* (de exemplu cele provenite din adverbe și complemente în genere: *c e l de-afară, c e a dinăuntru, c e i de pe comoară, c e l e dintîi*) sau alte propoziții (*c e l cu scaun la cap*), și chiar față de propoziții introduse prin *de*: *frumos de pică* > *c e l* (*frumos*) *de pică*.

Cel se acordă, în principiu, cu substantivul determinat; în fața unui adjectiv numeral, acordul poate fi făcut și după formă (*suta de lei, c e l e șase sute de lei*), dar și după înțeles (*c e i o sută de lei, c e i șase sute de lei*).

Cel mai e folosit la formarea superlativului relativ: flexibil la adjective (*cel, cea, cei, cele*) și inflexibil la adverbe (*cel*). Un adverb superlativ relativ înaintea unui adjectiv articulat de origine verbală folosește articolul acestuia, deci *c e i entuziasmați c e l mai mult* = *c e i mai* (*mult*) *entuziasmați*; dacă adjectivul încetează a fi articulat, articolul inflexibil reapare: *entuziasmați c e l m a i mult* = *c e l mai mult entuziasmați*.

În ce privește *cel care* și *cel ce*, este de semnalat independențe dintre cazul lui *cel* și cazul lui *care*, primul caz fiind dictat de situația cuvîntului *cel* în propoziția principală, iar al doilea de situația cuvîntului *care* în propoziția secundară. În tabelul 18, unde se dau numai formele masculinului

Tabelul 18

Cel care, cel ce

care, avînd în propoziția secundară cazul: / *cel*, avînd în propoziția principală cazul:	nominativ	genitiv	dativ	acuzativ
0	1	2	3	4
nominativ	*cel care* *cel ce* [3,4]	*cel al cărui(a)* [1,2] —	*cel căruia* —	*cel pe care* —
genitiv	*(al) celui care* *(al) celui ce* [3]	*(al) celui al cărui(a)* [1] —	*(al) celui căruia* —	*(al) celui pe care* —
dativ	*celui care* *celui ce* [3]	*celui al cărui(a)* [1] —	*celui căruia* —	*celui pe care* —
acuzativ	*pe cel care* *pe cel ce* [3]	*pe cel al cărui(a)* [1] —	*pe cel căruia* —	*pe cel pe care* —

1 Potrivit regulii generale, se folosește *căruia* cînd *care* e pronume (*cel al c ă r u i a este calul*) și *cărui* cînd *care* e adjectiv (*cel al c ă r u i cal este roib*).

2 Nu există numai posibilitatea dublului caz, ci, într-o oarecare măsură, posibilitatea dublului gen, posibilitate rezultată, la genitiv, din diferența dintre genul și numărul posesorilor și genul și numărul posedaților (exemple: *cel al cărui c a l e roib, cel a cărui c a s ă e albă, cel a i cărui c a i sînt roibi, cel a l e cărui c a s e sînt albe*). Aceste diferențe nu au format obiectul paragrafului de față.

3 După cum e știut, *ce* este invariabil în caz.

4 Vezi și Ion G. D i a c o n u, *Există pronume relative compuse în limba română?*, în: L.R., 8, 1959, p. 23–30. V. și inf., tabelul 21.

Scanned with OKEN Scanner

singular (pentru ambele forme pronominale) sînt prezentate 20 de forme; adăugînd formele de plural și de feminin, se ating 80 de forme. Din toate acestea, numai forma *ceea ce* prezintă o neregularitate fonetică — aplicarea aceloraşi reguli ar fi dus la forma *cea ce*. Este mult mai firesc să reținem *ceea ce* ca excepție decît — bazați pe această excepție — să facem abstracție sau să dărîmăm un sistem de 80 de forme [1]. Caracterul sistematic al limbii române este mai bine pus în lumină dacă vom considera că, în toate aceste situații, este vorba de același *cel*, unic articol al atributului (negenitival). În sfîrșit, paralel cu forma literară *cel care*, există și forma populară *ăl de*: *Iacă, s-o ia ăl de l-o iubi fata, că dreptul lui e!* [2]

Mai adaug că un grup nominal format cu un adjectiv calificativ se înfățișează sub două forme articulate (*omul bun; omul cel bun*) și două forme nearticulate (*om bun; om de cel bun* — aici, prepoziția *de* anihilează înțelesul nehotărît al articolului *cel*).

1 Comp.: S. S t., *Răspuns cititorilor*, în: L.R., 5, nr. 5, sept.—oct. 1956, p. 89—90 și bibliografia acolo dată.

2 I. L. C a r a g i a l e, *Poveste* [—] *imitație*, în: id., *Opere*, I, p. 122.

3. Articolul *al*, pre-poziţional
(GLR$_1$ I, § 136; GLR$_2$, § 107—108)

§ 121. Articolul *al* precede orice nume la genitiv (deci și genitivul pronumelui personal — posesivele) ori de cîte ori genitivul e urmat de substantivul sau de gruparea nominală pe care o determină (*a l e turnurilor umbre* — G r. A l e x a n d r e s c u; *a l e satului mari fete* — T o p î r c e a n u; *a l meu cusur; ştiinţa, a i cărei reprezentanţi...; această clasă, fără* **a** *cărei consolidare nu s-ar fi putut guverna...*, situație în care *al* reprezintă articolul nehotărît al întregului grup nominal — compară cu: *această clasă, fără consolidarea căreia nu s-ar fi putut guverna*); apoi: cînd urmează unui substantiv cu adjectiv nearticulat ((*nişte*) *umbre a l e turnurilor*), chiar dacă gruparea din care face parte substantivul nearticulat are înțeles articulat (*marile umbre a l e turnurilor, această sabie* **a** *lui Damocles, cota-parte* **a** *beneficiului realizat; bunei stări* **a** *poporului* — compară cu *bunăstării poporului*); cînd, urmînd unui substantiv determinat articulat, se interpune între acela și genitiv un alt atribut (*umbrele mari a l e turnurilor* — compară cu *umbrele turnurilor*) sau alt cuvînt (*pregătirea nu* **a** *majorităţii cetăţenilor, ci* **a** *unor anumite familii*) sau cînd este izolat de altă unitate nominală (*Frate ... o fi tîrziu? ... că pe-***al** *meu l-am dat să-l dreagă ...*[1]). În această ultimă situație, am putea spune că *al* este cuvîntul (cu flexiune nominală, în număr și gen) care dă genitivului pe care-l precede situația de nominativ-acuzativ (comp.: GLR$_1$ II, § 109, a și § 120, a, obs. a). Tot izolat mai apare acest articol cînd mai multe genitive sînt așezate pe lîngă același nume determinat, pentru a evita repetarea acestuia (*școala mea, școala ta și școala lui* > *școala mea,* **a** *ta și* **a** *lui*; dacă este vorba de o școală comună sau de trei școli diferite nu știm încă, ne-o va arăta numărul predicatului, contextul).

Scanned with OKEN Scanner

Cînd numele determinat e la plural, acordul în număr poate fi diferit, după cum folosim articolul *al* o singură dată, după determinat, sau în fața fiecărui determinant: *cele trei domenii a l e (:) științei, artelor și economiei = cele trei domenii: a l științei, a l artelor și a l economiei* (compară cu: *domeniile (:) științei, artelor și economiei; domenii a l e științei, artelor și economiei*).

Prin acest *al*, genitivul se distinge de dativ.

De asemenea, articolul *al* precedă totdeauna adjectivele ordinale *al doilea* (f. *a doua*) — de exemplu: *a l doilea om, omul a l doilea* — și următoarele, împreună cu nominalizările acestor adjective: *tată de-a l doilea.*

Pentru a face declinabil un nume sau un grup nominal care începe cu *al* este necesară o „articulare" a lui *al* cu ajutorul articolului declinabil *cel* urmat de prepoziția *de*: *c e l d e - a l casei*, g. *c e l u i d e - a l casei*, pl. *c e i d e - a i casei*, g. *c e l o r d e - a i casei* etc.; în exemplul dat, *cel* se acordă după gen și număr cu *al*; la adjectivul ordinal, singular, *cel* nu determină numai cazul, ci și numărul, acordîndu-se cu *al* (totdeauna la nominativ singular) numai după gen: *Dacă în raporturile cu* **cei** *de-***al** *t r e i l e a (sau cu unii dintre ei) actul juridic nu va avea efecte, nu este pentru că, prin facerea actului, o dispoziție legală ar fi încălcată și scopul ei ar fi contrazis, ci pentru că anumite măsuri prevăzute de lege în vederea ocrotirii* **celor** *de-***al** *t r e i l e a nu au fost îndeplinite*[2] (în mod similar: *cei dintîi, celor dintîi* etc.,; dar: *primii, primilor* etc.; *secunzii, secunzilor* etc., *terții, terților* etc.).

Invers, genitivul unui nume sau grup nominal care începe cu *celui* (*celei, celor*) poate fi articulat, după regula generală, cu articolul *al*: *a l* (*ai, a, ale*) *c e l o r de-ai casei, a l* (*ai, a, ale*) *c e l o r de-al treilea*, paralel cu formele fără *de*: *drepturile persoanelor* **a** *t r e i a*[3].

Excepțional, pe lîngă adjectivul pronume posesiv (genitivului pronumelui de persoană) se mai folosește și forma de genitiv-dativ *alor*: *a l o r mei* (*mele*), *a l o r tăi* (*tale*) etc.

În sfîrșit, paralel cu ceea ce se numește articolul (flexibil) *al*, există ceea ce se numește p r e p o z i ț i a *a* care precedă totdeauna cuvintele nominale nedeclinabile cînd acestea au funcție de genitiv — prepoziția *a* fiind, în aceste situații, singurul semn al genitivului; dar, spre deosebire de cuvîntul flexibil *al*, acest cuvînt invariabil *a* precede numele respectiv independent de caracterul articulat sau nearticulat al numelui precedent cuvîntului invariabil (*conținut* **a** *c e e a c e*[4] *e prezent, conținutul* **a** *c e e a c e e prezent* — compară cu *conținut al realității, conținut al unei realități, conținutul realității, conținutul unei realități*; tot astfel: *profiturile* **a** *c î t e unei bănci; Mi s-a părut atît de lamentabil tot ce spunea, atît de departe de orice înțelegere* **a** *c u m stau lucrurile între noi*[5]; *din partea* **a** *î n s e ș i forurilor conducătoare ale statului*[6]; *ospitalitatea* **a** *d o i oameni* — dar, articulat: *ospitalitatea celor doi oameni*[7] (inf., tabelul 20); *din cauza nerespectării* **a** *o s e a m ă d e condiții agrotehnice*[7] (sau: *... a p a r t e din condițiile agrotehnice,... a n u m e r o a s e condiții agrotehnice* — existînd și posibilitatea: *... unei părți din condițiile agrotehnice, ... unor numeroase condiții agrotehnice*); *simțămintele* **a** *t o a t ă suflarea românească; gălăgioasa adunare* **a** *tot ce Bucureștii avea mai moțat*[8]).

Cînd se folosește prepoziția *a* nu se mai folosește articolul *al*, specific pentru declinarea articulată (și general aplicabil pentru această declinare).

Scanned with OKEN Scanner

În vechea limbă și acum în limba mai puțin îngrijită, prepoziția *a* e folosită în locul articolului *al*, și în general pentru genitiv (reproduc înscrisul din 1811 dintre Dumitru geambașul și Dumitru cismarul): *După cum este obiceiul ca toate cele* [*ce*] *să hotărăsc* [...] *să să facă în scris ca să să afle la vremi pricinuitoare de judecăți și despre părțile* ***a*** *unora și* ***a*** *altora*[...][9] (azi: ... *despre părțile unora și a l e altora*). (În acest sens: GLR$_1$ I, § 346, pct. 4 — fără *d* și fără notă.)

1 I. L. C a r a g i a l e, *C.F.R.*, în: id., *Opere*, I, p. 193.
2 Traian I o n a ș c u și Eugen A. B a r a s c h, în: Traian I o n a ș c u ș.a., *Tratat de drept civil*, vol. I, p. 321—322.
3 *Codicile civile*, art. 1167, al. 2, în: Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite-Române, 1865, p. 59 (nr. 11, 16/28 ian. 1865).
4 Argument în favoarea tezei că *ceea ce* se comportă ca o unitate indivizibilă, — într-altfel, genitivul ar fi fost *acelei ce*. Contra: Ștefan H a z y, *Note sintactice*, în: L.R., 15, 1966, p. 102—105. Teza acestei lucrări: sup., § 39,3° și § 120, incl. tabelul 18.
5 Franz K a f k a, *Castelul*, roman, trad. Mariana Ș o r a, Edit. pentru literatură, 1968, p. 207.
6 K i r i ț e s c u, *op. cit.*, p. 280.
7 Ap.: L.R., 11, 1962, p. 316.
8 Matei I. C a r a g i a l e, *op. cit.*, p. 105.
9 P o t r a, *op. cit.*, p. 671.

B. CELELALTE ATRIBUTE. CONCURENȚA DINTRE ATRIBUTE

§ 122. Practic, un nume nu e însoțit mai mult de două-trei atribute. În măsura în care aceste atribute sînt compatibile, ele au sau tind către o anumită topică: *toate aceste trei mari realizări ale tale, care* etc. Se observă că ordinea de prezentare suportă, în exemplul de mai sus, puține variante și nu de egală întrebuințare. Uneori ordinea se impune și pentru a evita mai multe înțelesuri; astfel, *mod de a fi determinat* poate fi înțeles în două feluri, după cum *determinat* se consideră atribut al lui *mod de a fi* sau *atribut* al lui *a fi*, respectiv nume predicativ; ca urmare, vom fi obligați să spunem, în primul înțeles, *mod determinat de a fi*, și — ca urmare — vom tinde să considerăm prima formulare, liberată de primul înțeles, ca avînd numai al doilea înțeles [1].

În tabelul 19 caut să prezint felurile de atribute, compatibilitatea sau necompatibilitatea lor, ordinea lor de așezare și acordurile lor [2].

1 Mai există și o soluție ortografică pentru a folosi ordinea *mod de a fi determinat* în primul înțeles: intercalînd o virgulă între *fi* și *determinat*.
2 V. și M. G r i g o r e s c u, *Atributul substantival în limba romînă*, în: St. cerc. lingv., 5, 1954, p. 99—130, în special pentru atributul în dativ și apoziție.

C. DECLINAREA GRUPULUI NOMINAL

§ 123. Definiția cazurilor. Flexiunea prin care numele își schimbă categoria sintactică (funcția în propoziție) formează d e c l i n a r e a; fiecare asemenea formă flexionară se numește c a z [1].

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 19

Atributul substantivului comun și nominalizarea lui, la nominativ
Topica grupului nominal

Forma lingvistică / Înțelesul (sup., §73b)	Atribut, cu așezare (față de nume): prepozițională (a)	Atribut, cu așezare (față de nume): postpozițională (b)	Topica (ordinea de alăturare la nume) (a)	Topica (ordinea de alăturare la nume) (b)	Nume (nu toate pot avea atribute, orice atribut)	Flexiunea după:	Se construiește numai cu n-rul:	Adjectivele cu care poate apărea (nu mă refer la articolul hotărît)
0	1	2	3	4	5	6	7	8
general (articolul hotărît)	×	*-l* (variat ca expresie lingvsitică, în funcție de nume) așezarea se consideră față de numele sau adjectivul la care e atașat	×	1 (sufix)	*el*	n-r gen		
	urmînd unui substantiv nearticulat (dacă nu se specifică într-altfel)	urmînd unui substantiv articulat (dacă nu se specifică într-altfel)						
demonstrativ [1] — de apropiere	*acest*	*acesta*[2]	4°	5°	*acesta*			
	(*ăst*)	(*ăsta*)[2]	4°	5°	(*ăsta*)			
demonstrativ [1] — de depărtare	*acel*	*acela*[2]	4°	5°	*acela*	n-r gen		
	(*cel*)	(*cela*)[2]	4°	5°	(*cela*)			
	(*ăl*)	(*ăla*)[2]	4°	5°	(*ăla*)			
idem, cantitativ	*atît(a)*	×	4°	×	*atît(a)*			
de identitate (cantitativ: *atît*, (sup.))	*același*	×	4°	×	*același*	n-r gen		
formal hotărît (cantitativ: *atît* (sup.))	*cutare*	*cutare*	4°	5°	*cutare*	inv.		
interogativ sau exclamativ	*care*	×	1°	×	*care* (GLR$_1$ I, § 184)	inv.		
	×	×	×	×	*cine* (*ibid.*, § 185)	inv.		
	ce	×	1°	×	*ce* (*ibid.*, §186)	inv.		adjectivele din această grupare nu
idem, cantitativ	*cît*	×	1°	×	*cît*	n-r gen.		

Scanned with OKEN Scanner

0	1	2	3	4	5	6	7	8
relativ (introducînd propoziția relativă)	*care* [3,4] *ce* [3,4]	*care* [4] *ce* [4]	1° 1°	12° 12°	*(cel)care* *(cel) ce*	(n-r gen+) inv.		pot apărea împreună (decît prin coordonare)
idem, cantitativ	*cît* [4]	*cît* [4]	1°	12°	*cît*	n-r gen		
de integralitate, compus cu adjectivul relativ	*fiecare*	×	4°	×	*fiecare*	inv.	S	
	ori(și)-care	×	4°	×	*ori(și)care*	inv.	S	
	×	×	×	×	*ori(și)cine*	inv.	S	
sau numele corespunzător	*ori(și)ce*	×	4°	×	*ori(și)ce*	inv.	S	
idem, cantitativ	*ori(și)cît*	×	4°	×	*ori(și)cît*	n-r gen.		
de nedeterminare, compus cu adjectivul relativ	×	×	4°	×	*careva* (GLR$_1$ I, § 194, 196)	inv.	S	
	×	×	×	×	*cineva*	inv.	S	
sau numele corespunzător	*ceva*	×	4°	×	*ceva*	inv.	S	
idem, cantitativ	*cîtva*	×	4°	×	*cîtva*	n-r gen		
	cel cîtva	×	4°	×	*cel cîtva*			
de cantitate — singular — sau nedeterminat	*un*, pl. *unii*	×	4°	×	*unul*, pl. *unii*	n-r gen		
	niște	×	4°	×	×	inv.		
	oare-care(le)	*oarecare* [5] (substantivul poate fi nearticulat)	5°	6°	*oarecare(le)*	inv. (+n-r gen)		nearticulat, și neurmînd numelui, poate fi precedat de *un* sau de un demonstrativ
de negare sau de slăbire a înțelesului cantitativ	*nici()un*	×	4°	×	*nici ( ) unul*	n-r gen		ca *un(ul)*
	cîte un	×	4°	×	*cîte unul*			
	vreun	×	4°	×	*vreunul*			
de integralitate (urmare)	*tot* (urmat de substantiv articulat; v. și: GLR$_1$ I, § 196-197; sup., tabelul 15, nota 5)	*tot*	3°	4°	*tot(ul)*	n-r gen		însoțește orice nume; poate fi folosit împreună cu un demonstrativ
de alternanță	*alt*	×	4°	×	*altul*	n-r gen		poate fi precedat de *un*, — de un demonstrativ, de *ori(și)-care*, *fiecare*, *oarecare*, *tot*

Scanned with OKEN Scanner

0	1	2	3	4	5	6	7	8
compuse:								
acest + alt	*cestălalt*	*cestălalt*[2]	4°	5°	*cestălalt*	n-r gen		
ăst + alt	*ăstălalt*	*ăstălalt*[2]	4°	5°	*ăstălalt*			
(a)cel + alt	*celălalt*	*celălalt*[2]	4°	5°	*celălalt*			
ăl + alt	*ălălalt*	*ălălalt*[2]	4°	5°	*ălălalt*			
alt + careva	×	×	×	×	*altcareva*	inv.	S	
alt + cineva	×	×	×	×	*altcineva*	inv.	S	
alt + ceva	×	×	×	×	*altceva*	inv.	S	
de cantitate — plural (dezvoltat în tabelul 15)	*doi* *trei* ... *nouăsprezece* (poate fi precedat de articolul *cei*, f. *cele*)	*cei doi* *cei trei* ... *nouăsprezece* (numai precedat de articolul *cei*, f. *cele*)	8°	9°	*doi* *trei* ... *nouăsprezece* (poate fi precedat de articolul *cei*, f. *cele*)	gen inv.	P P	pot fi precedate de *fiecare*, de *toți*; și — afară de *cei* — de oricare demonstrativ, de *alt*, de oricare demonstrativ + *alt*
	ambii (implică în înțeles articolul hotărît: „cei doi")	×	3°	×	*ambii*	gen	P	
	amîndoi (substantivul care îi urmează trebuie articulat)	*amîndoi*	8°	9°	*amîndoi*	gen	P	poate fi precedat de un demonstrativ (nu și de articolul *cel*), de *alt*, de orice demonstrativ + *alt*
de calificare (se dă numai un exemplu) și, tot astfel, adjectivele asimilate: *mult, puțin, singur*[9], *întreg*[10] și, cu excepția topicii, adjectivele ordinale: *prim, ultim, penultim, antepenultim, secund, următor*	*frumos*[6][7] *frumosul*"[8] ×	*frumos*[7] × *cel frumos*[2] (un substantiv nearticulat poate fi urmat numai de *frumos*)	9° 9° ×	10° × 10°	*frumos* *frumosul* *cel frumos*	n-r gen		nearticulat, și neurmînd numelui, pot fi precedate de *un*, de un demonstrativ, de *alt*, de orice demonstrativ + *alt*[11]
de asemănare	*atare* *asemenea* *așa*	*atare* *asemenea* *așa* (după un substantiv articulat sau nearticulat)	5°	6°	×	inv.		neurmînd numelui, pot fi precedate de *un*, de un demonstrativ, de *fiecare*, de *tot*

Scanned with OKEN Scanner

0	1	2	3	4	5	6	7	8
ordinal	×	*întîi*[2] (după un substantiv articulat; cînd e nearticulat: *dintîi*)	×	7º	×	inv.		
	întîi(ul)	×	6º	×	*întîiul*	{ n-r gen		neurmînd numelui, poate fi precedat: nearticulat, de un demonstrativ de *un*, de *fiecare*; și articulat, de *tot*; poate fi urmat de orice adjectiv calificativ
	al doilea etc.	*al doilea*[2] etc. (după un substantiv articulat; cînd e nearticulat: *de-al doilea* etc.)	6º	7º	*al doilea* etc.	gen		idem, pentru precedările menționate la *întîi(ul)*
	cel (de-) al doilea etc.[12]	*(cel de-) al doilea* etc.	6º	7º	*cel (de-)al doilea* etc.	n-r gen +gen		
genitival (forma generală, *meu* putînd fi înlocuit cu orice nume la genetiv)	*al meu*	*meu*[2] (cînd substantivul e nearticulat: *(de-)al meu*)	7º	8º	*al meu*	{ n-r gen + n-r gen[13]		ca pentru *al doilea*
genitival (forma neaccentuată, folosită numai de pronumele personal)	×	forma neaccentuată a dativului: *mi* etc.	×	2º	×	n-r gen[13]		
apartenența în general (cu ajutorul prepozițiilor)	×	*de ...* (de ex.: *om de treabă, unul de treabă* etc.)	×	11º	*cel de...*	n-r gen		
de întărire	*însuși*	*însuși*	2º	3º	×	n-r gen		

Scanned with OKEN Scanner

1 Pentru unele aplicații, cf. GLR$_1$ I, § 191. Pentru forme și combinări populare, familiare și greșite, v. Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 139—142.

2 Aceste atribute pot urma și unui nume nearticulat, dar numai precedate de prepoziția *de* (cu observațiile făcute, în tabel, pentru *întîi, al doilea* și *(al) meu*). V. și inf., penultimul atribut prezentat în tabel.

3 V. și Maria Iliescu, *Concurența dintre pronumele relative* care *și* ce, în: *Studii de gramatică*, I, p. 25—35.

4 Este vorba de aceeași așezare, considerată aici prepozițională în raport de celelalte elemente ale propoziției atributive, și postpozițională în raport cu numele determinat de propoziția atributivă.

5 Așezat în grupul nominal, după substantiv (totdeauna articulat), are o semnificație mai restrînsă, opusăsemnificației adjectivelor *ales, prețuit, valoros*.

6 Asupra clasării adjectivelor calificative, v. Marcela Manoliu, *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor din limba română*, în: L.R., 10, 1961, p. 117—123, cu completări în Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 106; Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 106—111; Paul Schveiger și Elvira Hales, *Cu privire la clasificarea mecanică a adjectivelor*, în: St. cerc. ling., 17, 1966, p. 315—320.

7 Ordinea obișnuită a adjectivelor calificative este postpozițională, ea putînd fi — mai ales cînd nu sînt precedate de alte atribute și mai ales cînd se pune accentul pe calificare — prepozițională; sînt semnalate însă o serie de adjective pentru care — cel puțin în anumite înțelesuri — se preferă așezarea prepozițională, sau pentru care una dintre cele două poziții este obligatorie. Adjectivele invariabile (provenite din adverbe, provenite din alte limbi etc.) sînt numai postpoziționale.

Cumularea mai multor adjective calificative e rezolvată topic diferit, de exemplu: *Partidul Comunist Român importantul pod feroviar* etc. Vezi și Magdalena Popescu-Marin, *Pe marginea unor articole recente privitoare la topica adjectivului în limba română*, în: L.R., 12, 1963, p. 319—322.

Pentru așezarea adjectivului față de substantiv, inclusiv în situația mai multor atribute, v. și Graur, *Tendințele...*, p. 313—316.

8 Cînd gruparea devine mai unită, articolul trece la sfîrșitul grupării: *bunăstarea, bunăstării*.

9 Pentru înțelesul lui *singur*: sup., § 73b.

10 Pentru articularea lui *întreg*: sup., § 118.

11 Într-o grupare nominală în care lipsește substantivul propriu zis, se consideră ca nume al grupării primul adjectiv calificativ al grupării; în lipsă de adjective calificative, oricare adjectiv poate fi nume al grupării.

12 Construcția îngăduie declinarea numelor (grupelor nominale) în *al...* În celelalte grupe (de exemplu în grupa de tipul: *celui de-al patriei hotar*) nu-i văd utilitatea; B.I. Pruteanu (*Observații asupra capitolului* „Ordinea cuvintelor în propoziție" *din* „Gramatica limbii române", în: L.R., 5, nr. 4, iul.-aug. 1956, p. 64) îi contestă chiar existența.

13 Flexiunea este în raport de obiectul posedat; în general, ea se manifestă numai prin forma articolului *al*; excepțional, realizează un sistem propriu de forme flexionare: formele genitivale ale numelui de persoană, nu însă și ale pronumelui personal *el*(f.*ea*),pl.*ei*(f.*ele*).

Formele flexionare cazuale se realizează prin sufixe, — finale și în raport de celelalte sufixe, — numite desinențe (nominale) [2].

Cazul numelui neintegrat în propoziție și al celui corelat prin propoziție (ca subiect, ca predicativ) se numește nominativ.

Cazurile numelui integrat în propoziție se numesc cazuri oblice (genitiv, dativ, acuzativ) [3].

Cazul numelui folosit pentru a chema pe titularii lui (nume-comunicare, imperativ nominal) se numește vocativ.

În declinarea substantivelor, trebuie să distingem între declinarea nearticulată (inf., tabelul 20) și declinarea articulată (cu ajutorul articolului hotărît: inf., tabelul 21) [4]; pentru declinarea diferitelor pronume de persoana a treia, aparținînd ca înțeles declinării articulate: inf., tabelul 21 (pentru pronumele personal: sup., tabelele 7—12).

Nu se declină: *al* (în afara formei *alor*), *ce, se* (în ipoteza considerării lui *se* ca nume).

1 În mod similar, pentru adjective: flexiunea adjectivului după cazul numelui pe lîngă care e așezat se numește declinare (adjectivală). Spre deosebire de declinarea numelui, declinare care schimbă numelui categoria sintactică, declinarea adjectivală nu schimbă categoria sintactică a adjectivului în raport cu numele al cărui atribut este.

2 Am folosit termenul *sufix* în înțeles larg (sup., § 25) — în înțeles restrîns, desinența nu e considerată sufix.

Scanned with OKEN Scanner

3 Pentru distincția dintre diferitele cazuri oblice: sup., § 38[2]; v. și Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 94—98. Semnalări de confuzii între genitiv și dativ în Graur, *op. cit.*, p. 298—299.

4 În același sens, al separării de principiu între articulat și nearticulat: Zdrenghea, *op. cit.*, p. 137—140.

1. Declinarea nearticulată

§ 124. Declinarea nearticulată propriu zisă are loc cînd numele (substantivul comun în primul rînd) este lipsit de articol hotărît sau de vreun atribut pre-poziționat cu articol hotărît sau cu înțelesul articolului hotărît. Această declinare se realizează prin prepoziții, substantivul comun (și în general grupul nominal) primind cazul acuzativ (practic, rămînînd invariabil) [1].

Tabelul 20 prezintă declinarea nearticulată.

Tabelul 20

Declinarea nearticulată (prin prepoziții)

Prezentare / Cazul	Prepoziția cu care se formează cazul oblic [1]	Exemple
0	1	2
nominativ	×	*om bun, oameni buni*
genitiv	*de* (în general) *a* (invariabil)[2] (sup., § 121—GLR$_1$ I, § 346)	*ospitalitate(a)* **de** { *om (bun)* / *oameni (buni)* } *ospitalitate(a)* **a** *doi oameni (buni)*
dativ	*la* [3] (GLR$_1$ I, § 365, C, 1)	*dau ospitalitate* **la** *(doi) oameni (buni)*
acuzativ	*pe* (cu precizările și exemplele de la tabelul 22)	

1 Pentru unele detalii, avînd valoare mai ales istorică, v. Paula Diaconescu, *Construcții prepoziționale echivalente cu un caz oblic în traducerile din secolul al XVI-lea*, în: L.R., 13, 1964, p. 224—230; pentru aspectul evolutiv al declinării cu *de* și *la*, v. și Graur, *Tendințele...*, p. 297—298.

2 Se înregistrează și dative formate cu *a*: *asemenea a orice altceva* — ceea ce mi se pare corect; *planul valoric se definitivează posterior elaborării planului de aprovizionare și a altor capitole de plan* — ceea ce nu mi se pare corect, declinarea putîndu-se realiza fără *a* (*... și altor capitole de plan*)—fenomen existent însă în vechime (cf. GLR$_1$ I, §346, 4, nota 1). Bine-nțeles că prepoziția *a* rămîne și în afara sistemului de declinare: *miroase a scăpătare și părăginire* —I.L. Caragiale, *Grand Hôtel „Victoria Română"*, p. 74 (cf. GLR$_1$ I, §346, 1—3 și 4, nota 2).

3 Există chiar situații în care dativul declinării articulate nu e posibil, dar în care construcția cu *la* continuă a fi posibilă; dacă pot spune deopotrivă *subordonez funcțiile publice planului economic* și *subordonez funcțiile publice la planul economic*, nu pot spune, în caz de substantivizare a verbului prin infinitivul lung, decît forma construită cu *la*: *subordonare a funcțiilor publice la planul economic*. Sau în care prepoziția e preferată desinenței, de pildă spre a depărta forma dativului de un genitiv opus: *subordonarea unui titlu la alt titlu*.

Este singura declinare posibilă pentru infinitivul scurt sau pentru grupele nominale ce încep cu un cuvînt inflexibil: *am dat bunăziua la niște trecători* (= *am dat bunăziua unor trecători*).

Cu declinarea nearticulată concordă și o parte din formațiile amintite sup., § 39, 11°: *corb la corb nu (-și) scoate ochii, cui pe cui (se) scoate* (GLR$_1$ II, § 192, I, d; GLR$_2$, § 599, II, c) [2].

1 De obicei, se face abstracție de această declinare, punîndu-se accentul pe diferența dintre declinarea cu articol enclitic și declinarea fără articol enclitic (în care ar intra și declinarea nearticulată), de exemplu în: S. S t., *Răspuns cititorilor*, în: L.R., 6, nr. 4, 1957, p. 84. Consider că principala diferență este aceea dintre declinarea prin prepoziții și declinarea prin desinențe (în care includ declinarea cu articol enclitic). V. și I o r d a n ș.a., *op. cit.*, p. 99—100.

2 V. și Gh. N. D r a g o m i r e s c u, *Îmbinări de cuvinte indivizibile, analizabile și neanalizabile*, în: Limbă și literatură, 8, 1964, p. 395—396.

2. Declinarea articulată

§ 125. Generalități. Declinarea articulată se face cu ajutorul articolului enclitic (declinare numită de Gramatica Academiei, cu exclusivitate, declinare articulată) sau cu ajutorul unui alt adjectiv care precedă numele (exemplificată de Gramatica Academiei cu „articolul nehotărît" *un* și numită, după mine impropriu, declinare « nearticulată »). Pentru declinarea articulată cu ajutorul articolului enclitic, v. dezvoltarea din GLR_2, § 89, 90, 93, 94 și 131 [1]; pentru declinarea cu ajutorul altor terminații, v. tabelul 21.

După cum rezultă și din Gramatica Academiei (GLR_2, § 93, 94 și 131), declinarea articulată a grupului nominal se face, de regulă, printr-o singură desinență, aplicată de obicei primului dintre cuvintele grupului nominal, care poartă și articolul: *mătușii Lucia, cîinilor-lupi* (și chiar: *cîinilor-lup*), *multor alte specii*. Limba literară înregistrează și repetarea desinenței cazului oblic: *Cîntecul clopotelor Neamțului e indescriptibil, în tot cazul din ordinea simfonicului celui mai beethovenian* [2] (opinez pentru varianta: ... *simfonicului cel mai beethovenian*; cu o a doua topică posibilă, nu se poate spune decît: *celui mai beethovenian simfonic*). Oricum, la genitivul-dativ singular feminin nu se declină, de regulă, numai primul termen din grup, ci și al doilea (*omenirii progresiste, acestei case*), cu următoarele rezerve: *a)* adjectivele provenite din participii nu se supun obligatoriu acestei excepții (dezvoltat în GLR_1 II, § 178); *b)* forma *înseși* nu este obligatorie la genitiv-dativul singular feminin; *c)* adjectivele singulare pe lîngă un substantiv plural nu repetă desinența: *a versiunilor franceză și engleză*, pentru *a versiunii franceze și* (*a*) *versiunii engleze*; nu se spune *a versiunilor franceze și engleze*, cînd e o singură versiune franceză și o singură versiune engleză. *d)* primele adjective ale unui grup de adjective juxtapuse, cînd are loc un proces de acomodare fonetică: *convenției franco-anglo-italiene*; *aprovizionării tehnico-materiale* [3]; *e)* adjectivele explicative, care sînt apoziții.

Cînd primul termen al grupului nominal nu se declină, declinarea se face cu ajutorul termenului al doilea (*tanti Luciei*) sau nu se face decît cu ajutorul prepozițiilor (*la tot omul*).

1 V. și: I. C o t e a n u, *Schiță a declinării numelui în româna comună — Declinarea articulată —*, în: St. cerc. lingv., 15, 1964, p. 445—469; Paula D i a c o n e s c u, *Aspecte ale declinării cu articol definit în limba română*, în: St. cerc. lingv., 16, 1965, p. 149—162; id., *Declinarea cu „articol definit" proclitic a numelor proprii de persoană în limba română*, în: *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, p. 171—175; id., *Declinarea cu „articol definit" proclitic în limba română. Genitiv-dativul substantivelor comune, nume de persoană, în limba română*, în: St. cerc. lingv., 17, 1966, p. 555—566; Gr. C. M o i s i l, *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclinaison en roumain écrit*, în: Cahiers de linguistique théorique et appliquée, 1, 1962, p. 123—134; Vladimir H o ř e j š i, *Les particularités du système de*

Tabelul 21

Declinarea*

(pentru pronumele de persoană, v. tabelele 7–11)

Gen, număr și caz	Articol enclitic [1]	Pronumele de politețe, de persoana					Articolele	
		a treia, de:			a doua, de:		adjectival	genitival
		gradul I	gradul II	gradul II	gradul I	gradul II		
0	1	2a	2b	2c	3a	3b	4	5
S n, a [2] M	_(u)l	dînsul	dumnealui	dumneasa	dumneata	dumneavoastră	cel	(cel de-)al
S n, a [2] F	_a	dînsa	dumneaei				cea	(cea de-)a
S g, d M	_(u)lui	dînsului	dumnealui	dumisale	dumitale		celui	celui de-al
S g, d F	_(e)i	dînsei	dumneaei				celei	celei de-a
P n, a M	_(i)i	dînșii	dumnealor		dumneavoastră		cei	(cei de-)ai
P n, a F	_(e)le	dînsele					cele	(cele de-)ale
P g, d M	_(i)lor	dînșilor					celor	celor de-ai [3]
P g, d F	_(e)lor	dînselor						celor de-ale [3]

Unitatea		Alternarea		Ordinalul (I)		Demonstrativul de apropiere [6]			
adj. prep.	pron.	adj. prep.	pron.	adj. prep. și pron.	adj. postp.	adj. prep.	adj. postp. și pron.	adj. prep.	postp. și pron.
6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
un [4]	*unul*	*alt*	*altul*	*întîiul*	*întîi* (invariabil) [5]	*acest*	*acesta*	*ăst*	*ăsta*
o	*una*	*altă*	*alta*	*întîia*		*această*	*aceasta*	*astă*	*asta*
unui	*unuia*	*altui*	*altuia*	*întîiului*		*acestui*	*acestuia*	*ăstui*	*ăstuia*
unei	*uneia*	*altei*	*alteia*	*întîii*		*acestei*	*acesteia*	*ăstei*	*ăsteia*
unii	*unii*	*alți*	*alții*	*întîii*		*acești*	*aceștia*	*ăști*	*ăștia*
unele	*unele*	*alte*	*altele*	*întîile*		*aceste*	*acestea*	*aste*	*astea*
unor	*unora*	*altor*	*altora*	*întîilor*		*acestor*	*acestora*	*ăstor*	*ăstora*

* O încercare de tipizare a declinărilor, pornind de la date similare cu cele ce stau la baza acestui tabel, la Viorica Florea, *Despre flexiunea nominală*, în L.R., 13, 1964, p. 437–452.

Se declină numai cu ajutorul prepozițiilor: *niște, niscai, niscaiva, doi,... zece* (nu și multiplul format cu pluralul *zeci*), *nimic* (nu și substantivul *nimic*, pl. *nimicuri*), *ce* (tabelul 18), compușii lui *ce* (*ceva, altceva, fiece*), formele notate în tabel prin semnul ×.

Se declină și cu ajutorul articolului *cel*: *al* (col. 5; v. și nota 5).

În declinare, rămîn invariabile: *dumnealui, f. dumneaei*, pl. *dumnealor* și integral *dumneavoastră*.

1 S-a trecut o singură formă a articolului enclitic, exemplificativ. Cu articolul enclitic se declină *însul, dînsul* și — cînd îl au — substantivele, adjectivele calificative (exceptînd cele invariabile: *gata, ferice, indigo* etc.), inclusiv următoarele adjective cu conținut cantitativ: *întîi, prim, secund, următor, ultim, des, rar, întreg*.

Pentru celelalte forme ale articolului enclitic, cf. GLR.

În declinare, substantivele și adjectivele calificative nearticulate rămîn invariabile, cu excepția genitiv-dativului feminin singular, care ia forma femininului plural.

Scanned with OKEN Scanner

Gen, număr și caz	Idem de depărtare [6]				Demonstrativele cu *alt*, de		Demonstrativ de identitate (adj., pron.)	Relativ general		Relative de	
	adj. prep.	postp. și pron.	adj. prep.	postp. și pron.	apropiere (adj., pron.)	depărtare (adj., pron.)		adj. prep.	pron.	persoană (pron.)	cantitate (adj. prep., pron.)
0	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
S n, a² M	*acel*	*acela*	*ăl*	*ăla*	(*a*)*cestălalt*	*celălalt*	*același*	*care* [7]	*care*	*cine* [8]	*cît* [9]
S n, a² F	*acea*	*aceea*	*a*	*aia*	(*a*)*ceastălaltă*	*cealaltă*	*aceeași*				*cîtă*
S g, d M	*acelui*	*aceluia*	*ălui*	*ăluia*	(*a*)*cestuilalt*	*celuilalt*	*aceluiași*	*cărui*	*căruia*	*cui*	×
S g, d F	*acelei*	*aceleia*	*ălei*	*ăleia*	(*a*)*cesteilalte*	*celeilalte*	*aceleiași*	*cărei*	*căreia*		
P n, a M	*acei*	*aceia*	*ăi*	*ăia*	(*a*)*cești(a)lalți*	*ceilalți*	*aceiași*	*care*	*care*	*cine*	*cîți*
P n, a F	*acele*	*acelea*	*ale*	*alea*	(*a*)*cestelalte*	*celelalte*	*aceleași*				*cîte*
P g, d M	*acelor*	*acelora*	*ălora*	*ălora*	(*a*)*cestorlalți*	*celorlalți*	*acelorași*	*căror*	*cărora*	*cui*	*cîtor*
F					(*a*)*cestorlalte*	*celorlalte*					

Demonstrativ de cantitate (adj. și pron.)		Diferite determinări cantitative									
		relative		integralitatea a doi			idem a trei	idem, generală		inexistența	
				I		II					
adj. prep.	pron.	adj. prep.	pron.	adj. prep.	postp. și pron.	prep., pron.	(adj., pron.)	adj.	pron.	pron.	
27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	
atît	*atît*							*tot*	*tot(ul)*	*nimeni* sau	
atîta	*atîta*							*toată*	*toată*	*nimenea*	
								tot [12]	*totului*	*nimănui(a)*	
×	×							*toată* [12]	×		
atîți	*atîția*			*amîndoi*	*amîndoi*	*ambii*	*tustrei*	*toți*	*toți(i)* [13]		
atîtea	*atîtea*			*amîndouă*	*amîndouă*	*ambele*	*tustrele*	*toate*	*toate(le)* [13]		
atîtor	*atîtora*	*multor* [10]	*multora* [10]	*amînduror*	*amîndurora*	*ambilor*	*tustreilor* [11]	*tuturor* [11]	*tuturor(a)*		
						ambelor	*tustrelelor* [11]				

Pentru flexiunea substantivelor și adjectivelor calificative, strîns legată de declinarea articolului hotărît, v. Valeria Guțu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, București, Edit. Academiei, 1968, p. 55—142; Anca Belchiță, *Flexiunea nominală în gramatica transformațională a limbii române*, în: St. cerc. lingv., 20, 1969, p. 415—426 și 509—531.

2 De observat că acuzativul diferă uneori de nominativ prin prepoziția *pe* (tabelul 22).

3 Excepțional, pentru posesiv, se folosește și forma *alor*.

4 Tot ca *un(ul)* se declină *nici( )un*, *cîte un* și *vreun*.

5 Derivatul *dinăi* ia forme flexionare (după gen și număr), se articulează și se declină cînd e pronume sau adjectiv pre-poziționa l cu articolul *cel* (*cel de- +întîi*), rămînînd invariabil cînd e adjectiv postpozițional. În mod similar pentru ordinalele plurale (*al doilea*, f. *a doua* etc.).

Prim are flexiune de adjectiv calificativ.

6 Primul demonstrativ (*acest*, *acel*), e mai mult livresc, al doilea (*ăst*, *ăl*) e mai mult vorbit și mai lipsit de deferență. Gramatica Academiei dă și declinarea unor forme regionale.

7 Nu numai interogativul, dar și relativul poate avea valoare de adjectiv: *care muncitor a fost premiat* (contra: M.G. *Răspuns cititorilor*, în: L.R., 4, nr. 3, mai-iun. 1955, p. 98). După *care* se declină *careva* (*căruiva* etc.), *altcareva*, *fie(și)care*, *ori (și) care*, *oare(și)care*, *cutare*, *atare*.

Notele continuă la p. 186.

Scanned with OKEN Scanner

la flexion nominale roumaine dans le cadre des expressions déclinées, în: Rev. Roum. Ling., 10 1965, p. 245—252; Iordan ş.a., *op. cit.*, p. 99 şi 100—103.

2 G. Călinescu, *Călătorie de studii* (I), în: id., *Cronicile optimistului*, p. 247.

3 Pentru alte situaţii, cînd nu are loc acordul adjectivului feminin singular oblic (nearticulat) (acord imposibil, neacord clarificator), ca şi pentru tendinţa de eludare a acordului, v. G. Gruiţă, *O „abatere" care devine normă în limba română actuală*, în: Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Series Philologia, 14, 1969, fasc. 1, p. 57—62.

§ 126 a. Detalii privind acuzativul. Forma acuzativului e în strînsă legătură nu numai cu articularea, ci şi cu aşezarea din frază şi — în acelaşi timp — cu caracterul şi cu semnificaţia numelui de pus în cazul acuzativ (GLR$_1$: I, § 169 şi 367, C; II, § 192).

Forma accentuată a pronumelui de persoană şi substantivele proprii — nume de persoană folosesc totdeauna acuzativul cu *pe*: *Maria l-a văzut p e Ion, Ion a văzut-o p e Maria*, forme independente de locul numelor în frază, de faptul că substantivele proprii au aspect nearticulat (*Ion*) sau aspect articulat (*Maria*).

La substantivele comune, ca şi în situaţia asimilării substantivelor proprii cu cele comune (de exemplu: *Ion a văzut o Marie*), se fac următoarele distincţii: *a)* acuzativ urmînd verbului şi acuzativ înaintea verbului; *b)* acuzativul numelor de fiinţe umane şi acuzativul numelor de animale şi lucruri; *c)* acuzativul numelor proprii şi acuzativul celor comune; *d)* identitatea sau diferenţa de formă între nominativ (subiect) şi acuzativ (complement direct). Regulile corespunzătoare acestor distincţii rezultă din exemplele din tabelul 22.

Prezenţa prepoziţiei *pe* implică introducerea formei neaccentuate a pronumelui personal şi — în măsura în care substantivul nu e complinit de un atribut — nearticularea acelui substantiv — ceea ce rezultă din exemplele aceluiaşi tabel.

Acuzativul precedat de prepoziţia *ca* poate fi exprimat în trei feluri, de exemplu:

Consider { *pe om* / *omul* / *un om* } *ca* { *vietate* { *a naturii* / *oarecare* } / *pe o vietate (a naturii)* / *pe încununarea operei naturii* }

§ 126 b. Articularea genitivului. Tabelul 23 evidenţiază, printr-un exemplu, raportul dintre articularea genitivului şi articularea numelui al cărui atribut este acel genitiv.

Continuarea notelor tabelului 21.

8 După *cine* se declină *cineva, altcineva, fie(şi)cine, ori(şi)cine.*

9 Tot astfel se declină *cîtva, ori(şi)cît.*

Cît are şi forma invariabilă *cîte*, precedînd un numeral — *cîte unul, cîte doi* etc. (sup., §112), forma putînd fi precedată de diferite prepoziţii (*serii d e cîte cinci*), deci *cîte* nefiind prepoziţie (contra: DLRM), — de aici şi forma *una cîte una*; dar precedînd şi alte adjective şi pronume cu înţeles nedeterminat, determinîndu-le similar, poate mai puţin util: *Diferitele întrebări, făcute c î t e c u i v a, au dat naştere la glume pe socoteala mea, din care pricină nici nu mai întrebuinţez cuvintele noi, fără mare băgare de seamă* (Tudor Arghezi, *Bănică*, în: id., *Scrieri*, 15, p. 284) — cred că aici s-ar încadra şi expresia *cîte una* din DLRLC.

10 În rest, se declină ca un adjectiv calificativ. Tot astfel, *puţin* şi *destul.*

Mult, puţin, tot etc. sînt considerate de Gramatica Academiei (GLR$_2$, § 131, obs.) adjective (calificative) cu semnalarea apropierii lor de pronume (adjective pronominale) şi numerale. O categorie unitară a adjectivelor ar înlătura sau ar face mai puţin importantă această problematică.

11 Forma adjectivală menţionată e folosită numai înaintea numelui (adjectiv pre-poziţional).

12 Forma adjectivală menţionată e folosită numai după nume (adjectiv postpoziţional).

13 Formele articulate se folosesc numai în expresia *cu toţii*, f. *cu toatele.*

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 22

Forma de acuzativ a substantivelor şi a pronumelor *

(în afara celor de persoană)

Aşezarea acuzativului faţă de verb	Felul acuzativului	Rezolvarea (exemple)	
0	1	2	
după verb	nume nedeterminat (fiinţă sau lucru; ca gen, ca număr)	*a privi ceva*	Construcţie fără prepoziţia *pe*
	substantiv comun necantificat, însoţit sau nu de atribut	*a privi copil (mic)* *a privi ulcior (frumos)*	
	substantiv comun cantificat nehotărît, însoţit sau nu de atribut, la singular	*a privi un copil (mic)* *a privi un ulcior (frumos)*	
	idem, la plural	*a privi (nişte, doi* etc.) *copii mici* *a privi (nişte, două* etc.) *ulcioare frumoase*	
	substantiv comun nume de lucru, cu înţeles hotărît	*a privi ulciorul ((cel) frumos)*	
	substantiv propriu, nume de lucru	*a privi Dobrogea, Bucegii, Soarele*	
	ce (cu compuşii lui), *nimic* şi orice pronume cînd ţine locul unor nume de lucruri	*a privi ce?; a privi doi, al doilea; a nu privi nimic*	
	substantiv comun, nume de persoană — şi, în general, de fiinţă —, cu înţeles hotărît, neînsoţit de atribut	*a privi* { **pe** *copil, pe copii* *copilul, copiii*	Construcţii cu prepoziţia *pe* înaintea numelor de fiinţă dinainte determinate sau a căror determinare se provoacă
	idem, însoţit de atribut (calificativ sau cantitativ)	*a privi* (**pe**) *copilul (cel) mic,* (**pe**) *cei doi copii*	
	substantiv propriu, nume de fiinţă; nume de rudenie determinat prin forma de nume propriu sau prin forma accentuată a posesivului (*meu* etc.)	*a privi* **pe** *Ionel,* **pe** *Maria,* **pe** *Ioneşti,* **pe** *Grivei;* **pe** *tata,* **pe** *sora mea*	
	substantiv articulat, verbul fiind precedat de pronumele de persoană, forma neaccentuată, în dativ	*a-mi (...,a-i, a-şi) privi copilul((cel) mic), ulciorul ((cel) frumos)*	
	care şi *cine* (cu compuşii lor), *nimeni* şi orice pronume cînd ţine locul unor nume de fiinţe	*a privi* **pe** *care?,* **pe** *cine?,* **pe** *doi,* **pe** *al doilea; a nu privi* **pe** *nici unul,* **pe** *nimeni*	

Notă. Cînd acuzativul începe cu *pe*, se poate adăuga şi forma neaccentuată a pronumelui personal, deci şi varianta *a-l privi, a o privi* etc.

0	1	2
înaintea verbului	cînd nu există subiect	forma corespunzătoare de mai sus, cu observația că adausul formei neaccentuate a pronumelui personal e obligatoriu pentru toate substantivele comune cu înțeles hotărît (construit cu *pe* sau cu articolul hotărît): *ceva a privi* etc.
	cînd există subiect și totodată: cînd subiectul nu este de aceeași natură cu numele în acuzativ, astfel că o confuzie, între subiect și complementul direct, prin înțelegerea lor inversă, nu e posibilă	acuzativul se formează cu *pe* numai în situațiile în care se folosea și după verb, acuzativul fiind subliniat numai prin forma neaccentuată a pronumelui de persoană (sup., § 83): *Bucegii i-a văzut Ion* / *Cehoslovacia a văzut-o Ion*
	cînd subiectul este de aceeași natură cu acuzativul	acuzativul se formează totdeauna cu *pe*, iar verbul e însoțit totdeauna de forma neaccentuată a pronumelui de persoană: ***Pe**-un ulcior l-a spart o piatră.* ***Pe** oaie a mîncat-o lupul*[1]. ***Pe** copil* (sau ***Pe** Grivei*) *l-a privit Ion.* ***Pe** Bucegi* (nu: ***Pe** Bucegii*!) *îi întrece Negoiul.* ***Pe** Spania Brazilia a învins-o cu 6—1*
	cînd subiectul și complementul direct au conținut egal (diateza reciprocului)	se folosește și o construcție simplificată formată din *pe* între cele două nume identice, care pot fi nearticulate: *mînă **pe** mînă* (*se*) *spală* (formă mai generală — sup., § 39),

* Bibliografie: GLR$_2$, § 79, 335 (C) și 599 (II); Valeria Guțu-Romalo, *În legătură cu construcția prepozițională a complementului direct în limba noastră*, în L.R., 18, 1969, p. 177—180 (lucrarea redă și variante nefolosite în limba literară).

1 Se poate spune și *lupul a mîncat pe o a i e*, cînd se vorbește de specie (deci — în terminologia lucrării de față — cînd e vorba de nume proprii) (*ibid.*, p. 179).

Tabelul 23

Articularea genitivului
în raport cu articularea numelui pe care-l determină

Atributul \ Subiectul	articulat	nearticulat
0	1	2
genitiv articulat [1]	*costumul* ***epocii***	*costum* ***al epocii***
genitiv nearticulat [2]	*costumul* ***de epocă***	*costum* ***de epocă***
eventualul adjectiv corespunzător (indiferent la articulare) [3]	*costumul* ***epocal*** = ***epocalul*** *costum*	*costum* ***epocal*** = ***epocal*** *costum*

1 *Al epocii* înseamnă „care aparține acelei epoci".
2 *De epocă* înseamnă „care aparține unei epoci oarecare".
3 De observat că adjectivul *epocal*, însemnînd „care face epocă", s-a depărtat ca înțeles de genitiv — situație mai mult sau mai puțin la fel și la celelalte familii de cuvinte (compară: *de soare* cu *solar*).

Scanned with OKEN Scanner

D. PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ

§ 127. O propoziție atributivă este caracterizată prin aceea că unul dintre elementele ei nominale, fiind identic cu unul dintre elementele nominale ale regentei, e înlocuit printr-un cuvînt cu înțeles relativ. Acest relativ e legat de numele din principală prin așezare (lîngă el, anume imediat după el) și de secundară prin sintaxa lui (pronume; relativ de timp, de loc etc.) și (dacă e pronume relativ) prin caz: *Și soarele nostru* [. . .] *luminează* [. . .] *pulberea cu care scriu*[1]; similar, din punctul de vedere al lucrării noastre: . . . *pulberea care ne acoperă, . . . albul pe care vă scriu.*

Uneori pot urma mai multe secundare relative: [. . .] *mai puternic sînt eu care mor, care trebuie să suport o moarte*[2,3].

Propozițiile amintite constituie un întreg sistem de propoziții secundare. Ținînd seama că asemenea propoziții pot fi legate fie de atributul din principală (propriu zis, numai aceste propoziții sînt atributive), fie de complementul din principală etc., propun ca aceste propoziții să nu se numească atributive, ci relative.

Cînd relativul (*care, căruia* etc.) este precedat de *cel* (într-un caz independent de cazul lui *care*) — vezi tabelul 18 — propoziția secundară conține întreaga substanță a numelui din principală (reprezentat prin *cel, celui* etc.); aici, cu atît mai mult nu poate fi vorba de o propoziție atributivă, ci de una nominală. Similare frazelor de tipul . . . *cel care* . . . sînt frazele de tipul . . . *acolo unde* . . ., . . . *atunci cînd* . . . etc.

Cînd relativul ar putea fi susceptibil de a se referi deopotrivă la mai multe nume din propoziția principală, numele la care relativul se referă se repetă la nominativ: *realitatea este temeiul gîndirii, gîndire pe care ne propunem să o prezentăm* (în acest exemplu, cuvîntul *gîndire* apare în frază de trei ori: la genitiv, la nominativ și — ca pronume — la acuzativ). Nici aici nu avem propoziție atributivă, ci — după mine — apozitivă (de alt tip decît cel din GLR_2, § 776—778).

Mai amintesc, în sfîrșit, că numele din principală poate fi repetat în secundară, ca apoziție: [. . .] *bunurile proprietate de stat au trecut în folosință gratuită* [. . .] *direct asupra Departamentului pentru valorificarea fructelor care este, el, titular de plan* [. . .] [4,5].

1 Crama, *Nici tu ...*, în: id., *Dincolo de cuvinte*, p. 56.
2 Id., *Ce fel ...*, p. 53.
3 V. și Leontin Ghergariu, *Propozițiile atributive relative introduse prin „cine"*, în: L.R., 12, 1963, p. 125—132.
Pentru forma *cine — acela* — sau *care — acela* —, în care *cine, care* sînt de obicei la nominativ și *acela* la cazul reclamat de propoziția pe care o deschide, inf., § 153[3].
4 Salvator Brădeanu ș.a. *Tratat de drept cooperatist-agricol*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1968, p. 132.
5 Pentru descrierea structuralistă, în vederea întocmirii unei gramatici transformaționale, v. Gabriela Pană, *Propozițiile relative în gramatica transformațională*, în: St. cerc. lingv., 17, 1966, p. 321—349.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL VII

Grupa predicativă

A. VERBUL

§ 128 a. Clasarea verbelor după modul de participare la formarea predicatului. Predicatul cuprinde, în mod obligatoriu, o formă verbală (personală) [1] și, uneori, alte elemente. Specifică, pentru predicat, e tocmai această formă verbală.

După gradul de exclusivitate cu care un verb sau altul participă la formarea predicatului, formele verbale personale se pot împărți în:

1) auxiliare care nu se folosesc decît ca atare, în forme compuse; acestea sînt (în paranteză se dau formele care aparțin totodată sistemului de forme predicative):

fi (invariabil), pentru formarea viitorului anterior (indicativ), a perfectului conjunctivului și a perfectului condiționalului (optativului);

(*am — ai —*) *a — am — ați* (*— au*), pentru formarea perfectului compus (al indicativului);

aș (*— ai*) *— ar — am — ați — ar*, pentru formarea condiționalului (optativului);

voi — vei — va — vom — veți (*— vor*), pentru formarea viitorului;

2) verbe ale căror forme personale realizează un conținut predicativ cu ajutorul unor forme nominale, mă refer:

a) la formele verbale ale lui *a putea* (regional, și *a ști*) care realizează un conținut predicativ cu ajutorul infinitivelor scurte ale celorlalte verbe (fără particula *a*): *eu pot face* (compară cu *eu voi face*); sau ale lui *a avea*: *am* (*ai* etc.) urmat de un relativ (*care, cine, ce, cui, unde, cînd, cum* — comp.: tabelul 4, șirul 3 — precedat eventual de prepoziții) și de un infinitiv [2]; apoi orice verbe care pot fi completate, de cele mai multe ori într-un stil pretențios, cu infinitive conținînd particula *a*: *ce-are a face . . . ?, am de a face cu . . .* etc.;

b) la formele verbale ale lui *a fi*, cu ajutorul căruia se construiește întreaga diateză pasivă (*eu sînt ajutat*(*ă*) și cea mai mare parte a predicatelor nominale (*eu sînt intransigent*(*ă*) — fac abstracție de originea verbală a adjectivului) [3], verb alături de care s-ar mai putea adăuga alte cîteva (*a deveni* etc.).

3) verbe ale căror moduri realizează un conținut predicativ împreună cu forme personale ale altor verbe — formal propoziții subordonate ale celor dintîi, astfel: *trebuie să lucrez* (necesitatea acțiunii); *era să*

Scanned with OKEN Scanner

lucrez (numai la timpurile trecute), *se făcea că lucrez, parcă lucrez* (aparența); *poate* (numai la indicativ prezent) *că lucrez* (posibilitatea); *rămîne să lucrez; se vede că lucrez* (deducerea, prezumarea acțiunii) etc. — în care „auxiliarul", mai exact verbul din principală, se prezintă numai în formă impersonală, uneori fără posibilitatea de a schimba modul sau timpul; *am să lucrez, dau să lucrez, mă fac că lucrez, mă pun să lucrez, îmi vine să lucrez* etc. — în care „auxiliarul" are desinența la aceeași persoană și același număr cu verbul „predicativ", din subordonată (pentru semnificația construcțiilor: inf., § 130c); deși frază ca formă, verbul din principală nu are alt conținut decît cel de precizare a modului și timpului acțiunii din secundară; în evaluarea lor ca propoziții sau ca fraze (v. GLR_1 I, § 241, § 278, 3, și § 300) [4], eventual ținîndu-se seama că o parte dintre aceste „auxiliare" apar și ca predicative propriu zise și — de asemenea — că — de la întărirea lui *era* (*ca* (. . .)) *să* . . . cu locuțiunea adverbială *cît pe aci* (*era cît pe aci* (*ca* (. . .)) *să* . . . ; *cît pe aci era* (*ca* (. . .)) *să* . .) sau, tot astfel, semnalate de Șt. Iacob, *cît pe ce, gata-gata, mai-mai* — se ajunge, prin omisiunea verbului, la adverbe predicative: *cît pe aci* (*ca* (. .)) *să* . . etc.;

4) verbe care formează predicatul fără alt verb: tranzitive (care îngăduie diateza pasivă) și intranzitive — distincție curentă; unele cerînd obligatoriu un complement reflexiv, dativ (*mi-e dat* [5]) sau acuzativ (*mă crucesc*), altele complement (de exemplu complementele de tipul *am ceva cu cineva, nu am nimic cu nimeni* [6]) sau ambele feluri de complemente (*îmi vin în fire*: [. . .] *fiule, vino-ți odată în fire* [7]);

la acestea ar trebui adăugate formațiile cu predicative neconjugabile („adverbul IV" — sup., § 36) sau asimilate acestora: *mai* din construcțiile de tipul *mai că lucrez* (v. GLR_1 I, § 333) și *o* din construcțiile de tipul *o să lucrez* (v. GLR_1 I, § 278, 2), azi echivalentă ca înțeles cu forma populară a viitorului *am să lucrez*, la origine formă verbală [8];

5) verbe care formează predicatul în asociație: *face și drege*.

Este, de asemenea, de amintit că același verb poate lua mai multe înfățișări, de exemplu *a fi*, deopotrivă predicativ și copulativ: *Cîte popoare și cîte limbi sunt, sunt tot atîtea flori ale umanității* [9].

1 Pentru conjugare (flexiunea formelor verbale), vezi, în afara expunerilor din Gramatica Academiei și din celelalte gramatici generale (Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 239—269), și lucrările lui Alf Lombard (*Le verbe roumain* [,] *étude morphologique*, Lund, C. W. K. Gleerup, 1223 p. (în 2 vol.: t. I, 1954; t. II, 1955); *Morfologia verbului românesc*, în: St. cerc. lingv., 8, 1957, p. 7—13), Gr. C. Moisil (*Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, în: St. cerc. lingv., 11, 1960, p. 7—24), Paula Diaconescu (*Contribuții la definirea și clasificarea verbelor regulate în limba română*, în: St. cerc. lingv., 11, 1960, p. 227—234), Florica Dimitrescu (*O modalitate de clasificare sintagmatică a verbelor*, în: St. cerc. lingv., 14, 1963, p. 45—53), Valeria Guțu Romalo (*Morfologia structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, București, Edit. Academiei, 1968, p. 143—352), Jiří Felix (*Classification des verbes roumains*, în: Philologia Pragensia, 7 (46), 1964, p. 291—299; *Cîteva observații cu privire la clasificarea morfologică a verbelor românești*, în: St. cerc. lingv., 16, 1965, p. 233—239; *Asupra alternanțelor fonologice din flexiunea verbală românească*, în: St. cerc. lingv., 16, 1965, p. 791—800), I. Pătruț (*Referitor la structura morfologică a verbelor românești*, în: Studia Universitatis Babeș-Bolyai, 9, 1964, Series Philologia, fasc. 2, p. 95—100), C. Dimitriu (*Observații în legătură cu radicalul verbelor în limba română contemporană*, în: Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași (serie nouă),

Secțiunea III (Științe sociale), c. Limbă și literatură, 12, 1966, p. 165—182; *Observații în legătură cu clasificarea verbelor românești în conjugări*, în: L.R., 17, 1968, p. 291—301). Pentru tendința către o formă comună a persoanei a treia, v. Ion Coja, *Note asupra flexiunii verbale la persoana a III-a*, în: St. cerc. lingv., 19, 1968, p. 29—34.

2 *Dar ai pe cine a ajuta?* (Creangă, *Povestea unui om leneș*, în: id., *Opere*, p. 256); [...] *știu că are cine-o boci!* (Id., *Soacra cu trei nurori*, *ibid.*, p. 123). Cînd relativul e nominativ, el e subiectul formei verbale (*are ... boci*). Aceste forme se numesc construcții infinitivale relative (GLR$_2$, § 511, 2 — unde se amintesc și formațiile cu *a fi*) sau propoziții relative infinitivale (Ion Diaconescu, *Propoziția relativă infinitivală*, în: Analele Universității București, Seria științe sociale, Filologie, 16, 1967, p. 143—148 — unde se mai amintesc și formații cu *a ști*). Lipsa relativului sau mutarea acestuia în frază cere schimbarea infinitivului în conjunctiv: *Dar pe cine ai să ajuți?*

3 Pentru a doua formă de perfect compus constituit cu *a fi* după modelul diatezei pasive, v.: Florente Ghinescu, *Despre unele forme verbale compuse cu „a fi"*, în: Limbă și literatură, 14, 1967, p. 135—141; Ștefania Popescu, *Conjugarea unor verbe intranzitive*, în: L.R., 16, 1965, p. 181—193.

4 Aceste forme verbale cu dublă desinență sînt studiate în: Valeria Guțu (Romalo), *Semiauxiliarele de mod*, în: *Studii de gramatică*, vol. I, p. 57—81; ead., *Semiauxiliare de aspect?*, în: L.R., 10, 1961, p. 3—15; Gh. Nedioglu, *Predicatul verbal*, în: L.R., 5, 1956, nr. 3 (p. 34—35), 4 (p. 49—57) și 5 (p. 23—36); Pompiliu Dumitrașcu, *În legătură cu predicatul multiplu și cel complex*, în: Cerc. lingv., 9, 1964, p. 59—66; Mihail Oprescu, *Unele observații în legătură cu predicatul*, în: L.R., 14, 1965, p. 129—130; Ștefan Hazy, *Predicate verbale compuse?*, în: Cerc. lingv., 10, nr. 2, 1965, p. 289—297; C. Săteanu, *Predicatul compus*, în: Cerc. lingv., 11, 1966, p. 243—252; C. Dimitriu, *Observații în legătură cu verbele semiauxiliare de aspect*, în: L.R., 16, 1967, p. 297—303. Caracterul de auxiliar al acestor ultime verbe e discutat și de F.C., *Răspuns cititorilor*, în: L.R., 3, nr. 6, nov.—dec. 1954, p. 113.

5 [...] *Carte multă nu ți-e dat să-nveți, că nu prea ești deștept* (I. L. Caragiale, *Triumful talentului ...*, în: id., *Opere*, II, p. 68).

6 *Ce-avem noi cu ursul, soro,/ El aici și noi acolo?* (Camil Petrescu, *op. cit.*, p. 78).

7 I. L. Caragiale, *Abu Hasan*, p. 272.

8 Pentru originea verbală a lui *o* (> *(v)oare* > *volet*), v. S. Pușcariu, *Viitorul cu „vadere"*, în: Dacoromania, 6, 1929—1930, p. 387—393; Gh. Bolocan, *Observații cu privire la viitor în limba română și în bulgară*, în: Romanoslavica, 14, 1967, p. 199—207.

9 Mihail Sadoveanu, f.t., interviu, 1945 (nepublicat în *Opere*).

§ 128 b. Reducerea unor forme verbale. Există forme gramaticale omonime, între care se preferă — bineînțeles — forma cea mai scurtă.

Astfel atributivele formate cu *a fi* sau *a avea* introduse de *care* și atributele reduse respective (recomandate în situația în care verbul nu aduce nimic nou ca mod sau timp):

Cu verbul:	Forma lungă (subliniez ce e de scos)	Forma scurtă (subliniez ce s-a adăugat)
a fi	*Fructele* ***care sînt*** *proaspete*	*Fructele proaspete*
	Acelea care sînt *proaspete*	***Cele*** *proaspete*
	Casa ***care e(ste)*** *în cale*	*Casa* ***din*** *cale*
	Situația ***care le e*** *specială (lor)*	*Situația specială* ***lor***
	O primă problemă ***e aceea care*** *rezultă din ...*	*O primă problemă rezultă din ...*
	propoziții relative cuprinzînd un adverb negativ:	
	...bucurii ***care nu sînt*** (sau ***nefiind***) *niciodată prea declanșate*	*...bucurii niciodată prea declanșate*[1]
	Aceste precizări ***care nu sînt*** (sau ***nefiind***) *de loc tehnice ...*	*Aceste precizări de loc tehnice ...*[1]

Scanned with OKEN Scanner

Cu verbul:	Forma lungă (subliniez ce e de scos)	Forma scurtă (subliniez ce s-a adăugat)
a avea	*Cuvintele* **care au** *două flexiuni* *Flexiunile* **pe care le au** *cuvintele* *Scopul* **care s-a** *avut în vedere* *Conținutul* **pe care îl dă** *gîndirea*	*Cuvintele* **avînd** *două flexiuni* sau *Cuvintele* **cu** *două flexiuni* *Flexiunile* **avute de** *cuvinte* *Scopul avut în vedere* *Conținutul* **dat de** *gîndire*

În general, cînd propozițiile secundare au — față de principala respectivă — același subiect, iar predicatul lor același timp, completiva exprimată prin conjunctiv poate fi înlocuită cu infinitivul, iar cauzalele și modalele cu gerunziul.

Pasivul format cu *a fi* poate fi înlocuit de cele mai multe ori cu reflexivul, formație stilistic recomandată în cazul formelor în care auxiliarul *a fi* se repetă, și practic mult simplificată cînd verbul conjugat este *a putea*: *ar fi putut fi* (sau *să fie*) *vîndute* poate deveni *s-ar fi putut vinde*.

Uneori, subordonata formată cu *a fi* (tot astfel, cu *a deveni, a ajunge* etc.) se poate reduce: *ca și cum ar fi* (*fost*) *opera sa* poate deveni *ca fiind opera sa* (sup., § 36, nota 31), iar aceasta poate deveni *ca operă a sa*; *se cere a fi rezolvată* (cu verbe ca: *a cere, a voi, a merita*) poate deveni *se cere rezolvată*[1]; *am dori ca ei să fie promovați* poate deveni *i-am dori promovați*; cînd subiectul subordonatei nu diferă de subiectul principalei (situație numai pasivă): *ne-am dori promovați*; iar dacă verbul principalei este *a putea* (situație numai activă): *i-am putea promova*; tot astfel: *presupunînd că* (*el*) *este specialist* poate deveni *presupunîndu-l specialist*; iar gerunziul *fiind* poate dispărea: *fiind puternic, el răzbește* poate deveni *puternic, el răzbește*; *el fiind* (sau *care este*) *aici* și *noi fiind* (sau *care sîntem*) *acolo* poate ajunge, în context favorabil, *el aici și noi acolo* (sup., 128a, nota 6); de asemenea: *un prozator* [...] *precum este Vasile Rebreanu* (propoziție comparativă introdusă de *precum*) devine *un prozator* [...] *precum Vasile Rebreanu*[1] (*precum* ia situația lui *ca*); *de cînd sînt* (sau: *eram* etc.) *mic* poate deveni *de mic*; *noroc că este* (sau: *că era* etc.) ... poate deveni *noroc de* ...[2]; în exclamative: *ferice este* (sau: *a fost, va fi*) *el!* ajunge *ferice de el!*; tot astfel: *Șiret țăranul — ținea mult la această cădere de frază*[3] pentru *Era șiret țăranul — ținea* ... (sau, neexclamativ: *Țăranul era șiret — ținea* ..., *Țăranul șiret ținea* ..., *Șiretul țăran ținea* ...).

1 Exemple date de Iordan, *Tendințe*..., p. 11—13. Tot acolo: *merită să se vorbească despre* ... > *merită vorbit despre* .... (conjunctiv redus la participiu, în propoziție fără subiect).

2 *Că așa-i era soiul: se tot învîrtea/ Toate le începea/ Și nimic nu sfîrșea./ /Noroc de rață/ Care se ținea de capul lui ca o cață* (Camil Petrescu, *op. cit.*, p. 76).

3 I. L. Caragiale, *Păcat* ..., p. 27.

§ 129. Sistemul verbelor după conținutul lor (în măsura în care acest conținut se redă prin forme diferite):

Existența, concretă și necorelată, asemenea oricărui alt conținut verbal, se exprimă cu ajutorul verbului *a fi* (fără nume predicativ); enunțul existenței (*sînt, ești* etc.) poate fi considerat ca un răspuns la seria de în-

trebări: *sînt? eşti?* etc. ; tot astfel, existenţa se poate exprima cu ajutorul altor verbe netranzitive: *a exista* etc.

O existenţă necorelată se exprimă şi prin conjugarea impersonală a lui *a fi* completată de un nume predicativ: *e(ste) bine, a fost bine, va fi bine, are să fie bine* etc. Cel mai general enunţ e: *e ceva*; cea mai generală întrebare: *ce?* V. şi inf., § 131, nota 1.

Identitatea se exprimă cu ajutorul lui *a fi* însoţit de un nominativ (nume predicativ) articulat: *Statul sînt eu; Hegel este primul teoretician al dialecticii*. Părţile comunicate ca identice se înfăţişează ca subiect şi predicat, de obicei diferite (cu excepţia propoziţiilor de tipul $A=A$), dar — oricum — reversibile.

Uneori această identitate se exprimă printr-altă formaţie verbală: *fac (trei şi cu patru fac şapte), este acelaşi lucru cu, este identic cu, (este) egal cu* — urmate de acuzativ; *(este) egal* — urmat de nominativ; sau, apozitiv, prin: *adică* etc. (sup., § 58; inf., 152, 167).

Apartenenţa subiectului:

— faţă de propriul gen, se exprimă cu ajutorul verbului *a fi* însoţit de un nominativ (nume predicativ) nearticulat (care denumeşte genul): *Comerţul exterior este monopol de stat*; sau de un adjectiv şi, în general, un atribut: *Nu eşti nici de zama ouălor*[1] (*a fi de*: „a fi în măsură a folosi", „a se bucura de", în general „a corespunde cu"); sau (cînd genul este dat printr-altă specie a lui) însoţit de un acuzativ articulat introdus cu prepoziţia *ca*: *Boala împăraţilor e ca sănătatea noastră*[2]; enunţul identităţii sau al corelării poate fi considerat ca un răspuns la seria de întrebări: *ce sînt? ce eşti? ce e(ste)?* etc.;

— faţă de altceva se exprimă cu ajutorul verbului *a fi* însoţit de un genitiv introdus de articolul *al* (*Cartea e a cititorilor — a cui e(ste)?*), de un adjectiv (*Fişa e dreaptă*) — *cum e(ste)?* etc. (nume predicative).

În rare situaţii, corelarea se poate face şi cu acelaşi cuvînt luat în accepţiune diferită: [...] *poate fi cît de-mpărat părintele e tot părinte* [...][3] („chiar împărat, părintele îşi păstrează grija, iubirea de părinte"); sau, dimpotrivă, cu un obiect prin definiţie diferit: *Omul* [...] *este un frate al omului*[4] („un om e(ste) ca un frate pentru alt om").

Anumite moduri şi timpuri ale lui *a fi* au semnificaţii speciale, de pildă conjunctivul pentru redat, admirativ, neîncrederea (*Măi să fie!*) sau admiraţia necontestată, superlativă (*Fie, că straşnici ochi ai, coană Marghioalo!*[5]); ori pentru întărit indicativul trecut (*Dacă n-a fost să fie!*[6]) sau viitorul (*va fi să fie*), niciodată prezentul.

Apartenenţa (de altceva) poate fi exprimată şi printr-alte verbe şi forme (*Bogăţiile subsolului aparţin întregului popor, sînt proprietate de stat* pentru... *sînt ale întregului popor, sînt ale statului* sau *sînt în proprietatea statului*; *Vieţuieşte* pentru *Este viu*).

Uneori, practic, diferenţa dintre *a fi* şi alte verbe se reduce la formă, astfel: între *a fi* şi *a avea*: *El este de zece ani = El are zece ani; O atribuţie a comitetului este*

(*și*) *aceea de a ...* = *Comitetul a r e — p r i n t r e* (*a l t e*) *a t r i b u ț i i* — (*și*) *aceea de a ...*; între *a fi* și *a face*: *E s t e* (*ora*) *cinci*, înv. *S î n t cinci* = *S e f ă c u* (*ora*) *cinci*, *S e f ă c u* (*r ă*) (*de*) *cinci* (*ore*); între *a fi* și *a trebui*: *Bun om, cum se cade... dar nu e ce-ar f i să fie — mai ales pentru astfel de femeie, alt bărbat t r e b u i a*[7] = *... dar nu e c e t r e b u i a să fie* — etc.

Dimpotrivă, a p a r t e n e n ț a f a ț ă d e s u b i e c t se exprimă cu ajutorul verbului tranzitiv *a avea* însoțit de numele obiectului avut, la acuzativ (complement direct): *T u a i pîinea și cuțitul* (— *ce ai tu?*); sau cu ajutorul lui *a fi* în forme de tipul: *L a t i n e e pîinea și cuțitul* (— *ce e la tine?*)[8].

A c ț i u n e a se exprimă prin verbul tranzitiv *a face* însoțit de numele obiectului acțiunii la acuzativ (complement direct): *Facem construcții, Facem un pod* etc., ceea ce — de multe ori — poate fi înlocuit cu un verb cu conținut mai concret, uneori suficient (*Construim*), alteori nu (*Construim un pod, Construim socialismul* etc.). Majoritatea verbelor limbii redau acțiuni, sînt specii ale lui *a face*, sînt tranzitive: similar se poate vorbi despre *a duce*: *D u c o viață nouă*. Enunțul existenței concrete și necorelate, exprimat printr-alte verbe decît *a fi* (de exemplu *exist*) și enunțul acțiunii pot fi considerate ca răspunsuri la seria de întrebări: *ce fac? ce faci?* etc. (*cum o duc?* etc.).

Verbele pot fi completate nu numai de complemente, ci și de completive: [*Filozofii*] *ar trebui să fie mai puțin grăbiți să ridice în slavă civilizația, care a r e drept sistem s ă - i ț i n ă î n t r - o m e d i o c r i t a t e v e c i n ă c u n e v o i a*[9], tot astfel cum completiva *să-i țină* etc. poate fi nominalizată: (*a*)*cel*(*a*) *de a-i ține* etc.

Modalitățile a c ț i u n i i sînt (exemplific cu verbul *a lucra*):

	Modalitatea obiectivă		Modalitatea
	impersonală	raportată la subiect	subiectivă
Virtualitatea	***se poate*** (=(*e*) ***posibil*** = ***e cu putință***) *să lucrez*	***pot*** *să lucrez* sau ***pot*** *lucra*	***doresc*** *să lucrez*, ***îmi vine*** *să lucrez*, ***mi-e*** *să lucrez* (fiind posibile și forme cu infinitivul: ***doresc*** *a lucra* etc.)
Realitatea	***trebuie*** (= ***e necesar***)[10] *să lucrez*	***sînt nevoit*** *să lucrez* sau ***sînt nevoit*** *a lucra*	***vreau*** (reg. ***voi***) *să lucrez* (=„pot" + „doresc")

(V. și inf., § 131.)

Raportul dintre categoriile obiectivității (*se poate, este, trebuie*; tot așa: *poate fi ..., este..., trebuie să fie...*) îmi apare astfel: *A e*(*ste*), în sensul absolut (*A totdeauna e*), e identic cu *A e necesar* = *A trebuie*; *A nu e*, în sensul absolut (*A totdeauna nu e*), e identic cu *A nu e posibil* (= *A e imposibil*) = *A nu se poate*; în sfîrșit formularea *A uneori e, alteori nu e* (tot astfel: *unii sînt, alții nu sînt*) — folosită cînd constatăm o nedeterminare, cînd cunoașterea noastră nu e completă sau cînd lucrăm cu o noțiune mai generală decît sfera de aplicație a predicației — se poate reda prin *A nu e necesar* = *A nu trebuie* (care numai într-un înțeles lărgit,

Scanned with OKEN Scanner

forțat ar putea include și înțelesul lui *nu e posibil*) sau prin *A e posibil = A se poate* (care numai într-un înțeles lărgit, forțat ar putea include și înțelesul lui *e necesar*); așadar, cu înțelesul lor propriu (nelărgit), *A uneori trebuie, alteori nu trebuie* are o sferă parțial diferită față de *A uneori e posibil, alteori nu e posibil*, iar fraza *A uneori e, alteori nu e* reprezintă intersecția celor dintîi; sfera celor trei fraze, în totalul lor, ar coincide cu *A e sau nu e* (cunoscutul *a fi sau a nu fi*).

Modalitățile înseși se pot deopotrivă subordona: *X vrea ca Y să fie (...), să aibă, să facă, să poată, să dorească, să vrea.*

În general, orice enunț cuprinzînd un nume (ca subiect, ca atribut etc.) poate fi considerat ca un răspuns la seria de întrebări de tipul: *ce e cu* (urmat de acuzativul numelui respectiv) *?*[11]

1 Creangă, *Amintiri din copilărie*, în: id., *Opere*, p. 62.
2 Id., *Povestea porcului*, în: id., *Opere*, p. 153.
3 I. L. Caragiale, *Poveste*, p. 297.
4 Sadoveanu, *op. cit.*
5 I. L. Caragiale, *La hanul lui Mînjoală*, în: id., *Opere*, I, p. 141.
6 Matei I. Caragiale, *Sub pecetea tainei*, în: id., *Pajere* etc., p. 242.
7 Id., *Păcat ...*, p. 38.
8 Opoziția dintre verbele amintite se manifestă și prin aceea că *a fi* poate fi însoțit — în afara nominativului — de un dativ, chiar reflexiv (*dacă ne-ați scos din rosturile noastre, apoi acuma și noi **ni**-s alții !* — Titus Popovici, *Străinul*, ed. 2, [București,] Edit. tineretului, 1956, p. 402), în timp ce *a avea* poate fi însoțit și de un acuzativ, eventual reflexiv (*te ai pe tine, și-ți ajunge*).
9 Charles Fourier, *Opere*, [trad. Gromoslav Mladenatz,] Edit. Academiei, București, 1966, p. 103.
10 Forme speciale: *eu trebuie să...* pentru *trebuie ca eu să..., e necesar ca eu să ...*; *îmi trebuie(ște) ...* pentru *mi-e necesar ...*; se spune numai *eu trebuiesc lui..., eu îți trebuiesc* pentru *eu îți sînt necesar, mă necesiți*; deci *trebuie* îmi pare o formă posibilă numai la persoana a treia (desigur, cu posibilitatea de a avea înțeles impersonal). Ambele forme sînt intranzitive. În acest sens, dar cu considerarea lipsei de flexiune după număr și persoană la celelalte timpuri și moduri (de ce?), vezi I. Aurel Candrea, *Îndreptarul limbii* [:] *Puțină gramatică* VI, Trebuie *ori* trebuiesc, trebuiești *etc.?*, în: Universul, 61, nr. 6, 7 ian. 1944. (Pentru o utilizare regională tranzitivă, v. Adela Murar, *O curioasă (?) construcție sintactică*: ți-l trebuie?, în: Cerc. lingv., 8, 1963, p. 313—314; răspunsul, pentru limba literară, în: Al. Graur, Mi-l trebuie, în: Cerc. lingv., 12, 1967, p. 225—226 (aici se discută și forma *mi-l place*).)
Cu alte nuanțe, necesitatea se redă prin: *se cade, se cuvine.*
Pentru formele speciale ale lui *trebuie*, tot astfel ale lui *se cuvine*, ca auxiliare de modalitate, v. și Gh. Constantinescu, *op. cit.*, p. 403—404.
11 V. și: Ecat. Teodorescu, *Pe marginea auxiliarelor de modalitate*, în: Anuar de lingvistică și istorie literară, 17, 1966, p. 137—142 (cu bibliografia problemei); D. Crașoveanu, *În jurul categoriei predicatului (cu privire la verbele de modalitate și de aspect)*, în: Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice, 6, 1968, p. 141—156; Rita Chiricuță-Marinovici, *Încercare asupra grupării verbelor din punct de vedere semantic*, în: Cerc. lingv., 10, 1965, p. 299—310 (și, de aceeași, articolele menționate *ibid.*, p. 299, nota 2).

§ 130 a. Sistemul timpurilor (GLR_2, § 223—230 — pentru indicativ — și 231—234 — pentru conjunctiv).

1) În limba română, criteriul timpurilor este momentul acțiunii (existenții, identității, corelării etc.), considerat la modul absolut (ceea ce, practic, înseamnă, de cele mai multe ori, față de momentul comunicării) sau în raport cu un moment oarecare (practic: momentul conținutului comu-

nicării). Acțiunea timpurilor modului indicativ (modul cu cel mai mare număr de timpuri) este:

La timpurile de bază, cu valoare absolută (față de momentul comunicării)	La timpurile cu valoare relativă (față de momentul conținutului comunicării)
trecută: perfectul compus[1] — *am făcut* (dacă e efectuată în trecutul recent: perfectul simplu — *făcui*)	anterioară față de trecutul exprimat: mai mult ca perfectul (perfectul anterior): *făcusem* în același timp cu trecutul exprimat: imperfectul — *făceam* ulterioară față de trecutul exprimat (fără să se știe dacă e viitoare pentru prezent) — *aveam să fac = aveam a face = aveam de făcut*[2]
prezentă și, în general, care nu pune în discuție diferențe de timp: prezentul (dezvoltat în GLR$_2$, § 225) — *fac*[3]	
viitoare: viitorul I[4] — *voi face, am să fac = am a face = am de făcut = o să fac*	anterioară față de viitorul principal: viitorul II (GLR$_2$, § 230, A, 2, b) — *voi fi făcut* în același timp cu viitorul principal — nu are formă specială (putîndu-se realiza cu ajutorul unui complement, de exemplu *totodată*: *totodată voi face, voi face totodată*) ulterioară viitorului principal — nu are formă specială (putîndu-se realiza cu ajutorul unui complement: *apoi voi face* etc.)

Cînd momentul acțiunii din secundară nu diferă de cel din principală, timpul din secundară este: la indicativ, fie același timp, fie prezentul; la conjunctiv, prezentul — care, în aceste situații, are înțeles relativ. De obicei, expunerea începe cu timpul de bază, ulterior apărînd timpurile cu valoare relativă: *Curînd ajunsei* (similar: *am ajuns*) *apoi la convingerea că ameţitorul meu succes nu era decît o cursă perfidă pe care soarta mi-o întinsese ca să-mi arate pînă unde îi poate merge ironia*[5]. (Pentru excepții: GLR$_2$, § 228, final.)

2) Sistemul altor limbi pune în evidență și aspectul[6]. Practic, timpurile românești ale prezentului, imperfectului și viitorului I corespund aspectului imperfectiv, iar timpurile perfectului (compus, simplu), mai mult ca perfectului și viitorului II corespund aspectului perfectiv, fiecare din aspecte avînd trei forme: una referindu-se la prezent, alta la trecut și cealaltă la viitor.

Pentru diferența dintre imperfectiv și perfectiv, v. și diferența dintre gerunziu și participiu (inf., § 131).

3) Sistemul altor limbi mai pune în evidență durata acțiunii; din acest punct de vedere, se observă că, la trecut, acțiunea de durată se exprimă prin imperfect (GLR$_2$, § 226, 1), iar cea momentană — acolo unde există — prin perfectul simplu (v. GLR$_2$, § 227, obs.). Iterația se exprimă

prin prezent (GLR_2, § 225, 4, a), iar pentru trecut prin imperfect *(ibid.*, § 226, 1, b).

Unele adverbe și unele formații, ca *fuga-fuga*, *fac cît fac*, realizează diferite aspecte privind durata: *Încet-încet*, *pe-nserate*, *s-au împuținat drumeții*[7]; *Viața curge cît curge* (durată neprecisă) *și pe urmă stă*[8]; sau limitarea în timp a acțiunii: *fac încă = fac și acum*; *fac de acum*; *fac numai acum*. În general, adverbele precizează, și chiar înlocuiesc, timpurile, diferența dintre timpuri.

4) Pentru celelalte moduri, există în general aceleași diferențe; viitorul se exprimă prin prezent. Condiționalul trecut exprimă, prin definiție, un trecut care ar fi putut fi, dar care n-a fost (GLR_2, § 234). Imperativul trecut (respectiv conjunctivul, în formă exclamativă) nu cere absurdul, ci exprimă, sentențios, cum ar fi trebuit să se întîmple (inf., § 131, I, B, 2).

1 Uneori și prezentul (GLR_2, § 225, 2, și § 231, A, 2, al. 2), și imperfectul (*ibid.* § 226, A, 1, c), — după cum voi relua.

Pentru diferența dintre perfectul compus și cel simplu (acolo unde perfectul simplu încă se întrebuințează), și întrebuințarea timpurilor în general, v. GLR_2, § 227 (GLR_1, I, § 304), precum și: Al. Rosetti, *Despre valoarea perfectului simplu*, în: L.R., 4, nr. 4, 1955, p. 69—73; C. Jalbă, *Observații de stil făcute de G. Topîrceanu la proza lui Caragiale*, în: L.R., 11, 1962, p. 157—170; G. I. Tohăneanu, *Valori stilistice ale întrebuințării timpurilor în poezia lui M. Eminescu*, în: L.R., 13, 1964, p. 183—195; Ana Canarache, *Perfectul compus în texte comparative*, în: L.R., 14, 1965, p. 689—695; N. Corlăteanu, *Perfectul simplu la Ion Creangă*, în: *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, p. 145—146; Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 225—237; Graur, *Tendințele...*, p. 318—321.

2 În anumite contexte, mai merg: imperfectul (GLR_2, § 226, A, 2, b), condiționalul prezent (*ibid.*, § 231, A, 1, al. 1).

3 În limbajul folosit de copii, în jocuri etc., se folosește și imperfectul (*ibid.*, § 226, A, 1, d).

4 Uneori și prezentul *(ibid.*, § 225, 3).

5 Matei I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, p. 173.

6 Pentru o perspectivă mai largă, v. C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, în: L.R., 4, nr. 6, nov.—dec. 1953, p. 17—22; O. Vinţeler, *Cu privire la nuanțele de aspect ale verbelor românești de origine slavă*, în: St. cerc. lingv., 20, 1969, p. 81—92; Al. Graur, *Urme de aspect în românește*, în: L.R., 18, 1969, p. 325—326.

7 I. L. Caragiale, *Calul dracului*, p. 244.

8 *Ibid.*, p. 245.

§ 130 b. Viitorul cu *a voi* și viitorul cu *a avea*. Consider că este o diferență semantică între: 1) viitorul (I) construit cu *voi* urmat de infinitiv (*voi face*) și 2) viitorul construit cu *am* urmat de conjunctiv (*am să fac*), de infinitiv introdus de particula *a* (*am a face*) sau de participiu (supin) introdus de particula *de* (*am de făcut*), sau viitorul construit cu *o* urmat de conjunctiv (*o să fac*). Și anume: primul exprimă viitorul deplin voit și deplin posibil, în timp ce formele următoare exprimă un viitor virtual, cu abstracție de voința sau de posibilitatea realizării (în acest sens, și GLR_2, § 213, a, al. ult.) sau un viitor prin care chiar se pune în evidență distanța dintre intenție și realizare (*Lasă, lasă, dragul mamei, are să fie bine, îl alină doamna Deleanu, strîngîndu-l în brațe așa cum l-ar fi strîns pe peronul unei gări lugubre, sub țipătul locomotivei care l-ar fi dus la măcel*[1]), atingînd

maximum în forma populară *o să* (cu același înțeles: *mai va*); în acest sens pledează și exemplul supus discuției publice de revista „Limba română": *Dacă Achim are să stea toată vara la București, înseamnă că el va tunde oile și cine știe ce are să facă cu lîna*[2] (aici, cele trei forme de viitor sînt expuse în ordinea condiționării lor; de observat că forma viitorului nu depinde de gradul de certitudine a acțiunii ce precedă: nu știu dacă stă în București, dar dacă stă e sigur că va tunde oile; iar dacă va tunde oile, iar nu știu ce va face cu lîna).

Mai este de precizat că forma cu *am* (*am să fac, am de făcut*) are un viitor propriu (*voi avea să fac, voi avea de făcut*), ceea ce se adaugă argumentației de mai sus.

1 I. Teodoreanu, *op. cit.*, p. 205.
2 M. Preda (sup., § 44[1]).

§ 130 c. Etapele desfășurării acțiunii se exprimă, în caz de nevoie, printr-o propoziție principală construită cu verbul care indică momentul acțiunii, urmată de un supin sau de o completivă construite cu verbul acțiunii (exemplific cu verbul *a lucra*):

— încercarea, de obicei neatingînd realizarea: *dau să lucrez*[1];

— începutul acțiunii propriu zise: *încep să lucrez, apuc să lucrez*[2] (= *mă apuc de lucru*), *mă pun să lucrez* (= *mă pun pe lucru*), *ajung să lucrez*;

— continuitatea acțiunii: *continuu să lucrez*;

Sfîrșitul acțiunii se exprimă mai simplu: (*ajung să*) *isprăvesc de lucrat*, (*ajung să*) *termin de lucrat, termin lucrul.* (Unele verbe exprimă și apropierea finalului desfășurării: *trage să moară.*)

1 *De multe ori a dat el să plece, și ea l-a ținut să-l mai mîngîie încă* (I. L. Caragiale, *Păcat...*, p. 22).
2 *N-apucă să plece fata și roșcovanul intră-napoi* (id., *La conac*, p. 221).

§ 131. Sistemul modurilor și modalităților.

I. Modurile personale. Pentru a reda sistemul modurilor cît mai complet și mai inteligibil, pornind de la definiția modului din Gramatica Academiei (felul cum vorbitorul consideră acțiunea — GLR_2, § 213), voi cuprinde aici, pe lîngă modurile propriu zise, și unele construcții cu verbe ajutătoare.

A. 1) Prezentarea acțiunii ca reală și ca necondiționată se face prin modul indicativ (v. *ibid.*, § 214).

Aparența acțiunii se exprimă prin construcții de tipul *parcă lucrez, se făcea că lucrez.*

Iminența nerealizată se exprimă prin construcția de tipul *era* (nu poate fi concepută decît la trecut) *să lucrez*[1].

2) Prezentarea acțiunii ca posibilă la trecut sau viitor se face, în enunțiative, prin viitorul II cu *oi* sau prin condițional: *am plecat* devine *oi fi plecat* sau *aș fi plecat; voi pleca* devine *oi pleca*: *o găsi el unde să se ascundă* (*ibid.*, § 229, B); în această întrebuințare, condiționalul

se numește potențial (dezvoltat *ibid.*, § 216, C); iar în interogative, prin viitorul II cu *oi* și prin conjunctiv (dezvoltat *ibid.*, § 215; în această formă se exprimă și: ipoteza autorului, orice ipoteză posibilă, deliberarea.) (V. și sup., § 129 — construcțiile cu *pot.*)

B. 1) Prezentarea acțiunii ca dorită de subiect se face prin modul condițional, în această întrebuințare numit optativ (dezvoltat în GLR$_2$, § 216, B). (V. și sup., § 129 — construcțiile cu *doresc, îmi vine, mi-e.*)

Dorința celui care comunică se mai exprimă, exclamativ (urare, blestem), de optativul aceluiași verb (sup., § 62).

2) Prezentarea acțiunii ca necesară, obiectiv sau subiectiv, se face prin fraze (sup., § 129 — construcțiile cu *trebuie, vreau*).

Cerința de înfăptuire (ordin, îndemn, rugăminte), în viitor, de către fiecare dintre cele trei persoane (I, a doua și a treia), se exprimă: *a)* cu o valoare mai dură, prin imperativ — numai în forma pozitivă (I. L. Caragiale, *Ţal!* . . ; dezvoltat: GLR$_2$, § 217) — sau infinitivul scurt fără *a*, introdus prin *nu* — în forma negativă, pentru formele persoanei a doua; *b)* la toate persoanele, prin conjunctivul prezent (dezvoltat în GLR$_2$, § 231, A, 3), acest mod exprimînd și forma negativă care solicită porunca: — *Ce să facă? — Să facă . . . !*; în această ordine văd și folosirea conjunctivului de către cel care răspunde formal, întîrziind răspunsul: — *Ce faci? — Ce să fac?* (dezvoltat *ibid.*, § 215), imperativul de persoana a treia fiind uneori exprimat fără adăugarea lui *să*: *Trăiască sărbătoritul!, Treacă de la mine!* etc. (lipsă care îi mărește duritatea); *c)* prin infinitivul scurt (precedat de *a*), cu sens impersonal (*ibid.*, § 219, al 2-lea 2); *d)* prin viitorul indicativului (*ibid.*, § 229, B).

În mod similar, formularea sentențioasă a ceea ce trebuia să se întîmple se exprimă de obicei, cu aceeași intonație, prin conjunctivul perfect: *O oră să fi fost amici* (*ibid.*, § 231, A, 2 — interpretat ca optativ).

Exprimarea sentențioasă a dorinței (urare, blestem) se construiește, în același fel, cu conjunctivul (ceea ce ar explica conjunctivul cu valoare de optativ prezent *ibid.*, § 231 A, 3).

În cazul verbelor *a trebui, a voi, a putea, a dori* (cu speciile: *a ruga, a prefera* etc.), folosirea optativului are sens de atenuare (*ibid.*, § 216, B). Folosirea imperfectului în loc de prezent (— *Ce dorești? — Vroiam să vă cer un sfat* — *ibid.*, § 226, B, interpretat ca politețe), a viitorului cu *am* (*Am să vă rog să nu mai aruncați scrumul pe jos* — *ibid.*, § 229, cu aceeași interpretare) sau — în sfîrșit — a formelor de genul *trebuie* (sau *vreau, doresc*) (*ca . . .*) *să . . .* (sup., § 129) în locul imperativului au același sens atenuator.

Condiționarea unei acțiuni se exprimă printr-o frază în care acțiunea este examinată de principală, construită cu modul condițional sau indicativ, iar condiția este exprimată de secundară, construită cu condiționalul precedat de *dacă* sau cu conjunctivul (dezvoltat *ibid.*, § 215 și 216, B).

Reproșul se exprimă prin optativ (dezvoltat *ibid.*, § 231, A, 3).

Protestul, indignarea — prin conjunctiv (*ibid.*, § 215, b: *Să facă el una ca asta!*, exclamativ; *Eu, să cumpăr?*, interogativ).

Amenințarea, ironic — prin imperativ (*ibid.*, § 217: *Fă tu una ca asta!*).

Scanned with OKEN Scanner

3) Amintesc că modul conjunctiv este prin excelență dependent: în propozițiile enunțiative el nu apare decît în subordonată — subordonata subiectivă și subordonata directă — în principală neapărînd decît ca întrebare (valoarea fiindu-i subordonată răspunsului) sau cerere (subordonată față de realizare). De aceea, în subordonate nici nu ar trebui să căutăm conjunctivului semnificații proprii.

Astfel, în subordonata de persoana a doua a unui imperativ, conjunctivul — mai ales cînd *ca* e omis — păstrează valoarea imperativului (*hai să mergem*), în timp ce indicativul — mod cert prin excelență — îl atenuează, marcînd o lentă ieșire din neactivitate (*hai că mergem* — cînd nu înseamnă o explicație: *hai, că mergem*).

În subordonate, diferența (de formă) dintre indicativ și conjunctiv e folosită și pentru a consemna diferența (de sens) dintre cauzalitate (exprimată prin *pentru că*, urmată de indicativ) și finalitate (exprimată prin *pentru ca*, urmată de conjunctiv).

Uneori pozitivul indicativului este identic, ca înțeles, cu negativul conjunctivului (*Mă tem că mă încurc = Mă tem să nu mă încurc*), și chiar cu negativul condiționalului: *Ei! monșer, dacă n-ar fi micile ei economii!* [2] (= *Ei, monșer, (dacă) sînt micile ei economii!*)

Uneori, condiționalul și conjunctivul, în condiții topice diferite, sînt identice ca înțeles: *oricare ar fi (ea) regula = fie (ea) regula oricare* (v. și up., § 62).

Perfectul condiționalului, conjunctivului și — implicit — imperativului prezintă, prin natura lor arătată, acțiuni ireale (*ibid.*, § 213, a), nerealizate în trecut (*ibid.*, § 234). Astfel se explică funcțiile conjunctivului perfect de a arăta concesia (*ibid.*, § 216, A, 1) și comparația ireală (*ibid.*, § 216, A, 2).

C. Dacă indicativul arată ceea ce este și condițional-optativul ceea ce se condiționează sau se dorește (spre a nu vorbi decît de semnificațiile din propozițiile principale), o altă serie de construcții exprimă nesigurul (bănuitul, ipoteticul nedorit, nepotrivit de exprimat, indiferența). Caragiale îl pune în gura personajelor lui din popor, construindu-l cu formele *oi, ăi, o* etc. + *fi* urmat de numele predicativ (pentru predicatele nominale), respectiv gerunziul (la prezent) sau participiul (la trecut, al) verbului de conjugat pentru predicatele verbale:

De, mă băiete, zice un bătrîn; poate că și tu ăi fi vinovat! [3] (siguranța s-ar fi exprimat prin:... *și tu ești vinovat*);

— Da'... frățiori mai ai?... surioare? — Oi fi avînd, da' nu-i cunosc... — Cum ăi fi avînd și nu-i cunoști? [4]

Pe semne că m-o fi cunoscînd dumnealui! zise hangiul și dete să se apropie de pat[...] [5]

Pentru marcat indiferența, se deosebește un prezent (folosit și pentru viitor) — *o lucra* — și un trecut — *o fi lucrat*:

Oricum o fi fost, de-acuma știu că a fost numa-nchipuire [6],

și, mai rar, o formă specifică pentru viitor: *cum o fi să lucreze.*

Scanned with OKEN Scanner

Literar, au loc construcții corespunzătoare cu *voi, vei, va: Unde își va fi ținut Uriil cărțile?*[7].

Sub denumirea de mod prezumtiv, Gramatica Academiei înfățișează și alte variante (GLR_2, § 213, al. 3—4, și § 218): cele redînd prezentul fiind caracterizate prin finale de forma *fi* + gerunziu precedate de unul din cuvintele *voi* (pentru indicativ), *aș* (pentru condițional) sau *să* (pentru conjunctiv), în funcție de modul impus de comunicare (astfel, nu ne vom aștepta că într-o propoziție enunțiativă principală să întîlnim un prezumtiv introdus cu *să*); iar prezumtivul trecut exprimîndu-se prin viitorul anterior: *voi fi lucrat* (*ibid.*, § 245) exemplificat în formă populară prin: *o mai fi întîrziat o zi două* (*ibid.*, § 230), pe care — în altă parte (*ibid.*, § 271) — o afirmă ca singura.

Ce este deci prezumtivul? Este o dublură a înțelesurilor formelor verbale personale, semnificînd nesigurul cu forme proprii la prezent pentru fiecare mod, iar la celelalte două tipuri, cu forme împrumutate: la indicativ, trecut și viitor, formele viitorului II, în rest (condiționalul și conjunctivul, la trecut) aceleași forme. Prezumtivul nu este mod nici la prezent (unde are formă proprie pentru fiecare mod), nici la celelalte timpuri (unde nu are nici o formă proprie). Prin însăși natura lui, prezumtivul este inaplicabil la modul imperativ.

În ce privește formele proprii ale prezentului, ele se constituie din formele trecutului (respectiv ale viitorului II), prin înlocuirea participiului (semnificînd trecutul) cu gerunziul (semnificînd prezentul); tot astfel cum — la rîndul lor — acele forme de trecut s-au constituit din formele prezentului sigur:

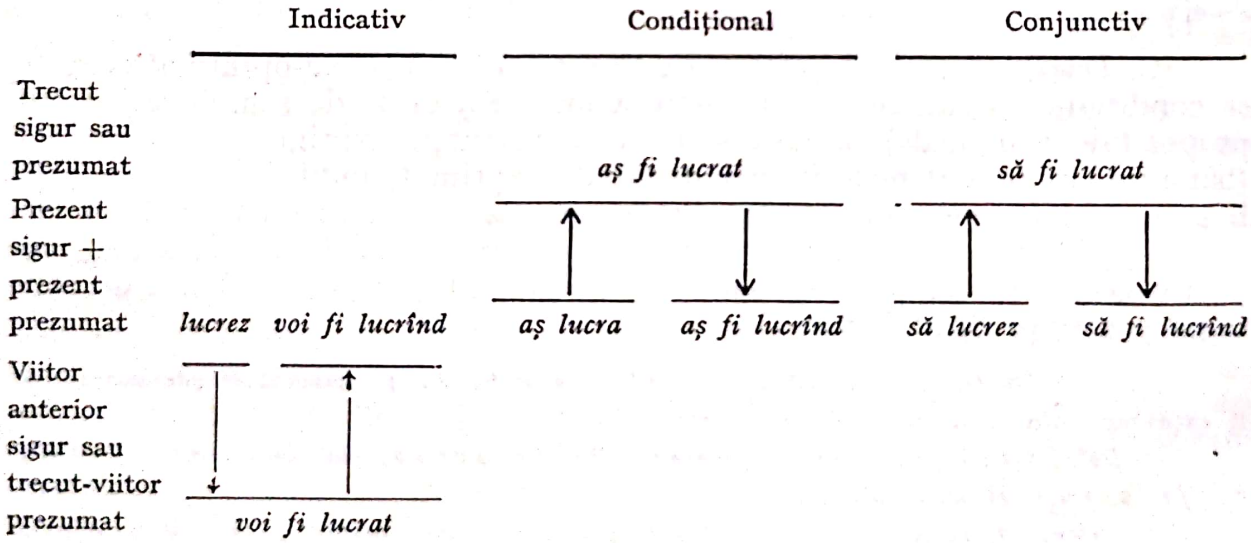

(V. și inf., § 131, nota 16.)

D. Desigur, sînt și situații, rarisime, mai dificil de introdus într-un sistem; Gramatica Academiei menționează folosirea imperativului în locul indicativului pentru a face o narațiune mai vie — implicit cu schimbarea persoanei (GLR_2, § 217); tot astfel, valoarea de condițional perfect și de optativ a imperfectului indicativului (*ibid.*, § 226, B).

Scanned with OKEN Scanner

E. Înainte de a trece la prezentarea modurilor impersonale, mă opresc asupra diferenței dintre funcțiunea de infinitiv a conjunctivului (v. *ibid.*, § 216, ultimele trei alineate) și cea de conjunctiv a infinitivului (v. *ibid.*, § 219, A, al 2-lea 3) [8].

Ținînd seama de simplitatea infinitivului scurt și de putința suplimentară de exprimare a conjunctivului, cred că e indicat să se recomande folosirea infinitivului cînd subiectul lui este identic cu subiectul principalei și folosirea conjunctivului cînd subiectul lui diferă de subiectul principalei (v. și *ibid.*, I, § 318) [9]. (Sup., § 71.)

Despre valoarea de imperativ a infinitivului scurt (GLR_2, § 219, A, al 2-lea 1) am amintit supra, iar despre valoarea de indicativ a infinitivului nu e necesar să discut, fiind o formă învechită, în afara sistemului actual.

II. Modurile impersonale. Gramatica Academiei face distincție între modurile impersonale predicative (infinitivul scurt și gerunziul) și cele nepredicative, toate primind complemente (*ibid.*, § 213). Aceste moduri sînt prezentate detaliat (*ibid.*, § 219—222).

1) Ar trebui precizat că aspectul de formă predicativă a modurilor impersonale constă în: *a)* participarea infinitivului (scurt), gerunziului (invariabil) și participiului (invariabil) la constituirea formelor verbale compuse ale diatezei active; *b)* posibilitatea celor trei forme menționate de a reda, în anumite condiții, propoziții, la nevoie primind subiect (*ibid.*, § 219, A, al 2-lea 1), complement direct (în acuzativ) și complement indirect (în dativ) — în această ipostază, participiul — de obicei introdus prin prepoziția *de* — se numește supin (*a încerca marea eu, încercînd marea eu, de încercat marea eu; a da, dînd, de dat — Mariei*); *c)* imposibilitatea celor trei forme, în aceste situații, de a primi atribute, lipsa de flexiune nominală [10].

2) În al doilea rînd, modurile au și aspecte mai mult sau mai puțin neverbale.

Trec ușor peste infinitivul lung care în epoca modernă este numai nume (GLR_2, § 219, B), pentru care motiv aș propune să se numească substantiv infinitival și să fie scos dintre moduri, rămînînd numai ca termen al familiei flexionare verbale (sup., § 69). Nu vom alătura unui asemenea infinitiv un dativ (de exemplu: *dare Mariei*), în orice caz nu cînd e articulat (*darea Mariei* — care, corect, se interpretează ca genitiv) și cu atît mai puțin nu-i vom putea alătura deodată un dativ și un genitiv, chiar dacă ar fi nearticulat și deci cele două genuri nu s-ar confunda (de exemplu: *dare a lui Ion Mariei*, în nici un caz: *dare Mariei a lui Ion*). Se semnalează însă, ca urmare a originii verbale, unele greutăți la însoțirea acestuia de un genitiv [11]. (V. și sup., § 38, nota 2.) Nu-i vom alătura, cu atît mai mult, un acuzativ.

Mă opresc însă la infinitivul scurt, mod verbal propriu zis. Abstractizînd acțiunea verbală, el devine prin aceasta însăși o substantivizare (GLR_2, § 219, A, 1—7), dar fără posibilitatea de a primi atribute și declinabil numai prin prepoziții (sup., § 124). El reprezintă o trecere de la un verb la nume (sup., § 39,7°).

Se mai dă exemplul *Referatul începe prin a arăta importanța...* ca semnificativ pentru a argumenta că infinitivul scurt are valoarea de gerunziu; aș adăuga că se spune deopotrivă... *prin arătarea importanței,... prin arătatul importanței.*

Scanned with OKEN Scanner

3) În ce privește gerunziul și participiul, trebuie perfect distins între formele neflexibile — menționate supra, pentru care propun exclusivitatea numelor de gerunziu și de participiu, dispărînd denumirea de supin — și formele flexibile (rare la gerunziu: *-înd(ă)*, ca și cele în *-ant(ă)*, *-ent(ă)* importate de obicei fără verbul respectiv — v. GLR_2, § 221, C; pentru participiu: § 220, 1—4), care sînt adjective, neavînd funcție verbală și neprimind complement direct, adjective pentru care propun numele de adjectiv gerunzial, respectiv participial. Tot astfel, nu e nici un motiv legat de forma limbii care să ne oblige să socotim diateza pasivă altceva decît o simplă manifestare a formelor verbale ale lui *a fi*, în care predicatul nominal este adjectivul participial respectiv, deși, semantic, distingem între simpla calificare (*fereastra e deschisă* în sens de „fereastra stă deschisă") și acțiunea care realizează calificarea (*fereastra e deschisă* în sens de „se deschide fereastra"), totodată distincție în timp (*fereastra e deschisă* din primul înțeles echivalează cu *fereastra a fost deschisă* în al doilea înțeles).

Flexibile și deci adjective participiale îmi par și acele exemple de participii date de Gramatica Academiei (GLR_2, § 220, al. 1, după 1—4) ca reprezentînd situații exclusiv de natură verbală (*își simte gîtu-atuncea c u p r i n s de brațe reci*) — în sistemul susținut aici, existența complementului de agent atestă numai o apartenență la familia flexionară verbală; situații similare pentru complinirea adjectivului participial de alte complemente) sau situații comune adjectivelor și verbelor (*a j u n s calfă la găitănărie, vorbea frumos și cu patimă* — atribut de timp; *î n d e m n a t de ticăloși episcopi arieni, ar fi putut dărui* [. . .] — atribut circumstanțial condițional; *dară ochiu-n c h i s afară, înăuntru se deșteaptă* — atribut circumstanțial concesiv; etc.). Mă opresc numai la textul *a j u n s calfă la găitănărie . . .* („după ce a ajuns calfă la găitănărie . . ."), în care consider subiectul masculin (unul feminin ar fi cerut *ajunsă*), verbul *a ajunge* intranzitiv, iar *calfă* element predicativ suplimentar (inf., § 133 b), pentru a face o apropiere de formulare (corespunzătoare) cu gerunziul (*a j u n g î n d calfă la găitănărie . . .*), în care gerunziul rămîne inflexibil; prin această apropiere numai, am putea vorbi de o formă de trecere între modul impersonal și adjectivul verbal. Exemplul mai poate fi interpretat (la fel și cele următoare) ca subînțelegînd gerunziul *fiind*: *fiind ajuns, fiind închis, fiind îndemnat*; alte exemple pot fi interpretate ca subînțelegînd alte forme ale lui *a fi*: *Negustorii aceștia ar trebui* (*s ă f i e*) *p u ș i o dată la rezon* etc. (GLR_2, § 220, ultimele două alineate), ceea ce le fac de asemenea explicabile.

Rămîne de deosebit între înțelesul gerunziului și înțelesul participiului, indiferent dacă ne referim la seria de inflexibile (seria verbală) sau la seria de flexibile (seria nominală). Cele două forme, așadar, consemnează pe de o parte diferența dintre activ și pasiv (*școlar citind* (*cititor*) — *carte citită*[1]) — v. GLR_2, § 220, p. 230, al. 2—3 (neregularitatea de la al. 4 se referă la limba veche), pe de alta diferența dintre imperfectiv și perfectiv (*școlar citind* (*cititor*) — *profesor citit*); în această lumină, compară — în exemplul: *a* ***pictat*** *peisaje dunărene,* ***achiziționate,*** *p e m ă s u r ă c e s e n ă ș t e a u, de către un* X, *care, î n t o c m i n d cu ele un fel de expoziție i t i n e r a n t ă, le-a* ***prezentat*** *c a f i i n d opera sa*[12] — înțelesul formelor *pe măsură ce*

se năsteau, întocmind, itinerantă și *ca fiind* cu înțelesul formelor *pictat, achiziționate, prezentat*; tot astfel, opoziția între cei doi termeni din următorul dialog: — *Numai de nu le-o fi încornorînd omul nostru! — De-ar da Dumnezeu să le fi-ncornorat!* [13]; în sensul unei diferențe între imperfectiv și perfectiv s-ar putea considera și diferența dintre construcția prezumtivului prezent (*voi fi chemînd*) și construcția prezumtivului trecut (*voi fi chemat*) — în general, înclin a înțelege o diferență de aspect cînd e vorba de două forme (imperfectiv, perfectiv) și de o diferență de timp cînd e vorba de trei forme (trecut, prezent, viitor); în acest sens, e de criticat, desigur, vechea terminologie (neacceptată de Gramatica Academiei): participiu prezent (pentru actualul „gerunziu") și participiu trecut (pentru actualul „participiu" pur și simplu) [14].

4) În sfîrșit, supinul îmi pare mai puțin un mod, fiind lipsit de formă proprie; în realitate, supinul e forma invariabilă a participiului precedat de prepoziții, situație în care continuă a avea complemente (complementul direct inclusiv) și a nu primi atribute (comp.: GLR$_2$, § 220). Este, desigur, o formă de trecere, ca și infinitivul scurt (sup., § 39,7°), susceptibilă însă de totală substantivizare, ca și — în alt fel — infinitivul lung (sup., § 69).

Am putea deci enunța că o unică formă (optez pentru numele de participiu inflexibil) are — în unire cu formele verbale auxiliare cunoscute — sens perfectiv (*am băut*) și — în unire cu prepozițiile — sens durativ (*de băut*) [15]; că flexionarea ei după gen și număr (*băut*, f. *băută*; pl. *băuți*, f. *băute*) — ceea ce în terminologia ce o propun nu e niciodată verb, ci (în cadrul familiei flexionare verbale) punctul de pornire al unei familii flexionare adjectivale — ia două valori cu sens deopotrivă de perfectiv: una aplicată obiectului acțiunii (*vin băut*), alta actantului (*om băut*), diferența dintre cele două valori perfective păstrîndu-se și în substantivizarea *băut(ul)* „ceea ce s-a băut" (opus la (*ceea ce e*) *de băut*) și „cel ce a băut"; că, în sfîrșit, substantivizarea direct din participiul inflexibil (neutrul *băut(ul)*, pl. *băuturi(le)* — plural diferit de pluralul substantivizărilor din familia adjectivală) poate arăta deopotrivă acțiunea (durativ) și rezultatul ei (perfectiv), sens identic cu acela al infinitivului lung (care, în cazul — excepțional — a lui *a bea* nu mai e folosit în limba modernă) [16].

Precedat de prepoziția *de*, supinul apare și ca atribut (comp.: *carte citită* [12] — adjectiv flexibil, arătînd acțiunea ce se împlinește sau care a fost împlinită — și *carte de citit* — participiu inflexibil arătînd acțiunea care urmează să se îndeplinească sau care, în general, poate fi îndeplinită), acesta putînd avea, ca și adjectivul, un complement așezat pre-poziționa (*cărți ușor citite — cărți ușor de citit*) sau postpoziționa (*cărți citite ușor — cărți de citit ușor*), în prima așezare înțelesul fiind numai „cărți cu calitatea de a fi citite cu ușurință", în timp ce în a doua așezare semnificația este mai mult „cărți recomandate a fi tratate, în citire, ușor" (diferență de înțeles care nu se realizează cu formele verbale personale). Prin nominalizarea acestui atribut, adverbul devine adjectiv, iar numele regent genitiv: *cititul ușor al cărții*, pl. *cititurile ușoare ale cărții*.

1 În acest înțeles, verbul *a fi* realizează o conjugare impersonală, din care lipsește timpul prezent al indicativului: *era să, fusese să, a fost să, va fi să, ar fi să, ar fi fost să,*

dar niciodată *e(ste) să* (prezentul condiționalului și al conjunctivului referindu-se, în această formație, la viitor: *Lipsește un organism... Cartimex sau oricum a r f i s ă se cheme* — C. B u s u i o c e a n u, în: Contemporanul, nr. 985, 27 aug. 1965). Propoziția care completează forma verbală auxiliară este, desigur, o propoziție predicativă.

2 I. L. C a r a g i a l e, *Mici economii...*, în: id., *Opere*, II, p. 49.

3 Id., *Ion...*, p. 158.

4 Id., *Calul dracului*, p. 246.

5 Id., *În vreme de război*, p. 179.

6 Id., *Abu-Hasan*, p. 274. Tot astfel: *Oricum va fi fost* etc.; viitorul corespunzător se exprimă prin: *Oricum va (fi) să fie* (în loc de *va* putîndu-se de asemenea trece *o*).

7 G. C ă l i n e s c u, *Un turn de fildeș*, în: id., *Cronicile optimistului*, p. 267.

8 V. și GLR$_1$ I, § 314; apoi: Finuța A s a n și Laura V a s i l i u, *Unele aspecte ale infinitivului în limba română*, în: *Studii de gramatică*, vol. I, p. 100—103. De asemenea studiile cu obiect mai larg: G r a u r, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, p. 121—139; S. S t a t i, *Contribuții la studiul definiției și clasificării propozițiilor*, în: St. cerc. lingv., 6, 1955, 289—309.

9 Pentru aspectul istoric al folosirii conjunctivului și infinitivului, v. G r a u r, *Tendințele...*, p. 322—324.

10 În sensul posibilității acestor moduri de a primi subiectul, și: Șt. I a c o b, *Natura subiectului*, p. 510. Șt. Iacob amintește și de subiectul participiului declinabil — dar acesta poate fi interpretat și ca nume predicativ al unui gerunziu (nedeclinabil) omis: *O dată această condiție [fiind] împlinită...*; *Dionis [fiind] devenit călugărul Dan*. În sensul valorii verbale a infinitivului, v. și Ion D i a c o n e s c u, *Observații cu privire la valoarea infinitivului în limba română*, în: L.R., 17, 1968, p. 111—121.

11 Vezi Ana C a n a r a c h e, *Folosirea infinitivului lung*, în L.R., 11, 1962, p. 314—317.

12 *Gheorghe Vânătoru*, text de Dumitru D a n c u, București, Edit. Meridiane, 1969, p. 1 (din text). Citat simplificat.

13 I. L. C a r a g i a l e, *Poveste*, p. 287.

14 v. și: L. I a c o b, *Note sintactice*, în L.R., 6, nr. 2, mar.—apr. 1957, p. 34—44; Frieda E d e l s t e i n, *Perifrazele verbale formate din* a fi *și gerunziul verbului conjugat în limba română*, în: Cerc. lingv., 11, 1966, p. 255—262.

15 N i c u l e s c u, *op. cit.*, p. 23 (diferența de înțeles e argument pentru considerarea supinului ca mod aparte).

16 Pentru întrebuințarea modurilor, v. și: I o r d a n ș.a., *op. cit.*, p. 200—225; I. M ă r i i, *Infinitivul lung cu valoare verbală [,] note*, în: Cerc. lingv., 13, 1968, p. 327—331. Pentru considerarea unui mod al irealului, v. Gh. P o a l e l u n g i, *Irealul*, în: Limbă și literatură, 12, 1966, p. 245—262.

B. NUCLEUL PROPOZIȚIEI

§ 132. În jurul predicatului și — dacă acesta e format din mai multe cuvinte — în interiorul lui există un număr de elemente care apar, atunci cînd apar, totdeauna într-o ordine rigidă, astfel:

1) la diateza activă, timpuri și moduri simple (în afara imperativului pozitiv, gerunziului și participiului): *a)* particula modală (*să* din conjunctiv [1], *de* din optativ, *a* din infinitiv, prepoziția supinului); *b)* negația generală *nu* (pentru gerunziu și participiu, inclusiv funcția de supin: prefixul *ne—*); *c)* forma „neaccentuată" de dativ a pronumelui personal; *d)* forma „neaccentuată" de acuzativ a pronumelui personal; *e) mai* (în sensul de „încă", „în parte" cf. GLR$_1$ I, § 333); în loc de *mai* se mai folosesc: *cam*, *prea* (arh.: *foarte*), *și* („chiar"), *tot* („mereu"): uneori aceiași termeni se întîlnesc și împreună: *prea mai*, *mai și*; la gerunziul și participiul negativ, realizat prin prefixul *ne—*, *mai* se prezintă ca infix: *nemaifiind*) [2]; *f)* verbul;

2) la imperativ negativ și gerunziu, formele neaccentuate de pronum personal trec după verb, ordinea de mai sus devenind: *a*, *b*, *e*, *f*, *c* și *d*:

3) la participiul izolat (care nu intră într-o formă verbală predicativă compusă, de exemplu ca supin) nu apar formele neaccentuate ale pronumelui personal (încă un motiv spre a fi socotit formă de trecere), și deci ordinea e: *a, b, e, f*;

4) la diateza activă, timpuri și moduri compuse: *a—d)* ca mai sus. *e)* forma verbală care conține desinența (desinența fiind însă zero la conjunctivul perfect și la prezumtivul conjunctiv); *f) mai*; *g)* forma verbală (sau formele verbale) care nu conțin(e) desinența; face excepție „forma neaccentuată" de acuzativ *o* care trece, în anumite situații, din locul *d* pe locul *h*.

După cum se observă, orice inversare topică vizează anumite situații, unde sînt valabile numai inversările, — rigiditatea topică rămîne deci în cadrul unui mod, unui timp, unui număr, gen și caz dat.

Exemplific, cu un verb, gruparea de elemente pentru toate timpurile diatezei active:

	Timpuri simple	Timpuri compuse
Indicativ prezent	*nu mi te mai laud*	
imperfect	*nu mi te mai lăudam*	
perfect simplu	*nu mi te mai lăudai*	
m.m.c.p.	*nu mi te mai lăudasem*	
perfect compus		*nu mi te-am mai lăudat* etc.; exc.: *nu mi-am mai lăudat-o*
viitor I		*nu mi te voi mai lăuda*
viitor II		*nu mi te voi mai fi lăudat*
Conjunctiv:		
prezent	*să nu mi te mai laud*	
perfect		*să nu mi te mai fi lăudat*
Condițional:		
prezent		*nu mi te-aș mai lăuda* etc.; exc.: *nu mi-aș mai lăuda-o*
perfect		*nu mi te-aș mai fi lăudat* etc.; exc.: *nu mi-aș mai fi lăudat-o*
Prezumtiv:		
indicativ		*nu mi te voi mai fi lăudînd*
conjunctiv		*să nu mi te mai fi lăudînd*
condițional		*nu mi te-aș mai fi lăudînd* etc.; exc.: *nu mi-aș mai fi lăudînd-o*
Imperativ:		
pozitiv	*mai lăudă-mi-te!*	
negativ	*nu mi te mai lăuda!*	
subordonat	*...de mi te mai laudă!* [3]	
Infinitiv:		
prezent	*a nu mi te mai lăuda*	
perfect		*a nu mi te mai fi lăudat*
Gerunziu	*nemailăudîndu-mi-te*	
Participiu	*nemailăudat*	

Scanned with OKEN Scanner

Este adevărat, în scop estetic, se mai păstrează unele paralele populare și arhaice topic diferite: *fire-ai, lua-te-ar, pare-mi-se, rogu-te,* eventual *pasă-mite* etc., apreciate ca „rămășițe împietrite", neputîndu-se relua astfel de construcții mai ales cu infinitivul lung și mai ales cu verbele nou intrate în limbă [4].

Acest tot topic din limba română nu este pătruns de nici un alt cuvînt. Și nu numai atît; în oarecare măsură, cuvintele din acest tot au alt înțeles cînd au altă așezare topică, mutarea lor din nucleul propoziției cere — pentru a se păstra înțelesul acesteia — traducerea lor prin alt cuvînt, astfel:

cuvîntul din nucleu (cel subliniat)	se traduce, în afara nucleului, prin cuvîntul (cel subliniat)
o ***cam*** *înțeleg*	***mai*** *o înțeleg, o înțeleg* ***cît de cît***
o ***mai*** *înțeleg:*	
mai avînd înțelesul „încă"	*o înțeleg* ***și*** *acum, o înțeleg* ***încă*** (sau: ***de asemenea***)
mai avînd înțelesul „în parte"	*o înțeleg* ***ceva*** (sau: ***în parte***)
o ***prea*** *înțeleg*	*o înțeleg* ***prea bine***
o ***și*** *înțeleg*	*o înțeleg* ***chiar***
o ***tot*** *înțeleg*	*o înțeleg* ***mereu***

(Ceea ce ne-ar putea îndemna să separăm, în cadrul „adverbelor" „II" și „III", pe cele care intră în acest tot.)

Bine-nțeles — regulă generală — gruparea ar putea apărea redusă la minimum (*Acu, ce* ***mai*** *una alta?* [5]) sau ar putea lipsi — eliptic.

De observat că acest ansamblu dă indicații asupra principalelor părți ale propoziției: asupra subiectului (arătîndu-i, prin desinență, persoana și numărul), asupra existenței, persoanei și numărului complementului direct și indirect, asupra caracterului negativ al propoziției (sau existenței în propoziție a unui element negativ) etc. În mare măsură, el cuprinde, așadar, schema întregii propoziții. Din această cauză, propun ca această grupare — pe care am numit-o, în 1957, ansamblu predicativ [6] — să se numească nucleu al propoziției.

1 V. și N. I. Barbu, „Să" *semn distinctiv al subjonctivului în limba română,* în: Bul. științ. Secțiunea de științe a limbii, literatură și artă, nr. 1—2, 1951, p. 55.

2 În trecut se folosea și altă topică pentru *mai*: *Mai s-o fi găsind ceva de mîncare?* (I. L. Caragiale, *La hanul lui Mînjoală,* p. 140).

V. și Coteanu, *Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă?,* p. 245.

3 Din acest exemplu, rezultă că *de* este conjuncția cu care se introduce un imperativ pozitiv subordonat altui imperativ pozitiv, ambele imperative ierarhizate referindu-se la aceeași persoană (*du-te de te laudă!*); dacă subordonata ar fi fost la conjunctiv, nu ar mai fi fost nevoie de conjuncție (*du-te să te lauzi!*); dacă nu ar fi fost subordonată, de exemplu în situația legării a două imperative printr-o conjuncție copulativă, topica celor două imperative putea fi identică (*du-te și laudă-te!,* — paralel cu *du-te și te laudă!*).

4 Cf. Graur, *op. cit.,* p. 325.

5 I. L. Caragiale, *La conac,* p. 221.
Tot astfel: *Ce* ***mai*** *încoace și încolo?, Ce* ***mai*** *tura-vura?* etc.

6 În: L.R., nr. 1, ian.—febr. 1957, p. 30.

Scanned with OKEN Scanner

C. COMPLINIREA VERBULUI. NUMELE PREDICATIV

§ 133 a. Predicatul mai poate conține, în afara verbului, o complinire cu care verbul exprimă un înțeles unitar, formînd un grup numit locuțiune verbală, de exemplu *mă taie capul* ([...] *să te aperi de toate relele cum ăi putea și cum te-o tăia capul*[1]), formulă în parte rigidă (nu putem spune *ne taie capetele* și nici măcar *capul mă taie*), gramatical nediferențiate de o formulare normală, sau o complinire care dă conținut verbului, numită nume predicativ: *sunt om de drept.*

„Numele" predicativ poate fi nu numai un nume, ci și un adjectiv sau adverb (GLR_1 II, § 120), după cum poate fi și o propoziție (*ibid.*, § 313—315) [2]; am putea spune mai exact: predicația poate corela subiectul cu un alt nume, cu un atribut (adjectiv, genitiv cu *al* etc.) sau cu un complement, adverb etc.); cînd corelarea se face cu o formă nominală flexibilă, ea se acordă cu subiectul după număr, gen și caz (nominativ sau genitiv nominativizat prin *al*—*ibid.*, § 121), în nici un caz nu se acordă după persoană. Spre deosebire de numele subiect care e complinit de un articol sau de un înlocuitor al lui, numele predicativ poate fi lipsit de articol.

Numele predicativ nu intră în nucleul propoziției; deși se așază de obicei imediat după acest nucleu, topica lui nu e rigidă, de exemplu: *ea este — cu ele — identică; identică este.*

Diateza pasivă se formează cu ajutorul numelui predicativ; consider adjectivul participial al diatezei pasive nume predicativ pentru că el se acordă cu subiectul în număr și gen, pentru topica sa și pentru că adjectivul participial nu apare concomitent cu alt nume predicativ.

1 I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*, p. 218.

Vezi și: GLR_2, § 193; G. Beldescu, *op. cit.*, p. 67; Florica Dimitrescu, *Componența locuțiunilor verbale în limba romînă*, în: *Studii de gramatică*, vol. I, p. 37—56; M. Manoilescu, *Despre funcțiunile numelui predicativ*, în: L.R., 6, nr. 5, 1957, p. 33—41.

2 Pentru diferența de sens dintre propoziția verbală și propoziția nominală, v.: G. Nedioglu, *Propoziția verbală și propoziția nominală*, în: L.R., 4, nr. 5, sep.—oct. 1955, p. 59—73; Ecat. Teodorescu, *În legătură cu propozițiile verbale sau nominale*, în: *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, p. 899—902. Comp. GLR_2, § 498—499. (V. și: sup., § 128a; inf., § 135[2].)

O tratare generală a predicatului verbal în: G. Beldescu, *op. cit.*, p. 68—72; *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, Societatea de științe istorice și filologice, 1957.

D. PROBLEMA ELEMENTULUI PREDICATIV SUPLIMENTAR

§ 133 b. Ceea ce a doua ediție a Gramaticii Academiei prezintă ca „element predicativ suplimentar" aparține — după părerea mea — mai multor situații, total diferite:

1) Situația în care elementul predicativ suplimentar este un nume cu prepoziții, în primul rînd: *ca, de, drept* (GLR_2, § 684, 1b, 2b și 3b), inclusiv în construcții comparative (*ibid.*, § 684, 1c, 3c), — situație normală, de obișnuit complement, care nu ridică probleme speciale.

Scanned with OKEN Scanner

Disting de la început, cu alte cuvinte, între completările obligatorii ale formei verbale personale, indiferent de partea de vorbire sau de cazul acestor completări — studiate în ultima vreme de Viorel Hodiș [1] — și nominativele din prepoziție care nu sînt nici subiecte, nici nume predicative, nici apoziții, al căror studiu mi-l propun în rîndurile ce urmează. Evident că ambele categorii nu pot avea același nume.

2) Situația în care elementul predicativ suplimentar este exprimat printr-un nume fără prepoziție (*ibid.*, § 684, 1a și 3a); un asemenea element predicativ suplimentar este cuvîntul *domn* din exemplul dat (sup., § 30): *deputații ... l-au ales d o m n a l Ț ă r i i R o m â n e ș t i pe domnul Moldovei*.

Ce este acest *domn* (tot astfel, am putea vorbi de alegerea unui *deputat*, a unui *decan*, a unui *delegat* etc.)? nominativ sau acuzativ? proba cu ajutorul pronumelui personal (singurul nume la care nominativul e net deosebit de acuzativ) nu poate fi făcută în limitele limbii române (dacă spun: *l-au ales pe el, pe domnul Moldovei*, pronumele *el* se referă tot la *domnul Moldovei* (care devine al doilea complement direct, explicativ al celui dintîi, *el*); substantivul *domn* nu poate fi deci înlocuit decît tot de un substantiv similar, deopotrivă de nedeterminat (căci dacă articulez: *a ales d o m n u l Ț ă r i i R o m â n e ș t i pe domnul Moldovei*, sensul propoziției se inversează, *domnul Țării Românești* devine subiect, iar complementul direct este tot numai: *pe domnul Moldovei*)). În schimb, putem trece propoziția în diateza pasivă (*Domnul Moldovei a fost ales domn de deputații ...*) și constatăm că elementul cercetat rămîne neschimbat. În sfîrșit, dacă mai ținem seamă și de faptul că asemenea elemente se găsesc și pe lîngă verbe netranzitive (*a ajuns calfă*), nu putem decît să conchidem că e vorba de un alt element al propoziției decît complementul direct, element pe care, în virtutea principiului celei mai simple rezolvări, îl consider nominativ sau — pentru a satisface și exigențele gramaticii istorice — pe care-l consider că și-a pierdut orice aspect specific de acuzativ, astfel cum era în limba latină (aspect care încă se mai păstrează, în limba română, la complementul direct).

Acest element se păstrează, tot așa cum se păstrează complementul direct, în fața infinitivului scurt (*a alege delegat pe Maria*), a gerunziului (*alegînd delegat pe Maria*), a participiului cu funcție de supin (*propunere de ales delegat pe Maria*); el se păstrează fără complementul direct în fața participiului declinabil pe care l-am considerat element de tranziție între verb și adjectiv (*Aleasă delegat Maria, s-au îmbunătățit condițiile de lucru*); el ia aceeași formă cu complementul direct — singurele situații în care se pot confunda cele două categorii sintactice — în fața infinitivului lung și a substantivului provenit din participiu: *alegerea delegatului* (în persoana Mariei), *alegerea Mariei* (ca delegat), *alegerea deputaților*; *alesul delegatului, alesul Mariei, alesul deputaților*.

În această situație (2), consider că există un element predicativ suplimentar, distinct de complementul direct. Ca topică, el apare fie între predicat și complementul direct (exemplele de mai sus), fie dincolo de complementul direct (*a alege pe Maria delegat*).

Scanned with OKEN Scanner

3) Situațiile în care „elementul predicativ suplimentar" este o formă verbală nepersonală predicativă (GLR$_2$, § 684, 5): un gerunziu (*Tocmai atunci s-auzi m i o r l ă i n d la ușă cotoiul*) sau un infinitiv scurt (*Acum întîiași dată vedem ideea de unitate a s e a r ă t a*). În exemplele date, nu e necesar să ne referim la un element predicativ suplimentar, ci la curente reduceri de completive directe (*S-auzi c ă m i o r l ă i e la ușă cotoiul; Vedem c ă s e a r a t ă ideea de unitate*).

Apoi, al doilea exemplu de gerunziu dat de Gramatica Academiei (*Reflexivele impersonale pot fi considerate c a f ă c î n d parte din diateza reflexivă*), cuprinzînd prepoziția *ca*, corespunzătoare conjuncției de subordonare *ca și cum* (*c a ș i c u m ar face parte din diateza reflexivă*), se încadrează în situațiile menționate (sup., § 131 și 133 b, 1).

4) Un ultim grup de „elemente predicative suplimentare" propuse este acela al adjectivelor (inclusiv adjectivele gerunziale și participale) fără prepoziții (*ibid.*, § 684, 2, a): *Razele soarelui străbăteau s l a b e* etc. Ele arată un fel, un mod, anume — spre deosebire de complementul propriu zis de mod, care, printr-un adverb, specifică conținutul verbului (*Razele soarelui străbăteau slab*) — conținutul subiectului; în același timp, ele se deosebesc și de atributul subiectului prin aceea că ele nu se atribuie subiectului în mod absolut, ci numai în limita în care i se atribuie predicatul; iar atribuirea nu este gata făcută (*Razele slabe străbăteau . . .*), ci se face o dată cu acea propoziție (*Razele străbăteau slabe . . .*).

Ele mai pot fi considerate nume predicative ale unor forme eliptice, la origine construite cu gerunziul *fiind* (*Razele străbăteau, f i i n d s l a b e*), sensul posibil fiind numai cel modal (nu și cel cauzal), — aceasta ținînd seamă că există și alte elipse ale diferitelor forme flexionare ale lui *a fi*.

Printre exemplele de element predicativ construit cu adjectivul, se dă și un exemplu construit cu participiu (*Mahalaua înțelenise î n g r o p a t ă în troieni*); pentru acesta, v. și sup., § 131, II.

Ar mai trebui amintită și varianta topică în care elementul discutat ar fi trecut în fața propoziției: *Slabe . . . , razele soarelui străbăteau; Îngropată în troieni, mahalaua înțelenise*. Aici elementul — în măsura în care nu se referă la un nume din textul precedent — poate fi interpretat deopotrivă ca atribut explicativ (*Razele soarelui, slabe . . . străbăteau*) sau ca element predicativ suplimentar (*Razele soarelui străbăteau slabe . . .*). Și într-un caz, și în celălalt, el poate fi considerat precedat de *fiind* [2]. De reținut topica acestui fel de „element predicativ suplimentar", și în această privință diferit de „elementul predicativ suplimentar" discutat (sup., 2): căci într-o formă de tipul *Domn (al Moldovei), deputații . . . l-au ales (domn al Țării Românești)*, cuvîntul *domn* dinaintea propoziției în nici un caz nu ar mai însemna element predicativ suplimentar, ci complement eliptic (provenit din *fiind domn, în timp ce era domn* etc.).

În concluzie, adjectivele discutate aici, diferite ca înțeles, atît de atribut, cît și de complement, sînt formații logic valoroase ale limbii române, care ar putea fi numite „elemente predicative suplimentare" (compară *Razele erau slabe*, unde *slabe* e nume predicativ, cu *Razele străluceau slabe*), tot astfel cum — mai puțin bine — ar mai putea fi numite „complemente ale

Scanned with OKEN Scanner

subiectului", „atribute specifice subiectului" (spre deosebire de atributul propriu zis care se poate găsi la orice substantiv [3]).

Oricum, formațiile discutate la 2 și 4 sînt diferite ca natură, și, în consecință, reclamă denumiri diferite.

1 V(iorel) H o d i ș, *Elementul predicativ suplimentar* [.] *Contribuții*, în: L.R., 16, 1967, p. 485—489, și 18, 1969, p. 139—145, articole în care se propun o serie de completări la GLR_2; cu bibliografia problemei. Cu o excepție, exemplele de element predicativ suplimentar sînt construite cu *ca* sau — cînd lipsește *ca* — pot fi completate cu *ca*; menționez și situația în care formele cu *ca* pot diferi ca înțeles de formele fără *ca* (astfel, *a fost ales ca domn* poate însemna și „a fost ales domn", dar și „a fost ales locțiitor de domn").

Într-un cadru mai larg, problema este tratată de Sorin S t a t i, *Categoria sintactică a determinanților obligatorii*, în: Limbă și literatură, 17, 1968, p. 183—190.

2 Vezi, în acest sens, de pildă: Gh. B u l g ă r, *Probleme de sintaxă în cadrul cultivării limbii*, în: *Cultura limbii* [,] culegere de articole, București, Edit. didactică și pedagogică, 1964, p. 17.

3 Încă o diferență: „atributul specific subiectului" se găsește sau se poate găsi absolut la orice nume cînd e subiect, inclusiv la pronumele personal, în timp ce atributul propriu zis se găsește numai pe lîngă substantive. Adjectivul de întărire *însumi* etc., nu poate fi decît atribut propriu zis.

E. DUBLUL COMPLEMENT DIRECT

§ 134. Se semnalează situații în care se află, într-o singură propoziție, două complemente directe (uneori două completive), de obicei unul al ființei și totdeauna al doilea al lucrului (GLR_2, § 601 și 785). Ne putem pune următoarele întrebări: *a)* dacă într-o propoziție există într-adevăr două complemente directe; *b)* dacă cele două complemente directe au același aspect gramatical; *c)* dacă completiva directă este numai un complement direct dezvoltat sau dacă este de natură diferită. Îmi voi formula răspunsul pe baza exemplelor din Gramatica Academiei (construite cu verbele: *a învăța* — cele mai multe exemple —, *a trece, a întreba, a examina, a anunța* și *a ruga*).

I. Complementele cu nume.

1) Exemplele date cu verbul *a învăța* (*ibid.*, § 601 și 785) — mă voi referi la exemplul, simplificat: *Fratele meu* ***mă*** *învață f r a c ț i i l e*. Verbul *a învăța* are două înțelesuri (v. DLRM):

primul, „a însuși (a asimila) o învățătură", în care complementul direct arată specia învățăturii, și în care întîlnim, normal, o singură diateză activă (*Eu învăț fracțiile*) și o singură diateză pasivă (*Fracțiile sînt învățate de mine*), în care *fratele* are (mai exact, poate avea) un rol complementar, neesențial și neinfluențat de caracterul diatezei (*de la fratele meu, cu ajutorul fratelui meu* sau altfel);

în acest înțeles, *eu mă învăț, el mă învață* înseamnă „eu iau cunoștință despre mine", respectiv „el ia cunoștință despre mine"; *eu îmi învăț lecțiile* sau *lecțiile mi le învăț* înseamnă *eu învăț lecțiile mele*, respectiv pasivul *lecțiile-mi sînt învățate de mine*; iar *el îmi învață lecțiile* înseamnă „el învață lecțiile mele" sau „pentru mine": spre a atinge nivelul meu, spre a mi le preda sau spre a se prezenta fraudulos la examene în locul meu;

Scanned with OKEN Scanner

al doilea înțeles e „a transmite cuiva o învățătură", în care mai apare distincția dintre cel care predă învățătura și cel care o primește, situația în care apar în propoziție două acuzative: unul, ca și înțelesul dintîi, arătînd învățătura (complementul lucrului); celălalt, nou, arătînd pe cel care o primește (complementul ființei — complement care, la verbul similar *a preda*, se pune la dativ): și aici însă avem tot o singură diateză activă (*Fratele meu mă învață fracțiile*, respectiv *Fratele meu îmi predă fracțiile*) și alta pasivă (*Eu sînt învățat fracțiile de fratele meu*, respectiv *Mi se predau fracțiile de fratele meu*), de data aceasta cuvîntul *fracțiile* avînd un rol neinfluențat de caracterul diatezei, invariabil acuzativ, nemaiapărînd în nucleul propoziției ca formă neaccentuată de pronume și — atîta timp cît rămîne acest înțeles al verbului — nemaiputînd fi subiect; acest acuzativ este deosebit de acuzativele întîlnite pînă acum (care sînt sau complemente directe—în general prezente în nucleul propoziției —, sau acuzative cu prepoziții), un nou complement, care ar putea fi numit „complement (direct) al lucrului" (spre deosebire de primul complement, acesta este totdeauna al lucrului), „complement (direct) al lucrului pasiv" (se observă că, în situația în care ambele complemente directe sînt ale lucrului, el reprezintă lucrul pasiv), „complement direct invariabil", „complement direct al diatezei pasive", „al doilea complement direct";

în acest înțeles al lui *a învăța*, care implică o transmitere, forma *eu mă învăț* nu se folosește decît în situații limitate și fără al doilea complement direct: *mă învăț eu, mă învăț minte* (*minte* îmi pare element predicativ suplimentar), *mă învăț cu..., mă învăț din* ...(astfel: *îl învăț eu* etc.); iar forma *el mă învață* înseamnă „el îmi transmite cunoștințe, deprinderi" (cu totul alt înțeles decît *el mă învață* din primul înțeles).

Schematizînd cele spuse, am avea, pentru cele trei nume discutate (*eu*, *fratele meu* și *fracțiile*), următoarele situații sintactice:

		Eu	*Fratele meu*	*Fracțiile*
primul înțeles	diateza activă	subiect	complement introdus cu *de la* sau într-altfel	complement direct
	diateza pasivă	complement de agent		subiect
al doilea înțeles	diateza activă	complement direct	subiect	al doilea complement direct
	diateza pasivă	subiect	complement de agent	al doilea complement direct

Aceeași situație și cu *a trece* (ca și *a promova*) *clasa*, tot cu două înțelesuri: cel ce se referă la activitatea elevului, cu un singur complement direct (*Eu trec clasa, Clasa e trecută de mine*), altul care se referă la actitvitatea profesorului care, prin învățătură într-un subînțeles, prin note într-al doilea subînțeles, face ca un altul, elevul, să treacă sau nu o clasă, ceea ce gramatical se exprimă cu două complemente directe (*Profesorul trece clasa pe elev, Elevul e trecut clasa de profesor*). Reflexivul există de această dată în al doilea înțeles (*mă trec clasa*), în situația arbitrară în care o persoană

Scanned with OKEN Scanner

ar întruni și calitatea de profesor, și cea de elev. (Și tot astfel cum un elev poate fi trecut clasa, niște mărfuri pot fi trecute Dunărea: nici clasa și nici Dunărea nu pot fi subiecte de propoziție cu două complemente directe; ele constituie, în exemplele noastre, al doilea complement direct.)

2) Exemplul cu verbul *a întreba* (GLR$_2$, § 601): *Domnul Vucea întreba* ***pe fiecare*** *în parte o sumedenie de lucruri*. Acest verb are numai un singur înțeles, corespunzător celui de-al doilea înțeles al verbelor *a învăța, a trece, a promova*. Va fi deci o singură serie de diateze (*Domnul Vucea întreba pe fiecare o sumedenie de lucruri — Fiecare e întrebat de domnul Vucea o sumedenie de lucruri*), acuzativul *o sumedenie de lucruri* (care, în speță, mai poate fi exprimat și cu prepoziție, deci regulat: *despre o sumedenie de lucruri*) este al doilea complement direct.

De observat că acest verb are și un reflexiv curent: *Domnul Vucea se întreabă o sumedenie de lucruri*; în această situație, nu există diferență de înțeles între diateza activă și diateza pasivă, respectiv diateza activă are aceeași formă cu diateza pasivă. Nici în această situație totuși, grupa nominală *o sumedenie de lucruri* nu poate deveni subiect (decît personificîndu-le poetic — dar atunci ar fi vorba de alt obiect al întrebării).

3) Exemplul cu verbul *a examina* (*ibid.*, § 601): *Examinați* ***pe elevi*** *declinările!* ține evident de un al doilea tip. Într-adevăr, dacă diateza activă se poate referi și la persoane și la lucruri (*Examinați pe elevi declinările!*) sau — mă refer la complementele directe — numai la persoane (*Examinați pe elevi la declinări!*), numai la lucruri (*Examinați declinările la elevi!*), diateza pasivă apare numai în această a doua formă (*Elevii fie examinați de voi la declinări!, Declinările fie examinate de voi la elevi!*), astfel că aici nu există complement direct la pasiv, ci numai „al doilea complement direct" la activ.

II. Complementele cu completive (*ibid.*, § 785). Se mai dau exemple cu verbele *a anunța* și *a ruga* în care complementul ființei este fie un complement direct, fie o propoziție nominală, deci tot un nume, iar cel de-al doilea complement — al lucrului deci — este o completivă propriu zisă. Și aici avem o diateză activă și alta pasivă, în care complementul ființei din diateza activă devine subiect și în care completiva propriu zisă (complementul lucrului) nu își schimbă situația:

activă	*Te anunț*	*că hotărîrea mea rămîne nestrămutată*
pasivă	*Ești anunțat de mine*	
activă	*L-a rugat și pe acela*	*să vină*
pasivă	*Și acela e rugat de el*	
activă	*Rog pe cine a fost atent*	*să enunțe regula*
pasivă	*Cine a fost atent e rugat de mine*	

Este de cercetat cum se comportă cele două complemente directe în cazul transformării completivei în complement propriu zis. Se nasc două situații:

în exemplul cu verbul *a anunța*, cînd noul complement al lucrului nu rămîne la acuzativ (*te anunț nestrămutarea hotărîrii mele*; tot astfel, *te anunț sosirea*), ci trece în dativ (*îți anunț . . .*);

Scanned with OKEN Scanner

în exemplele cu verbul *a ruga*, cînd noul complement al lucrului rămîne la acuzativ numai la infinitivul scurt (*l-a rugat a veni; a enunța regula*), dar nu mai e cu putință cu un substantiv propriu zis, infinitival sau participial (*l-a rugat venirea* (sau *venitul*), *enunțul regulii*), rămînînd posibil însă cînd verbul cere complementul ființei în dativ (*Cer și aceluia să vină — Cer și aceluia venirea*; *Cer celui care a fost atent să enunțe regula — Cer celui care a fost atent enunțarea regulii*).

Sînt desigur limitate situațiile în care complementul direct e dublu cînd ambele complemente se exprimă prin nume, și mai ales situațiile în care apare complement direct la diateza pasivă.

În sfîrșit, alături de „al doilea complement direct", mai pot fi amintite complementele directe explicative, care pot dubla, tripla etc. oricînd un complement direct. Un motiv în plus pentru a nu folosi, în primul caz, expresia „două complemente directe".

F. GRUPA PREDICATIVĂ ÎN GENERAL

§ 135. Nucleul propoziției, numele predicativ, cele două elemente predicative suplimentare, complementul direct, al doilea complement direct, complementul indirect în dativ, complementele circumstanțiale [1], respectiv propozițiile secundare [1,2] cu funcția acestora, formează grupuri cu o topică mai rigidă sau mai puțin rigidă, al căror tot — pentru a-l opune grupului nominal subiect — îl vom numi g r u p ă p r e d i c a t i v ă.

Se înțelege că nu pot fi făcute multe apropieri. Adevărata opoziție, și deci și apropiere, se poate face între nume și propoziție, fiecare dintre ele putîndu-se subordona celuilalt.

1 Este de observat că în grupa de complemente circumstanțiale este inclusă și o serie de complemente circumstanțiale numai ca formă, și anume: complementul opozițional (GLR$_2$, § 670—672), cumulativ (*ibid.*, § 673—675) și de excepție (*ibid.*, § 677—681), ele necomplinind predicatul, ci fiind în raport semantic de coordonare cu unul sau altul dintre numele propoziției, după cum și subordonatele corespunzătoare — propozițiile circumstanțiale: opozițională (*ibid.*, § 865—869), cumulativă (*ibid.*, § 870—874) și de excepție (*ibid.*, § 875—879) — sînt în raporturi semantice de coordonare cu propozițiile regente corespunzătoare (v. D. C r a ș o v e a n u, *Sînt circumstanțiale complementele opozițional, cumulativ și de excepție precum și subordonatele corespunzătoare?*, în: L. R., 18, 1969, p. 147—155).

Mai este de observat și o altă serie, complementul sociativ (*ibid.*, § 653—657) și propoziția subordonată sociativă (*ibid.*, § 849—851), în care atît complementul cît și propoziția completivă sînt în raport semantic de coordonare deopotrivă cu unul sau altul dintre numele propoziției (v. și inf., 151 [3]) (v. și Gh. T r a n d a f i r, *Contribuții la definirea complementului circumstanțial sociativ în limba română*, în: L.R., 17, 1968, p. 175—177; Mioara A v r a m, *Cu privire la definiția complementului de agent și a complementului sociativ*, în: L.R., 17, 1968, p. 469—471).

2 Propozițiile subiective (GLR$_2$, § 759—764) și cele predicative (*ibid.*, § 765—769) nu trebuie socotite în rîndul subordonatelor (Ecaterina A l e x a n d r e s c u, *Cu privire la unele probleme ale propozițiilor subiective, predicative și ale regentelor acestora*, în: Limbă și literatură, 15, 1967, p. 167—177; autoarea propune și alte schimbări de terminologie); pentru unele detalii privind propoziția subiectivă, v. Ștefania P o p e s c u, *Contribuții la cunoașterea propoziției subiective*, în: Limbă și literatură, 11, 1966, p. 351—374.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL VIII

Cuvinte cu mai multe funcţii

PREPOZIŢIA *DE* *

§ 136. Generalităţi. Întrebuinţarea prepoziţiei *de* la introducerea complementelor nominale. Într-un sistem gramatical, e deosebită problema cuvintelor cu înţeles multiplu. „E doar lucru recunoscut că gramatica este rezultatul unei îndelungate munci de abstractizare a gîndirii umane. De ce abstractizare mai putem vorbi" se întreabă un lingvist cînd constată în gramatica pe care o recenzează că genitivul este trecut cu 17 funcţii [1]. Cu atît mai mult sîntem îndreptăţiţi la o asemenea întrebare pentru prepoziţia *de* căreia prima ediţie din Gramatica Academiei îi atribuie 21 de funcţii grupate în două categorii (GLR_1 I, § 352), iar DLRLC 54 de funcţii grupate în 14 categorii — fără a ne mai referi la subgrupările celor 54 de funcţii şi fără a mai vorbi de celelalte funcţii ale cuvîntului *de*: pronume relativ (GLR_2, § 165) şi, în general, conjuncţie de subordonare *(ibid.*, § 374) [2], particulă modală (sup., 59, 132), interjecţie (*de!*; *apoi de!*) [3].

Voi încerca să sintetizez funcţiile prepoziţiei pe baza exemplelor furnizate de cele două ediţii ale Gramaticii Academiei şi de DLRLC, şi în lumina consideraţiilor din acele lucrări.

Mai întîi (1°), prepoziţia *de* are funcţia de a da valoare de complement unui nume, aşadar funcţia obişnuită de prepoziţie nominală completivă a tuturor sau aproape a tuturor celorlalte prepoziţii, funcţie asupra căruia nu stărui (v. GLR_2, § 317, B, IV—VI, majoritatea exemplelor; GLR_1 I, § 352, A, 2a (ex. 2), 2b (ex. 1), 2c, 4—6, 10 (ex. 1) şi B, 4 (ex. 2) şi 10; DLRLC *de*[4],III, IV (1—2), V—VI, VII (2), VIII (b), IX, X (1—5 şi — franţuzism greşit — 9) [4]. Rar, acest complement introdus prin *de* este obligatoriu pentru verb, luat într-un anumit înţeles: *am de gînd, dau de prieteni* (GLR_2, § 317, B, IV, b).

1 D. D. Draşoveanu, [recenzie la] *Gramatica limbii române, vol. al II-lea, Sintaxa, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1954*, în: St. cerc. lingv., 7, 1956, p. 125.

2 Pentru sensurile conjuncţiei de subordonare, v. şi analiza textului: *Abia spre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, strungarul nostru, de s-a dus la Humuleşti, cale de două ceasuri cu piciorul, şi a înştiinţat pe tata, de a venit cu căruţa şi m-a luat acasă. Şi pe drum necontenit ceream apă, iar tata mă amîna cu momele de la o fîntînă la alta, pînă a dat Dumnezeu de am ajuns în Humuleşti* (Ion Creangă, *Opere*, 1939, p. 187, ap: L. R., 12, 1963, p. 611)

* Pentru alte cuvinte cu mai multe funcţii, v. inf., Indicele de forme ale limbii române, final: *a, ca, decît, mai, o, pe* etc.

din articolele: Viorica Dănăilă, *Analiza sintactică a textelor propuse în „Limba română", XII, 1965, nr. 6*, în: L.R., 14, 1965, p. 559—560; Gh. Moldoveanu, *Despre soluțiile propuse în „Limba română", XIV, 1965, nr. 5, de Viorica Dănăilă*, în: L. R., 16, 1967, p. 188—189. La acestea se adaugă interpretarea unor exemple și extinderea unor relativizări din Gramatica Academiei potrivit cărora *de* are și funcție de conjuncție de coordonare (copulativă), în Hazy, *Note sintactice*, p. 105—106 (nu cred că e vorba de o nouă întrebuințare gramaticală, acele situații putîndu-se încadra, mai simplu, în categorii cunoscute).

Pentru teza universalității de întrebuințare a conjuncției *de*, v. Alexandru Metea, *Valori gramaticale și stilistice ale conjuncției de în opera lui Ion Creangă*, în: Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice, 6, 1968, p. 167—175.

3 „Adverbul VII" (sup., § 36).

4 De-a lungul dezvoltării limbii, funcțiile lui *de* sînt luate treptat de alte propoziții; (Graur, *op. cit.*, p. 328—330); fenomenul contrar se semnalează față de *prin* (Iordan, *Tendințe...*, p. 18—21) și — pentru *de* conjuncție — față *de dacă* (*ibid.*, p. 24—25).

§ 137 a. La formarea atributelor (2°). Apoi (2°), prepoziția *de* dă valoare de atribut numelui pe care-l introduce: *70 de feluri de unelte de fier* (v. GLR_2, § 317, B, II; GLR_1 I, § 352, A, 4 (ex. 2), 7—9 și B, 2 și 5; DLRLC *de*[4], I—II, X (6), XIII (1)).

În limbajul tehnic sau comercial, se elimină practic o parte din asemenea *de*: *70 feluri unelte (de) fier*.

O parte dintre aceste atribute introduse cu *de* realizează declinarea nearticulată a genitivului (art. *carnea ierbivorului* — neart. *carnea de ierbivor*), care mi se pare o formă generală (contra: GLR_1 I, § 352, B, 1), ceea ce se evidențiază și de faptul că unele formații nominale nu realizează genitivul decît cu prepoziția *de*: infinitivul scurt (GLR_2, § 219, A, III și § 317 B, II, 1, c, ex. 3 și D, 2[1]; DLRC *de*[4], X (8) etc.), de faptul că prepozițiile care cer genitivul sînt dublate de prepoziții completate cu *de* (GLR_2, § 317, D, 3), de faptul că realizează singurul atribut posibil al numelor de persoana I și II (*nepriceputul de mine* etc.) sau al interjecțiilor care primesc atribut (*vai, aman, halal, haram*: *vai (ș-amar) de mine!* — v. GLR_2, § 317, B, IV, a).

În această grupă ar putea intra și o parte din construcțiile cu participii cunoscute sub numele de supin: *hîrtie de scris*.

Caracterul atributiv al prepoziției *de* explică și întrebuințarea ei ca adjectiv de determinare cantitativă (*douăzeci de ani*; *o pereche de mănuși*; v. și DLRLC *de*[4] XI (1) și XII (1)) sau ca pronume relativ invariabil (v. și DLRLC *de*[5]), respectiv conjuncția *de* care introduce propoziția atributivă.

Uneori raportul dintre nume și atribut este indiferent: *acest fel de statute = statute de acest fel*.

Puține sînt prepozițiile care mai au roluri atributive: *asupra* (*ploaie asupra Bucureștilor*), *ca* (*un lac ca oglinda ne-a atras privirea*), *cu* (GLR_1 I, § 351; prepoziție cu tendință copulativă), *despre* (*gînduri despre carte*), *fără* (GLR_1 I, § 360, — opusul lui *cu*), *în* (*pom în floare*), *la* (prin aceea că, regional, formează un genitiv — v. GLR_1 I, § 365, C, 1, b), *pe* (*pe potriva lui*[2]), *pentru* (GLR_1 I, § 369, C, 3). Prepoziția *de* ține locul majorității acestor prepoziții atributive: *ca* (*o carte* **de**-*aceasta*), *cu* (*un pahar de apă*)[3], *pentru* (*pat de dormit*). Iar prepoziția *fără* (opusă lui *cu*, nu mai poate fi înlocuită tot cu *de*) are varianta *fără de*[4].

1 Construcția fără prepoziția *de* din exemplu *Veni vremea a merge la război* nu aparține limbii literare de azi. Iar exemplul *Am onoare a vă aminti* (GLR$_2$, § 318 D, 2, ex. 2) se explică prin considerarea cuvîntului *onoare* ca element predicativ suplimentar (comp. cu *am a vă aminti, am să vă amintesc*).

2 I. L. Caragiale, *Mamă...*, în: id., *Opere*, II, p. 153.

3 V. și Graur, *op. cit.*, p. 327—328.

4 Pentru evoluția recentă a întrebuințării acestor prepoziții atributive, v. Graur, *Tendințele...*, p. 327—333; tot aici, despre înlocuirea unor prepoziții atributive cu gerunziul *privind*, cu locuțiunile: *cu privire la, privitor (privitoare) la* și *referitor (referitoare) la* (p. 329 și 332—333); *în favoarea* (p. 329).

§ 137 b. La transformarea unui complement în atribut. În mod similar, prepoziția *de* dă valoare de atribut unui complement:

— cînd complementul e un adverb (sup. § 68; pentru exemple: GLR$_2$. § 317, B, II, 1 etc.; GLR$_1$ § 352, A, 2 b ex. 2);

— cînd complementul e nume introdus de o prepoziție, cu observația contragerii lui *de* cu *în, între, întru*, ceea ce dă: *din, dintre, dintru*; se realizează astfel prepozițiile: *de către* (GLR$_2$, § 318), *de după, din* (GLR$_1$, I, § 351) *dinspre* (GLR$_2$ § 322), *dintre* (*ibid.*, § 323), *dintru* (*ibid.*, § 324), *de* (*pe* [1]) *la* (*ibid.*, § 319), *de* (*pe* [1]) *lîngă, de pe, de peste, de pînă, de pînă la, de prin, de sub*(*t*) (pentru toate: *ibid.*, § 317, D, 1) și, cu întrebuințări mai depărtate: *de-a* (sup., § 69, în special nota 5), *de cu, despre* (GLR$_2$, § 320).

Cînd atributul urmează unui substantiv nearticulat, se recomandă folosirea prepoziției completive neprecedată de *de* [2] (*hatul dintre lanuri*, dar *hat între lanuri*), totuși și această regulă suferă excepții *pomii din grădină, pomii în floare*). Amintesc în această ordine de idei că formele nominale ale familiilor flexionare verbale își păstrează complementul format din prepoziții fără *de* (*mersul pe jos*).

De observat că partitivul care se exprimă specific prin *dintre* (urmat de plural) se poate exprima și cu *de* (urmat de singular sau de plural, după numărul numelui pe care-l determină): *un cal d i n t r-ai mei = un cal d e al meu; lucrări care să trateze aspectele privind consumația și d e cele privind mișcarea populației* (în ultimul exemplu, *de* apare facultativ, inutil); *tu ești dintre a i n o ș t r i* (sau *d i n t r e n o i*) = *tu ești d e-a l n o s t r u* (sau — în sens mai larg — *d e n o i*).

Singurele prepoziții care nu formează compuse cu *de* sînt: *cu, fără, pentru* și *prin* (cu compușii *printre* și *printru*); ele au, în general, funcții și de prepoziții atributive (sup., § 137a).

Pe de altă parte, există și prepoziții completive compuse cu *de* (inf., § 138).

1 Aici, *pe* are un simplu înțeles slăbitor.

2 Iorgu Iordan, *Limba românească în publicațiile Academiei R.P.R.*, în: L.R., 6, nr. 2, mar.—apr. 1957, p. 30.

§ 138. La consemnarea originii (3°), de obicei pe lîngă complementele de loc și timp:

— cînd complementul e un adverb: *sînt aici — sînt d e aici* (alte exemple: GLR$_2$, § 317, B, VI, 2, a etc.);

Scanned with OKEN Scanner

— cînd complementul e nume introdus de o prepoziție, cu observația contopirii lui *de* cu *în*, *între*, *întru* (ca supra, § 137b):

Munții noștri aur poartă,
Noi cerșim **d** *i n poartă -n poartă*[1].

În această funcție, prepoziția *de* nu modifică valoarea sintactică a prepozițiilor pe care le precede: valoarea prepoziției *de* e pur lexicală. Aici, ea constituie un sistem împreună cu prepozițiile *pînă* (care indică destinația — GLR_1 I, § 371, B) și *pe* (care indică parcursul — *ibid.*, § 367, E):

		de	*pînă*	*pe* (< lat. *per*)
în unire cu prepoziția	*la* (loc etc.)	*de la*	*pînă la*	*pe la*
	în (timp etc.)	*din*	*pînă în*	*prin* (GLR_2, § 341)
	între	*dintre*	*pînă între*	*printre* (GLR_1 I, § 374; GLR_2, § 342)
	întru	*dintru*	—	*printru* (GLR_1 I, § 375; GLR_2, § 343)
	după	—	*pînă după*	*pe după*

Primele două prepoziții (sau locuțiuni prepoziționale) pot fi și corelate: *de la . . . pînă la . .*[2].

Dacă aceste prepoziții nominale completive precedate de prepoziția *de* introduc atribute, ele nu mai primesc un nou *de*.

De aici, rezultă că un asemenea atribut, spre deosebire de complementele corespunzătoare, este susceptibil de două înțelesuri: unul referitor la momentul discutat, altul referitor la origine; prin *cartea d i n Bucureşti* ne putem referi deopotrivă la bibliotecile din București (deci: unde se află cartea) sau la producția editorială a Bucureștilor (deci: de unde provine cartea).

Nu același lucru se întîmplă cu locuțiunile adverbiale fixate care încep cu *de*: acestea pot fi folosite ca atribut numai prin precedarea lor de prepoziția atributivă *de*: adv. *dedesubt*, adj. *d e dedesubt*; adv. *deasupra*, adj. *d e deasupra* etc. (Nu e necesar ca asemenea locuțiuni să fie prezentate una cîte una — ci numai ca locuțiuni adverbiale, regula lor de formare fiind constantă — v. și DLRLC *de*[4], VII (1; 3) și XIV (1).)

Un argument în plus pentru a distinge această funcție a prepoziției *de* (aceea de a arăta originea) față de celelalte funcții prepoziționale constă în existența prepoziției *pînă*, care are numai funcția de a arăta capătul, limita extensiunii (v. GLR_2, § 340, B), de a arăta că locul (timpul) care urmează e numai limita unui loc (timp) mai întins sau a unei mișcări. Ca și prepoziția *pînă*, prepoziția *de* cu înțeles de origine nu creează complementul de loc sau de timp, ci îl găsește. Ea nu precede direct vreun substantiv sau vreo grupare nominală afară de cele care, și fără *pînă* (respectiv *de* cu înțeles de origine), erau complemente de timp, exemplu: *pînă anul trecut*; în schimb, ea precede și adverbe (tot complemente) de loc sau de timp (*pînă (a)colo, de colo pînă colo*) și chiar propoziții completive (*pînă (ce) se însereză, pînă să se însereze*); dacă în aceste ultime situații formează

singură conjuncția (tot astfel cu infinitivul: *pînă a nu se însera*), este pentru motivul că verbul însuși include o idee de timp, care lipsește din substanța unui nume sau a unui adverb. Astfel se explică singura excepție aparentă de la afirmația că prepoziția *pînă* nu formează complementul de timp, ci îl găsește. Așadar, prepoziția *pînă*, ca și prepoziția *de* cu înțeles de origine, nu face parte din categoria celorlalte prepoziții nominale, și nici din categoria generală a prepozițiilor prin care se schimbă categoria sintactică a unui cuvînt, ci prin aceasta însăși ea formează o categorie deosebită [3].

1 Vechi cîntec al moților.

2 V. și Gh. N. Dragomirescu, *Îmbinări de cuvinte indivizibile, analizabile și neanalizabile*, în: Limbă și literatură, 8, 1964, p. 397—398, 409.

3 În compuse, prepoziția *de* are — excepțional — și alte înțelesuri lexicale. Precedînd prepozițiile *către* și *spre*, care — singure — au același înțeles (arată țelul, opusul originii), ea realizează alte două prepoziții, de această dată cu înțeles opus una alteia: *de către*, care arată autorul lucrării, și *despre*, care arată obiectul lucrării.

§ 139. La subordonarea unor derivate verbale (4°). Prepoziția *de* subordonează nu numai nume, ci și derivate verbale, respectiv participiul inflexibil, din construcțiile numite supine (*floare de găsit* — GLR$_2$, § 317, B, II, 1, f; *serbarea de sfîrșit de an* — *ibid.*, j; *apă de băut* — GLR$_1$ I, § 352, B, 3, ex. 2; *cal de furat* — *ibid.*, ex. 3; tot astfel, v. DLRLC *de*[4] I (13), II (2), XI (2) și XII (2)) și infinitivul scurt (sup., § 137a). Exemplele date pot fi interpretate ca genitive de declinare nearticulată sau — dacă avem în vedere și posibilitatea formării acestor construcții ca nume predicative (*este de găsit*) etc. — construcții atributive.

Se mai realizează subordonări cu ajutorul prepozițiilor: *la* (supin: GLR$_1$ I, § 321 și 365, C, 2; infinitiv scurt, nerecomandat: *ibid.*, § 365, C, 3), *pentru* (supin: *ibid.*, § 369, C, 1; infinitiv scurt: *ibid.*, § 369, C, 2), *spre* (infinitiv scurt: *ibid.*, § 318 și 376, B), *după* (supin: *ibid.*, § 359, B, al. 2), *fără* (infinitiv scurt: *ibid.*, § 360, 3, a) [1].

În *a mîncat de speriat* (exemplu din GLR$_2$, § 317, B, II, 1, d), simplificare a formei *a mîncat* (*atît*) *încît* (= *de*) *a speriat* (tot astfel cum *va mînca de speriat* simplifică forma *va mînca* (*atît*) *încît va speria*), *de* apare în locul conjuncției *încît*, iar participiul *speriat* evită repetarea unei propoziții în care nici subiectul, nici modul sau timpul verbului nu se schimbă.

În exemplul *am terminat de scris* (ibid., § 317, B, III, respectiv GLR$_1$, § 352, B, 3, ex. 1) ne aflăm în fața altei funcții al lui *de*, aceea de a da unui participiu rolul de complement direct (în sensul larg): pentru că *scris* e nume nearticulat (compară cu *am terminat scrisul*), și deci *de* e prepoziție (în ansamblu, un complement), sau pentru că *scris* e predicat (compară cu *am început să scriu*), și deci *de* e conjuncție (în ansamblu, o completivă)? Situație de tranziție (sup., § 39, 7°). Cu oarecare rezerve, *de* introduce și complementul direct exprimat prin infinitivul scurt [2]. Se mai semnalează și alte situații în care *de* introduce un complement direct fără posibilitate de articulare (GLR$_2$, 317, C, 5): *S-a făcut* (*de*) *opt* (sup., § 129).

Similar participiile (supinele) introduse cu *de* pot avea și rol circumstanțial: *de așteptat, mă așteaptă* [3]. Infinitivele introduse prin *de* cu rol de circumstanțiale de cauză sînt franțuzisme (GLR$_2$, § 317, B, IV, 3, obs.(.

Scanned with OKEN Scanner

1 Dat fiind că *a* apare chiar la nominativ (*a greși e omenesc*) — v. GLR$_1$, § 343, 3 și GLR$_2$, § 311, D — nu consider că *a*, în această situație, mai poate fi numită prepoziție, ci particulă modală, ca și *de*, ca și *să*.

De reamintit și formele de tipul: *de-a-ntoarselea* și *pe toarse*, construite cu *de-a*, respectiv *pe*.

2 Construcția *de* + infinitivul scurt nu e corectă cînd are rolul de complement direct: *Mă grăbesc de a învăța* (GLR$_1$, I, § 352, B, 4, obs., ex. 2), *N-oi mai înceta de-a plînge* (considerat popular — DLRLC, *de* [4], XI (3)); nici cînd are rol de subiect: *E groaznic de a vedea cum aceste jivine se răped la stîrvuri* (calc după limba franceză — *ibid.*, XII (3); în acest sens și GLR$_1$, *loc. cit.*, ex. 1) — contra: GLR$_2$, § 317, A, a și B, I.

3 I. L. Caragiale, *La hanul lui Mînjoală*, p. 139.

§ 140. La introducerea altor complemente (adjective, adverbe) (5°). La introducerea adjectivelor: *a plecat de mic* (GLR$_2$, § 317, B, VI, 2, a); *de străin și de sărac, nu știu seara unde trag* (*ibid.*, 3); *de frumoasă, ești frumoasă* (*ibid.*, 6, ex. 3) — compară cu: *a plecat de copil, ... de cînd era mic*; *ca străin și ca sărac...*; sau cu ultimul exemplu dat (sup., § 139).

La introducerea adverbelor: [. . .] *uitasem să vă spui, de degrabă ce mi-e să isprăvesc, că se și însurase* [. .] [1] (exemplu similar în GLR). Construcția e rară, neaparținînd limbii moderne (care ar folosi: *de grăbit ce sînt să isprăvesc, de grabă ce am să isprăvesc*).

1 I. L. Caragiale, *Norocul culegătorului*, în: id., *Opere*, III, p. 20—21.

§ 141. Pentru a schimba funcția sintactică a altor părți de vorbire (6°):

1) la trecerile regulate de la adverb, și în general de la complement, la atribut (sup., § 36, adverbul propriu zis, și § 137a) și — mai rar — invers (adj. *asemenea*, adv. *de asemenea*);

2) pentru introducerea complementului adjectivului calificativ (*vrednic de laudă* — GLR$_2$, § 317, B, IV, a, ex. 2; *dornic de a afla* — *ibid.*, ex. 3; *greu de cap* — *ibid.*, VI, 6, ex. 1; inclusiv a participiului declinabil, ceea ce generează complementul de agent (*ibid*, § 616—618 și 796—797), caracteristic diatezei pasive — *ibid.*, B, V (și tot astfel poate fi interpretat exemplul din VI, 1, a) [1]) și cantitativ (*greu de 27 de kg* etc. — *ibid.*, VI, 5, b; pentru alte exemple: GLR$_1$ I, § 352, A, 10, ex. 2 și B, 9 și 10, ex. ultim; DLRLC, *de* [4], VIII (a) și X (7—8));

3) pentru introducerea complementului adverbului: *cît de ușor, destul de bine, așa de frumos* (GLR$_1$ I, § 352, B, 8; DLRLC, *de* [4], VII (4)), inclusiv pentru realizarea diferitelor grade de comparație: *mai mult de un litru* (GLR$_2$, § 317, B, VI, 5, c), *sîntem grozav de bucuroși* (*ibid.*, C, 1), *tot așa de . .*, *tot atît de . . .* (*ibid.*, C, 2) — inf., § 148, 149a și 149b;

4) precedînd adjectivele pentru a evita confuziile de înțeles: *ca degetul de golașă* (*ibid.*, B, VI, 6 pentru *golașă ca degetul*; tot astfel: [*pașii lui sînt*] *de un cot de largi* pentru *largi de un cot* (*ibid.*, B, VI, 5, b, obs.));

5) legînd articolul *cel* de articolul *al*, și implicit de adjectivul numeral ordinal, pentru a-l face declinabil (sup., § 121) — menționat și în: GLR$_2$, § 317, C, 3; DLRLC, *de* [4], XIII (2);

6) în compunerea adverbelor numerale: *de două* (*trei* etc.) *ori* (*dăți*) (sup., § 111) — menționat și în: GLR$_2$, § 317, C, 6; DLRLC, *de* [4], II (4);

Scanned with OKEN Scanner

7) în propozițiile de urare și blestem (sup., § 62) — menționat și în: GLR$_2$, § 317, C, 6; DLRLC, *de* [4], II (4);

8) la compunerea unor locuțiuni adverbiale: *de aproape* (GLR$_2$, § 317, B, VI, 5, a) și *de departe*; *de dimineață* (și în sens de „dimineață", „în cursul dimineții" — *ibid.*, 2, b, obs.); *de o parte — de alta* (ibid., 1, a, obs.) etc.;

9) la compunerea unor locuțiuni conjuncționale: *de vreme ce* (*ibid.*, § 317, D, 4), *de ce — de aceea* — fam. ***de-aia, d-aia***); (pentru *de cînd, de unde, de cîte ori, ori de cîte ori* v. tabelul 4);

într-un cuvînt, să schimbe categoria sau — cel puțin — posibilitatea sintactică a unui cuvînt (în mod asemănător, se poate vorbi și de conjuncția *de*: *frumos de pică* — GLR$_1$, I, § 398) [2].

Tot în această ordine am putea aminti funcția de particulă modală a lui *de*: introducînd condiționalul optativ, asemenea particulelor *să* pentru conjunctiv și *a* pentru infinitivul scurt (sup., § 59, 132 și 136).

1 V. și Mioara Avram, *op. cit.*, p. 469. Consider că și supinul de tipul [*calități artistice*] *ușor de constatat* („care pot fi ușor constatate") și adjectivele în *—bil* (provenite, în general, dintr-o familie flexionară verbală) au evident sens pasiv, deci legătura complementului de agent cu starea pasivă (exprimată de obicei prin „conjugarea pasivă") se exprimă totdeauna printr-o formă pasivă a familiei flexionare verbale.

2 În cîteva dintre aceste întrebuințări, prepoziția *de* poate fi înlocuită cu prepoziția *la* (v. GLR$_1$ I, § 365, A, (6), și B) și, mai rar, cu prepoziția *în* (v. *ibid.*, § 361, 5 (ex. ultim) și 6 (ex. ultim)).

§ 142. Funcția de adjectiv (7°). O funcție derivată și incidentală este funcția prepozițiilor *de* și *la* de adjective cantitative, exprimînd multul: *ce de fluturi! am mîncat la mere!* (tabelul 16, nota 5).

§ 143. La formarea unor locuțiuni adverbiale, în poziție conjuncțională (8°), între două numere repetate sau cu înțeles lexical asemănător (sup., § 39, 10°) — menționat și în GLR$_2$, § 317, B, VI, 2, c.

§ 144. Funcții atribuite greșit prepoziției *de*. Se afirmă, cu oarecare rezerve, că prepoziția *de* introduce subiectul (sup., § 139, nota 2). Toate exemplele care ni se prezintă — fie cele acceptate, fie cele condamnate — se caracterizează prin aceea că subiectul este după predicat — deci prepoziția *de* este cerută nu de subiect, ci de așezarea lui în propoziție; apoi prin aceea că prepoziția *de* e folosită facultativ (GLR$_2$, § 317, B, 1, obs.); Eminescu spune *E ușor a scrie versuri* [1], iar nu *E ușor* ***de-a*** *scrie versuri*. Singura situație ce-mi e cunoscută în care *de* ar introduce obligatoriu un subiect ar fi propoziția de urare și blestem (sup., 62), dar acolo introduce numele pe care urarea sau blestemul pune accentul independent de rolul lui în propoziție.

Cred, de asemenea, că este inutil să-i atribuim funcție de predicat în supinul de tipul *Am auzit de tine dar* ***de*** *v ă z u t nu te-am văzut* (GLR$_2$, § 317, B, VI, 6, ex. ultim). E vorba de o simplificare predicativă discutată (sup., § 139) sau — după cum o spune Gramatica Academiei în altă parte — de un complement de relație în care *văzut* ar putea fi considerat nume.

Scanned with OKEN Scanner

În sfîrșit, reiau (sup., § 133b), nu includ printre elementele predicative suplimentare numele introduse cu prepoziții, cum se susține (GLR_2, § 317, B, VII), acestea fiind pure complemente.

1 Eminescu, *Criticilor mei*, în: id., *Opere*, vol. I, p. 226.

§ 145. Încheiere. Cu excepția celor semnalate în această diviziune, nici o altă prepoziție nu îndeplinește funcția de prepoziție generală în cele mai diferite sensuri (inclusiv aceea de conjuncție de subordonare, care, de fapt, este o prepoziție propozițională). Fiind prepoziția de uz general prin excelență, cred că folosirea ei s-ar putea determina nu atît prin cazurile de folosire a ei, cît prin precizarea cazurilor de folosire a tuturor celorlalte prepoziții.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL IX

„Gradele de comparație"

§ 146. Generalități. Concepția tradițională și critica ei. Sfera de aplicație a gradelor de comparație nu coincide cu sfera adjectivelor calificative — respectiv a adverbelor modale: pe de o parte pentru că există adjective și adverbe cărora nu li se aplică „gradele de comparație" (de exemplu: *suprem* [1], *fix* etc.), pe de altă parte pentru că sînt și alte părți de vorbire cărora li se aplică (exemplu: *mai poet*). Apoi, ele pun probleme speciale, iar rezolvarea lor gramaticală consemnează o abstractizare de grad superior.

În sfîrșit, un motiv în plus pentru a ne ocupa de această materie este și faptul că terminologia ei, începînd cu însăși denumirea „grad de comparație" induce în eroare.

Într-adevăr: *a)* la gradul pozitiv „nu intervine vreun raport de comparație", el fiind cel mult „unitatea de măsură față de care se stabilește raportul exprimat de comparativ și superlativ" (GLR_1 I, § 149; GLR_2, § 133), deci „pozitivul" nu este grad sau, cu alte cuvinte, este de gradul zero; *b)* deoarece superlativul relativ „exprimă gradul cel mai înalt (scăzut) al însușirii unui obiect pornind de la comparația dintre acesta și alte obiecte care au aceeași însușire" (GLR_1 I, § 151, a; v. și GLR_2, § 135, a), rezultă că denumirea de *comparativ* nu e proprie pentru comparativ; *c)* superlativul avînd o speță „de superioritate" și alta de „inferioritate", rezultă că denumirea de *superlativ* e extinsă; *d)* pe de altă parte, superlativul absolut nu este un grad de comparație, pentru că e lipsit de termen comparativ; este deci mai just să apropiem ceea ce se numește superlativul relativ mai mult de numele comparativului decît de numele superlativului absolut; *e)* diferența dintre comparativ și superlativ(ul relativ) nu stă în diferențe calitative ale conținutului exprimat prin numărul de obiecte a căror însușire comună servește de termen de comparație (două la comparativ și „toate" la superlativ), ci în situația obiectelor-termen de comparație față de obiectul de comparat: comparativul făcînd o comparație între elemente exterioare și superlativul relativ făcînd o comparație între componenții grupului din care face parte și obiectul comparat. Aceeași idee se poate exprima deopotrivă prin fiecare dintre cele două „grade" de comparație:

Comparativ	Superlativ relativ
Gheorghe e mai bun decît Ion	*Gheorghe e cel mai bun dintre ambii*
Gheorghe e mai bun decît frații lui	*Gheorghe e cel mai bun dintre frați*
Gheorghe e mai bun decît ceilalți	*Gheorghe e cel mai bun dintre toți*
și în general:	
Decît el (sau: *ei*), *Gheorghe e mai bun.*	*Gheorghe e cel mai bun dintre ei.*

f) În sfîrșit, comparativul — nu și superlativul relativ — nu exprimă numai o comparație a aceleiași însușiri la două sau mai multe obiecte sau la două sau mai multe aspecte ale ace-

Scanned with OKEN Scanner

luiași obiect; el poate exprima și o comparație a două sau mai multe însușiri ale aceluiași obiect și în general o comparație a gradelor de raportare a două părți de vorbire de același fel la o parte de vorbire de alt fel.

De aici, necesitatea unor reconsiderări, pe care le încerc în paragrafele următoare.

1 Și în general superlativele și comparativele latino-romanice, intrate în limba română relativ de curînd (v. Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 115).

§ 147. Reconsiderarea sistemului de exprimare a gradelor de intensitate. Unele înțelesuri (denumite în această lucrare) constante sînt susceptibile de diferite grade de intensitate (numite impropriu grade de comparație).

Forma care nu dă nici o indicație asupra intensității unui înțeles constant, forma înțelesului susceptibil de gradare, se numește — impropriu — grad pozitiv și ar putea fi numită — mai exact — formă gradabilă, în opoziție cu formele gradate (cunoscute sub numele de comparativ și superlativ).

Forma care consemnează un grad înalt, respectiv scăzut, de intensitate se numește — de asemenea impropriu — superlativ absolut (de superioritate), respectiv „superlativ absolut de inferioritate", și ar putea fi numită mai exact grad de intensitate absolută (pozitivă, respectiv negativă), fără intenție de comparație (cel mult, o comparație față de intensitatea normală).

Forma care consemnează gradul de intensitate a adjectivului atribuit unui nume, respectiv a adverbului atribuit unui verb, în raport de intensitatea (presupus cunoscută a) altui adjectiv atribuit aceluiași nume, respectiv a altui adverb atribuit aceluiași verb, se poate numi comparativ de determinante (în cadrul aceluiași determinat). Forma care consemnează gradul de intensitate a adjectivului atribuit unui nume, respectiv al adverbului atribuit unui verb, în raport de intensitatea (presupus cunoscută a) aceluiași adjectiv atribuit altui verb, se poate numi comparativ de determinate (în cadrul aceluiași determinant). În sfîrșit, forma care consemnează gradul de intensitate a adjectivului atribuit unui nume, respectiv a adverbului atribuit unui verb, în raport de intensitatea (presupus cunoscută a) aceluiași adjectiv (adverb) atribuit aceluiași nume (verb) în alte circumstanțe (timp, loc etc.) se poate numi comparativ de circumstanțe (în cadrul aceluiași determinant și totodată al aceluiași determinat). Oricare dintre aceste trei categorii de comparative pot fi, după cum e cunoscut: de superioritate, de inferioritate și de egalitate. (V. tabelul 24.)

Speciile comparativului de determinate și ale celui de circumstanțe (care ar putea fi numite, într-un cuvînt: comparative în cadrul aceluiași determinant) ce califică exemplarul (determinat) la sau circumstanța în care se aplică gradul cel mai intens, respectiv mai puțin intens, față de gradul calificării aplicat celorlalte exemplare sau în celelalte circumstanțe, se numesc superlative relative și ar putea fi numite, mai exact, comparative extreme de superioritate, respectiv de

inferioritate, față de care comparativele anterior prezentate (singurele numite în prezent comparative) ar putea fi numite comparative largi, v a r i a b i l e.

§ 148. Gradele de intensitate absolută se realizează cu ajutorul unui termen care precede cuvîntul gradat.

Pentru intensitatea absolută de superioritate (pozitivă, de întărire), termenul e: fie un „adverb II", aplicabil și verbului (în care situație, am constatat că e inclus printre termenii nucleului propoziției): *prea* —, *foarte* —, *tare* — (sup., § 36), apoi *mult* (cu amplificările *prea mult, foarte mult*) — etc.; fie un alt cuvînt sau o locuțiune cu aplicație mai restrînsă: *maxim* (pentru substantive, ca adjectiv (*randament m a x i m*) sau ca substantiv regent (*m a x i m de randament*)), *colosal de* —, . . ., *teribil de* — (*T e r i b i l sunt d e ostenit* ...)[1][2], — *de tot* (*frumos d e t o t*; compară cu expresia de tipul: *a plecat cu cal c u t o t*), — *din plin*, — *în lege*, — *la deznădejde* (*unul în vîrstă, căsnit și ferchezuit l a d e s n ă d e j d e*[3]) ; pop. *care nu se mai află*[4] și, cu nuanță ironică, putînd însemna și contrarul intensității, — *nevoie mare* (*Cînd Slavici trecu și el pe la Florești, găsi pe poet sănătos n e v o i e m a r e*[5]) — aplicabile și substantivelor; fie un prefix (neologismele *arhi-, extra-, hiper-, super-, supra-, ultra-*); fie un sufix flexibil (*-isim*[6]). Apoi, cîteva prefixe ajung, neliterar, adjective invariabile: *extra* (*o marfă e x t r a*), *super*.

Pluralele adaugă superlative speciale: — (*tot*) *unul și unul* (exprimînd extrema selecției), *fel de fel de* — (exprimînd extrema varietății): [...] *în fiecare* [*salon*] *cîte șapte tarafuri de cîntărețe t o t u n a ș i u n a* și *mese încărcate cu poame, dulcețuri, prăjituri, f e l d e f e l d e bunătăți neînchipuite*[7].

Pentru intensitatea absolută de inferioritate (negativă, de slăbire) se folosește în mod similar unul dintre termenii: *nu prea, puțin* (cu amplificările *prea puțin, foarte puțin*) — ca adjectiv ori adverb — , *minim*, (*de-*)*abia*.

Excesul de superioritate se exprimă prin *mult prea mult*(*ă*) și excesul de inferioritate prin *mult prea puțin*(*ă*) — adjective ori adverbe. Ușorul exces de superioritate se exprimă prin formele *puțin prea mult*(*ă*) sau *puțin cam mult*(*ă*) — adjective ori adverbe.

S-ar mai putea vorbi de o mijlocire absolută: *Nu era nici mare nici mic, nici gras nici slab; nici nalt nici bondoc, nici subțire nici gros. Cu un cuvînt o ființă n i c i p r e a - p r e a n i c i f o a r t e - f o a r t e*[8]. (Vezi și exemplele din GLR_1 I, § 334.)

1 I. L. C a r a g i a l e, *Petiție*, p. 35.

2 Vezi lista practic completă în I o r d a n ș.a., *op. cit.*, p. 113. Ca adjective (fără *de*), ele pot apărea după substantive: — *nespus*(*ă*), alături de — *de nespus* etc.

3 Matei I. C a r a g i a l e, *op. cit.*, p. 106.

4 I o r d a n ș.a., *op. cit.*, p. 113, nota 2 — din S a d o v e a n u; și altă formă: *de nu-și da rînd* (D r a g o m i r e s c u, *op. cit.*, p. 409 — din C o ș b u c).

5 G. C ă l i n e s c u, *Eminesciene*, în: id., *Cronicile optimistului*, p. 216.

6 Dezvoltat în I o r d a n ș.a., *op. cit.*, p. 114.

7 I. L. C a r a g i a l e, *Abu-Hasan*, p. 270.

8 Id., *Broaște... destule*, în: id., *Momente și schițe*, vol. II, p. 126.

Scanned with OKEN Scanner

§ 149 a. Gradele de intensitate relativă se realizează cu ajutorul a doi termeni care preced cele două cuvinte comparate: primul determinantul, al doilea — de la caz la caz — un alt determinant (comparativul de determinante), un alt determinat (comparativul de determinate) sau circumstanța; în cazul comparativului extrem, determinatul comun.

Pentru comparativul de superioritate, primul termen este fie „adverbul II" *mai* (aplicat și verbului, dar în alt sens) [1], fie termenul intensității absolute, consemnînd superioritatea, *mult(ă)* (adjectiv ori adverb) precedat de *mai*: *mai mult*. Pentru comparativul de inferioritate, primul termen este *puțin(ă)* (termenul intensității absolute, consemnînd inferioritatea) precedat de *mai*: *mai puțin*. Al doilea termen este, în ambele cazuri, cuvîntul *decît* [2]. Se mai folosesc construcțiile: *mult mai mult(ă)*, *mult mai puțin(ă)*, *puțin mai mult(ă)* — adjective ori adverbe —, nu însă *puțin mai puțin(ă)*.

Pentru comparativul extrem, primul termen este termenul comparativului uzual respectiv, precedat de *cel*: *cel mai*, *cel mai mult*, *cel mai puțin* (f. *cea mai*, *cea mai multă*, *cea mai puțină* — numai adjective): *treapta c e a m a i înaltă = c e a m a i înaltă treaptă*. Al doilea termen este cuvîntul *dintre*. Aici, articolul *cel* are deci funcția de a duce la extrem înțelesul unui comparativ [3].

Pentru comparativul de egalitate, primul termen este o locuțiune: *la fel de*, *tot așa de*, *tot atît de* (derivate din adverbele *la fel*, *tot așa*, *tot atît*). Al doilea termen este *ca* (*și*), respectiv *cît* (*și*) etc. (V. tabelul 24.)

Un alt comparativ extrem, diferit ca nuanță semantică, este format cu *cît mai* (*mult*) sau *cît mai puțin*: *cu ceilalți, se prezenta c î t m a i drept*.

Care este natura celui de-al doilea termen? Dacă acesta precede determinatul, vom putea spune că introduce un complement de relație, cu alte cuvinte că e o prepoziție nominală (cînd acest complement e un nume) sau conjuncție de subordonare (cînd acest complement e o propoziție). Dacă acesta precede un determinant (al doilea determinant, primul termen precedînd totdeauna un determinant), vom putea spune — avînd de a face cu legarea a doi termeni de rang egal, respectiv cu introducerea a doi termeni de rang egal — că acest al doilea termen e o conjuncție de coordonare comparativă, mai exact că ambii termeni sînt „conjuncții" corelative de coordonare comparativă. Iar în măsura în care limba folosește o formă unică pentru acest al doilea termen, fie că gramatical e prepoziție nominală sau conjuncție de subordonare, fie că e conjuncție de coordonare, avem de a face cu o abstractizare de grad superior împărțirii uzuale pe părți de vorbire (comp.: GLR_1 I, § 150 și 334; GLR_2, § 134 și 298).

În sfîrșit, la un comparativ, fie el larg (cel denumit în prezent comparativ), fie el extrem (superlativ relativ) poate lipsi termenul al doilea: *sînt mai cuminți*. Un asemenea comparativ poate avea înțelesul unui comparativ de determinate, de determinante sau de circumstanțe al cărui al doilea termen rezultă din context, după cum poate avea înțelesul unui comparativ în raport cu un subînțeles nivel normal: „sînt mai cuminți decît e în general cineva cuminte". În acest înțeles, comparativul fără al doilea termen ar putea fi numit — în lipsa altui termen mai adecvat — comparativ a b s o l u t. (V. tabelul 24.)

Scanned with OKEN Scanner

Tabelul 24

Felurile de comparativ (prin exemplificări)

După natura comparației / După sensul intensității	de determinante	de determinate	de circumstanțe	„Comparativul absolut"
0	1	2	3	4
de superioritate: — la adjective	*Gheorghe e* ***mai (mult)*** *vrednic* ***decît*** *leneș*	*Gheorghe e* ***mai*** *vrednic* ***decît*** *Ion*	*Gheorghe e* ***mai*** *vrednic* ***decît*** *(era) altădată* [1]	*Gheorghe e* ***mai*** *vrednic* (neurmat de o comparație și fără subînțelegerea unei asemenea comparații)
— la verbe (varianta principală topică)	*Gheorghe* ***mai mult*** *muncește* ***decît*** *vorbește* [2]	*Gheorghe muncește* ***mai mult decît*** *Ion*	*Gheorghe muncește* ***mai mult decît*** *altădată* [1]	
(varianta topică mai puțin uzitată)	*Gheorghe muncește* ***mai mult decît*** *vorbește* [2]	*Gheorghe* ***mai mult*** *muncește* ***decît*** *Ion*	*Gheorghe* ***mai mult*** *muncește* ***decît*** *altădată* [1,3]	
de inferioritate	exemplele de mai sus, cu înlocuirea termenilor *mai*, *mai (mult)*, *mai mult* cu termenul *mai puțin*.			
de egalitate (v. și GLR$_2$, § 643—645 și 826—837): — la adjective	*Gheorghe e* { ***la fel*** [4] / ***(tot) atît*** } [5] ***de*** *vrednic* { ***ca (și)*** [4] / ***cît*** *e* [6] } ***de*** *leneș* [7]	*Gheorghe e* { ***la fel*** [4] / ***(tot) atît*** } [5] ***de*** *vrednic* { ***ca (și)*** [4] / ***cît*** *e* [6] } *Ion* [7]	*Gheorghe e* { ***la fel*** [4] / ***(tot) atît*** } [5] ***de*** *vrednic* { ***ca (și)*** [4] / ***cît*** *era* [6] } *altădată.* [7]	*Gheorghe e* ***destul de*** *vrednic*
— la verbe varianta principală topică	*Gheorghe* { ***la fel*** [4] / ***tot atît*** } [5] *lucrează* { ***cum*** / ***cît*** } *vorbește* [7]	*Gheorghe* { ***la fel*** [4] / ***(tot) atît*** } [5] *lucrează* { ***ca*** / ***cît*** } ***(și)*** *Ion* [7]	*Gheorghe* { ***la fel*** [4] / ***(tot) atît*** } [5] *lucrează* { ***ca*** / ***cît*** } ***(și)*** *altădată* [7]	
varianta topică mai puțin uzitată	*Gheorghe lucrează* { ***la fel*** [4] ***cum*** / ***(tot) atît cît*** } *vorbește*	*Gheorghe lucrează* { ***la fel*** [4] ***ca*** / ***(tot) atît cît*** } ***(și)*** *Ion*	*Gheorghe lucrează* { ***la fel*** [4] ***ca*** / ***(tot) atît cît*** } ***(și)*** *altădată*	

1 Cînd termenul al doilea al comparației e negativ, se folosește *ca*: *mai bine c a niciodată* etc. (G r a u r, *Tendințele...*, p. 316).
2 V. și GLR$_2$, § 868 (propoziția opozițională cu nuanță comparativă).
3 Ținînd seama de opoziția *mai — decît*, îmi pare logică și formația *numaidecît*.
4 În loc de *la fel* se poate trece *(tot) așa*, iar în loc de *(ca) și* se poate trece *cum e* (respectiv *era*).
5 Variantele din această acoladă sînt facultative. O dată cu eliminarea lor, dispare, din exemplul dat, și prepoziția *de*.
6 În locul verbului *(e, era)* se poate trece *și*.
7 În aceeași frază e de recomandat să nu se combine o variantă (dintre acolade) din rîndul 1 cu alta din rîndul 2. Observație valabilă pentru întreg tabelul.

Scanned with OKEN Scanner

În mod similar, comparativul extrem lipsit de al doilea termen (*sînt cei mai cuminți*) poate avea înțelesul unui comparativ extrem obișnuit sau un înțeles absolut: „sînt cei mai cuminți dintre toți cei cu care s-ar putea compara"; în acest sens am putea vorbi — folosind aceeași terminologie — de un comparativ extrem absolut.

Comparativul extrem poate suferi și altă reducțiune: *cea mai înaintată ideologie dintre ideologiile vremii* poate fi redusă nu numai prin eliminarea termenului al doilea (*cea mai înaintată ideologie*), ci și prin eliminarea unei părți din primul termen (*cea mai înaintată dintre ideologiile vremii*).

Gradul de intensitate absolută și gradul de intensitate relativă, numit aici comparativ extrem absolut, nu au același înțeles și nici nu pot fi ierarhizate: cel dintîi poate fi atribuit concomitent la mai multe exemplare (cu grade de intensitate diferite totuși, între ele), al doilea poate fi atribuit (la singular) numai unui singur exemplar.

Limita superioară se exprimă prin *cel mult* sau prin *mai puțin* (după cum elementul limită se include sau nu), iar limita inferioară prin *cel puțin*, respectiv *mai mult*. Formulările se aplică la atribut (*să fie cel puțin de un an*), la substantiv (*să fie de cel puțin un an = să fie de un an cel puțin*; în exemplele noastre, formularea aplicată la atribut are același înțeles cu formularea aplicată la substantiv) — aplicații în care *cel mult* și *cel puțin* pot fi înlocuite cu *maximum*, respectiv *minimum* — și la propoziții, unde se poate constata pentru *cel puțin* o aplicație suplimentară, diferind fonetic prin tonalitate, și avînd înțelesul lui *barem, încai(lea), încalte(a), măcar*: (*Dacă nu a făcut băi*), *cel puțin a făcut plajă?* (în toate exemplele, *cel mult*, ca și *cel puțin*, pot fi așezate deopotrivă după predicație: *face plajă cel puțin*).

Indiferența în aprecierea intensității se exprimă prin locuțiunea adjectivală, respectiv adverbială, *mai mult(ă) sau mai puțin(ă)*.

Există, desigur, și posibilitatea de a exprima mai liber gradele de intensitate relativă: [...] *știința e mai presus de luptele politice* [4]; [...] *nici slugile, nici frățiorul, n-au putut afla nimica, fiindcă omul era un bărbat nu se poate mai de ispravă* [5]; [...] *și cîte alte ponosuri și mai și* [6].

1 Astfel, gradația prin *mai* poate fi ierarhizată la nesfîrșit: *Mesrur a trecut înainte, poftindu-l cu multe temenele pe calif în celălalt salon încă și mai strălucit și, pe urmă, într-altul și mai strălucit* [...] (I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*, p. 270).

Pentru *mai* „aproximativ", „aproape", v. Florica Ficșinescu, *Un fals comparativ de superioritate*, în: L.R., 12, 1963, p. 507—513.

2 Se poate înlocui cu: *de* (dacă adjectivul e *mult* sau *puțin*, în situații de tipul: *mai mulți de trei, mai puțin(i) de zece* — Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 115), *față de, în comparație cu, în raport cu* (Graur, *Tendințele ...*, p. 333).

3 Pentru diferența dintre *cel* indice al superlativului absolut și *cel* precedînd un adjectiv (fie el comparativ), v. Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 114.

4 I. L. Caragiale, *Moftangii*, p. 105.

5 Id., *Kir Ianulea*, p. 225.

6 *Ibid.*

§ 149 b. Gradul de intensitate exprimat prin exclamație. Să revenim la propozițiile exclamative în care starea afectivă împiedică numirea sau calificarea subiectului și în general la formulările cu adjective și pronume interogativ-relative (sup., 59 și 73b). În această ordine s-ar putea vorbi și de pro-

poziții exclamative în care starea afectivă împiedică exprimarea intensității calificării (mai exact, intensitatea e exprimată prin însăși exclamarea): *cît de învățat (este)!, ce învățat (este)!, ce mai învățat (este)!* În acest sens, DLR (comp. *mai* [1], A, V, 2) și DLRLC (comp. *mai* [1] I, 2: „precedat de *ce*, în construcții exclamative, are valoare de superlativ absolut"; există și forma *ce mai!* „ce să mai vorbim!"); cu aceeași semnificație, aș considera și ultimele exemple din DLRLC *mai* [1], VI (*Ce mai freamăt, ce mai zbucium* — Eminescu — și *Ce de mai belșug, mămulica me!* — Alecsandri), cum și varianta topică din DLR *mai*[1], D, III (*Mai liniște ce avem* — Vlahuță, formă nereținută de limba modernă).

Ar mai trebui semnalată și forma topică uzitată: *ce învățat mai este (și acesta)!* — în care *ce* e facultativ: *Doamne, Doamne! învățat mai trebuie să fie și acel care face gramatici!* [1] (iron.); această formă implică un verb — *mai* se așază pe lîngă acest verb, dar se referă la calificare (compară cu: *mai trebuie să fie învățat și cel care face gramatici* — aici se referă la verb, avînd însă cu totul alt înțeles) — și (dacă lipsește *ce*) îngăduie, în același timp, exprimarea unui grad de intensitate absolută: *foarte învățat mai trebuie să fie* etc. Apoi, cuvîntul care marchează gradul de intensitate absolută se poate referi direct la cuvîntul *mai*: *Tare mai sîntem răi!* [2].

Gradul de intensitate nu se aplică numai la adjective: *Vai de mine, Doamne! a strigat lehuza: ce slutenie mai făcui!* [3]

Interogativ-relativele cu sens superlativ apar și în vorbirea indirectă, ca și în orice propoziție enunțiativă: *el* [...] *înțelegea bine ce putere a ridicat așa de înalt coardele cîntăreții* [4]; *dar orișicît, cineva, cît de curat să fie, tot nu strică să se spele din cînd în cînd* [5]; *Dumnezeu mă știe cum mă chinuiesc pentru o pîine...* [6]

Alte moduri de exprimare exclamativă a superlativului: *Fie, că strașnici ochi ai, coană Marghioalo!*" [7,8]

În sfîrșit, e de semnalat și un superlativ cantitativ, de superioritate, la origine exclamativ, format prin precedarea substantivului articulat respectiv de *cîtămai*: *Nici nu știi cîtă mai peștele spintecat își dăruiește mațele la mîțe...* [9]; *Dar a plouat și de un strop de ploaie atîrnă cîtă mai tot pămîntul și cîtă mai toată omenirea* [...] [10].

1 Creangă, *Amintiri din copilărie*, în: id., *op. cit.*, p. 62. Enunțurile de acest tip (*Da frumos mai e la dumneavoastră!* etc.) ne-au fost prezentate ca eliptice (vezi Kerschbaumer, *op. cit.*, p. 367).

2 Ionel Teodoreanu, *op. cit.*, vol. II, p. 128.

3 I. L. Caragiale, *Făt-frumos cu moț în frunte*, p. 349.

4 Id., *Păcat...*, p. 39.

5 Id., *Monopol*, în: id., *Opere*, II, p. 162.

6 Id., *Justiție*, în: id., *Opere*, I, p. 84.

7 Id., *La hanul lui Mînjoală*, p. 141 (și Ioan D. Gherea, *Amintiri*, Edit. pentru literatură, 1968, p. 8).

8 Pentru aspectele stilistice, v. și Eugen Cîmpeanu, *Contribuții la stilistica gradelor de comparație*, în: Cerc. lingv., 11, 1966, p. 77—89; Grigore Răcariu, *Valori stilistice ale exprimării superlative la Ion Creangă*, în: Limbă și literatură, 19, 1968, p. 111—115.

9 Tudor Arghezi, *Alba*, în: id., *Scrieri*, 8, p. 151.

10 Id., *Picătura*, în: id., *Scrieri*, 8, p. 160.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL X

Coordonarea elementelor de același rang sintactic

§ 150. Introducere. După cum e cunoscut, coordonarea elementelor de același rang sintactic se realizează fie prin juxtapunere (cînd sînt scrise în continuare, ele se despart prin virgulă), fie prin legarea lor cu cîte o conjuncție de coordonare (sup., § 38) — cînd coordonarea leagă elemente succedabile oricum și totodată sînt mai mult de două elemente, practic numai ultimele se unesc prin conjuncție, celelalte printr-o mică pauză, exprimată ortografic prin virgulă —, fie prin introducerea lor de cuvinte corelate (identice sau cărora li se atribuie semnificația corelării), numite impropriu conjuncții corelative (v. și GLR$_2$, § 717 și 719—744).

§ 151. Conjuncții de coordonare cu elemente succedate oricum. Conjuncția de coordonare prin a cărei semnificație se cumulează înțelesurile mai multor exprimări de același rang sintactic se numește conjuncție copulativă; ea corespunde, în matematică, semnului de adunare. Conjuncția de coordonare a cărei semnificație face ca înțelesurile exprimărilor (de același rang sintactic) care le leagă să se excludă reciproc (astfel ca, în același timp, numai unul să fie luat în considerație) se numește conjuncție disjunctivă.

Conjuncții copulative: *și*, de aplicație generală (GLR$_2$, § 365) (conjuncția *și* poate fi precedată de *ca* sau de *precum* (*ibid.*, § 363) sau poate fi urmată — într-o propoziție negativă, mai ales dacă enumerația nu repetă nucleul propoziției — de *nici*) [1]; *iar*(*ă*), avînd și o nuanță adversativă (dezvoltat *ibid.*, § 359); *și cu* (*ibid.*, § 366) — conjuncție dacă avem în vedere că e folcsită în operațiile de adunare și că predicația adunării se acordă cu totalul termenilor adunați (*unu și cu unu fac doi*; în materie de numere, *și* este folosită pentru a uni întregul cu fracția, zecile cu unitățile etc., de exemplu *zece și cincisprezece* pentru a numi ora 10^h 15^{min}), dar prepoziție în general, ea construindu-se cu acuzativul: *Eu sunt și cu mine, tato!* [2]; în mod similar, pentru *cu*: *.. căci nu vorbesc în gînd decît eu cu mine. Eu cu mine. Ciudat!* [3,4]; *plus* (*unu plus unu*; *capital plus dobînzi*).

Conjuncții disjunctive: *sau* (*ibid.*, § 364) și, deopotrivă, *ori* (*ibid.*, § 362). Nu trebuie confundată, ca fond, disjuncția reală (*fierul sau aurul*) cu disjuncția terminologică (*cuprul sau arama*).

1 Gr. C. Moisil, *Asupra conjuncției* și, în: *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, p. 587—591.

2 I. L. Caragiale, *Art. 214*, p. 88.
3 Eminescu, *Umbra mea*, în: id., *Proză literară*, p. 199.
4 Pentru relativitatea încadrării, ca parte de vorbire, a lui *cu, împreună cu, laolaltă cu*, v. și C. Săteanu, *Subiect sau complement drept?* în: Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Philologia, 9, 1964, fasc. 1, p. 113—120.

§ 152. Conjuncții de coordonare cu elementele așezate într-o anumită succesiune. Afirmarea elementului dinainte și negarea elementului ulterior se realizează, prin precedarea elementului negat de cuvîntul *nu*: *Gheorghe, nu Vasile a pornit mașina* (sup., § 36). Negarea entității întîi, prin corectarea ei (în continuarea vorbirii), se face prin precedarea entității afirmate de cuvîntul *ba*: *Gheorghe, ba Vasile, a pornit mașina* (sup., § 36). În aceste situații, *nu* și *ba* au aspect de conjuncții — de speța disjunctivelor; iar dacă prima entitate cuprinde negația, legătura cu entitatea afirmativă se realizează prin *ci* (deci conjuncții corelative — inf., § 153): *Nu Gheorghe, ci Vasile a pornit mașina.* Paralelismul (afectat numai de ortografie, prin existența sau inexistența virgulei a doua) se menține și în situația în care *nu Vasile, ba Vasile* sau *ci Vasile* sînt așezate după ce propoziția întîi a fost formulată în întregime. Similar se tratează și alte elemente din propoziție, de exemplu predicatul: *N-a pornit mașina, ci a înălțat zmeul.* Oricum, un element este afirmat, iar altul negat. Acestea îmi par adevăratele conjuncții adversative.

Conjuncția de coordonare a cărei semnificație reduce exprimarea dinaintea ei prin exprimarea care îi urmează (de același rang sintactic cu prima) se numește tot conjuncție adversativă; ea corespunde, în matematică, semnului de scădere. Sînt asemenea conjuncții: *dar* (*ibid.*, § 355), *însă* (*ibid.*, § 360), rar *ci* (*ibid.*, § 354: *Ci numai nu te mînia* — Eminescu), popularul *decît* (*ibid.*, § 357) și franțuzismul *or*; locuțiuni: *nu mai puțin* etc.

Cînd elementele legate sînt propoziții, *însă* poate fi așezat după ce începe a doua propoziție: după subiect (*Biata babă era umflată* [...] *simțirea însă nu și-o pierduse* [...]), după complementul care limitează adversitatea (*Despre partea închinării însă doamne, să ne ierți*) etc. (*ibid.*, § 352), în timp ce *dar* nu are această posibilitate decît în sens concluziv:

— Unde am ajuns?
— «Dispunem dar ...» răspunse notarul cu toată gravitatea.
— Nu așa, zise procurorul: «dispunem însă».
Și spre mulțumirea tuturor, reprezentantul ministerului public dictă:
«Dispunem însă [...] *a rămînea sus-menționatul minor* [...] *sub paza și răspunderea acestui meritos și caritabil preot»* [1].

La acestea mai putem adăuga *iar*(*ă*), conjuncție totodată copulativă (sup., § 151), folosită numai între propoziții (sau între construcții cu moduri impersonale care reduc o propoziție subordonată) gramatical simetrice dar lexical diferite, și nu pentru a nega una în favoarea celeilalte, ci pentru a evidenția adversitatea — pe un plan sau altul de realitate — a două elemente deopotrivă de atestate de cel care comunică (în sensul că e indiferent dacă una sau alta e afirmativă sau negativă, negația atestînd de asemenea o realitate): *eu scriu, iar tu cînți; azi plouă, iar mîine ninge; aici eu, iar acolo tu* (iar din GLR$_2$, § 359: *lupul părul schimbă, iar năravul ba; tu-i mere pe*

sus cîntînd, i a r ă eu pe jos plîngînd); aici se mai observă și alte diferențe ale lui *iar*(*ă*) față de restul conjuncțiilor: *iar*(*ă*) nu poate lega formații dintr-un singur cuvînt sau dintr-o singură locuțiune, ca: *scriu, iar cînți*; *plouă, iar ninge* (forme inadmisibile) și, în general, nu poate fi învecinată cu forma verbală, ca: *scriu eu, iar cînți tu* (formă inadmisibilă). În sfîrșit, *iar*(*ă*) mai e folosită pentru a reda adversitatea amănuntului, aspectul deosebit a ceea ce e trecut pe plan secundar: *Pe aștri nu se observă viață; i a r în ce privește luna, se știe de la fața locului* (exprimarea sferei de aplicare — *în ce privește luna* — are loc imediat după *iar*, cu care formează un tot; punctuația din exemplu — singura care mi se pare adecvată — arată gradul pauzelor). În cazul primelor exemple, *iar* este o adversativă apropiată de tipul lui *nu* și *ba*, în timp ce în ultimul este o adversativă de tipul *dar*. În toate aceste întrebuințări, *iar* poate fi înlocuit cu *și*.

În scăderi se aplică *fără* (în general, prepoziție) și *minus* (*plus* și *minus* sînt la origine adverbe).

Alte conjuncții exprimă:

s u c c e s i u n e a (celui de-al doilea element față de cel dintîi): *apoi* (calificată de DLRM adverb, dar care e conjuncție, de pildă, în fraza: *își luă rămas bun, a p o i plecă*), *pe urmă*;

c o n s e c i n ț a (specie de succesiune), concluzia (conjuncțiile c o n c l u z i v e): *deci* (*ibid.*, § 356), *dar* (*ibid.*, § 355) și, adaug, *așadar*, *prin urmare*, franțuzismul *or*. Cu excepția lui *or*, toate conjuncțiile concluzive pot fi așezate după începutul propoziției a doua;

e x p l i c a ț i a , sinonimul: *adică* [2], lat. *alias* (*Ionescu Agnibal a l i a s agnimal* [3]), *cu alte cuvinte, ori, sau* (sup., disjuncția terminologică) [4].

1 I. L. C a r a g i a l e, *Păcat* ..., p. 36.

2 Popular, *adică* are și sensul lui *oare*: *Ia ascultă babo, a d i c ă de ce m-ăi fi descosînd așa?* (Id., *Calul dracului*, p. 246).

3 Id., *Despre cometă* [—] *prelegere populară*, în: id., *Opere*, I, p. 101 (*gn* pentru *n*).

4 V. și Corneliu S ă t e a n u, *Coordonarea explicativă*, în: Limbă și literatură, 11, 1966, p. 375—385 (construcțiile cu *adică, doar, pasămite, respectiv, și anume* etc.; explicativele nu exprimă numai identitate, ci și „precizare, rectificare, completare, reliefare, însumare").

§ 153. Coordonarea prin corelative (GLR$_2$, § 351 și: 354, 358, 361, 362, 364, 365) se realizează astfel (corelativele folosite exclusiv la propoziții se notează cu *):

- același cuvînt pentru toate corelativele, elementele corelate putînd fi oricîte
  - elementele corelate putîndu-se succeda oricum
    - disjuncția (alternanța)
      - *ori __ ori __*
      - *sau __ sau __*
      - *ba __ ba __*
      - *fie __ fie __*
      - *acum __ acum __*
      - *cînd __ cînd __*
      - *aci __ aci __*
      - *mai __ mai __* [1]
      - *în parte __ în parte __*
      - *de __ de __* *[2]
      - *fie că __ fie că __**
    - admiterea ambelor / respingerea ambelor
      - *și __ și __*
      - *nici __ nici __*
  - idem, numai într-o anumită ordine: consecința
    - *cum __ cum __*
    - *de ce __ de ce __**

corelative diferite, numai două elemente corelate: elementele corelate putîndu-se succeda:	oricum	disjuncția (alternanța)	*pe de o parte* __ *pe de altă parte* (sau *pe de alta*) __ — corelativele acestea pot fi și postpoziționale
		admiterea ambelor	v. tabelul 24, comparativul de egalitate
	numai într-o anumită ordine [3]	negarea celui dintîi afirmarea celui de-al doilea	*nu*__, *ci*__
		alături de cel dintîi, admiterea celui de-al doilea	*nu*(...) *numai* (sau: *nu* (...) *numai că* *) __, *ci* (sau: *dar* *) (...) *și* __
		succesiunea	*la început* (sau: (*mai*) *întîi*; *în primul* (*al doilea* etc.) *rînd*) __, *apoi* __
		consecința	*de ce* __ *de aceea* (sau: *d(e)-aia*) __ **[4]** *cît* __ *atît* * *cu cît* __ *cu atît* __ *

Elementele corelate formează un tot, putînd fi introdus la rîndul lui de o singură conjuncție de subordonare: *Fiind însă că d e c e are cineva mai multă minte d e - a i a nu se poate hotărî așa de grabă să-și lege capul pe o viață întreagă, tînăra* [. . .] *îl rugă să-i îngăduie măcar două-trei zile să se mai gîndească* [5].

Există și elemente corelate în care nu conjuncțiile determină expresia (*cum te văd și cum mă vezi* — exprimînd certitudinea, dată, cel puțin la originea expresiei, de simțurile proprii; *tună și fulgeră*) [6].

1 *M a i nu vrea, m a i se lasă* (M. E m i n e s c u, *Luceafărul*, în: id., *Opere*, vol. I, p. 175).

2 *D e m-a da, d e nu m-a da, peste noapte mi-i fura* (C r e a n g ă, ap. G. C ă l i n e s c u), *Ion Creangă (Viața și opera)*, p. 269).

3 S-ar putea face o apropiere între aceste forme corelative și formele corelative *care, cine* (facultativ declinabile, eventual — în asemenea situații — precedate de prepoziții) __, *acela* (declinabil, eventual precedat de prepoziție, în raport de cerințele propoziției pe care o introduce) __.

4 *Nimica, domniță, nu dovedește mai bine că are cineva duh decît credința că nu cam are; așa-i darul ăsta: d e c e - l ai mai mult, d e - a i a ți se pare că n-ai de ajuns, și d e c e - l ai mai puțin, d - a i a ți se pare că nu-ți mai trebuie de loc* (I. L. C a r a g i a l e, *Făt-Frumos cu moț în frunte*, p. 350—351). Aici corelativele corespund cu componentele dialogului: — *De ce* [...]? — *D(e)-aia* (răspuns de formă, în realitate refuz de răspuns).

5 *Ibid.*, p. 352.

6 V. și Ștefan M u n t e a n u, *Perioada*, în: Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice, 2, 1964, p. 231—239.

CAPITOLUL XI

Abstractizări superioare categoriilor gramaticale

§ 154. Generalități. Puterea de abstractizare a omului a evoluat, depășind uneori nivelul existent în momentul în care a fixat una sau alta dintre categoriile gramaticale. Există așadar categorii logice superioare celor concretizate prin categoriile gramaticale.

Prezint în această diviziune un procedeu de a exprima aceste categorii, poate cel mai comun, acela de a le numi prin acea abstractizare inferioară care — rațional — a apărut cea dintîi.

§ 155. Abstracția de persoană. Persoana I + persoana a doua + persoana a treia (omnipersonalul) sau persoana I cu una dintre celelalte două persoane se exprimă prin persoana I.

Astfel, *noi* poate însemna pluralul lui „eu" (*Pen-tru pa-ce lup-tăm noi !* — lozincă scandată în colectiv), dar și „eu și tu" (*Cînd mergem la el ?*), „eu și el" (*Te-am vizitat împreună*), „eu, tu și el", în general o prezență a persoanei I (*Noi, oamenii, am ajuns în lună*).

Persoana a doua + persoana a treia se exprimă prin persoana a doua.

Astfel, *voi* poate însemna pluralul lui „tu" (*Cînd mai ne vizitați ?*), dar și „tu și el" *Ia-l și veniți la mine !*), niciodată însă „tu și eu"

(Comp.: GLR_1 I, § 161; GLR_2, § 142.)

Pe baza acestor reguli s-ar putea ușor distinge între înțelesul „impersonalului" exprimat prin persoana I plural și înțelesul „impersonalului" exprimat prin persoana a doua singular (GLR_1 I, § 235, al. 6, 3—4 și al. 4, 2—3) [1].

În lipsa unui corespondent lingvistic pentru impersonal, se folosește persoana a treia — reflexivă, pentru verbele personale — (GLR_1 I, § 235, al. 5 și al. 6, 1—2); impersonalul nu este un omnipersonal decît în mod virtual.

(Vezi și GLR_1 II, § 114—115 [2].)

1 O prezentare structuralistă a tuturor acestor forme, fără luarea în considerație a diferențelor de înțeles, la Liliana Ionescu, *Generarea construcțiilor cu subiect determinat*, în: St. cerc. lingv., 18, 1967, p. 413—434.

2 De asemenea, Iordan ș.a., *op. cit.*, p. 239.

§ 156. Abstracția de număr. Singularul + pluralul (omninumeralul, necantificatul) se exprimă prin singular, fără „articol nehotărît" (care, în realitate, hotărăște numărul), fără adjectivul *un*.

Scanned with OKEN Scanner

În Gramatica Academiei se dau exemplele: *În țeara f r a n ț u z u l u i* (GLR$_1$ I, § 115); *Produfurile făcute în ghețușul verzui, ca să poată răsufla p e ș t e l e* (*ibid.*); *Leșii, văzînd că s-au strîns atîta o m* (*ibid.*); *De unde s-a strîns atîta m u s c ă?* (*ibid.*, § 71); aceste exemple în formă singulară nu trebuie însă interpretate ca avînd înțeles plural, ci înțeles omninumeral.

Fără dublu înțeles mi se par mai ales situațiile în care lipsește și articolul hotărît. În *Peste vîrfuri trece l u n ă*, Eminescu nu a urmărit numai o rimă, ci și redarea unei impresii de necantificare, de neconturare, de nedespărțire a lunii de ambianță, care e plină de „lună“ [1]. Tot astfel se poate explica de ce negativul nu se articulează (v. GLR$_1$ I, § 139).

Oricum, nu se pot pune pe același plan întrebuințarea singularului pentru plural și întrebuințarea pluralului pentru singular (comp.: GLR$_1$ I, § 71)

1 În sens asemănător, și Radu I. P a u l, *Flexiunea nominală internă în limba română*, București, 1932, p. 72—73.

§ 157. Abstracția de gen. Masculin + femininul, adică nedeterminarea deosebirii de sex (cînd planul gramatical e derivat: a deosebirii de gen), se redă în cadrul „genului personal“, prin masculin.

Astfel, *ei* poate însemna „mai mulți « el »“ (*e i s-au însurat*), astfel cum *ele* înseamnă „mai multe « ea »“, dar poate însemna și „(mai mulți) « el » și (mai multe) « ea »“ (*e i se luară în căsătorie*).

Observație. Predominarea genului masculin fiind regula, va fi logic să se numească specia (animală) prin numele masculin (masculin: *om*; feminin: *femeie*; specie: *om*), cu următoarele excepții: *a)* numele masculin derivă din numele feminin (masculin: *vulpoi*; feminin și specie: *vulpe*); *b)* forma masculină subliniază caracterul sexului (*mascul, bărbat*) sau caracteristice proprii masculilor speciei (masculin: *trîntor*; feminin și specie: *albină*).

§ 158. Demonstrativul abstract. Demonstrativul de apropiere + demonstrativul de depărtare, respectiv demonstrativul abstract (pur), se exprimă prin demonstrativul de depărtare, de aici de altfel și explicarea formării articolului *cel* din demonstrativul *acel*, articol al cărui înțeles nu mai păstrează nici o legătură cu gradul de depărtare. Exemple: *C e i ce rabdă jugul ș-a trăi mai vor . . .* [1]; *A c o l o unde-s nalți stejari . . .* [2].

1 D. B o l i n t i n e a n u, *Daniil Sihastru*, în: id., *Opere alese*, I, ediție îngrijită și studiul introductiv de *Dan Costa*, [București,] ESPLA, [1955,] p. 146.

2 Ioan N e n i ț e s c u, *Țara mea*, în: id., *Pui de lei*, poezii eroice și naționale, ed. 2, București, Ig. Haimann, 1891, p. 94.

§ 159. Abstracția de timp. Prezentul + perfectul + viitorul (p e r m a n e n t u l, n e t e m p o r i z a t u l) se exprimă prin prezent (numit, în această întrebuințare, prezentul gnomic — GLR$_2$, § 225, 4, b): *Triunghiul a r e trei laturi.*

§ 160. Exprimarea totului. Totul se poate exprima cu opuse legate prin *și*: [. . .] *că dumnealui f a c e și d r e g e, că umblă a ș a și p e d i n c o l o* [1]; sau legate prin corelativele de tipul *de la — la —*: [. . .] *a dat*

Scanned with OKEN Scanner

poruncă Dardarot [. . .] *să s-adune dinainte-i diavolii de la mare pînă la mic*[2], *de la un capăt la altul*; tot astfel: *din fir a păr*.

Uneori aceasta poate însemna totul într-un cadru restrîns, de exemplu în cadrul a ceea ce e lipsit de valoare: *a spus verzi și uscate*.

Sau poate însemna, dimpotrivă, nesiguranța, nimic: *L-a înșelat la început soacră-sa, nu i-a dat zestrea făgăduită — el a zis și n-a prea zis ceva*[3].

1 I. L. Caragiale, *Kir Ianulea*, p. 225.
2 *Ibid.*, p. 217.
3 Id., *Cănuță, om sucit*, în: id., *Opere*, I, p. 136.

§ 161. Exprimarea indiferenței. Indiferența se exprimă prin opuse legate direct (*— Ești pentru sau contra? — Sînt pentru-contra; — Ce mai faci? — Ceac-pac; Crap necrap, nu se poate cocoană! am pornit hîrtie, s-a isprăvit*[1]; *De ce, de ne-ce nu voi să merg*[2]; [. . .] *acel musafir să nu fie localnic din Bagdad, ci un străin* [. . .] *pe care să-l poată trimite pe-aci încolo după ce l-au găzduit frumos o noapte*[3]), prin conjuncții sau corelative disjunctive (*mai mult sau mai puțin; nici să-l văd, nici să nu-l văd* (sup., § 36, nota 11); *De-o fi una, de-o fi alta. . . . Ce e scris și pentru noi* [. . .][4]; *Și spunînd, și nespunînd, viața merge înainte*).

Există și cuvinte speciale pentru a exprima indiferența: *ceva* (cu posibilitatea precizării prin adjectiv: *ceva regal*[5]), *cine știe ce* (*Doi amici* [. . .] *vorbesc încet despre cine știe ce*[6]), *nu știu ce* — egal de aplicabile pentru nume sau propoziții; *careva*, pentru nume; *cineva* sau *nu știu cine*, pentru persoane; *Cutare* (cu variantele: *Cutărică, Cutăriță, nea Cutare*) — persoană indiferentă, dar aparent numită (am sugerat ortografia cu inițială majusculă, ca și span. *Fulano*); iar ca vocativ — în ultima vreme — *acesta*: *Bă, acesta! Tu cîine din blîndul foburg Străulești*[7] (v. și tabelul 4).

Indiferența subiectului și a complementului direct, dintr-odată, se exprimă prin *cine ce*: *Cine ce treabă are?*[8]

Partea indiferentă dintr-un context reprodus se înlocuiește prin formule mai mult sau mai puțin literare ca: *etcetera* (< lat. *et caetera*; eventual repetat), *și celelalte* (presc.: ș.c.l.), *așa și pe dincolo, la — la — la* (total neliterar), *puncte-puncte* (livresc, omisiunile din citate — care uneori nu exprimă indiferența, ci indecența, urma unei cenzuri etc. — consemnîndu-se prin puncte de suspensie).

Într-un context dat, indiferența poate avea, ca înțeles, limite: *Îi spunea* [. . .] *că ăla ți-a zis așa și i-ai răspuns așa; că pe aia ai strîns-o de mînă* [. . .] *și cîte alte ponosuri* [. . .][9].

1 I. L. Caragiale, *Cănuță, om sucit*, p. 137.
2 Id., *O noapte furtunoasă*, p. 22.
3 Id., *Abu-Hasan*, p. 256. Pentru sensul lui *încoace și încolo, de colo pînă colo, ici (și) colo*, v. Dragomirescu, *op. cit.*, p. 409.
4 M. Eminescu, *Scrisoarea III*, în: id., *Opere*, I, p. 146.
5 I. L. Caragiale, *Idilă*, în: id., *Momente și schițe*, vol. II, p. 155.
6 Id., *C.F.R.*, p. 314.
7 Alexandru Andriţoiu, *Podul de lîngă cîine*, parodie [...], în: România literară, [2,] nr. 11, 19 dec. 1968, p. 31.
8 I. L. Caragiale, *Păcat ...*, p. 47.
9 Id., *Kir Ianulea*, p. 224—225.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL XII

Repetiţii şi simplificări

§ 162. Repetiţiile în general. Uneori se repetă terminaţiile (repetiţii numite redundanţe), uneori cuvintele. Posibilitatea şi, chiar, obligativitatea repetiţiei sînt justificate de grija de a realiza comunicarea (susceptibilă de greşeli), de cerinţe estetice (*casei noastre*, nu *casei noastră*).

În principiu repetiţia e condamnată (*damele* [. . .] *îmi ziceau: domnule Iancule* [1]).

Ea devine necesară, cînd se reia o legătură (*regulamentul s-a modificat cu acordul comisiei şi al preşedintelui, comisie care a contribuit esenţial la definitivarea acelui regulament* — nerepetarea substantivului *comisie* ar fi legat atributiva de substantivul vecin, de *preşedinte*), cînd se rezolvă o ambiguitate.

Ea se consideră utilă cînd reaminteşte cititorului elementul în discuţie (*comisia, avînd în vedere solicitarea lucrătorilor de la secţia de montaje, comisia zic, a propus modificarea regulamentului*).

[1] I. L. Caragiale, *O conferenţă*, în: id., *Opere*, II, p. 135.

§ 163. Goala şi dubla negaţie. Paranteză despre negaţie. În afara numelor pozitive (*om*) şi negative (*neom*), în afara propoziţiilor sau frazelor afirmative (*afirm*) sau negative (*nu afirm*), în afara dublei negaţii (indiferent dacă una sau alta dintre negaţii se face sau nu printr-un termen negativ) care dă o afirmaţie:

De, par'că-par'că ***n****-aş zice b a* ... [1]

Se înţelege că ***n****-am l i p s i t a profita de graţioasa invitaţiune* [2]

Să n u ne dăm î n a p o i [...] *pentru a ne îndeplini datoria de patrioţi!* [3], unde *să ne dăm înapoi* e negativa îndemnului (de a ne îndeplini datoria de patrioţi)

N u mă pot r e ţ i n e de a spicui (iar nu: *de a nu spicui*) ... „spicuiesc" ...

N u sînt ***in****egale* „sînt egale"

De n e t ă g ă d u i t „de adeverit"

N u f ă r ă ajutor „cu ajutor"

(v. şi GLR$_2$, § 473, obs.),

şi în general în afară de succesiunea de negări, care, teoretic, poate merge la infinit (astfel, negaţiile de primul grad *nu e frumos* sau *e nefrumos* se neagă, readucîndu-se la afirmare, prin *nu e nu e frumos*, mai literar *nu e adevărat că nu e frumos*, şi *nu e nefrumos*; gradele următoare constituindu-se, tot astfel, prin precedarea repetată a uneia dintre formele: *nu e, nu e adevărat că, ne* —),

Scanned with OKEN Scanner

ne apar o serie de forme negative al căror înțeles cere un comentariu, o evaluare logică:

1° În exemplele:

Să n u ne dăm înapoi d e l a n i m i c pentru a ne îndeplini datoria [...] [3]
[...] *Să dormi trei sute de ani de aci-ncolo f ă r ă să te mai supere n i m e n i c u n i m i c* [4]
[...] *Fără cultură o țară n u poate-nsemna n i m i c a* [5]
N i c i slugile, n i c i frățiorul **n**-*au putut afla n i m i c a* [...] [6]
N i c i vorbă **n**-*a fost la judecată despre popa, despre capul și gazda tîlharilor* [7]
Să n u lipsească n i c i unul!,

negația generală — *nu* în nucleul propoziției, *fără* în introducerea propoziției — reflectează obligatoriu (formal) negațiile *nici, nimeni* sau *nimic* (una sau mai multe), tot astfel cum s-ar fi întărit opusele lor afirmative: *să ne dăm înapoi* (*de la tot*) — *să te supere* (*toți*) — *cu cultură . . . înseamnă totul* — *și slugile și frățiorul au putut afla* (*totul*) — (*mereu*) *a fost vorba la judecată despre . . .* — *să fie prezenți* (*toți*).

Între cele două serii de formulări (*Să nu lipsească nici unul — să fie prezenți toți*) există o serie intermediară (*unul să nu fie lipsă — unul să fie lipsă* etc.), a cărei formă negativă e susceptibilă — după felul cum e pronunțată — de două înțelesuri: „(cel puțin) unul să fie prezent" (înțelesul opus al lui *unu să fie lipsă*) și „să nu lipsească nici unul", *să nu fie lipsă careva*: *Unul să nu fie lipsă, că-i scurtează coada și-i lungește urechile* [8] etc. (pentru înlocuirea negației cu pronume sau adjective pronominale pozitive nehotărîte, v. și GLR_2, § 486).

Întărire este și construcția adjectivală *fără nici un*, flexibilă și pronominalizabilă (*fără nici unul*): *f ă r ă n i c i o floare* = *fără floare*.

2° În răspunsurile de tipul *N u, n u am fost* se răspunde cu două propoziții negative, din care a doua întărește și eventual detaliază pe prima.

3° Din ultimul citat (*Unul să nu fie lipsă, că-i scurtează coada* [. . .]) se mai observă că ipoteza neexecutării imperativului (negație) e subînțeleasă de însăși amenințarea; formularea completă ar fi trebuit să menționeze și această ipoteză contrară: [. . .] *că — de n u* (sau: *în caz c o n t r a r*) *îi scurtează coada . . .*

4° Uneori conținutul afirmativ și cel negativ se compensează astfel încît rezultanta e negativă sau pozitivă independent de numărul termenilor pozitivi sau negativi (compară propozițiile *5—3=2* și *3—5=—2*).

Alteori variația de la minus la plus se face prin atribut, astfel încît, la aceeași realitate, predicația e pozitivă sau negativă în funcție de atribut: *destul* (= *suficient*) *de abil pentru a reuși* înseamnă *prea abil pentru a n u reuși*; se mai poate întîmpla ca tocmai gradul de intensitate pozitivă al atributului să ducă la un rezultat negativ: *prea abil pentru a-i reuși acest lucru grosolan*.

5° Natura unor cuvinte poate face ca ele să nu aibă negații (astfel, *cîte un, vreun* — v. sup., § 113) sau, dimpotrivă, să aibă două (rînduri de) negații, respectiv o negație bivalentă: *neunu* înseamnă deopotrivă „mai mult de unu" și „mai puțin de unu"; tot astfel — spre deosebire de *prețuit*, cu un singur înțeles (mă refer numai la cel de „estimabil") — *neprețuit* sau *fără preț* poate califica fie ceea ce nu are nici o valoare, fie ceea ce are o valoare superioară valorii de schimb, superioară posibilității de evaluare.

Scanned with OKEN Scanner

6° Tot logice sînt și distincțiile dintre ceea ce afirmă și neagă propoziția și ceea ce se afirmă și se neagă despre situații în afara conținutului principal. Aici am putea vorbi nu numai de *ba* (sup., § 36), ci și de *mai* cu negativele sale, de tipuri diferite, *nu mai* și *numai*.

Astfel, în *mai ai abateri*, *mai te laud* etc., *mai* informează, alături de predicația de bază (*ai abateri*): *a)* fie că, în trecut, de asemenea, *aveai abateri* (deci, aici: *mai ai abateri* = *încă ai abateri*), în care situație: predicația de bază (redată prin prezentul *ai abateri*) o neg prin *nu mai* (*nu mai ai abateri*), iar predicația suplimentară (redată prin *mai*) o neg prin *numai* (*numai* (*acum*) *ai abateri* — adverbul de timp *acum*, facultativ, are rolul de a preciza exclusivitatea aplicației timpului prezent pentru prezent; cu alte timpuri verbale mai precise, un asemenea adverb nu ar mai avea utilitate); *b)* fie că, în prezent, ai și bune purtări (deci aici: *mai ai abateri* = *ai și abateri*), în care situație: predicația de bază (abaterile) o neg prin *numai abateri n-ai* (dar nu și cu topica *n-ai numai abateri*, care — obiectiv — are același sens cu *mai ai și abateri*), iar predicația suplimentară (*mai*, respectiv bunele purtări) o neg atît prin *ai numai abateri*, cît și prin *numai abateri ai*.

Dar dacă *mai ai abateri* se poate înlocui cu *încă ai abateri* („ai avut abateri" + „ai abateri"), negarea lor dă opuse: *nu mai ai abateri* înseamnă „ai avut abateri" + „nu ai abateri" în timp ce *încă nu ai abateri* înseamnă „nu ai abateri" + „vei avea abateri". Așadar afirmația și negația nu au totdeauna efecte similare.

Să ne oprim acum la *numai*.
Din seria de exemple:

(1) *Observ subiectul propoziției*
(2) *Observ numai subiectul propoziției*
(3) *Nu observ subiectul propoziției*
(4) *Nu observ numai subiectul propoziției,*

se observă că propozițiile (2) și (4) au cîte două înțelesuri, după cum *numai* se referă la termenul ce-l precede (verbul):

(2a) *Observ numai subiectul propoziției, fără să iau atitudine,*
(4a) *Nu observ numai subiectul propoziției, ci iau și atitudine,*

sau la termenul ce-i urmează (complementul direct):

(2b) *Observ numai subiectul propoziției, nu și (celel)alte părți de vorbire*
(4b) *Nu observ numai subiectul propoziției, încolo observ toate celelalte părți ale ei.*

Pentru a evita ambiguitatea (fac abstracție că aceste două înțelesuri se pronunță deosebit, deosebire care ar putea atrage și o diferențiere ortografică), propun ca să nu se folosească *numai* decît înaintea termenului la care se referă, ceea ce ar duce la forme distincte, fără trebuința explicitării:

N u n u m a i observ subiectul propoziției (pentru înțelesul (4a));
N u observ n u m a i subiectul propoziției (pentru înțelesul (4b)).

(Pînă la definitivarea unei asemenea reguli, nu ne-ar rămîne decît să recurgem la cele mai variate soluții topice, ca de pildă: *Nu observ subiectul propoziției numai* (pentru înțelesul (4b)).

Scanned with OKEN Scanner

Dar propoziția (4) are și un al treilea înțeles:

(4c) *Nu observ numai subiectul propoziției, ci și (celel)alte părți.*

Se observă că, în acest al treilea înțeles, propoziția (4) nu mai e negativă, ci pozitivă: ea atestă că subiectul propoziției se observă, negația avînd aici sensul de a extinde caracterul pozitiv al propoziției și asupra unor virtuale complemente directe. Aici consider că e nu o anomalie gramaticală, ci o topică greșită, cea logică fiind:

Observ n u n u m a i subiectul propoziției.

Evident, și topica *numai nu* are înțelesurile ei proprii.

Mai e de amintit identitatea de înțeles dintre *Observ n u m a i subiectul propoziției* și *N u observ d e c î t subiectul propoziției*, prima propoziție avînd formă pozitivă, a doua negativă În această întrebuințare, *decît* se construiește numai cu propoziții negative: *N u te dau Florică, d e c î t după fata de potriva ta*[9].

7° Afirmația poate avea o formă negativă și invers: *spun nu, neg*; *e necesar să meargă una cu alta = nu poate merge una fără alta.*

Cînd realitatea permite mai mult de două posibilități, negația (*nu afirm, nu neg*) nu înseamnă neapărat opusul (*contrazic, întăresc*), ci poate însemna și o a treia poziție (*nici nu neg, nici nu afirm*).

(V. și sup., § 129, raportul dintre *se poate, este* și *trebuie*.)

Uneori două forme opuse nu se comportă similar cu contextul: compară *această teorie g e n e r e a z ă centrismul* cu *această teorie d e g e n e r e a z ă în centrism.*

Pentru cunoașterea aspectelor contradictorii, trebuie analizat și conținutul lexical.

8° Este posibilă o negație parțială, astfel cea introdusă prin conjuncția adversativă (sup., § 152).

9° Uneori adjectivele sau adverbele, care — în principiu — precizează numele, respectiv propoziția, pot prezenta aspecte negative care să le atingă esența (*soldat î n v i n s, falsuri f a l s e; a cînta fals*).

10° Vorbirea afectivă are mijloace suplimentare de redare a negativului. Astfel, în forme de tipul: *Aș, ți-ai găsit! Țircădău ș i om de treabă!*[10] se neagă cu ajutorul lui *și* (avînd practic înțelesul lui „nu e"). Explicitat: „Cum ar putea sta alături numele Țircădău și atributul om de treabă!", iar enunțiativ: „Țircădău numai om de treabă nu e".

În vorbirea afectivă, interogativa pozitivă poate avea sens de enunțiativă negativă, iar interogativa negativă de enunțiativă pozitivă — presupunînd intonația egală (dezvoltat în GLR_2, § 474).

(Pentru echivalențe între indicativul pozitiv și conjunctivul sau condiționalul negativ, sup., § 131.)

11° Uneori limba înregistrează o contradicție aparentă, ca urmare a trecerii de pe un plan pe altul, cel nou negînd pe cel vechi: *N u cu v i n, cu otravă-l cinstise*[11].

12° Cu ajutorul unor negații se pot exprima și n e c u n o a ș t e r e a (*Ce socoteală s-o fi făcut în capul cel mic cît un bob de mac, n u se*

poate spune [12]), inutilitatea (*De prisos să mai spunem ce și-au spus a doua zi 1 aprilie, dis-de-dimineață* [. . .] [13]) etc.

13° Excepțional, mai ales în exclamații și în vorbirea afectivă, forma afirmativă are același înțeles cu forma negativă: *Cîte i s-au întîmplat! = Cîte nu i s-au întîmplat!; să vedem dacă (nu) au ieșit la tragere aceste lozuri; nimeni nu tăgăduiește că această teorie (nu) ar constitui o negare a vechii teorii; fără nici un(ul) = cu nici un(ul).*

(Pentru identitatea dintre *în ruptul capului* și *nici în ruptul capului*, ambele construite cu predicații negative, v. GLR_2 § 486, obs.)

Personificarea unei negații care cere predicație negativă (sup., 1°) ar putea îndemna pe poet să folosească un predicat afirmativ: *Nici un dor adie amurg* [14]; neputința gramaticală de a se exprima alternativa (căci o negare a predicatului ne-ar întoarce la înțelesul de plecare) mărește valoarea poetică a unei asemenea forme — rămînînd la îndemînă pentru cerințele logice alternanța *Lipsa dorului adie* (respectiv *nu adie*) *amurg*.

1 I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*, p. 278.
2 Id., *Bacalaureat* în: id., *Opere*, II, p. 33.
3 Id., *Răsplata jertfei patriotice*, p. 143.
4 Id., *Kir Ianulea*, p. 243.
5 Id., *Inițiativă*, în: id., *Opere*, II, p. 177.
6 Id., *Kir Ianulea*, p. 225.
7 Id., *În vreme de război*, p. 170.
8 Id., *Kir Ianulea*, p. 216.
9 Id., *Mamă ...*, p. 153.
10 Id., *O noapte furtunoasă*, p. 10.
11 Id., *Păcat ...*, p. 43.
12 *Ibid.*, p. 31.
13 Id., *1 Aprilie*, în: id., *Opere*, I, p. 252.
14 Gafton, *op. cit.*, p. 7.

§ 164. Repetări cu schimbarea semnificației și opuse cu aceeași semnificație. Uneori repetiția — mă refer la cea tautologică (GLR_2, § 958—961) — are și alte sensuri decît simpla repetare; ea poate include o gradare sau o corectare (*Ah! de ce nu mă face Dumnezeu pe mine calif o zi măcar, numai o zi!* [1]), ea poate trece o exprimare subiectivă într-alta obiectivă sau de autoritate (*Dacă n-a văzut omul, n-a văzut, zice altul* [2]), ea poate realiza construcții (*Viața curge cît curge și pe urmă stă; dar apa curge mereu* [. . .] [3] — sup., § 39, 10°). Pentru corelarea cu același cuvînt, sup., § 129.

Invers, cuvinte cu semnificație opusă, ajung să aibă aceeași semnificație: *Eram ș-așa indispus de neodihnă* [4] poate fi exprimat: *Eram și* (sau *chiar*) *altfel indispus de neodihnă* etc. (V. și sup., § 163, 9° și 13°).

1 I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*, p. 260.
2 Id., *Kir Ianulea*, p. 233.
3 Id., *Calul dracului*, p. 245.
4 Id., *Grand Hôtel „Victoria Română"*, p. 74.

§ 165. Întărirea. De regulă, întăririle se exprimă prin cuvinte sau locuțiuni speciale: *eu, tu*, și formele accentuate ale pronumelui de persoană în genere pentru nume; *ce sînt, ce ești* etc. — pentru atribuiri *(pughibale spurcate*

Scanned with OKEN Scanner

ce sunteți! [1]; [...] *ca un stăpînitor al credincioșilor ce sunt, îți poruncesc să mi-l cînți* [...] [2]; *de fel* sau *de loc*, ca locuțiuni adverbiale — pentru propoziții negative; *cu tot* — pentru atribute și complemente introduse prin *cu* (*în pămînt n-ar putea intra un călăreț cu cal cu tot* [3] — singurele cazuri în care prepoziția *cu* este însoțită de nume nearticulate); *și mai multe nu* — generală ([...] *s-a repezit și-a îmbrîncit-o, dînd-o de perete s-o strivească și mai multe nu* [4]); *care va să zică* — pusă de Caragiale în gura senililor, bețivilor etc. (*Așa? care va să zică, la pensii care va să zică!* [5]); *așa* — pentru interogative (*Și zici că te-am încărcat cu zece zile de prașilă măi Ioane, așa?* [6]), alături de „adverbele" care introduc interogativele (sup., § 36); (*h*)*ai*(*de*) și *ia* pentru imperative (*Aide nu te mai uita așa la mine* [7]; *Ia dă-mi-le, mă-nțelegi, la discreție, să stau eu cu dumnealor în* tête-à-tête *la secret . . . Să vezi cum scot biletele . . .* [8]) — sup., § 36.

Întărirea se mai poate realiza prin procedee de limbă curente: *a)* prin repetarea aceluiași cuvînt, uneori diminutivizat (*adevărul gol-goluț*), alteori absolutizat (*Ne uităm atent cînd la stînga, cînd la dreapta, pînă ne încredințăm că nici o idee mai cu lipici nu ne pîndește de nicăieri și traversăm micul ecran numai cînd sîntem siguri, dar absolut siguri, că vom fi uitați înainte de a fi văzuți* [9]); sau prin repetarea aceleiași idei cu alte cuvinte — repetarea pleonastică (*de bună voie și nesilit de nimeni*), repetare uneori admisibilă, de exemplu cînd după o formulare abstractă se dă o formulare concretă corespunzătoare (*da' apa curge mereu de cînd lumea și cît lumea* [10]); *b)* printr-un cuvînt al cărui înțeles implică întărirea, ca *absolut, adevărat, hotărît* (*lucru*), *sigur*, ca adverb (*asta este datoria d-voastră de publiciști imparțiali, dacă sunteți adevărat la înălțimea misiunii d-voastră atît de frumoase* [11]) sau ca („adverb") predicativ ((*Cu*) *adevărat că . . .*, *Sigur că . . .*, *Cu siguranță că . . .*); sau printr-o propoziție cu același înțeles (*s-a hotărît* [12]); *c)* prin absolutizarea ideii: *Mai adevărat nu se poate, prea luminate stăpîne, a răspuns tînăra; e atît de adevărat, că noi rămînem toți pe gînduri văzînd că Strălucirea Ta se miră de asta . . .* [13]; *d)* prin mențiunea imposibilității de a putea spune altceva: *că nu putem pentru ca să zicem alt decît că e o persecuțiune* [14]; *e)* prin mențiunea vorbitorului că nu e loc de îndoială: *Prea cinstite domnule, nu mă îndoiesc cîtuși de puțin că, nu numai așa, doar ca om politicos, îmi arăți atîta bunăvoință* [15]; *f)* prin mărturisirea vorbitorului că are intenția de a spune adevărul: *Nu știu ce-i fi gîndind dumneata; dar, după mine, drept să-ți spun, omul care urăște vinul, vrînd să se arate înțelept, nu-i înțelept de loc* [16]; *g)* prin declarația vorbitorului că elimină subiectivismele: *știu destule limbi străine — încai despre a rumânească, pot zice, fără să mă laud, că o știu cu temei* [17]; *h)* prin invocarea propriei autorități: *Dacă-ți spun eu că doarme* [18]; *i)* prin punerea unei chezășii: *Să mor dacă înțeleg ceva!* [19] (tot astfel: *Pe cît că . . .?*); *j)* prin invitarea interlocutorului de a lua enunțul care urmează drept adevăr: *Să știi tu că place la toată lumea!* [20]; *k)* prin invitarea interlocutorului de a spune negativa: *Ce are a face Morala cu cariera de avocat, pe care tînărul vrea să o îmbrățișeze? . . . Ba nu, spune d-ta!* [21]

1 Creangă, *Amintiri din copilărie*, p. 35.
2 I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*, p. 271.
3 Id., *La conac*, p. 220. V. și Rita Chiricuță-Marinovici, *Regimul contextual al locuțiunilor adverbiale* de tot *și* cu totul, în: Cerc. lingv., 12, 1967, p. 227—233.
4 I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*, p. 272. Tot astfel: *nu alta, nu altceva*.
5 Id., *Petițiune*, p. 39.
6 Id., *Arendașul român*, p. 109.
7 Id., *La hanul lui Mînjoală*, p. 141.
8 Id., *Două loturi*, în: id., *Opere*, I, p. 155.
9 Ecaterina Oproiu, *Din nou despre publicitate*, în: Contemporanul, nr. 1184, 27 iun. 1969.
10 I. L. Caragiale, *Calul dracului*, p. 245.
11 Id., *Inițiativă*, p. 172.
12 Coșbuc — ap. Dragomirescu, *op. cit.*, p. 409.
13 I. L. Caragiale, *Abu-Hasan*, p. 265.
14 Id., *O zi solemnă*, p. 264 (frază atribuită lui Leonida Condeescu, primarul Mizilului; corect, în limbă modernă: fără *pentru*; în loc de *alt*: *altceva, într-altfel*; *persecuție*).
15 Id., *Abu-Hasan*, p. 259. Alte formule, în afară de *nu mă îndoiesc* (*cîtuși de puțin*) *că*: *nu încape vorbă că, nici vorbă că*.
16 *Ibid.*, p. 258.
17 Id., *Kir Ianulea*, p. 222.
18 Id., *O făclie de Paște*, în: id., *Opere*, I, p. 64.
19 Id., *Abu-Hasan*, p. 265.
20 Id., *Ion...*, p. 161.
21 Id., *Bacalaureat*, p. 32.

§ 166. Simplificări. Ca prim fel de simplificare, amintesc coordonarea termenilor de aceeași condiție sintactică (nume și grupări nominale; propoziții etc.) în raport de un termen comun (sup., § 150—153), termen care — de obicei — reclamă un anumit acord cu cele dintîi (sup., § 115, 155 etc.) [1].

Cînd se leagă două grupe nominale în care substantivul e același, substantivul se repetă dacă e nedeterminat și se poate simplifica dacă e determinat (*de la cultură extensivă la cultură intensivă*), prin înlocuirea celui de-al doilea (al treilea etc.) substantiv cu pronumele (sau articolul) corespunzător (*de la o cultură intensivă la una extensivă*; *de la cultura intensivă la cea* (sau *aceea*) *extensivă*). Pentru numerale — a căror exprimare se complică și prin aceea că determinarea cantitativă poate apărea o dată ca adjectiv al grupului nominal, iar altă dată ca substantiv (regent al) grupului — simplificarea este mai mare: *un ceas sau două, douăzeci de oameni sau șaisprezece, un om și jumătate*.

Legarea a două grupe nominale în care atributul este același se poate simplifica, prin nerepetarea atributului, dacă substantivul ce ar fi lăsat fără atribut — prezintă o diferență de formă după cum i se dă sau nu o determinare prin atribut, ca în exemplul *între oferta și cererea de mărfuri* (aici, atributul se consideră și pe lîngă *oferta*; într-altfel, acest substantiv ar fi fost nearticulat, pentru că urmează unei prepoziții cu acuzativul — alta decît *cu*, *și cu*, *de-a*).

Cînd termeni identici nu au aceeași condiție sintactică, ei nu pot fi reduși la unul, ci cel mult repetați (de la al doilea) printr-o formă demonstrativă: *Unitatea beneficiară adresîndu-se Grupului 4 Instalații, aceasta a confirmat plata taxei de transport*. Această reducere parțială are loc, după cum se vede din exemplu, chiar cînd al doilea termen (cel de înlo-

Scanned with OKEN Scanner

cuit; în exemplul nostru — subiectul propoziției principale) are o importanță mai mare decît primul (complementul propoziției secundare).

Cînd, la mai multe propoziții, numai verbul e comun, simplificarea are loc prin omiterea verbului la a doua propoziție (și următoarele): *Nu uitați niciodată că stăpîn e s t e împărăția, iar împăratul slugă* [2], tolerîndu-se omiterea chiar cînd diferă persoana și numărul ([. . .] *și-o i a u la fugă spre pîrleaz . . . Ei după mine* [3]), numărul și modul (*Împărăție s ă f i e că-mpărați destui!* [4]) etc.

Alteori verbul poate fi subînțeles ([. . .] *așa cum se cuvine: ăl mai mic la ăl mai mare . . .* [5]), mai ales la imperative, cînd verbul ar fi avut numai rolul de îndemn, suficient de exprimat prin exclamație: *pe el!, pe ei!*, cu femininele respective, și — mai general — *pe lucru!* înlocuiesc fericit cea mai largă formă verbală tranzitivă de imperativ: *P e e l, Mișka!* [6]

Pentru alte reduceri verbale, în special ale verbelor *a fi* și *a avea*: sup., § 128b.

Amintesc aici reducerea formelor verbale personale prin formele verbale impersonale corespunzătoare (sup., § 131), care uneori includ și înțelesul conjuncției (de exemplu a conjuncției *ci*, în cazul gerunziului cu sens adversativ): *Cel discutat nu avea (are) o formație universitară, ci e r a (e s t e) un autodidact — Cel discutat nu avea (are) o formație universitară, el f i i n d un autodidact* [7].

Unele expresii se simplifică prin mijlocul topicii: *atît timp cît = cît timp*.

O reducere excesivă apare în stilul telegramelor [8].

1 Acord cu totalitatea termenilor specifici (corelare copulativă), acord cu fiecare termen specific în parte (corelare disjunctivă), acord cu termenul vecin (*un izvor sau două = unul sau două izvoare*) — justificat logic în cazuri de tipul *viața și dezvoltarea în perspectivă a țării noastre* (în loc de *ale*) pentru că, fără al doilea nume (grup nominal), nu ar fi fost nevoie de *a (viața țării noastre)*, dar total nejustificat în forme de tipul *este vorba de producție a l cărei nivel și structură s î n t discutate și determinate rațional pe scara ansamblului* (unde era necesar *ale*).

Coordonarea poate avea loc față de un predicat comun, ducînd la unirea mai multor propoziții, și invers: dînd mai multor predicate un subiect sau un complement comun (predicat multiplu); v. D u m i t r a ș c u, *op. cit.*, p. 59—64.

Pentru coordonarea atributelor și complementelor, v. și Ioana D i a c o n e s c u-P r i o t e a s a, *Evitarea repetării prepozițiilor în coordonare*, în: St. cerc. lingv., 19, 1968, p. 473—491.

2 I. L. C a r a g i a l e, *Poveste*, p. 285.

3 Id., *Păcat ...*, p. 42.

4 Id., *Poveste*, p. 286.

5 Id., *Greu de azi pe mîine ... sau Unchiul și nepotul*, în: id., *Opere*, II, p. 158.

6 Anatoli R î b a c o v, *Stiletul*, trad. M. G a f t o n și P. B u c ș a, ed. 4, [București,] Edit. tineretului, [1962,] p. 63.

7 Alternativa negativă se poate reduce la simpla negație *nu*: *a primi propunerea sau a nu o primi* devine *a primi propunerea sau nu* (v. și sup., 36, nota 11).

Elementele repetate într-o a doua propoziție se pot înlocui prin demonstrativele corespunzătoare (sup., tabelul 4), precedate de *tot* (pentru *tot acela* se folosește uzual *același*); iar repetarea verbului și a întregii grupări predicative se reduce cu ajutorul expresiilor *la fel* sau *tot așa*: *Ion citește, Gheorghe citește = Ion citește, Gheorghe la fel*.

8 Vezi, de pildă, I. L. C a r a g i a l e, *Telegrame*, în: id., *Opere*, I, p. 182—188.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL XIII

Suplimentări apoziționale

§ 167. Apoziția. Cuvîntul sau grupul de cuvinte care, deși dispune de mijloace de acomodare specifice pentru fiecare situație sintactică (flexiuni. prepoziții și conjuncții de subordonare), este aplicat fără utilizarea acestor forme, ci numai prin simplă alăturare sau intercalare, se numește a p o z i ț i e. Apozițiile sînt acceptate, de regulă, în măsura în care juxtapunerea sau intercalarea sînt suficiente pentru înțelegere, în care lipsa acelor mijloace nu afectează structura contextului.

Ortografic, ele se despart de textul principal prin virgulă (cînd se intercalează, prin pereche de virgule), linie de pauză (linii de pauză) sau paranteze.

Astfel, întîlnim apoziția:

— în compoziții de substantive, în care numai primul e flexionat: *drept-o b l i g a ț i e*, gen. *dreptului- o b l i g a ț i e*, pl. *drepturi-o b l i g a ț i e* (paralel cu *drepturi-obligații*); între cele două cuvinte se pot intercala și alte cuvinte: *dreptului său o b l i g a ț i e*;

— în compoziții de substantive, în care e flexionat ultimul cuvînt: *m a r x i s m-leninism*, gen. *m a r x i s m-leninismului* etc., în care primul cuvînt rămîne complet invariabil și nu poate fi urmat de nici o intercalare;

— în grup nominal, apoziția fiind atribut determinativ al substantivului și, în general, al numelui căruia îi urmează *Maria I o n e s c u*, gen. *Mariei I o n e s c u*, voc. *Marie I o n e s c u*; *Ionescu M a r i a*, gen. *lui Ionescu M a r i a*; *elevul P o p e s c u*, gen. *elevului P o p e s c u*, voc. *elevule P o p e s c u*; *Popescu e l e v u l*, gen. *lui Popescu e l e v u l*;

— în grup nominal, apoziția fiind atribut explicativ: *Toate acestea dovedeau că încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea clasei muncitoare, c l a s a r e v o l u ț i o n a r ă, i-a revenit sarcina istorică de a fi conducătoarea luptelor maselor populare pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice* [1];

— precedînd substantivul (nu e apoziție în [...] *sub î n a l t u l,/ Vechiul salcîm* [2] sau în ... *sub înaltul, v e c h i u l, salcîm*, — simple atribute pre-poziționale, atribuite egal sau într-o ordine ierarhică), putînd fi considerată ca urmînd unuia dintre cuvintele *fiind* (*un, o*) — deci nume predicativ — *ca* (*un, o*), *drept*: *C o n s e c i n ț ă d i r e c t ă a u r c ă r i i n a t a l i t ă ț i i, cerința de noi cadre în rețeaua de creșe și grădinițe s-a mărit*;

— la distanță de substantiv, atribuirea avînd rol de complement: [...] *Și care, t î n ă r, să le urci te-așteaptă* [...] (contextul cunoscut) [3] (sup., § 133b).

Scanned with OKEN Scanner

Apoziția este independentă de persoană, număr, gen și articol:

Iubirea noastră a murit aici.
Tu f r u n z ă cazi; tu c r e a n g ă te ridici[4].

Într-un înțeles și o concepție mai largă, apoziția este o reluare a unei părți de propoziție sau de frază[5]; cînd partea reluată reprezintă o formă flexionară derivată (de exemplu, nu un nominativ, ci un caz oblic, eventual introdus de o prepoziție, sau de un vocativ), reluarea poate apărea simplificată, în forma flexionară primară, deci: alături de *lui Ștefan cel Mare, d o m n u l u i* (*M o l d o v e i*) — formă arhaică și populară, care, în această concepție mai largă, e de asemenea considerată apoziție — și simplificările lui (*Ștefan cel Mare, d o m n u l M o l d o v e i* sau *lui Ștefan cel Mare, d o m n* (*a l M o l d o v e i*)).

O dată cu numele explicative (inclusiv vocativele explicative) avem și propoziții explicative[6]. De asemenea, intercalări de vocative sau de propoziții la indicativ (*Ceea ce fac eu nu e desăvîrșit, r e c u n o s c, dar produce bucuria unora, printre care, n e g h i o b u l e, te prenumeri tu însuți, care prost nu ești*[7]) fie pentru a evita o construcție cu subordonată (pentru a evita formularea *Recunosc că ceea ce fac* etc.), fie — ceea ce uneori e același lucru — pentru a schimba planul din care s-a vorbit în context (îmi îngădui o anumită interpretare cu ortografia corespunzătoare):

Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă
Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă
Și — [n i c i] n u v o i c a s ă m ă l a u d,
n i c i [n u o s p u n] c ă v o i s ă t e î n s p ă i m î n t —
Cum veniră, se făcură toți o apă ș-un pămînt[8]

(rezolvarea *Nu voi . . . să te înspăimînt, d a r, cum veniră, . . .* ar fi rupt firul povestirii în măsură mai mare, nedorită; cf. *nici că-l văd, nici că nu-l văd* (v. și sup., § 36, nota 11)), pentru a schimba stilul sau pentru a intercala vorbirea sau scrierea altcuiva[9].

Mai notez tendința de unificare a conjuncțiilor de coordonare prin folosirea lui *și* urmat de o „apoziție" cu conținut specific (de obicei despărțită ortografic de context prin virgule sau linii de despărțire): *și nu* (urmată numai de elementele care diferă), *și la fel* (urmată numai de elementele care diferă), *și totodată* (concomitența), *și ca urmare* (succesiunea), *și de aceea* (consecința), *și anume* (explicația) etc. (cf. sup., 151, 152 și 166, nota 8); de data aceasta, conjuncția *și* leagă elemente așezate nu oricum, ci numai într-o anumită ordine de succesiune.

Apozițiile nu se confundă cu simplele i n t e r c a l ă r i (de pildă, latinismul universalizat *sic* „astfel", termen livresc întîlnit de obicei între paranteze și folosit după un text neașteptat, pentru a atrage atenția asupra veridicității unui fapt în afară de comun prealabil relatat și totodată asupra autenticității citatului, — mențiunea că nu e o greșeală de tipar).

1 *Istoria României*, vol. V (în pregătire).
2 M. Eminescu, *Sara pe deal*, în: id., *Opere*, I, p. 231.
3 Tudor Arghezi, *Testament*, în: id., *Scrieri*, 1, p. 9.
4 Id., *Oseminte pierdute*, în: id., *Scrieri*, 1, p. 96.
5 Parafrazare după Viorica Florea, *Cu privire la apoziție*, în: L.R., 16, 1967, p. 179—182.
6 Vezi I. Oiță, *Despre propozițiile explicative*, în: L.R., 10, 1961, p. 445—461.
7 G. Călinescu, *Nu te canoni*, în: id., *Cronicile optimistului*, p. 95.
8 M. Eminescu, *Scrisoarea III*, p. 147.
9 Vezi, de asemenea: GLR$_2$, § 965—971 și 576; C. Dimitriu, *Observații în legătură cu propoziția apozitivă*, în: Anuar de lingvistică și istorie, 17, 1966, p. 151—163; cu bibliografia problemei, la care adaug: Maria Gabrea, *Construcții incidente* [.] *Aspecte morfologice, sintactice și stilistice*, în: L.R., 14, 1965, p. 533—544; Fulvia Ciobanu, *Există propoziții „incidente legate"?*, în: L.R., 15, 1966, p. 569—577; V. Hodiș, *Echivalența semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv*, în: Cerc. lingv., 11, 1966, p. 47—61 și 12, 1967, p. 271—288; Silvia Rogobete, *Observații asupra raportului apozitiv*, în: L.R., 18, 1969, p. 443—452; I. Rizescu, *Observații asupra topicii vocativului*, în: L.R., 12, 1963, p. 612—617.

§ 168. Numele reluat de propoziția care îi urmează și anacolutul. Există situația în care un substantiv (sau un grup nominal) nominativ este reluat în propoziția care îi urmează, unde apare reprezentat printr-un pronume la cazul corespunzător poziției sale în acea propoziție. Ceea ce se prezintă în Gramatica Academiei în cadrul anacolutului, pe care-l admite — nu mă refer decît la aceste formații nominale — în frazele care încep cu o secundară: *Cine tot vorbește, lucrul nu-i sporește* (GLR$_2$, § 963, 1) [1], de aici aprecierea ca neliterară a următorului anacolut din Creangă: *Moșneagul, cînd a văzut-o, i s-a umplut ochii de lacrimi* (*ibid.*, § 963, 2).

Care e rațiunea anacolutului, în cazul nostru? De a pune în evidență unul dintre numele propoziției, așezîndu-l în formă independentă (nominativ) înaintea acesteia. Exemplul din Creangă îl socotesc ca aparținînd limbii literare și prin aceea că acest tip de exprimare e folosit și de alți mari scriitori: *Pîlnia telefonului, cînd o cînta în urechea ta, obișnuită cu muzica lină, te vei înfricoșa* [2]. În acest al doilea exemplu, e evident că nominativul inițial aparține secundarei, singura neregularitate fiind așezarea subiectului nominativ înaintea conjuncției de subordonare (care, obișnuit, începe propoziția) și — ortografic — existența virgulei (pauzei). În această categorie putem interpreta că intră și exemplul din Creangă: *Moșneagul cînd a văzut-o, i s-a umplut ochii de lacrimi* (cu atît mai mult s-ar încadra în normele gramaticale cunoscute: *Cînd a văzut-o moșneagul, i s-a umplut ochii de lacrimi*).

Un grad mai mare de „iregularitate" gramaticală, pe această linie, îl are situația în care secundara e așezată după principală, nominativul inițial continuînd a fi subiect al secundarei, situație admisă de Gramatica Academiei pentru formațiile cu *trebuie* (*Eu trebuie să cînt*, pentru forma — perfect gramaticală — *Trebuie ca eu să cînt*; sup., § 129, nota 10), dar care se întîlnește în vorbirea curentă și cu alte verbe sau „adverbe" predicative: *Eu era să cînt* (= *Era ca eu să cînt*), *Eu poate am să cînt* (= *Poate că am să cînt*), *Eu probabil am să cînt* (= *Probabil că eu am să cînt*).

Lipsa secundarei reduce problema la nominativul reluat, în propoziția care îi urmează, la un caz oblic (căci aici nu mai e nici o piedică ca subiectu nominativ să fie așezat în față). Chiar și această construcție mi se pare gramaticală, pentru că numele, avînd un înțeles propriu, poate fi detașat de

Scanned with OKEN Scanner

propoziție fără inconvenient în înțelegere, — cel puțin într-un stil în care primează afectivul. O formație-limită, ca *Termenii definiți și termenii cu care se construiesc definițiile — aceștia din urmă nu pot valora totuși mai mult decît cei dintîi*, nu o recomand, mai ales într-o lucrare de știință, dar nu mai puțin îmi apare logică, și — în anumite împrejurări — aș justifica-o și stilistic.

Substantivul nominativ poate fi chiar mai străin de propoziția care îi urmează; în exemplul *Precupeț, vînzător de mărunțișuri, samsar, cîteodată și mai rău poate, telal de straie vechi, apoi croitor și ștergător de pete într-o ulicioară tristă din Iești — toate le încercase* [...][3], de observat că pronumele *le* nu se referă direct la substantivele *precupeț, vînzător* etc., ci la „ocupațiile de precupeț, de vînzător" etc.

Pentru anacoluturile — greșeli propriu zise, v. GLR$_2$, § 963, 3 și 4[4].

1 Aici Gramatica Academiei mai dă exemplu *Cui îi place în crîjm-a bea/Nu doarme tătă noaptea*, pe care îl acceptă și pentru că, în secundară, *cui* este subiectul logic (secundara fiind formată cu un verb impersonal). Nefiind nominativ, exemplul nu intră în preocupările paragrafului de față. În favoarea acestui exemplu aș aduce alt argument: în timp ce pronumele *care* se poate nominativiza integral prin articolul *cel*: *cel care*, gen. *cel al căruia*, dat. *cel căruia* (aplicat, exemplul ar deveni *Cel căruia îi place a bea în crîșmă nu doarme toată noaptea*), pronumele *cine* nu primește articol; nepunîndu-se în discuție nominativizarea genitivului (*al cui*), indiscutabil admis, am putea vorbi de o nominativizare directă a dativului *cui*.

2 Tudor Arghezi, *Cri-Cri*, în: id., *Scrieri*, 8, p. 51.

3 I. L. Caragiale, *O făclie de Paște*, p. 54.

4 Pentru legătura dintre apoziție — anacolut pe de o parte și formele de întărire — formele corelative pe de alta, v. Eugenia Contraș, *Observații asupra unor construcții sintactice speciale*, în: L.R., 11, 1962, p. 627—637.

Scanned with OKEN Scanner

§ 169. Caracterul lucrării de față. De obicei se consideră — și e firesc ca lingviștii să considere astfel — că „gramatica este în primul rînd o problemă de formă și numai în al doilea rînd o problemă de conținut“ [1]; e punctul de vedere și al Gramaticii Academiei. Nu mai puțin formele lingvistice pot fi raportate la construcțiile logice: este ceea ce și-a propus pentru limba franceză, într-un mare și valoros volum, lingvistul Ferdinand Brunot[2].

În lucrarea de față n-a primat nici categoria lingvistică, nici cea logică; fără să se ocupe de distincțiile exclusiv logice (de pildă, aceea dintre substantive concrete și substantive abstracte) sau exclusiv gramaticale (acelea dintre declinări sau dintre conjugări), ea caută a scoate în evidență — numai și tocmai — legătura dintre limbă și gîndire, dintre gramatică și logică, dintre morfologie și sintaxă, în concretizarea din limba română.

Privite sub acest unghi, formele și categoriile lingvistice nu s-au mai tratat cu egală deferență, între două forme a fost favorizată cea mai logică: forma cu înțeles logic față de forma fără înțeles, cu înțeles neprecizat, ambiguu; forma specifică față de forma proprie; sistemul de forme corespunzînd unui sistem de realități față de forma unitară corespunzînd unei realități determinate; etc. Pe această linie, se vor întîlni uneori depărtări de limba literară contemporană (obiectul acestei lucrări), preferințe pentru forme populare, forme mai vechi sau tendințe de limbă, numai pentru că le-am apreciat mai logice.

S-ar părea că există o unanimitate de vederi în cultivarea și realizarea unei limbi cît mai logice: fiecare inovație în limbă putînd fi considerată un act logic, iar rodajul limbii păstrînd inovațiile cele mai utile și mai în acord cu unitatea sistemului; astfel lipsurile se împlinesc — un Arghezi creează masculinul *furnic*[3], femininul *greieriță* (la plural)[4], sau singularul *icră* (articulat)[5], un lingvist formulează (stropindu-și grădina) *eu plou* —, dubletele se abandonează — *cartoafă* — sau se nuanțează în înțeles — astfel pluralele *indecși*, *indexuri*, *indice* și *indici*, toate pornite de la latinul *index*.

În realitate, limba e obiect de perpetuă dispută între forțele care organizează limba și cele care o „împing spre confuzie“ [6]; un nivel coborît de cultură (în special al celor cu sarcini de cultivare a limbii: părinți etc.) sau — dimpotrivă — un cult excesiv al limbii (puriștii), primele încercări de exprimare a copiilor sau coborîrea nejustificată a limbii părinților la nivelul de vorbire al copiilor, continuul efort de a se păstra neînțelese limbajele unor cercuri pentru cei dinafara lor (limbajul medical, pentru bolnavi; argourile unor elemente antisociale etc.), tendința de inovare în limbă a tineretului, a literaților [7], a creatorilor în general, a producătorilor (doritori de-a supraestima importanța unui nou produs sau, pur și simplu, de a reanima cererea sau de a urca prețul produselor), specializarea extremă (rezultat al diviziunii muncii),

Scanned with OKEN Scanner

excesul de ierarhizări sau de fărîmițări sociale sau politice pînă la nivelul îngreunării limbii (*tu — dumneata — dumneavoastră*), respectiv fărîmițării ei (cunoscutul citat din Simion Ștefan), la care am mai adăuga greșelile în înțelegerea teoretică a raportului dintre diferitele categorii și unități lingvistice, sînt tot atîtea pericole de regres al limbii, dintr-o parte sau alta, cu o intenție sau alta, de o valoare sau alta, într-un moment sau altul. De aici, necesitatea cultivării și orientării limbii în mod sistematic și din punctul de vedere al logicii. O limbă trebuie să fie logică, adică în măsură să exprime cît mai direct și cu cele mai puține și mai simple mijloace [8] gîndirea și realitatea, vorbitorii ei trebuie să fie conștienți de valoarea ei logică, ea trebuie predată în respect față de logică, logica ei trebuie apărată. Cu atît ceea ce e mai valoros într-o limbă e consolidat și cu atît e asigurat progresul ei logic, cu atît vorbitorii ei își pot însuși alte limbi, cu atît acea limbă — mai ușor însușită de străini — poate contribui la diferitele forme de exprimare de circulație universală.

Pe de altă parte nu trebuie să creăm o antinomie, în cadrul lingvisticii, între logica limbii, sau a oricărui limbaj, și economia ei. E greu de acceptat că folosirea unui singur predicat pe lîngă mai multe subiecte (predicatul fiind comun acestora), ceea ce reprezintă o mare economie de semne și de timp în comunicare, ar însemna o depărtare de la logică; e mult mai simplu și mai firesc să se revizuiască din acest punct de vedere respectiva teză. Lucrarea de față caută deci, totodată, să prezinte logicianului distincțiile logice din gramatică, sugerîndu-i astfel o îmbunătățire a categoriilor cu care lucrează, și deosebirea dintre logica implicată de vorbire și logica explicitată.

1 Al. Graur, *Cum vorbim, cum scriem* [:] *Un mod de a defini modurile*, în România liberă, nr. 4456, 8 febr. 1958.

2 Ferdinand Brunot, *La pensée et la langue* [.] *Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français*, ed. 3, Paris, Masson, 1936, XXXVI + 982 (— 983) p. (p. XX: „e necesar să se elaboreze metode de limbaj, unde faptele să fie orînduite nu după ordinea semnelor, ci după ordinea ideilor").

3 Tudor Arghezi, *Furnicile*, în: id., *Scrieri*, 8, p. 55.

4 Id., *Luna Park*, în: id., *Scrieri*, 8, p. 157.

5 Id., *Bănică*, în: *Scrieri*, 15, p. 289.

6 Brunot, *op. cit.*, p. XII.

7 Iată, de exemplu, o poezie în care autorul renunță — parțial, cel puțin — la serviciile gramaticii: *Cum se măr, cum se mărită, —/se știe desigur, se cam știe./Cum se ramură și se umbră/și cum se răsare, desigur/ se știe, se cam știe.//Cum se piele cu bube/cum se picioare cu umblet/ cum se nor cu ploaie/cum se taur, —/se știe desigur, se cam știe* etc. (Nichita Stănescu, *Ce este* (ciclul *În dulcele stil clasic*), în: România literară, [4,] nr. 70, 5 febr. 1970, p. 7).

8 Brunot, *op. cit.*, p. XVI („formele limbii, oricît de numeroase ar fi, sînt totdeauna în cantitate mult mai mică decît formele gîndirii").

§ 170. Categorii, definiții, denumiri. Nu este vorba însă numai de relativ micile diferențe dintre logică și limba reală a unui moment dat.

În cercetarea obiectului propus, am fost nu numai ajutat, ci și întîrziat de separația, după mine excesivă, dintre știința logicii și știința limbii pe de o parte, dintre morfologie și sintaxă ca științe gramaticale pe de alta.

Am semnalat, în lucrare, categorii deopotrivă de logice și deopotrivă de gramaticale care au fost opuse unele altora ca fiind socotite unele categorii exclusiv logice, iar altele exclusiv gramaticale.

Scanned with OKEN Scanner

Am mai semnalat aspecte lingvistice care depășesc distincția dintre morfologie și sintaxă: astfel, opoziția dintre interjecție și formularea analitică; iar în cadrul acesteia, dintre nume (mai exact: formularea nominală — substantiv, pronume, grup nominal (în care regentul e de obicei substantiv)) și propoziție (în care regentul e verb). Numai acestea pot avea un înțeles independent, putînd însă în același timp să fie coordonate—prin juxtapunere, conjuncții de coordonare (sup., § 58 și 151—152) sau corelative (sup., § 153) — sau să se subordoneze — pentru a forma înțelesuri mai complexe, mai nuanțate, mai concrete — prin intercalare ori luînd forma unuia dintre cazurile oblice (introdus eventual de o prepoziție), respectiv forma propoziției subordonate, de obicei la modul conjunctiv (introdusă eventual de o conjuncție de subordonare). Simplificările duc la elemente comune (respectiv elemente multiple), la propoziții reduse cu ajutorul unui mod impersonal, la diferite forme eliptice[1].

Apoi, între categoriile morfologice și cele sintactice există în principiu o corespondență care, pentru a fi evidențiată, cere o prealabilă reconsiderare, în primul rînd a părților tradiționale de vorbire: de-a lungul ierarhiei îmbinărilor fonetice (prezentate — în gramatică — prin morfologie) și de-a lungul ierarhiei formelor logice (prezentate — în gramatică — de sintaxă) e mai simplu și mai natural să ne oprim — în cadrul fiecăreia — la treptele care evidențiază corespondența dintre unele și celelalte.

Fiecare propoziție are la bază o formă verbală personală — mai larg, un nucleu (sup., § 132), fără a mai stărui asupra propozițiilor reduse cu ajutorul unei forme verbale impersonale — și orice formă verbală este baza unei propoziții (orice alte cuvinte nefiind verbe, ci — cel mult — alte părți de vorbire generate de forma verbală). Fiecare propoziție mai poate fi completată, și este completată de cele mai multe ori, fie de nume sau grupuri nominale (sup., tabelul 19) la nominativ — subiectul (acordat cu forma verbală personală; simplă întărire pentru formele verbale personale de persoana I sau a doua), numele predicativ (sup., § 133a — care poate fi și atribut, în primul rînd adjectiv), elementul predicativ suplimentar (sup., § 133b) —, la un caz oblic — atribut, complement direct, complement indirect — eventual precedat de o prepoziție (diferitele atribute și complemente circumstanțiale — reprezentate și prin adverbe), fie de propoziții subordonate cu forme corespunzătoare formelor nominale amintite, fie de cuvinte sau grupări incidente. În principiu, fiind posibilă — între aceste grupuri — orice ordine topică. Apoi, cu ajutorul unor cuvinte, topici și tonalități se pot forma propozițiile sau frazele exclamative, interogative și imperative; chemările (de natură imperativă) și răspunsurile la interogative reprezintă, practic, simplificări de imperative, respectiv enunțiative. (În sfîrșit, în lucrare s-au mai amintit și interjecțiile.)

Desigur, între categorii, legăturile sînt în mod natural complexe: subiectul poate fi opus predicatului (alături de opoziția nume—propoziție, am continuat a lucra, de pildă, cu opoziția nume—predicat), dar — pe de altă parte — numai predicatul e specific propoziției, subiectul care poate lipsi (*plouă, bate la poartă*) părînd — formal cel puțin — un fel de complement avantajat (prin acordul verbului cu el etc.), urmat — ca rang de avantajare —

de complementele în dativ și acuzativ (reprezentate de asemenea în nucleul propoziției), și apoi de complementele circumstanțiale.

Predicația (ceea ce reprezintă noul în comunicare) nu trebuie confundată cu predicatul, ceea ce înseamnă că predicației nu i se poate opune subiectul (în *Acesta sînt eu*, predicația e însuși subiectul *eu* (fac abstracție de verbul copulativ))[2]. Subordonatul nu trebuie confundat cu facultativul; tot astfel cum uneori subiectul — un fel de regent, pe de altă parte, în propoziție — nu e întotdeauna necesar propoziției, alteori elementul subordonat e necesar pentru regent: atributul pentru substantiv (*Mama Pădurii*), complementul pentru predicat (*Se crapă de ziuă*), secundara pentru principală (*Se pare că așa e*) sau pentru numele regent; în ierarhia obligativității, subordonatele sînt: totdeauna necesare (articolul hotărît); determinativele, uneori necesare (exemplele de mai sus) alteori nu; explicativele, totdeauna facultative.

S-ar mai putea adăuga că o limbă perfectă nu e aceea care exprimă cît mai analitic sau aceea care exprimă cît mai sintactic, ci limba care poate exprima la gradul de generalitate voit de interlocutori, grad care uneori caută a fi mai sintetic, alteori mai analitic.

Din totul rezultă că aceste feluri de complicări sînt mai mult aparente, ele realizînd o suplețe a limbii și o economie de mijloace, deci o simplificare; amplificarea regulilor, a gramaticii, înseamnă o imensă simplificare a lexicului. Dar oricum ar fi aceste complicări ale limbii reale (care, chiar ilogice, trebuie prinse exhaustiv de o gramatică completă), ele nu motivează complicările suplimentare aduse de cercetător; clasările și definițiile acestuia, ale unei gramatici descriptive, trebuie să aleagă grupările, respectiv formulările, cu cele mai puține excepții.

Nici denumirea actuală a diferitelor categorii nu trebuie ocolită de critică. În terminologia actuală, *subiect* se numește și cel care vorbește, și obiectul propoziției; *obiect* se numește orice e denumit printr-un substantiv, dar și complementul direct; *predicatul* (și, în primul rînd, *predicația*) e exact ceea ce nu s-a spus dinainte, noul adus de propoziție, de obicei ceea ce se atribuie subiectului; în timp ce *atributul* e preatribuitul; *pronumele* personal de persoana I sau a doua nu ține locul nici unui nume (putînd fi numai explicat printr-o apoziție); și, tot astfel, cele ce s-au spus despre pronumele de întărire, despre unele adverbe, despre conjuncția de subordonare, despre conjuncțiile corelative etc. Nu am propus, totuși, prea multe schimbări de terminologie, acestea depășind, în bună parte, sfera de aplicație a limbii române; nu numai că nu trebuie artificial „naționalizată" terminologia categoriilor gramaticale, ci — susțin în lucrare — trebuie să se ajungă la o terminologie comună cu terminologia logicienilor. Uneori m-am mărginit la soluții provizorii („adverb II", „adverb III" etc.).

1 În acest alineat am mai avut în vedere clasarea propozițiilor principale formulată de Al. Graur și, în general, informațiile și considerațiile ultimei lucrări românești în materie: Ion Mușiu, *Probleme privitoare la raportul de coordonare în limba română*, în: Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice, 6, 1968, p. 159—164.

2 Contra: Gh. Poalelungi, *Topica și logica în analiza gramaticală*, în: Gaz. înv., nr. 878, 23 dec. 1966, p. 2 („În propozițiile *Eu sînt acesta* și *Acesta sînt eu*, subiecte sînt pronumele care preced verbul copulativ, iar nume predicative, cele așezate după copulă").

Scanned with OKEN Scanner

§ 171. Alte probleme. Prin rezultatele lucrării de față se pot rezolva mai ușor și alte probleme neabordate sistematic în lucrarea de față.

Astfel, exprimarea sistematică, în termeni finiți, a posibilităților de formulare (infinite) ale limbii, ceea ce — în strînsă legătură cu rezolvarea problemelor reclamate de traducerea automată — și-a propus Noam Chomsky, preconizatorul gramaticii transformaționale[1].

Sau problema transformării sistematice a unei formulări într-alta, echivalentă (de exemplu transformarea formei de diateză pasivă construită cu ajutorul verbului copulativ și auxiliar *a fi* în aceea construită cu ajutorul reflexivului) sau controlat diferită (de exemplu: vorbirea directă în vorbire indirectă; forma nearticulată a unui grup nominal în formă articulată; diateza activă în diateză pasivă; formele verbale, însoțite de complemente, în formele nominale ale familiei verbale corespunzătoare (*a se plînge de cineva > plîngere împotriva cuiva; a orienta evoluția limbii > orientarea evoluției limbii*), pozitivul în negativ (care poate fi numai semantică: *eu afirm > eu neg*; sau numai formală: *am obținut numai o promisiune > nu am obținut decît o promisiune*), enunțul în întrebările care îl pot afla etc. — și invers). Unele transformări au mai mult de o opoziție și de doi termeni; compară, de exemplu, *mărind exportul unui mare număr de mărfuri* cu următoarele două forme opuse cu prima și, în același timp, opuse între ele: *mărind exportul cu un mare număr de mărfuri* și *mărind exportul pînă la un mare număr de mărfuri* — numai în ultima formulare *mărirea* exprimată prin *mărind* e legată întrucîtva de adjectivul *mare* (tot astfel, *reducînd* ar fi legat de *mic*), la celelalte formulări, simetrice din alte puncte de vedere, mărirea exportului putînd fi *a unui mic număr* sau *cu un mic număr;* în sfîrșit, mai există și forma *mărind exportul la un mare număr de mărfuri*, care poate avea înțelesul primei forme sau a celei de a treia după cum *la un mare număr de forme* e considerat atribut al termenului *exportul* (ca la prima formă) sau complement al termenului *mărind* (ca în formele a doua și a treia).

Închei lucrarea de față în momentul în care apreciez că se poate trece, mai util, la simbolizarea diferitelor categorii, la modelări, la aflarea proprietăților lor prin operațiunile matematice îngăduite de acele categorii și simbolizări[2]. Operații pe care le întrevăd fructuoase — printre altele, socotesc că ar demonstra o dată mai mult enunțurile acestei lucrări —, dar care — nu mai puțin — nu mi-au fost necesare pentru a le formula.

1 Noam Chomsky, *De quelques constantes de la théorie linguistique*, în: *Problèmes du langage*, p. 14 („O astfel de gramatică trebuie să poată da seama de orice frază reală posibilă, și să dea o descripție formală care să conțină toate îndrumările prevăzute în codul genetic al limbii, privind la fel de bine sensul, conținutul semantic al frazei, ca și forma, structura sa fonologică"); id., *Aspecte ale teoriei sintaxei*, București, 1969, 287 p. lito; E. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, Edit. Academiei, 1969, 329 (—331) p.; Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, București, Edit. Academiei, 1968, 232 p. etc.

2 Vezi Solomon Marcus, Edmond Nicolau și Sorin Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, București, Edit. științifică, 1966, 336 p.; Solomon Marcus, *Lingvistică matematică*, ed. 2, București, Edit. didactică și pedagogică, 1966, 253(—256) p.

Scrisă între 4 iunie 1954 și 27 octombrie 1970

Scanned with OKEN Scanner

TABELA DE CORESPONDENȚE CU EDIȚIILE GRAMATICII ACADEMIEI

Corespondențele sînt prezentate în ordinea paragrafelor ultimei ediții a Gramatici Academiei (GLR_2), căreia i se rezervă prima coloană. Primei ediții a Gramaticii Academiei (GLR_1) i se rezervă următoarele două coloane, cîte una pentru fiecare volum (paragrafele fiind numerotate, în această ediție, pe volume). Lucrării de față (SGLR) i se rezervă ultima coloană.

Numărul paragrafului ultimei ediții a Gramaticii Academiei este trecut între paranteze cînd în lucrare este citată numai prima ediție (fie că materia nu s-a schimbat, fie că schimbările nu privesc tezele lucrării de față).

Numărul paragrafului primei ediții a Gramaticii Academiei nu este trecut dacă tratarea din lucrarea de față a avut în vedere, de la început, ultima ediție.

Trimiterile la lucrarea de față se fac prin numărul paragrafului sau — cînd se referă la tabele — prin numărul tabelului precedat de litera T. Cînd trimiterile privesc exclusiv notele de picior, atunci numărul de ordine al paragrafului, respectiv al tabelului, este însoțit de un exponent reprezentînd numărul de ordine al notei (de exemplu: 36^{35} = paragraful 36, nota 35; T 21^{10} = tabelul 21, nota 10). În acest mod se fac trimiteri la lucrarea de față în toate indicele ce urmează.

GLR_2	GLR_1 I	GLR_1 II	SGLR
—	c.î.		4^1
1	70	1	19^1, 32^1, 38
(2)	4	4	32, 41^1
	71		32, 92, 156
3—4	1		7^3, 19^1
(4—6)	12		19^1
	14		68^1
	18		19^1
	29		19^1
10	3		22^1, 38, 42
	72		22^1, 38, 64
11	72		22^1, 38
20	73, b		92
23	73, e		75^4, 76
—	74		32^2, 68^1, 75^4
24			72^1
32	78		$13b^2$, 51b
33	79, al. 1		16^1
(34)	79, al. 2		19^1
52	92		22^1, 38, 42
59			65^3
65	110		91, 92
66, a—d	115		92, 93, 156
(66, e)	116		93
67—74	111—114		93
(76)	119		32^1, 35^2
77	120		38^2
78	121		38^2
79	122		38^2, T22
89			125
90			125
93			125
94			125
—	131,A		69^6
—	131,B		68^5
95	133		22^1
97			118^1
(99—102)	135, I, B		39
100	135, I, A		117^1, 118
104, a	140, 2		118
107	136		80^1, 121
108	136		121

Scanned with OKEN Scanner

GLR$_2$	GLR$_1$ I	GLR$_1$ II	SGLR
109—111	137		120
112	138		95, 98, 100
115	139		39, 117[1], 156
117	141		22[1], 25[1], 38
			68[1]
126			118[1]
131			125, T 21[10]
133	149		146
134	150		149a
135, a	151, a		146
139	158		22[1], 38, 42, 75[4]
142	161		155, T 7, T 8, T 9, T 10, T 11
143	162		77, T 7, T 8 T 9, T 10, T 11
(144)	163—165		86[6], T 7, T 8, T 9, T 10, T 11
(147)	169		83, 126a
(148)	170—171		83
(149)	172		77[3], 88
145	167		81
(151)	166		81
	168		81
(152—154)	173		T 11
—	175		77[1]
(155)	193		25[1], T 7, T 8, T 9, T 10, T 11
(158—162)	176—178		68[1], T 7, T 8, T 9, T 10, T 11
—	178		77[2]
(162)	180		68[1]
163	179		68[1], 80[2]
164	181		68[1], 71
165	182		68[1]
	183		39, 68[1], 136
166	184—187		61[3], 68[1], T 19
	187		36[33]
—	188		68[1], 73b
(167—169)	189—193		68[1]
(169)	191		68[1], T 19
(170)	194		68[1]
171	195		68[1], 95
172	196		68[1], 95, 100
—	196		68[1], 98, T 19
(173)	197		68[1], T 19
—	197		T 19
175	198		22[1], 38, 94
179	200—201		95, T 15[4]

GLR$_2$	GLR$_1$ I	GLR$_1$ II	SGLR
181	202		98, 109, T 15[3]
	207		109
182	202		102[2]
	203—205		112[1]
	205		102[2]
	206		112
(185)	209		103, 104, 111
—	210		T 16[4]
(186)	211		110
(187)	212		112
(188)	213		111
189—191	214—216		109
192	217		22[1], 38
193			133a[1]
(194)	239		22[1]
(196)	238		50
—	241		128a
(199—212 (201) (202, 204)	222		72[1] 52
	225		81
213			130b, 131
214			131
215	267		39
	314		131
216			131
217			89, 131
218			131(și p.121)
219	318		131, 137a, 139
220	319		68[1], 131
221			131
222	321		131, 139
223			130a
224			130a
225			130a, 159
226			130a, 131
227	304		130a
228			130a
229			130a, 131
230			130a, 131
231			130a, 131
232—233			130a
234			130a, 131
235	235		89, 155
236—289	254—300		93
245			131
(265)	278		128a
271			131
(289)	300		128a
290	327		22[1], 38
292	329		98
	332, c		39
293, a	335, c		71
(295)	332, a		36
(296)	333		128a, 132

Scanned with OKEN Scanner

GLR$_2$	GLR$_1$ I	GLR$_1$ II	SGLR
298	334		36, 148, 149a
(299)	336		36
300	427—432		71
301	340		22[1]
304,2	342		39
	343		118, 139[1], 191[1]
304,3			36[34]
(306)	344		39
311	346		121, 139[1], T 20
316	139		39
	351		39, 137a, 137b
317	352		39, 69[5], 136, 137a, 137b, 138, 139, 140, 141, 143, 144
318			131, 137a[1], 137b
319			137b
320			137b
322			137b
323			137b
324			137b
(326)	359, B		139
(327)	360		39, 137a, 139
(328)	361		141[2]
(333)	365		137a, 139, 141[2], T 20
335	369 (! 367)		126a, 139, T 22
(338)	371 (! 369)		137a, 138
340	367 (! 371)		138
341			138
342	374		138
343	375		138
(344)	376, B		139
346	378		22[1], 36
351			153
352			152
354			152, 153
355			152
356			152
357			36, 152
358			153
359			151, 152
360			152
361			153
362			151, 153
363			151
364			151, 153
365			151, 153
366			151
(367)	394		39

GLR$_2$	GLR$_1$ I	GLR$_1$ II	SGLR
374	398		136, 141
375			36
(383)	408		39
410	434		22[1], 42
(411)	438		35[2]
417			28a[1]
(419)		2	59
429		27	41[1], 59
		33	54[3]
		102	47[2], 52
		110	52, 53, 54
(430)		2	59
440		40	59[4]
458		41—42	62
473—474			163
477		81	36
478			36
479—485			36[11]
486			163
487—491			36[11]
498—499			133a[2]
(502)		105	29a
—		106	48
511			128a[2]
516		107	29a, 54
(518, a)		109, a	80[1], 121
(520)		112	T 7, T 8, T 9, T 10
(522)		113	T 11
(523)		114	155
(524)		115	155
(525)		115	48
526		116	29a, 54
(534)		120	80[1], 121, 133a
(536)		121	93, 114, 133a
(537)		122	87, 88
(538—540)		123	93
541		124	115
(542)		125	93
(543)		126	88, 93
(544)		127	93
(545)		128	93
(546)		129	93
576			167[9]
(587)		176	93, 114
(588)		177	93, 114
(589)		178	125
(590)		179	114, 115
		180	93
(596)			72[1]
599		192	124, 126a, T 22
		193, b	113
601			134
616—681			T 6

GLR$_2$	GLR$_1$ I	GLR$_1$ II	SGLR
616—618			141
637			T 4[8]
643—645			T 24
653—657			135[1]
658—663			51a
670—681			135[1]
674			56,
684			30 133b
717			150
719—744			150
759—764			135[2]
765—769		313—315	133a, 135[2]
776—778			127

GLR$_2$	GLR$_1$ I	GLR$_1$ II	SGLR
785			134
798—879			T 6
796—797			141
826—837			T 24
849—851			135[1]
852—853			51a
865—879			135[1]
868			T 24[2]
884—896			89[5]
949			39
958—961			164
963			168
965—971			167[9]

Scanned with OKEN Scanner

INDICELE AUTORILOR CITAȚI

Nu sînt trecuți autorii Gramaticii Academiei (GLR), sau ai altor lucrări colective (DLR, *Introducere în lingvistică* etc.), și nici autorii citați prin intermediul Gramaticii Academiei.

Trimiterile (la lucrarea de față) sînt culese cu caractere drepte cînd e vorba de lingviști și în general de persoane ale căror lucrări au interesat prin conținutul lor și cu caractere *cursive* cînd e vorba de scriitori și în general de persoane ale căror texte au fost analizate lingvistic.

Alecsandri, V. *149b*
Alexandrescu, Ecaterina 135²
Alexandrescu, Gr. *121*
Alexandrescu, Petre 69³, 115¹
Alexi, Artemiu Publiu *T 4*¹¹
Andrițoiu, Alexandru *161*⁷
Argetoianu, Constantin *28a*¹, *39*⁴
Arghezi Tudor *36*²⁴,³¹, *56*⁸, *69*², *71*⁶, *73b*², *85*², *86*⁴, *111*¹, *149b*⁹,¹⁰ *167*³,⁴, *168*², *169*. *T 4*⁶,⁹, *T 27*⁹
Aristotel 9a, 31¹, 43¹, 60¹, 64²
Arnauld, Antoine 10⁴, 42¹
Asan, Finuța 4¹, 6³,⁸, 7³, 41², 47², 131⁸
Avram, Mioara (= Grigorescu, M., presc. M.G.) 11¹, 38²,⁴, 71⁴, 89⁶, 100⁶, 114⁶, 122², 135¹, 141¹, T 3⁷, T 21⁷
Bally, Charles 7³
Barasch, Eugen A. *121*²
Barbu, Eugen 110⁴
Barbu, Ion *9b*⁷
Barbu, N. I. 132¹
Baudouin de Courtenay 2¹, 7¹
Belchiță, Anca T 21¹
Beldescu, G. 29d², 39⁴, 133a¹,², T 3¹
Belli, Nicolae *56*⁶
Blaga, Lucian *67*¹
Bogdan, Virgil *88*³ *119*¹ (v. și Hegel...)
Bolintineanu, D. *158*
Bolocan, Gh. 128a
Brunot, Ferdinand 169
Brădeanu, Salvator *127*⁴
Budagov, R. A. 46², 76²
Bucșa, P. *166*⁶
Bujor, I. I. 114³, T 9²
Bulgăr, Gh. 133b²
Busuioceanu, C. *131*¹
Canarache, Ana 130a¹, 131¹¹
Candrea, I.-A. 102⁵, 129¹⁰
Carabulea, Elena 59⁷, 91¹, 107³
Caragiale, I. L. *9b*¹,²,⁴, *28a*¹, *28b*², *36*¹⁸,²⁰,²¹,³⁰⁻³², *39*²,³,⁷,¹⁰⁻¹², *56*¹⁻³, *58*¹, *61*³, *62*¹,³, *65*¹, *71*¹,⁸, *73a*¹, *73b*⁴, *81*²,⁶, *88*¹, *89*¹, *98*³, *100*¹,³, *104*¹, *120*², *121*¹, *128a*⁵,⁷, *128b*³, *129*³,⁵,⁷, *130a*¹,⁷,⁸, *130c*¹,², 131, *131*²⁻⁶,¹³, *132*²,⁵, *137a*², *139*³, *140*¹, *148*¹,⁷,⁸, *149a*¹,⁴⁻⁶, *149b*³⁻⁷, *151*², *152*¹,³, *153*⁴,⁵, *160*¹⁻³, *161*¹⁻³,⁵,⁶,⁸,⁹, *162*¹, *163*¹⁻¹³, *164*¹⁻⁴, 165, *165*²⁻⁸,¹⁰,¹¹,¹³⁻²¹, *166*²⁻⁵,⁸, *168*³, *T 4*⁹,¹⁰, *T 20*²
Caragiale, Matei I. *60*⁴, *71*¹, *88*², *121*³, *129*⁶, *130a*⁵, *148*³
Caraion, Ion *39*
Cazacu, Boris 11³
Călinescu, G. *8*¹, 9b³, 28a¹, 36²⁹, *56*⁵, *87*¹, *89*, 98¹, *125*², *131*⁷, *148*⁵, 153², *167*⁷ (v. și Creangă, I.)
Chiricuță-Marinovici, Rita(= Marinovici, Rita) 92², 106³, 117³, 129¹¹, 165³
Chomsky, Noam 171
Ciobanu, Fulvia (presc. F. C.) 39⁸, 65⁴, 71⁴, 81⁴, 128a⁴, 167⁹
Cioculescu, Șerban 28b², 36¹³ (v. și Caragiale, I.L.)
Cîmpeanu, Eugen 149b⁸
Coja, Ion Z. 117³, 118⁴, 128a¹
Comarnescu, Petre *42*⁵ (v. și Twain, Mark)
Comlev, N. G., v. Komlev, N. G.
Constantinescu, Gh. 44¹, 129¹⁰
Contraș, Eugenia 168⁴
Corlăteanu, N. 130a¹
Costa, Dan 158¹
Costin, Miron *T 11*²
Coșbuc, George *86*⁹, *148*⁴, *165*¹²
Coteanu, I. 41¹, 83³, 95¹, 98², 100⁴, 114³, 117³, 125¹, 132², T 16⁵
Crama, Mihail *35*³, *71*¹, *127*¹,², *T 16*⁶
Crașoveanu, D. 93⁴, 129¹¹, 135¹, T 3⁴
Creangă, I. *36*²⁹, *62*¹, *81*⁴, *98*¹, *128a*², *129*¹,², *130a*¹, *136*², *149b*¹,⁸, *153*², *165*¹, *168*
Creția Petru 69¹
Dan, Ilie 65², 117³
Dancu, Dumitru *131*¹²
Dănăilă, Viorica 136²
Degtereva, T. A. 2⁴
Diaconescu, Ion 128a², 131¹⁰
Diaconescu, Paula 65², 114³,⁸, 115¹, 118⁵, 125¹, 128a¹, T 7³, T 20¹
Diaconescu-Preoteasa, Ioana 166¹
Diaconu, Ion G. T 18⁴
Dimitrescu, Florica 98², 117³, 128a¹, 133a¹, T 3⁵
Dimitriu, C. 128a¹,⁴, 167⁹
Dragomirescu, Gh. N. 36²,⁵,⁷,⁹,¹⁴,¹⁵,¹⁹,²²,²³,²⁶,²⁸, 44¹, 68⁴, 71⁴, 80¹, 124², 138², 148⁴, 161³, 165¹², T 3¹,⁶, T 4⁹

Scanned with OKEN Scanner

Drașoveanu, D. D. 38[7], 136[1]
Dumitrașcu, Pompiliu 128a[4], 166[1]
Dumitru cismarul *121*
Dumitru geambașul *121*
Economu, Virgil *6*[11]
Edelstein, Frieda 131[14]
Eminescu, Mihai 4[1], *29a*[2], *36*[6,17], *61*[3], *83*[1], *85*, *86*[2,5,8], *100*[2], *130a*[1], *144*, *149b*, *151*[3], *153*[1], *156*, *161*[4], *167*[2,8]
Engels 4[1]
F. C., v. Ciobanu, Fulvia
Felix, Jiři 128a[1]
Ficșinescu, Florica 149a[1]
Florea, Viorica 91[1], 167[5], T 21 *
Floru, Constantin *56*[7], *88*[3], *119*[1] (v. și Hegel...)
Fourier, Charles *129*[9]
Gabrea, Maria I. 44[1], 80[1], 167[9], T 4[9]
Gafton, Marcel *118*[2], *163*[14], *166*[6]
Galkina-Fedoruk, E. M. 47[4]
Gheorghiu, Domnica 65[2]
Gherea, Ioan D 149b[7]
Ghergariu, Leontin 118[4], 127[3]
Ghinescu, Florente 128a[3]
Goga, Ecaterina 114[3]
Golopenția, Ștefania T 3[1]
Golopenția-Eretescu, Sanda, 15[3], 91[1], 171[1]
Gorski, D. P. 5[3], 6[8], 8[2], 41[2],47[1], 58[1], 64[2]
Graur, Al. 2[1–3], 3b[1], 3c[2], 5[4], 6[1,2,5,8,13], 7[1,4], 9b[5,6], 10[2,4], 11[2], 29d[1], 36[1], 39[1,9], 41[1], 47[3], 48[1], 53[2], 54[3], [55[1],] 65[1–3], 72[1], 84[2], 85, 86[6], 89[2,3], 93[3], 114[3], 116[4], 118[5–7], 123[3], 129[10], 130a[1,6], 131[8,9], 132[4], 136[4], 137a[3,4], 169[1], 170[1], T 4[6], T 11[4], T 16[3], T 19[7], T 20[1], T 24[1]
Grigorescu, Dan *68*[4]
Grigorescu, M., v. Avram, Mioara
Gruiță, G. 125[3]
Guțu(-Romalo), Valeria 10[4], 117[3], 128a[1,4], T 21[1] T 22* (v. și Iordan, Iorgu)
Hales, Elvira, T 19[6]
Hazy, Ștefan 121[4], 128a[4], 136[2], T 4[9]
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 2[4],3a[1],9a[1],29a[1], 42[3], *44*[2], 47[2], *56*[7], 58[3], 70[1], *88*, *119*[1], *T 13*[1]
Hjelmslev, L. 7[4]
Hodiș, V(iorel) 133b, 167[9]
Hořejši, Vladimir 38[8], 125[1]
Iacob, Lizeta 116[1], 131[14]
Iacob, Șt. 29d[1], 36[2], 114[3], 117[3], 128a, 131[10], T 4[9]
Iancu, Avram *81*[1]
Iliescu, Maria T 19[3]
Ionașcu, Al. 22[2,3], 40[8], 43[2], 64[1], 90[1], 114[3]
Ionașcu, Aurelian T *6*[1]
Ionașcu, Traian *6*[11], *121*[2]
Ionescu, Liliana 155[1]
Iordache, Rodica 116[1]
Iordan, Iorgu 10[4], 11[1], 16[1], 19[2], 32[1], 36[31], 39[8], 42[1], 65[2,3], 68[6], 81[1,4], 83[1,2], 89[2], 91[1], 92[4], 93[1–3], 114[3–5,7], 123[3], 124[1], 125[1], 128a[1], 128b[1], 130a[1], 131[16], 136[4], 137b[2], 146[1], 148[2,4,6], 149a[2,3], 155[2], T 11[2,5], T 19[1,6]
Iorga, N. *39*[4], *T 7*[2], *T14*[2]
Ivănescu, G. 41[3]
Jacob, André 5[2]
Jalbă, C. 130a[1]
Jebeleanu, Eugen *71*[7]
Jespersen, O. 58[2]
Joja, Atanase 4[2]
Kafka, Franz *121*[5]
Kerschbaumer, Marie Thérèse 36[13], 149b[3]
Kiriței escu, Costin C *118*[3], *121*[6]
Komlev, N. G. (= Comlev, N.G.) 5[3], 6[8], 8[2], 41[2], 47[1], 58[1], 64[2]
Kondakov, N. I. 47[4], 60[1]
Kurylowicz, Jerzy 2[4], 22[2]
Lancelot, Claude 10[4], 42[1]
Lăzăreanu, Barbu 85[1], 86[1–3]
Lenin, V. I. 5[1], 13a, 42[3], 70[1]
Lombard, Alf 62[5], 128a[1]
Lomtev, T. P. 6[7,8,12]
M. G., v. Avram, Mioara
Macrea, D. 11[1]
Maneca, Constant 118[5]
Manoilescu, M. 133a[1]
Manoliu, Marcela T 19[6]
Manoliu (Manea), Maria 73b[1], 114[3], 171[1]
Marcus, Solomon 171[2]
Marian, Eugen B. *42*[5] (v. și Twain, Mark)
Marinovici, Rita, v. Chiricuță-Marinovici, Rita
Martinet, André 75[5]
Marr 76[2]
Marx, K. 4[1], 63
Mării, I. 131[16]
Mendeleev 3c
Metea, Alexandru 136[2]
Miclău, P. 7[3], 41[1], 54[4]
Micu, Samuil *68*[3]
Mihai Viteazu *57*
Mihai, Cornelia 68[6]
Mihăilă, G. 46[2]
Minkowski 6[6]
Mîinea, Mihaela 38[1]
Mladenatz, Gromoslav *129*[9]
Moisil, Gr. C. 125[1], 128a[1], 151[1]
Moldoveanu, Gh. 136[2]
Munteanu, Ștefan 153[6]
Murar, Adela 129[10]
Mureșan, Mircea *T 6*[1]
Murgescu, Dorin T 4[13]
Mușatescu, Tudor *71*[9]
Muțiu, I. 170[1]
Nedioglu, G. 31[2], 128a[4], 133a[2]
Negruzzi, Constantin *86*[7]
Negură, Nicolae 4[1]
Neniței escu, Ioan *158*[2]
Nica, Dumitru T 3[2]
Nicolau, Edmond 171[2], *T 13*[1]
Niculescu, Alexandru 10[4], 36[26], 131[15] (v. și Iordan, Iorgu)
Noica, Constantin 36[25], *44*[2], 64[2], *T 13*[1]

Scanned with OKEN Scanner

Ocheşanu, R. 69[4]
Oiţă, I. 167[6]
Oprescu, Mihail 128a[4]
Oproiu, Ecaterina *165*[9]
Otobicu, C. 36[11]
Pană, Gabriela 127[5]
Paul, Radu I. 156[1]
Pavel, Toma 76[2], 116[1]
Pavlov, I. P. 4[2]
Pătraşcu, Dan 44[3]
Pătruţ, I. 114[3], 128a[1]
Perpessicius 29a[2], 60[5] (v. şi: Caragiale, Matei; Eminescu, Mihai)
Petrescu, Camil *62*[2], *128a*[6], *128b*[2]
Petrovici, Em. 13b[3], 81[1]
Pietreanu, Marica 89[4]
Piotrovski, R. 98[2], 101[1]
Pitrop, Petra T 11[4]
Pîrlog, Maria 65[2]
Platon 31[1]
Poalelungi, Gh. 51a[3], 131[16], 170[2], T 3[3]
Poghirc, C. 130a[6]
Popescu, Dumitru *T 4*[6]
Popescu, Mioara 81[2]
Popescu, Ştefania 128a[3], 135[2]
Popescu-Marin, Magdalena 39[8], T 19[7]
Popovici, Titus *129*[8]
Posescu, Al. 48[4], 50[4]
Potra, George 85[3], 121[9], T 7[2]
Preda, Marin *44*[1], *130b*[2], *T 4*[9]
Pruteanu, B. I. T 19[12]
Puşcariu, S. 128a[8]
Racoveanu, N. 116[2]
Răcariu, Grigore 149b[8]
Révész, G. 37[3]
Riedlinger, Albert 7[3]
Rizescu, I. 81[1], 89[5], 167[9]
Rîbakov, Anatoli *166*[6]
Rîbalka, V. N. 39[5]
Rogobete, Silvia 167[9]
Rosetti, Al. 7[4], 114[3], 130a[1]
Roşca, D. D. 2[4], *88*[3] (v. şi Hegel ...)
Rusu, Valeriu 39[1]
S. St., v. Stati, Sorin
Sadoveanu, Mihail *71*[2], *89*[6], *128a*[9], *129*[4], *148*[4], *T 4*[9]
Saussure, Ferdinand de 2[2,3], 3b[2], 6[13], 7[3]
Săteanu, C. 128a[4], 151[4], 152[4]
Scaliger 29a[2]
Schveiger, Paul T 19[6]
Seche, Luiza 39[5], 65[2], 91[1]
Sechehaye, Albert 7[3]
Serrus, Charles 29a[2], 63[2]
Simion, I. 69[1]
Slama-Cazacu, Tatiana 2[5], 3a[2]
Spirkin, A. G. 6[8], 57[3]
Stati, Sorin (presc. S. St.) 3a[3], 32[1], 62[1], 81[3], 120[1], 124[1], 131[8], 133b[1], 171[2], T 16[5]
Stănescu, Nichita *164*[7]
Steinthal 50
Stoichiţă, Radu *88*[3] (v. şi Hegel ...)
Stone, Irving *68*[4]
Şăineanu, Lazăr (= Şăinénu, Lazăr) 50[5], 63[2]
Şora, Mariana 121[5]
Ştefan, N. 22[2], 40[1-7], 50[1], 64[1]
Ştefan, Simion 11[3], 169
Ştirbu, Vasile 91[1]
Tavaneţ, P.N. 4[1], 47[2],48[3], 49[1], 50[2,3,6] 51a[1,2], 59[3], 60[5]
Tănase, Eugen 25[1]
Teodoreanu, Al. O. *6*[14]
Teodoreanu, Ionel *36*[27], *92*[1,4], *130b*[1], *149b*[2]
Teodorescu, Ecaterina 36[22], 81[3], 129[11], 133a[2]
Teofana (maica) *118*
Tiktin 102[5]
Tohăneanu, G. I. 130a[1]
Topîrceanu, G. *28b*[1], *86*[1], *121*, 130a[1]
Trandafir, Gh. D. 72[1], 135[1]
Tredelenburg 64[2]
Tudor, Domnul *118*
Tudorică, Al. 69[7]
Twain, Mark *42*[5], *89*[4]
Vasiliu, Em. 41[1], 171[1]
Vasiliu, Laura 35[1], 36[34], 69[4], 131[8]
Vendryes, J. 63[2]
Vinţeler, O. 130a[6]
Vlahuţă, Al. *39*[6], *149b*
Wald, Henri 4[1], 6[6,8], 8[3], 9b[6], 29a[1,2], 30[1], 37[3], 47[2,3,5], 49[2], 50[4], 51a[2], 53[2], 54[2], 57[1,2], 58[2], 59[2,6], 60[2], 61[1], 63[1], 75[5], 114[7]
Wald, Lucia 2[1-4], 6[2,13], 10[4], 41[1]
Zarifopol, Paul 9b[1,2], 39[7] (v. şi Caragiale, I. L.)
Zdrenghea, Mircea 25[1], 35[1], 71[5], 100[6], 101[1], 117[2], 123[4]
Zubcu-Codreanu, N. *T 7*[2]
Zveghinţev, V. A. 6[7]

Scanned with OKEN Scanner

INDICELE CATEGORIILOR DE REALITĂȚI ȘI AL CATEGORIILOR LOGICO-GRAMATICALE

Categoriile de realități, trecute în măsura în care li se arată în lucrare corespondentul lingvistic, sînt culese *rărit*.

Categoriile logico-gramaticale tratate în lucrare sînt culese cu **seminegre**.

Terminologia menționată, dar neînsușită, este trecută între ghilimele « ».

În măsura în care trimiterile unei categorii au fost numeroase, ele au fost grupate în următoarea ordine tematică: terminologie; definiție și loc în sistem; alte caracteristici și determinări ale acelei categorii; funcțiile ei; părți, elemente componente; forma lingvistică, flexiuni; corelări, acorduri; topică; utilizare; specii; înlocuitori; derivate; paralelisme cu alte categorii; negativul categoriei; trimiteri la alte articole ale indexului („v. și"); aspectele istorice (origine, evoluție) sînt trecute la subdiviziunea tematică al cărei istoric se face.

abstractizări superioare categoriilor morfologice a părților de vorbire 146, 149a, 154—159

abstracție, v. concret

acord: 166[1]; ~ al apoziției 122; ~ al numărului 93; ~ al predicatului cu apoziția 88; ~ al predicatului cu un subiect multiplu 115; ~ de persoană 88—89

activ, v. diateză ~ă

acțiune 64[2], 69, 70, 129; ~ anterioară față de timpul dinainte exprimat 130a; ~ dorită 131; ~ concomitentă cu timpul exprimat anterior 130a; ~ necesară 131; ~ necondiționată 131; ~ posibilă 131; încercarea de ~ 130c; ~ prezentă 130a; ~ reală 131; ~ trecută 130a; ~ urmînd timpul exprimat anterior 130a; ~ viitoare 130a; continuitatea acțiunii 130c.

acuzativ 32[2], 38[2], 123; declinare nearticulată (prin prepoziție) T 20, T 22; forme de ~ 79, 126a; T 7, T 8, T 9, T 10, T 11, T 21, T 22; ~ cu dativ (pron. pers.) 86, T 13; ~ circumstanțial (prepozițional) și ~ — complement direct T 7, T 8, T 9, T 10, T 11; ~ reflexiv de persoana III 81

adjectiv [1] (în sens larg) 33; grade de unitate fonetică T 3

adjectiv [2], def. și loc în sistem 22[1], 24, 25, 38, 42, 64[1], 73b, T 1, T 2, T 4, T 24; sensul declinării ~ului 123[1]; specii 73b; ~ aplicabil la numele de persoana a treia, inclusiv substantivele T 7[2]; ~ calificativ 68[1], 73b, 107, 120, T 19; ~ cantitativ (de alternanță, de asemănare, de identitate, de integralitate, de nedeterminare, de negare, de slăbire și nehotărît) 38, 73b, T 19 (v. și ~ numeral); ~ compus 125; ~ de alternanță 73b, T 19; ~ de asemănare 73b, T 19; ~ de calificare, v. ~ calificativ; ~ de cantitate, v. ~ cantitativ; ~ de exclusivitate 73b; ~ ~ a atributului 73b; ~ de identitate 73b, T 19; ~ de integralitate 73b; T 19; ~ de întărire 73b, 84, T 7, T 8, T 9, T 10, T 11, T 19; ~ ~ a înțelesului cantitativ 73b; ~ de nedeterminare 73b, T 19; ~ ~ cantitativ T 19; ~ de negare 73b; ~ de relații 73b; ~ de slăbire 73b, T 19; ~ ~ a înțelesului cantitativ T 19; ~ demonstrativ 68[1], 73b; ~ ~ cantitativ T 19; ~ ~ de apropiere 73b, T 19; ~ ~ de depărtare 73b, T 19; ~ ~ în sens larg 73b; ~ determinativ, v. ~ pronominal; ~ exclamativ 73a, 73b, 149b, T 19; ~ ~ de cantitate 73b, 149b, T 19; ~ exprimînd nedeterminări 118; ~ exprimînd numere T 15; ~ formal hotărît 73b, T 19; ~ genitival T 19; ~ gerunzial 131; ~ interogativ 68[1], 73a, 73b, T 19; ~ ~ de cantitate 73b, T 19; ~ înlocuitor 73b; ~ nehotărît 68[1], 73b, numeral 38, 107; ~ cardinal 73b, T 19; ~ ~ ~ plural, articulare 120; ~ (~) ordinal 73b, 109, 141, T 19; ~ posesiv 68[1], 78, 80, T 7, T 8, T 9, T 10, T 11; ~ participial 69[4], 131; ~ ~ al diatezei pasive 133a; ~-prepoziție 142, T 16[5]; ~ pronominal (sin. ~ determinativ) 38, 68[1], 73b, 107, T 5; ~ ~ cantitativ 113; ~ relativ 68[1], 73a, 73b, T 19; ~ ~ cantitativ 73b, T 19; ~ substantivizat 107; ~ e derivate 70; ~ și articol T 23; ~ și noțiune 43; ~ și substantiv, forme intermediare 39; ~ și verb, forme intermediare 39

Scanned with OKEN Scanner

admirație 98, 129, 149b
«**adverb**» (în înțeles comun) 22[1], 33, 36, 38, 64[1], 170; ~ predicativ 36[22]; ~ predicativ negativ, v. «adverb VIII»; ~ regent 36[14]; ~ -regim 36[14]
adverb (propriu zis) sau «**adverb I**» 25, 36, 38, 42, T 1, T 2, T 5; grade de unitate fonetică T 3; ~ circumstanțial T 4, T 5, T 6; ~ ~ de cauză T 5[1]; ~ ~ de scop T 5[2]; ~ corespunzînd adjectivului pronominal T 4; ~ corespunzînd numeralului cardinal 111; ~ cu sens cantitativ 111—112; ~ determinabil 36; ~ exclamativ 73a; ~ interogativ 73a; ~ numeral 141; ~ relativ 71, 73a; derivate: adjectiv, nume 70; derivate: conjuncție de subordonare, prepoziție 71, T 5, T 6; ~ și noțiune 43; ~ și substantiv, forme intermediare 39; ~ și verb, forme intermediare 39; v. și locuțiune adverbială
«**adverb II**» 36, 37, 38, T 4[3]
«**adverb III**» 36, 37, 38, 111[2], T 5, T 7[2]
«**adverb IV**» 36, 37, 38, T 5
«**adverb V**» (sin. particulă însoțitoare) 36, 37, 38
«**adverb VI**» (sin. particulă introductivă) 36, 37, 38
«**adverb VII**» 36, 38
«**adverb VIII**» (sin. cuvînt-răspuns) 36, 37, 38
«**adverb IX**» 36, 37, 38
afectivitate și conținut în limbă 6[10]
afereză 86
afirmare 36, 152
al doilea complement direct 134
alternanță 153
alternanță fonetică 15, 86
ambiguitate 9b
amenințare 131
anacolut 168
analitic și sintetic în limbă 170
ansamblu predicativ 132
aparența acțiunii 131
apartenență 129
apoziție 125, 127, 167—168
aproximație numerică 112[1], 113
arhigen 114
articol, def. și loc în sistem 22[1], 24, 25, 29c, 38, 42, T 1; funcție 117[2]; ~ al genitivului 126b; ~ enclitic 118—119, T 19; ~ ~ dublă formă 118; ~ hotărît 38, 68, 84, 117—121, T 19; ~ flexibil (după numărul și genul adjectivului) și neflexibil 120; ~ hotărît 38[2], 68[6], 84, 117—121; ~ posesiv 80[1]; ~ pre-poziționat 120, 121; ~ și pronume demonstrativ, forme intermediare 39
articulare: sens sintactic 133a; lipsă de semnificație la vocativ și la nume proprii 65; ~ a adjectivului 120; ~ a genitivului T 23; ~ a grupului nominal format cu *însuși* 85; articulat și nearticulat 123[4]
aspect 72, 130a; ~ perfectiv și ~ imperfectiv 130a
atribut, 170; def. și loc în sistem 28a, 30, 38, 64[1], 73b; formă 34, 42; ~ -pronume de persoană T 7, T 8, T 9, T 10, T 11; ~ cu ajutorul prepozițiilor 136, 137a, 137b, T 4[2], T 19; feluri și topică 122; ~ al interjecțiilor 137a; ~ al numelui 38; ~ al pronumelui personal 137a; ~ al substantivului comun și nominalizarea lui T 19; ~ cantitativ 113, T 16; ~ explicativ 133b; ~ propriu zis 133b[3]; ~ specific subiectului 133b; ~ și complement 51a; ~ și predicat 30, 63; v. și adjectiv [1,2]
«**auxiliare morfologice** în exprimarea gradelor de comparație» 36
axiomatizarea modelelor 13a
blestem (al persoanei I) 59, 131; v. și propoziție de urare și blestem
calitate 64[2]
cantitate 64[2], 75, T 16
cantificarea numelui 91; v. și necantificat
categoria stării 40
categorii 170; ~ ale științei logicii și ~ sintactice 41—63; ~ fonetice 13a; ~ gramaticale, abstractizări superioare lor 154—159; ~ logice 8[2], 13a; ~ morfologice: sistem în lumina criteriului fonetic T 1; sistem în lumina criteriului sintactic T 2; ~ ~ corelate cu ~ sintactice 31, 32, 38, 40, 41[1]; ~ ~, clasificare tradițională 33; ~ ~ intermediare 39; ~ ~ în sens restrîns 72; ~ (~) nominale 75 — 115; ~ verbale 75; ~ sintactice 28—31; ~ ~, schimbare 141; ~ ~ corelate cu ~ morfologice 31, 32, 38, 40, 41[1]; v. și: criterii de sistematizare; unitatea de sistematizare
categorii de obiecte 65
caz 35, 72, 123; înrudirea ~urilor 32[2]; ~ oblic 35, 56, 123; ~ și noțiune 43; v. și: acuzativ; dativ; genitiv; nominativ; vocativ
cauzalitate 131
cerința de a se înfăptui 131
cifre 110; ~ mari 112[1]; ~rotunde 112[1]
chemare 38; v. și vocativ
coincidență de formă lingvistică 6[14]
comparabilitatea fenomenelor 13a
comparativ 146, 147, 149a; ~ absolut 149a; ~ de circumstanțe (în cadrul aceluiași determinat și totodată al aceluiași determinant) 147, T 24; ~ de determinante (în cadrul aceluiași determinat) 147, 149a, T 24; ~ de determinate (în cadrul aceluiași determinant) 147, 149a, T 24; ~ de egalitate 147, T 24; ~ de

Scanned with OKEN Scanner

inferioritate 146, 147, T 24; ~ de superioritate 146, 147,149 a, T 24; ~ extrem 147; ~ ~ absolut 149 a; T 24; ~ în cadru aceluiași determinant 147, 149a, T 24; ~ în cadrul aceluiași determinat 147, 149a, T 24; ~ la adjective T 24; ~ la adverbe T 24; ~ larg, variabil 147
comparația ireală 131
complement, def. și loc în sistem 28a, 30, 38, 62, 69[4]; ~ al adverbului 141; ~ al ființei 134; ~ al lucrului 134; ~ ~ pasiv 134; ~ al subiectului 133b; ~ concesiv, condițional, consecutiv T 6; ~ cumulativ 135[1], T 6; ~ de agent 134, 141; ~ de cauză T 6; ~ de excepție 135[1], T 6; ~ de loc T 6; ~ de mod T 6; ~ de mod comparativ T 24; ~ de scop T 6; ~ de timp 38[1], 39, T 6; ~ direct (sin. ~ drept) 134; 139; ~ ~ — pronume de persoană și ~ indirect — pronume de persoană T 7, T 8, T 9, T 10, T 11; ~ ~ al diatezei pasive 134; al doilea ~ ~ 134; ~ ~ și ~ indirect, prezența în nucleul propoziției 132; ~ ~ al lucrului 134; ~ ~ al lucrului pasiv 134; ~ ~ exprimat prin infinitivul scurt 139; ~ ~ fără posibilitate de articulare 139; ~ ~ invariabil 134; ~ ~ și element predicativ suplimentar 133b; ~ drept, v. ~ direct; ~ eliptic 133b; ~ exprimînd originea T 4[2]; ~ necesar 170; (~ negativ T 6;) nominal 136, 140; ~ opozițional 135[1], T 6; ~ sociativ 135[1], T 6; ~ e avantajate 170; transformarea ~ului în atribut 137b; ~ și atribut 51a; ~ și completivă 71; ~ și subiect 63
completivă: ~ directă, reducere 133b; ~ și complement 71 (v. și complement)
compoziții de substantive 167
comunicare 59
comunicare 31; ~ fără verb 38; ~ imperativă 37; ~ interogativă 37; ~ -răspuns 37; comunicări bilaterale, părți de vorbire specifice 37
concesie 131
concomitență 167
concret, reconstituire din abstracții 5
condițional (sin.: optativ) 131, 141; aplicare 131; ~ prezent 130a[2]; ~ și indicativ 163
condiționare 131
confundarea temelor 6[12]
conjugare personală și ~ impersonală 38; ~ impersonală 129
conjunctiv 56, 71[1]; utilizare 131; ~ cu valoare de optativ 131; ~ perfect 131; ~ și indicativ 163; ~ și infinitiv 131; ~ și participiu 128b[1]
conjuncție[1], v. cuvînt conjuncțional
conjuncție[2], def. și loc în sistem 22[1], 25, 38, 42; ~ de coordonare 33, 35, 36, 38, 39, 60, T 1, T 2, T 3; ~ (~) adversativă 152; ~ (~) comparativă 149a; conjuncții corelative 153; 170; conjuncții corelative de coordonare comparativă 149a; ~(~) conclusivă 152; ~(~) copulativă 151; ~(~) disjunctivă 151; ~ ~ și prepoziție, forme intermediare 36[31], 39; ~ de subordonare 33, 35,38, 71, 137a, 170, T 1, T 2, T 4, T 5, T 6; ~ ~, grade de unitate fonetică T 3; ~ ~ și particulă modală, forme intermediare 39; ~ ~ și prepoziție, diferențiere 13a[4]; ~ (de coordonare, de subordonare) și prepoziție, forme comune 36
consecință 152, 167
consoană 15
context, sistematizare a categoriilor gramaticale după ~ 25
continuitatea acțiunii 130c
conținut; ~ și afectivitatea în limbă 6[10], 57[2]; și formă în limbă 6[5,8], 41[1], 72[1]
coordonarea elementelor de același rang sintactic 115, 121, 150—153, 166[1], 167
copulativ 151
copulă 50; ~ în propoziții neenunțiative 60; v. și copulativ
corectare 152
corelare 70, 129, 166[1], T 6
corelative ale conjuncției de subordonare T 4
crasă 86
criterii de sistematizare a categoriilor gramaticale: fonetic 22, 23—27; logic 22, 28a—63; semasiologic sau criteriul conținutului (lexical) 22, 64—74
cultivarea limbii 169
cultura românească ca scop al lucrării de față 11
cumularea de dative sau de acuzative ale pronumelui personal 81[5]
cuvînt, def. 7[3], 19[1]; sistematizare după gradul în care exprimă realități 73a—74; ~ conjuncțional (sin. conjuncție[1]) 25, 143; ~ de introducere, în răspunsuri, a rezervei sau ripostei 36; ~ de întărire a propoziției interogative sau a celei imperative 36; ~ de negare a acțiunii sau a comunicării anterior menționată 36; cuvinte „de relații", înrudire fonetică 71; ~ flexibil 24, 38, 39, 75[3], T 1 (v. și: flexiune nominală; flexiune verbală; articol flexibil; gerunziu flexibil; participiu flexibil); ~ neflexibil 24, 38, 39 (v. și articol neflexibil; gerunziu neflexibil; participiu neflexibil); ~ ~ predicativ 36, 38; ~ ~ care completează deopotrivă verbe, adjective sau adverbe 36; ~ ~ care completează oricare cuvînt considerat ca „exprimînd noțiuni" sau oricare propoziție 36; ~ fonetic 15;

Scanned with OKEN Scanner

~ (logic) 19, 21; ~ postpoziţional 25; ~ prepoziţional 25; cuvinte primare 46; ~-răspuns (sin. «adverb VIII»), s.v.; ~ şi noţiune 42—46; ~ şi propoziţie 57[1]
dativ 32[2], 38[2], 123; declinare nearticulată (prin prepoziţie) T 20; forme 79, T 7, T 8, T 9, T 10, T 11, T 21; ~ cu acuzativ (pron. pers.) 86, T 13; ~ etic 81; ~ posesiv 81; ~ reflexiv 81; prepoziţii cu ~ 36[34]
declinare 123; ~ articulată şi ~ nearticulată propriu zisă 123, 124, 125—126b, T 20—23; ~ «articulată» şi ~ «nearticulată» (în terminologia uzitată) 125; ~ a prin prepoziţii, v. ~ nearticulată (propriu zisă); ~a adjectivului 123[1]
deferenţă 77
definiţie 42[4], 170
deliberare 131
demonstrativ 158, T 4; ~ de apropiere şi ~ de depărtare 90, 158, T 4; exprimarea concomitentă a ambelor ~ e 158; ~ pur 158; ~ tripartit (după persoane) 90; adjectiv şi adverb ~ 90; v. şi adjectiv demonstrativ
denumiri 170
depăşirea unei cifre rotunde 112[1]
derivaţie 67
desinenţă 13b[2], 33, 123[2]; ~ nominală (sin.: ~ a cazurilor) 35, 38, 51b, 123, T 2, T 3; ~ verbală (sin.: ~ a formelor verbale personale) 29d, 38, 42, 51b, 75[4], 78, 79, 82, 85, T 3, T 7, T 8, T 9, T 10; T 11; ~ ~ zero T 7[1]
determinant predicativ 53[1]
determinativ şi explicativ 170
determinări 30, T 4[5]
diateză 5, 72; ~ activă 52, 72[1], 131, 134; ~ pasivă 52, 72[1], 131, 134, 141; ~ reflexivă 72[1], 124; ~ şi al doilea complement direct 134; aspecte formale 72[1], 81
diferenţă specifică 35[1], 42
dinamic (subdiateză) 72[1]
disjuncţie 151, 153
disjuncţie reală şi ~ terminologică 151
dorinţă 59; ~ a subiectului 59, 129, 131; ~ a persoanei I 59, 62, 131
dubiu 36
durată 130a
economie şi logică în limbă 169
element predicativ suplimentar 133b
elemente de acelaşi rang sintactic, coordonare 150—153
eliziune 86
emoţie 59
ere geologice 109
etapele acţiunii 130c
etimologie 7
eventiv (diateză) 72[1]
evoluţie: ~ a fondului 6[8]; ~ a formei 6[8]; ~ a funcţiilor 63
excepţie 3c, 10[3]
exclamaţie, v.: adjectiv exclamativ; grad de intensitate exprimat prin ~; imperativ; interjecţie; propoziţie afectivă; propoziţie de urare şi blestem
existenţă 63, 70, 129; ~ reală 129; ~ virtuală 129
explicativ şi determinativ 170
explicaţie 152, 167
exprimare, posibilităţi de 171
familie de cuvinte şi formele flexionare ale aceluiaşi cuvînt 20
familia flexionară (sin. flexiune în sens larg) 70; ~ a cuvintelor de relaţii, v. ~ adverb — prepoziţie — conjuncţie de subordonare; ~ a numelui comun 65, 67 (incl. fig. 1), 70; ~ a numelui comun cu înţeles determinat 66, 67 (incl. fig. 1) 70; ~ a numelui propriu 67 (incl. fig. 1); ~ adjectivală şi adverbială 27, 64, 68, 70, 96—98; ~ ~ *un — unul — unu* 96—98, T 14; ~ adverb — prepoziţie — conjuncţie de subordonare (sin. ~ a cuvintelor de relaţii) 71, T 6; ~ nominală 65—67; ~ verbală 64, 69, 70, 71[3], 131; ~ ~ şi ~ adverb — prepoziţie — conjuncţie de subordonare 71[3]; ~ şi categoriile realităţii 64; ~ şi partea de vorbire (flexibilă) 27
feminin 114; înlocuirea ~ului 157
fenomene fonetice 7[2]
fiinţă 65, 70
finalitate 131
flexibilizare prin *cel* 121
flexiune[1] (în sens restrîns, de „totalitate a variantelor unui cuvînt flexibil"): ~ nominală 24, 35, 70, 72, 75, T 1; ~ verbală 24, 57, 72, 75, 131, T 1
flexiune[2] în sens larg, v. familia flexionară
fond: ~ul de cuvinte primare 46; ~ul noţiunilor primitive 46; ~ şi formă 41[1]
fonem 7, 15; ~ şi înţeles 9a
fonetic, criteriul de sistematizare ~ 23—27
fonetică 7, 14—17; ~ şi logică 13a
formaţii personale 11[2]
formă: ~ accentuată şi neaccentuată la pronumele de persoană 76[1], 81, 83, 84, 87, 88, T 7, 87, T 8, T 9, T 10, T 11; ~ ~, acord 88, ~ ~, topică 85, 132; ~ ~, aplicare 83; ~ neaccentuată la pronumele de persoană 79, 86, T 12, T 13; ~ ~ a genitivului 81[1]; ~ ~ enclitică 86; ~ ~ proclitică 86; varianta accentuată a formei numită neaccentuată T 12; ~ articulată şi ~ nearticulată la nume proprii 65 (v. şi: genitiv

Scanned with OKEN Scanner

și articol); ~ comună funcțiilor de prepoziție, conjuncție de subordonare și conjuncție de coordonare 36, 38; forme complementare 19, 21; forme conjuncte verbale 86, T 12; ~ corelabilă și ~ necorelabilă 31; forme corelative 127, 153, T 24; ~ de întărire 81, 165; ~ de trecere 36[31], 39; ~ flexibilă și ~ neflexibilă 24, 38; ~ flexionară 20, 21 (v. și: familia flexionară; flexiune[1]); ~ enclitică T 12; ~ fonetică și înțeles 46; ~ gradabilă 147; ~ gradată 147; forme intermediare 39, 131; ~ interogativă de poruncă 131; ~ logică, preferința ei 169; ~ lungă 76[1]; forma națională a limbii și conținutul ei general uman 6; forme nominale, prefixe și terminații 51b; forme nominale ale familiei adjectivale la un numeral cardinal T 15; ~ proclitică (accentuată sau neaccentuată) T 12; ~ propriu 72[1]; ~ reflexivă (a pronumelui de persoană) 77; ~ scurtă 76[1]; ~ specifică 72[1]; ~ verbală compusă T 3; forme verbale, prefixe și terminații 51b; ~ verbală cu dublă desinență 128a[4]; ~ verbală personală 85, 128a; ~ și conținut (fond) în limbă 6[5,8], 41[1], 72[1]

fruct 114

funcție sintactică, schimbare cu ajutorul prepoziției *de* 141

gen 72, 75, 84, 114, 115, 157; ~ul aparent comun 115; ~ul feminin-neutru 115; exprimarea concomitentă a formelor nominale aparținînd unor ~uri diferite 157; ~ comun 114; ~ personal 65[1,3], 75[1], 115, 157

generalizare în limbă 42[3], 70[1]

general, v. particular

genitiv 32[2], 38[2], 42, 123; ~ul declinării nearticulate (prin prepoziții) 136, 139, T 20; forme de ~ 78, 80, T 7, T 8, T 9, T 10, T 11, T 21; nominativizarea ~ului 80[1], 121; ~ și articol 126b, T 23

genus proxim 35[2], 42

gerunziu 51a, 130a, 131; ~l în compunerea prezumptivului 131; ~ flexibil 131; ~ neflexibil 39, 131; ~-predicat, topică 132

gîndire 7; limbă, ~ și realitate 4—9b; limba-~ și realitatea 5; limba și ~a-realitate 6, 25[2], 41[2], 169

grad: ~ comparativ 146, 147; ~ de comparație 72, 107[1], 146—149; ~ de intensitate 146, 147; ~ ~ absolută 147, 148, 149; ~ ~ ~ negativă 147; ~ ~ ~ pozitivă 147; ~ ~ exprimat prin exclamație 149b; ~ ~ relativă 147, 149a; ~ pozitiv 146, 147; ~ superlativ 146, 147

gramatical și logic 63

gramatica (inclusiv „știința gramaticii"), definiție și loc în sistemul disciplinelor lingvistice 7, 38; ~ tradițională; 169; părțile de vorbire în ~ ~ 26, 33, 39, 64, 95; adverbul în ~ ~ 36; gradele de comparație în ~ ~ 146; ~ transformațională 171; ~ și logica 5[3], 8, 9a, 63, 71; predicat gramatical și predicat logic 54; subiect gramatical și subiect logic 54; ~ și raportul gîndire-limbă 41[2]

greșeală de tipar, mențiunea că nu e 167

grup nominal 116—127; definiție 73b, 75, 116; funcție logică 42; articulare 118, 120; ~ cu apoziție 167

grupare de cuvinte și locuțiune 39

grupă predicativă 30, 128a—135

identitate 129

identitate, principiu 10[1]

iminența nerealizată 131

imperativ[1] sin. comunicare imperativă (propoziție imperativă etc.), s.v.

imperativ[2] (mod) 131; ~ negativ 85[1], 131, 132; ~ nominal 37; ~ pozitiv 131; ~ ~ subordonat 132; subordonată a ~ului 71[1]

imperfect: definiție și loc în sistem 130a; valoare 131; utilizare 131

impersonal 155

impersonal (diateză) 72[1]

incidente 36, 170

indicativ, sistem 131; ~ prezumtiv 131; ~ și conjunctiv, condițional 131, 163

indiferență 131, 161

indignare 131

infinit 106

infinitiv: ~ lung, valoare 131; ~ scurt, loc în sistem 42; ~ ~, valoare 51a, 131; ~ ~ precedat de prepoziția *de* 139; ~ ~, utilizare 71, 139[1]; ~ ~ în compunerea formelor verbale 130b; ~ ~ și conjunctiv 131; ~ ~ cu subiect 131; ~ ~ și substantiv 39

infix 25

instrument gramatical 38

intercalare 167

interjecție, def. și loc în sistem 22[1], 25, 28a, 38, 42, 64[1]; ~ apelativă 38[5], 39; ~ ~ și vocativ 39; ~ cu valoare de predicat verbal 39[4]; ~ emotivă 38[5], 60; ~ imperativă 38[5], 60; ~ interogativă 38[5], 60; ~ onomatopeică, v. onomatopee; ~ propriu zisă 38; ~ -comunicare 31, 33, 38, 136, T 2

interogativ, sin. comunicare interogativă (propoziție interogativă etc.), s. v.

inutilitate 163

ipoteză 63; ipotezele (totalitate) 131; ipoteza autorului 131

ireal 131

istoric și logic 2

iterație 130a

începutul acțiunii propriu zise 130c

Scanned with OKEN Scanner

îndemn 131
înrudire fonetică între cuvinte ca urmare a înrudirii dintre realități 6[16]
însufleţit şi neînsufleţit 75[1]
însuşire 68, 70, T 6
însuşirea unei limbi 38[1]
întărire 165; ~ a subiectului 38
întrebare 59; ~ inclusă de o judecată 60
întrepătrundere 167
înţeles, clasare 31; ~ de întărire (a unui înţeles propriu) 73a, 73b; ~ de negare (a unui înţeles propriu) 73a, 73b; ~ de slăbire (a unui înţeles propriu) 73a, 73b; ~ inutil 73a; lipsa de ~ al formelor neaccentuate ale pronumelui personal 79; ~ înlocuitor (al unui înţeles propriu) 73a, 73b; ~ propriu constant 73a, 73b; ~ propriu variabil 73a, 73b; simplu ~ 31; ~ şi fonem 9a; ~ şi formă fonetică 6[9], 46; ~ şi noţiune 43.
judecată: părţile judecăţii 51a[2]; ~ inclusă de o întrebare 60; ~ ca răspuns 60[2]; ~ eliptică 47[4]; ~ adevărată şi ~ falsă 63; ~ şi metaforă 57[2]; ~ şi noţiune 43, 58[2]; ~ şi propoziţie 42—46, 47[1,2], 58[3], 59; ~ propoziţie şi nume-noţiune 56—57; ~ enunţiativă şi propoziţii neenunţiative 59—62
juxtapunere 42, 167
legile interne ale limbii 6[7]
lexic 7
limbaj fonetic (sin. limbă vorbită) 14
limbă: funcţiile limbii 9b; posibilitatea unei limbi de a evolua 6; ~ istoric formată, caracter sistematic 3c; ~, naştere şi evoluţie 4[2], 6[4,15]; pluralitatea de limbi 6, 46; limbi străine, raport cu lucrarea de faţă 12; ~ arabă 119; ~ ebraică 28a[1] (*aleluia, amin*); ~ elenă 84 (v. şi λόγος); ~ franceză 28a[1] (*apport, pardon*), 48 (*il pleut*), 53 (*j'ai faim*), 58 (*bref*), 69 (*—ble*), 82 (*je, moi*); ~ germană 48 (*es regnet*), 102[1] (*einundzwanzig*); ~ italiană 28a[1] (*addio, basta*), 69 (*—bile*), 119 (*recto*); ~ latină 28a[1] (*bis, Deus, vivat*), 36 (*bis, infra, supra*), 68[2] (*duenos*), 72[1], 84 (*ille*), 90 (*hic, ille, illic, iste, istic*), 119 (*genus proximum*), 128a[8] (*volet*), 138 (*per*), 152 (*alias*), 161 (*et caetera*), 167 (*sic*), 169 (*index*); ~ rusă 16,40; ~ slavonă 28a[1] (*bogdaproste*); ~ spaniolă 161 (*Fulano*); turcă (*aferim*) 28a[1]; ~ ţigănească 89; ~ vorbită, v. limbaj fonetic; limba viitorului 12; ~ şi gîndire 41[2], 63, 169; ~, gîndire şi realitate 4—9b; ~ şi gîndire-realitate 6, 25[1], 41[2], 169; ~ -gîndire şi realitate 5; funcţiile extralogice ale limbii 9b
lingvistică 7; raport cu lucrarea de faţă 12; ~ părţile ei 3c[2], 7; ~ descriptivă 2; ~ şi logică 7[4], 8[2], 170
liniaritatea, caracter al limbii 5
linie de pauză 167
loc 64[2]
locuţiune 19, 21; ~ adjectivală 68, T 3; ~ adverbială 68, 143, T 3; ~ modală T 3; ~ nominală T 3; ~ prepoziţională T 3; ~ verbală 133a; ~ şi grupare de cuvinte 39
logic: ~ şi istoric 2; ~ şi lingvistic 7[4]; predicat ~ şi predicat gramatical 54; subiect ~ şi subiect gramatical 54
logică (inclusiv „plan logic", „ştiinţa logicii"), raport cu lucrarea de faţă 7, 8, 10; ~ explicită şi ~ implicită 8; ~ dialectică şi ~ formală 3b; ~ şi economie în limbă 169; ~ şi gramatică 5[3], 8, 9a, 63, 71; ~ şi lingvistică 7[4], 13a, 170; v. şi categorii ale ştiinţei logice
λόγος 9[1]
lucrarea (de faţă): obiect 1; apartenenţă 7; scop 10—12; metodă 13a (v. şi metode folosite în lucrare); prezentare 13b; terminologie 13b
lucruri 65, 70; ~ individuale 70
mai mult ca perfectul 130a
masculin 114; înţelesul ~ului 157
matematizare 13a, 171
metaforă 9b, 57[2], 65
metode folosite în lucrare 13a, 59, 100, 115, 133b, 151, T 17
metru 9b
mijloc de comunicare 5, 7
mijloc fonetic 14; ~ zero 16
mod: sistemul ~urilor 131 (v. şi: condiţional; conjunctiv; gerunziu; imperativ; indicativ; infinitiv; participiu; supin); ~ personal şi ~ impersonal 131; ~ predicativ şi ~ nepredicativ 131; ~ regent (şi ~ dependent) 35
modalitate: ~ obiectivă şi ~ subiectivă 129, 131; ~ reală şi ~ virtuală 131
model 3c, 172
modelare 13a, 172
momentul acţiunii 130a, 130c
momentul discutat 130a
morfem 19, 21
morfologie: obiect 38; sistem 26; ~ şi sintaxă 32[1]; 170; v. şi categorii morfologice
multipli 108
multiplicative 111
mulţime 92
nazalizări 15[2], 37[2]
necantificat 156
necesitate 129; ~ obiectivă şi ~ subiectivă 131
nedeterminare: ~ de distanţă (în raport de persoana 1) 158; ~ de număr

Scanned with OKEN Scanner

156; ~ de persoană 155; ~ de sex 157; ~ de timp 159
negație 36, 43, 131, 152; prezența ~i în ansamblul predicativ 132; ~ dublă 163; ~ goală 163
nesigur 131
neștiință 163
neutru 114; valoarea neutră a formei *o* 81
nimic 160
nominalizarea atributului T 19; v. și substantivizare
nominativ: def. și loc în sistem 25, 35, 123; funcții 32[2], 35[2], T 7, T 8, T 9, T 10, T 11; ~ul formelor neaccentuate ale pronumelui personal 78, 79; ~*us pendens* 31
norme ortoepice 7[2]
noțiune: ~ necantificată 42; ~ plurală 42; ~ primitivă 46; ~ propriu zisă 42; ~ și cuvînt 42—46; ~ și judecată 58[2]
nucleu al propoziției 30, 132
număr[1] 91—113 (în special 108—112), T 15; ~ fracționar 103, 104; ~ întreg 102; ~ mixt 104 v. și: necantificat; numeral
număr[2] (categorie gramaticală) 72, 75, 91, 92—93, 156; numerele (singular și plural) 92[2,5]; exprimarea concomitentă a formelor nominale aparținînd unor numere[2] diferite 156
nume: def. și loc în sistem 31, 33, 38, 42, 83, T 1, T 2; caracteristici 44[4], 60[1]; ~ fără înțeles 42[5]; grad de unitate fonetică T 3; flexiune declinare 25[1], 66, 67, 75[3], T 21; determinări 30; utilizare substantivală și utilizare adjectivală 251; ~le interlocutorilor și ~le obiectelor 27[1]; ~ - apoziție, funcție logică 42; 167; ~ comun 65, 67, 70, T 15; ~ ~ în familia flexionară adjectivală 68; ~ ~ exprimînd numere T 15; ~ ~ cu înțeles determinat (sin. pro-nume propriu) 38, 65, 68, 117, 120; ~ cu sau fără prepoziție ca element predicativ suplimentar 133b; ~ de persoana I 27[1], 76, 77, 84, T 7, T 8; ~ de persoana II 27[1], 76, 77, 84, T 9, T 10; ~ explicativ 167; ~ general de persoana a treia 27[1], 38, 76, 77, 84, T 11; ~ juxtapuse 42; ~ izolat 31; ~ nominativ T 2; ~ predicativ 133a; ~ ~ al unei forme eliptice 133b; ~ propriu 42[3], 65, 67, 117; ~ ~ exprimînd numere T 15; ~ ~ în familia adjectivală 68; ~ ~ în familia numelui comun 120; ~ reluat 168; ~ subordonat 31, 38; ~ vocativ și interjecție, forme intermediare 39; ~ și propoziție 29d, 31[1], 36[11], 49, 56—57, 63, 170; ~ și verb, comparație 57; ~ -noțiune și judecată-propoziție 56—57; v. și forme nominale
numeral 94—112; def. și loc în sistem 22[1], 24, 25, 33, 38, 64[1], 91; ~, înlocuire T 4[5]; ~ cardinal: aplicație adjectivală 96; aplicații nominale 65, 96; alte aplicații 112[1]; ~ ~ cu funcție de ~ ordinal 73b, 109; ~ ~ —adverb 68; ~ ~, forme derivate 109—112; ~ colectiv binar 105; ~ multiplicativ 111; ~ ordinal, v. adjectiv ordinal; ~ -substantiv 102[3]; ~— familie adjectivală 102[3]; ~ și număr[1] 91
obiect 65; ~ unic 65
obiect: denumire și înțeles 22[1], 170; ~ul gîndirii și al comunicării 7
obiectiv (diateză) 72[1]
omninumeral 156
omonim 6, 9b
onomatopee (interjecție onomatopee etc.) 9b, 28b, 31, 33, 38, T 2
optativ, v. condițional
opuse 138[3], 164
***oratio** obliqua* și ~ *recta* 89
oră 109, 113[1], 129
ordin 131
origine 138, T 4[7]
ortografie 18, 19[4]; probleme de ~ 88, 100[3], 122[1], 167, T 14[2]
paranteze 167
parte de vorbire 33—40; def. 44[1]; sistem 22[1], 38; părți de vorbire sinonime 43[2]; părți de vorbire, distincție între ele 32[2]; ~ ajutătoare 38; ~ cu număr nelimitat de cuvinte și ~ cu număr limitat de cuvinte 74; ~ cu valoare de sine stătătoare 38; ~ de relații 35; ~ „exprimînd noțiuni" 64—70; părți de vorbire tradiționale 95; partea determinantă de vorbire 38[1]; adverbul ca ~ 36; numeralul ca ~ 94, 107; ~ și familie flexionară 27; ~ și noțiune 42—46: v. și categorii morfologice
participiu: dubla valoare sintactică a ~lui 69[4]; ~ declinabil, v. ~ flexibil; ~ flexibil (sin. ~ declinabil) 39, 131, 141; ~ neflexibil 39, 131, 139; utilizare la formarea diferitelor timpuri și moduri 130a, 130b; ~l în compunerea prezumtivului 131; topică 132; ~ și conjunctiv 128b[1]
particular, reconstituire din generalități[5]
particulă introductivă, sin. «adverb VI», s.v.
particulă însoțitoare, sin. «adverb V», s.v.
particulă modală 38, 39[3], 59, 132, 136, 139[1], 141; ~, topică, 131; ~ a modului personal dependent T 2; ~ și conjuncția de subordonare, forme intermediare 39
pasiune 64[2]
pasiv, v. diateză ~ă
pauză 14
perfect: înlocuire 159; ~ anterior 130a; ~ compus 130a; ~ simplu 130a; ~ul

Scanned with OKEN Scanner

condiționalului, utilizare 131; ~ul conjunctivului, utilizare 131; ~ul imperativului, utilizare 131
perioada de planificare 108
permanent 159
persoană 38, 72[1], 75, 76—90; sens 72; categorie 24[1], 75[4]; exprimarea concomitentă a formelor nominale aparținînd unor persoane diferite 155; persoana substantivului 83; persoana I 38, 75, 155, T 7, T 8; ~ ~, semnificație 155; ~ ~, înlocuire 89; persoana a doua 38, 75, 155, T 9, T 10; ~ ~, semnificație 155; ~ ~, înlocuire 89, 155, persoana a treia 38, 75, 155, T 11; ~~, semnificație 89, 155; ~ ~, înlocuire 155
pleonasm 36[31], 73a, 113
plural: ~ul numeralului 102—106; ~ul unității 99; înlocuirea ~ului 156; ~ și singular 92; *pluralia tantum* 114
pluralitate T 16
poligoane 108
pom fructifer 114
poruncă 59; ~ inclusă de judecată 60
posesie 64[2]
posesiv: ~ precedat de prepoziție cu genitiv 39; v. și: adjectiv ~; pronume ~
posibil 131
posibilitate 129
posibilități fonetice 7[2]
postpoziție, v. cuvînt postpozițional
potențial 131
poziție 64[2]
pozitiv 146, 147
predicat: 170; ca parte a propoziției 28a, 29d, 31, 38; părți 128a; formare 144; determinări 30; repetarea ~ului în propoziții de urare sau blestem 62; nerepetarea ~ului 29d, 49a; ~ dublu 29d, 55; ~ gramatical (al propoziției) 47, 48, 54; „~ logic" (al judecății) 47, 48, 51a[2], 54; ~ nominal 50; ~ ~, acord cu subiectul multiplu T 17; ~ ~ adjectival 61; ~ ~ propriu zis 30, 61; ~ și atribut 29b, 63; ~ și subiect 29(a—d); ~ și predicație 34, 170; ~ și verb 34; v. și ansamblu predicativ; grupă predicativă
predicație și predicat, verb 34, 170
prefix 25; ~ cu caracter obligatoriu 36[4]; ~e cu sens de număr 108; ~ nominal (sin.: ~ al formei nominale) 51b, T 3; ~ verbal (sin.: ~ al formei verbale) 51b, T 3
prepoziție[1]: ca parte a vorbirii 22[1], 35, 38, 42, T 1, T 2, T 5; ~, grad de unitate fonetică T 3; topică 25; ~ și conjuncție, forme comune 36; ~ formînd atributul 137a, T 19; rolul ~i în limbile fără declinare 38[6]; utilizare ca adverb 71; ~ cu acuzativ 39; ~ cu dativ 36[34], 39; ~ cu genitiv 39, 71; prepoziția generală *de* 38; ~ nominală 35, 38; ~ propozițională 145; ~, adverb și conjuncția de subordonare 71, T 6; ~ și conjuncție de coordonare: diferențiere 13a[4]; forme intermediare 39; ~ și substantiv, forme intermediare 39; v. și Indicele de forme ale limbii române, *de* (prep.)
prepoziție[2], v. cuvînt prepozițional
prezent 130a; semnificația ~ului 159; ~ gnomic 57, 159
prezumtiv 131
pro-nume propriu, sin. nume comun cu înțeles determinat, s.v.
proces și sistem 2
pronominalizare 42
pronume 22[1], 24, 25, 33, 38, 42, 64[1], 107, T 4; ~ de întărire T 7[2]; « ~ » de întărire T 7[2] (v. și adjectiv de întărire); ~ de persoană (sin. ~ personal[2]) 76—86, 155; ~ ~, acord cu realitatea 89; ~ ~, flexiune 75[3], T 7, T 8, T 9, T 10, T 11, T 12, T 13; ~ ~ acuzativ 85[1], 86, 126a; ~ ~ genitiv 80; ~ ~ dativ cu acuzativ T 13; ~ ~ de persoana I 27[1], 33[1], 38, 66, 82, 84; ~ ~ de persoana a doua 27[1], 33[1], 38, 66, 82, 84; ~ ~ de persoana a treia 27[1], 33[1], 38, 82, 84; ~ ~, v. și: forma accentuată și forma neaccentuată — forma lungă și forma scurtă; ~ de politețe 76, 77; ~ demonstrativ și articol, forme intermediare 39; ~ exclamativ 42, 73a; ~ ~ și noțiune 43; ~ general de persoana a treia 27[1], 84; ~ interogativ 42, 73a; ~ ~ și noțiune 43; ~ personal[1] 76; ~ personal[2], v. ~ de persoană; ~ ne- « personale » 84; ~ posesiv 76, 80[2]; ~ reflexiv 77; ~ relativ 71, 73a; 136 (v. și pro-nume)
propoziție 28a, 31; def. 47[2]; părți 38; nucleul ~i 132; schema ~i 132; nominalizare 51a, 56; gen 56; corelare cu altă ~ 55; legătura dintre propoziții 58; subordonare față de altă ~ 55; feluri de ~ 170[1]; ~ afectivă (sin.: ~ emotivă; ~ exclamativă) 59, 60, 42, 149a; ~ afirmativă 60, 63, 163; ~ atributivă 142 73b[3], 127; ~ de legătură 58; ~ de răspuns 38; ~ de urare și blestem 62, 141, 144; ~ eliptică 47[4]; ~ ~ de verb 38; ~ emotivă, v. ~ afectivă; ~ apozitivă 127; ~ enunțiativă 38, 59, 60, 61, 63, 163; ~ ~ afirmativă și ~ ~ negativă 38; ~ ~ însoțind o comunicare afectivă 59; ~ ~ și propoziții neenunțiative 60—62: ~ exclamativă, v. ~ afectivă; ~ « fără

Scanned with OKEN Scanner

predicat» 49, 59; ~ explicativă 167; ~ fără subiect 29d, 48, 49, 53[1]; ~ imperativă 36, 37, 38, 60, 63, 132; ~ ~ indirectă 60; propoziții imperative corelate 132[3]; ~ independentă, feluri 170; ~ intercalată 170; ~ interogativă 36, 37, 38, 59, 60, 61, 63, 163; ~ ~ indirectă 59, 60, 63; ~ ~ optativă 59; ~ izolată 31; ~ negativă 60, 63, 163; ~ nominală 42, 127, 133a[2]; ~ predicativă 42; ~ principală 35; ~ optativă 59; ~ reală 60; ~ relativă 127; ~ secundară 35; ~ simplă 35; ~ subiectivă 36[22], 42, 144; ~ subordonată 31, 35; ~ verbală 133a[2]; ~ și cuvînt 57[1]; ~ și judecată 42—46; ~ și nume 29d, 31[1], 36[11], 49, 56—57, 63, 170

protest 131

puncte de vedere diferite, posibilitatea limbii de a le reda 5

puțin 106[3]

raționament 58

răspuns 36, 37

real 131

realitate, obiect de gîndire și comunicare 5; limbă, gîndire și ~ 4—9b; limba-gîndire și ~ a 5; limba și gîndirea- ~ 6; dezacorduri cu forma lingvistică 89

realități constante și ~ în devenire 70

reciproc (diateză) 72[1], 124, T 22

reflexiv, v. diateza ~ă

regent și subordonat 170

regres al limbii, factorii 169

relație 64[2]

repetiție: 162; ~ în propoziția de urare și blestem 62; în negații 163; ~ cu schimbarea semnificației 164; diferite aplicări 112, 118, 128b

reproș 131

reversibilitatea funcțiilor 63

rezervă: în propoziția secundară 152; în răspuns 36

rimă 9b, 69[5]

riposță 36

rugăminte 131

schimbări în procesul de cunoaștere, obiect de gîndire și comunicare 5

semasiologie, v. criterii de sistematizare

semivocală 15

semn lingvistic 7

sfîrșitul acțiunii 130c

signe 7[3]

signifiant 7

signifié 7

silabă 15

simboluri 171

simetria formelor în propoziția de urare sau blestem 62

simplificări 166

singular: suplimentare pentru a exprima unitatea 95—101; alte semnificații 101, 156; ~ și plural 92; *singularia tantum* 114

sinonim 9b

sintaxă: obiect 38; ~ și morfologie 32[1], 170

sintetic și analitic în limbă 170

sistem: def. 3a; a ~atiza, def. 3a; necesitate 3a[1]; continua reînnoire a ~ului 3b[1]; caracterul ~atic al unei limbi istoric formate 3c; ~ de înțelesuri 17; ~ de nume 83, 84; ~ fonetic 15, 17; ~ul lexical al adjectivelor pronominale 73b; ~ lingvistic 6[13]; ~ morfologic 26; ~ sintactic 31; ~ și proces 2; v. și: unitatea de ~atizare; criterii de ~atizare (pentru ~ul celorlalte categorii lingvistce, v. cuvintele respective)

stil direct legat 89; ~ul telegramelor 166

structura flexionării, sistematizare a categoriilor gramaticale după ~ 24

subiect 28a, 38, 92[4], 170; introducere 144; ~ activ 69[1]; « ~ gramatical » (al propoziției) 47, 48, 52, 53, 54; ~ al formelor verbale impersonale 131; ~ la persoanele I și a doua 29d, 79, 82; ~ nedeterminat 155, 158 (v. și propoziție fără subiect); ~ logic (al judecății) 47, 48, 51a[2], 52, 53, 54; ~ logic personal prin construcții impersonale 53; ~ logico-gramatical 52; ~ pasiv 69[1]; ~ real 52, 53, 54; ~ și complement 63; ~ și al doilea complement direct 134; ~ și predicat 29(a—d); prezența ~ului în nucleul propoziției 132; prezența ~ului în propoziție 48, 170

submultipli 108

subordonat și regent 170

subordonarea numelui și ~ propoziției 38; ~ imperativului la alt imperativ 132; ~ necesară 170

substantiv: def. și loc în sistem 22, 24, 25, 33, 38, 64[1], 84; determinare 36[16]; funcții 32; persoana ~ului 75; forma acuzativului T 22; topică 42; ~ articulat și ~ nearticulat 39, 101; ~ compus 125, 147 ~ comun 33[1], 42; ~ ~ cantificat și ~ ~ necantificat 91; ~ ~ direct cantificabil și ~ ~ indirect cantificabil 91; ~ complement circumstanțial 39; ~ declinabil și ~ nedeclinabil T 20; ~ infinitival 131; ~ mobil 114; ~ participial 131; ~ propriu 33[1], 42, 91; ~ și adjectiv, forme intermediare 39; ~ și adverb, forme intermediare 39; ~ și prepoziție, forme intermediare 39; ~ și verb, forme intermediare 39

substantivizare 42, 44

substanță 64[2]

succesiune 152, 167

Scanned with OKEN Scanner

succesiune: ~a elementelor fonetice (a articulațiilor etc.) 14[1]; ~istorică și ~logică 2[4]
sufix: def. și loc în sistem 25, 123[2]; ~cu caracter obligatoriu 36[4]; ~nominal T 3; ~verbal T 3; ~al modului personal dependent T 2
« superlativ » 146, 147; ~cantitativ 149b; « ~absolut » 146; « ~relativ » 120, 146, 147, 149a
supin 39, 51a, 130b, 131, 139, 141[1]
terminațiile formelor nominale și verbale 51b
terminologie a lingvisticii 135[2], 170
t i m p [1] 5[2], 64[2] (v. și: moment; oră)
timp[2] 72, 159; sistemul ~urilor 130a; înrudirea dintre ~uri 32[2]; exprimarea concomitentă a formelor verbale aparținînd unor ~uri diferite 159
topica 38; ~acuzativului 126a; ~grupului nominal T 16[1], T 19; ~nucleului propoziției 132; ~pronumelor personale 85, 132; ~subiect—nume predicativ 170[2]; variante topice 38[3], 118, 122, 131, 141, 166, T 16[6], T 19[2,7], T 21[1], T 24
t o t 160
traducere: ~directă și ~prin intermediul limbii materne 12
transformarea categoriilor lingvistice între ele 171
unitate: ~a de sistematizare a categoriilor gramaticale 19—21; ~de judecăți și ~de propoziții 55; ~fonetică 15; ~fonetică și ~lexicogramaticală 19; ~a rădăcinii 20
u n i t a t e T 16
u n i t ă ț i c o m e r c i a l e 108
u n i t ă ț i d e t i m p 108
u r a r e 59, 131; v. și propoziția de urare și blestem
variante 19, 21
verb 128a—131; def. și loc în sistem 22[1], 24, 25, 33, 38, 42, 43[1], 64[1], T 1, T 2; grad de unitate fonetică T 3; formă interogativă înlocuitoare 61; persoana ~ului 75[4]; topica (în nucleul propoziției) 132; ~auxiliar 38; ~copulativ 38; ~predicativ 30; ~e cu sens numeral 110; ~intranzitiv 70; ~la mod personal regent T 2; ~noțional 38, 50; ~tranzitiv 69[1], 70; derivate ~ale, subordonarea lor cu ajutorul prepoziției *de* 139; ~și adjectiv, forme intermediare 39; ~și adverb, forme intermediare 36, 39; ~și noțiune 43; ~și nume 57; ~și predicat 34; ~și substantiv, forme intermediare 39; v. și forme verbale
viitor 130a, 130b; forme 130a, 131; înlocuire 159; ~virtual 130b
virgulă 88, 122[1], 150, 167
vocală 15
vocativ: def. și loc în sistem 25, 35, 42, 123, 125; caracteristici 38[5]; nesemnificația articulării ~ului 65, 118; forme duble 119; ~ul pronumelui personal 77; persoana ~ului 83, 84
v o i n ț ă 63
vorbire 6[1]
z e r o 106
zero mijlocul fonetic ~ 16, 118[1]

Scanned with OKEN Scanner

INDICELE DE FORME ALE LIMBII ROMÂNE *

Cuvintele flexibile sînt înscrise, cînd nu se tratează în mod special o anumită formă, prin masculin, singular, nominativ, nearticulat, persoana I, — ori de cîte ori există forma corespunzătoare; numeralul plural este redat numai prin *doi* (*două*); formele corelate relativ-exclamativ-interogative numai prin relativ; formele verbale personale sînt înscrise prin indicativul prezent, persoana I singular, iar familia flexionară verbală prin infinitiv etc.

Formele limbii, redate în ortografia curentă, sînt culese cu litere *cursive*.

direct alfabetic (locuțiuni, cuvinte, prefixe, infixe)

a (fem. de la *al*) 103 (v. și: *a cîta oară*; *al*)
a (fem. de la *ăl*), v. *ăl*
a (formă verbală de auxiliar) 86, 128a
a (particulă modală) 39[8], 86, 129, 131, 132, 139[1], 141
a (prep.) 56, 110[3], 121, T 20
a cîta oară T 4[5]
abia 148
absență 113
absolut 165
abundență 113
acasă 118
accelera (*a*) 43
aceasta 56, 70[1], 83[1] (v. și *acesta*)
aceea 56, 166
acel(*a*) 39, 73b, 120, 127[3], 153[3], T 5, T 19, T 21
același 73b, 100[4], 166[8], T 19, T 21
acest(*a*) 73b, T 4, T 19, T 21
acest fapt 56
acest fel de 73b
acesta 161
acestălalt T 21
aci 90; *aci — aci —* 153
acolo 36, 90, 138, T 4, T 6; *acolo unde* 36, T 6
acționez 43
acum 36, 130a, T 4; *acum — acum —* 153
adevărat 36, 165
adică 36, 58, 129, 152[4]
adio 28a[1]
afară de 39, T 6
aferim 28a[1]
afirm 163
ah 28a[1]
ai (formă verbală de auxiliar) 86, 128a
ai (îndemn) 165
ai? (interj.) 37[2], 38[5]
aia 56
aiasta 56
aici 36, 90, T 4, T 6
aide 165
ajung 130c
al 39, 80, 117, 118, 121, 123, 129, 133a, 141, 165, T 19, T 21, T 23
al cîtelea T 4[9]
al doilea 73b, 109, T 19, T 21[5]
al dracu(*lui*) 9b
al meu T 19
al treilea 73b, 121
ala (reg.) 90[1]
alaltăieri 39
alături T 6; *alături de* 39, T 6
albină 157
alege decan (*delegat, deputat, domn* etc.) (*a*) 133b
ales T 19[5]
aleluia 28a[1]
alias 152
alo 39
alor 39, 121, T 21[3]
alt(*ul*) 73b, 100, 165, T 19, T 21
alt fel de 39
altcareva T 4, T 19, T 21[7]
altceva 165[14], T 4[6], T 19, T 21*
altcineva T 4, T 19, T 21[8]
altcîndva T 4
altcîtva T 4
altcum(*va*) 36, T 4
alteori T 4
altfel 68, 164, T 4, T 5; *altfel de* 39, T 5; *altfel decît* T 5
altundeva T 4
am (formă verbală de auxiliar) 86, 128a
am (formă verbală a lui *a avea*) 128a, 130b (v. și *avea* (*a*))

* Pentru termenii din lucrare în alte limbi, v. sup., *Indicele categoriilor de realități și al categoriilor logico-gramaticale*, s. v. limbă.

am a face 128a
am ce ... 128a
am de făcut 130b
am poftă de mîncare 53
am să fac 130b
am ... cu ... 128a
aman ! 137a
ambii T 19, T 21
amin 28a[1]
amîndoi T 19, T 21
an cu an 39
an de an 39
anihila (*a*) 110
animal 114
antepenultim 73b, 109, T 19
anțărț 108
anula (*a*) 110
anume (adv.) 36
anume (urmat de o explicație) 36, 167
anunța (*a*) 134
apoi 152, T 6; *apoi de !* 136
aport ! 28a[1]
aproape (adv. I) 36[10], T 6
aproape (adv. II) 36
aproape (adv. IV) 36
aproape de 36[10], T 6
aproximativ 36, 113[1]
apuc 130c; *apuc* (*mă*) 130c
ar (formă verbală auxiliară) 86, 128a
arhi- 148
aseară 39
asemenea 68, 73b, 141, T 6, T 19
asta 56
astfel 58, 68, T 4, T 5, T 6; *astfel ca* (...) *să* T 5, T 6; *astfel că* T 5, T 6; *astfel de* 73b, T 5, T 6; *astfel încît* T 5, T 6
asupra 39, 137a; *asupră-* 39
aș (formă verbală de auxiliar) 86, 128a, 131
așa 36, 68, 164, 165, T 4, T 5, T 19, T 24
așa cum 36
așa și pe dincolo 160
așadar 58, 152
atare T 19, T 21[7]
atît(*a*) 73b, 113, T 4, T 16, T 19, T 21; *atît cît* 36; *atît timp cît* 166
atîtelea (*al*) 73b
atribut 170
atto- 108
atunci 36, 58, T 4, T 6; *atunci cînd* 36
ați (formă verbală de auxiliar) 86, 128a
au (adv. V) 36
au (formă verbală de auxiliar) 86, 128a
avea (*a*) 86, 128a[2], 128b, 129, 130b, 166
azi 39
ă ? 37[2]
ăl(*a*) 117, 120, T 19, T 21; *ăl de* 120
ăla (reg.) 90[1]
ălălalt T 19
ăst(*a*) T 19, T 21; *ăst fel de* 73b
ăsta (reg.) 90[1]
ăstălalt T 19
ba 36, 163; *ba — ba* _ 36, 153; *ba că — ba că* _ 36
ba nu 165
bade ! 118; *badea* 118
ban 108
bang ! 28b[2]
barem 149a
basta 28a[1]
bate 48
bă 39[1]
băiatul 89[4]
băngăni (*a*) 28b[2]
bea (*a*) 131
behe(*he*) *!* 28b[2]
behăi (*a*) 28b[2]
berbeleac, v. *de-a berbeleacul*
bianual 108
bifurca (*a*) 110
bilion T 15
bilunar 108
bimestrial 108
bimestru 108
bine (cuvînt incident) 9b
bine (adv. IV) 36
bine (subst.[1]) 36[5]
bine (subst.[2]) 68[2]
bineînțeles 36
bis (adj.) 36, 111[2]
bis (adv.) 28a[1], 111
bis ! (interj.) 36
bisa (*a*) 111[2]
blestema (*a*) 131
bogdaproste 28a[1]
bre 38[5], 39
bref 58
broască 6[11]
buluc 39
bun 68[2]
bună voință 54[4]
bună ziua 119
bunăstare T 19[8]
bunăvoință 54[4]
bunica 67[1]
bunicu 67[1]
ca (în înțeles comparativ — adv. IX sau prep.) 36, 39, 129, 133b, 137a, 149a, T 6, T 24
ca („de exemplu" — conj. de coordonare) 36[31]
ca („în calitate de" — conj. de coordonare) 36, 133b, 140, 167
ca (conj. de subordonare, constr. cu conjunctiv) 36[31], 39, 128a, T 6
ca (formă de trecere) 36[31]
ca (*de*) *exemplu* 36[31]
ca lumea 36[31]
ca niciodată T 24[1]
ca și 149a, 151, T 6, T 24; *ca și cînd* T 6; *ca și cum* 36, 128b, T 6; *ca și de* T 24

Scanned with OKEN Scanner

ca urmare 167
calcă-n strâchini 56
călfă 114
cam 36, 73a, 73b, 132; *cam tot* 73b
canci 36
care 36[33], 56, 73a, 73b, 84, 88, 118, 120, 127[3], 128a, 128b, 153[3], T 4, T 19, T 21
care cumva 36[23], T 4[3]
care (mai) de care 39
care nu se mai află 148
care va să zică 58
careva 88, T 4, T 19, T 21[7]
carevaşilea T 4[9]
cartoafă 114
cartof 114
casă lîngă casă 39
catrenă 108
că 36, 39, 86, 167, T 5, T 6; *că doar* 36[12]
cădea cu tronc (*a*) 28a[1]
către 138[3], T 6
căţel(uş) 9b
ce 36[33], 61, 73b, 83, 106[2], 118, 120, 123, 128a, 129, 149b, T 4[6], T 19, T 21 *; *ce fel de* 73b; *ce sînt* 165
ce? 129; *ce e(ste)?, ce e(ste) cu ...?* 129; *ce fac?* 129; *ce sînt?* 129
ce mai! 149b
cea 166
ceac-pac 161
ceea ce 39, 56, 121
cel (art.) 39, 56, 67, 68, 117, 118, 120, 121, 141, 149a, 168[1], T 14, T 16, T 19, T 21
cel(a) (demonstrativ) T 19
cel de al doilea T 19
cel care 56, 120, T 19
cel ce 36[33], 39, 56, 120, T 19
cel cîtva T 19
cel d(e) 117; *cel de-al* 117, T 21; *cel de-al doilea* T 19
cel de la urmă 73b
cel din urmă 73b
cel mult 149a
cel puţin 149a
celălalt T 19, T 21
cestălalt T 19, T 21
cent 108
centi- 108
centimă 108
ceva 104, 113, 118, 129, 132, 161, T 4[6], T 16, T 19, T 21 *
ceva mai T 16[6]
cevaşilea T 4[9]
chenzinal 108
chenzină 108
chiar 36, 73b, 132
chip că T 6
chiţ! 28b[2]
chiţăi (*a*) 28b[2]
ci 36[11], 152, 166
cică 36
cincărel 108
cinci T 15
cincinal 108
cine 61, 83, 106[2], 127[3], 128a, 153[3], 168[1], T 4[6], T 21
cine ce 161
cine ştie 161, T 4[9]
cineva 88, T 4[6], T 19, T 21[8]
cinsprezece 102
cinzeacă 108
cioc! 28b[2]
ciocăni (*a*) 28b[2]
circa 113[1]
cîine 9b
cînd 36, 61, 128a, T 4; *cînd* invers 54[3]; *cînd — cînd —* 153
cîndva 36, 111, T 4
cînta (*a*) 69
cîr(rr)! 28b[2]
cîr-mîr 28a[1]
cîrîi (*a*) 28b[2]
cît 36, 73b, 113, 130a, 149a, T 4, T 16, T 19, T 21, T 24
cît — atît — 153
cît de 149b, T 4[8]; *cît de cît* 39, 106; *cît mai mult* 106; *cît mai puţin* 106
cît mai 149a
cît pe aci 128a; *cît pe ce* 128a
cît priveşte T 6[4]
cît şi 149a, T 24; *cît şi de* 149a
cît timp 166
cîtămai 149b
cîte 121, T 21[9]; *cîte un* 113, 118, T 19, T 21[4]; *cîte una* T 21[9]; *cîte unii* 113; *cîte unul* 112
cîtelea(al) 73b
cîteodată T 4
cîteşi- T 15[5]
cîtuşi de puţin 165
cîtva 73b, 113, 118, T 4, T 16, T 19, T 21[9]
cîţiva 120
claie peste grămadă 39
clanţ! 28b[2]
clănţăni (*a*) 28b[2]
clipă T 6
clonc! 28b[2]
cloncăni (*a*) 28b[2]
coane! 118
coarne 114
cocoş 114
colo 138
colosal 148
conchide (*a*) 43
conform 36[34]
continuu 130c
contra T 6
contrar (adj.) 36, 39, 68[2]
contrar (adv. prep.) 36, 39

Scanned with OKEN Scanner

contrariu 68[2]
contrazic 163
conul (articulat) 118
copii(lor)! 119
corb la corb 39
corn 114
cornuri 114
cotcodac! 28b[2]
cotcodăci (*a*) 28b[2]
criță 42[5]
cronc! 28b[2]
croncăni (*a*) 28b[2]
cu 39, 118, 137a, 137b, 151, 165, 166, 171, T 6
cu adevărat 165
cu alte cuvinte 58, 152
cu cît— cu atît— 153
cu condiția T 6; *cu condiția* (*ca ...*) *să* T 6
cu nici(un(ul) 163
cu privire la 137a[4]
cu siguranță 36
cu toate că T 6
cu tot 148, 165, T 6; *cu totul* 165[3]; *cu toții* T 21[13]
cui 168[1], T 21
cum 36, 61, 121, 128a, T 4, T 24; *cum— cum—* 153
cum e(ste) T 24
cum e(ste)? 129
cum te văd și cum mă vezi 153
cumva 36, T 4
cuscru 67[1]
cutare 73b, 118, 161, T 4, T 19, T 21[7]
cutărică 161
cutăriță 161
cvartet 108
cuvine (*se*) 129[10]
cvasi— 73b
cvaternar 109
da 36
da (*a*) 48[1]
dacă 131, 136[4]; *dacă— atunci—* 58
dacă-ți spun eu 165
dang! 28b[2]
dantesc 68
dar 152
dat fiind( )că 43
dată 109
datorită 36[34], 39
dau 128a, 130c
dăngăni (*a*) 28b[2]
de (adj.) 142, T 16[5]
de (adv. VIII) 36
de (conj. de subordonare) 86, 132, 136, 137a, 141
de (interj.) 36, 60, 136
de (nume) 67[2]
de (particulă modală) 39[8], 59, 62, 132, 136, 139[1], 141
de (prep.) 25[1], 36, 38, 39, 43, 62, 69, 71, 102[3], 106[1], 111, 113, 120, 121, 128b, 130a, 130b, 130c, 131, 133b, 136—141, 143—145, 148[2], T 4, T 5, T 6, T 15, T 19, T 20, T 23
de (pron. relativ) 136 (v. și *ăl de*)
de (în formarea comparativului) 149a[2], T 24
de („cît privește atributul sau predicația de")
de („încît") 139, 141
de („decît") 149a[2]
de (în compuneri) T 6
de (în poziție conjuncțională) 39, 143
de (marcînd originea) 138
de — de — 153, 161
de-a 36, 69, 118, 137b, 139[1], 166; *de-a berbeleacul* 19, 42[5]; *de-a curmezișul* T 6; *de-a dreapta* T 6; *de-a latul* T 6; *de-a lungul* T 6; *de-a stînga* T 6
de-abia 148
d(e)-aia 153[4]
de aceea 167, T 6
de acolo T 6
de aproape 36[10], 141
de asemenea 132, 141, T 6
de atîtea ori T 4
de către 137b, 138[3]
de ce 71, T 6; *de ce — d-aia* (sau: *de aceea, de aia*) — 141, 153; *de ce — de ce —* 153
de cînd 141
de cîte ori 141, T 4
de cîteva ori T 4
de colo pînă colo 138, 161[3]
de cu 137b, T 6
de deasupra 138
de dedesubt 138, T 6; *de dedesubtul* T 6
de departe 141
de două ori 68
de după 137b
de fel 165
de fiecare T 6; *de fiecare dată* T 6; *de fiecare dată cînd* T 6; *de fiecare oară* T 6
de jos T 6
de jur împrejur T 6; *de jur împrejurul* T 6
de la 137b, 138, T 6; *de la... (pînă) la...* 113[1], 138
de la dreapta T 6
de la mic pîn-la mare 160
de la stînga T 6
de la un capăt la altul 160
de lîngă 137b
de loc 165
de n ori T 4[4]
de nu 163
de natura T 6; *de natură să* T 6
de o parte — de alta — 141
de oricîte ori T 4
de orișicîte ori T 4
de oriunde T 4[7]
de pe 137b, T 6; *de pe la* 137b, T 6; *de pe lîngă* 137b
de peste 137b

Scanned with OKEN Scanner

de pînă 137b; *de pînă la* 137b
de prin 137b, T 6
de sub(t) 137b, T 6
de sus T 6
de tot 148, 165[3]
de unde 141, T 6
de vreme ce 141
dealtcum T 4[11]
deasupra 39, 138, T 6
deca- 108
decenal 108
deceniu 108
deci 43, 152
deci- 108
decît 36, 81, 149a, 152, 163, T 5, T 6, T 24; *decît ca* T 6
dedesubt 138, T 6; *dedesubtul* T 6
degenera (*a*) 163
deodată T 6
departe T 6; *departe de* 39, T 6
deplin 36
des 113, 118, 120, T 16, T 21[1]
desagă 114
desigur 36, 58
despre 43, 137a, 137b, 138[3]
destul 107[1], 163, T 21[10], T 24
deveni (*a*) 128a, 128b
dimineața 39
dimpotrivă 36, T 6
din 137b, 138, T 6
din cauza T 6; *din cauză că* T 6; *din cauză de* T 6
din ce în ce 43
din cînd în cînd 39, T 6
din contra 36
din fața T 6; *din față* T 6
din fir a păr 160
din jos de T 6; *din josul* T 6
din loc în loc T 6
din plin 148
din pricina T 6; *din pricină că* T 6
din spate T 6; *din spatele* T 6
din sus de T 6; *din susul* T 6
din timp în timp T 6
dinafară 68, T 6; *dinafara* T 6
dinainte 71, T 6; *dinainte de* 71, T 6; *dinainte* 71, T 6
dinapoi T 6; *dinapoia* 71, T 6
dinăuntru 68, T 6; *dinăuntrul* T 6
dincoace T 6; *dincoace de* T 6
dincolo T 6; *dincolo de* T 6
dincotro T 6
dinspre 137b, T 6
dintîi 73b, 109, T 21[5]
dintre 137b, 138, 149a
dintru 137b, 138
dinte pentru dinte 39
distih 108
dînsul 83, 118, T 11[1], T 21
doamne! 65[2]; *doamne ferește!* 28a[1]
doar (adv. III) 36
doar (adv. V) 36, 152[4]
doar că 36[12]
doară 36[23]
doi 38, 67, 73b, 110, 121, T 15, T 19, T 20, T 21*; *doi(ul)* 110
doime 103
dom'! 65[2]
dom'le! 65[2]
domn 65[2], 133b
domn'e! 65[2]
domniile-voastre 88
domnu! 65[2]
domnule! 65[2], 125
doresc 131
dori (*a*) 128b, 129, 131
două 109[1]
drac(u) 35[2], 42[5], 67
dreaptă 114
drept (prep.) 36[31], 133b, 167
drept (subst.[1]) 114; *drept* (subst.[2]) 114; *drept să-ți spun* 165; *drept-obligație* 167
drepți! 16
dubla (*a*) 110
dublu 110
ducă 69
duce (*a*) 69, 129
duenos (lat.) 68[2]
dumneaei T 21*
dumnealui 65[1], T 21
dumnealor T 21*
dumneasa T 21
dumneata 88, 169, T 21
dumneavoastră 88, 169, T 21
duo 108
după 39, 71, 138, 139, T 6
după ce T 6
după cum T 6; *după cum am arătat* (sau: *am văzut, am demonstrat* etc.) 58; *după cum urmează* 58
duzină 108
e, sin. *este*, s.v.
ea 83[1], T 11
economic(este) 36, 68
egal 36[34], 129; *egal cu zero* 92[8], 106
ei T 11; *ei, aș!* 28a[1]
el T 7[2], T 11, T 19[13]
ele T 11
epocă T 23
era 128a, 131
eroi(i)! 119
e(ste) 61, 86, 129 (v. și *fi* (*a*)); *mi-e(ste)* 129, 131
e(ste) același lucru cu 129
e(ste) identic cu 129
e(ste) necesar 129[10], 163
etcetera 161
eu [22[1],] 84, 88, 93, 165, T 7

Scanned with OKEN Scanner

eu însumi T 7²
examina (*a*) 134
exemplu 36³¹
exista (*a*) 57, 129
existare 57
existat 57
existență 57
extra(-) 148
fac cît fac 55, 130a
face (*a*) 129, 130a
face pe (*a*) 118
face și drege 128a, 160
față de 149a²
față-n față 39
fă 39
fără 39, 137a, 137b, 139, 152, 163, T 6
fără (*ca*(...)) *să* T 6
făr(*ă*) *de* 137a, T 6
fără doar și poate 36
fără îndoială 36
fără nici()*un*(*ul*) 163
fără preț 163
fără să mă laud 165
fel de fel 148
femeie 39, 157
femto- 108
ferice 128b, T 21¹
feți-frumoși 92⁴
fi (formă verbală de auxiliar) 131
fi (*a*) 22¹, 24⁶, 36, 40, 50, 86, 128a, 128b, 129, 131, 133b, 140, 166, T 3, T 12²
fi-mea T 7³; *fi-miu* T 7³; *fi-ta* T 9¹; *fi-tu* T 9¹
fică-mea T 7³; *fică-ta* T 9¹
fie — *fie* — 153; *fie că* — *fie că* — 153
fiecare 73b, 88, T 4⁶, T 19, T 21⁷
fiece 73b, T 21*
fiecine T 21⁸
fieșicare T 4⁶, T 21⁷
fieșicine T 21⁸
fiică T 7³, T 9¹
fiind 131, 133b, 167 (v. și *fi* (*a*))
fiindcă 43
firesc 68
firește 36, 68³
firtă 103
fiu T 7³, T 9¹
fix 146
fîș ! 28b²
fîșîi (*a*) 28b²
fît ! 28b²
fîțîi (*a*) 28b²
fluieră-vînt 56
foarte 36, 132, 148; *foarte mult* 148; *foarte puțin* 148
foc 39
frate 114
frați(*lor*) *!* 65²
fuga-fuga 130a
furnic 169
ga—ga ! 28b²
gata T 21¹; *gata-gata* 128a
găină 114
genera (*a*) 163
giga- 108
gîgîi (*a*) 28b²
glonț 39
gol-goluț 165
grație 36³⁴, 39
greieriș 92
greieriță 169
greu 36
groh ! 28b²
grohăi (*a*) 28b²
guiț 69
guiț ! 28b²
guița (*a*) 28b²
ha—ha ! 28b²
hai(*de*) *!* 39, 42, 165
halal ! 137a
ham ! 28b²
hămăi (*a*) 28b²
haram ! 137a
haț ! 28b²
hau ! 28 b²
hăui (*a*) 28b²
hecto- 108
hei ! 39¹
hexagon 108
hic (lat.) 90
hiper- 148
hîhîi (*a*) 28b²
hîț(*a*) *!* 28b²
hîțîi (*a*) 28b²
hîțîna (*a*) 28b²
hîr ! 28b²
hîrîi (*a*) 28b²
hm 15², 37²
hop ! 28b²
hopăi (*a*) 28b²
hor ! 28b²
horăi (*a*) 28b²
horc ! 28b²
horcăi (*a*) 28b²
hotărît (*lucru*) 165
huța 36³⁵
(-)*i*(-) (pron. pers.) T 11, T 12, T 13
ia 36, 165
iaca 36, 39; *iacă* 36, 39
iacătă 36, 39
iacăte 36, 39
ian 36
ianuarie 39
iar(*ă*) 151, 152
iarna 39
iaște 86
iată 36, 39
ici (*și*) *colo* 161³
icră 169

Scanned with OKEN Scanner

idee 106[3]
identic 36[34]
ie 86
ieri 39
ieste 86
ille (lat.) 84, 90
illic (lat.) 90
imposibil 36, 129
indecşi 169
index 169
indexuri 169
indice 169
indici 169
indigo T 21[1]
infinit 106, 107[2]
infra 36
ins 80, 118
ioc 36
Ion 119, 126a
isprăvesc 130c
iste (lat.) 90
istic (lat.) 90
î? 37[2]
î— 68, 86
îi (pron.) 79, 86, T 11, T 12
îi (verb) 86
îl 79, 86, T 11, T 12
îmi 76[1], 86, T 7, T 12
îmi pasă 53
îmi trebuie 53
îmi vin în fire 128a
îmi vine a 131; *îmi vine să* 131
împătri (*a*) 110
împotriva 36, T 6; *împotrivă* 36; T 6
împrejur T 6; *împrejur de* T 6; *împrejurul* T 6
împreună 110[1]; *împreună cu* 151[4]
în 19[2], 39, 137a, 137b, 138, 141[2], T 6
în acea vreme T 6
în afara T 6; *în afară* 68, T 4; *în afară că* T 6; *în afară de* T 6
în ajun T 6; *în ajun de* T 6; *în ajunul* T 6
în caz că T 6; *în caz cînd* T 6; *în caz contrar* 163; *în caz de* T 6; *în cazul* T 6; *în cazul că* T 6; *în cazul cînd* T 6
în ceea ce priveşte T 6[4]
în chip de T 6; *în chipul* T 6
în comparaţie cu 149a[2]
în contra T 6
în curmeziş T 6; *în curmezişul* T 6
în drept T 6 (v. şi: *drept* (subst.[1]); *drept* (subst.[2])); *în dreptul* T 6 (v. şi: *drept* (subst.[1]); *drept* (subst.[2]))
în faţa T 6; *în faţă* T 6
în favoarea 137a[4]
în jos T 6; *în jos de* T 6; *în josul* T 6
în jur T 6; *în jur de* 113[1], T 6; *în jurul* T 6
în lege 148
în loc T 6[3]; *în loc ca* (...) *să* T 6; *în loc de* T 6; *în loc să* T 6; *în locul* T 6
în parte — în parte — 153
în plin 118
în preajma T 6; *în preajmă* T 6
în primul rînd 153
în raport cu 149a[2]
în ruptul capului 163
în spate T 6; *în spatele* T 6
în sus T 6; *în sus de* T 6; *în susul* T 6
în timp ce T 6; *în timp de* T 6; *în timpul* T 6
în virtutea 39
în vreme ce T 6; *în vreme de* T 6; *în vremea* T 6; *în vremea aceea* T 6
înainta (*a*) 71[3]
înainte 71, 118, T 6; *înainte ca* (...) *să* T 6; *înainte de* 39, T 6; *înainte să* T 6; *înaintea* 39, 71, T 6
înapoi T 6; *înapoia* T 6
înăuntru 68, T 6; *înăuntrul* T 6
încai(*lea*) 149a
încalte(*a*) 149a
încă 130a, 132, 163
înce› 130c
încet-încet 130a
încît T 5, T 6
încoace T 6; *încoace şi încolo* 132[5], 161[3]
încolo T 6
încotro T 6
încotrova T 4[9]
încurcă-lume 56
îndoi (*a*) 110; *îndoit* 110
înhăţa (*a*) 28b[2]
înjumătăţi (*a*) 110
înmii (*a*) 110
înroşi (*a*) 110
însă 152
însămi T 7
însele T 11[5]
înseşi 125, T 11
înspre T 6
însul T 11[1]
însumi 80, 82, 85, 133b[3], T 7—8
însuşi 42[5], 121, 125, T 11, T 19
însuti (*a*) 110
însuţi T 9—10
înşile T 11[5]
întăresc 163
înterţiu 108
întîi 68, 73b, 109, 153, T 19, T 21
întocmai 73b
întotdeauna 111
într- 19[2]; *într-altfel* 165[14]; T 4; *într-astfel* T 4; *într-una* 98; *între* 35[3], 137b, 138, 149a; *între... şi...* 113[1]
întreba (*a*) 134
întreg 118, T 19, T 21[1]
întrei (*a*) 110; *întreit* 110
întru 19[2], 137b, 138
întrucîtva T 4[9]

Scanned with OKEN Scanner

întruni (*a*) 110
învăța (*a*) 134
înzeci (*a*) 110
îs 86
își 86, T 11, T 12
îți 86, T 9, T 12
javră 9b
jigodie 9b
jos T 6
jumătate 92, 103, 107[2], 111; *jumătate din(tre) noi* 88
jur împrejur T 6; *jur împrejur de* T 6; *jur împrejurul* T 6
kilo- 108
(-)l- T 11, T 12, T 13
la (adj.) 142, T 16[5]
la (prep.) 124, 137a, 138, 139, 141[2], 171, T 6, T 16[5], T 20
la aceea T 6
la ce T 6
la deznădejde 148
la dreapta T 6
la fel 166[8], 167, T 24; *la fel de* 149a
la fiecare T 6
la început 153
la stînga T 6
la — la — la 161
laci 42[5]
lacu 42[5]
laolaltă cu 151[4]
(-)le(-) 79, T 11, T 12, T 13
(-)li(-) 86, T 11, T 12, T 13
linge-blide 56
lip! 28b[2]
lipăi (*a*) 28b[2]
lipsă 113, 114, 163
lîngă 39, T 6
lor T 11
lucra (*a*) 130c, 131
lucru 119, 130c
lui 65, 67, T 11
lunea 39, 67, 118
luni 39, 67, 118
(-)m- 86, T 7, T 12
mac! 28b[2]
mai 36, 108, 128a, 132, 146, 149a, 149b, 163, T 24; *-mai-* 132; *mai — mai — mai* 153
mai anțărț 108
mai bine 104, 121
mai ceva T 16[6]
mai întîi 153
mai mult 149a, T 24
mai mult sau mai puțin 149a, 161
mai nimeni 106
mai puțin 149a, T 24
mai și 132
mai știi minune 60
mai va 130b
mai-mai 128a
maică T 7[3]
mama 67[1]
mamă T 7[3], T 9[1]
Mandea 89
marfă 114
Maria 119, 126a
marțeț 39
marți 39
marxism-leninism 167
maxim 148
maximum 149a
mă (voc.) 39
(-)mă(-) 86, T 7, T 12
mă fac 128a
mă taie capul 133a
mă-ta T 9[1]
măcar 36, 149a
măcăi (*a*) 28b[2]
măi 39[1]
măi să fie 28a[1]
Măndel 89
măr 114
măre 39[1]
mări 39[1]
meargă 39
mega- 108
mele 80
mereu 132
meu (*al*) 80, 89, T 7, T 19
(-)mi(-) T 7, T 12, T 13
mi-e foame 53
mi-e frig 53
mi-e necesar 129[10]
mi te 81
mi ți, 81, 86, 89
miau! 28b[2]
miauna (*a*) 28b[2]
michelangiolească 68[4]
micro- 108
micrometru 108[1]
micron 108[1]
mie (pron. pers.) T 7
mie (subst.) 102, 107[2], T 15
milenar 108
mileniu 108
mili- 108
miliard 107[2], T 15
milion 103, 107, T 15
mine T 7
minim 148
minimum 149a
minus (conjuncție a scăderii) 152
miorlau! 28b[2]
miorlăi (*a*) 28b[2]
miră-te ce 56
mite 81
mîr! 28b[2] (v. și *cîr-mîr*)
mîrîi (*a*) 28b[2]
mîine 39

Scanned with OKEN Scanner

moment T 6
mor ! 28b[2]
mormăi (*a*) 28b[2]
moşi pe groşi 39
mu ! 28b[2]
mugi (*a*) 28b[2]
mult 36, 107[1], 113, 118, 120, 148, 149a, T 16, T 19, T 21; *mult mai mult* 149a; *mult mai puţin* 149a; *mult prea mult* 148; *mult prea puţin* 148
mulţi T 21 (v. şi *mult*)
mulţumită 36[34], 39
muncesc 43
muri (*a*) 130c
musai 36
muu ! 28b[2]
na 39, 86
nano- 108
natural 36
ne- (negaţie) 36[11], 60, 73a, 73b, 132, 161, 163
(-)*ne*(-) (pron. pers.) T 8, T 12, T 13
nea Cutare 161
necesit 129[10]
neg 163
negreşit 36
negru 42[4]
neom 60
nepot(*u*) T 9[1]
neprețuit 163
nesfîrşit 92
nespus 148[2]
neunu 163
nevasta 67[1]
nevoie mare 148
ni- 86, T 8, T 12, T 13
nici 36, 163; *nici — nici —* 153, 161, 167
nici în ruptul capului 163
nici o dată T 4[13]
nici prea-prea, nici foarte-foarte 148
nici un(*u*(*l*)) 73b, 88, 92[3], 106, 111, 113, 118, 163, T 4, T 21[4]
nici una, nici două 98
nici vorbă 36[11], 165[15]; *nici vorbă de* 36[11]; *nici vorbă că* 36[11]
nicicare T 4
nicicînd T 4
nicicît T 4
nicicum T 4
nicidecît T 4
nicidecum 36, T 4
niciodată 111, T 4
niciun 113, T 4[13], T 21[4]
niciunde T 4
nimenea 106, T 21
nimeni 88, 106, 113, T 21
nimic 92[6], 106, 107[2], 113, 163, T 21 *
nimica 106, 163
nimică 107[2]
nimici (*a*) 110
nimicuri 106, 107[3]
niscai T 21 *
niscaiva T 21 *
niscaivaşilea T 4[9]
nişte 56, 73b, 100, 113, 118, T 16, T 19, T 21 *
noapte bună 119
noaptea 39
noi (pron. pers.) 93, 155, T 8
non- 36[11], 60[1], 73b
nostru T 8
nouă (pron. pers.) T 8
nouă (numeral) T 15
nu 36, 50, 73a, 86, 131, 152, 160, 161, 163, 166, 167
nu —, ci — 36[11], 152, 153
nu alta 165[4]
nu altceva 165[4]
nu încape vorbă 165[15]
nu mai puţin 152
nu mă îndoiesc 165
nu numai 163; *nu numai —, ci şi —* 153; *nu numai —, dar şi —* 153; *nu numai că* 153
nu prea 148
nu ştiu care (sau: *ce, cine* etc.) 161, T 4[9]
nuci 114
nul 92[6], 106
nulă 106, 107[2]
nulitate 92[6], 106, 107[2]
numai 36, 73b, 130a, 163
numaidecît T 24[3]
numărul ... 109
numeroase 121
o (pron. pers.) 56, 79, 81, 83[1], 132, T 11, T 12, T 13
o (fem. de la *un*) 100, 102, 110, T 15
o (particulă de formare a viitorului) 128a[8], 130b
o dată 68, 111; *o dată cu* T 6
o să 128a, 130b
o seamă de 121
oac ! 42
oară 68, 109, 111
oare 36, 152[2]
oarecare 73b, T 4, T 19, T 21[7]; *oarecarele* T 19
oarece T 4[6]
oarecînd T 4
oarecum T 4
oareşicare T 21[7]
obiect 22[1], 69, 170
ochelari 113
odată 111; *odată şi odată* 111
odinioară 111
of (interj.) 28a[1], 42; *of* (subst.) 28a[1]
ofta (*a*) 28a[1]
oi (formă verbală de auxiliar) 131

Scanned with OKEN Scanner

oleacă 106[3]
om 39, 157 (v. şi *neom*); *om de nimic* 92[8]
omenet 92
onoare 114
onor 114
opt T 15
or 152
ordonanţă 114
ori (conjuncţie) 151, 152
ori (plur. de la *oară*, conjuncţia înmulţirii) 111
ori — ori — 153
ori ce fel de 73b
ori de cîte ori 141, T 4, T 6
ori- 19[3]
oricare 19[3], 73b, 88, T 4, T 19, T 21[7]
orice 19[3], 73b, T 4[6], T 19, T 20[2]
oricine T 4[6], T 21[8]
oricînd 19[3], 36, T 4, T 6
oricît 73b, T 4, T 19, T 21[9]
oricum T 4
oridecînd T 6
orideunde T 4[7], T 6
oridincotro T 6
oriîncotro T 6
orişicare 73b, T 4, T 19, T 21[7]
orişice 73b, T 4[6], T 19
orişicine T 4[6], T 21[8]
orişicînd 36, T 4, T 6
orişicît 73b, T 4, T 19, T 21[9]
orişicum 36, T 4
orişiunde T 4, T 6
oriunde T 4, T 6
oua (*a*) 48[2]
pahar după pahar 39
paisprezece 102
pare că (sau *par'că*) 36
parcă 36, 131
pardon 28a[1]
pasă(-)mi(-)te 81, 132, 152[4]
patru T 15
patrulater 108
păcatele 35[2]
păi (adv. IV) 36
păi (adv. VI) 36
pe (în locuţiuni adverbiale) T 6
pe (în locuţiuni prepoziţionale) 137b (sens slăbitor), 138 (indicînd parcursul), T 6
pe (în locuţiuni verbale) 69, 139[1]
pe (în poziţie conjuncţională) 39, 103, 124
pe (prep. cu sens locativ) 103, 124, 137a, T 6, T 12[5]
pe (prep. utilizată la formarea acuzativului) 83, 124, 126a, T 7, T 8, T 9, T 10, T 11, T 12[5], T 20, T 21[2], T 22
pe acea vreme T 6
pe atunci T 6
pe cînd T 6
pe de o parte —, pe de alta (sau: *pe de altă parte*) — 153
pe după 138
pe el! 166
pe la 138, T 6
pe lîngă T 6; *pe lîngă că* T 6
pe loc T 6; *pe loc de* T 6; *pe locul* T 6
pe lucru! 166
pe măsură T 6; *pe măsură ce* T 6
pe scurt 58
pe semne 36
pe şest 42[5]
pe urmă 152
pe vremea T 6
pentagon 108
penultim 73b
pentru 39, 137a, 137b, 139, 165[15], T 6
pentru ca (...) *să* 131, T 6
pentru că 131, T 6
pentru-contra 161
penultim 109, T 19
per (lat.) 138
pereche 107[2], 113
perfect 36
persecuţi(un)e 165[14]
pesemne 36
peste 39, T 6; *peste poate* 36
piatră pe piatră 39
pic! 28b[2]
pic cu pic 39
pica (*a*) 28b[2]
pico- 108
piu! 28b[2]
piui (*a*) 28b[2]
pînă 138, T 6; *pînă a(colo)* 138; *pînă după* 138; *pînă în* 138, T 6; *pînă între* 138; *pînă la* 138, 171, T 6; *pînă pe* T 6; *pînă pe la* T 6; *pînă prin* T 6
pîr! 28b[2]
pîrîi (*a*) 28b[2]
plăcea (*a*) 129[10]
pleosc! 28b[2]
pleoscăi (*a*) 28b[2]
ploaie 57
ploua (*a*) 48[2], 169
plouă 48, 57, 61, 73a
plus (conjuncţie a adunării) 151, 152
poamă 114
poate 36, 128a, 168
poc! 28b[2]
pocni (*a*) 28b[2]
poftim 39[4]
poi 36
poimîine 39
pol 108
pom 114
pot 128a, 131
potaie 9b
potrivit 36[34]

Scanned with OKEN Scanner

pre- 17
prea 36, 132, 160; *prea mult* 148; *prea puțin* 148
precum 128b, T 6; *precum și* 72[1], 151
preda (*a*) 134
predicat 170
prefera (*a*) 131
prescrie (*a*) 17
preste 71
prețuit 163, T 19[5]
prezice (*a*) 17
prezinte! 28a[1]
prim 73b, 109, 118, T 19, T 21[1]
primar 109
primăvara 39
prin 136[4], 137b, 138, T 6
prin urmare 152
prin veacuri T 6
printre 137b, 138
printru 137b, 138
privind 137a[4]
privitor la 137a[4]
probabil 36, 168
promova (*a*) 134
pronume 170
pun (*mă*) 128a, 130c
puncte-puncte 161
putea (*a*) 36, 128a[1], 128b, 129, 131, 163
puțin 36, 113, 118, 120, 148, 149a, T 16, T 19, T 21[10]; *puțin cam mult* 148; *puțin mai mult* 149a; *puțin mai puțin* 149a; *puțin prea mult* 148
rar 113, 118, 120, T 16, T 21[1]
recto 119
referitor la 137a[4]
relativ 36
respectiv 152[4]
rezumînd 58
român-român 7[4]
ronț! 28b[2]
ronțăi (*a*) 28b[2]
ruga (*a*) 131, 134
santinelă 114
sau 151, 152; *sau — sau —* 153
să (particulă modală) 36, 39, 71, 86, 131, 132, 139[1], 141
să știi tu 165
săptămînal 108
săptămînă 108
său 82, T 11
schelălău! 28b[2]
schelălăi (*a*) 28b[2]
scheuna (*a*) 28b[2]
scîrț! 28b[2]; *scîrța-scîrța* 28b[2]
scîrțîi (*a*) 28b[2]
scrie (*a*) 39, 48[1]
(-)*se*(-) 48, 123, T 11, T 12, T 13
se cade 129[10]
se cuvine 129[10]
se făcea 128a, 131
se întîmplă 71[1]
se înțelege 58
se poate 40, 129
se vede 128a
seamă 39
seara 39
secol 108
secular 108
secund 73b, 109, T 19, T 21[1]
secundar 109
semestrial 108
semestru 108
sfert 103, 107[2]; *sfertul academic* 110; *sferturi* 110[4]
sfîr! 28b[2]
sfîrîi (*a*) 28b[2]
sfor! 28b[2]
sforăi (*a*) 28b[2]
sic 167
sie(*și*) T 11
sigur 36, 165
sine T 11
singur 73b, 84, 88, T 7[2], T 19
sîmbăta 39
sînt 86; *sînt?* 129
soră 114
spre 39, 102, 138[3], 139, T 6
spune (*a*) 48[1], 163
sub T 6
subiect 69, 170
subsemnatul 88
suficient 163
suna (*a*) 48[1]
super (lat.) 102[1]
super(-) 148
supra 36
supra- 148
suprem 146
sus T 6
sută 102, 107[2], T 15; *sute* 102[2]
șaisprezece 102
șapte T 15
șarlă 9b
șase T 15
șeptenal 108
șesenal 108
ș.c.l., presc. de la *și celelalte* 161
și (adv. II) 36, 132
și (adv. III) 36, 58, 130a, 132
și (conjuncție) 35[3], 72[1], 86, 102, 104, 132[3], 152, 160, 167, T 4, T 24; *-și-* T 4; *și— și—* 153, 161
(-)*și*(-) (pron. pers.) T 11, T 12, T 13
și anume 152[4]
și celelalte (presc. *ș.c.l.*) 161
și cu 39, 118, 151, 166
și totodată 72[1]
ști (*a*) 128a
științificește 68
taica, voc. *taică!* 118, T 7[3]

Scanned with OKEN Scanner

taie și spînzură 55
tanti 125
tare 36, 148, 149b
tat-tu T 9[1]
tata 67[1], 73a, 118
tată 67, T 7[3], T 9[1]; *tatăl* 67, 118
tău T 9
(-)*te*(-) T 9, T 12, T 13
te miri ce 56
teanc 39
teme (*a se*) 131
tera- 108
teribil (*de*) 148
termin 130c
terțet[1] 108
terțet[2] 108
terțiar 109
terțiu 108
tic! 28b[2]; *tictac* (subst.) 28b[2]
ticăi (*a*) 28b[2]
timp T 6
tine T 9
tîrîie-brîu 56
tîrțiu 108
toamna 39
toarce (*a*) 69
tocmai 36, 73b
tot (adj.) 73b, 84, 88, 118, 121, 125; T 7[2], T 16[3], T 19, T 20, T 21
tot (adv. II) 36, 132, 141, 166[8], T 24; *tot așa de* 149a
tot atît 73b, T 24; *tot atît de* 149a
tot un 111
tot unul și unul 148
total 118[3]
totdeauna 111, T 6
totuna 111
toți T 15[5] (v. și *tot*)
trage să moară 130c
tranc! 28b
trăncăni (*a*) 28b[2]
trăiască 131
treabă 114
treacă 39, 131
trebui (*a*) 129, 131; *trebuie* 40, 128a, 129[10] 131, 168; *trebuiesc* 129[10]
trece (*a*) 134
trei 73b, 109, 110, T 15
treime 103
trele 112, T 15[5]
tretin 108
trifurca (*a*) 110
trilunar 108
trimestrial 108
trimestru 108
trio 108
tripla (*a*) 110
triplu 110
triunghi 108
trîntor 157
tronc! 28b[2] (v. și (*a*) *cădea cu tronc*); *tronc, Mărițo* 28a[1]
troncăni (*a*) 28b[2]
trosc! 28b[2]
troscăi (*a*) 28b[2]
tu 13a[4], 22[1], 84, 93, 165, 169, T 9; *tu!* 77
tună și fulgeră 48[2], 153
tura-vura 132[5]
tus- T 15[5]
tutui (*a*) T 9[3]
(-)*ți*(-) T 9, T 12, T 13
ție T 9
țiu! 28b[2]
țiui (*a*) 28b[2]
țîră (*o*) 106[3]
țîșni (*a*) 28b[2]
țîști! 28b[2]
țop! 28b[2]
țopăi (*a*) 28b[2]
țup! 28b[2]
țupăi (*a*) 28b[2]
ultim 73b, 109, T 19, T 21[1]
ultra- 148
un 56, 67, 73b, 91, 95—101, 110, 111, 114, 171, T 14, T 15, T 16, T 19, T 21; *un același* 100[4]; *un alt* 100
una 97, 98, 100, 102, 166, T 15[3] (v. și *un*); *una alta* 100; *una, două*, 98, 100[3]; *una cîte una* T 21[9]
una (adj.) T 14[2]
unde 36, 61, 73a, 128a, T 4, T 6
undeva 36, T 4
une- 110, T 14[2]
unele 73b, 110 (v. și *un*)
uneori 110[2], T 4, T 14[2]
uni (*a*) 110
unic 73b
unifica (*a*) 110
unii 73b, 100, 110, 113, 118 (v. și *un*)
unime 103[2]
unități 102[2]
unsprezece 102, T 14[2]; *unsprezece*(*le*) 110
unu 67, 95—96, 98, 100, 110, 163, T 14, T 15 (v. și *un*)
unul 67, 88, 91, 95—96, 98, 100, 163, T 14, T 15, T 16, T 19, T 21 (v. și *un*); *unul* (admirativ) 98; *unul* (peiorativ) 98; *unul și unul* 148
unuul 110
ura (*a*) 131
următoarele 58
următor 73b, T 19, T 21[1]
(-)*v*- 86, T 10, T 12, T 13
va (formă verbală de auxiliar) 128a
vai (interj.)28a[1], 38[5], 39, 137a; *vai* (prop.) 39; *vai* (subst.) 39, 137a
vaiet 28a[1]
valeu 39

Scanned with OKEN Scanner

valoros T 19[5]
vara 39
(-)*vă*(-) T 10, T 12, T 13
vădit 36
văita (*a se*) 28a[1]
văr(*u*) T 9[1]
veac 108
vei (formă verbală de auxiliar) 128a
verzi şi uscate 160
veţi (formă verbală de auxiliar) 128a
(-)*vi*(-) 86, T 10, T 12, T 13
vie 6[11]
vine (*îmi*) 128a, 131
vinerea 39
vivat 28a[1]
vîna (*a*) 6[16]
voi (pron. pers.) 93, 155, T 10
voi (formă verbală de auxiliar) 128a, 130b, 131
voi (reg.) 129
voi avea de făcut 130b
voi (*a*) 129, 130b, 131, T 3
volet (lat.) 128a[8]
vom (formă verbală de auxiliar) 128a
vor (formă verbală de auxiliar) 128a
vorbă să fie 36[11]
vostru T 10
vouă T 10
vrea (*a*) 129
vreau 131
vreme T 6
vreo 113; *vreo cîţiva* 113
vreun 73b, 113, 118, T 19, T 21[4]; *vreunii* 113
zang ! 28b[2]
zăngăni (*a*) 28b[2]
zău (adv. IV) 28a[1], 36
zău (adv. V) 28a[1], 36
zău (interj.) 28a[1]
zbîr ! 28b[2]
zbîrîi (*a*) 28b[2]
zbîrn ! 28b[2]
zbîrnîi (*a*) 28b[2]
zdronc ! 28b[2]
zdroncăni (*a*) 28b[2]
zece (adj. numeral) 39, 73b, 102, T 15
zece (subst.) 39, 102, 107[2], T 15; *zece(le)* 110: *zeci-zeci* 112
zero 92[3, 6], 102[4], 106, 107[2]
zgîrie-brînză 56
zi cu zi 39
zi de zi 39
zic 162
ziua 39
zorn ! 28b[2]
zornăi (*a*) 28b[2]
zup ! 28b[2]
zupăi (*a*) 28b[2]
zvîc ! 28b[2]
zvîcni (*a*) 28b[2]
zvîr ! 28b[2]
zvîrîi (*a*) 28b[2]
zvîrli (*a*) 28b[2]

invers alfabetic (sufixe, desinenţe) *

—*a* 118
—*lea* 69[5]
—*vaşilea* T 4[9]
—*mea* T 7[3]
—*sa* T 11[3]
—*ta* T 9[1]
—*va* T 4[9]
—*îndă* 131 (v. şi —*înd*)
—*ală* 69
—*ună* 110[1]
—*ântă* 131 (v. şi —*ânt*)
—*riţă* 69
—*inţă* 69
—*esc* 68, 69
—*înd* 69, 131
—*trice* 69
—*anie* 69
—*torie* 69
— *ţie* 69
—*le* 118
—*ime* 107[2]
—*ţiune* 69
—*mite* 81
—*mente* 68
—*eşte* 68, 69
e(*ste*) > —*i* 76[1], 86, [T 3,] T 12[3]
vei > —*i* 76[1], 86, [T 3,] T 12[2]
—*ăi* 39
—*mii* T 7[3]
—*sii* T 11[3]
—*ti*(*i*) T 9[1]
—*uri* 114
—*si* T 11[3]
—(*u*)*l* 117, 118, T 19
—*bil* 69, 141[1]

* În acest indice, sufixele şi desinenţele sînt prezentate în ordine alfabetică, începînd cu ultima literă a cuvîntului. Pentru formele finale ale pronumelui personal *-mă, -vă, -le, -ne, -se, -te, -i, -li, -mi, -şi, -ţi, -vi*, al căror caracter de sufix sau de desinenţă e accidental, v. indicele *direct alfabetic*.

Scanned with OKEN Scanner

—*însul* 83, 118, T 21[1]
—*isim* 148
—*er* 69[3]
—*or* 69[2]
—*tor* 69
—*ator* 69[3]
—*ător* 69[3]
—*s* 76[1], 86, [T 3,] T 12[2]
—*iș* 92
—*et* 92
—*ant* 69
—*mînt* 69
—*miu* T 7[3]
—*toriu* 69
—*su* T 11[3]
—*tu* T 9[1]

Scanned with OKEN Scanner

E R A T Ă

La pagina :	rîndul :	în loc de :	se va citi :
44	26 de sus	*miauna*	*mieuna*
81	1 de jos	acela	aceea
85	13 de sus	prepoziţiilor	propoziţiilor
110	12 de jos	*pe aceea vreme*	*pe acea vreme*
132	19 de sus	1950	1850

La p. 49, 113, 158, 245 şi 254 articolul *al* apare în forma regională, invariabilă *(a)*

Sistemul gramatical al limbii române, comanda 998

REDACTOR : *MARIETA PIETREANU*

COLI DE TIPAR : 18 INDICI PENTRU CLASIFICAREA ZECIMALĂ : BIBLIOTECI MARI : 459—5 : 16 BIBLIOTECI MICI : 459—5.

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918", REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA COMANDA NR. I/998

unor cercuri pentru cei dinafara lor (limbajul medical, pentru bolnavi; argourile unor elemente antisociale etc.), tendința de inovare în limbă a tineretului, a literaților, a creatorilor în general, a producătorilor (doritori de a supraestima importanța unui nou produs sau, pur și simplu, de a reanima cererea sau de a urca prețul produselor), specializarea extremă (rezultat al diviziunii muncii), excesul de ierarhizări sau de fărîmițări sociale sau politice pînă la nivelul îngreunării limbii, respectiv fărîmițării ei, la care am mai adăuga greșelile în înțelegerea teoretică a raportului dintre diferitele categorii și unități lingvistice, sînt tot atîtea pericole de regres al limbii, dintr-o parte sau alta, cu o intenție sau alta, de o valoare sau alta, într-un moment sau altul. De aici, necesitatea cultivării și orientării limbii în mod sistematic și din punctul de vedere al logicii. O limbă trebuie să fie logică, adică în măsură să exprime cît mai direct și cu cele mai puține și mai simple mijloace gîndirea și realitatea, vorbitorii ei trebuie să fie conștienți de valoarea ei logică, ea trebuie predată în respect față de logică, logica ei trebuie apărată. Cu atît ceea ce e mai valoros într-o limbă e consolidat și cu atît e asigurat progresul ei logic, cu atît vorbitorii ei își pot însuși alte limbi, cu atît acea limbă — mai ușor însușită de străini — poate contribui la diferitele forme de exprimare de circulație universală.

Pe de altă parte nu trebuie să creăm o antinomie, în cadrul lingvisticii, între logica limbii, sau a oricărui limbaj, și economia ei. E greu de acceptat că folosirea unui singur predicat pe lîngă mai multe subiecte (predicatul fiind comun acestora), ceea ce reprezintă o mare economie de semne și de timp în comunicare, ar însemna o depărtare de la logică; e mult mai simplu și mai firesc să se revizuiască din acest punct de vedere respectiva teză. Lucrarea de față caută deci, totodată, să prezinte logicianului distincțiile logice din gramatică, sugerîndu-i astfel o îmbunătățire a categoriilor cu care lucrează, și deosebirea dintre logica implicată de vorbire și logica explicitată.

Lei 17

Scanned with OKEN Scanner

Vreau în sfîrșit să subliniez una dintre părțile cele mai ample ale lucrării, aceea care privește conținutul categoriilor gramaticale. Autorul declară el însuși că nu a făcut numai operă de lingvist, ci și de logician. Desigur, legătura dintre limbă și gîndire este în atenția lingviștilor tot atît cît și în a logicienilor. Dar fiecare dintre ei o privește prin prisma propriei sale specialități, pe cînd cineva neangajat, liber de orice obligație profesională, poate îmbina cele două moduri de gîndire și deci poate ajunge mai ușor la sinteza dorită.

Așa cum se prezintă, lucrarea va suscita cu siguranță mari discuții și chiar prin aceasta va constitui o contribuție importantă la înviorarea cercetărilor de gramatică a limbii române și de gramatică în general.

AL. GRAUR

Scanned with OKEN Scanner